MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AGENȚIA NAȚIONALĂ ARHEOLOGICĂ

ISSN 2345-1394

ARHEOLOGIA PREVENTIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

- **INVESTIGAȚII PREVENTIVE** PE TRASEUL GAZODUCTULUI UNGHENI-CHIȘINĂU
- **CERCETAREA TUMULILOR** DINTRE PRUT ȘI NISTRU
- **SĂPĂTURI DE SALVARE** ÎN SITURI ANTICE ȘI MEDIEVALE

VOL. IV, 2019

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA
AGENȚIA NAȚIONALĂ ARHEOLOGICĂ

ARHEOLOGIA PREVENTIVĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA

VOL. IV

Chișinău 2019

Toate articolele publicate în revistă sunt recenzate de specialiști în domeniu.
All the papers to be published are reviewed by experts.
Все опубликованные статьи рецензированы специалистами.

Agenția Națională Arheologică
Adresa: mun. Chișinău, str. M. Eminescu 50, MD-2012
www.ana.md
e-mail: arheologie.gov@gmail.com
facebook.com/AgentiaNationalaArheologica

ISSN 2345-1394

Pe copertă: Galeria 1 de la Cahul
Design: Natalia Berebiuc

CUPRINS

6 Denis TOPAL, Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI
Considerații preliminare asupra peisajului tumular de pe teritoriul Republicii Moldova

27 Sergiu BODEAN, Sergiu POPOVICI, Vlad VORNIC
Două așezări Cucuteni-Tripolie din zona Colinelor Tigheciului

41 Sergiu POPOVICI
Cercetări preventive la Peticeni (raionul Călărași) în anul 2017

55 Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU
Cercetări arheologice preventive la Făleștii Noi și Egorovca (raionul Fălești)

63 Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU
Tumulul 8 de la Alexandru Ioan Cuza (raionul Cahul)

71 Ion CIOBANU, Angela SIMALCSIK, Luminița BEJENARU, Radu PÎRNĂU, Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI
Considerații preliminare privind cercetările arheologice și interdisciplinare de la Crihana Veche (raionul Cahul). Campaniile 2016 și 2017

119 Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU, Sergiu BODEAN
Așezarea din bronzul târziu și începutul epocii migrațiilor de la Parcani (raionul Soroca)

131 Denis TOPAL
Un *akinakes* scitic de tip Găiceana descoperit la sudul Republicii Moldova

137 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Larisa CIOBANU
Sondajul din situl arheologic *Prepelița XII* (raionul Sîngerei)

151 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Andrei COROBCEAN, Larisa CIOBANU
Date preliminare privind investigațiile arheologice preventive în situl *Milești III* (raionul Nisporeni) din anul 2017

171 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI
Săpăturile arheologice în situl *Milești II* (raionul Nisporeni) din anul 2017

183 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK
Cercetări de salvare în necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci. Campania 2017

197 Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV
Sondaje arheologice de salvare în situl *Logănești I* (raionul Hîncești)

207 Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI
Investigațiile arheologice la situl *Tuzara I* (raionul Călărași) din anul 2017

221 Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI
Date preliminare privind cercetările arheologice din anul 2016 în orașul medieval de la Costești-*Gârlea*

243 Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU, Angela SIMALCSIK
Date preliminare privind cercetările de salvare din anul 2017 în necropola din partea nord-estică a orașului medieval de la Costești-*Gârlea*

259 Sergiu TABUNCIC, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU
Cahul – mărturii istorice și arheologice

285 ABREVIERI

286 DATE DESPRE AUTORI

CONTENTS

6 Denis TOPAL, Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI
Preliminary considerations regarding the moundscape of the territory of the Republic of Moldova

27 Sergiu BODEAN, Sergiu POPOVICI, Vlad VORNIC
Two settlements of the Cucuteni-Tripolye culture in the Tigheci Upland

41 Sergiu POPOVICI
Preventive archaeological research at Peticeni (Călărași district) in 2017

55 Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU
Preventive archaeological research at Făleștii Noi and Egorovca (Fălești district)

63 Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU
Barrow nr. 8 near Alexandru Ioan Cuza village (Cahul district)

71 Ion CIOBANU, Angela SIMALCSIK, Luminița BEJENARU, Radu PÎRNĂU, Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI
Preliminary data regarding archaeological and interdisciplinary research at Crihana Veche (Cahul district). Excavations of 2016 and 2017.

119 Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU, Sergiu BODEAN
A site of the late bronze age and the late Roman period discovered near Parcani village (Soroca district)

131 Denis TOPAL
Scythian *akinakes* of the Găiceana type discovered in the south of the Republic of Moldova

137 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Larisa CIOBANU
Survey of *Prepelița XII* archaeological site (Sîngerei district)

151 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Larisa CIOBANU
Preventive archeological investigations of the *Milești III* site (Nisporeni district) in 2017

171 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Larisa CIOBANU
The archaeological excavations of the *Milești II* site (Nisporeni district) in 2017

183 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK
Rescue excavations of the cemetery of Chernyakhov type near Tigheci

197 Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV
Archaeological rescue surveys of *Logănești I* site (Hîncești district)

207 Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI
Archaeological researches at *Tuzara I* site (Călărași district) in 2017

221 Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI
Preliminary data on archaeological research of the Costești-*Gârlea* medieval town in 2016

243 Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK
Preliminary data on the rescue excavations of the necropolis in the north-eastern part of the Costesti-*Gârlea* medieval town in 2017

259 Sergiu TABUNCIC, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU
Cahul: some historical and archaeological records

285 LIST OF ABBREVIATION

286 ABOUT THE AUTORS

СОДЕРЖАНИЕ

6 Денис ТОПАЛ, Влад ВОРНИК, Сергей ПОПОВИЧ
Предварительные соображения о курганном ландшафте на территории Республики Молдова

27 Сергей БОДЯН, Сергей ПОПОВИЧ, Влад ВОРНИК
Два поселения культуры Кукутень-Триполье на Тигечской возвышенности

41 Сергей ПОПОВИЧ
Спасательные раскопки у села Петичень (Кэлэрашский район) в 2017 г.

55 Сергей ПОПОВИЧ, Ион ЧОБАНУ
Спасательные археологические исследования у сел Фэлештий Ной и Егоровка (Фэлештский район)

63 Сергей ПОПОВИЧ, Ион ЧОБАНУ
Курган 8 у села Александру Иоан Куза (Кагульский район)

71 Ион ЧОБАНУ, Анжела СИМАЛЬЧИК, Луминица БЕЖЕНАРУ, Раду ПЫРНЭУ, Сергей АГУЛЬНИКОВ, Сергей ПОПОВИЧ
Предварительные данные об археологических и междисциплинарных исследованиях у села Крихана Веке (Кагульский район) в 2016 и 2017 гг.

119 Влад ВОРНИК, Лариса ЧОБАНУ, Сергей БОДЯН
Поселение эпохи поздней бронзы и позднеримского периода у села Паркань (Сорокский район)

131 Денис ТОПАЛ
Скифский акинак типа Гэйчана, обнаруженный на юге Республики Молдова

137 Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ, Лариса ЧОБАНУ
Шурфовка на археологическом памятнике *Препелица XII* (Сынжерейский район)

151 Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ, Андрей КОРОБЧАН, Лариса ЧОБАНУ
Спасательные археологические исследования на поселении *Милешть III* (Ниспоренский район) в 2017 году

171 Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ
Археологические раскопки на памятнике *Милешть II* (Ниспоренский район) 2017 года

183 Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ, Анжела СИМАЛЬЧИК
Спасательные исследования на могильнике черняховской культуры из Тигеч

197 Андрей КОРОБЧАН, Влад ВОРНИК, Сержиу МАТВЕЕВ
Спасательные археологические исследования на памятнике *Логэнешть I* (Хынчештский район)

207 Андрей Коробчан, Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ
Археологические исследования на памятнике *Тузара I* (Кэлэрашский район) в 2017 году

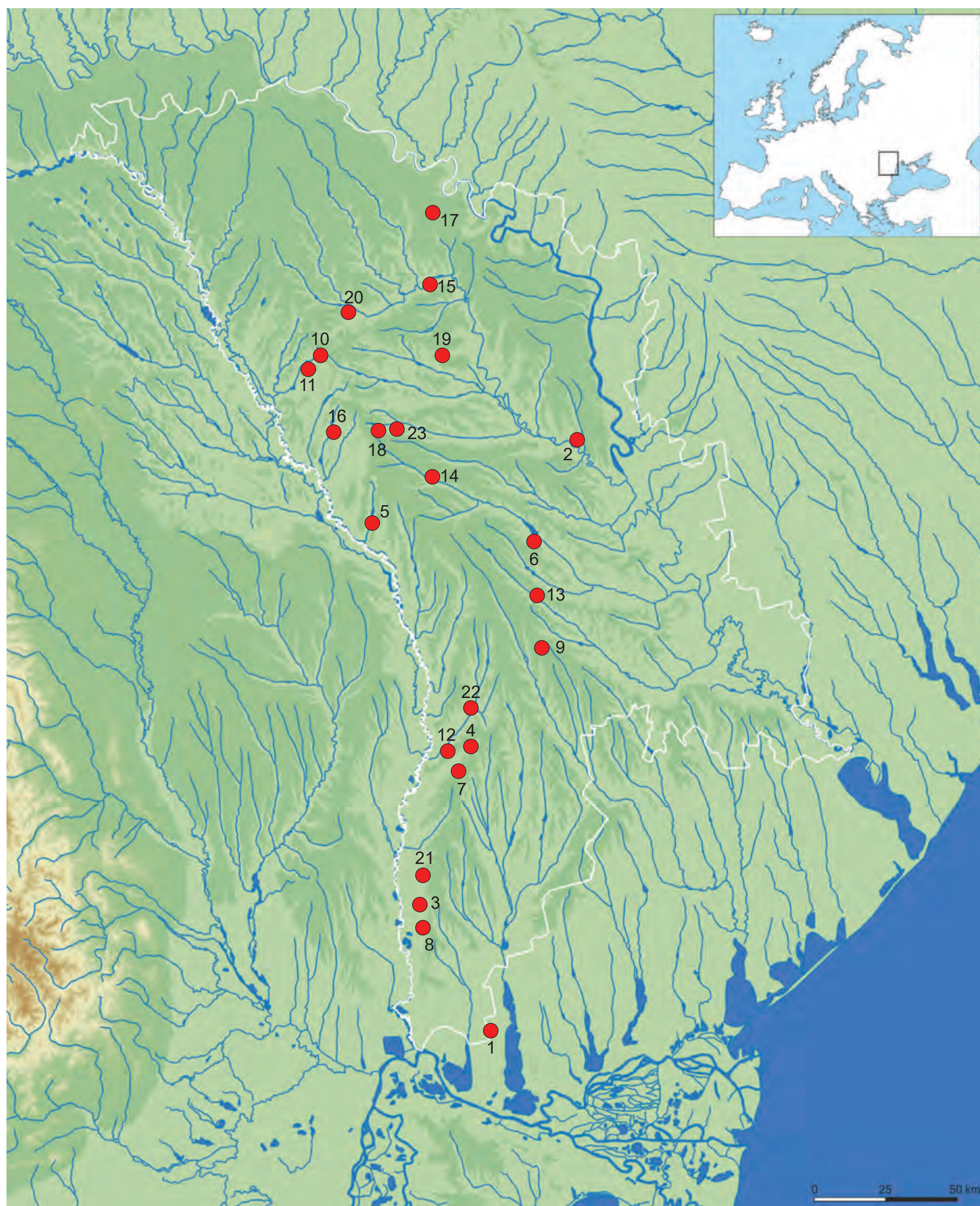
221 Влад ВОРНИК, Сергей ТАБУНЧИК, Ион ЧОБАНУ, Сергей ПОПОВИЧ
Предварительные итоги археологических исследований в средневековом городе Костешть-*Гырля* 2016 года

243 Влад ВОРНИК, Сергей ПОПОВИЧ, Ион ЧОБАНУ, Анжела СИМАЛЬЧИК
Предварительные данные о спасательных исследованиях на некрополе в северо-восточной части средневекового города Костешть-*Гырля* 2017 года

259 Сергей ТАБУНЧИК, Влад ВОРНИК, Ион ЧОБАНУ
Кагул – исторические и археологические свидетельства

285 СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

286 СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Localitățile în care au fost efectuate cercetări arheologice preventive și
de salvare sau de unde au fost recuperate artefacte în anii 2016 și 2017:
1 – Alexandru Ioan Cuza; **2** – Butuceni; **3** – Cahul; **4** – Capaclia; **5** – Călmățui; **6** – Cîrpești; **7** – Costești;
8 – Crihana Veche; **9** – Ecaterinovca; **10** – Egorovca; **11** – Făleștii Noi; **12** – Lărguța; **13** – Lipoveni;
14 – Logănești; **15** – Lunga; **16** – Milești; **17** – Parcani; **18** – Peticeni; **19** – Prepelița; **20** – Răuțel;
21 – Roșu; **22** – Tigheci; **23** – Tuzara.

CONSIDERAȚII PRELIMINARE ASUPRA PEISAJULUI TUMULAR DE PE TERITORIUL REPUBLICII MOLDOVA

Denis TOPAL, Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: tumul, complex funerar, morminte, cronologie, răspândire, spațiul dintre Prut și Nistru.

Key words: barrow, funeral monument, burials, chronology, distribution, Dniester-Prut region

Ключевые слова: курган, погребальный комплекс, захоронения, хронология, распространение, Днестровско-Прутское междуречье

Tradiția înmormântării sub tumuli sau movile funerare este comună pe toate continentele locuite ale planetei. În Eurasia, tumulul este chiar cel mai frecvent sit arheologic, din Spania până în Japonia, exceptând centura subarctică și zona de tundră. În Europa se disting mai multe arealuri tumulare: atlantică, nordică, centrală, mediteraneană și estică[1]. Mai mult, cei mai vechi tumuli apar, în primul rând, în spațiul de interacțiune strânsă a diferitor complexe culturale[2], regiunea nord-vest-pontică nefiind în acest sens o excepție. Zona examinată în lucrare face parte dintr-o regiune geografică înconjurată de granițe naturale, cum ar fi Munții Carpați, Dunărea și Marea Neagră. Această delimitare naturală a condus la faptul că, începând cu neoliticul timpuriu, peisajul cultural carpato-danubiano-pontic a fost influențat de trei factori principali: sud-est-european (sau balcanic), est-european (stepă) și central-european (pădure-stepă). Probabil tocmai această împrejurare a dus la faptul că regiunea respectivă este considerată un fel de frontieră, zonă de contact[3] sau un teritoriu în care „culturile se întâlnesc, se ciocnesc și se împletesc, deseori aflându-se în relații extrem de asimetrice"[4].

Popularitatea tumulului în lumea antică este reflectată și în etimologie. Termenul internațional general acceptat pentru o movilă funerară este cuvântul latin *tumulus*[5], care provine de la rădăcina *tum-* (*tumor* – proeminență, tumoare; *tumēre* – a se umfla) și ale cărui derivate se găsesc, de exemplu, în limbile engleză (varianta arhaică *tump*), greacă (*τύμβος* sau *τούμπα*) sau cele romanice (în română *tumul*, spaniolă – *túmulo*, italiană – *tumulo*). Un alt termen internațional – *kurgan,* pătrunde în limbile indo-europene prin sec. XIII, iar gama principală de semnificații este asociată de conceptul „fortăreață, fortificație"[6]. Probabil, cuvântul *kurgan* provine de la verbul vechi turcic *qory* „a apăra, a proteja", care s-a transformat în termenii turcici vechi *qoryg* – „ținuturi feudale interzise altora, protejate de alții", și *qorygan* – „tabără militară"[7].

În multe limbi europene, termenul „movilă" – ca grămadă de pământ sau pietre, este etimologic strâns legat de conceptul „înmormântare". În limbile slave, cuvântul *могила* (*moghila*, mormânt) are mai ales semnificația de „deal, movilă sau ridicătura mormântului"[8]. Pe lângă versiunea metatetică a acestui cuvânt, sub forma *гомила* în sârbă și ucraineană, sau *гомыла/гомылька* în rusă, în limba română există și *măgură*, asociat cu o pereche de sinonime din albaneză *magulë-gamulë*[9]. V. E. Orel a sugerat că *mogyla* este un element din seria terminologică *movilă* – „piatră de mormânt" – mormânt „și că acest cuvânt se contrapune celui slav *grob* („groapă, șanț", comparabil cu românescul *groapă*), evidențiind chiar de la început două tipuri de înmormântare, remarcându-se, totodată, prioritatea cronologică a mormântului sub tumul[10].

Nu este surprinzător faptul că, mărginindu-se cu periferia cea mai vestică a stepei ponto-caspice, teritoriul dintre Nistru, Prut și Dunăre a devenit un *klondike* arheologic, mai ales în privința numărului de tumuli. De fapt, tumulii sau movilele funerare reprezintă obiectivele arheologice cele mai numeroase din spațiul pruto-nistrean, până în prezent fiind semnalate în această regiune peste 10700 de asemenea monumente arheologice, iar pe teritoriul Republicii Moldova, exceptând zona din stânga Nistrului - un număr de peste 6100 de astfel de situri[11] **(Fig. 1)**. Din antichitate

[1] Darvill 2013, 144-146.
[2] Rassamakin 2002, 63.
[3] Dergachev, Sheratt, Larina 1991, 1; Govedarica, Manzura 2011, 42–43.
[4] Pratt 1991, 34.
[5] Harding 2011, 22.
[6] Куряева 2011, 277.
[7] Древнетюркский словарь 1969, 458.
[8] Орел 1984, 301.
[9] Leschber 2015, 33.
[10] Орел 1984, 306.
[11] Înregistrarea tumulilor pentru Europa septentrională a fost realizată, de exemplu, în Olanda (Bourgeois 2013).

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 6-26.

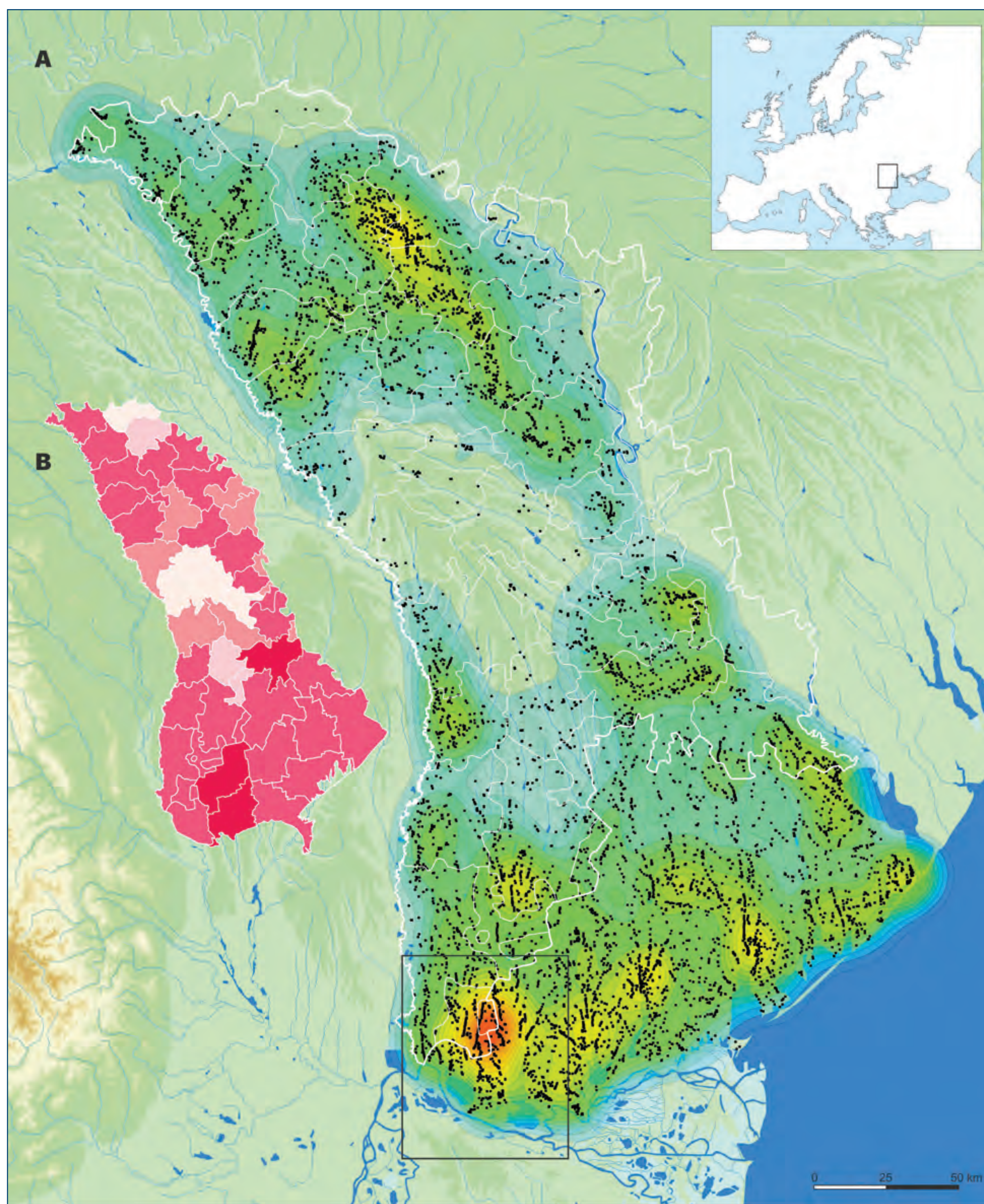

Fig. 1. A – Răspândirea tumulilor în spațiul pruto-nistrean cu indicarea zonelor de maximă concentrare conform metodei de estimare a densității (KDE); B – densitatea tumulilor conform împărțirii administrativ teritoriale a interfluviului Prut-Nistru (Republica Moldova și vestul regiunii Odesa, Ucraina).

și până în epoca modernă, movilele din regiunea de nord-vest a Mării Negre, ca element integrant al peisajului istoric și cultural, au fost observate și menționate de diverși călători: de la Herodot, care s-a referit la „mormântul regilor cimerieni" din zona Nistrului Inferior[12], până la Evliya Çelebi, care a descris „tumulul lui Suleiman" de la Prutul de Jos[13], și P. P. Svinin, care a pus movilele în legătură cu comorile antice[14]. Este deosebit de interesantă și consemnarea unui sol polonez din anul 1636, care observa că în Țara Moldovei „pe dealuri sunt pretutindeni movile, care sunt semne ale războaielor multor neamuri"[15].

Elucidarea destinației acestor vestigii ale trecutului îndepărtat din nord-vestul Mării Negre a preocupat pe numeroși cărturari, o parte dintre movile ca elemente ale landșaftului fiind cartate încă în sec. XVIII de topografii militari[16]. Clarificări mai exacte în privința structurii, funcționalității, cronologiei și apartenenței tumulilor au putut fi aduse abia după inițierea săpăturilor arheologice în sec. XIX. Prima lucrare specială asupra unor movile din regiune a fost publicată de proprietarul terenului din Căușeni A. A. Olofson[17], care descrie 14 movile de pe malul drept al Nistrului de Jos[18]. Cercetarea arheologică a unor tumuli din Basarabia, cu publicarea științifică ulterioară, a fost realizată pentru prima dată de F.I. Knauer, care în anii 1888-1889 a săpat șase movile în apropiere de Sarata, în 1891 – un tumul dublu de lângă Pavlovka, iar în 1899 – alți trei situați lângă Friedensfeld (astăzi Mirnopolie, reg. Odesa)[19].

Pe teritoriul actual al Republicii Moldova primii tumuli au fost săpați în anul 1902 în apropierea satului Ciocîlteni de iubitorii de antichități A. L. Krîlov și I. N. Halippa, care au dezvelit parțial șase movile, dar lucrările nu au fost înregistrate și documentate, fiind reflectate într-o singură notă[20]. Și în perioada interbelică au fost efectuate mici investigații la câteva movile funerare. În anii 1920, antropologul basarabean A. Donici a săpat un tumul lângă Năvîrneț, adunând o bogată colecție antropologică[21]. În 1938, I. M. Suhov a explorat o movilă în apropiere de Cimișlia, cu o presupusă înmormântare în groapă, iar N. Moroșan a studiat și a publicat materiale despre o movilă cu patru înmormântări aparținând probabil unor turanici târzii de lângă satul Copanca[22].

Săpături sistematice au fost efectuate după al Doilea Război Mondial la câțiva tumuli în regiunea de sud a fostei RSSM, și anume la Gradiște, Zîrnești, Tudora și Olănești, soldate cu descoperiri deosebit de valoroase[23]. O cercetare pe scară largă a movilelor funerare, în principal prin săpături de salvare, a fost demarată la sfârșitul deceniului șapte al secolului trecut și a continuat fără întreruperi până la începutul anilor 1990. Investigațiile arheologice de teren au atins apogeul în anii 1980, când au fost săpați peste 200 de tumuli în diferite regiuni ale fostei RSSM, a doua jumătate a acestui deceniu fiind marcată și de un număr mare a materialelor publicate. Din 1992 până în 2011, în Republica Moldova, exceptând regiunea din stânga Nistrului, tumulii nu au fost investigați prin săpături arheologice, dar a continuat activ introducerea în circuitul științific a materialelor săpate anterior. De la sfârșitul anului 2011, cercetarea movilelor, preponderent prin săpături de salvare și preventive, a fost reluată și se desfășoară până astăzi.

Conform datelor de care dispunem, pe teritoriul Republicii Moldova au fost investigați prin săpături arheologice circa 390 de tumuli (peste 340 introduși total sau parțial în circuitul științific), care conțineau peste 2800 de înmormântări. Este de menționat însă că documentația de teren privind tumulii săpați în anii 1974-1975 de V. A. Safronov pe Prutul Mijlociu, lângă satele Costești, Șcerbachi, Duruitoarea Nouă și Dumeni, a fost pierdută iremediabil[24], iar un număr important de materiale provenind din tumulii cercetați mai ales în regiunea Nistrului Inferior nu au fost încă valorificate[25] **(Fig. 2)**. Cu toate acestea, bazându-ne pe datele publicate despre săpături, putem avea o imagine destul de clară despre realitățile arheologice din diferite regiuni ale Republicii Moldova și despre perspectivele unor sau altor zone ale țării privind movilele funerare. În termeni absoluți, cel mai mare

Pentru Europa de Est, un proiect similar a fost realizat pe teritoriul Ucrainei, regiunea Niprului Inferior (Daragan 2016).

[12] Herod. IV, 11.

[13] Çelebi 2010, 455.

[14] Свиньин 1867, 6-7.

[15] *apud* Spinei 1985, 119.

[16] Сапожников 2018, 121-124.

[17] Олофсон 1848.

[18] Сапожников, Аргатюк 2018, 99.

[19] Яровой 2014, 353-354; Сапожников 2018, 127-128.

[20] Крылов 1907, 298.

[21] Donici 1928.

[22] Moroșan 1939, 261; Chetraru 1994, 127, 129.

[23] Оболдуева 1955; Кетрару 1969; Мелюкова 1962; 1962а

[24] Дергачев 1982, 5, 21, 23, 32, 125; Демченко 2007, 195

[25] De exemplu, movilele funerare cercetate de la Bezeda (1989), Bursuceni (1977), Gradiște (1978), Doina (1990), Codrul Nou (1984), Badragii Vechi și Badragii Noi (1987-1991), Petrești (1984, 1986), Tochile-Răducani (1985), Lopatnic (1990) Fetești (1990), Doina (1992) Rumeanțev (1992), Feștelița (1989, 1991), Popeasca (1991), Cioburciu (1989), Slobozia (1991) etc. De asemenea, un număr mare de tumuli din necropolele Taraclia-II, Cazaclia-II și Balabanu-II încă rămâne nepublicat. Totodată, menționăm că, potrivit autorilor cercetărilor E. Sava, I. Manzura și S. Agulnikov, studiul monografic dedicat acestor săpături va fi finalizat în curând.

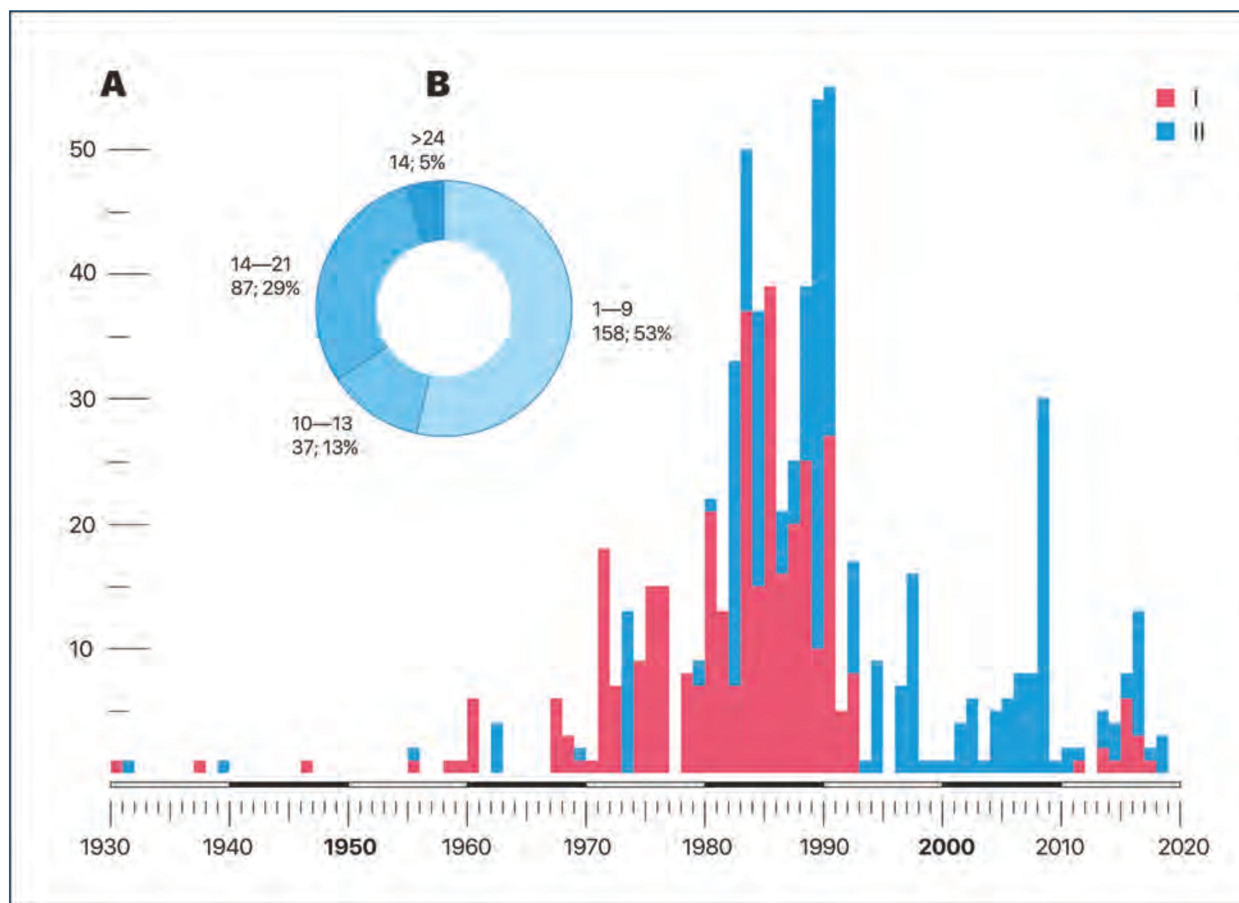

Fig. 2. Dinamica cercetării tumulilor (IA) și introducerea lor în circuitul științific (IIA) în Republica Moldova (între Nistru și Prut); diferența dintre anul săpăturii și anul publicării (B).

număr de tumuli introduși în circuitul științific provine de pe teritoriul raioanelor Taraclia și Ștefan-Vodă (34 și, respectiv, 33). Cu toate acestea, având în vedere densitatea tumulilor, raionul Criuleni s-a dovedit a fi cel mai intens studiat (17,2% de tumuli). Zonele cele mai promițătoare pentru cercetările ulterioare sunt raioanele în care nu au fost excavate mai mult de 1% din movile cu o densitate de cel puțin 2 tumuli la 100 km.p. Printre ele se numără mun. Bălți și raioanele Glodeni, Drochia, Soroca, Fălești, Telenești și Cantemir **(Fig. 3)**.

În urma cercetărilor arheologice de teren, efectuate până în prezent, s-a dovedit că marea majoritate a tumulilor este creația populațiilor de păstori migratori care descind din stepele euroasiatice începând cu eneoliticul dezvoltat (mil. IV î.Hr.) și terminând cu perioada târzie a migrațiilor (sec. XIV). Un număr redus de tumuli de dimensiuni mici, cum sunt cei de la Saharna-*Țiglău*, datați în sec X-IX î.Hr.[26], Trinca-*Drumul Feteștilor*, încadrați în sec. VII-VI î.Hr.[27], sau Alcedar, aparținând sec. X-IX î.Hr. și X-XI[28], se atribuie unor populații sedentare de origini diferite.

Fiind construiți din pământ sau din pietre și pământ și având, de regulă, formă relativ semisferică, cu diametre și înălțimi variabile, tumulii reprezintă complexe funerare și de cult, care conțin mai ales morminte de înhumație din epoci istorice diferite. Cele mai multe dintre movilele explorate aveau diametrul până la 60 m, cel mediu fiind de 36 m, iar înălțimea varia de la 0,2 m la 6,6 m. Mai mult de trei sferturi (77%) dintre tumulii studiați au fost ridicați dintr-o singură manta de pământ, la 13% fiind atestată o a doua manta, la 6% - a treia, la 3% - a patra, la 1% - a cincea, iar la movila 17 din necropola Cazaclia II au fost înregistrate tocmai șapte amenajări de pământ consecutive[29]. Unii tumuli cuprind câte o singură înmormântare, a cărei groapă este, de obicei, săpată în zona centrală, peste care s-a și așternut mantaua de pământ sau din pietre și pământ care formează movila propriu-zisă. În majoritatea tumulilor cercetați, însă, au fost descoperite câte două, trei sau chiar până la câteva zeci de morminte. În cazurile când în movile se găsesc mai multe morminte, ele pot fi din aceeași perioadă istorică, dar și din epoci diferite. Pe

[26] Niculiță, Nicic 2014.
[27] Levițki 2006.
[28] Розенфельдт 1952.
[29] Агульников 2011, 148-149.

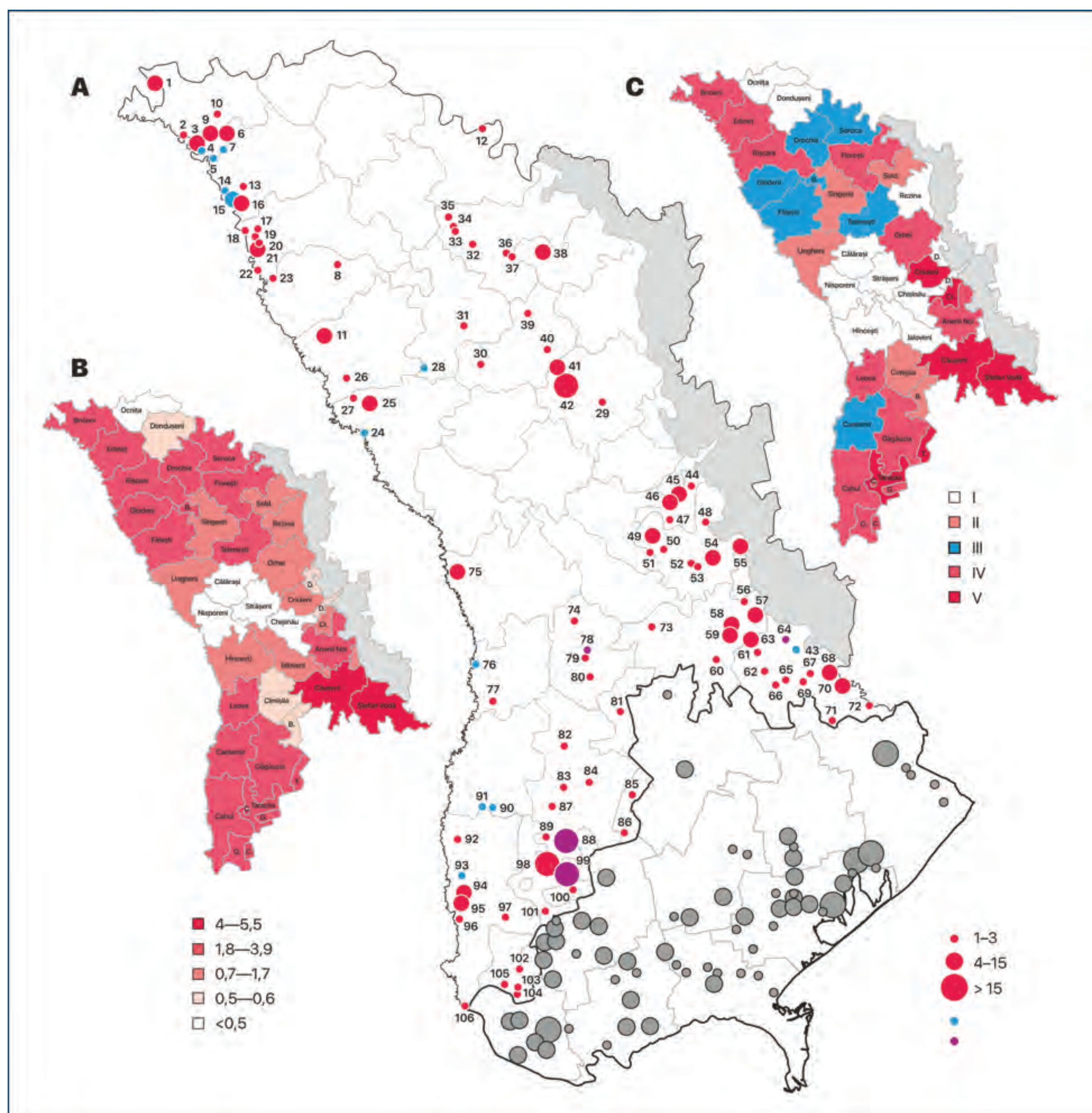

Fig. 3. Tumulii studiați pe teritoriul Republicii Moldova (A), gradul de cercetare a movilelor dintre Prut și Nistru (Republica Moldova) (B), raportul dintre densitatea movilelor și gradul de cercetare al acestora (C).

lângă morminte, sub unele movile au fost semnalate ringuri de piatră sau șanțuri rituale, care au de regulă formă circulară ori ovală în plan, prevăzute sau nu cu deschidere. În medie, numărul de înmormântări într-o movilă este de aproximativ șapte, în circa două treimi din movilele excavate (68%) fiind descoperite mai puțin de zece morminte. Peste 30 de înmormântări într-un singur tumul au fost înregistrate în unele movile de pe Nistrul Inferior (Dubăsarii Vechi, Răscăieții Noi, Olănești și Purcari) **(Fig. 4)**.

Așa cum dovedesc cercetările de până acum, cei mai timpurii tumuli din spațiul pruto-nistrean datează din eneoliticul târziu (mil. IV î.Hr.), fiind atribuiți culturii Cernavodă I[30]. De regulă, asemenea movile cuprind și morminte secundare aparținând grupurilor culturale Usatovo și Jivotilovka. Majoritatea tumulilor cercetați până în pre-

[30] Манзура 2017, 116. Notăm însă că în literatura arheologică a fost formulat și un alt punct de vedere, după care apariția tumulilor în spațiul dintre Dunărea de Jos și Nistrul Inferior a avut loc încă în mil. V î.Hr. avându-se în vedere complexele funerare de la Suvorovo, Căinari și Casimcea (Govedarica 2011, 34; Говедарица 2011, 177), deși complexitatea situației stratigrafice nu oferă indicii clare pentru susținerea unei asemenea ipoteze (Manzura 2017, 115).

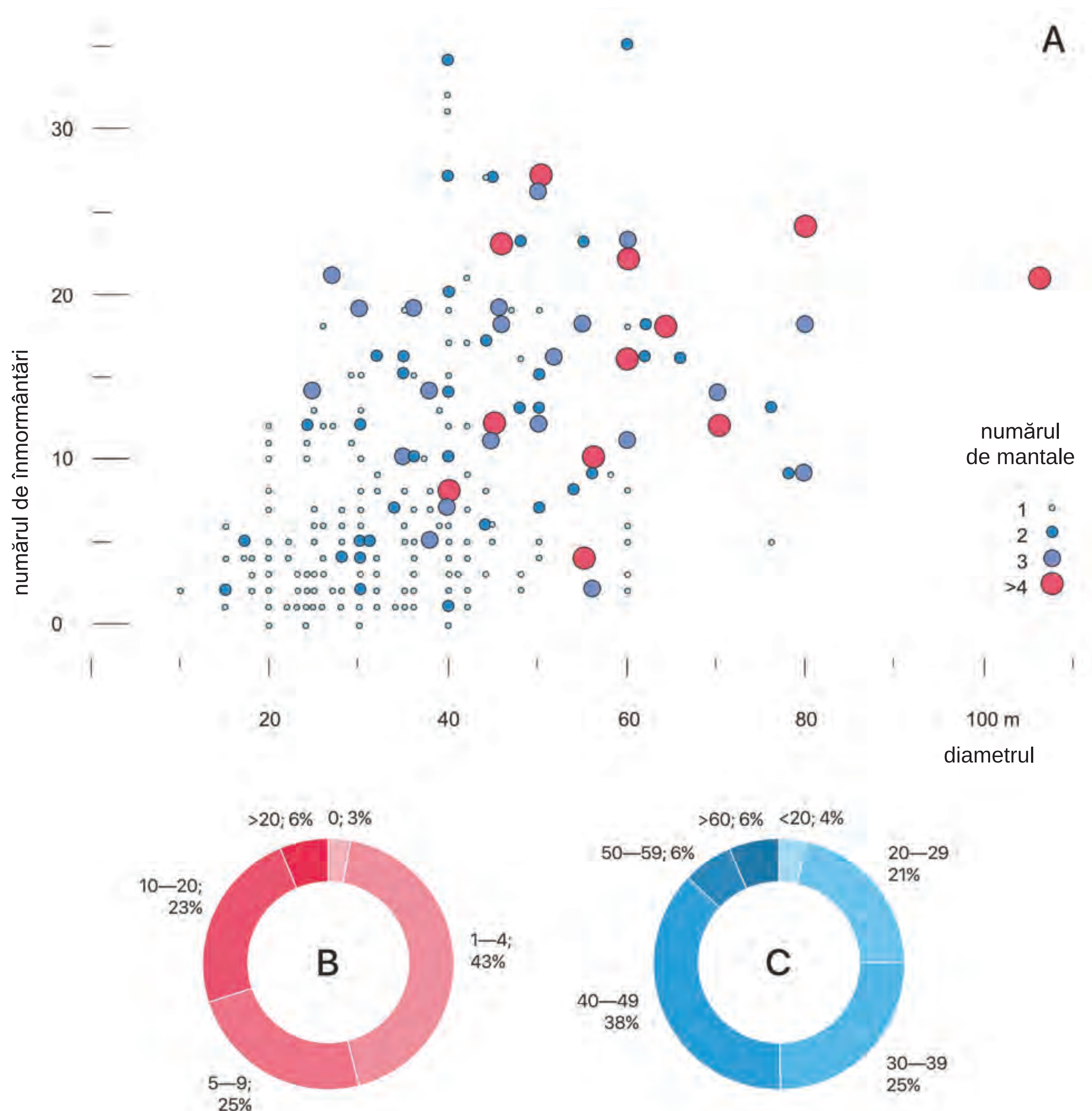

Fig. 4. Relația dintre numărul de înmormântări, mantale și diametrul movilei (A), numărul de înmormântări (B) și diametrul movile (C).

zent au fost amenajați în epoca bronzului, preponderent în perioada timpurie a acesteia (mil. III î.Hr.), și anume de către purtătorii culturii Iamnaia, care s-a răspândit pe un teritoriu vast dinspre Munții Ural și până în Câmpia Panonică. De altfel, pentru mil. III î.Hr. și prima parte a mileniului următor, corespunzătoare culturilor Katakombnaia și Mnogovalikovaia, movilele constituie aproape singura categorie de complexe arheologice documentate până acum pe teritoriul Republicii Moldova[31] și, prin urmare, prezintă o însemnătate științifică deosebită.

În perioada târzie a epocii bronzului și în Hallstattul timpuriu (sec. XV-X î.Hr.) zeci de tumuli au fost ridicați în sudul spațiului pruto-nistrean de purtătorii culturii Sabatinovka și de comunitățile Belozerka, care au pendulat periodic în regiunile de stepă nord-pontice, întemeind însă și așezări sezoniere sau mai stabile[32]. În perioada timpurie a epocii fierului se datează (sec. XII-X î.Hr.) unii tumuli din bazinul Prutului Mijlociu (Braniște, r-nul Rîșcani)[33], fiind atribuiți culturii Chișinău-Corlăteni, a cărei purtători, după opinia mai multor specialiști, erau tracii timpurii.

[31] Dergaciov 2010, 279-300.

[32] *Ibidem*, 310; Levițki. Agulnicov 2010, 386-387.

[33] Levițki 1994, 69-70.

Un loc deosebit între siturile funerare din spațiul pruto-nistrean îl ocupă movilele scitice din sec. V-III î.Hr., răspândite mai ales în stepa Bugeacului, dintre care unele sunt dispuse izolat, pe când altele alcătuiesc adevărate necropole tumulare, cum este cea din punctul *La Pietricei* de la Crihana Veche (r-nul Cahul). Cercetarea prin săpături a unor tumuli scitici a dovedit că deseori ei cuprind un inventar bogat, iar unele complexe funerare, cum sunt cele de la Balabanu, Dubăsari, Butor, Manta etc., conțin piese de valoare cultural-științifică excepțională[34].

Un anumit număr de movile au fost ridicate în diferite regiuni ale țării și în primele secole ale erei noi de către triburile nomade ale sarmaților. Dintre acestea se evidențiază mai ales tumulul de la Mocra, de pe malul stâng al Nistrului, care avea o înălțime de circa 3 m și un diametru de 50 m, iar înmormântarea principală, atribuită unei femei, conținea un inventar foarte bogat și variat, inclusiv mai multe podoabe de aur[35]. Menționăm în context și movilele datând din sec. I-II d.Hr. de la Cazaclia, Brăviceni și Corpaci, dar și faimosul complex funerar sarmatic de la Olănești, introdus într-un tumul din epoca bronzului, complex care conținea, printre altele, câteva vase romane de bronz[36]. De asemenea, trebuie amintite aici și cele două necropole tumulare sarmatice de la Cuconeștii Vechi, ale căror movile, în număr de 25 și, respectiv, 42, au fost complet nivelate prin lucrările agricole[37].

Cele mai târzii movile funerare de pe teritoriul Republicii Moldova datează din sec. XIV. Până în prezent, din câte cunoaștem, a fost cercetat doar un singur tumul în spațiul pruto-nistrean din această perioadă, și anume la Balabanu, de pe valea Ialpugului. Movila respectivă, cu înălțimea de 0,85 m și diametrul de aproximativ 40 m, adăpostea două morminte de înhumație distruse din vechime ale turanicilor târzii, una dintre înmormântări, atribuită unui șef militar, conținând în jur de 100 de obiecte diverse. Din acest inventar bogat se remarcă mai multe piese de armură și, mai ales, un cap de buzdugan-sceptru de fier aurit, cu inscripție arabă și cu un medalion de tip heraldic mameluc, pe baza căruia complexul tumular medieval de la Balabanu a fost datat în epoca Hoardei de Aur (sec. XIV)[38].

Sintetizând datele de care dispunem, consemnăm că 2,2% dintre înmormântările din movilele cercetate până acum sunt atribuite eneoliticului târziu, iar aproape jumătate dintre mormintele tumulare (45%) aparțin perioadei timpurii a epocii bronzului. Pentru următoarele epoci și perioade istorice procentul de morminte tumulare este mai redus. De exemplu, din perioada mijlocie a epocii bronzului datează 12% dintre mormintele tumulare, din bronzul târziu - 10%, iar epocii fierului (inclusiv perioada scitică) aparțin 2,6% din totalul înmormântărilor tumulare. Numărul complexelor funerare crește în perioada romană (6,9%) și în evul mediu timpuriu (11%), cu precizarea că, exceptând un singur caz, toate înmormântările tumulare medievale sunt secundare și se atribuie turanicilor din sec. X-XIV. Trebuie menționat că cel puțin 10% sau circa 290 de morminte, din cauza lipsei inventarului funerar sau a altor indicii, au rămas neidentificate atât cultural, cât și cronologic.

În ceea ce privește apartenența culturală a înmormântărilor tumulare diferitor culturi sau grupuri culturale, cele mai multe dintre mormintele descoperite (42%) se atribuie culturii Iamnaia, care deține întâietatea nu numai după numărul absolut de înmormântări, ci și după densitatea cronologică. Pe lângă explicații demografice evidente, natura acestui fenomen rezidă probabil și în faptul că pentru purtătorii culturii Iamnaia, spre deosebire de alte comunități culturale, înmormântarea în tumuli era singura practică și tradiție funerară. Proporția înmormântărilor atribuite altor culturi nu depășește în general 10%; doar nomazii turanici târzii constituie circa 11%, locul trei (cu 8,5%) fiind ocupat de cultura Mnogovalikovaia din perioada mijlocie a epocii bronzului (sec. XIX-XVII î.Hr.), urmată de sarmații din sec. I-III d.Hr. (7,5 %) și cultura Katakombnaia (6,9%) din bronzul mijlociu (sfârșitul mil. III î.Hr. - începutul mil. II î.Hr.) **(Fig. 5)**.

Statistica privind mormintele primare în raport cu cele secundare diferă ușor. Se cunosc cel puțin două cazuri când înmormântările au fost introduse în movile naturale, iar în alte 22 de cazuri (5,8%) mormântul principal a fost imposibil de determinat din punct de vedere cultural și cronologic. Numărul mormintelor primare, respectiv al tumulilor, din eneolitic este mai mare decât al mormintelor secundare datând din aceeași epocă, ridicându-se la 8,4%. La fel, proporția înmormântărilor primare din perioada timpurie a epocii bronzului este mai mare în comparație cu înmormântările secundare, constituind 63%. În schimb, procentul mormintelor principale din perioadele mijlocie și târzie ale epocii bronzului este mai mic, reprezentând corespunzător câte 3,4% și 4,7%. Ceva mai mare este procentul înmormântărilor primare datând din epoca fierului (7,4%) și din primele secole ale erei noi (7,1%). Așa cum am menționat mai sus, există doar un singur tumul cercetat datând din evul mediu (sec. XIV), și anume cel de la Balabanu (r-nul Taraclia).

Așa cum dovedesc cercetările de teren, cea mai mare parte a tumulilor au fost ridicați de purtătorii culturii Iamnaia (56%), urmați de sarmați (8,1%) și sciți (5,8%), altor culturi, cum este de exemplu Belozerka din Hallstattul timpuriu, nefiind atribuite mai mult de

34 Kașuba 2010, 472-480.
35 Щербакова, Кашуба 1993.
36 Grosu 1995, 134, 140; Мелюкова 1962a, 30-37.
37 Дергачев 1982, 45-49.
38 Sava 1996, 191-192.

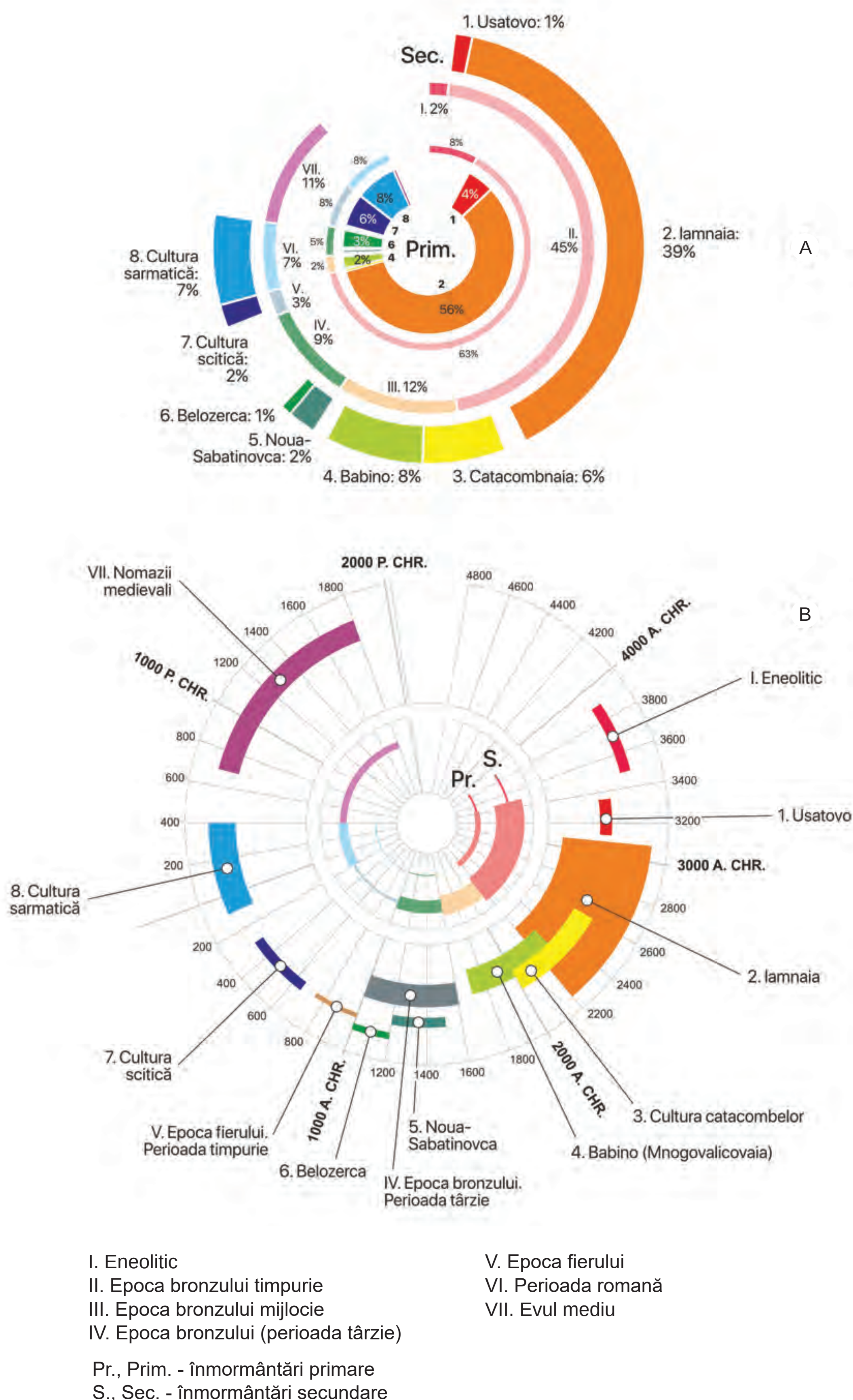

Fig. 5. Orizonturi culturale ale înmormântărilor tumulare (A) și densitatea cronologică a acestora (B).

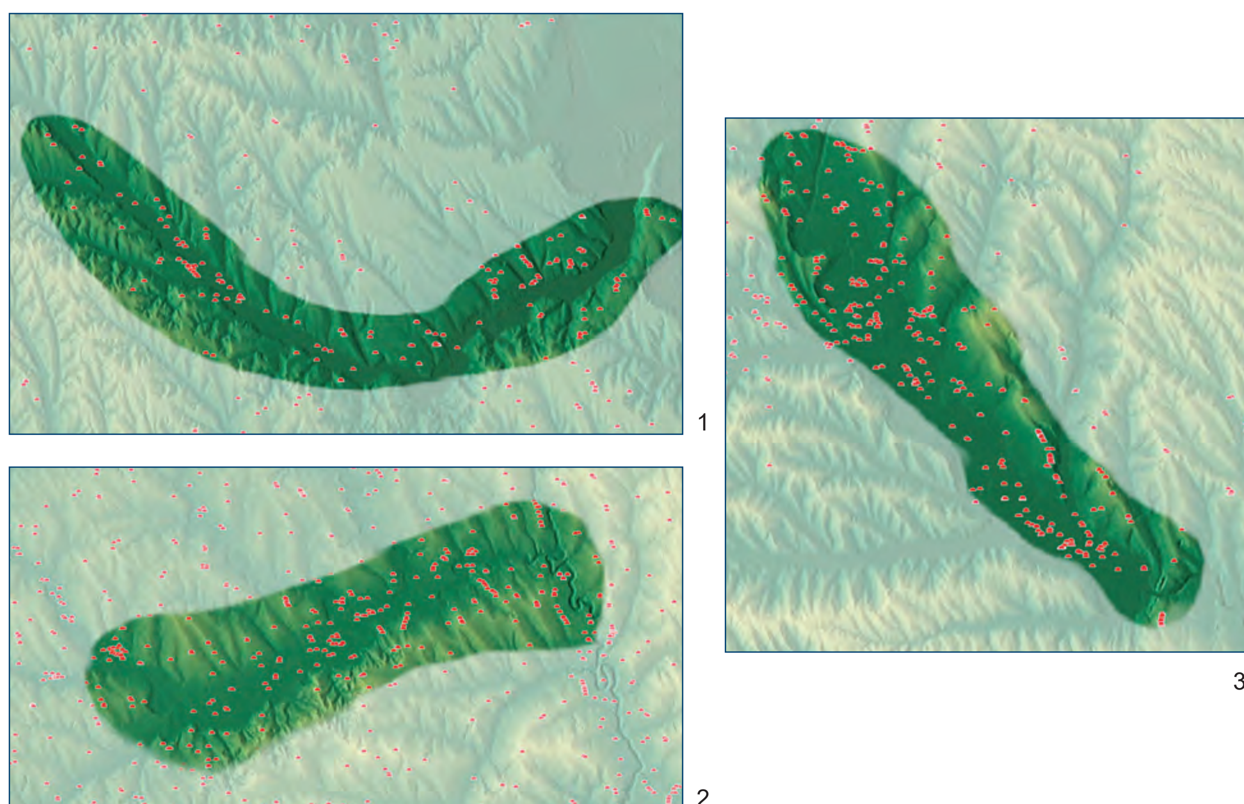

Fig. 6. Grupări de tumuli în bazinul hidrografic al râurilor Botna (1) și Răut (2, 3).

3% din totalul movilelor. Astfel, în linii mari, se pot distinge două perioade principale de amenajare a movilelor funerare, una corespunzătoare bronzului timpuriu și alta perioadei scito-sarmatice, cu precizarea că numărul de tumuli ridicați de populațiile scitice și sarmatice este mult mai mic în comparație cu cel al movilelor funerare amenajate de comunitățile culturii Iamnaia.

Răspândiți în diferite regiuni geografice, dar mai ales în zonele de sud și de nord ale Republicii Moldova, cei peste 6100 de tumuli sunt monumentele arheologice și cele mai mult afectate, fiind aplatizate sau aproape complet distruse din cauze mai ales antropice decât naturale. Multe dintre aceste movile abia dacă mai pot fi observate azi în teren, fiind identificate pe baza hărților topografice vechi sau, îndeosebi, cu ajutorul imaginilor satelitare. Dar, așa cum dovedesc săpăturile arheologice, aceste obiective funerare puternic deteriorate conțin complexe și vestigii importante, uneori deosebit de valoroase, de aceea se impune imperios documentarea, inventarierea și protejarea lor.

Geografic, movilele funerare sunt răspândite în general uniform în interfluviul dintre Prut și Nistru, exceptând Podișul Moldovei Centrale și Podișul Nistrean. Numărul scăzut al movilelor în unele zone se poate datora nivelului slab de ocupare a acestora de către populațiile practicante a obiceiului de înmormântare în tumuli. Ținând cont de dispunerea și masarea tumulilor, putem contura mai multe grupuri locale, dintre care se remarcă Prutul Mijlociu, interfluviul Nistru-Răut, Nistrul Inferior, Prutul-Dunărea de Jos și litoralul ucrainean al Mări Negre, situat exclusiv în Ucraina. Densitatea medie a tumulilor între Nistru și Prut este de 2,5 tumuli la 100 km.p., în timp ce densitatea tumulilor din Republica Moldova este mai mică decât în partea de vest a regiunii Odesa (2 tumuli vs. 3,4 la 100 km.p.) Numărul și densitatea tumulilor prezintă mari diferențe dacă se compară diferitele regiuni ale Republicii Moldova și sudului Basarabiei din Ucraina actuală. Densitatea maximă a fost înregistrată în zona de sud a Ucrainei (stepa Bugeacului): raioanele Ismail (648 tumuli sau 5,4 la 100 km.p.) și Bolgrad (5,3), iar în Republica Moldova în regiunea Nistrului Inferior: raioanele Căușeni (5,1) și Ștefan Vodă (4,5). Densitatea cea mai mică este documentată în zona Codrilor Moldovei: raioanele Strășeni (0,15), Nisporeni (0,2) și Călărași (0,42).

În ceea ce privește amplasarea tumulilor, observăm că o bună parte dintre ei respectă în general un model liniar al distribuției, fiind aranjați în șiruri aliniate pe muchiile înalte ale curbelor de nivel, respectiv fiind strâns legați de relief. Totuși, în toate grupurile locale

Fig. 7. Șiruri de tumuli din sudul Republicii Moldova. 1 – lanțul tumular dintre localitățile Giurgiulești și Colibași; 2 – șirul de la Cișmichioi; 3 – șirul dintre localitățile Etulia și Vulcănești.

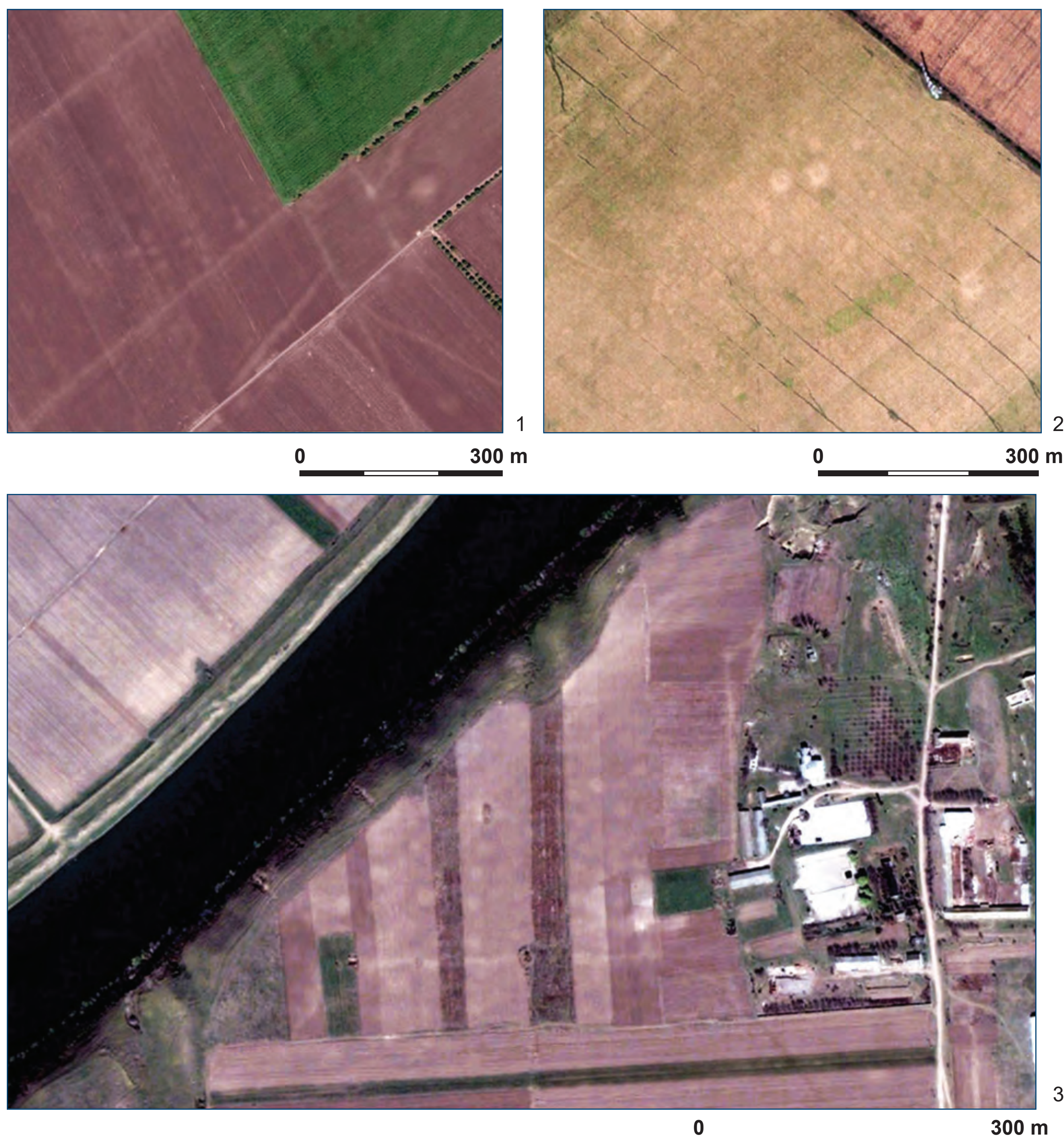

Fig. 8. Grupuri de tumuli. 1 – Palanca, r-nul Ștefan Vodă (Yandex Maps); 2 – Alexăndreni, r-nul Sângerei (Google Earth, 2012); 3 – Gura Bâcului, r-nul Anenii Noi (Google Earth, 2017).

amintite mai sus, au fost înregistrați tumuli amplasați și în luncile râurilor, pe primele terase și chiar, în cazuri extrem de rare, pe pantele unor văi. Referitor la dispunerea tumulilor, aceste importante situri arheologice formează fie șiruri liniare, fie aglomerări, uneori tumulii mari având în preajma lor una sau mai multe movile mici, fie sunt izolați.

Luând în considerare faptul amplasării tumulilor în apropierea unor ape curgătoare, evidențiem pentru teritoriul Republicii Moldova câteva bazine hidrografice cu o concentrare masivă a movilelor. Bazinul râului Răut se remarcă prin două grupări, una de pe cursul de mijloc cu afluenții săi de dreapta Ciulucul Mic și Ciulucul Mare, care cuprinde circa 550 tumuli **(Fig. 6, 3)**, și alta din lunca Răutului de la confluența cu râurile Camenca, Căinari și Cubolta, cu aproximativ 200 de movile **(Fig. 6, 2)**. De asemenea, menționăm bazinul Ialpugului împreună cu afluenții săi Salcia, Sarâiar, Lunga și Ialpugel, care însumează circa 450 tumuli, și bazinul râului Cahul, unde sunt documentați în jur de 400 de asemenea situri. Mai puține movile sunt cunoscute pe malul stâng al Prutului de Jos - aproximativ

230, iar în bazinul Botnei constatăm prezența a circa 200 tumuli **(Fig. 6, 1)**. Spre nordul spațiului pruto-nistrean, o concentrare clară de tumuli (aproximativ 200) a fost observată pe cursul râului Ciuhur, unde movilele sunt amplasate de regulă în șiruri mici pe cumpenele de ape ale afluenților săi de stânga, iar alta - în bazinul Racovățului, unde au fost atestați circa 180 tumuli. Pe alte cursuri de râuri mai mici nu a fost observată o prezență mai mare de 100 de asemenea structuri arheologice.

Revenind la organizarea spațială din interiorul acestor grupări de tumuli, constatăm că tipul de dispunere care însumează cele mai multe movile, după cum am menționat mai sus, este aliniamentul de tumuli. Întinderea acestora este determinată în mare parte de configurația geografică a terenului. Astfel, cele mai mari șiruri de tumuli sunt înregistrate în Bugeac, întâietatea revenind lanțului tumular dintre localitățile Giurgiulești și Colibași (r-nul Cahul) cu o lungime de 21 km, incluzând circa 100 tumuli **(Fig. 7, 1)**. Alte șiruri mai mici sunt cunoscute între localitățile Etulia Nouă și Vulcănești (UTAG) - 20 km/140 tumuli **(Fig. 7, 3)**, între Cișmichioi și Vulcănești (UTAG) - 9 km/47 tumuli **(Fig. 7, 2)**, precum și între satele Congaz și Alexeevca (UTAG) - 8 km/30 tumuli. Pentru zona Nistrului de Jos aliniamentele nu depășesc 2,5 km, cel mai întins fiind documentat la Căplani (r-nul Ștefan Vodă), numărând 32 tumuli. Alte șiruri de movile sunt evidențiate în lunca râului Răut, între localitățile Orhei și Sărăteni (r-nul Orhei). Acestea formează mai multe lanțuri întrerupte, deși aliniate între ele, fiecare cu o lungime de 0,5-1 km. Spre Câmpia Moldovei de Nord, șirurile devin mai întinse, dispuse în general pe cumpene de ape, respectiv pe linia orizontului, cu o lungime de până la 3 km. Aici dimensiunile șirurilor sunt dictate de nivelul de fragmentare a reliefului. Unul dintre cele mai lungi lanțuri de tumuli la Prutul de Mijloc este cunoscut între localitățile Bădragii Noi și Fetești (r-nul Edineț), având o lungime de circa 7 km și fiind constituit din 25 de tumuli. Mai rar, unei porțiuni dintr-un aliniament îi poate fi alăturat un grup de movile, având de regulă un diametru mai mic. Asemenea exemple au fost documentate la Cazaclia (UTAG), Aluatu (r-nul Taraclia), Palanca (r-nul Ștefan Vodă) și Gura Bâcului (r-nul Anenii Noi). Cercetările de la Cazaclia au demonstrat prioritatea cronologică a tumulilor din cadrul aliniamentului, cele din aglomerarea din preajma șirului fiind datate în perioada timpurie a epocii fierului[39]. Aglomerarea alăturată șirului de la Gura Bâcului iese în evidență prin numărul mare de movilițe, care atinge cifra de 80 **(Fig. 8, 3)**. Grupuri similare sunt cunoscute în stânga Nistrului, la Hlinaia (r-nul Slobozia) și Țîbuleuca (r-nul Dubăsari) .

[39] Agulnikov 1996.

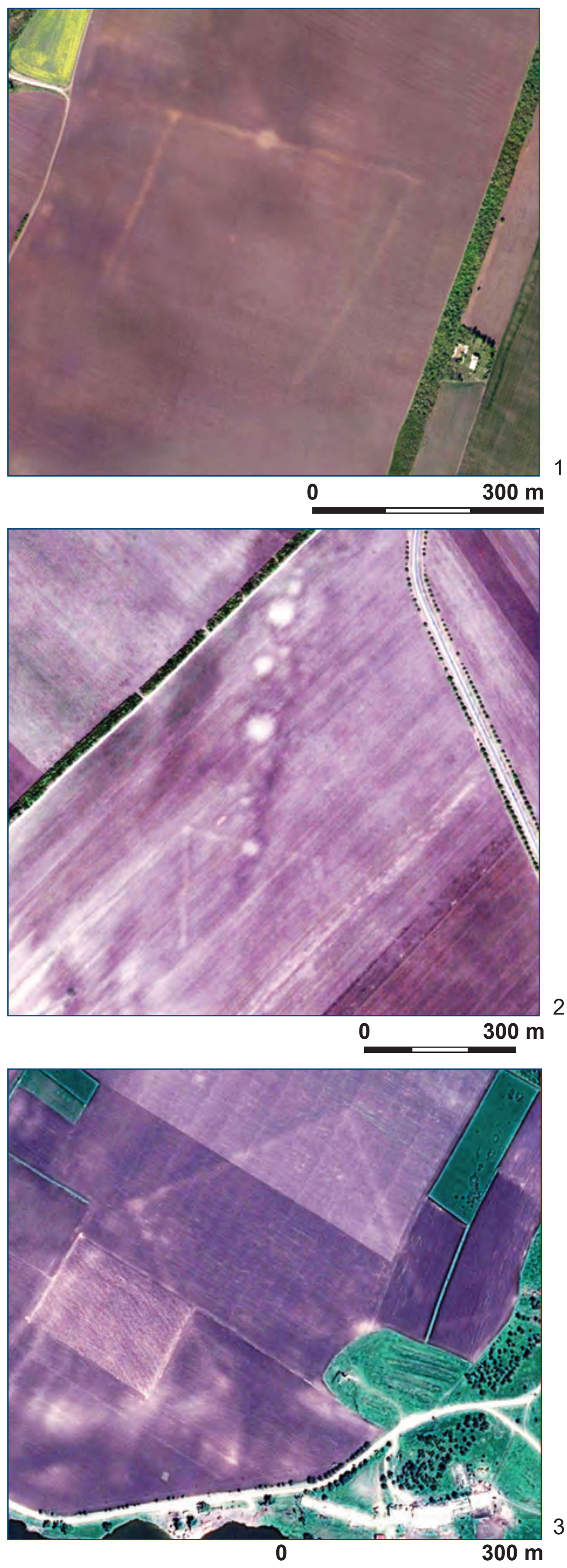

Fig. 9. Ansambluri arheologice alcătuite din tumuli și valuri de pământ. 1 – Hâjdieni, r-nul Glodeni (moldova-map.md); 2 – Ordășei, r-nul Telenești (Google Earth, 2012); 3 - Dușmani, r-nul Glodeni (Google Earth, 2014).

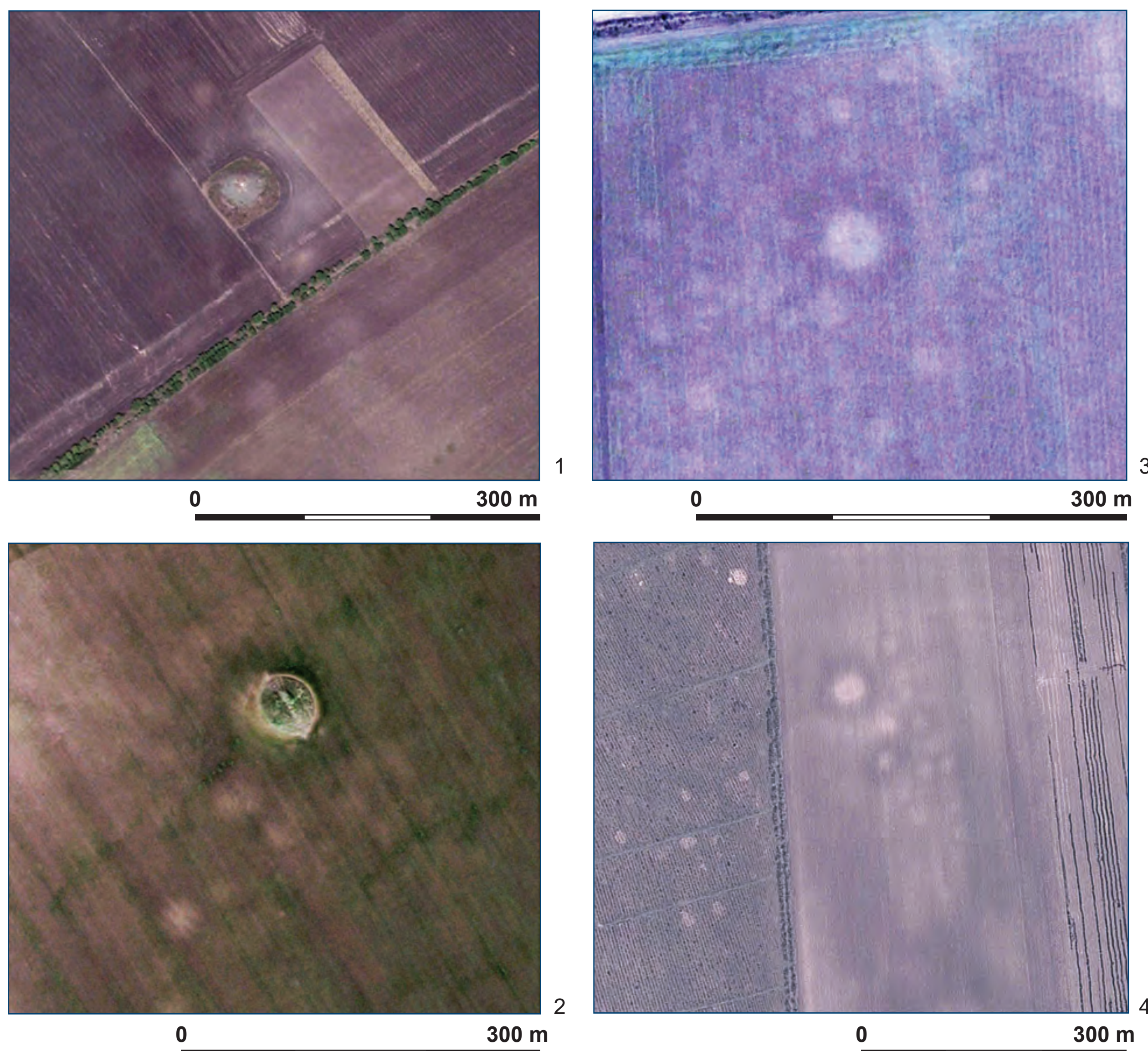

Fig. 10. Tumuli mari și sateliții lor. 1– Cubolta, r-nul Sângerei (Google Earth, 2012); 2 – Palanca, r-nul Ștefan Vodă (Google Earth, 2005); 3 – Căplani, r-nul Ștefan Vodă (Google Earth, 2017); 4 – Cișmichioi UTA Găgăuzia (Google Earth, 2014).

Ca număr și răspândire, aliniamentele sunt urmate de aglomerările de tumuli. Acestea pot avea o structură compactă, când distanțele dintre movile nu depășesc 50-100 m, sau o structură întinsă, cu distanțe între tumuli de peste 100 m. De regulă, movilele ocupă cotele înalte ale platourilor, însă, nici altitudinile joase ale luncilor nu reprezintă o excepție în acest sens. Grupurile tumulare sunt formate din trei și mai multe movile funerare, având deseori forme neregulate în plan, urmând și ele configurația terenului. De exemplu, gruparea de la Moscovei (r-nul Cahul) este formată din 23 de movile, aglomerarea de la Beleavinți (r-nul Briceni) include 21 de obiective, cea de la Sîngureni (r-nul Rîșcani) cuprinde 20 de movile, iar ansamblul tumular de la Corlăteni (r-nul Rîșcani) conține 11 complexe funerare. Majoritatea aglomerărilor compacte, însă, nu depășesc 10 movile. Aglomerările de tumuli întinse pot fi formate din mai multe lanțuri scurte, neregulate, un exemplu în acest sens fiind grupul tumular din lunca Răutului, dintre localitățile Orhei, Mitoc și Brăviceni (r-nul Orhei). În cadrul aglomerărilor de tumuli se evidențiază cazurile când unei movile mari îi sunt atașate în preajmă altele, cu dimensiuni de regulă mult mai mici. Așa numiții „sateliți” rareori depășesc în diametru 40 m, fiind amplasați în apropierea unui tumul care se remarcă prin dimensiunile sale mari **(Fig. 10, 1-4)**. Asemenea situații sunt pe larg răspândite în zone cu aglomerări de tumuli, însă, se evidențiază cazurile înregistrate mai ales în stânga Prutului de Mijloc, și anume în raioanele Ungheni, Fălești și Glodeni.

Fig. 11. *Movila Măgurii* de la Țîgira (r-nul Ungheni).

Un interes deosebit prezintă ansamblurile arheologice alcătuite din tumuli și valuri de pământ prin care sunt unite movilele. În plan, asemenea construcții prezintă o formă aproximativ rectangulară, cu o latură lipsă, latura nordică a construcțiilor și colțurile fiind marcate prin tumuli. Asemenea complexe arheologice au fost documentate la Ordășei (r-nul Telenești), Hîjdieni și Dușmani (r-nul Glodeni) **(Fig. 9, 1-3)**, din perimetrul ultimului complex fiind colectate câteva fragmente ceramice specifice primelor secole d.Hr. Este interesant de menționat de asemenea că amenajarea de la Ordășei se află în capătul sudic al unui șir de tumuli.

Desigur, fără să cunoaștem rolul tumulului în peisajul preistoric și antic, este imposibil să înțelegem cum este amenajat teritoriul ce înconjoară mormintele tumulare[40]. O analiză palinologică indică faptul că tumulii sunt localizați pe terenuri care nu au fost niciodată cultivate și nu au fost folosite ca pășuni, în așa-numitele pustietăți[41]. Pe de o parte, însăși movila funerară ridicată deasupra mormintelor membrilor comunității poate fi considerată un *marker* socio-cultural, care indică prezența comunităților culturale și limitele acestor comunități[42]. Pe de altă parte, reutilizarea movilelor, extinderea în perioadele ulterioare a lanțurilor de tumuli de către purtătorii altor culturi au dat necropolelor tumulare un rol mnemonic activ. Natura liniară a modelelor, conform cărora s-au construit movilele, nu exclude conexiunea lor probabilă cu drumurile antice, marcajul căilor de migrație[43]. În plus, un studiu suplimentar privind cercetarea necropolelor tumulare, care reprezintă un fel de „orașe ale morților", poate dezvălui „patterne urbane" ale comunităților care nu au întemeiat așezări stabile.

Un loc aparte, bine individualizat în peisajul cultural al Moldovei, îl ocupă tumulii de dimensiuni mari, unii dintre care au denumiri proprii. Cea mai cunoscută movilă cu nume propriu este *Movila Măgurii*, care are înălțimea de cca 15 m și diametrul de peste 80 m, fiind situată pe vârful dealului *Măgura* (înalt de 388,8 m) de lângă satul Țîghira (r-nul Ungheni) **(Fig. 11)**[44]. Dimensiunile impresionante și poziția dominantă a promontoriului *Măgura*, pe care se găsește și o așezare Cucuteni-Tripolie din mil. IV î.Hr., i-au făcut faimă *Movilei Măgurii*. Din păcate, acest complex arheologic foarte valoros a fost afectat de-a lungul timpului de alunecările de teren și de unele intervenții neautorizate în sol.

[40] Fontijn 2013, 10.
[41] Doorenbosch 2013, 212.
[42] Armkreutz 2013, 51-52.
[43] Løvschal 2013, 225.
[44] Hîncu 1996, 59-60; Ursu 2011, 1-3.

Fig. 12. *Movila Țiganului* de la Rogojeni (r-nul Șoldănești).

Fig. 13. *Movila Geamăna* de la Crasnoarmeiscoie (r-nul Hîncești).

Fig. 14. Movila triplă de la Ecaterinovca-*La Kurgan* (r-nul Cimișlia).

Fig. 15. *Movila Uriașului* de la Rublenița, r-nul Soroca.

Alte movile funerare cu nume proprii, având formă aproximativ semisferică și dimensiuni variabile, unele înalte până la 5 m, sunt semnalate în numeroase localități din diferite regiuni ale Republicii Moldova, dintre care menționăm *Movila din Cadâr* și *Movila din Chendu* din vecinătatea satului Drepcăuți, *Movila Roșie* de la Slobodca-Șirăuți (r-nul Briceni), *Movila din Broscărie* de lângă satul Horodiște (r-nul Dondușeni), *Movila cu Cruce* de la Cubolta (r-nul Sîngerei), *Movila lui Traian* de la Gura Bîcului (r-nul Anenii Noi), *Movila Mare* de la Giurgiulești (r-nul Cahul), *Movila Țiganului* de la Rogojeni (r-nul Șoldănești) având păstrată pe vârf o stelă de piatră, care putea fi și o piatră de hotar din perioada medievală târzie **(Fig. 12)** ș.a. Deseori anumite locuri sau dealuri din preajma localităților actuale, unde se află tumuli singulari sau grupuri de tumuli, uneori formând chiar adevărate necropole, se numesc *La Movilă* ori *La Movile*.

Grupuri distincte de tumuli mai puțin numeroase le constituie movilele duble sau triple și movilele alungite, având forma unor valuri de pământ. Un tumul dublu, cu numele *Movila Geamăna*, se află pe vârful unui promontoriu din preajma satului Crasnoarmeiscoe (r-nul Hîncești). Acest insolit complex arheologic constă din două movile mari, cu diametrele de 70-80 m și înălțimile de 10-11 m, unite între ele printr-o „șa" de pământ, lungă de circa 45 m, lată de aproximativ 45 m și înaltă de 3-5 m **(Fig. 13)**. Alăturat *Movilei*

Geamăna au fost semnalate două mari alveolări, cu diametrul de cca 70 m și adâncimea de peste 1 m, formate foarte probabil prin scoaterea pământului necesar pentru construirea tumulului. Cât privește starea de conservare, din păcate, astăzi și această spectaculoasă movilă funerară se distruge din cauza alunecărilor de teren. Un tumul triplu, care cuprinde trei movile alăturate, orientate pe direcția nord-sud, cu lungimea totală de circa 115 m, lățimea de 35 m și înălțimea de peste 4 m se află lângă satul Ecaterinovca (r-nul Cimișlia), în punctul numit de localnici *La Kurgan* **(Fig. 14)**.

Dintre tumulii de forma unor valuri de pământ, menționăm *Movila Uriașului* de la Rublenița (r-nul Soroca), care are lungimea de peste 120 m, lățimea de cca 25 m și înălțimea maximă de 2,5 m **(Fig. 15)**. Această neobișnuită movilă funerară, care și-a câștigat faima de monument istoric important pentru Basarabia încă în epoca modernă, când despre ea s-a înregistrat și o interesantă legendă, astăzi se deteriorează prin lucrările agricole, iar capătul ei nordic a fost distrus cu prilejul construcției drumului republican M3[45]. Obiective arheologice similare, denumite de localnici *Movila Uriașului* sau *Movila Lată*, au mai fost înregistrate lângă satele Clococenii Vechi și Limbenii Vechi (r-nul Glodeni)[46].

Un interes deosebit prezintă alte două movile funerare, dar din sudul Republicii Moldova, care se remarcă prin structură și dimensiuni impresionante. Menționăm mai întâi tumulul 4 din apropierea satului Doina (r-nul Cahul), care avea înălțimea mantalei de 6,6 m, diametrul complexului (împreună cu valul și șanțul) depășind 114 m. Acest neobișnuit sit funerar a fost cercetat parțial prin săpături arheologice preventive în toamna-iarna anului 1990[47]. Din păcate, după demantelarea tumulului și excavarea șanțului ritual, cercetările nu au mai putut fi continuate. Totuși, pe baza descoperirilor înregistrate într-un mormânt secundar, șanț și în canalele de jefuire a mormântului principal, tumulul a fost interpretat drept scitic și datat în sec. IV î.Hr. Dimensiunile impunătoare ale tumulului și diametrul camerei funerare centrale (circa 10 m) scot în evidență tumulul respectiv pe fundalul altor tumuli scitici cercetați în zonă, diametrul cărora nu depășește 50 m.

Un complex întrucâtva asemănător, cu un diametru de circa 110 m, dar care a fost grav afectat de lucrările agricole, se află în extremitatea de nord-est a satului Lărguța (r-nul Cantemir) **(Fig. 16)**. Tumulul a fost identificat recent pe baza imaginilor satelitare și

Fig. 16. Movila mare de la Lărguța, r-nul Cantemir (Google Earth, 2014).

verificat în teren, dovedindu-se că mantaua acestuia prezintă urme puternice de arsură și este înconjurată de un șanț. În apropiere imediată de acest insolit tumul a fost semnalată încă o movilă cu urme de arsură, dar care are un diametru mai redus. Luând în considerare tumulii similari cercetați prin săpături de pe teritoriul Ucrainei, movilele mari de la Doina și Lărguța pot fi atribuite cu probabilitate unor căpetenii scitice din sec. IV î. Hr.

Movilele funerare mai deosebite, dintre care unele au fost pe scurt descrise sau doar menționate mai sus, se impun a fi investigate mai ales prin cercetări non-invazive, în speță prin prospecțiuni geofizice, conservate corespunzător și valorificate din punct de vedere turistic.

Astfel, datele preliminare privind peisajul tumular al Republicii Moldova arată o distribuție foarte inegală cronologică, culturală și spațială a acestor numeroase situri arheologice. Prin urmare, studiile ulterioare privind movilele funerare ar trebui să includă dezvăluirea principiilor de organizare a landșaftului tumular, a patternelor constructive și a mecanismelor de reutilizare a tumulilor de către purtătorii diferitor culturi arheologice sau, cu alte cuvinte, a modului în care comunitățile preistorice și protoistorice au modificat peisajul natural conform credințelor și ideologiei lor și cum ideea de înmormântare tumulară a evoluat de-a lungul diferitor epoci și perioade istorice.

[45] Tabuncic, Vornic 2013, 92-103.
[46] Hîncu 1996, 59-60.
[47] Бубулич 1992, 25

SUMMARY

PRELIMINARY CONSIDERATIONS REGARDING THE MOUNDSCAPE OF THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Preliminary data on the moundscape of the Republic of Moldova demonstrate an uneven chronological, cultural and spatial distribution. At present, more than 6100 barrows are documented in various regions of the country and 390 were investigated during archaeological excavations. Based on their spatial distribution, the following local groups can be distinguished: Middle Prut, Dniester-Răut, Lower Dniester and Lower Danube. It is seen that the burial mounds generally follow a linear pattern, are stretched in a line and are closely related to the relief: located on ridges, on high plateaus along the rivers. Of course, it is impossible to understand how the territory surrounding the burial mounds is arranged without explaining the role of the barrow in the ancient landscape. On the one hand, the burial mound itself can be considered as a social and cultural marker indicating the presence of cultural communities and the boundaries of these communities. On the other hand, the reuse of mounds, the expansion of barrow lines in following periods by other cultures gave the barrow cemeteries an active mnemonic role in the ancient landscape. The linear nature of the patterns along which the barrows were constructed does not exclude their probable connection with ancient roads, marking, probably the migration routes. Thus, the next steps of this research are to exemplify how the funeral landscape of North-West Pontic area was organized, to reveal the patterns in the construction of the barrows and using them later by other communities. Or, in other words, how the prehistoric and protohistoric communities shaped the natural landscape according to their ideological beliefs and how the very idea of a tumulus was changing during the existence of this cultural practice.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ СООБРАЖЕНИЯ О КУРГАННОМ ЛАНДШАФТЕ НА ТЕРРИТОРИИ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

Предварительные данные о курганах Республики Молдова демонстрируют неравномерное хронологическое, культурное и пространственное распределение. В настоящее время в различных районах страны зарегистрировано более 6100 курганов, а также 390 было исследовано в ходе археологических раскопок. Основываясь на их пространственном распределении, можно выделить следующие локальные группы: Средний Прут, Днестр-Реут, Нижний Днестр и Нижний Дунай. Курганные некрополи, в целом, следуют линейному паттерну и тесно связаны с рельефом – они, как правило, расположены на водоразделах, на высоких плато вдоль небольших рек. Без осознания роли кургана в древнем ландшафте невозможно понять и как устроена территория, окружающая курганные могильники. С одной стороны, сама курганная насыпь, сооруженная над погребениями членов сообщества, может рассматриваться в качестве социокультурного маркера, указывающего на присутствие культурных сообществ и границ этих сообществ. С другой — повторное использование насыпей, расширение курганных цепочек в последующие периоды представителями других культур придавали курганным некрополям активную мнемоническую роль. Линейный характер паттернов, по которым сооружались насыпи не исключает их вероятной связи с древними дорогами, маркировкой маршрутов миграций. Поэтому в цели и задачи дальнейшего исследования необходимо включить раскрытие принципов организации курганного ландшафта, конструктивных паттернов и механизмов последующего использования курганных насыпей представителями других культурных сообществ. Или, другими словами, как преисторические и протоисторические сообщества видоизменяли естественный ландшафт согласно своим идеологическим представлениям и как эволюционировала сама идея курганного захоронения на протяжении тысячелетней истории данной погребальной практики.

BIBLIOGRAFIE

Agulnicov 1996: S. Agulnicov, *Necropola culturii Belozerca de la Cazaclia* (București 1996).

Amkreutz 2013: L.W.S.W. Amkreutz, *Memorious monuments. Place persistency, mortuary practice and memory in the Lower Rhine Area wetlands (5500-2500 cal BC).* In: Beyond Barrows. Current research on the structuration and perception of the Prehistoric Landscape through Monuments (Leiden 2013), 43-20.

Bourgeois 2013: Q. Bourgeois, *Monuments on the Horizon. The formation of the barrow landscape throughout the 3rd and 2nd millennium BC.* PhD-thesis (Leiden 2013).

Çelebi 2010: E. Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi:* Akkirman – Belgrad – Gelibolu – Manastır – Özü – Saraybosna – Slovcnya – Tokat – Üsküp (Haz. Seyit Ali Kahraman) 5. Kitap, 2. Cilt. (İstanbul 2010).

Chetraru 1994: N. Chetraru, *Din istoria arheologiei Moldovei (Basarabia și Transnistria)* (Chișinău 1994).

Daragan 2016: M. Daragan, *The Use of GIS Technologies in Studying the Spatial and Time Concentration of Tumuli in the Scythian-time Lower Dnieper Region.* In: Tumulus as Sema. Space, Politics, Culture and Religion in the First Millennium BC. (Berlin, Boston 2016), 669–676.

Darvill 2013: T. Darvill, *Monuments and Monumentality in Bronze Age Europe.* In: The Oxford Handbook of the European Bronze Age. (Oxford 2013), 140–158.

Dergaciov 2010: V. Dergaciov, *Evoluția comunităților patriarhale. Epoca bronzului*. In: Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V) (red. șt. V. Dergaciov) (Chișinău 2010), 265-312.

Dergachev, Sheratt, Larina 1991: V. Dergachev, A. Sheratt, O. Larina, *Recent results of Neolithic research in Moldavia (USSR).* Oxford Journal of Archaeology 10 (1), 1991. 1–16.

Donici 1928: A. Donici, *Contribution á l'étude antropologique des Scythes.* Archives suisses d'Anthropologie générale 1 (V), 1928, 321-327.

Doorenbosch 2013: M. Doorenbosch, *A history of open space. Barrow landscapes and the significance of heaths – the case of the Echoput barrows*. In: Beyond Barrows. Current research on the structuration and perception of the Prehistoric Landscape through Monuments (Leiden 2013), 197-223.

Fontijn 2013: D. Fontijn, *Beyond Barrows – an introduction. In: Beyond Barrows. Current research on the structuration and perception of the Prehistoric Landscape through Monuments* (Leiden 2013), 9–20.

Govedarica 2011: B. Govedarica, *Die sakrale Symbolik des Kreises: Gedanken zum verborgenen Sinnbild der Hügelbestattungen.* In: Ancestral landscapes. Burial mounds in the Copper and Bronze Ages (Central and Eastern Europe-Balkans-Adriatic-Aegean, 4th-2nd millennium B.C.). Proceedings of the International Conference held in Udine, May 15th–18th 2008 (Lyon 2011), 33–46.

Govedarica, Manzura 2011: B. Govedarica, I. Manzura, *Grundzüge einer Kulturgeschichte des nordwestlichen Schwarzmeergebietes im 5. und 4. Jahrtausend v. Chr.* In: Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000–500 v. Chr.). (Rahden 2011), 41–61.

Grosu 1995: V. Grosu, *Sarmații în spațiul geto-dacic răsăritean*. AM XVIII, 1995, 133-186.

Harding 2011: A. Harding, *The tumulus in European prehistory. Covering the body, housing the soul.* In: Ancestral Landscape. Burial mounds in the Copper and Bronze Ages. Proceedings of the International Conference held in Udine, May 15th–18th, 2008 (Lyon 2011), 21-30.

Hîncu 1996: I. Hîncu, Străvechi monumente din Republica Moldova (Chișinău 1996).

Leschber 2015: C. Leschber, *Implications of Macro-Areal Linguistics.* Slavia Meridionalis 15, 2015, 32-41.

Leschber 2015: C. Leschber, *Ways of Wandering in the Late Bronze Age Barrow Landscape of the Himmerland-area, Denmark*. In: Beyond Barrows. Current research on the structuration and perception of the Prehistoric Landscape through Monuments (Leiden 2015), 225–250.

Levițki 1994: O. Levițki, *Cultura Hallstattului canelat la răsărit de Carpați* (București 1994).

Levițki 2006: O. Levițki, *Necropola tumulară hallstattiană târzie Trinca „Drumul feteștilor"* (Iași 2006).

Levițki. Agulnicov 2010: O. Levițki. S. Agulnicov 2010, *Cultura Belozerka*. In: Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V) (red. șt. V. Dergaciov) (Chișinău 2010), 381-398.

Kașuba 2010: M. Kașuba, *Cultura sciților*. In: Istoria Moldovei. Epoca preistorică și antică (până în sec. V) (red. șt. V. Dergaciov) (Chișinău 2010), 465-489.

Moroșan 1939: N. N. Moroșan, *Geologia și preistoria regiunei Copanca.* Buletinul
Institutului de Cercetări Sociale al României. Regională II, Chișinău, 1939, 247-270.

Niculiță, Nicic 2014: I. Niculiță, A. Nicic, *Așezarea și necropola din prima epocă a fierului Saharna-Țiglău* (Chișinău 2014).

Pratt 1991: M. L. Pratt, *Arts of the Contact Zone. Profession*, 1991, 33–40.

Rassamakin 2002: Yu.Ya. Rassamakin, *Aspects of Pontic Steppe Development (4550-3000 BC) in the Light of the New Cultural-Chronological Model.* In: Ancient Interactions: East and Wwest in Eurasia. (Cambridge 2002), 49-73.

Sava 1996: E. Sava, *Necropola tumulară Balabani-II.* AM XIX, 1996, 191-220.

Spinei 1985: V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și Turanici* (Iași 1985).

Tabuncic, Vornic 2013: S. Tabuncic, V. Vornic, *Despre „Movila Uriașului" din părțile Sorocii*. RIM, 3, 2013, 92-103.

Ursu 2011: A. Ursu, *Movila Măgura - fenomen geomorfologic și pesajistic.* În: Zona ecoturitică Movila Măgura (Fălești 2011), 1-3.

Агульников 2011: С. М. Агульников, *Раскопки кургана 17 у с. Казаклия в 1985 году.* Revista arheologică VII (1-2), 2011, 129–156.

Бубулич 1992: В. Г. Бубулич, *Отчет о полевых исследованиях Прутской новостроечной археологической экспедиции у сел Румянцево и Дойна Кантемирского р-на в 1991 г.* Arhiva MNIM 334, 1992.

Говедарица 2011: Б. Говедарица, *Сакральная символика круга: размышления о сокровенном смысле курганных погребений.* Stratum plus (2), 2011. 167–180.

Демченко 2007: Т. И. Демченко, *Археологические исследования курганов левобережья Среднего Прута (раскопки 1982 и 1984 гг.).* Tyragetia XVI (1), 2007. 195–215.

Дергачев 1982: В. А. Дергачев, *Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975–1976 гг.).* (Кишинев 1982).

Древнетюркский словарь 1969: *Древнетюркский словарь* (Ленинград 1969).

Кетрару 1969: Н. А. Кетрару, *Археологические исследования в Кагульском районе в 1958 году.* В: Далекое прошлое Молдавии. Кишинев, 1969, 35-54.

Крылов 1907: А. Л. Крылов, *Маленькая археологическая экскурсия: Пробные раскопки в с. Чеколтены Оргеевского уезда.* Труды БГУАК III, 1907, 297-299.

Куряева 2011: Р. И. Куряева, *Орографические термины тюркского происхождения в русской ойконимии Среднего Поволжья.* Вестник Казанского Технологического университета, 2011, 276-281.

Манзура 2017: И. В. Манзура, *Восточная Европа на заре курганной традиции.* В: Ex ungue leonem (Санкт-Петербург 2017), 107–129.

Мелюкова 1962: А. И. Мелюкова, *Курган усатовского типа у села Тудорово.* КСИА 88, 1962, 74-83.

Мелюкова 1962a: А. И. Мелюкова, *Курганы эпохи бронзы у с. Оланешты.* КСИА 89, 1962, 30-37.

Оболдуева 1955: Т. Г. Оболдуева, *Курган эпохи бронзы на р. Когильник.* Известия МФ АН СССР 5 (25), 1955, 31-48.

Олофсон 1848: А. А.Олофсон, *Примечательные курганы Бессарабской области в Бендерском уезде*. ЗООИД 2, 1848, 550-554.

Орел 1984: В. Э. Орел, *Слав. *mogyla.* Общеславянский лингвистический атлас 1981 (Москва 1984), 301-306.

Розенфельдт 1952 Р. Л. Розенфельдт 1952, Алчедарские курганы. Известия МФ АН СССР, 5(25), 1955.

Сапожников 2018: И. Сапожников, *Начала изучения курганов Буджака: историография и картография*. Tyragetia VII (XXVII), 1, 2018, 121-139.

Сапожников, Аргатюк 2018: И. Сапожников, С. Аргатюк, *Александр Олофсон – полковник, помещик и первый археолог Буджака.* Scriptorum nostrum 1, 2018, 89-116.

Свиньин 1867: П. П. Свиньин, *Описание Бессарабской области в 1816 г.* ЗООИД 6, 1867, 175–320.

Щербакова, Кашуба 1993: Т. А. Щербакова, М. Т. Кашуба. Сармато-аланские древности (Курганные захоронения близ с. Мокра) (Тирасполь 1993).

Яровой 2014: Е. В. Яровой, *Начало изучения курганов Бессарабии.* Kallatida (Mangalia), 2014, 349-362.

14.08.2019

DOUĂ AȘEZĂRI CUCUTENI-TRIPOLIE DIN ZONA COLINELOR TIGHECIULUI

Sergiu BODEAN, Sergiu POPOVICI, Vlad VORNIC

Cuvinte cheie: Cucuteni-Tripolie, Cucuteni A, Cucuteni A-B, Colinele Tigheciului, Lărguța, Cîrpești.

Key words: Cucuteni-Tripolye, Cucuteni A, Cucuteni A-B, Tigheci Upland, Lărguța, Cîrpești.

Ключевые слова: Кукутень-Триполье, Кукутень А, Кукутень А-В, Тигечская возвышенность, Лэргуца, Кырпешть.

Repertoriul siturilor culturii Cucuteni-Tripolie din Republica Moldova realizat în anii ’70 ai secolului trecut, precum și altele mai recente[1], au scos în evidență arealurile de răspândire a așezărilor din anumite etape/faze de evoluție ale acestei culturi. În baza informațiilor cunoscute până atunci, cele mai sudice descoperiri se găseau în partea de sud-est a Podișului Codrilor (două situri de la Cărbuna)[2]. Ulterior lista a fost completată cu încă o așezare – *Chircăieștii Noi I (Cărbuna XI)*, situată la 4 km sud-est de grupul de situri din raza satului Cărbuna[3].

Investigațiile efectuate în ultima perioadă de către Agenția Națională Arheologică pe Colinele Tigheciului au avut drept scop verificarea informațiilor parvenite la instituție privind unele descoperiri arheologice din acestă zonă. Printre ele se numără și două așezări ale culturii Cucuteni-Tripolie situate pe moșiile satelor Lărguța *(Lărguța II)* și Cîrpești *(Cîrpești III)* (r-nul Cantemir). Ambele situri au fost descoperite în anul 2017 de către geodezul Iurie Lungu, fiind prospectate prin recunoașteri de suprafață în toamna aceluiași an de Vlad Vornic și Sergiu Popovici, însoțiți de descoperitor.

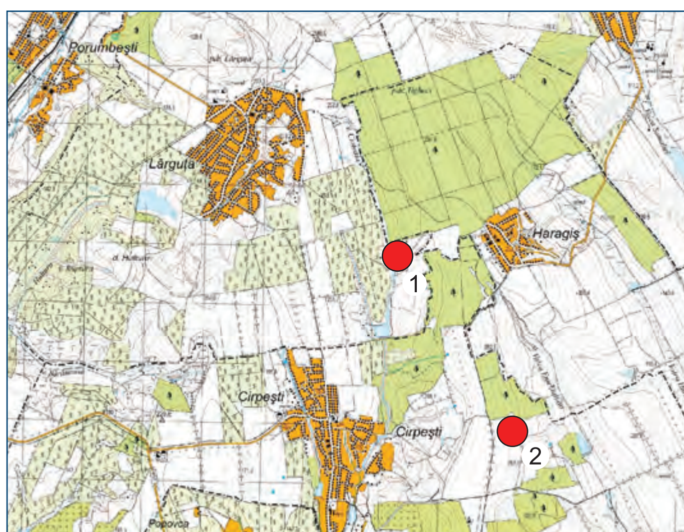

Fig. 1. Poziția topografică a așezărilor *Lărguța II* (1) și *Cîrpești III* (2).

Așezarea *Lărguța II* se află la 2,3 km sud-est de marginea localității, pe versantul stâng al văii râului Larga **(Fig. 1, 1)**. Suprafața ei, care reprezintă teren arabil, este flancată dinspre nord și sud de două văi care se deschid spre cursul râului menționat. De la suprafața așezării au fost adunate 51 fragmente ceramice aparținând culturii Cucuteni-Tripolie.

Ceramica pictată (37 fragmente) este modelată din pastă, fără degresanți vizibili sau cu amestec de cioburi pisate. Majoritatea fragmentelor sunt corodate, doar pe nouă exemplare păstrându-se decorul pictat. Printre ultimele, se remarcă fragmentele de pahare, unele având marginea buzei ușor evazată **(Fig. 2, 1-3; 3, 1)**. Un exemplar are păstrat pe interior câteva linii realizate cu negru **(Fig. 2, 1)**. Partea superioară a altui fragment de pahar, ars secundar, era pictat cu benzi înguste albe, mărginite cu altele brune-închise, iar interspațiul – cu roșu liniar. Pe interior vasul, după toate probabilitățile, era decorat cu ove realizate cu alb conturate cu negru **(Fig. 2, 2)**. Suprafața interioară a unui pahar este decorat cu ove realizate cu brun, interspațiul dintre ele fiind acoperit cu roșu **(Fig. 2, 3)**. Dintre fragmentele care au păstrat decorul tricrom, se remarcă cel al unei fructiere sau străchini cu decor tricrom **(Fig. 2, 5)** și altele cu benzi albe mărginite cu brun-închis, aplicate pe fond brun-deschis sau brun-roșcat **(Fig. 2, 7, 10)**. Un fragment de strachină sau castron este pictat în interior cu benzi late roșii, pe fond gălbui **(Fig. 2, 4)**. Partea inferioară a acestui vas a fost

[1] Маркевич 1973; Sorokin 1997, 55-76; Bodean 2001.
[2] Regionarea geomorfologică este prezentată după Boboc, Sârodoev, 2010, 8-15.
[3] Церна, Попович, Паша, 2012, 53.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 27-40.

Fig. 2. *Lărguța II*. Ceramică pictată (1-10).

modelată prin aplicarea succesivă a două straturi de pastă, fapt care poate fi observat în secțiunea fragmentului ceramic. Printr-o serie de fragmente corodate sunt reprezentate castroanele **(Fig. 2, 6; 3, 2-5, 10; 4, 1-3)**. În colecția de la Lărguța sunt prezente și fragmente de recipiente cu gâtul individualizat din pastă cu cioburi pisate **(Fig. 3, 6, 7)**, fragmente de capac(?) **(Fig. 3, 9)**, de vase cu partea superioară bitronconică și cu buza evazată **(Fig. 3, 12)**, vase piriforme cu gura largă **(Fig. 3, 13)**. Tot din această categorie face parte și o proeminență circulară sau un buton de capac **(Fig. 3, 14)**. Unele fragmente sunt prevăzute cu toarte sau cu mici proeminențe perforate orizontal **(Fig. 3, 8, 15, 16)**. Vasele cu picior, realizate din pastă cu adaos de cioburi pisate în compoziție, sunt reprezentate prin fragmentul unei părți inferioare cu diametrul de 10,2 cm **(Fig. 3, 17)**. Lingurile sunt documentate printr-un fragment corodat de mâner, cu grosimea de 1,1 cm **(Fig. 2, 8)**. O protoma zoomorfă are lungimea păstrată de 8,1 cm și diametrul la capătul rupt atingând 1,2 cm. Datorită fragmentării putem observa procedeul de modelare a piesei. Inițial a fost confecționat miezul, acoperit ulterior cu un strat de lut mai fin **(Fig. 2, 9)**.

Ceramica de uz comun (14 fragmente) este modelată din pastă cu adaos de cioburi pisate, în două cazuri cu incluziuni de particule calcaroase sau pietricele. Lutul din care a fost confecționată această categorie ceramică are în compoziția sa particule de mică. Majoritatea fragmentelor provin de la chiupuri cu buza netezită, arse oxidant, suprafața lor fiind acoperită cu barbotină **(Fig. 4, 4, 8, 10)**. Pereții vaselor de acest tip, care au grosimea ce variază între 1,1-1,8 cm, sunt prevăzuți cu proeminențe alveolate **(Fig. 4, 8)** sau cu proeminențe conice **(Fig. 4, 10)**. Prin câteva fragmente de nuanțe cenușii sau brune-gălbui sunt reprezentate vasele de dimensiuni mai mici, cu partea inferioară tronconică și umărul rotunjit **(Fig. 4, 5-7)**. Corpul vaselor este barbotinat, iar pe exteriorul buzei, în unele cazuri, sunt amplasate proeminențe conice **(Fig. 4, 7)**. Un fragment de vas sau de la un alt artefact, cu profilul arcuit, este realizat din pastă cu adaos de cioburi pisate și degresanți organici **(Fig. 4, 9)**. Ambele suprafețe poartă urme de netezire trasate aproape vertical. Fragmentul are grosimea de 1,2-1,7 cm.

De la *Lărguța II*, prin intermediul investigațiilor de suprafață, au fost recuperate și trei fragmente de reprezentări plastice antropomorfe:

Statuetă antropomorfă feminină fragmentară cu extremitățile rupte **(Fig. 5, 1)**. Piesa este modelată din pastă fină, arsă oxidant, de culoare cărămizie. Analiza macroscopică indică faptul că trunchiul și picioarele au fost inițial modelate separat, iar apoi unite. Trunchiul este zvelt, pe el observându-se patru-cinci scobituri și perforații. Fesele sunt proeminente. Picioarele erau individualizate parțial printr-o linie verticală incizată. Decorul figurinei este incizat și dispus simetric. Pe trunchi sunt realizate triunghiuri și romburi hașurate, iar pe fesa păstrată – semiove concentrice. Dimensiuni: înălțimea – 5,8 cm, lățimea maximă în zona umerilor – 3,3 cm, lățimea în zona taliei – 2,6 cm, lățimea în zona șoldurilor – 4,2 cm, lățimea fesei păstrate – 2,3 cm.

Statuetă antropomorfă feminină (picior) **(Fig. 9, 2)** lucrată din pastă fină, arsă reducător, de culoare cenușie. Piciorul are formă alungită și fesa proeminentă. Pe ambele suprafețe sunt realizate câte o linie incizată verticală, care separă ambele picioare. Piesa este decorată cu incizii simetrice dispuse oblic și câmpuri triunghilare pe fese. Are vagi urme de pictură roșie, cu care au fost incrustate inciziile. Dimensiuni: înălțimea – 4,4 cm, lățimea fesei – 1,6 cm.

Statuetă antropomorfă feminină **(Fig. 9, 3)**. Piesa este fragmentară și păstrează numai piciorul drept. Acesta este modelat din pastă fină, arsă oxidant, de culoare cărămizie. Piciorul are formă alungită, fesa proeminentă și secțiunea relativ rectangulară, teșită. Piesa este decorată cu incizii simetrice dispuse oblic pe picior și radial pe fesă. Dimensiuni: înălțimea – 5,8 cm, lățimea fesei – 1,95 cm.

Din așezare provine un fragment de lamă de silex cu lățimea de 1,2 cm și grosimea de 0,3 cm. Piesa are partea distală ruptă, iar latura dreaptă este acoperită cu retușe mici **(Fig. 9, 4)**[4].

De la suprafața sitului au fost adunate și fragmente ceramice care aparțin unor epoci ulterioare. Circa 20 de fragmente pot fi atribuite perioadei târzii a epocii bronzului sau începutului primei epoci a fierului. Ele sunt decorate cu brâuri în relief, caneluri și rareori cu ornamente liniare adâncite. Evului mediu timpuriu (sec. X-XI) îi aparțin 11 fragmente de buze și pereți cu decor incizat liniar sau vălurit. Materiale ceramice din aceleași secole au fost semnalate și pe partea dreaptă a văii râului Larga, la aproximativ 0,15 km nord-vest de situl Lărguța II.

Situl *Cîrpești III* este situat la 2,1 km est de sat, pe versantul unei văi **(Fig. 1, 2)**. Suprafața lui este afectată de o lutărie neautorizată. Aici au fost semnalate resturile a două complexe adâncite în sol, ambele fiind parțial distruse. Din perimetrul așezării au fost adunate 110 fragmente ceramice.

Ceramica pictată este reprezentată de 77 fragmente, ce are un grad diferit de conservare a decorului. Ea este modelată din pastă cu adaos de cioburi pisate sau fără degresanți vizibili. De asemenea, în componența pastei se observă și particule de mică. Din punct de vedere numeric, predominante sunt fragmentele de castroane, unele cu profilul ușor în „S" **(Fig. 4, 17; Fig. 6, 1, 3, 5, 7, 8, 11, 13, 16)**. Pictate

[4] Descrierea și desenele pieselor de silex din ambele situri au fost realizate de către Vitalie Burlacu, cercetător științific al Institutului Patrimoniului Cultural, căruia îi aducem mulțumiri și cu acest prilej.

Fig. 3. *Lărguța II*. Fragmente ceramice (1-17).

Fig. 4. Ceramică de la *Lărguța II* (1-10) și *Cîrpești III* (11-17).

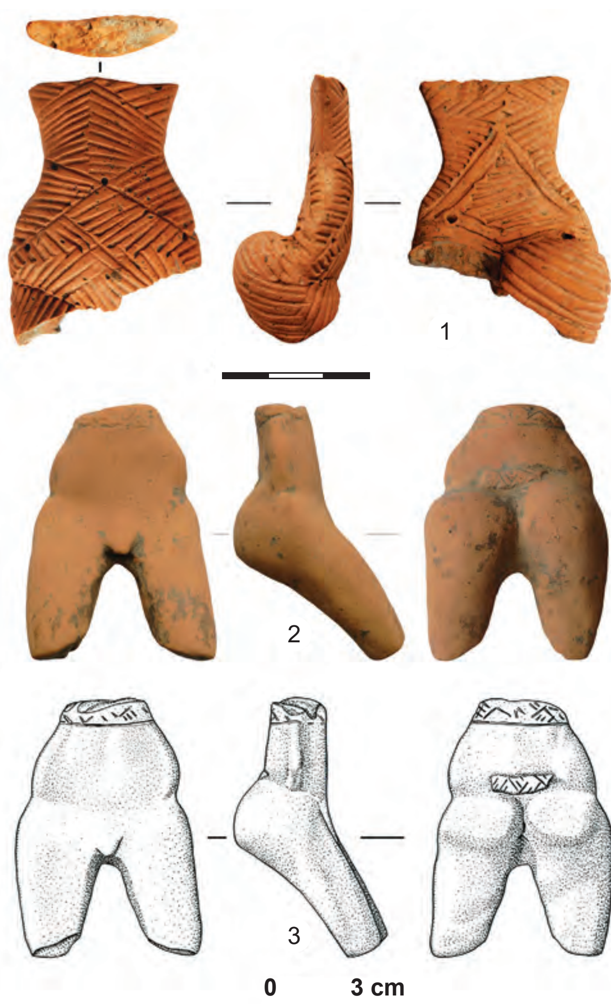

Fig. 5. Statuete antropomorfe de la *Lărguța II* (1) și *Cîrpești III* (2, 3).

tricrom sau bicrom, acestea au pe ele motive în „Z" sau cordiforme **(Fig. 6, 1, 7)**. Ultimele elemente sunt atestate în decorul pictat al ceramicii din faza Cucuteni A, preponderent în siturile din regiunile centrală și de sud ale spațiului carpato-nistrean (Scânteia[5], Dumești-*Între Pâraie*[6], Berești-*Dealul Bulgarului*[7], Jura[8] ș.a.), dar perpetuează cu anumite variații și în siturile fazei Cucuteni A-B din diferite zone de răspândire ale acestei culturi (Chetrești-*Capul Dealului*[9], Ripiceni-*Holm/Telescu*[10], Frumușica[11], *Soloneni II*[12], *Rădulenii Vechi II*[13], *Ciulucani I*[14] ș.a.).

Un castron din pastă alb-gălbuie este pictat tricrom pe ambele suprafețe **(Fig. 6, 3, 16)**, buza vasului fiind decorată pe interior cu tangente și bucle **(Fig. 6, 3)**. Din același tip de pastă este modelat și un fund de vas, care aparține unui castron cu pereții subțiri sau unui recipient cu gâtul cilindric și corpul bombat. Un alt fragment de castron este pictat la exterior cu decor liniar brun-închis, pe fond brun-gălbui. Interiorul lui este decorat cu benzi unghiulare trasate pe fondul vișiniu **(Fig. 6, 5)**. Părțile interioare a două fragmente de castroane sunt decorate cu benzi oblice albe, bordate de altele brune-închise **(Fig. 6, 8, 11)**. În lotul ceramic de la Cîrpești sunt prezente și fragmente de castroane cu umărul carenat, prevăzute cu toarte pe diametrul maxim **(Fig. 7, 12, 13)**. O strachină cu profilul ușor în „S" este decorată pe ambele suprafețe cu ove **(Fig. 7, 9)**. Capacele sunt reprezentate prin trei fragmente, dintre care două provin de la un exemplar cu profil în „S" **(Fig. 6, 12)**. Al treilea fragment aparține unui exemplar cu calota semisferică. În partea superioară capacul are o șănțuire circulară și o perforație cu diametrul de 0,4 cm **(Fig. 6, 14)**. Capacele acopereau vasele cu gâtul ușor tronconic și corpul globular sau semisferic **(Fig. 6, 2, 15)**. Din acestă categorie ceramică fac parte și fragmentele de pahare prevăzute în partea superioară cu proeminențe perforate orizontal **(Fig. 4, 15)**, vase cu gâtul cilindric și corpul bombat **(Fig. 5, 16)**, străchinile tronconice cu fundul rotunjit **(Fig. 4, 12)**. Bolurile sunt reprezentate prin două fragmente **(Fig. 4, 14; 6, 10)**, dintre care unul este decorat pe ambele suprafețe cu benzi albe, mărginite cu altele de culoare brună-închisă **(Fig. 4, 14)**.

În colecția ceramică de la Cîrpești sunt prezente și două fragmente de la un singur vas-binoclu. El a fost modelat din pastă fină, fără degresanți vizibili, suprafața lui fiind puternic corodată. „Pâlnia" este ușor albiată și are diametrul maxim de 11,0-11,1 cm, pe ea păstrându-se fragmentul unei punți. Piciorul are o perforație circulară, cu diametrul de 1,3 cm **(Fig. 4, 11)**. Un fragment modelat din pastă cu adaos de cioburi pisate, cu suprafețele bine netezite, provine de la un vas piriform, cu gura largă **(Fig. 4, 13)**. De la vase bitronconice, cu grosimea pereților de până la 1 cm, provin două fragmente **(Fig. 6, 4)**. Ele au buza evazată și exteriorul acoperit cu angobă albicioasă. Unele exemplare de acest fel au pereții mai groși (1,0-1,2 cm) și sunt prevăzuți cu două toarte, dispuse pe diametrul maxim al recipientului **(Fig. 6, 17)**. Fructierele sunt reprezentate prin mai multe fragmente de picior și părți din zona mediană a acestei forme de vas **(Fig. 7, 1-3, 6, 7, 9, 10, 14)**. Picioarele fructierelor au diametrul reconstituit în partea superioară de circa 14 cm **(Fig. 7, 10)** sau 15 cm **(Fig. 7, 6)**. Două fragmente de la piciorul unei fructiere, realizată din pastă fină cu cioburi pisate în compoziție, sunt pictate cu decor spi-

[5] Scânteia 1999, 87, 125, 96, 153
[6] Alaiba 2009, 47, fig. 8, 9.
[7] Dragomir 1985, 127, fig. 16, 4, 128, fig. 17, 1.
[8] Рижов, Шумова 1999, 46, рис. 2, 10, 48, рис. 3, 6.
[9] Alaiba 2002, 81, fig. 13, 4, 82, fig. 15, 1, 4, 83, fig. 16, 3.
[10] Cronica 2016, 350, fig. 5, 2.
[11] Matasă 2014, 396, pl. XXXVI, 282, 397, XXXVII, 295.
[12] Палагута 2016, 318, рис. 74, 1, 2.
[13] Marchevici 1994, 134, fig. 5, 3, 8, 10.
[14] Bodean 2012, 111, fig. 3, 6.

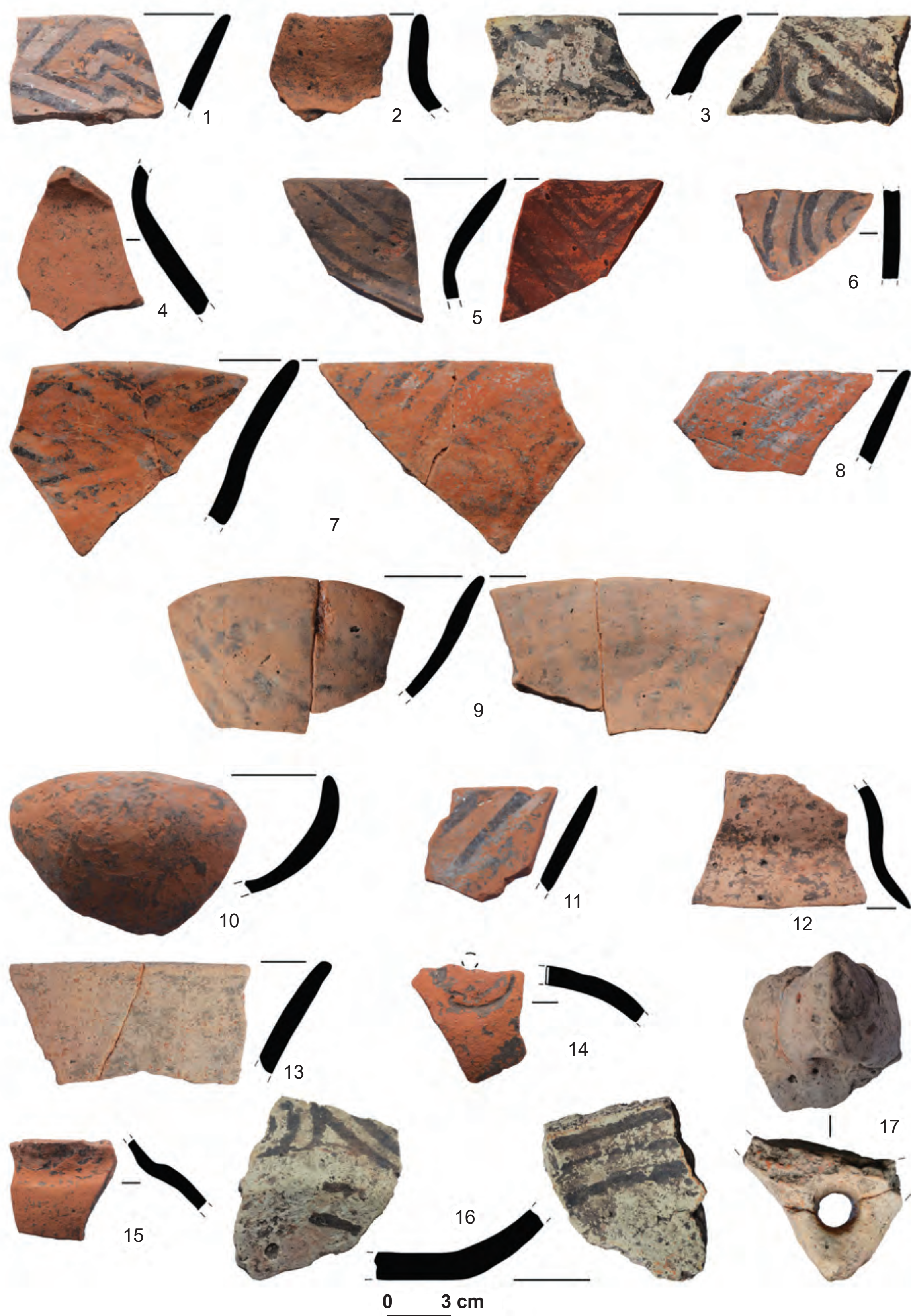

Fig. 6. *Cîrpești III*. Fragmente ceramice pictate (1-17).

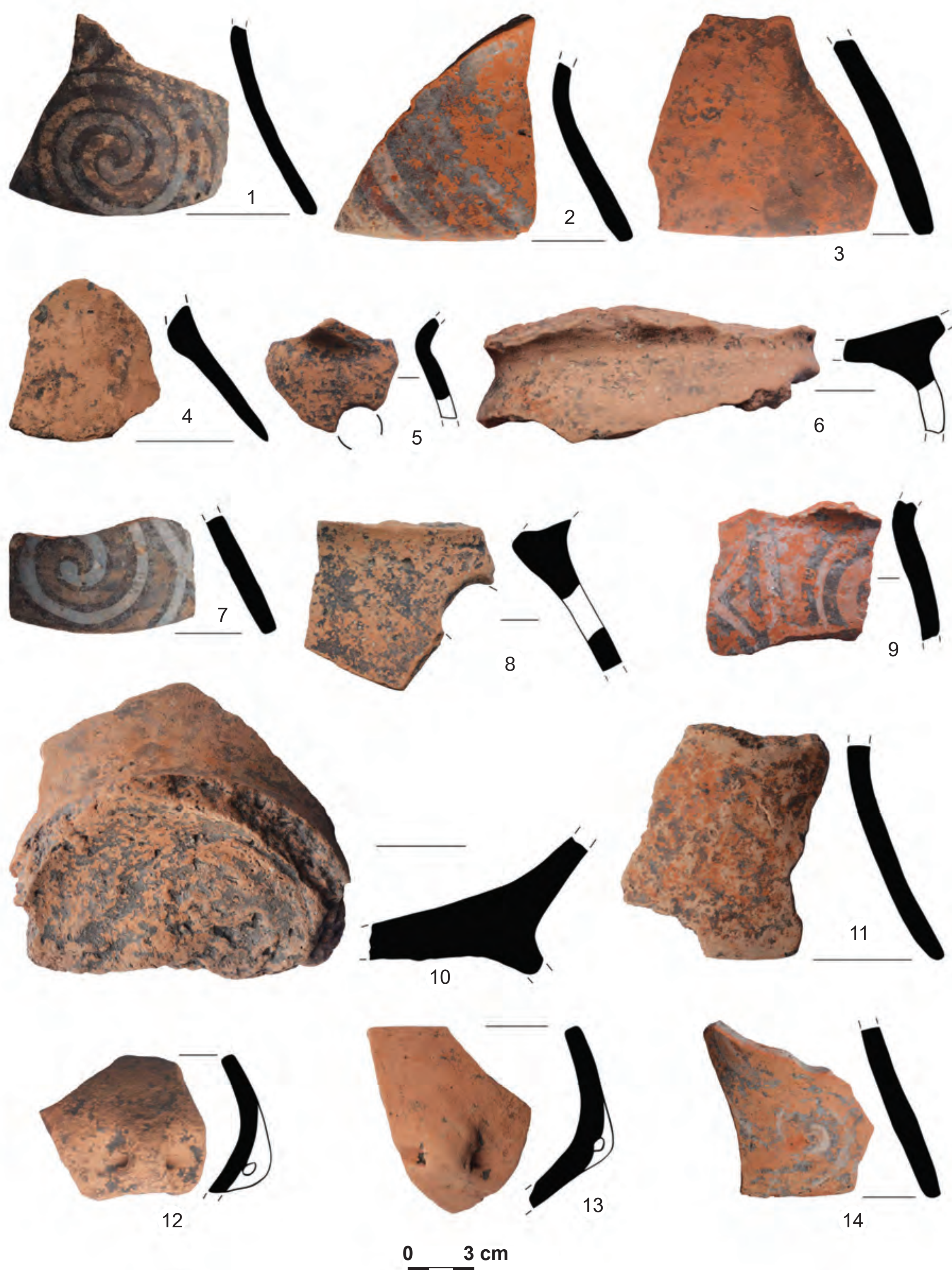

Fig. 7. *Cîrpești III*. Ceramică pictată (1-17).

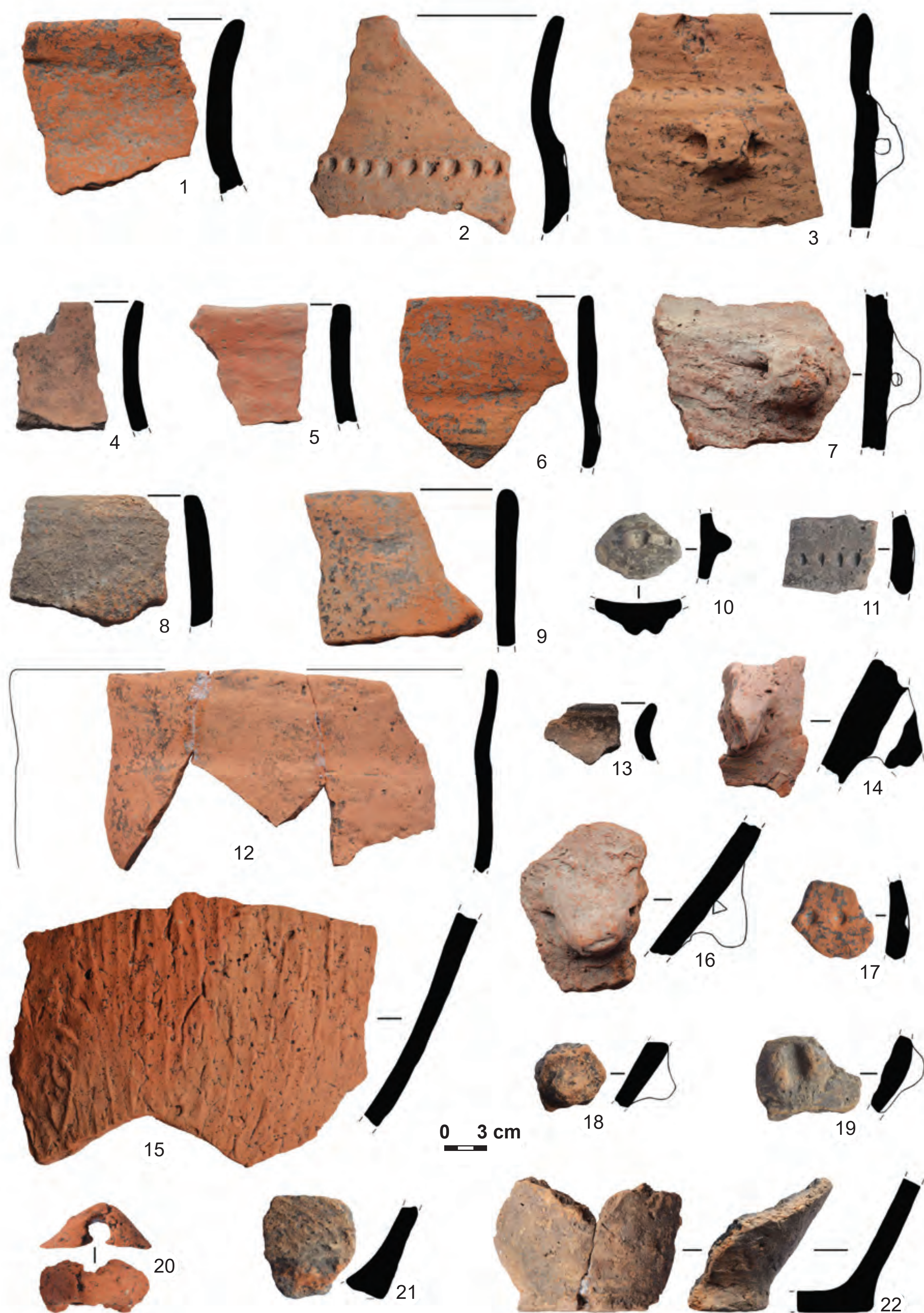

Fig. 8. *Cîrpești III*. Ceramică de uz comun (1-22).

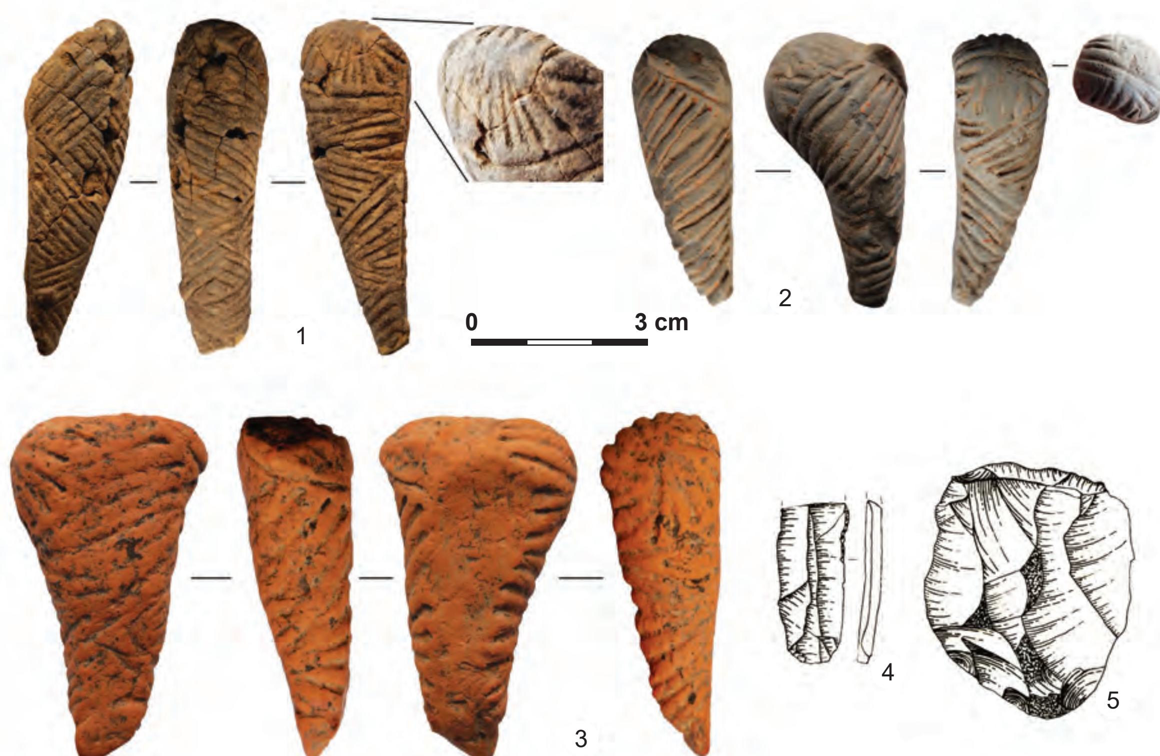

Fig. 9. Plastică antropomorfă și piese de silex de la *Cîrpești III* (1, 5) și *Lărguța II* (2, 3, 4).

ralic (bandă albă mărginită cu brun-închis), trasat pe fondul brun-deschis **(Fig. 7, 1, 7)**. Interiorul piciorului poartă urme de netezire. Un fragment de suport(?) din pastă cu amestec de șamotă și părticele de calcar(?) este pictat bicrom **(Fig. 7, 9)**. Alte suporturi au deschiderea tronconică și perforații circulare sau pătrate cu colțurile rotunjite **(Fig. 7, 5, 8)**.

Ceramica de uz comun de la Cîrpești numără 31 de fragmente. Din punct de vedere al compoziției pastei, ea poate fi divizată în două categorii. Prima (opt fragmente) este modelată din pastă mai friabilă cu adaos de cioburi pisate **(Fig. 8, 8, 10, 13, 18, 19, 22)**. În componența lutului se observă mici particule de mică. Fragmentele provin de la vase al căror exterior este acoperit cu barbotină organizată. Miezul și interiorul fragmentelor sunt de culoare neagră. Partea exterioară a fragmentelor are nuanțe gălbui, brun-gălbui sau cenușiu-gălbui. Unele fragmente de recipiente sunt prevăzute cu proeminențe conice **(Fig. 8, 18)** sau cu proeminențe având o șănțuire pe mijloc **(Fig. 8, 10, 19)**. A doua categorie (23 de fragmente) este modelată din pastă cu adaos de cioburi pisate, sau în unele cazuri, fără degresanți vizibili. Lutul din care a fost preparată pasta în alte 14 cazuri conține particule de mică. Majoritatea fragmentelor atribuite acestei categorii aparțin chiupurilor de diferite dimensiuni, arse oxidant **(Fig. 8, 1-7, 9, 11, 12, 14, 16, 17)**. Corpul lor este acoperit cu barbotină, buza netezită, uneori acoperită cu vopsea roșiatică **(Fig. 8, 5)**. Exteriorul vaselor de acest tip este acoperit cu un strat subțire de angobă alb-gălbuie. Recipientele sunt prevăzute cu toarte **(Fig. 8, 3, 20)** sau cu proeminențe perforate orizontal sau vertical **(Fig. 8, 7, 14, 16)**. Sub buză sunt decorate cu câte un șir de impresiuni, executate cu unghia, amplasate vertical sau oblic **(Fig. 8, 2, 3, 11, 17)**.

Două fragmente de vase modelate din pastă fină (un perete și un fund) au interiorul negru și exteriorul brun-gălbui. Fundul de vas are diametrul de circa 4 cm și grosimea de 0,5-0,6 cm. După caracteristicele pe care le prezintă, fragmentele ar putea proveni de la o categorie ceramică întâlnită în siturile de la finalul fazei Cucuteni A și debutul fazei Cucuteni A-B care imită ceramica cu scoică pisată în compoziție.

Din așezarea *Cîrpești III* provin două reprezentări plastice antropomorfe:

Statuetă antropomorfă masculină **(Fig. 5, 2, 3)**[15]. Piesa este fragmentară, extremitățile corpului fiind rupte în vechime. Aceasta este modelată din pastă

[15] Precizăm, că din cauza unei erori tehnice, locul descoperirii acestei piese a fost indicat greșit ca Lărguța II (Bodean, Popovici, Vornic 2018, 16).

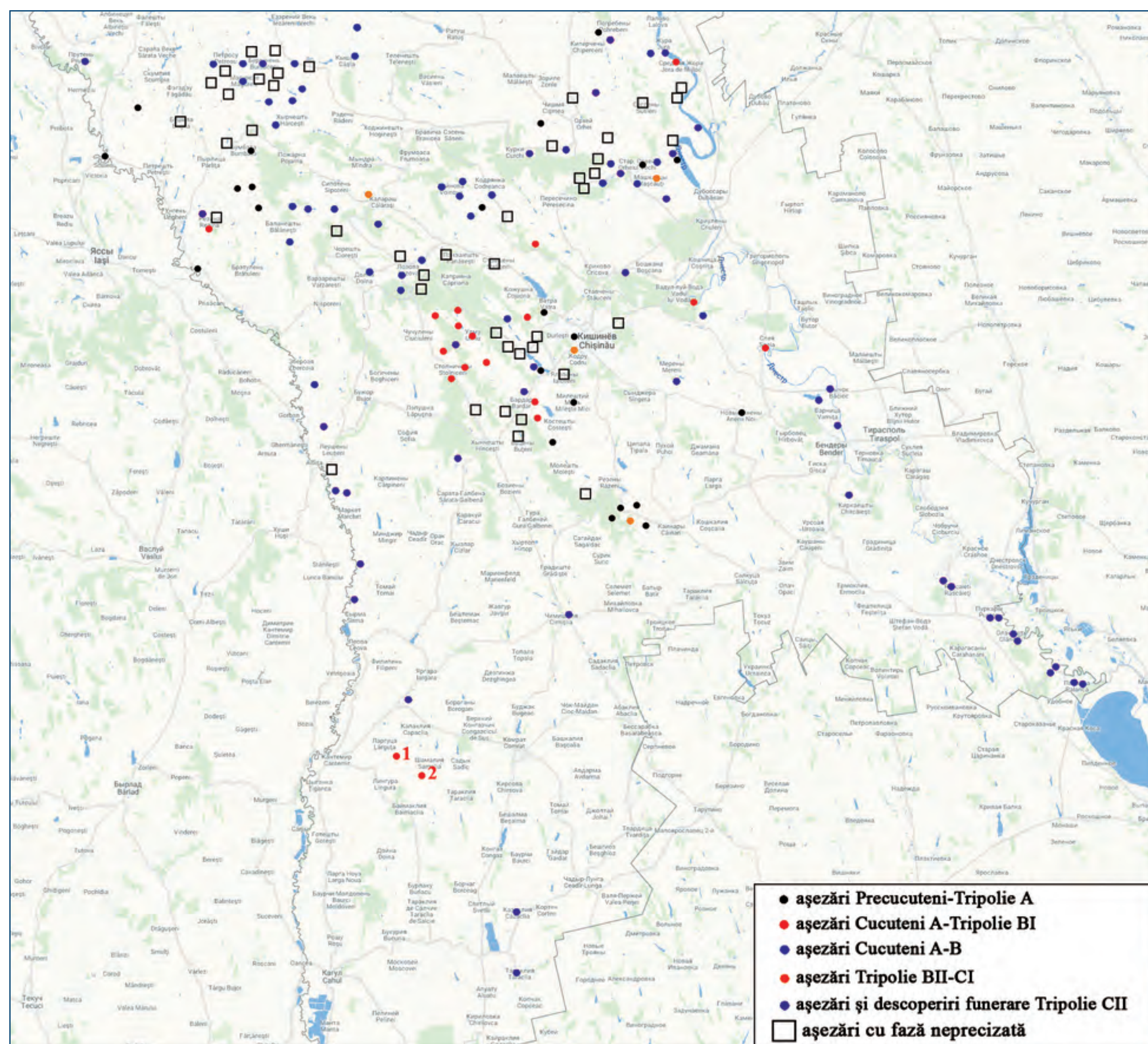

Fig. 10. Așezări și descoperiri funerare Precucuteni-Cucuteni-Tripolie din zona de centru și de sud a Republicii Moldova (1-*Lărguța II*, 2-*Cîrpești III*).

fină, arsă oxidant, având culoare cărămizie. Are trunchiul zvelt, iar picioarele alungite și separate. Șoldurile și fesele sunt proeminente, iar sexul este modelat plastic. Talia a fost marcată printr-o bandă circulară cu lățimea de 0,6 cm, decorată simetric cu grupuri de incizii oblice, dispuse paralel. În aceeaşi manieră este decorată și centura fragmentară, cu lățimea de 0,4-0,5 cm, realizată în relief deasupra feselor. Dimensiuni: înălțimea – 7,3 cm, lățimea în zona feselor – 5 cm, grosimea picioarelor – 1,6-1,7 cm.

Statuetă antropomorfă (fragment) **(Fig. 9, 1)**. Piesa reprezintă piciorul stâng al unei statuete antropomorfe feminine, modelată din pastă fină, arsă oxidant. Are formă alungită, fiind prevăzută cu o mică pastilă în partea inferioară. Decorul incizat este dispus în triunghiuri pe picior și radial pe fesă. Pe ambele suprafețe ale piesei sunt prezente două incizii verticale, care separă vizual ambele picioare. Dimensiuni: înălțimea – 5,5 cm, lățimea fesei – 1,8 cm.

Utilajul litic semnalat la Cîrpești cuprinde două piese. Nucleul prismatic (4,6x4x3,3 cm) recuperat este unipolar, de pe suprafața lui obținându-se lame și așchii de dimensiuni medii și mici **(Fig. 9, 5)**. Piesa poartă urme de uzură, ca urmare a utilizării acesteia și în calitate de percutor. A doua piesă este o râșniță de gresie cu pietricele de râu în compoziție. Aceasta are partea activă concavă, lungimea de 23,5 cm și grosimea maximă de 5,8 cm.

Privite în ansamblu, loturile de materiale de la *Lărguța II* și *Cîrpești III*, inegale cantitativ și ca grad de conservare, după caracteristici aparțin etapei Cucuteni A4, dar nu excludem și o eventuală încadrare în etapa Cucuteni A-B1. Stilistica decorului pictat și unele forme de vase atestate la *Lărguța II* și *Cîrpești III*

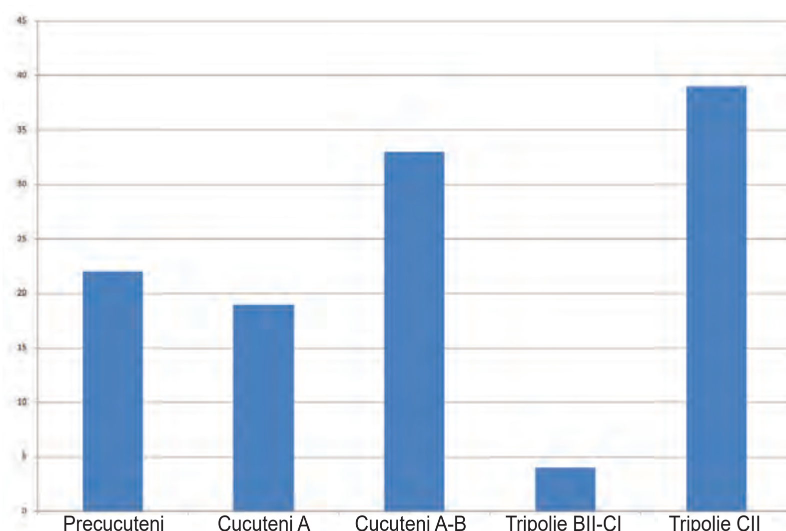

Fig. 11. Reprezentarea grafică a numărului de descoperiri Precucuteni-Cucuteni-Tripolie din zona centrală și de sud a Republicii Moldova.

(de exemplu, castroanele cu umărul carenat, vasul-binoclu) sugerează această încadrare. Considerăm că cercetările ulterioare prin săpături vor contribui la o încadrare cronologică mai nuanțată a siturilor respective. Nu excludem prezența în zona Colinelor Tigheciului a unui grup de așezări similare cu cele menționate mai sus, existența căruia va fi probată în timp prin alte prospecțiuni de suprafață.

Estimând gradul de cercetare a așezărilor eneolitice din Republica Moldova, remarcăm că siturile din zona de nord au beneficiat pe parcursul deceniilor de cercetări mai complexe. Aici încadrăm perieghezele, săpăturile de anvergură, aerofotometria și prospecțiunile magnetometrice, care s-au soldat cu descoperirea unui număr considerabil de situri, acumularea unor loturi importante de materiale și precizări privind structura lor internă. O situație diferită o atestăm, însă, pentru așezările situate în zona centrală și sudică. Prospecțiunile de suprafață și cercetarea prin săpături a așezărilor nu au avut o amploare atât de mare. Săpături pe suprafețe relativ restrânse și sondaje realizate în secolul trecut, care aveau drept scop cercetarea vestigiilor Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, au fost efectuate în 14 așezări (Alexeevca, *Bolohani I*, Brănești, *Cărbuna I*, Hansca, *Holercani I*, *Horodca Mare*, *Isacova II*, *Mîrzești I*, Țîghira-*Movila Măgurii*, Orheiul Vechi, Rădenii Vechi, *Rezina I* și *Ruseștii Noi I*). Totodată, vestigii de acest tip au fost semnalate și cu prilejul investigațiilor realizate în situri cu mai multe nivele de locuire (Calfa, Dănceni, Pohorniceni-*Petruha*, Stolniceni-*Cetate*). În ultimele două decenii prin săpături și sondaje au fost cercetate 12 situri Precucuteni-Cucuteni-Tripolie (*Cărbuna I, II*, *Călărași IV*, Chișinău-*Valea Morilor*, *Codreanca I, Horodca X, Horodca Mare*, *Milești II*, *Peticeni V, Scoreni IX*, Stolniceni-*Vișina* și *Vadul lui Vodă* I). Ca și în perioada precedentă, vestigii eneolitice au fost descoperite cu prilejul săpăturilor în siturile care conțin și nivele din diferite epoci istorice (Brănești-*Marginea de Vest*, Butuceni, Ialoveni-*Panta de vest a Șesului lui Mardari*, Mașcăuți-*Zaverna*, Stolniceni-*Cetate*, *Ulmu I* și Varnița).

Pentru a evalua dinamica răspândirii siturilor pe anumite faze am delimitat o zonă care la nord reprezintă granița dintre Podișul Codrilor și Dealurile Ciulucurilor, părți din Câmpia Prutului de Mijloc și Podișul Nistrului. Spre sud, sud-vest și sud-est zona include restul regiunilor geomorfologice. Actualmente în zona examinată ne sunt cunoscute 164 situri și complexe funerare Precucuteni-Cucuteni-Tripolie **(Fig. 10)**. Ultimele sunt atribuite etapei Tripolie CII și provin din necropole tumulare sau plane. Pentru 44 de așezări nu cunoaștem apartenența la o anumită etapă/fază de evoluție. Acest fapt se datorează informației prea sumare publicate sau utilizarea unor încadrări cronologice largi, cum ar fi „Tripolie mijlociu" sau „Tripolie târziu".

În regiunea examinată cunoaștem 22 de situri Precucuteni-Tripolie A. Cele din faza Precucuteni II sunt situate preponderent în bazinul Prutului. Comunitățile fazei Precucuteni III au valorificat, în special, partea de sud-est a Podișului Codrilor (Trușeni, Chișinău-*Valea Morilor*, Mileștii Mici-*Vatra Satului*, *Cărbuna I, II*, Cărbuna-*Negrum*, *Chircăieștii Noi I*).

Faza/etapa Cucuteni A-Tripolie BI este reprezentată prin 19 situri. Cele mai timpurii dintre ele sunt cele de tip Ruseștii Noi, situate în Podișul Codrilor și Câmpia Nistrului Inferior (*Ruseștii Noi I*, Costești, *Vadul lui Vodă I*, Speia). Siturile *Rezina I* și Jora de Sus-*Pe Șes* se atribuie etapei Cucuteni A3. În bazinele superioare ale râurilor Botna și Cogîlnic cunoaștem în prezent o grupă formată din opt așezări (*Horodca Mare*, *Horodca X, Horodca XII, Ulmu I, Bobeica I*, Văsieni, Stolniceni-*Cetate*, Stolniceni-*Vișina*). Așa cum menționam și cu altă ocazie, inventarul acestor situri conține elemente Cucuteni A3-A4, dar și manifestări Cucuteni A-B1 cu analogii la Chetrești, Fedeleșeni, Berești-*Dealul Bulgarului*[16].

O creștere mai mare a numărului de situri o atestăm pe parcursul fazei Cucuteni A-B (34 puncte). Așezările Cucuteni A-B1 sunt reprezentate în principal de cele de tip Solonceni, însă nu excludem posibilitatea ca în regiunea menționată să existe și alte aspecte locale din această perioadă. Pentru etapa Cucuteni A-B2 actual-

[16] Bodean 2012, 110.

mente sunt documentate situri care au, într-o măsură sau alta, trăsături comune cu așezările de tip Iabloana I. Anume în cea de-a doua subfază aceste comunități care pătrund, după toate probabilitățile, dinspre nord și nord-vest, valorifică întens bazinele râurilor Ciulucul Mic (Țîghira-*Movila Măgurii*, *Dumbrăvița I,* Mîndrești, *Ciulucani I*), Cula (*Boghenii Noi I*, Sinești, *Hîrcești I, III*) și Ichel (Codreanca, *Voinova I, VII, IX* și Zubrești). Trecerea de la etapa BII la Tripolie CI este reprezentată de patru situri (Mașcăuți-*Zaverna*[17], *Călărași IV*, Chișinău-*Valea Morilor*, *Cărbuna II*).

Pentru etapa Tripolie CII sunt documentate cert 13 așezări. Ele aparțin tipurilor Ofatinți (*Bolohani I*, Andreevca, Brănești și Jevreni), Chirileni (*Lopatna I*) și Gordinești (Pruteni, *Rezina IV* și Mana). În regiunea Câmpiei Nistrului Inferior sunt cunoscute șapte puncte cu descoperiri de tip Usavoto, situate pe moșiile localităților Varnița, Chircăiești, Răscăieți, Purcari, Olănești, Tudora și Palanca, care ar sugera existența aici a unor așezări sezoniere(?). Descoperirile funerare cu materiale Tripolie CII (20 puncte) provin din necropole tumulare și plane.

Reprezentarea grafică a numărului de descoperiri (așezări și complexe funerare) Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, cunoscute actualmente, ne indică principalele tendințe în valorificarea acestui teritoriu de către comunitățile vizate **(Fig. 11)**. Noile descoperiri, precum și precizarea încadrării pe faze a celor circa 40 de situri deja cunoscute, vor completa tabloul existent. Ne referim atât la arealul de răspândire a anumitor tipuri de situri, cât și la densitatea lor în anumite zone geografice.

[17] Paharele bitronconice cu decor bicrom din nivelul de locuire Cucuteni-Tripolie de la Mașcăuți-*Zaverna* își găsesc analogii la Krinichki (Starkova 2013, 8, ill.3, 1).

SUMMARY

TWO SETTLEMENTS OF THE CUCUTENI-TRIPOLYE CULTURE IN THE TIGHECI UPLAND

In the process of the archaeological prospection carried out by the experts of National Agency for Archaeology in 2017 two settlements of the Cucuteni-Tripolye culture located near the Lărguța (II) and Cârpești (III) villages in Cantemir district were examined.

Both settlements are located on gentle slopes of the valleys. In the Cârpești III settlement, the contours of two pits were documented in the cut of the clay quarry. Excavated pottery and anthropomorphic sculpture has wide analogies on the sites of Cucuteni A3-Cucuteni A4, as well as on the Cucuteni A-B1 settlements. This is evidenced by the nature of the painted ornament and some forms of ceramics. At the moment, *Lărguța II* and *Cârpești III* are the most southerly sites of the Middle Tripolye period in the Republic of Moldova. The appearance of settlements of this period in the Central and Southern part of the Republic of Moldova should probably be connected with the penetration of the tribes of the late Cucuteni A — early Cucuteni A-B phases from the right-bank of Prut river. Further research will allow to clarify in more detailed way their chronological position of Middle Tripolye period. Overview of 164 Precucuteni-Cucuteni-Tripolye sites of the central and southern part of the Republic of Moldova produced by us made possible the following observations. 28% of the sites do not have a clear attribution to a certain phase. 13% of settlements belong to the Early Tripolye culture. Phase Cucuteni A is represented by 11% of sites, Cucuteni A-B consists of up to 21%. The number of the sites belonging to the Tripolye BII-CI stage is significantly less (2%). The stage of Tripolye CII (25%) is represented by settlements and burials in plain and barrow cemeteries.

РЕЗЮМЕ

ДВА ПОСЕЛЕНИЯ КУЛЬТУРЫ КУКУТЕНЬ-ТРИПОЛЬЕ НА ТИГЕЧСКОЙ ВОЗВЫШЕННОСТИ

Во время разведок, произведенных в 2017 году специалистами Национального Агентства Археологии, были обследованы два поселения культуры Кукутень-Триполье, расположенные у с. Лэргуца (Лэргуца II) и Кырпешть (Кырпешть III) Кантемирского района. Оба поселения расположены на пологих склонах долин. На поселении Кырпешть III в разрезе карьера по добыче глины были зафиксированы контуры двух ям. Керамика и антропоморфная пластика находят аналогии на памятниках Кукутень А4, а также на поселениях Кукутень А-В1. Об этом свидетельствуют характер расписного орнамента и некоторые формы керамики. На данный момент, *Лэргуца II* и *Кырпешть III* являются самыми южными памятниками среднетрипольского периода из Республики Молдова. Появление памятников этого времени в центральной и южной части Республики Молдова, видимо, связано с проникновением племен конца фазы Кукутень А – начала фазы Кукутень А-В из правобережного Попрутья. Дальнейшие исследования

позволят более детально уточнить их место в хронологической колонке памятников среднего Триполья. Произведенный нами обзор 164-х известных памятников и погребальных комплексов Прекукутень-Кукутень-Триполье из центральной и южной части Республики Молдова позволил выявить следующие особенности. Из общего числа поселений 28% не имеют хронологической чёткой атрибуции. К раннему Триполью относятся 13% поселений. Фазе Кукутень А принадлежат 11% известных местонахождений. Памятники Кукутень А-В составляют 21%. Значительно уступают в процентном соотношении поселения Триполья BII-CI (2%). Этап Триполья CII (25%) представлен поселениями и погребениями в курганных и грунтовых могильниках.

BIBLIOGRAFIE

Alaiba 2002: R. Alaiba, *Cercetări arheologice la Chetrești*-Capul Dealului*, jud. Vaslui, campaniile 1988, 1992*. CI, XVIII-XX, 2002, 33-87.

Alaiba 2009: R. Alaiba, *Ceramica pictată din stațiunea Dumești*-Între Pâraie*, Cucuteni* A_{3-4} *– pahare mici*. In: Studia archeologiae et historiae antiquae (Chișinău 2009), 37-52.

Boboc, Sârodoev 2010: N. Boboc, Gh. Sârodoev, *Relieful*. In: Republica Moldova, ediție enciclopedică (Chișinău 2010), 8-15.

Bodean 2001: S. Bodean, *Așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din Republica Moldova* (Chișinău 2001).

Bodean 2012: S. Bodean, *Plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni-Tripolie Ciulucani I (raionul Telenești, Republica Moldova)*. RA VIII, 1-2, 2012, 105-112.

Bodean, Popovici, Vornic 2018: S. Bodean, S. Popovici, V. Vornic, *Două așezări cucuteniene descoperite la Lărguța și Cărpești*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2017 (Chișinău 2018), 16-18.

Cronica 2016: *Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2015* (București 2016).

Dragomir 1985: I.T. Dragomir*, Principalele rezultate ale săpăturilor arheologice de la Berești „Dealul Bulgarului" (1981), județul Galați*. MA IX-XI (1977-1979), 93-139.

Marchevici 1994: V. Marchevici, *Așezarea culturii Cucuteni-Tripolie de la Rădulenii Vechi (II), R. Moldova*. MA XIX, 1994, 127-141.

Matasă 2014: C. Matasă, *Opera istorică și arheologică* (Piatra-Neamț 2014) (BMA XXXII).

Palaguta 1998: I. Palaguta, *Așezări ale culturii Cucuteni-Tripolie evoluate din bazinul de mijloc al r. Soloneț*. RA 2, 1998, 101-110.

Scânteia 1999: *Scânteia. Cercetare arheologică și restaurare* (Iași 1999).

Sorokin 1997: V. Sorokin, *Considerații referitoare la așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din Ucraina și Republica Moldova*. MA XXI, 1997, 7-83.

Starkova 2013: E. Starkova, *The Krinichki settlement (Tripolye period): old collections revisited*. СГЭ LXX, 2013, 5-16.

Маркевич 1973: В.И. Маркевич, *Памятники эпох неолита и энеолита.* АК МССР, вып. 2 (Кишинев 1973).

Палагута 2016: И.В. Палагута, *Трипольская культура в начале развитого периода (BI): относительная хронология и локальные варианты памятников* (Киев 2016).

Рижов, Шумова 1999: С.М. Рижов, В.О. Шумова, *Поселення Жури і його місце серед пам'яток розвинутого етапу трипільської культури Середнього Подністров'я.* Археологія 3, 1999, 41-55.

Церна, Попович, Паша 2012: С. Церна, С. Попович, В. Паша, *Новые находки с раннетрипольских поселений Кэрбуна I и Кэрбуна XI (Яловенского района, Республики Молдова).* Tyragetia VI [XXI], 1, 2012, 53-64.

25.01.2019

CERCETĂRI PREVENTIVE LA PETICENI (RAIONUL CĂLĂRAȘI) ÎN ANUL 2017

Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: eneolitic, Cucuteni-Tripolie, faza Cucuteni A-B, bazinul râului Bâc.
Key words: Eneolithic, Cucuteni-Tripolye, Cucuteni A-B period, Bâc river' basin.
Ключевые слова: энеолит, Кукутень-Триполье, фаза Кукутень А-В, бассейн реки Бык.

Situat în Podișul Central Moldovenesc, regiune care a oferit condiții propice pentru locuire umană din cele mai vechi timpuri, r-nul Călărași actualmente rămâne a fi insuficient cercetat din punct de vedere al documentării și cercetării siturilor arheologice. Pentru a completa repertoriul arheologic al r-lui Călărași[1], începând cu anul 2013, specialiștii Agenției Naționale Arheologice au efectual o serie de periegheze soldate cu descoperirea unor situri noi. Astfel, cu prilejul prospectărilor de teren în preajma localității Peticeni r-nul Călărași, efectuate în anul 2015, a fost descoperit un nou sit arheologic cu urme de locuire din eneolitic și perioada târzie al epocii bronzului. Așezarea la care ne referim, denumită *Peticeni V*, este situată în marginea vestică a localității, pe malul stâng al râului Bâc, în partea sudică a unui deal înclinat spre luncă[2] **(Fig. 1)**.

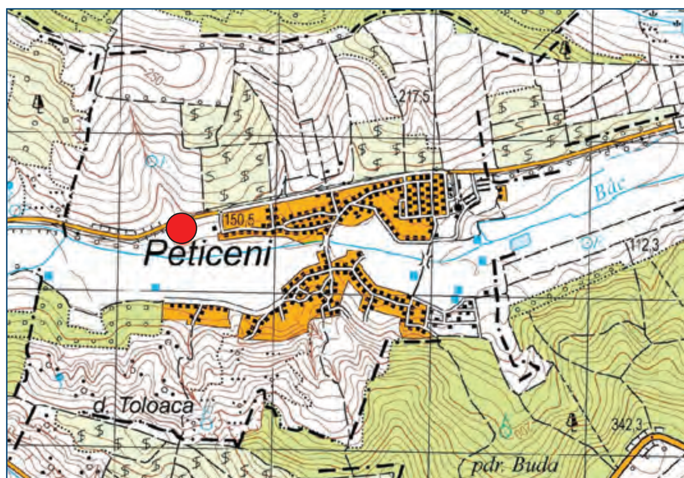

Fig. 1. Amplasarea sitului arheologic *Peticeni V*.

Cu ocazia demarării proiectului de construcție a gazoductului magistral Ungheni-Chișinău, în anul 2017 specialiștii Agenției Naționale Arheologice au întreprins cercetări perieghetice și investigații arheologice preventive în situl *Peticeni V*. Scopul investigațiilor arheologice preventive din anul 2017 a constat în descărcarea de sarcină arheologică a unei suprafețe din partea de vest a așezării, care urmează a fi întretăiată și, respectiv, grav afectată de lucrările proiectul gazoductului.

În această ordine de idei, inițial, pe axul construcției gazoductului au fost realizate două sondaje, cu dimensiunile de 3×3 m: unul în partea nordică a sitului, iar altul cu 40 m spre sud. Scopul realizării sondajelor a fost dictat de necesitatea stabilirii stratigrafiei sitului. Ulterior, tot pe axul construcției proiectate a fost trasată Secțiunea I, cu lungimea de 112 m și lățimea de 3. Secțiunea a fost dispusă pe direcția nord-sud, cu o ușoară deviere spre vest, fiind împărțită în carouri de 1×2(A) m și 2×2(B), marcate de la nord la sud cu cifre arabe și de la vest la est cu literele latine A-B. Stratigrafia înregistrată în profilele sondajelor și ale secțiunii este următoarea: sol negru, cu resturi vegetale, gros de cca 0,25, sub care se află un sol negru cu vestigii arheologie până la adâncimea de 0,6-0,8 m, urmat de un sol de tranziție de culoare brun-deschisă, gros de circa 0,2 m; la adâncimea de 0,8 m, iar în partea sudică a secțiunii la 1 m a fost surprins lutul galben, steril din punct de vedere arheologic. Stratul de cultură a sitului are o grosime ce variază între 0,3-0,4 m. Din solul excavat al secțiunii, din afara complexelor închise, provin 3245 fragmente ceramice, care se împart în mai multe categorii, predominantă fiind cea pictată. Menționăm că o bună parte din materialul ceramic recuperat are suprafața puternic corodată, astfel că doar foarte puține fragmente de vase pictate și-au păstrat decorul. O mai bună conservare a ceramicii pictate s-a atestat doar

[1] Corman 1993, 1-4.
[2] Bodean, Popovici 2018, 18-21; Popovici 2019, 28-30.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 41-54.

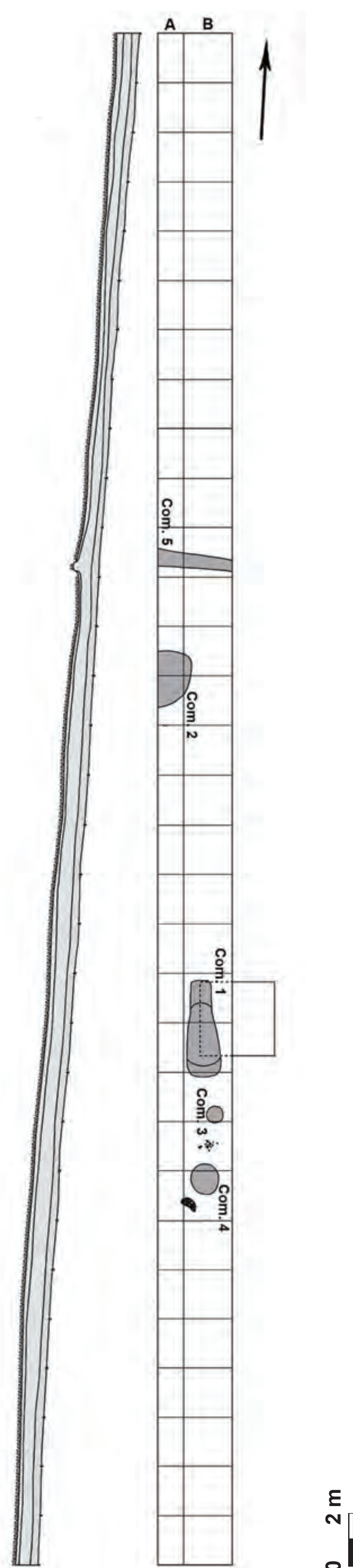

Fig. 2. *Peticeni V*, secțiunea I.

în complexele adâncite. De asemenea, au fost recuperate o serie de piese de silex si oase de animale **(Fig. 10, 3, 6, 7),** precum și fragmente de statuete miniaturale antropomorfe **(Fig. 11, 2, 9)**.

Drept rezultat cercetărilor arheologice din anul 2017, în cuprinsul suprafeței excavate au fost descoperite cinci complexe adâncite. Majoritatea complexelor au fost identificate în partea sudică a secțiunii **(Fig. 2)**.

<u>Complexul 1</u> **(Fig. 2, 1-2)**. Se remarcă prin formă, parametri și cantitatea mare de vestigii recuperate. A fost surprins în carourile A20-22, la adâncimea de circa 1 m. Complexul adâncit, reprezentând o groapă, avea formă de pară alungită în plan, lungimea fiind de 3,9 m, iar lățimea maximă de 1,35 m. Adâncimea complexului de la nivelul surprinderii conturului era aproximativ de 0,7 m. Umplutura gropii conținea numeroase fragmente ceramice, oase de animale, piese de silex și os, precum și câteva fragmente provenind de la statuete antropomorfe de lut.

Ceramica recuperată din complexul respectiv este reprezentată predominant de ceramica pictată (655 fragmente) **(Fig. 4; 5; 6; 7)**, urmată de cea grosieră (cca 100 fragmente). Într-o proporție mult mai mică este prezentă ceramica cu scoică pisată în compoziție (17 fragmente) și cea cu decor incizat (3 fragmente). Ceramica pictată monocrom sau bicrom este reprezentată prin fragmente de pahare, străchini și castroane, vase-binoclu, vase cu corpul ușor bombat prevăzut cu două toarte sub buză, vase cu gâtul înalt și corpul bombat, capace, vase bitronconice de dimensiuni mari cu toarte opuse pe diametrul maxim, cratere etc. Câteva fragmente ceramice păstrează pictura cu negru-ciocolatiu pe fond alb-gălbui/verzui. O altă categorie ceramică cuprinde în special fragmente de castroane de diferite dimensiuni cu suprafețele acoperite deseori cu angobă albicioasă sau pictate cu roșu. Tot din cadrul complexului mai provin câteva fragmente de vase de tip binoclu, suprafața unuia dintre care este acoperită cu decor linear pictat **(Fig. 6, 4)**. Categoria grosieră este reprezentată de chiupuri prevăzute cu proeminențe simple sau perforate orizontal **(Fig. 8)**.

Inventarul litic identificat în complexul 1 include o serie de piese de silex printre care se remarca: gratoare unguiforme, un segment de seceră, un străpungător pe lamă și așchii cu retușă **(Fig. 9, 1, 3-10)**. Culoarea obiectelor variază între nuanțe surii la cele albe fumurii. Unele piese au urme de ardere[3].

[3] Colecția inventarului litic din situl *Peticeni V* a fost analizată și realizate desenele de către cercetătorul științific Vitalie Burlacu, căruia îi mulțumim pe această cale.

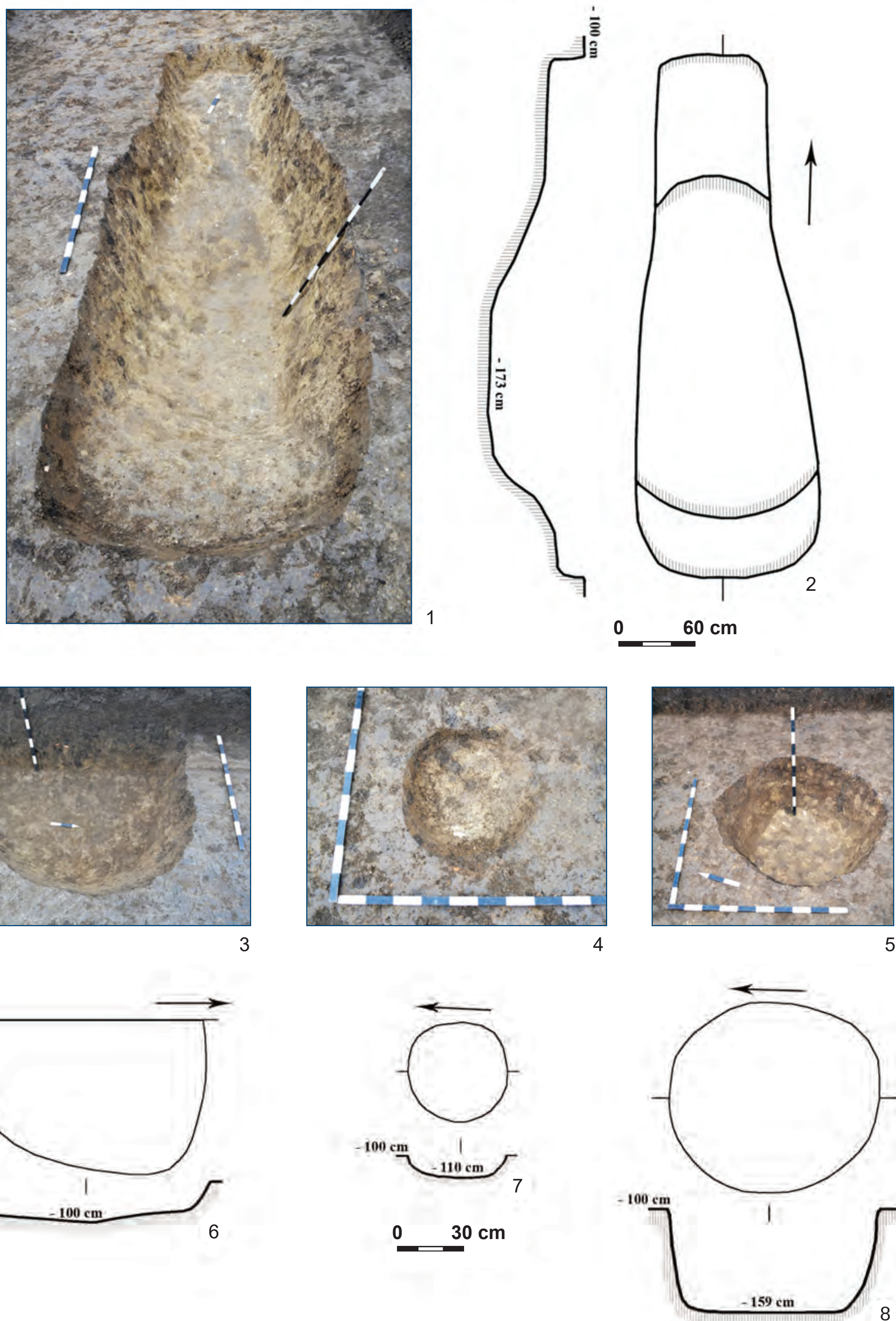

Fig. 3. *Peticeni V*, 1, 2 - complexul 1; 3, 6 - complexul 2; 4, 7 - complexul 3; 5, 8 - complexul 4.

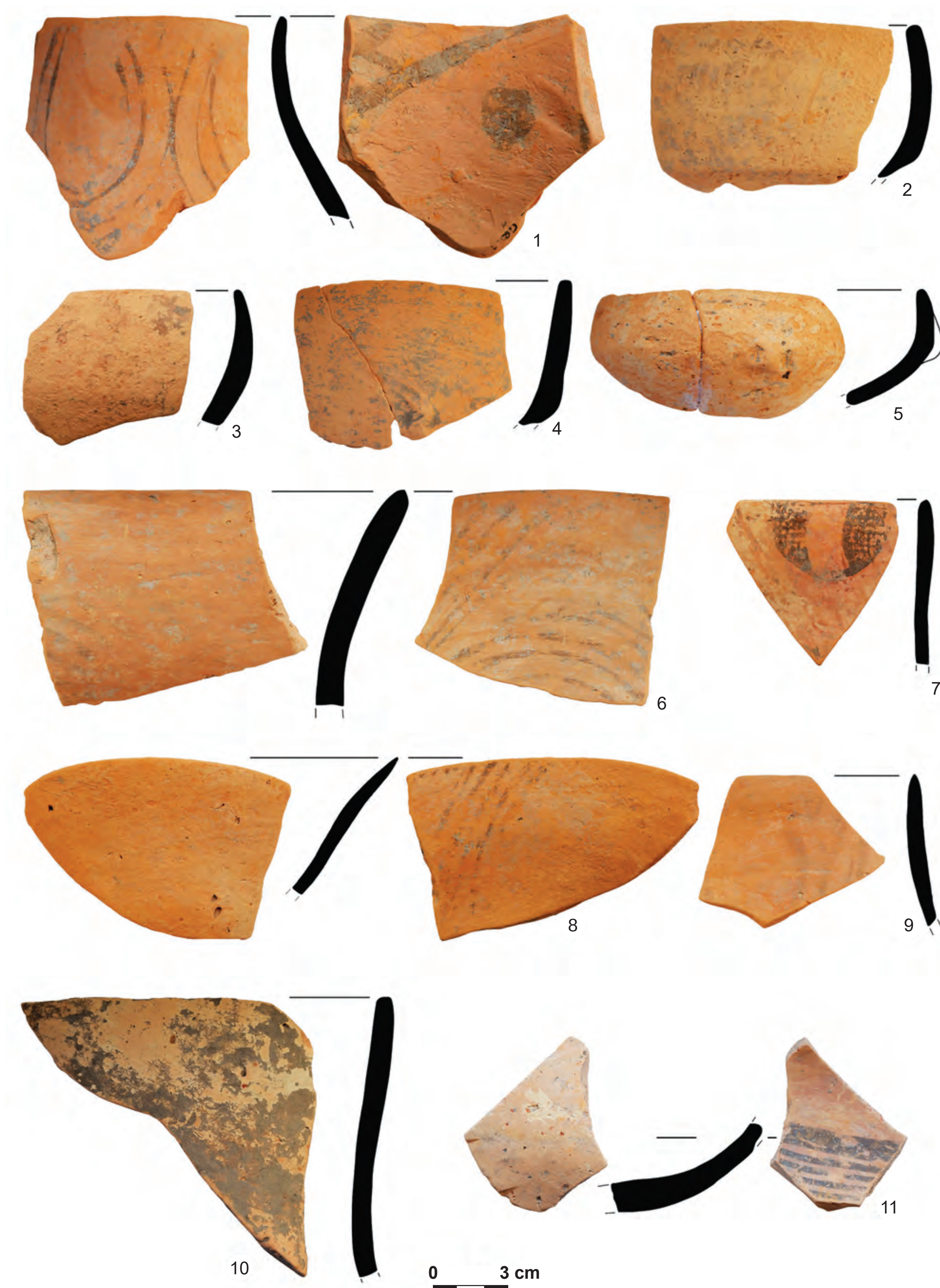

Fig. 4. *Peticeni V*, complexul 1, fragmente de vase.

Fig. 5. *Peticeni V*, complexul 1, fragmente de vase.

Fig. 6. *Peticeni V*, complexul 1, fragmente de vase.

Fig. 7. *Peticeni V*, complexul 1, fragmente de vase.

Fig. 8. *Peticeni V*, complexul 1, fragmente de vase de factură grosieră.

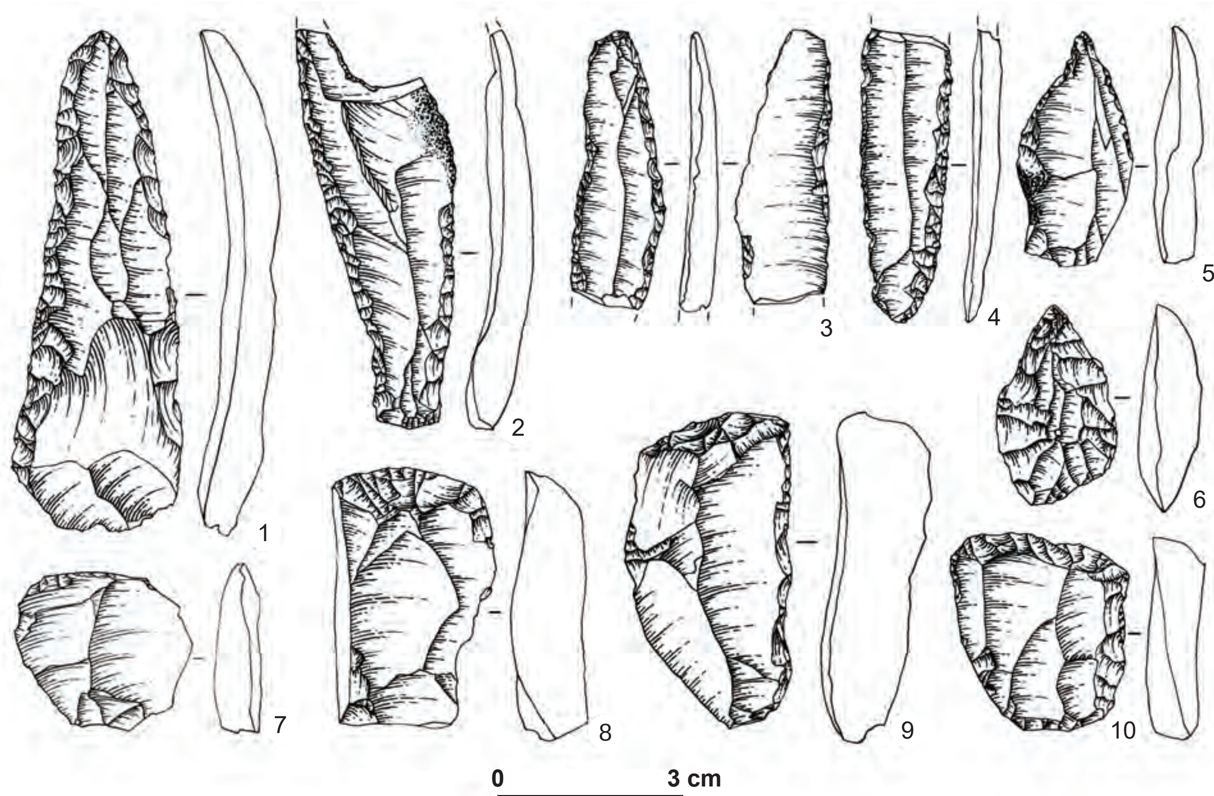

Fig. 9. Inventarul litic.

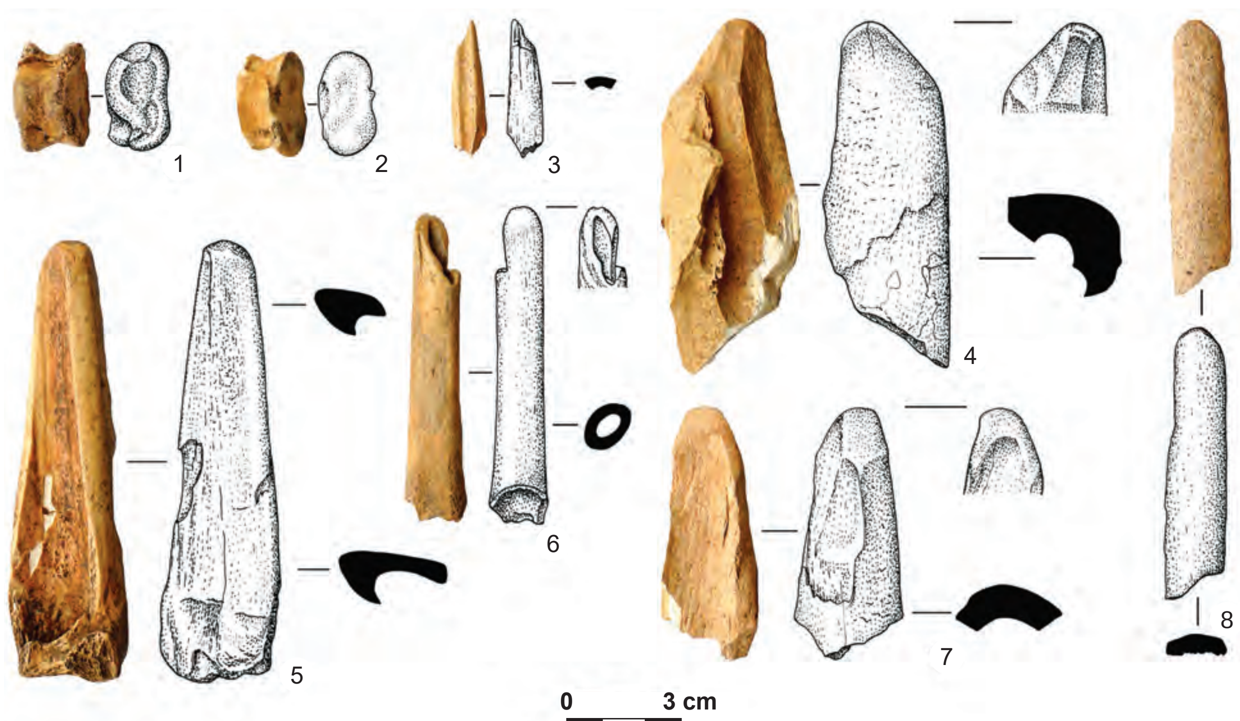

Fig. 10. Piese de os.

Fig. 11. Plastica antropomorfă.

Din complexul 1 mai provin și șase piese de os cu urme de prelucrare după cum urmează:

1. Astragal cu o latură, după toate probabilitățile, cu urme de utilizare **(Fig. 10, 1)**. Dimensiuni: lungimea – 2,8, lățimea – 1,8 cm.

2. Astragal cu o latură care poartă urme de utilizare **(Fig. 10, 2)**. O parte a piesei este ruptă în vechime. Dimensiuni: lungimea – 2,7 cm, lățimea – 1,4 cm.

3. Piesă de os realizată dintr-o secțiune longitudinală de os tubular. Capătul ei este bont iar suprafața bine șlefuită **(Fig. 10, 5)**. Dimensiuni: lungimea – 11,2 cm, lățimea maximă – 3 cm.

4. Piesă de os realizată dintr-o secțiune de coastă **(Fig. 10, 8)**. Vârful piesei este bont. Una din muchiile piesei poartă urme de utilizare. Dimensiuni: lungimea – 7,1 cm, lățimea maximă – 1,6 cm.

5. Piesă de os fragmentară confecționată dintr-o secțiune longitudinală de os tubular **(Fig. 10, 7)**. Dimensiuni: lungimea – 6,6 cm, lățimea maximă – 2,8 cm.

6. Piesă de os realizată dintr-o secțiune longitudinală de os tubular **(Fig. 10, 4)**. Capătul piesei este bont și are urme de utilizare. Dimensiuni: lungimea – 9,1 cm, lățimea maximă – 3,3 cm.

Plastica antropomorfă descoperită în cadrul complexului 1 numără șapte exemplare[4].

1. Picior de statuetă antropomorfă feminină **(Fig. 11, 7)**. Este modelat din pastă fină arsă oxidant de culoare gălbuie. Picioarele se termină cu o talpă marcată plastic în relief, ca și genunchii. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 5,3 cm, lățimea maximă în partea superioară – 2,4 cm.

2. Statuetă antropomorfă feminină **(Fig. 11, 6)**. Piesa este fragmentară, păstrându-se numai piciorul stâng. Ea e modelată din pastă fină de culoare cenușie. Piciorul alungit are vârful rupt în vechime. Decorul incizat constă din linii paralele, dispuse oblic și orizontal pe fața anterioară. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 4,3 cm, lățimea în partea superioară – 1,4 cm, dimensiunile capătului inferior – 0,6×0,7 cm.

3. Statuetă antropomorfă masculină **(Fig. 11, 4)**. Piesa fragmentară este modelată din pastă fină de culoare gri-gălbui. Șoldurile sunt proeminente ca și fesele. Picioarele sunt modelate separat. Pe piciorul drept sunt realizate trei incizii paralele ușor oblice. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 2,9 cm, lățimea în zona feselor – 1,4 cm, lățimea în zona proeminențelor de pe trunchi – 1,12 cm.

4. Picior de statuetă antropomorfă modelat din pastă fină cărămizie **(Fig. 11, 8)**. Genunchiul și talpa proeminente sunt realizate prin ciupituri. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 4 cm, grosimea în zona genunchiului – 0,9 cm.

5. Picior de statuetă antropomorfă din pastă fină cenușie-gălbuie **(Fig. 11, 5)**. Genunchiul este marcat printr-o proeminență. Suprafața piesei este corodată. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 3,2 cm.

6. Trunchi de statuetă antropomorfă feminină din pastă fină, arsă oxidant **(Fig. 11, 3)**. Pe părțile laterale ale trunchiul, piesa este decorată cu incizii orizontale paralele. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 3,3 cm, lățimea în zona amorselor – 2,5 cm.

7. Cap de statuetă antropomorfă **(Fig. 11, 1)**. Piesa este modelată din pastă fină gălbuie. Trăsăturile schematice ale feții au fost redate prin ciupituri. Înălțimea păstrată – 2,3 cm.

Din complexul 1 provin și trei fragmente de la o râșniță de gresie și o valvă de scoică *Unio*. Totodată, aici au mai fost descoperite și câteva oase de animale, dintre care putem menționa: *Bos taurus* (un fragment al maxilarului inferior și un fragment al părții distale al humerusului), *Caprinae* (două fragmente ale maxilarului inferior), *Sus scrofa* (un fragment al maxilarului superior și un fragment al maxilarului inferior), *Capreolus* (corn căzut)[5].

Complexul 2 a fost identificat în carourile AB13-14, la adâncimea de 0,75 m **(Fig. 3, 3, 6)**. Porțiunea investigată a complexului avea formă semicirculară în plan, cu diametrul 1,1 m și adâncimea de la nivelul surprinderii de 0,25 cm. Umplutura gropii conținea fragmente răzlețe de lut ars.

Complexul 3. Groapă documentată în carourile A22-23, la adâncimea de 1 m, având formă circulară în plan, cu diametrul de 0,4 m **(Fig. 3, 4, 7)**. Adâncimea maximă a complexului de la nivelul surprinderii era de 0,1 m. Umplutura gropii conținea 14 fragmente de pereți de vase cu suprafața corodată și mici fragmente de lut ars.

Complexul 4 reprezenta o groapă de formă circulară, surprinsă în carourile A23-24, la adâncimea de 1 m **(Fig. 3, 5, 8)**. Complexul avea diametrul de 0,95 m, iar adâncimea lui maximă de la nivelul surprinderii constituia 0,6 m. Umplutura gropii conținea 65 de fragmente ceramice, **(Fig. 12, 1-11)** și câteva fragmente răzlețe de lut ars. Se remarcă un fragment ceramic de tip Cucuteni C, lucrat din pastă grosieră în amestec cu șamotă, decorat prin metoda incizării și tehnica impresiunilor **(Fig. 12, 9)**.

Tot din cuprinsul complexului 4 mai provine și o piesă de silex.

1. Străpungător pe lamă **(Fig. 9, 2)** cu lungimea 6,5 cm, lățimea 2,4 cm și grosimea 0,6 cm. Piesa a fost confecționată pe o lamă, cu profilul curbat și laturile

[4] Bodean 2019, 81-85

[5] Determinările arheozoologice efectuate de către dr. Roman Croitor căruia îi mulțumim pe această cale.

Fig. 12. *Peticeni V*, complexul 4, fragmente de vase.

triunghiulare. Are ambele laturi prelucrate cu o retușă abruptă, subparalelă. Latura dreaptă în extremitatea distală formează un *encoche*, după care un unghi ascuțit. Unealta are o nuanță albă-fumurie (urme de ardere).

Complexul 5 reprezenta un șănțuleț, fiind descoperit în partea nordică a secțiunii, în carourile AB11, la adâncimea de 0,65 m. În partea superioară, complexul are lățimea maximă de 0,35 m, adâncimea de la nivelul surprinderii fiind de 0,25 m.

Concluzionând cele expuse mai sus, menționăm că, grație cercetărilor preventive din anul 2017, din situl *Peticeni V* a fost colectată o cantitate importantă de materiale arheologice care contribuie la închegarea cunoștințelor noastre referitoare la răspândirea siturilor cucuteniene în Podișul Central Moldovenesc. Este de consemnat că în această zona, în comparație cu nordul spațiului pruto-nistrean, siturile cucuteniene sunt încă slab cercetate. Cu referire la încadrarea cronologică a sitului *Peticeni V*, notăm următoarele: pe baza tehnicii de preparare a ceramicii, a formelor, a decorului, dar și a plasticii antropomorfe, materialele arheologice descoperite sunt încadrate în finalul etapei A-B1 a fazei Cucuteni A-B, găsindu-și unele analogii în siturile de tip Solonceni ale culturii Cucuteni-Tripolie, evidențiate de către N.M. Vinogradova[6] în urma analizei vestigiilor descoperite în situl cu mai multe nivele de locuire *Solonceni II*[7]. Însă, este de menționat că în colecția ceramică de la Peticeni vasele cu decor incizat sunt reprezentate printr-un număr infim de fragmente, iar cele cu decor canelat nu au fost încă identificate.

Spre final, subliniem că în Podișul Central Moldovenesc, în speță în bazinul hidrografic al Bâcului, alte situri din faza Cucuteni A-B/Tripolie B1 mai sunt cunoscute prin cercetări de suprafață la Vorniceni, Lozova, Sadova, Vălcineț și Temeleuți. Cu siguranță, cercetarea acestora va furniza date inedite cu referire la evoluția comunităților cucuteniene în zona de centru a spațiului pruto-nistrean.

[6] Виноградова 1983, 42-65.
[7] Мовша 1960, 231-248; Мовша 1965, 91-100.

SUMMARY

PREVENTIVE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AT PETICENI (CĂLĂRAȘI DISTRICT) IN 2017

In 2017, the employees of the National Agency for Archaeology carried out the preventive archaeological research of the Eneolithic settlement of *Peticeni V*. An excavation of 112×3 m, was started along with the future construction of the Ungheni-Chișinău gas pipeline. Ceramics from the cultural layer is represented by five technological categories, while painted prevail. Excavations examined five features and among them only pit no. 1 stood out for its size and variety of discovered material. Ceramics is represented by various forms of table and kitchenware. Also, several flint and bone tools, anthropomorphic female and male figurines, and fragments of a sandstone grain mill come from the pit no. 1. Features no. 2-4 are represented by round pits, feature no. 5 was a shallow ditch, found in the northern part of the excavation. Basing on the studied material, the settlement should be dated to late A-B1 stage of the Cucuteni A-B, Tripolye B1 period.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ РАСКОПКИ У СЕЛА ПЕТИЧЕНЬ (КЭЛЭРАШСКИЙ РАЙОН) В 2017 Г.

В 2017 г, сотрудниками Национального Агентства Археологии были проведены спасательные археологические исследования энеолитического поселения *Петичень V*. Раскоп, размерами 112×3 м, был разбит по линии запланированного строительства магистрального газопровода Унгены-Кишинев. Керамика из культурного слоя представлена пятью технологическими категориями, при этом, расписная керамика превалирует. Раскопками были исследованы пять углубленных сооружений, из которых яма №1 выделялась своими размерами и разнообразием найденного материала. Керамика представлена разнообразными формами столовых и кухонных сосудов. Также из ямы №1 происходят несколько кремневых и костяных орудий труда, антропоморфные женские и мужские статуэтки и фрагменты песчаниковой зернотерки. Сооружения № 2-4 представлены круглыми в плане ямами, сооружение №5 являлось неглубоким ровиком, найденным в северной части раскопа. Исходя из исследованного материала, поселение следует датировать концом периода А-В1 этапа Кукутень А-В, Триполье В1.

BIBLIOGRAFIE

Bodean, Popovici 2018: Bodean S., Popovici S. *Cercetări arheologice preventive în situl eneolitic Peticeni V*. Cercetări arheologice în Republica Moldova: Campania 2017: Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprilie 2018: Program: Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2018), 19-21.

Bodean 2019: Bodean S. *Plastica antropomorfă din așezarea Cucuteni A-B Peticeni V.* Revista Arheologică, serie nouă, vol. XV, nr. 2, 2019, 81-85.

Corman 1993: Corman I. *Repertoriul monumentelor de arheologie din raionul Călărași, Republica Moldova*. Arhiva MNIM (Chișinău 1993).

Popovici 2019: Popovici S. *Cercetări arheologice preventive în situl arheologic Peticeni V (campania 2018)*. Cercetări arheologice în Republica Moldova: Campania 2018: Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprilie 2019: Program: Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2019), 28-30.

Виноградова 1983: Виноградова Н.М. *Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета трипольской культуры* (Кишинев 1983).

Мовша 1960: Мовша Т.Г. *Трипольское жилище на поселении Солончены II*. Записки Одесского Археологического Общества, Том I (38) (Одесса 1960), 231-248.

Мовша 1965: Мовша Т.Г. *Многослойное трипольское поселение Солончены II*. КСИА 105. Древности Северо-западного Причерноморья (Москва 1965), 91-100.

10.09.2019

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PREVENTIVE LA FĂLEȘTII NOI ȘI EGOROVCA (RAIONUL FĂLEȘTI)

Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, cultura Cucuteni-Tripolie, figurină antropomorfă, tumul.

Key words: Sântana de Mureș-Chernyakhov culture, Cucuteni-Tripolye culture, anthropomorphic figurine, tumulus.

Ключевые слова: Культура Сынтана де Муреш-Черняхов, культура Кукутень-Триполье, антропоморфная пластика, курган.

În anul 2016, urmare a demarării proiectului de reabilitare a drumului R16 Bălți -Fălești – Sculeni, specialiștii Agenției Naționale Arheologice au întreprins investigații arheologice preventive în situl *Făleștii Noi I* și au cercetat Tumulul nr. 3 de la Egorovca, r-nul Fălești.

Pe teritoriul comunei Făleștii Noi, r-nul Fălești, actualmente sunt cunoscute cinci obiective arheologice, dintre care patru tumuli și o așezare, denumită *Făleștii Noi I*. Așezarea a fost descoperită de către Eugen Mistreanu și Ion Noroc în anul 2015, cu ocazia efectuării unor periegheze în zonă. Situl se află la 2,5 km nord-vest de extremitatea nordică a localității, pe un versant lin de pe partea stângă a văii unui pârâu, afluent de dreapta al râului Șovățul Mic **(Fig. 1)**. Din punct de vedere al regionalizării fizico-geografice, situl la care ne referim este amplasat în silvostepa Prutului de Mijloc, caracterizată prin peisaje ale câmpiilor plane. Culmile interfluviale din cadrul acestor câmpii sunt alcătuite în acoperiș din argile bogate în săruri de vârsta Sarmațianului mediu[1].

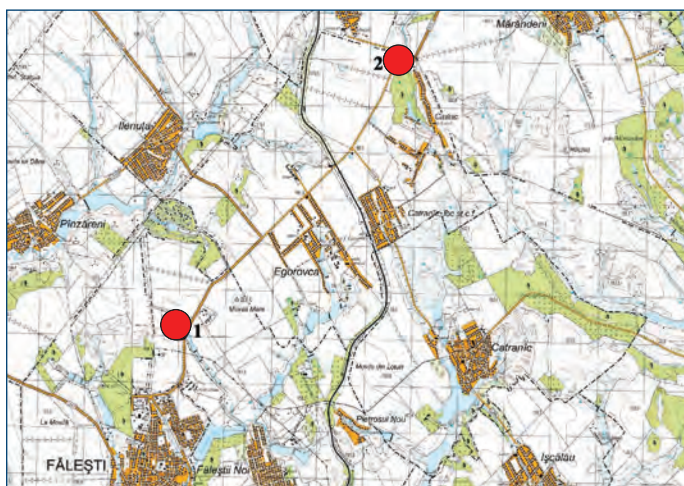

Fig. 1. Poziția topografică a siturilor *Făleștii Noi I* (1) și Egorovca-Tumulul nr. 3 (2).

Cercetările arheologice în așezarea *Făleștii Noi I* din anul 2016 au avut un caracter preventiv. În acest sens, pe suprafața sa au fost realizate trei secțiuni, două în nemijlocita apropiere a drumului R16 și una în zona centrală a sitului.

Secțiunile I și II (8×2 m și 10×2 m) au oferit materiale arheologice reprezentate de fragmente ceramice corespunzătoare epocii romane târzii, aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov și resturi arheozoologice. Colecția ceramică este compusă din: ceramică lucrată la roata olarului, din pastă fină, de culoare cenușie-deschisă (castroane, străchini și căni), ceramică zgrunțuroasă modelată tot la roată (oale și vase de provizii) și ceramică romană de import, caracterizată prin cioburi de amfore de culoare cărămizie **(Fig. 2)**.

Cu referire la stratigrafia secțiunilor I și II, menționăm că vestigiile arheologice recuperate se aflau la diferite adâncimi, împreună cu alte deșeuri menajere contemporane. Nu s-a putut stabili o succesiune clară a straturilor de sol ce conțineau resturi de cultură materială. Pe întreaga suprafață a secțiunilor, depunerile au fost amestecate până la adâncimea de 0,5-0,55 m, când se profila stratul de sol brun-roșcat steril. Situația dată ne-a impus să trasăm, la est și la vest de secțiuni, câte un sondaj de concretizare a stratigrafiei și verificare a prezenței urmelor trecutului. Mărturii arheologice sporadice au fost găsite doar în straturile superioare ale sondajului I, trasat la 30 m nord-vest de secțiunea II. Faptul că materialele arheologice aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov au fost surprinse doar în vecinătatea apropiată a carosabilului drumului R16 și într-un context stratigrafic nesigur, face ca prezența

[1] Boboc ș.a., 2012, 172.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 55-62.

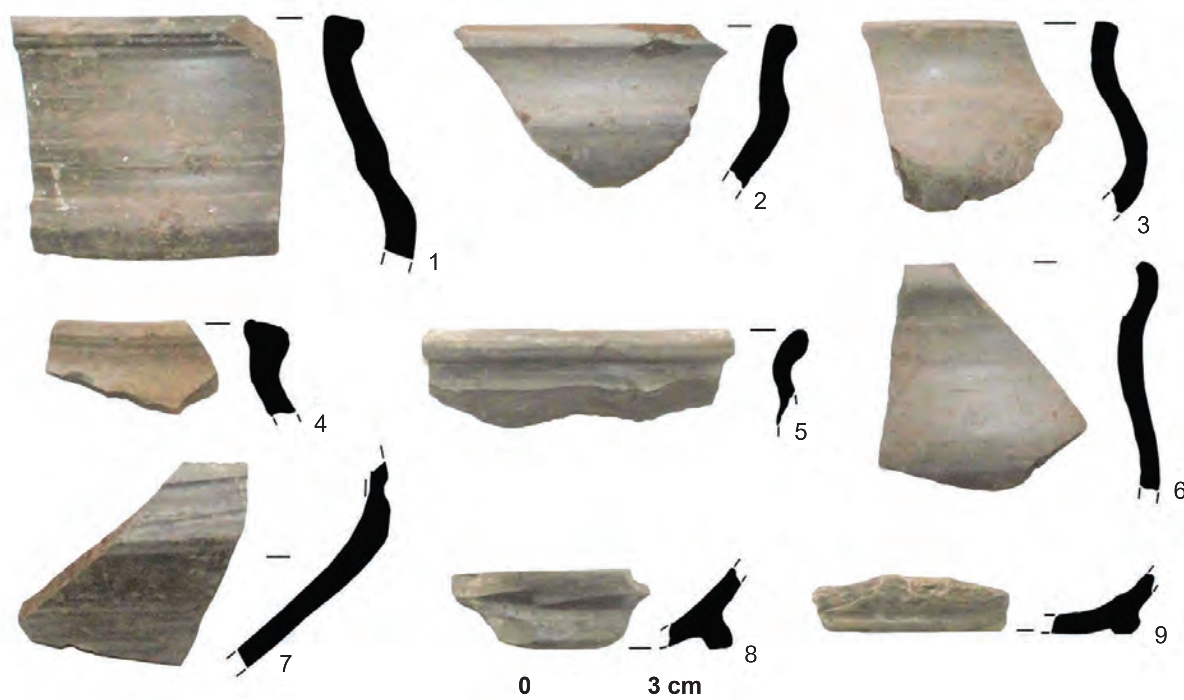

Fig. 2. *Făleştii Noi I*, fragmente ceramice descoperite în secţiunile I şi II.

nivelului de locuire antic al aşezării *Făleştii Noi I* să fie pus sub semnul întrebării. Nu este exclus că ele au fost transportate aici dintr-un alt amplasament arheologic, odată cu construcţia vechiului terasament al drumului R16.

Secţiunea III a fost trasată în partea centrală a sitului *Făleştii Noi I,* la cca 80 m nord-vest de secţiunea II, într-o zonă unde au fost semnalate aglomerări de bucăţi de lut ars şi de ceramică. Săpătura executată a dat la iveală materiale arheologice din epoca eneolitică.

În secţiunea III, la adâncimea de 0,2 m, a fost descoperită o aglomerare de bucăţi de lut ars, care provin, după toate probabilităţile, de la o locuinţă de suprafaţă. Fragmentele de lut ars, în amestec cu pleavă şi paie, purtau amprente de nuiele. Lângă aglomerarea menţionată a fost identificată şi o îngrămădire de cioburi ceramice. Lotul ceramic este compus din trei categorii principale. Ceramica pictată cu decor bicrom şi tricrom este cea mai numeroasă, fiind reprezentată de următoarele forme: vase bitronconice, castroane cu umărul carenat, vase cu gâtul scurt tronconic şi corpul bombat, pahare, capace, vase miniaturale etc. În categoria ceramicii din pastă fină sau cu adaos de cioburi pisate pot fi menţionate castroanele cu toarte, suprafaţa exterioară a cărora este acoperită cu angobă alb-gălbuie, şi vase cu corpul bitronconic şi gura largă. Printr-un singur fragment de perete de vas este pusă în evidenţă ceramica cu scoică pisată în compoziţie **(Fig. 4, 1-25)**.

Tot din cadrul aglomerării provine şi o figurină antropomorfă fragmentară. Piesa este modelată din pastă fină, arsă oxidant. Figura are talia zveltă, picioarele unite, diferenţiate printr-o şănţuire pe ambele părţi, la capăt luând forma piciorului unic. Fesele sunt bine reliefate, abdomenul şi genunchii fiind marcaţi cu două proeminenţe cu orificii pe ambele laturi. Corpul piesei este decorat cu linii brune dispuse orizontal. Coapsele pe ambele suprafeţe au decorul format din linii oblice. În zona genunchiului atestăm o linie circulară de asemenea trasată cu brun. Exemplarul are următoarele dimensiuni: înălţimea - 6 cm, lăţimea maximă în zona bazinului - 2,4 cm **(Fig. 5, 1-2)**. Această figurină antropomorfă poate fi încadrată în tipul A1A al plasticii cucuteniene din faza A-B, conform clasificării elaborate de Dan Monah[2].

Materialele eneolitice, descoperite în situl *Făleştii Noi I*, completează tabloul general al răspândirii staţiunilor Cucuteni A-B în Câmpia Prutului de Mijloc, alături de cele cunoscute la Iabloana I[3], Limbenii Vechi I[4] şi Glinjeni I[5].

Egorovca-Tumulul nr. 3. Obiectivul era situat pe un platou înalt al unei cumpene de ape, la 160 m nord-vest de intersecţia drumurilor R16 cu L244 şi la 350 m vest de extremitatea nordică a localităţii Ciuluc

[2] Monah 2012, 120.
[3] Борзияк, Дергачев 1978, 465.
[4] Agulnikov, Bicbaev, Panco 2004, 27.
[5] Inedit, periegheze efectuate în anul 2014 de către I. Noroc.

1

2

A A1

0 30 cm

A A1

3

- sol negru
- sol brun-deschis
- fragmente ceramice
- sol brun
- lut ars
- strat steril

Fig. 3. *Fălești Noi I*, secțiunea III, foto și planul secțiunii.

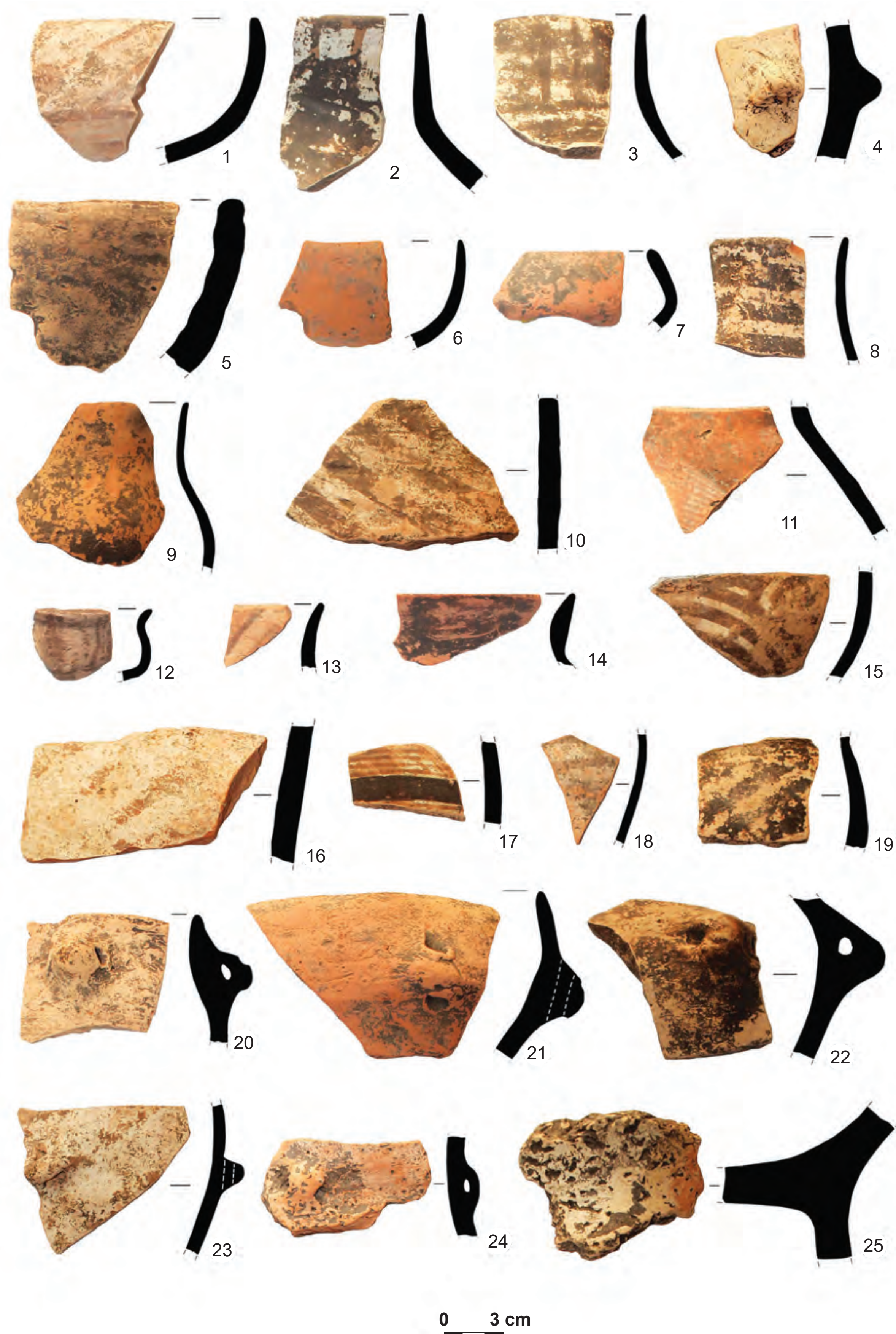

Fig. 4. *Fălești Noi I*, fragmente ceramice descoperite în secțiunea III.

Fig. 5. *Fălești Noi I*, figurină antropomorfă descoperită în secțiunea III.

din componența com. Egorovca **(Fig. 1)**. În prezent, pe teritoriul acestei comune sunt documentate zece situri arheologice, dintre care: opt tumuli și două așezări aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Tumulul nr. 3 făcea parte dintr-un grup tumular format din trei movile, amplasate pe o linie dreaptă dinspre sud-est spre nord-vest. Tumulii nr. 1 și 2 de la Egorovca au diametrul de cca 40 m și înălțimea de cca 1,5 m, starea lor de conservare fiind satisfăcătoare. Pe suprafața mantalelor și în și în zona aferentă au fost depistate câteva piese de silex atribuite paleoliticului superior[6]. Decizia de a cerceta tumulul vizat a fost motivată de starea lui precară cauzată de lucrările agricole efectuate pe parcursul anilor. Totodată, zona de protecție a sitului, stabilită perimetral în preajma sa, se suprapunea parțial de proiectul reabilitării drumului R16.

La momentul începerii investigației, tumulul se evidenția pe fondul întunecat al solului arabil printr-o pată de culoare gălbuie întunecată, având diametrul de la sud spre nord – 8 m și de la vest spre est – 9 m. Tumulul a fost excavat fără utilizarea mijloacelor mecanizate, prin trasarea în zona sa centrală a unei secțiuni cu dimensiunile 4 × 4 m **(Fig. 6, 1)**.

Mormântul 1. Conturul gropii mormântului s-a reperat în partea centrală a tumulului, la adâncimea de 0,5 m. Groapa, de formă dreptunghiulară, alungită,

[6] Determinările au foast efectuate de cercetătorul științific V. Burlacu.

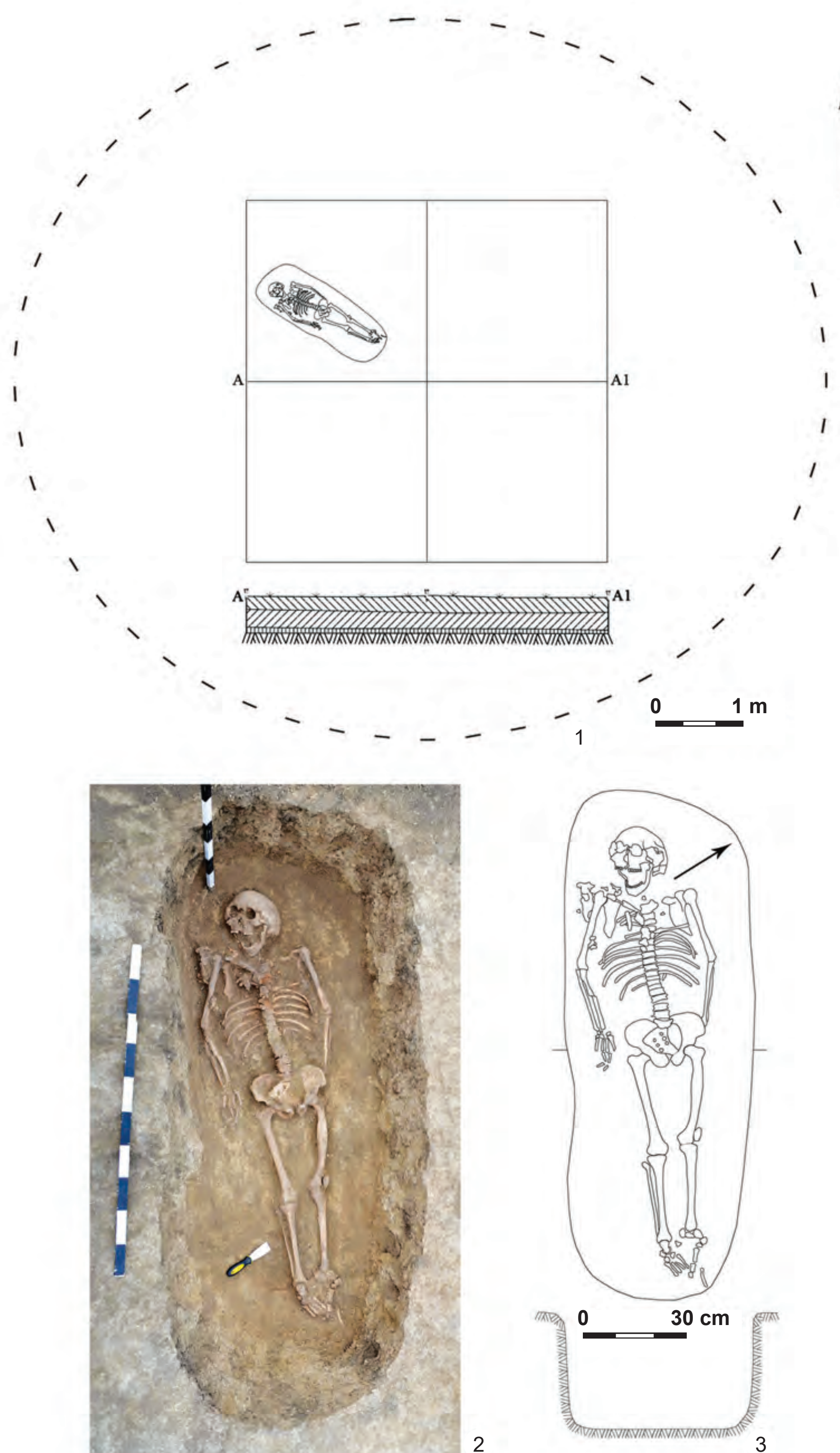

Fig. 6. Egorovca-Tumulul nr. 3, planul și profilul secțiunii (1), mormântul 1 (2).

cu colțurile rotunjite, era orientată pe axa sud-vest – nord-vest, având dimensiunile: lungimea 1,5 m, lățimea 0,5 m și adâncimea de 0,4 m. Umplutura gropii a fost formată din sol amestecat brun-gălbui. Din componența acesteia provin două fragmente de oase umane, care după patină, par a fi mult mai vechi decât oasele scheletului aflat pe fundul gropii. Patina acestora este albicioasă, spre deosebire de cea a oaselor din mormântul propriu-zis, care este roșcat-cărămizie. Pe alocuri, în umplutura gropii s-au găsit fragmente mici de lemn putrezit.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii în poziție întinsă pe spate, orientat cu capul spre nord-vest, fața spre sud. Brațele erau întinse de-a lungul corpului, cel stâng plasat sub bazin **(Fig. 6, 2-3)**. Pe zigomaticul stâng au fost identificate urme de oxizi metalici de culoare verzuie.

Scheletul[7] aparține unui bărbat de circa 40-50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*). În ceea ce privește anomaliile/patologiile postcraniene, s-a constatat prezența tuturor caracteristicilor „sindromului cavalerului”. Tipul antropologic – elemente nordoide.

Pe fundul gropii, în apropiere de umărul stâng al scheletului, au fost descoperite câteva oase de animale provenite de la un individ matur de *Ovis/Capra*[8].

[7] Studiul antropologic asupra scheletului a fost efectuat de către dr. Angela Simalcsik.

[8] Determinările arheozoologice aparțin dr. Roman Croitor.

Din cauza aplatizării mantalei tumulului, observațiile de ordin stratigrafic privind nivelul vechi de călcare sau înălțimea aproximativă a mantalei inițiale nu au putut fi realizate.

Lipsa inventarului sau a altor indicii face încadrarea culturală și cronologică a complexului în cauză destul de complicată. Gradul bun de conservare a osemintelor mormântului 1, poziția întinsă pe spate și orientarea în sectorul vestic, apropie această înhumare tumulară de vestigiile similare ce aparțin turanicilor medievali, răspândiți în spațiul pruto-nistrean în diverse perioade a primei jumătăți a mil. II d.Hr. Ținând cont de prezența în umplutura gropii mormântului 1 a două oase, care după patină par a fi mult mai vechi, nu excludem existența aici a unui complex anterior celui cercetat. Acesta însă putea fi distrus complet cu ocazia amenajării mormântului 1.

Rezumând cele expuse mai sus, notăm că investigațiile preventive întreprinse în siturile *Fălеștii Noi I* și Egorovca-Tumulul nr. 3 contribuie la întregirea cunoștințelor referitoare la vestigiile arheologice răspândite aici în diverse epoci istorice. Totodată, suntem convinși de necesitatea continuării investigațiilor arheologice în zona dată, pentru interpretarea și reconstituirea mai adâncă a realităților unor vremuri apuse.

SUMMARY

PREVENTIVE ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES AT FĂLEȘTII NOI AND EGOROVCA (FĂLEȘTI DISTRICT)

In 2016, experts from the National Agency for Archaeology conducted preventive archaeological research on the *Făleștii Noi I* settlement and barrow no. 3 near Egorovca village. These sites adjoined the R16 highway (Bălți-Fălești-Sculeni) on which this year repairs were carried out.

The *Făleștii Noi I* settlement was discovered in 2015, being 2,5 km north-west of the Făleștii Noi village. Three excavation trenches were laid here, two in the immediate vicinity of the highway, and the third in the central part of the settlement. The ceramic collection from the excavation area I and II consists of fragments of pottery vessels (gray-burnished and rough) and Roman amphoras. According to the technical and morphological features, this pottery belongs to the Sântana de Mureș-Chernyakhov culture. In the excavation trench III materials of the Eneolithic period were discovered. Part of the ground dwelling was documented by the accumulation of fragments of burnt clay. Here, an accumulation of ceramic fragments was discovered, on the basis of which the settlement of the Cucuteni–Tripolye culture is dated back to the Cucuteni A-B phase. Ceramics is divided into three categories: painted from fine-grained clay; with a mixture of grog and with an admixture of crushed shells. An anthropomorphic figurine was also found in the excavation site. The surface of the figurine is covered with a linear ornament, made of brown paint.

A burial was investigated containing a skeleton laying on his back in a narrow elongated pit in the mound no. 3 near Egorovca village. Basing on the details of the burial rite, we assume a possible attribution of this complex to the late nomadic burials of the Middle Ages.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ У СЕЛ ФЭЛЕШТИЙ НОЙ И ЕГОРОВКА (ФЭЛЕШТСКИЙ РАЙОН)

В 2016 г специалисты Национального Агентства Археологии провели превентивные археологические исследования поселения *Фэлештий Ной I* и кургана №3 у с. Егоровка. Данные памятники примыкали к шоссе R16 (Бэлць–Фэлешть–Скулень), на которой в этом году велись ремонтные работы.

Поселение *Фэлештий Ной I* было обнаружено в 2015 году, находясь в 2,5 км к северо-западу от с. Фэлештий Ной. Здесь были заложены три раскопа, два в непосредственной близости от шоссе, и третий – в центральной части поселения. Керамическая коллекция выявленная в раскопах I и II состоит из фрагментов гончарных сосудов (серолощенных и шероховатых) и римских амфор. Согласно техническим и морфологическим особенностям, данная керамика относится к черняховской культуре. В раскопе III, были обнаружены материалы эпохи энеолита. Часть наземного жилища была зафиксирована по скоплению фрагментов глиняной обмазки. Здесь же, было выявлено скопление фрагментов керамики, на основе которых поселение культуры Кукутень-Триполье датируется фазой Кукутень А-В. Керамика подразделяется на три категории: расписная из мелкоструктурной глины; с примесью шамота; с примесью толченных ракушек. В раскопе найдена и антропоморфная статуэтка. Поверхность фигурки покрыта линейным рисунком, выполненным коричневой краской.

В кургане №3 у с. Егоровки было исследовано одно погребение с вытянутым на спине скелетом, совершенное в узкой продолговатой яме. Основываясь на деталях погребального обряда, данный комплекс можно отнести к позднекочевническим погребениям эпохи средневековья.

BIBLIOGRAFIE

Agulnikov, Bicbaev, Panco 2004: S. Agulnikov, V. Bicbaev, V. Panco, *Investigații arheologice de suprafață în microzona satului Limbenii Vechi (r. Glodeni)*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova (2002-2003) (Chișinău 2004), 27-39.

Boboc ș.a. **2012**: N. Boboc, I. Bejan, T. Castraveț, V. Munteanu, P. Țîțu, *Metode de analiză a peisajelor din campia Prutului Mijlociu*. Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții, nr. 2(317), 2012, 167-177.

Monah 2012: D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni - Tripolie* (Piatra Neamț 2012).

Борзияк, Дергачев 1978: И.А. Борзияк, В.А. Дергачев, *Раскопки на трипольском поселении Яблона I*. АО 1977 г., 465.

10.04.2019

TUMULUL 8 DE LA ALEXANDRU IOAN CUZA (RAIONUL CAHUL)

Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU, Serghei AGULNICOV

Cuvinte cheie: Alexandru Ioan Cuza, tumul, cultura Iamnaia, turanici medievali.

Key words: Alexandru Ioan Cuza, tumulus, Yamnaya culture, the Medieval nomads.

Ключевые слова: Александру Иоан Куза, курган, ямная культура, средневековые кочевники.

În preajma localităților Alexandru Ioan Cuza (r-nul Cahul) și Etulia (UTAG) sunt documentați mai mulți tumuli, numărul cărora se ridică la circa 150. Majoritatea acestora fac parte dintr-un lanț amplasat pe malul stâng al râului Cahul. Șirul de tumuli la care ne referim poate fi urmărit, spre direcția sudică, până în localitatea Orlovka (r-nul Reni, reg. Odesa, Ucraina) de pe malul stâng al Dunării. O bună parte din tumuli, actualmente, nu depășesc înălțimea de 1 m **(Fig. 1; 2)**.

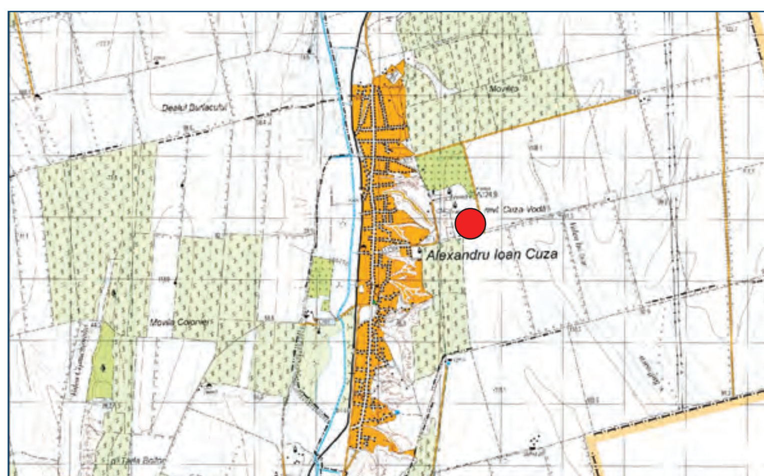

Fig. 1. Poziția topografică a tumulului 8 de la Alexandru Ioan Cuza.

Investigarea tumulilor în bazinul râului Cahul începe în anul 1973. Atunci, V.S. Beilecci și E.V. Iarovoi cercetează parțial un tumul situat la nord de localitatea Alexandru Ioan Cuza, descoperind un complex funerar atribuit culturii sarmaților și unul medieval târziu[1]. Un alt tumul a fost investigat în anul 1975 de către N.L. Serova și V.S. Beilecci la Etulia. Situl se afla la 4 km nord-est de localitate, în partea superioară a unei cumpene de apă. În tumul au fost descoperite 17 morminte, majoritatea fiind din epoca bronzului. Prezintă interes descoperirea în mormântul 14, atribuit culturii Iamnaia, a resturilor unui car de lemn[2]. Lucrările au continuat în anul 1976, când s-a cercetat parțial (doar sectorul estic), de către V.S. Beilecci, un tumul amplasat în partea sud-estică a satului Etulia. În sectorul investigat au fost descoperite cinci complexe funerare și a fost înregistrată stratigrafia tumulului[3]. În anul 1979, I.A. Borziac și O.V. Larina efectuează cercetări preventive la doi tumuli situați pe malul drept al râului Cahul, la Cișmichioi și Etulia (Stație de Cale Ferată). Amplasarea ambelor situri actualmente îi revine extravilanului localității Cișmichioi (UTAG). Tumulul 1 de la Cișmichioi s-a dovedit a fi jefuit în vechime, astfel că mormântul principal a fost grav afectat. Însă, descoperirea unor fragmente ceramice de amfore romane în umplutura șanțului tumulului ar putea sugera momentul edificării complexului în sec. I-II d.Hr.[4]. În tumulul 1 de la Etulia (Stație de Cale Ferată) au fost descoperite 16 morminte din diferite epoci istorice. Mantaua inițială a movilei a fost ridicată din lut, deasupra unui mormânt din perioada eneolitică târzie și înconjurată de un ring din piatră, amenajat pe stratul vechi de călcare. Următoarele mantale ale complexului sunt puse în legătură cu mormintele culturii Iamnaia[5].

Cu prilejul demarării proiectului de aducțiune și alimentare cu apă a satului Alexandru Ioan Cuza, în anul 2017 a fost cercetat tumulul 8 din cadrul acestei localități. Complexul făcea parte dintru-un grup compact de șapte tumuli, parte componentă a lanțului amintit mai sus. Intervenția arheologică preventivă a fost dictată de amplasarea movilei funerare în apropierea lucrărilor proiectului. Tumulul se afla la vest

[1] Бейлекчи, Яровой 1974, 7-11.
[2] Серова 1981, 58-70.
[3] Бейлекчи 1977, 3-11.
[4] Борзияк 1980, 2-4.
[5] Борзияк 1984, 76-89.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 63-70.

de localitatea Alexandru Ioan Cuza (r-nul Cahul), pe un platou înalt al terasei malului stâng al râului Cahul **(Fig. 1, 2)**. Bazinul râului Cahul este situat în mijlocul stepei Bugeacului, având relieful văluros, cu multe ravene și vâlcele. Cumpenele de apă sunt bine exprimate, iar pantele abrupte sunt acoperite cu vegetație de stepă[6].

Tumulul 8 se caracterizează printr-o structură stratigrafică simplă. Prima manta, ridicată deasupra mormântului primar, datând din epoca bronzului, era formată din sol în mare parte omogen, de culoare neagră. În zona centrală a tumulului, în peretele estic și cel vestic al martorului stratigrafic, pe nivelul antic de călcare, au fost surprinse urmele solului aruncat din mormântul principal. Solul excavat din groapa mormântului primar a fost depus în două grămezi spre nord și sud de groapă. Grămada nordică avea în plan forma semicirculară, ia cea sudică – aproximativ triunghiulară. Înălțimea păstrată a mantalei, calculată de la nivelul vechi de călcare, constituia 1,1 m **(Fig. 3)**.

<u>Mormântul 1</u> (medieval, secundar) **(Fig. 4)**. A fost identificat în partea centrală a tumulului, la 2 m nord de reper, la adâncimea de 0,5 m de la suprafața actuală a solului. Conturul gropii nu a fost surprins în plan. Defunctul a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre vest. Ambele mâini erau întinse, stânga fiind depusă pe bazin, iar dreapta – sub bazin.

Inventar:

1. În partea stângă a craniului a fost descoperit un obiect inform de fier, corodat, cu urme slabe de lemn descompus. Dimensiuni: lungime 2,6 cm, lățime 0,7 cm, grosime 0,4 cm.

Scheletul[7] aparține unui bărbat cu vârsta biologică de circa 18-20 ani (adult tânăr sau *adultus*). Tipul antropologic: elemente europoide combinate cu trăsături mongoloide.

<u>Mormântul 2</u> (medieval, secundar) **(Fig. 5)**. Se afla în sectorul sudic al tumulului, la 8 m sud de reper, la adâncimea de 0,9 m de la nivelul actual de călcare a solului. Conturul gropii nu a fost surprins. Defunctul, depus în poziție întinsă pe spate, a fost orientat cu capul spre vest-nord-vest. Ambele mâini erau întinse, dreapta fiind plasată pe bazin, iar stânga – sub bazin.

Scheletul este al unui bărbat cu vârsta biologică de circa 40-50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*), având statură scheletică de circa 161-164 cm (categoria masculină submijlocie). Tipul antropologic: elemente europoide combinate cu trăsături mongoloide. La nivelul postcranian se observă un relief deltoidian foarte bine marcat, relief subtrohanterian extrem de evidențiat, entezopatii pe oasele membrelor și centu-

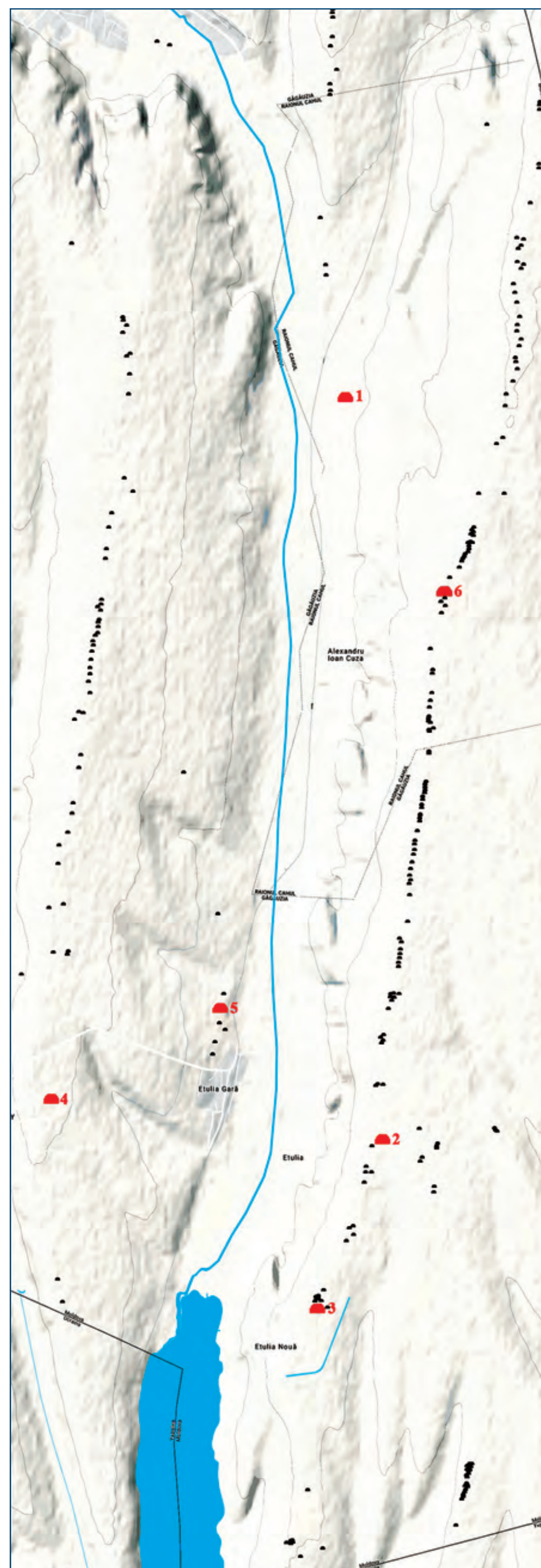

Fig. 2. Poziția geo-topografică a tumulilor de la Alexandru Ioan Cuza și Cișmichioi, cu marcarea tumulilor cercetați: (1 − Suvorovo/Alexandru Ioan Cuza (1973); 2 − Etulia (1975); 3 − Etulia Nouă (1976); 4 − Cișmichioi (1979); 5 − Etulia (Stație de Cale Ferată) (1979); 6 − Alexandru Ioan Cuza (2017).

6 Каганер и др. 1978, 108-109.

7 Studiul antropologic asupra scheletelor a fost efectuat de către dr. Angela Simalcsik, căreia îi mulțumim și cu acest prilej.

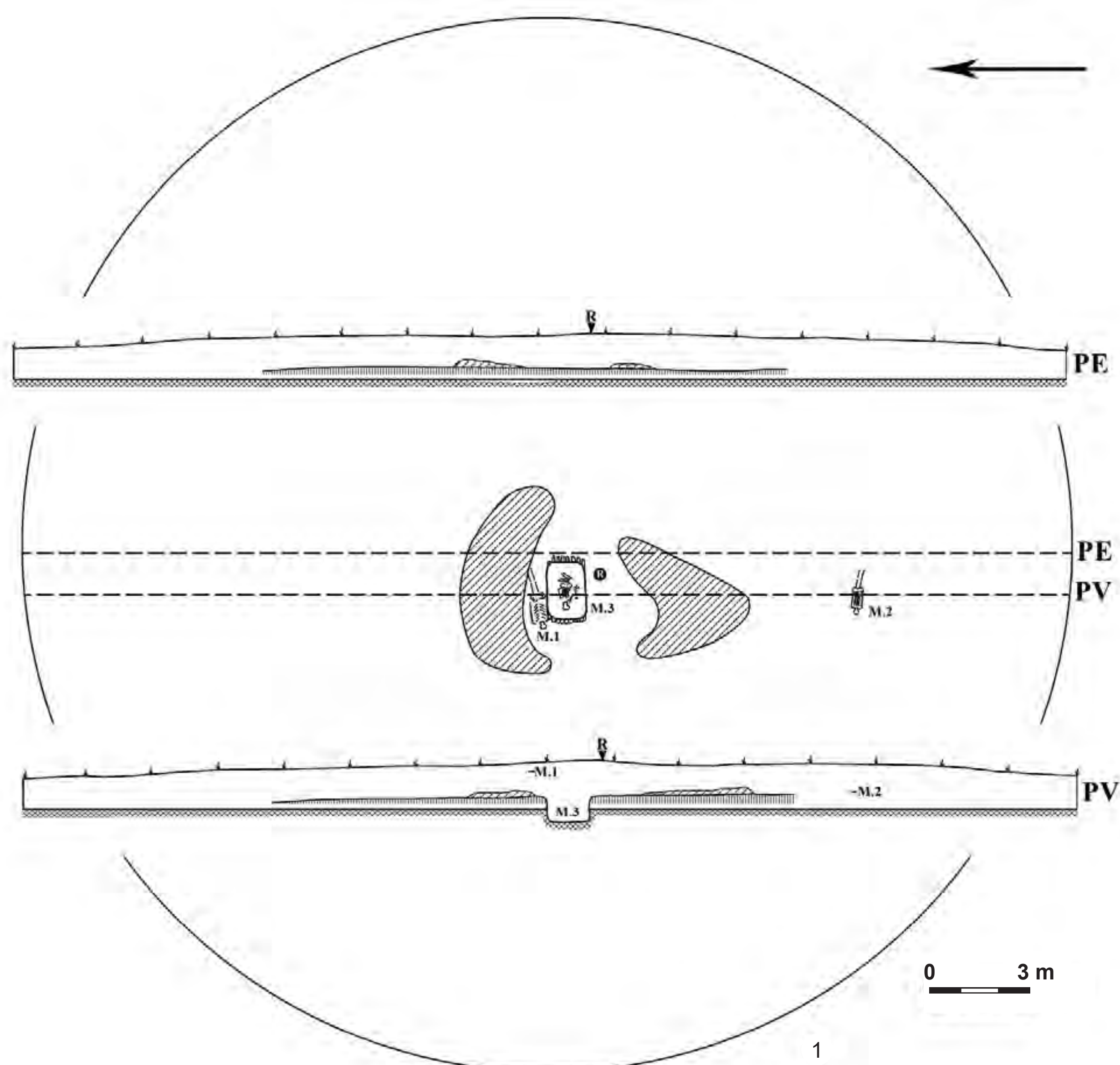

Fig. 3. Planul și profilele tumulului 8 de la Alexandru Ioan Cuza.

rilor, hernie vertebrală lombară și dorsală, coroziune vertebrală cervicală, osteoporoză, probabil TBC osos.

Mormântul 3 (cultura Iamnaia, primar; mormânt dublu) **(Fig. 6)**. A fost identificat în partea centrală a tumulului, la 0,4 m nord de reper, la adâncimea de 1,1 m. Groapa, de formă dreptunghiulară, orientată pe axa est-vest, avea următoarele dimensiuni: lungime 1,8 m, lățime 1,3 m, adâncimea 0,8 m. Acoperământul gropii era alcătuit din șapte bârne de lemn dispuse longitudinal. Umplutura gropii consta din sol negru, amestecat cu resturile lemnoase ale acoperământului și fragmente răzlețe de oseminte umane. Mormântul este dublu.

Scheletul 1 se afla în poziție chircită pe spate, cu o ușoară înclinare pe partea dreaptă, orientat cu capul spre vest. Mâna stângă, îndoită ușor, era depusă pe bazin, iar cea dreaptă, îndoită mai mult, a fost adusă cu palma spre craniu. Membrele inferioare erau căzute spre dreapta. Pe oasele scheletului au fost surprinse urme de ocru de nuanță vișinie, o consistență mai mare fiind semnalată pe craniu. Scheletul aparține unei femei cu vârsta biologică de circa 35-45 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I-II*). Tipul antropologic: elemente europoide. Scheletul postcranian este prezentat prin osatură moderat de robustă/gracilă, articulații moderat dezvoltate, inserții musculare extrem de accentuate pe oasele membrelor inferioare și mai slabe pe cele ale membrelor superioare, statură scheletică de circa 163-168 cm (categoria feminină mare).

Scheletul 2 aparținea unui copil și a fost plasat în dreapta scheletului de matur. Avea aceeași orientare spre vest, depus fiind probabil în poziție chircită pe

1

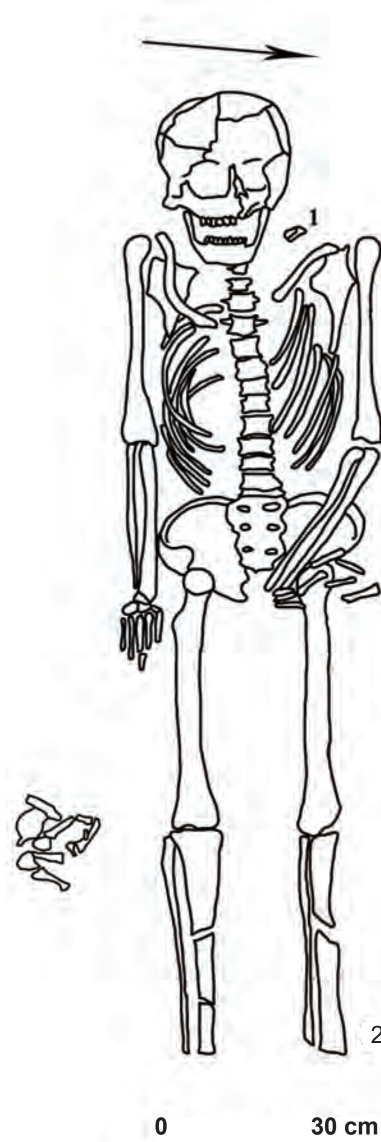

Fig. 4. Mormântul 1.

spate. Membrele inferioare s-au păstrat nesatisfăcător. Oasele purtau urme de ocru. Scheletul aparține unui individ sub-adult, un copil cu vârsta biologică de circa 4-5 ani (*infans I*). La nivelul dentiției au putut fi observate două carii, una pe incisivul secundar inferior stâng și una pe incisivul primar superior stâng, ambele pe laturile linguale ale dinților. Uzura dentară este atipică pentru această vârstă (este posibil să fim în prezența fenomenului de eroziune dentară).

Pe o bună parte din suprafața fundului gropii au fost evidențiate resturile unui înveliș vegetal, probabil rogojină, cu urme sporadice de ocru. Inventar:

1. Fragment de râșniță, identificat pe marginea superioară a colțului sud-estic al gropii. Râșnița a fost confecționată din gresie gălbuie. Dimensiuni: lungime 15 cm, lățime 14 cm, grosime 7,5 cm **(Fig. 7, 1)**.

2. Galet cu muchiile rotunjite (frecător?). Dimensiuni: lungime 7,4 cm, lățime 5,5 cm, grosime 3,2 cm **(Fig. 7, 2)**.

***

Drept rezultat al investigațiilor s-a putut stabili că tumulul 8 de la Alexandru Ioan Cuza a fost ridicat deasupra mormântului primar atribuit culturii Iamnaia, mai exact unui orizont târziu al acestei culturi. Încadrarea mormântului etapei târzii a vestigiilor Iamnaia este dictată de următoarele considerente: poziția chircită pe spate cu o ușoară înclinare pe partea dreaptă, orientarea vestică și bârnele acoperământului dispuse longitudinal. Totodată, lipsa altor complexe Iamnaia sau ale culturii Catacombnaia în corpul mantalei vine să argumenteze ipoteza lansată de G.N. Toscev, con-

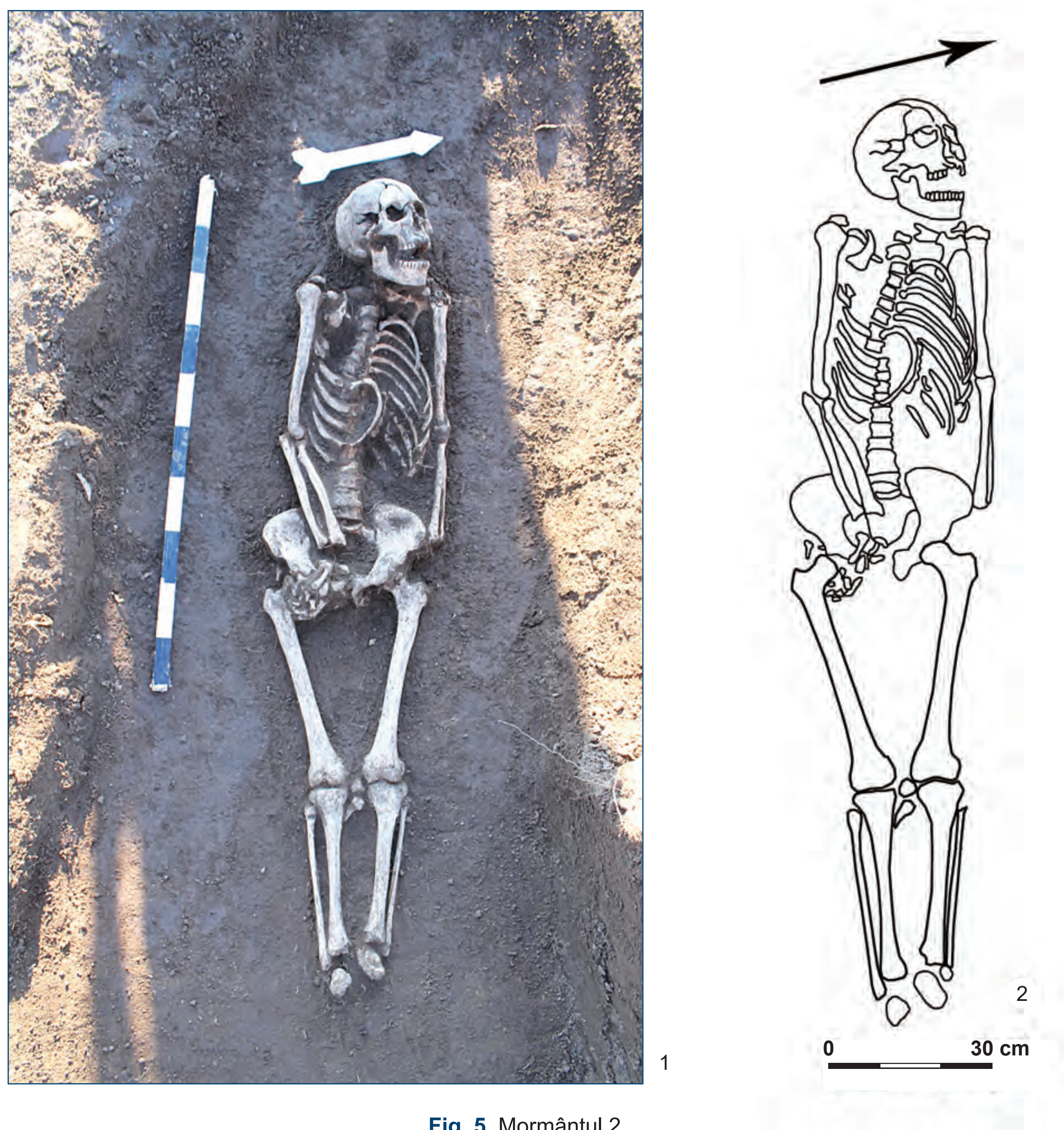

Fig. 5. Mormântul 2.

form căreia cumpăna de ape dintre cursurile de jos ale râurilor Cahul și Ialpug a fost intensiv populată de triburile Iamnaia târzii, acestea din urmă nepermițând infiltrarea elementelor Catacombnaia în zona respectivă. Mai concret, în 34 de tumuli cercetați la Nagornoe, Plavni, Novoseliscoe și Vlădiceni au fost descoperite 162 de morminte atribuite culturii Iamnaia, iar morminte ale culturii Catacombnaia nu au fost înregistrate[8]. Probabil, spațiul respectiv a prezentat interes pentru comunitățile de păstori din perioada timpurie a epocii bronzului nu doar din punct de vedere al potențialului confort al habitatului, dar și strategic. Împrejurările naturale de aici ofereau condiții optime păstoritului, iar amplasarea în apropierea binecunoscutului vad de la Orlovca–Novoseliscoe asigura controlul parțial al fluxului comercial dintre Balcani și nordul Mării Negre.

Curios se prezintă descoperirea fragmentului de râșniță din mormântul primar. Putem presupune că depunerea unei astfel de piese, ca parte a cultului datorat morților de către cei vii, urma să asigure măcinarea grânelor în „lumea de apoi", având probabil o conotație simbolică. Descoperirea unei râșnițe asociată mormântului Iamnaia 3 de la Alexandru Ioan Cuza, vine să completeze acest tip de descoperiri cunoscute la Olănești (tumulul 5, manta), Brăviceni (tumulul 11, manta), Slobozia (tumulul 1, manta), Gradiște (tumulul

[8] Андрух и др. 1985, 87-88; Тощев 1992, 48.

Fig. 6. Mormântul 3.

Fig. 7. Piese descoperite în mormântul 3.

1, manta), Baștanovca 7/21, Divizia II 1/12[9] și Crihana Veche 9/6[10].

Următorul orizont cultural-cronologic al tumulului 8 este documentat de mormintele 1 și 2, plasate în mantaua existentă. Conturul gropilor ambelor morminte nu a putut fi sesizat, dar putem presupune, raportându-ne la complexe similare, că aveau o formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Ambele complexe sunt apropiate din punct de vedere al ritului funerar, diferența constituind-o depunerea brațelor pe și sub bazin. Plasarea mormintelor în straturile superioare ale tumulului, poziția decubit dorsal, orientarea cu capul spre vest, dar și tipul antropologic al defuncților, apropie aceste complexe de vestigiile turanicilor migratori medievali.

[9] Субботин 2003, 85-87.
[10] Ciobanu, Agulnicov 2016, 45-60.

SUMMARY

BARROW NO. 8 NEAR ALEXANDRU IOAN CUZA VILLAGE (CAHUL DISTRICT)

There are known about 150 burial munds near Alexandru Ioan Cuza and Etulia villages. The barrow 8 was investigated in the connection with the implementation of the project of the water supply for Alexandru Ioan Cuza village in 2017. The preventive archaeological intervention was influenced by the very location of the burial mound close to the project works, to the west of Alexandru Ioan Cuza village, on a high plateau of the terrace on the left bank of the Cahul river.

The barrow 8 is characterized by a simple stratigraphic structure. The first mound, raised above the primary burial 3 and consisting of a largely homogeneous soil of black colour is dating back to the Bronze Age. In the central part of the tumulus, in the eastern and western stratigraphic cuts, on the original surface, traces of soil thrown from the main grave were discovered. The preserved height of the mound was 1.1 m.

Grave 1 (medieval, secondary). It was found in the central part of the tumulus at a depth of 0.5 m from the original surface. The outline of the pit could not be highlighted. The skeleton was discovered in a stretched position with its head facing west, its left hand being laid on the pelvis, and the right — under the pelvis. On the left side of the skull an object of corroded iron was discovered, with poor traces of wood.

Grave 2 (medieval, secondary). It was documented in the southern sector of the tumulus, at a depth of 0.9 m from the actual surface. The contour of the pit could not be identified. The dead body was put in a stretched position on the back, with its head to west-north-west. Both hands were stretched, its right hand was placed on the pelvis and the left hand — under the pelvis.

Grave 3 (Yamnaya culture, primary, twin burial). It was identified in the central part of the tumulus, at a depth of 1.1 m. The rectangular pit, oriented on the east-west axis, was 1.80 m long, 1.30 m wide and 0.8 m deep. The cover of the pit consisted of seven wooden beams arranged longitudinally. The burial was twin and consisted of two skeletons.

The skeleton 1, assigned to a mature person, was placed in a crouching position on the back, with a slight inclination on the right, facing westward. The left hand was documented on the pelvis, and the palm of its right hand was found near the skull. The lower limbs were bent to the right. Skeleton bones had traces of ochre.

The skeleton 2 belonged to a child which was placed to the right of the mature person. It had the same westward orientation, perhaps being put in a crouching position on the back. Lower limbs have been preserved unsatisfactorily. Bones had traces of ochre. On the bottom of the pit there were remains of a vegetal bedding. The inventory consisted of a tile grinder fragment and a rounded grinder (galet).

As a result of the investigations, it could be determined that initially the tumulus 8 was raised above a burial assigned to the Yamnaya culture, to the late horizon of this culture. Afterwards, two other burials, belonging probably to the Medieval nomads, were sunk in the mound.

РЕЗЮМЕ

КУРГАН 8 У СЕЛА АЛЕКСАНДРУ ИОАН КУЗА (КАГУЛЬСКИЙ РАЙОН)

В окрестностях сел Александру Иоан Куза и Етулия задокументировано около 150 курганов. В связи с осуществлением проекта по водоснабжению села Александру Иоан Куза, в 2017 году был исследован курган 8. Предварительное археологическое исследование было продиктовано расположением самого погребального комплекса неподалеку от проводимых по проекту работ, к западу от села Александру Иоан Куза, на высоком плато террасы на левом берегу реки Кагул.

Курган 8 имеет простую стратиграфическую структуру. Первая насыпь, воздвигнутая над основным погребением 3, относящимся к бронзовому веку, состояла, в основном, из однородной почвы черного цвета. В центральной части кургана, в восточном и западном профилях, на древнем уровне поверхности, был обнаружен грунт, выброшенный из главной могилы. Сохранившаяся высота насыпи составляла 1,1 м.

Погребение 1 (средневековое, впускное). Было зафиксировано в центральной части кургана, на глубине 0,5 м от дневной поверхности. Контур ямы не удалось определить. Скелет был обнаружен в вытянутом положении на спине, череп был обращен на запад, левая рука лежала на тазу, а правая – под тазом. С левой стороны черепа был обнаружен бесформенный предмет из корродированного железа с незначительными остатками дерева.

Погребение 2 (средневековое, впускное). Находилось в южном секторе кургана, на глубине 0,9 м от дневной поверхности. Контур ямы не прослеживался. Погребенный был уложен в вытянутом положении на спине, лицом на запад. Обе руки вытянуты, правая рука лежала на тазу, левая – под тазом.

Погребение 3 (ямная культура, основное; парное захоронение). Было обнаружено в центральной части кургана на глубине 1,1 м. Яма прямоугольной формы, ориентированная по оси восток-запад, была длиной 1,80 м, шириной 1,30 м и глубиной 0,8 м. Яма была покрыта семью продольно расположенными деревянными балками. Захоронение было парным.

Скелет 1 принадлежал взрослому человеку, который был уложен на спине в скорченном положении, с небольшим наклоном вправо, головой на запад. Левая рука зафиксирована на тазу, а правая рука была обращена ладонью к черепу. Нижние конечности были согнуты вправо. На костях скелета отмечены следы охры.

Скелет 2 принадлежал ребенку, который был уложен справа от взрослого. Он также был ориентирован на запад, возможно, будучи захороненным в скорченном положении на спине. Нижние конечности сохранились частично. На костях отмечены следы охры. На дне ямы зафиксированы остатки растительного покрова. Инвентарь состоял из фрагмента зернотерки из песчаника и растиральника с закругленными краями.

В результате исследований было определено, что изначально курган был воздвигнут над погребением позднеямной культуры. Впоследствии, в насыпь кургана было впущено два других захоронения, принадлежащие, вероятно, средневековым кочевникам.

BIBLIOGRAFIE

Ciobanu, Agulnicov 2016: I. Ciobanu, S. Agulnicov, *Investigațiile arheologice de la Crihana Veche. Rezultatele campaniei 2015*. APRM III, 2016, 45-60.

Андрух и др. 1985: С.И. Андрух, А.О. Добролюбский, Г.Н. Тощев, *Курганы у села Плавни в низовьях Дуная* (Одесса 1985).

Бейлекчи, Яровой 1974: В.С. Бейлекчи, Е.В. Яровой. *Отчет о работе Кагульской археологической экспедиции в 1973 г*. (Кишинёв 1974), Arhiva MNIM, nr. 80.

Бейлекчи 1977: В.С. Бейлекчи, *Отчет о работе энеолитической экспедиции в 1976 г*. (Кишинев 1977), Arhiva MNIM, nr. 108.

Борзияк 1980: И.А. Борзияк, *Отчет о раскопках двух курганов в Вулканештском р-не в 1979 г*. (Кишинёв 1980), Arhiva MNIM, nr. 142.

Борзияк 1984: И.А. Борзияк, *Раскопки кургана у с. Етулия в 1979 г*. В сб.: Курганы в зонах новостроек Молдавии (Кишинев 1984), 76-89.

Каганер и др. 1978: М.С. Каганер, М.М. Айзенберг, Т.А. Гарина, *Описание рек*. В сб.: Ресурсы поверхностных вод СССР. Описание рек и озёр и расчеты основных характеристик их режима, Т. 6, Украина и Молдавия, Вып. 1, Западная Украина и Молдавия (без бассейна р. Днестра) (Лининград 1978), 108-109.

Серова 1981: Н. Л. Серова, *Исследование кургана у с. Этулия.* АИМ в 1974-1976 (Кишинев 1981), 58-70.

Субботин 2003: Л.В. Субботин, *Орудия труда, оружие и украшения ямной культуры Северо-Западного Причерноморья* (Одесса 2003).

Тощев 1992: Г.Н. Тощев, *Курганы эпохи бронзы межозерья Ялпуга и Кагула* (Запорожье 1992).

15.06.2019

CONSIDERAȚII PRELIMINARE PRIVIND CERCETĂRILE ARHEOLOGICE ȘI INTERDISCIPLINARE DE LA CRIHANA VECHE (RAIONUL CAHUL). CAMPANIILE 2016 ȘI 2017

Ion CIOBANU, Angela SIMALCSIK, Luminița BEJENARU, Radu PÎRNĂU, Serghei AGULNICOV, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Crihana Veche (Cahul), tumuli, eneolitic, epoca bronzului, antichitate
Key words: Crihana Veche (Cahul), tumuli, Eneolithic, Bronze Age, antiquity
Ключевые слова: Крихана Веке (Кагул), курганы, энеолит, бронзовый век, античность

Câmpia Prutului Inferior este situată în sud-vestul Republicii Moldova și are ca limite naturale la vest – râul Prut, la est – râul Cahul, la sud – fluviul Dunărea și la nord – limita inferioară a Colinelor Tigheciului. Acest spațiu se evidențiază printr-un relief de văi și terase, fiind completat de mii de movile funerare, din care peste 30 sunt cercetate prin săpături arheologice. Regiunea cuprinde o varietate de forme de relief, dar cel mai important factor este cel hidrografic. Acesta a contribuit la practicarea ocupațiilor, mai ales a păstoritului, dar a și facilitat deplasarea spre vest pe această porțiune, datorită dimensiunilor modeste ale râului Cahul, care nu prezenta un impediment în mișcarea diferitor comunități umane, și datorită râului Prut, chiar dacă de dimensiuni mult mai mari, dar cu o serie de vaduri pe segmentul de sud. Aspectul geo-hidrografic a contribuit la mișcarea comunităților spre vest sau cel puțin la schimbul de bunuri sau tradiții cu comunitățile de peste Prut. Mai mult decât atât, această zonă a avut un rol important în perioada preistorică, prin crearea unor căi de acces către spațiul precarpatic și intracarpatic. În trecut, așa cum este și în prezent, regiunea sudică a spațiului pruto-nistrean era stepică; aproape că lipsesc așezările sau sunt, cel mai probabil, concentrate în văile inundabile ale râurilor, fapt ce a îngreunat identificarea lor. În zona vizată, adică în Câmpia Prutului Inferior, tumulii se întâlnesc exclusiv în câmpie, folosind însă adesea grinduri naturale pentru a deveni mai vizibili în peisajul plan.

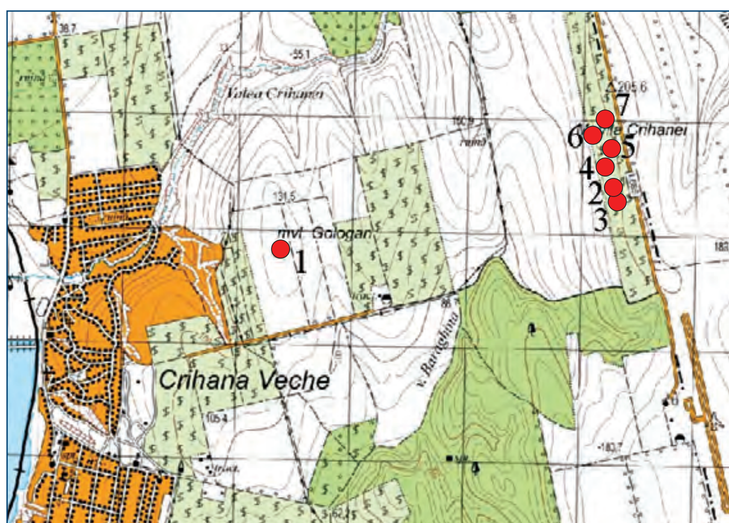

Fig. 1. Poziția topografică a tumulilor de la Crihana Veche (Cahul), cercetați în anii 2016 și 2017. 1 – tumulul 12, 2 – tumulul 5, 3 – tumulul 5A, 4 – tumulul 13, 5 – tumulul 14, 6 – tumulul 16, 7 – tumulul 18.

Cei mai mulți tumuli au fost cercetați în partea centrală și jumătatea sudică a Câmpiei Prutului Inferior. Localitatea cu cel mai înalt nivel de cercetare a complexelor tumulare din spațiul în discuție este Crihana Veche (r-nul Cahul). Aici au fost cercetate prin săpătură, până în prezent, 14 movile din totalul de 23 repertoriate, ceea ce reprezintă 60,86 %.

În anii 2016 și 2017, investigațiile arheologice la Crihana Veche s-au concentrat în două locuri: punctul numit de săteni *Movila Gologan* și câmpul *La Pietricei*. În perioada acestor campanii au fost cercetați șapte tumuli de dimensiuni diferite, care conțineau morminte din mai multe perioade istorice, începând cu eneoliticul final și terminând cu perioada medievală târzie.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 71-118.

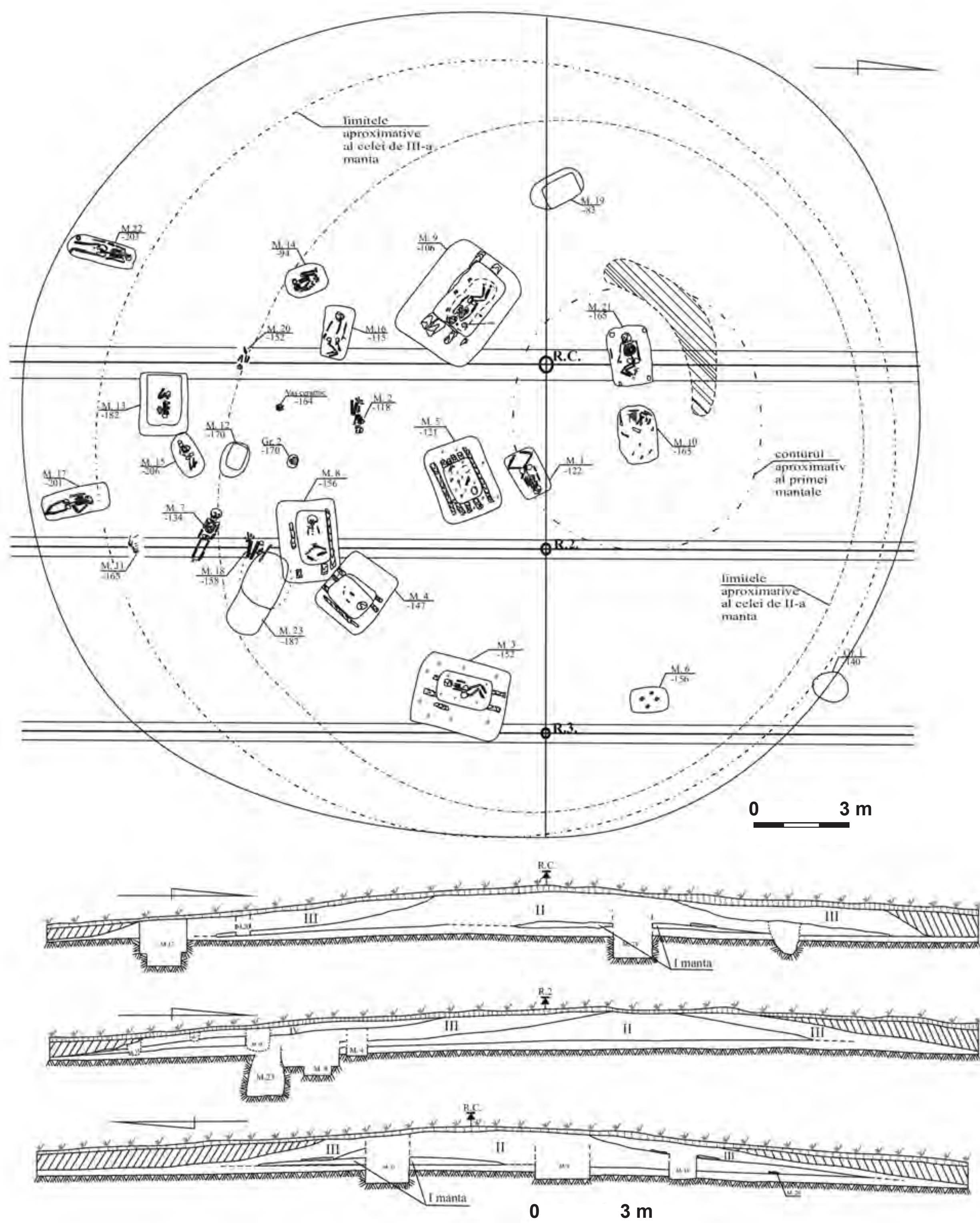

Fig. 2. Planul și profilele tumulului 12 *Movila Gologan.*

Tumulul 12 ***Movila Gologan*[1]** se găsea la circa 1,9 km est – nord-est de biserica creștin-ortodoxă din satul Crihana Veche și la 720 m nord-nord-vest de drumul ce duce din localitate spre brigada de tractoare a asociației agricole, pe a doua terasă a râului Prut **(Fig. 1,1)**. Mantaua tumulului a fost prelucrată o perioadă îndelungată de timp pentru cultura viței de vie, iar în vara anului 2016 urma să se facă recultivare pentru schimbarea soiului de viță de vie. Drept urmare a desfășurării lucrărilor expediției arheologice pe teritoriul localității și pentru a înlătura factorul de risc prin care puteau fi distruse complexele în urma arăturii adânci cu plugul de plantaj, s-a decis cercetarea arheologică.

În momentul demarării investigațiilor arheologice, tumulul avea o configurație circulară neregulată în plan, rezultată din prelucrarea agricolă intensivă **(Fig. 2)**. Înălțimea movilei era de circa 1,25 m, iar diametrul, de aproximativ 28 m. Mantaua tumulului a fost împărțită în patru secțiuni paralele, pe axa nord-sud, iar între ele a fost lăsat câte un martor stratigrafic cu lățimea de până la 0,8 m **(Fig. 2)**.

Drept rezultat al cercetărilor arheologice, au fost descoperite 23 de morminte și trei complexe rituale (?).

Mormântul 1 (cultura Iamnaia) **(Fig. 2)** a fost descoperit în sectorul central-estic al tumulului, la 2,7 m est de la reper și la adâncimea de 1,22 m. Camera funerară avea forma rectangulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 1,05x1,60 m, fiind orientată sud-vest – nord-est. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,65 m. Umplutura complexului consta din cernoziom de culoare neagră-cenușie. În umplutura gropii s-au găsit fragmente de lemn putred **(Fig. 3)**.

Defunctul a fost depus în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre est – nord-est. Craniul era cu fața în sus. Membrele superioare se aflau întinse de-a lungul trunchiului, cu palmele plasate deasupra bazinului. Membrele inferioare, inițial aranjate cu genunchii în sus, au căzut ulterior în lateral, formând în plan un romb. Lipsea partea inferioară a tibiei și fibulei de pe partea dreaptă. Gradul de chircire a membrelor inferioare este mic. Scheletul era vopsit cu ocru roșu, o concentrație mai mare de ocru atestându-se pe craniu **(Fig. 3)**.

Date paleoantropologice: probabil bărbat, 15-16 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; precar conservat; destul de robust; indice cefalic dolicocran; statură scheletică mijlocie (apreciată morfoscopic). Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) pe parietale, în proximitatea suturii sagitale, inactivă în momentul decesului. Anomalii osoase: *spina bifida occulta*. Indicatori ai stresului ocupațional: absenți, inserții musculare slabe. Observații tafonomice: pigmentație roșiatică provenită de la ocru pe aproape toate elementele scheletice (mai intensă pe oasele craniene); numeroase urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele femurelor.

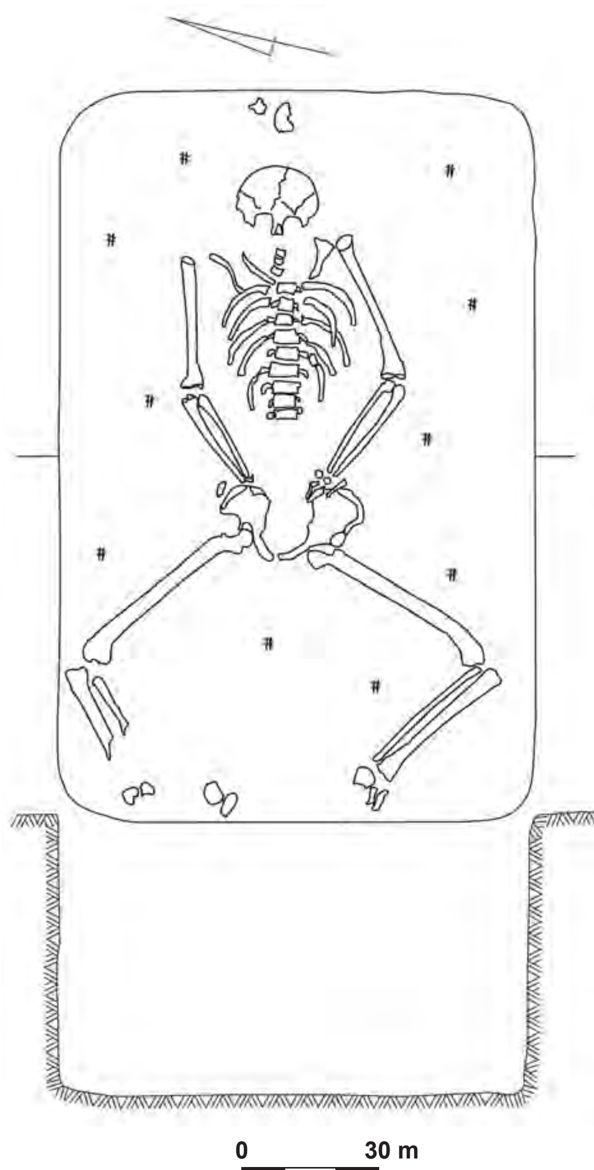

Fig. 3. Tumulul 12, mormântul 1, plan și secțiune.

Mormântul 2 (cultura Sabatinovka) a fost descoperit în sectorul sud-estic al tumulului, la distanța de 6,15 m sud-sud-est de reper, la adâncimea de 1,18 m **(Fig. 2)**. Camera funerară nu a putut fi semnalată. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est. Craniul era plasat pe partea stângă, cu fața spre sud. Membrele superioare erau îndoite de la coate, plasate în fața cutiei

[1] Tumulul 12 *Movila Gologan,* precum și tumulii 5 și 5A, au fost săpați în cadrul campaniei arheologice din anul 2016, drept urmare a finanțării acordate de statul român prin intermediul Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, contract U1-1/1171 din 12.05.2016.

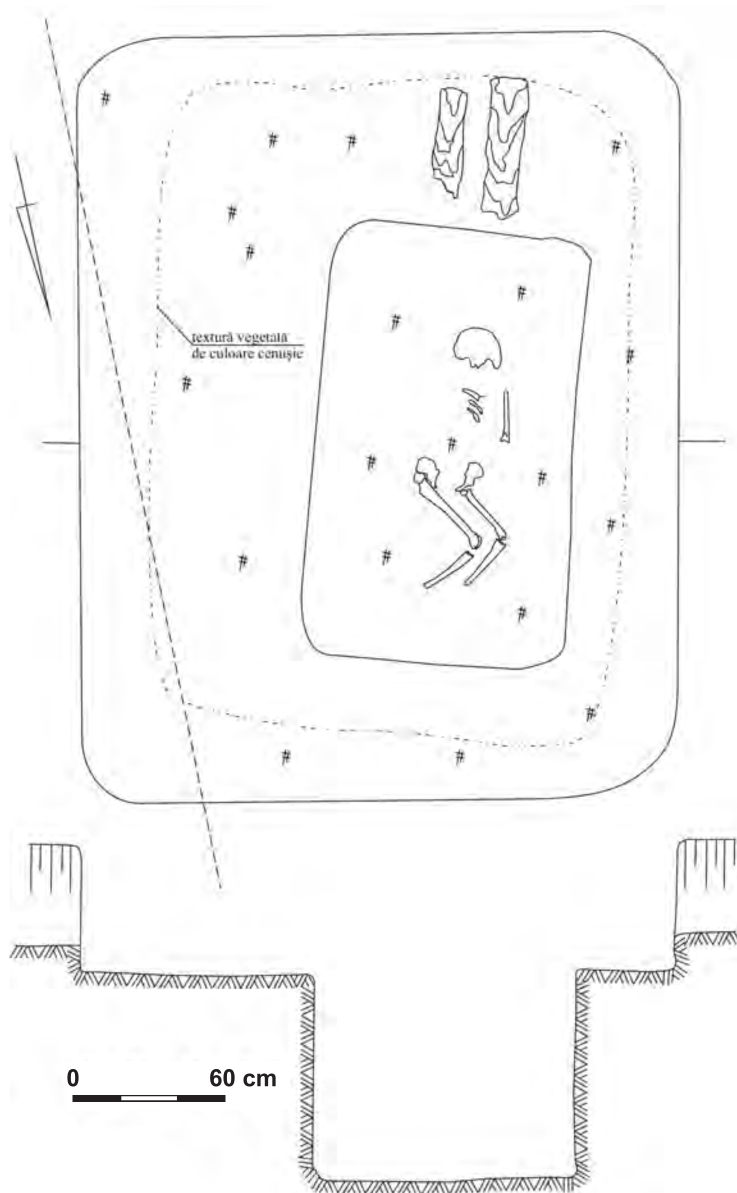

Fig. 4. Tumulul 12, mormântul 3, plan și secțiune.

toracice, membrele inferioare fiind chircite puternic, pe partea stângă, cu labele picioarelor întinse. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare cafenie provenite de la așternutul vegetal.

Date paleoantropologice: bărbat, 30-35 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; precar conservat; foarte robust; statură scheletică foarte mare (188-189 cm); trăsături tipologice proto-europoide. Patologii dentare: două pierderi produse *antemortem* pe arcada inferioară; hipoplazie liniară a smalțului pe $C_{\#}$. Patologii osoase: formațiune benignă asimptomatică pe peretele superior al orbitei drepte. Traumatisme: fractură de humerus produsă *perimortem*. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate, cu precădere la nivelul claviculelor, humerusurilor, femurelor și tibiilor; pilastrie femurală accentuată. Observații tafonomice: numeroase urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele femurale; crăpare și exfoliere.

Inventar:

1. În regiunea craniului a fost descoperit un *arșic* de ovicaprină, cu dimensiunile de 3,3x1,9 cm.

Date arheozoologice: astragal de oaie/capră (*Ovis aries/Capra hircus*); dinte M_3 inferior de porc domestic (*Sus domesticus*), cu început de uzură (exemplar matur de 2-3 ani).

Mormântul 3 (cultura Iamnaia) **(Fig. 2)** a fost identificat în sectorul estic al tumulului, la 9,8 m de la reper și la adâncimea de 1,52 m. A fost semnalat în profilul stratigrafic R.3 (fața vestică) **(Fig. 2)**. Camera funerară era prevăzută cu o treaptă, orientată sud-sud-vest – nord-nord-est. Treapta se afla la adâncimea de 0,50 m de la nivelul sesizării gropii mormântului și avea dimensiunile de 3,00x2,35 m. La nivelul de jos al treptei, camera funerară era acoperită longitudinal cu bârne de stejar[2] bine conservate, cu grosimea ce variază de la 0,10 la 0,15 m și lungimea maximă documentată de 0,55 m. Sub bârne, treapta camerei mortuare era acoperită cu o rogojină putrezită, confecționată din fibre vegetale. Rogojina avea culoare cenușie-alburie. Fibrele vegetale din care era compusă rogojina erau dispuse pe lățimea camerei funerare. Camera funerară avea forma rectangulară, cu colțurile rotunjite. Dimensiunile gropii mormântului erau de 1,70x1,00 m. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,80 m. Umplutura complexului consta din cernoziom granulat în amestec cu lut galben. În umplutura gropii au fost surprinse fragmente de lemn putred provenite de la bârnele ce acopereau camera mortuară **(Fig. 4)**. Conturul gropii sepulcrale este deplasat în plan spre latura vestică. Lățimea treptei: în partea estică - 0,90 m, în cea sudică – 0,80 m, în cea vestică – 0,40 m și în cea nordică – 0,55 m.

Defunctul a fost depus în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre sud-sud-vest. Craniul era cu fața în sus, ușor întoarsă pe partea stângă. Membrele superioare nu s-au păstrat *in situ,* cu excepția humerusului drept, care era întins de-a lungul trunchiului. Membrele inferioare erau inițial cu genunchii în sus,

2 Analiza probelor de lemn, în vederea determinării speciei, a fost efectuată de către dr. Victor Melnic, căruia îi mulțumim și pe această cale.

dar în procesul de descompunere au căzut pe partea stângă. Gradul de chircire a membrelor inferioare este mic. Scheletul avea urme de ocru roșu-închis ce trecea lent pe alocuri în culoare purpurie, o concentrație mai mare de ocru atestându-se pe craniu. În apropierea scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie provenite de la așternutul vegetal **(Fig. 4)**.

Date paleoantropologice: probabil femeie, 15-16 ani; conexiune anatomică; precar conservat; gracil; statură scheletică mijlocie spre submijlocie (153 cm). Indicatori ai stresului ocupațional: absenți, inserții musculare slabe. Observații tafonomice: urme intense de ocru roșu pe frontal și parietale; exfoliere pe toate componentele scheletice, cu precădere pe diafizele femurelor, tibiilor și humerusurilor.

<u>Mormântul 4 (cultura Iamnaia)</u> a fost semnalat în sectorul sud-estic, în profilul martorului R.2 al tumulului, la 8,3 m sud-est de la reperul central și la adâncimea de 1,47 m **(Fig. 2)**. Camera funerară era prevăzută cu două trepte orientate sud-vest – nord-est. Prima se afla la adâncimea de 0,30 m, iar a doua la 0,50 m de la nivelul sesizării conturului și avea dimensiunile de 2x2,40 m. La nivelul de jos al primului prag, camera funerară era acoperită latitudinal cu trei bârne de stejar, cu grosimea ce variază de la 0,10 la 0,20 m și lungimea maximă de 1,9 m. Sub bârne, treapta camerei mortuare era acoperită cu o rogojină putrezită confecționată din fibre vegetale. Rogojina avea culoare alburie, pe alocuri brună. Camera mortuară avea forma rectangulară, cu colțurile rotunjite și prevăzută cu o treaptă triunghiulară în plan pe latura nord-estică. Dimensiunile gropii mormântului erau de 1,25x0,90 m, iar lățimea maximă a treptei, de 0,20 m. Adâncimea gropii de la nivelul treptei era de 0,70 m. În umplutura gropii au fost semnalate și fragmente de lemn putred **(Fig. 2)**.

Defunctul a fost depus cu capul orientat spre nord-est. Craniul era cu fața în sus. Din cauza stării de conservare precare din momentul descoperirii, restul elementelor ce țin de ritualul funerar nu au putut fi stabilite. Pe suprafața scheletului s-au identificat urme de ocru roșu. Pe fundul gropii au fost semnalate urme de la așternutul vegetal și de putregai.

Date paleoantropologice: sub-adult, 12-18 luni; conexiune anatomică; afectat de aciditatea solului; precar conservat. Observații tafonomice: urme intense de ocru pe fragmentele craniene.

Date arheozoologice: în umplutura mormântului au fost identificate fragmente craniene și trei vertebre cervicale provenite de la un rozător de talie mică („intrus" pătruns din galerii).

<u>Mormântul 5 (cultura Iamnaia)</u> a fost găsit în sectorul central-estic al tumulului, la 3,30 m sud-est de reperul central și la adâncimea de 1,21 m **(Fig. 2)**.

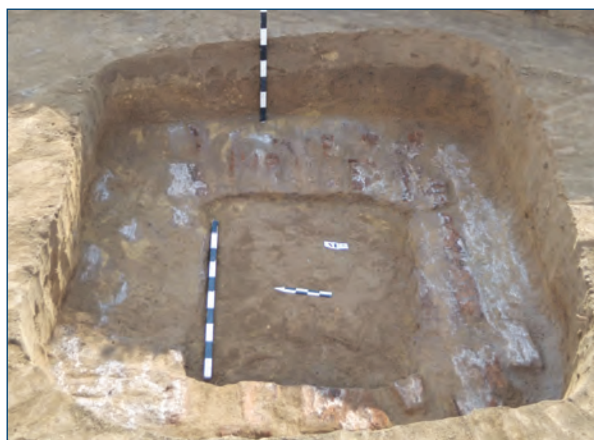

Fig. 5. Tumulul 12, vedere dinspre vest asupra mormântului 5, după degajarea umpluturii până la nivelul treptei.

Camera funerară era prevăzută cu o treaptă, orientată nord-est – sud-vest, care se afla la adâncimea de 0,50 m de la nivelul sesizării gropii mormântului și avea dimensiunile de 1,95x2,50 m. La nivelul de jos al treptei, camera funerară era acoperită longitudinal cu șase bârne de stejar, cu grosimea ce variază de la 0,10 la 0,15 m și lungimea maximă de 2,2 m. Sub bârne, treapta camerei mortuare era acoperită cu o rogojină putrezită, de culoare cenușie-alburie.

Camera mortuară avea forma rectangulară, cu colțurile rotunjite, orientată pe axa nord-est – sud-vest. Dimensiunile gropii mormântului erau de 1,30x0,90 m. Adâncimea gropii funerare de la nivelul treptei era de 0,78 m. Mormântul a avut intervenții în vechime. În umplutura gropii se întâlneau fragmente de lemn putred de la bârnele ce acopereau camera mortuară, în amestec cu oase umane dispuse în regiuni și la adâncimi diferite în cadrul gropii mormântului. În colțul estic al camerei funerare au fost descoperite fragmente de la craniu. Pe fundul gropii au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie provenite de la așternutul vegetal și oase umane dispersate pe toată suprafața **(Fig. 5)**.

Date paleoantropologice: sub-adult, 7-8 ani; fără conexiune anatomică; parțial reprezentat; precar conservat. Patologii dentare: tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) pe temporale, concentrată deasupra apofizei mastoide, activă în momentul decesului. Observații tafonomice: urme intense de ocru roșu pe toate elementele scheletice.

<u>Mormântul 6 (cenotaf ?)</u> a fost descoperit în sectorul nord-estic al tumulului, la distanța de 10,70 m est-nord-est de reperul central, la adâncimea de 1,56 m **(Fig. 2)**. Groapa sepulcrală, orientată nord-sud, avea în plan forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și laturile ușor arcuite. Dimensiunile laturilor acesteia

Fig. 6. Tumulul 12, mormântul 7.

erau de 1,15x0,90. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,30 m. Umplutura complexului consta din cernoziom de culoare neagră granulat. În umplutura gropii se întâlneau fragmente de lemn putred și urme de culoare alburie provenite de la rogojină **(Fig. 2)**.

Mormântul 7 (aparține comunităților de migratori medievali târzii) a fost observat în sectorul sud-estic al tumulului, în profilul martorului stratigrafic R.2, la 11,50 m distanță de reperul central și la adâncimea de 1,34 m **(Fig. 2)**. Camera funerară nu a putut fi sesizată.

Defunctul a fost depus în decubit dorsal, cu capul orientat spre vest-nord-vest. Craniul era cu fața în sus, ușor înclinată spre sud. Membrele superioare erau plasate de-a lungul trunchiului, iar membrele inferioare erau întinse **(Fig. 6)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 20-25 ani; conexiune anatomică; complet; bine conservat; zvelt, moderat de robust; indice cefalic ultrabrahicran; profilare facială orizontală slabă; statură scheletică mare (173 cm); trăsături tipologice europoide și mongoloide. Trăsături epigenetice: M_1 pentacuspidali; *torus mandibularis*; lumbarizare centrală incompletă a vertebrei S1; sacralizare incompletă a vertebrei Cc1. Patologii dentare: hipoplazie liniară a smalțului pe $C_{\#}$; tartru supragingival pe ambele fețe ale coroanelor. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) activă în momentul decesului, localizată pe frontal, parietale și occipital; hernie discală toracică și lombară; osteoartrită precoce. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate; trohanter femural suplimentar; fațeta Poirier; entezopatii mecanice pe rotule; numeroși indicatori ai activităților ecvestre. Modificări bio-culturale[3]: două trepanații simbolice nesimetrice, realizate în timpul vieții, localizate pe parietale, între sutura sagitală și eminențe. Însemnul de pe parietalul stâng are formă ovală (1,3x1,0 cm) și este situat la 11 mm de sutura sagitală și la 26 mm de cea coronală. Însemnul de pe parietalul drept este mai mic, de formă aproximativ circulară (0,75x0,7 cm) și este situat la 26 mm de sutura sagitală și la 41 mm de cea coronală, pe suprafața sa fiind vizibile urme discrete ale proceselor infecțioase active în momentul decesului. Niciunul din cele două însemne nu are corespondent pe endocraniu.

Mormântul 8 (cultura Iamnaia) a fost depistat în sectorul sud-estic al tumulului, la distanța de 8 m sud-est de reperul central și la adâncimea de 1,56 m **(Fig. 2)**. Camera funerară era prevăzută cu o treaptă, orientată est-vest, cu o deviere de 10º spre sud. Ea se afla la adâncimea de 0,65 m de la nivelul sesizării conturului gropii mormântului și avea dimensiunile de 2,45x1,90 m. La nivelul treptei, camera funerară era acoperită longitudinal cu bârne de stejar; *in situ* s-a păstrat doar una, cu grosimea de 0,17 m și lungimea de circa 0,30 m. Camera funerară avea formă trapezoidală, cu colțurile rotunjite și laturile puțin arcuite. Dimensiunile gropii mortuare erau de 1,60x0,90x0,80 m, iar adâncimea de la nivelul treptei era de 0,30 m **(Fig. 2)**.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii, în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre vest. Craniul era așezat cu fața în sus, puțin întoarsă spre stânga. Brațele erau întinse de-a lungul corpului (?)[4]. Membrele inferioare, inițial aranjate cu genunchii în sus, au căzut lateral, formând un romb în plan. Gradul de chircire era slab. Scheletul era vopsit cu ocru de culoare roșie-aprins, o concentrație mai mare de ocru atestându-se

[3] Simalcsik 2018, p. 159-161.

[4] *In situ* s-a păstrat doar humerusul stâng, drept urmare poziția membrelor superioare nu s-a putut stabili cu exactitate.

pe craniu. Sub schelet și în apropiere au fost semnalate urme de putregai **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: probabil bărbat, 20-25 ani; conexiune anatomică; aproape complet; precar conservat; foarte robust; trăsături tipologice proto-europoide. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate, cu precădere pe humerusuri, femure și tibii. Observații tafonomice: urme roșiatice de ocru pe majoritatea componentelor scheletice; numeroase urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele oaselor membrelor; crăpare și exfoliere pe diafizele oaselor membrelor.

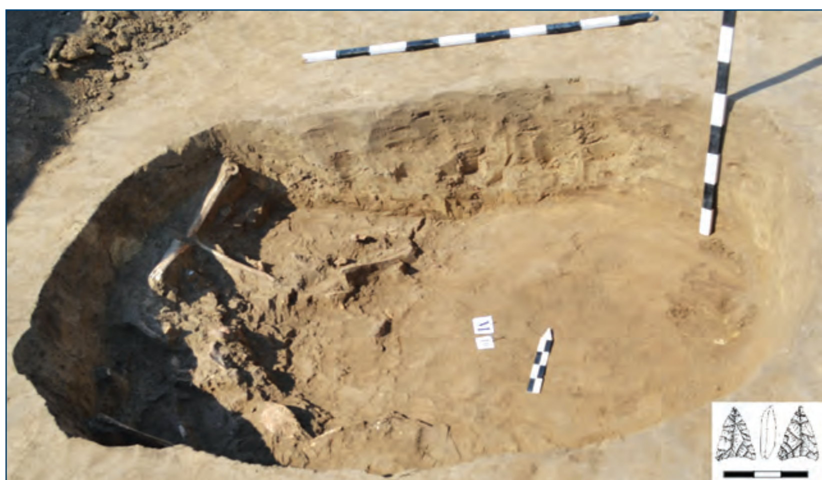

Fig. 7. Tumulul 12, mormântul 10.

Mormântul 9 (cultura Iamnaia) a fost descoperit în sectorul central-vestic al tumulului, la 2 m de la reperul central și la adâncimea de 1,06 m **(Fig. 2)**. Camera funerară era prevăzută cu o treaptă, orientată nord-vest – sud-est. Aceasta se afla la adâncimea de 0,60 m de la nivelul sesizării conturului și avea dimensiunile de 3,6x2,80 m. La nivelul de jos al treptei, camera funerară era acoperită longitudinal cu cinci bârne de stejar, cu grosimea ce variază de la 0,12 la 0,25 m și lungimea maximă de 3,25 m. Sub bârne, treapta camerei mortuare era acoperită cu o rogojină putrezită confecționată din fibre vegetale. Rogojina avea culoare alburie, pe alocuri brună. Fibrele vegetale din care era compusă rogojina erau dispuse pe lățimea camerei funerare. Camera funerară avea forma rectangulară cu colțurile rotunjite. Peretele sudic al gropii mormântului era surpat în urma prăbușirii acoperișului de bârne. Dimensiunile gropii mormântului erau de 1,75x1,15 m. Adâncimea gropii de la nivelul treptei era de 0,90 m. Umplutura complexului consta din cernoziom granulat în amestec cu lut galben, cu o densitate redusă. În umplutura gropii s-au găsit fragmente de dimensiuni mari de lemn putred de la bârnele ce acopereau camera mortuară **(Fig. 2)**.

Defunctul a fost depus în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre sud-est. Craniul era cu fața în sus, puțin întoarsă pe partea stângă. Membrele superioare erau întinse de-a lungul trunchiului, cu palmele sub oasele coxale. Membrele inferioare erau chircite pe partea dreaptă, gradul de chircire fiind mic. Scheletul era vopsit cu ocru roșu-închis ce trecea lent pe alocuri în culoare purpurie, o concentrație mai mare de ocru atestându-se pe craniu, bazin și pe laba piciorului. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie provenite de la așternutul vegetal, dar și mici aglomerări de praf de ocru roșu **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 40-50 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; robust; statură scheletică mare (176 cm); trăsături tipologice proto-europoide și nordoide. Patologii dentare: uzură de tip abrazie (ocupațională). Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*), activă în momentul decesului, localizată pe frontal, parietale, temporale și zigomatice; osteoartrită degenerativă generalizată, mai avansată pe rotule, epifiza proximală a radiusului, epifiza proximală a ulnei, epifiza distală a humerusului, clavicule (capătul distal) și vertebrele lombare; corpuri vertebrale tasate și deformate; două formațiuni benigne asimptomatice pe epifiza proximală a ulnei drepte. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate pe oasele membrelor inferioare; fațete suplimentare de articulație pe epifizele distale ale tibiilor; modificări entezopatice pe marele trohanter al femurului; numeroși indicatori ai activităților ecvestre. Observații tafonomice: pigmentație roșiatică provenită de la ocru pe toate elementele scheletice, mai intensă pe oasele craniului, cu precădere deasupra orbitelor; urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele oaselor lungi ale membrelor.

Mormântul 10 (eneolitic târziu – bronz timpuriu?) a fost semnalat în sectorul nord-estic al tumulului, la 2,80 m distanță de reperul central și la adâncimea de 1,65 m **(Fig. 2)**. Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, laturile puțin arcuite și avea orientarea est-vest. Dimensiuni: 1,25x1,80 m. Adâncimea de la nivelul identificării conturului complexului era de 0,45 m **(Fig. 2; 7)**.

După caracteristicile umpluturii gropii, modul de dispunere a resturilor scheletului uman, precum și după piesa de inventar descoperită, putem afirma că mormântul 10 a fost deranjat în vechime. Din cauza acestui fapt, resturile scheletice ale defunctului erau dispersate în diferite zone ale gropii mormântului,

oasele fiind descoperite la adâncimi diferite, fără conexiune anatomică. Umplutura complexului consta din sol cenușiu, lut galben și oase umane.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii[5]. După locul descoperirii unor părți craniene, putem intui că defunctul a fost depus cu capul spre est. Scheletul era vopsit cu ocru de culoare roșie-aprinsă, o concentrație mai mare atestându-se pe craniu. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de la așternutul vegetal **(Fig. 2; 7)**.

Date paleoantropologice: bărbat, circa 30 ani; fără conexiune anatomică; segment cranian reprezentat prin fragmente din toate oasele, inclusiv dentiție; segment postcranian aproape complet; precar conservat; zvelt și foarte robust; indice cefalic dolicocran (?); statură scheletică foarte mare (181 cm); trăsături tipologice proto-europoide. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) activă în momentul decesului, localizată pe frontal, parietale și zigomatice. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate pe humerusuri și femure; pilastrie femurală accentuată. Traumatisme: posibilă fractură pe clavicula dreaptă, în treimea mediană, probabil produsă *perimortem* (linia de fractură a fost întreruptă de acțiunea rozătoarelor). Observații tafonomice: pigmentație roșiatică intensă provenită de la ocru, în special pe oasele cutiei craniene; exfoliere și crăpare, cu precădere pe diafizele oaselor lungi ale membrelor; urme lăsate de dinții rozătoarelor pe linia de fractură a claviculei drepte.

Inventar:

1. *Vârf de săgeată* – 1 piesă. A fost confecționată pe lamă, puternic patenată. Are formă triunghiulară alungită, cu laturile slab convexe și baza concavă. Piesa este prelucrată pe ambele fețe cu o retușă largă, paralelă, razantă. Lungimea acesteia constituie 2 cm, lățimea - 1,4 cm și grosimea - 0,5 cm **(Fig. 2; 7)**.

Mormântul 11 (cultura Sabatinovka) a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, în martorul stratigrafic R.2, la distanța de 14,2 m sud-est de reperul central și la adâncimea de 1,63 m **(Fig. 2)**. Camera funerară nu a putut fi semnalată.

Scheletul a fost deranjat parțial de lama plugului. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est. Craniul era cu fața spre sud (?)[6]. Membrele superioare erau îndoite de la coate, plasate în fața cutiei toracice, membrele inferioare fiind chircite, pe partea stângă **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: probabil femeie, 18-20 ani; conexiune anatomică parțială; aproape complet; precar conservat; gracil. Indicatori ai stresului ocupațional: absenți, inserții musculare slabe. Observații tafonomice: exfoliere și crăpare.

Mormântul 12 (cultura Iamnaia) a fost observat în sectorul sud-estic al tumulului, la 10 m distanță de reperul central și la adâncimea de 1,70 m **(Fig. 2)**. Camera funerară, de formă ovală, era prevăzută cu o treaptă, orientată sud-est – nord-vest. Aceasta se afla la adâncimea de 0,33 m de la nivelul sesizării gropii mormântului și avea dimensiunile de 1,15x0,90 m. Camera funerară avea formă hexagonală, cu colțurile ușor rotunjite. Dimensiunile gropii mortuare erau de 0,90x0,65 m, iar adâncimea de la nivelul treptei de 0,38 m **(Fig. 2)**. Umplutura complexului consta din cernoziom granulat și afânat, în amestec cu fragmente de lemn putred și oase.

Starea de conservare a osemintelor era extrem de precară în momentul descoperirii, scheletul fiind aproape în totalitate consumat de acțiunea factorilor pedologici, astfel încât nu s-a putut salva nici-un fragment osteologic. Desigur, nici poziția nu a putut fi stabilită.

Mormântul 13 (cultura Mnogovalikovaia) a fost semnalat în sectorul sudic al tumulului, la o distanță de 11,5 m de reper, la adâncimea de 1,82 m **(Fig. 2)**. Complexul funerar, de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și latura sudică ușor arcuită, era prevăzut cu o treaptă, orientată est-vest. Aceasta se afla la adâncimea de 0,50 m de la nivelul sesizării conturului și avea dimensiunile de 2,65x2,20 m. Camera funerară avea forma patrulateră, cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 2,05x1,60 m și adâncimea de la nivelul treptei de 0,45 m. Umplutura gropii consta din cernoziom în amestec cu lut galben și oase **(Fig. 2; 8)**.

Scheletul se afla pe fundul gropii mortuare. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre est. Craniul era cu fața spre sud. Membrele superioare erau îndoite din coate și aduse în fața cutiei toracice. Membrele inferioare erau plasate pe partea stângă, gradul de chircire a acestora fiind mediu. Starea de conservare a scheletului era foarte bună. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie de la așternutul vegetal **(Fig. 8)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 50-60 ani; conexiune anatomică; complet; bine conservat; foarte robust; indice cefalic dolicocran; statură scheletică mare spre foarte mare (175-182 cm); trăsături tipologice proto-europoide și proto-nordoide. Trăsături epigenetice și anomalii: absența congenitală bilaterală a M_3; *torus mandibularis*; osiculi suplimentari de mari dimensiuni pe sutura lambdoidă; cartilajele tiroidian și costal osificate; joncțiune sterno-xifoidiană; joncțiune sacro-coccigiană. Patologii dentare: tartru supragingival; proces infecțios alveolar pe ambele maxilare; hipoplazie liniară a smalțului pe I_1, I_2 și $C_\#$;

[5] În mare parte resturile scheletice umane au fost descoperite pe fundul gropii funerare.

[6] *In situ* din oasele craniului s-a păstrat doar mandibula.

o cădere dentară produsă *antemortem* pe arcada inferioară. Patologii osoase: osteoartrită degenerativă generalizată. Traumatisme: trei fracturi produse *perimortem* (în treimea mijlocie a humerusului drept, în treimea mijlocie a cubitusului drept și în treimea proximală a tibiei de pe partea stângă). Indicatori ai stresului ocupațional: osteofite auriculare; inserții musculare extrem de accentuate și entezopatii pe toate oasele membrelor și centurilor; fațete suplimentare pe articulațiile tibio-talare; trohanter femural suplimentar bilateral; torsionare antero-posterioară a diafizelor femurale; ligament osificat al *m. triceps brachii* pe epifiza proximală a cubitusului stâng; numeroși indicatori ai „sindromului călărețului" și „sindromului arcașului". Modificări bio-culturale: depresiune/gutieră post-coronală, depresiune pre-lambdică și proeminență occipitală post-lambdică – consecințe ale deformării craniene intenționate de slabă intensitate, cel mai probabil de tip parieto-occipital. Observații tafonomice: pigmentație roșiatică-vișinie provenită de la ocru pe toate elementele scheletice.

Inventar:

1. În fața cutiei toracice, deasupra părții inferioare a membrelor superioare, a fost descoperit un *vas ceramic*. Recipientul prezintă o oală borcan de formă tronconică, cu fundul plat ușor evidențiat și pereții ușor bombați în partea superioară **(Fig. 8; 9,1)**. Buza este puțin răsfrântă în exterior și tăiată. Suprafața exterioară are urme slabe de lustruire, culoare cenușiu-negrie cu pete negre, drept rezultat al arderii neuniforme. Suprafața interioară a pereților vasului este lustruită și poartă urme de la iarba ce a fost folosită la procesul modelării, culoarea este neagră. În secțiune pereții vasului sunt de culoare neagră, având ca degresanți cioburi pisate mărunt și resturi vegetale. Dimensiuni: înălțimea – 19,75 cm, diametrul fundului – 9,8 cm și diametrul gurii – 15 cm, grosimea medie a pereților – 0,9 cm **(Fig. 8; 9,1)**.

2. *Cataramă de os* – a fost descoperită în centrul gropii sepulcrale, între tibia de pe partea stângă și cea de pe partea dreaptă, aflate ambele în conexiune anatomică. Catarama a fost confecționată din os și este prevăzută cu orificiu. În jurul orificiului grosimea este mai mare și scade ușor spre margini. Diametrul este de 5 cm, diametrul orificiului – de 2 cm, grosimea în jurul orificiului – de 0,75 cm, iar spre margini aceasta scade până la 0,3 cm **(Fig. 9,2)**.

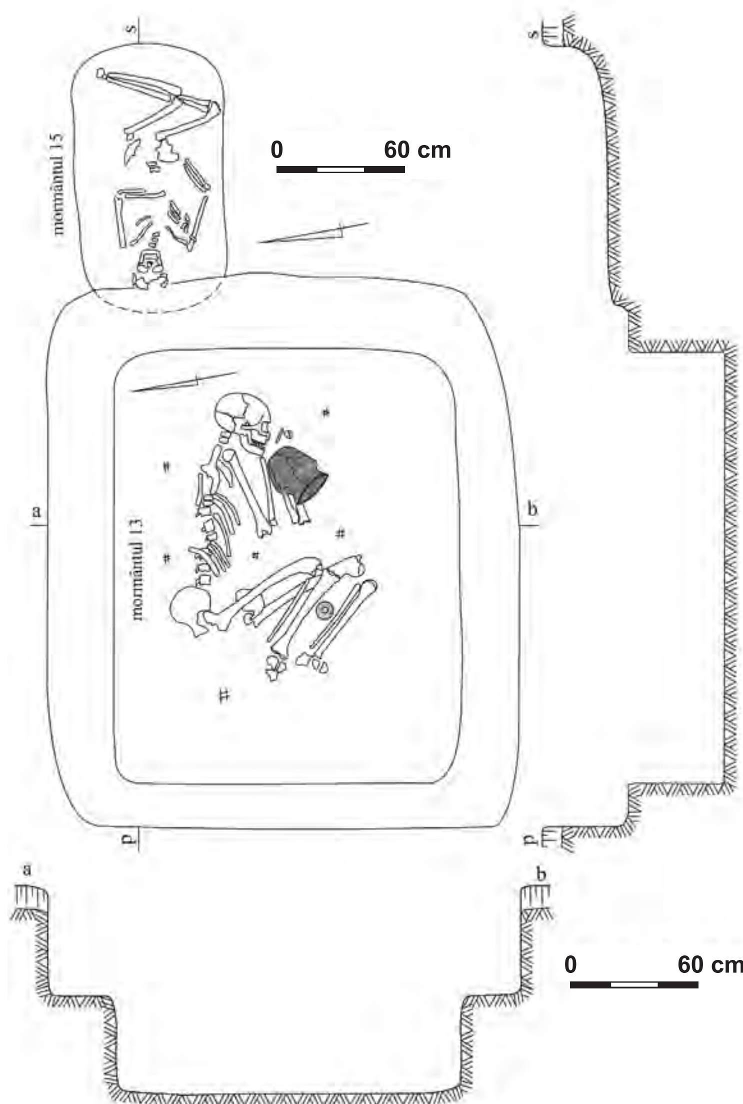

Fig. 8. Tumulul 12, mormintele 13 și 15, plan și secțiune.

Date arheozoologice: sacrum și vertebre codale de bovină domestică (*Bos taurus*), exemplar cu vârsta mai mică de 4 ani.

Mormântul 14 (cultura Mnogovalikovaia) a fost observat în sectorul sud-sud-estic al tumulului, la 7,80 m distanță de reperul central și la adâncimea de 0,94 m **(Fig. 2)**. Camera funerară avea formă ovală. Dimensiunile gropii mortuare erau de 1x1,40 m, iar adâncimea de la nivelul surprinderii conturului, de 0,18 m **(Fig. 10)**.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii, în poziție chircită pe partea stângă, cu capul orientat spre S-SE. Craniul era așezat pe partea stângă, cu fața spre sud-vest. Membrele superioare erau îndoite din coate și plasate în fața sternului. Membrele inferioare erau puternic chircite **(Fig. 10)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 45-50 ani; conexiune anatomică; aproape complet; precar conservat; zvelt și robust; statură scheletică mare spre foarte

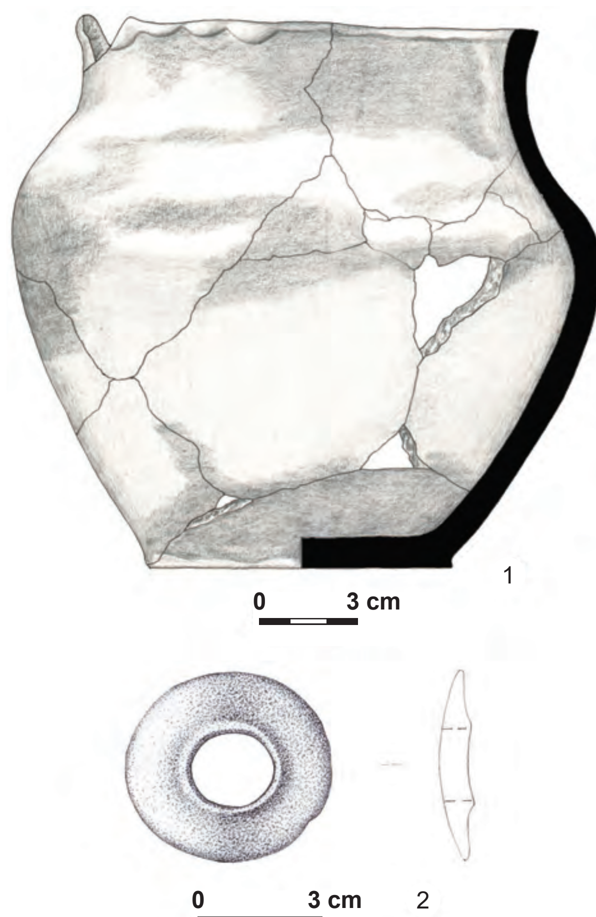

Fig. 9. Tumulul 12, mormântul 13. 1 – vas ceramic, 2 – cataramă de os.

Fig. 10. Tumulul 12, vedere dinspre nord asupra mormântului 14.

mare (180-187 cm); trăsături tipologice proto-europoide și proto-nordoide. Patologii dentare: hipoplazie liniară a smalțului pe $C_{\#}$. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) de tip cribrotic, activă în momentul decesului. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate, atât pe oasele membrelor, cât și pe cele ale centurilor; apertură septală humerală bilaterală; torsionare laterală a diafizelor femurale; pilastrie femurală accentuată; modificări entezopatice pe oasele membrelor inferioare; numeroși indicatori ai activităților ecvestre. Observații tafonomice: crăpare și exfoliere; urme roșiatice-vișinii de ocru pe unele oase craniene și postcraniene.

Inventar:

1. *Vas ceramic* (cultura Mnogovalikovaia[7]) **(Fig. 11/1-2)**. A fost descoperit pe fundul gropii, în fața craniului. Reprezintă un vas de tip borcan, de mărime medie, cu umerii proeminenți, gât scurt ce-și mărește diametrul spre gură și buza evidențiată răsfrântă în exterior. În partea inferioară a gâtului vasul este ornamentat cu un brâu, conic în secțiune. Fundul este plat și evidențiat. Suprafața exterioară a vasului este slab lustruită, de culoare cenușiu-cărămizie, cu pete negre drept rezultat al arderii reducătoare și neuniforme. Suprafața interioară este slab lustruită și are culoarea cenușie. În secțiune pereții vasului sunt de culoare neagră, având ca degresanți cioburi pisate mărunt, pietricele sfărâmate și nisip. Dimensiuni: înălțimea – 9,60 cm, diametrul fundului – 8,50 cm, diametrul maxim – 13,90 cm, diametrul gurii – 11,80 cm, diametrul la nivelul brâului – 12,20 cm, lățimea brâului – 1,35 cm, grosimea medie a pereților – 0,85 cm **(Fig. 11,1-2)**.

<u>Mormântul 15 (cultura Iamnaia)</u> **(Fig. 2)** a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului, la 11,5 m de la reper și la adâncimea de 2,06 m. Camera funerară era rectangulară, cu laturile arcuite și colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 1,25x0,70 m, fiind orientată nord-est – sud-vest. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,30 m **(Fig. 8)**.

Defunctul a fost depus în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre sud-vest. Craniul era cu fața în sus, ușor întoarsă spre partea dreaptă. Membrele superioare erau îndoite din coate, palma dreaptă fiind depusă pe bazin, iar stânga, pe piept. Membrele inferioare, inițial dispuse cu genunchii în sus, au căzut pe partea dreaptă. Gradul de chircire a acestora este mediu. Scheletul era slab vopsit cu ocru roșu **(Fig. 8)**.

Date paleoantropologice: femeie, 25-30 ani; conexiune anatomică; aproape complet; satisfăcător conservat; gracil; statură scheletică foarte mare (168-169 cm); trăsături tipologice proto-europoide gracilizate și nordoide. Patologii dentare: două carii pe arcada infe-

[7] Asemenea tipuri de vas se întâlnesc și în complexe din epoca bronzul târziu de tip Sabatinovka.

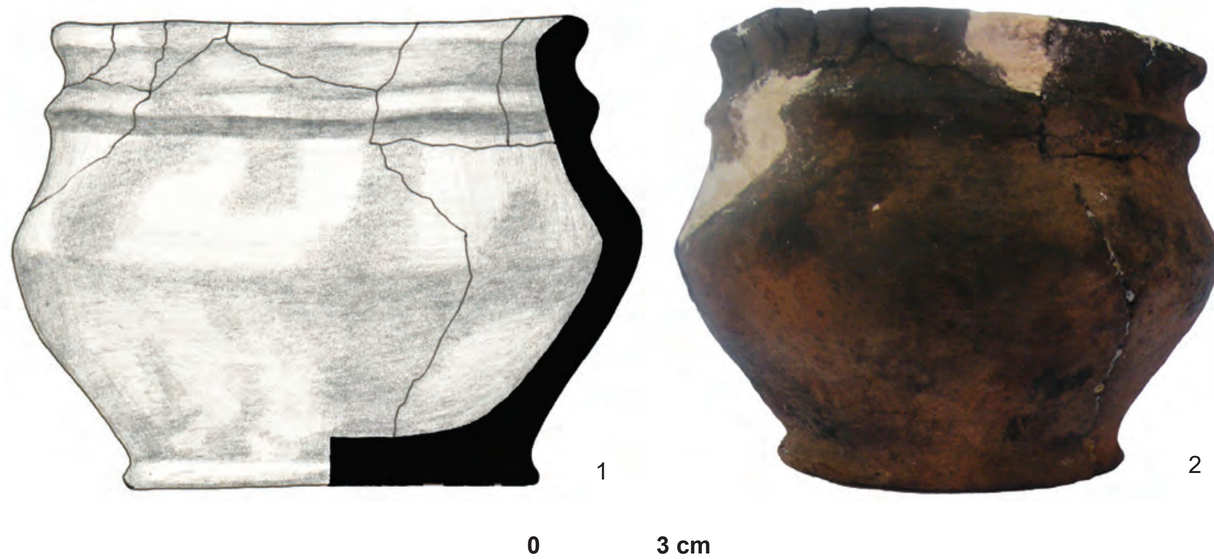

Fig. 11. Tumulul 12, mormântul 14, vas ceramic. 1 – desen, 2 – fotografie.

rioară. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) inactivă în momentul decesului. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate, atât pe oasele membrelor (cu precădere pe humerusuri), cât și pe cele ale centurilor; sulcus preauricular (de tip parturiție?). Observații tafonomice: urme roșiatice de ocru pe aproape toate elementele scheletice.

Mormântul 16 (cultura Iamnaia) a fost descoperit în sectorul sudic al tumulului, la distanța de 6,35 m de reper, la adâncimea de 1,15 m **(Fig. 2)**. Groapa avea forma dreptunghiulară, cu colțurile ușor rotunjite, fiind orientată pe direcția est-sud-est – vest-nord-vest. Dimensiunile gropii sepulcrale erau de 1,70x1,05 m, iar adâncimea de la nivelul surprinderii conturului, de 0,60 m. Umplutura complexului consta din cernoziom de culoare cenușiu-închisă și granule de lut galben, în amestec cu fragmente de lemn putred provenite de la acoperișul plasat deasupra gropii funerare. Pereții gropii au păstrat urmele uneltelor cu care a fost săpată, sub formă de șănțuiri, cu adâncimea ce variază între 0,5 și 1,5 cm, dar și un strat subțire de culoare albă (cretă?) **(Fig. 12)**.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii, în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre vest-sud-vest. Craniul era așezat cu fața în sus, puțin întoarsă spre dreapta. Membrele superioare erau întinse de-a lungul corpului, cel drept fiind puțin deplasat de la trunchi. Membrele inferioare, inițial așezate cu genunchii în sus, au căzut pe partea stângă, gradul de chircire fiind slab. Scheletul era vopsit cu ocru de culoare roșie-aprins, o concentrație mai mare de ocru atestându-se pe craniu și în jurul acestuia, pe bazin și pe humerusul de pe partea stângă. În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie provenite de la așternutul vegetal.

Date paleoantropologice: bărbat, 18-20 ani; conexiune anatomică; aproape complet; precar conservat; moderat de robust; statură scheletică foarte mare (184 cm); trăsături tipologice proto-europoide gracilizate și nordoide. Trăsături epigenetice: microdonția bilaterală a M^3. Patologii dentare: tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) inactivă în momentul decesului; hernie discală toracică precoce. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare moderate pe oasele membrelor superioare și mai accentuate pe cele ale membrelor inferioare; apertură septală humerală pe dreapta. Observații tafonomice: crăpare și exfoliere; urme lăsate de dinții rozătoarelor pe clavicule și pe diafizele oaselor membrelor; pigmentație roșiatică pe aproape toate elementele scheletice, cu precădere pe oasele craniului, bazinului și brațului stâng; pe diafizele oaselor membrelor sunt porțiuni în care ocrul s-a conservat sub formă de bulgărași aderenți la peretele osos, în strat consistent.

Mormântul 17 (cultura sarmatică) a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 14,6 m sud-sud-est de reperul central, la adâncimea de 2,01 m **(Fig. 2)**. Camera funerară avea în plan formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 2,25x0,9 m, adâncimea de 0,60 m, era orientată în direcția nord-sud, cu o deviere de circa 10° spre vest. Umplutura gropii consta din sol cenușiu-brun în amestec cu lut galben **(Fig. 13)**.

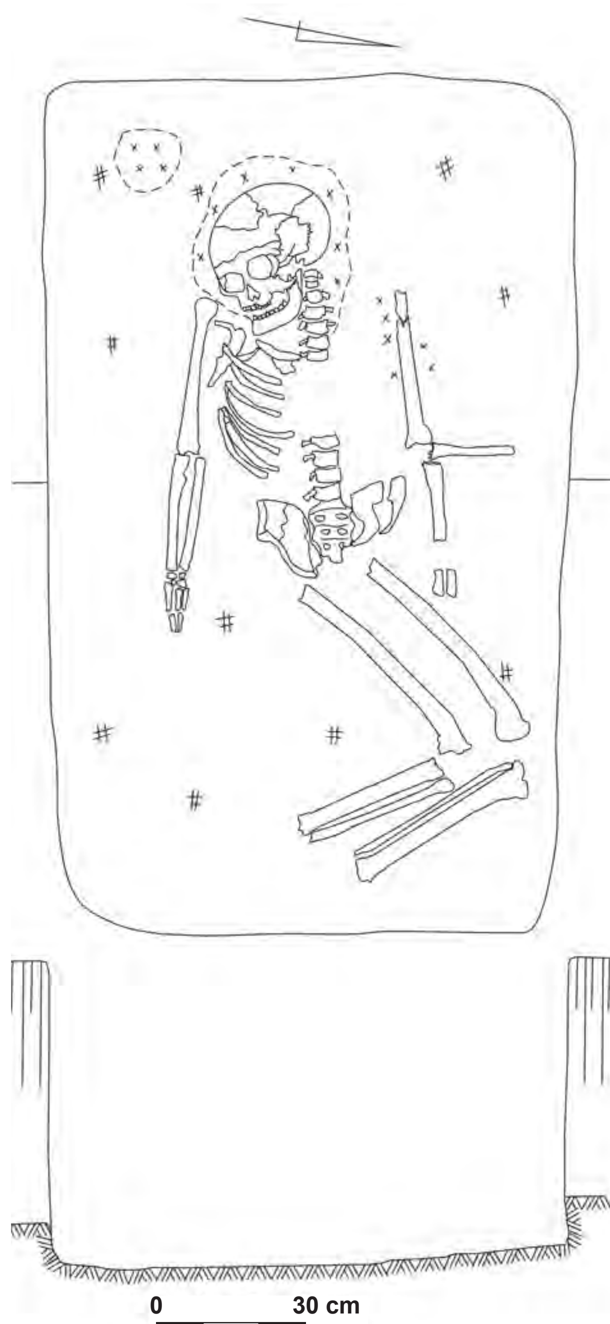

Fig. 12. Tumulul 12, mormântul 16, plan și secțiune.

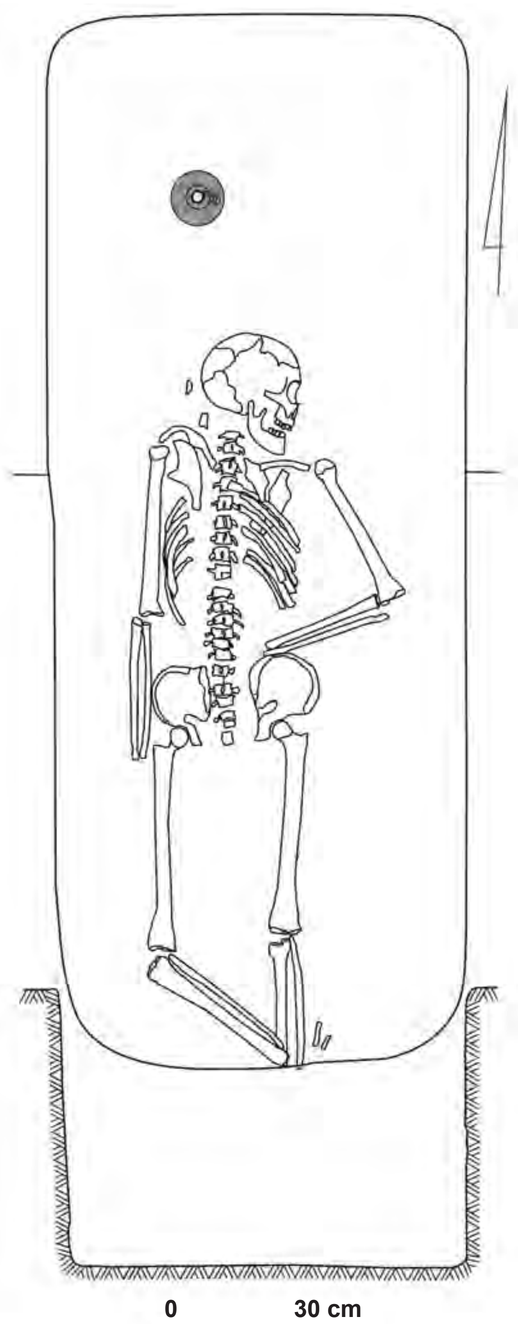

Fig. 13. Tumulul 12, mormântul 17, plan și secțiune.

Scheletul defunctului a fost depus pe fundul camerei funerare, în poziție *decubit ventral*, cu capul orientat spre nord. Craniul era așezat cu fața în jos, ușor întoarsă spre umărul drept. Membrul superior drept, îndoit din cot, se afla sub coxalul drept, iar cel stâng era întins de-a lungul trunchiului, oasele antebrațului fiind sub coxalul stâng. Membrele inferioare erau îndoite de la nivelul genunchilor, partea inferioară (gambele și plantele) fiind ridicată pe peretele sudic al gropii mormântului **(Fig. 13)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 40-50 ani; conexiune anatomică, în decubit ventral (aruncat în groapă?); complet; satisfăcător conservat; zvelt, moderat de robust spre gracil; statură scheletică mare (173 cm); trăsături tipologice mediteranoide, nordoide și dinaroide. Trăsături epigenetice: proeminență occipitală sub-lambdică; sacralizarea vertebrei L5. Patologii dentare: uzură de tip abrazie (ocupațională) pe incisivi și molarii primari; tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) pe frontal, inactivă în momentul decesului; osteofite și tasare vertebrală toracică și lombară; osteoartrită cervicală; osteoartrită ulnară distală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții

Fig. 14. Tumulul 12, mormântul 17, vas ceramic.

musculare accentuate la nivelul membrelor inferioare (cu precădere pe femure) și pe clavicule; entezopatii mecanice pe oasele membrelor; pilastrie femurală accentuată; trohanter femural suplimentar. Observații tafonomice: urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafiza femurelor, pe fața posterioară (*linea aspera*).

Inventar:

1. *Vas ceramic - cană* **(Fig. 14)**. A fost descoperit în umplutura gropii mormântului, la adâncimea de 0,25 m de la nivelul surprinderii conturului, la 0,35 m de latura nordică și 0,28 m de latura vestică a complexului **(Fig. 13)**. Cană cenușie, lucrată la roata olarului din pastă de lut cu nisip fin în textură, cu suprafața bine netezită; are corp bitronconic, cu diametrul maxim în jumătatea inferioară a înălțimii; gât larg cilindric și gura în formă de pâlnie, cu marginea dreaptă, ușor evazată; toarta, modelată în bandă, cu o canelură longitudinală pe partea exterioară, se fixează perpendicular cu un capăt de gât, iar cu celălalt de umărul recipientului, deasupra diametrului maxim; fundul vasului este pe suport inelar. Suprafața exterioară a cănii a fost decorată cu două nervuri la baza gâtului, la trecerea spre umăr, și o nervură la baza umărului, deasupra diametrului maxim. Gura recipientului a fost spartă parțial și reparată în vechime, drept mărturie servind cele 4 perforații făcute cu grijă pe marginile rupturii, deasupra torții. Dimensiuni: înălțimea – 13,85 cm, diametrul fundului – 5,2 cm, diametrul maxim (pe pansă) – 11 cm, diametrul gâtului – 4,5 cm, diametrul gurii – 6,2 cm, lățimea torții – 1,95 cm **(Fig. 14)**.

<u>Mormântul 18 (cultura Iamnaia?)</u> a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, în profilul stratigrafic R.2, la o distanță de 10,6 m sud-est de reperul central, la adâncimea de 1,58 m de la nivelul reperului central **(Fig. 2)**. Camera funerară nu a fost surprinsă. Din cauza faptului că *in situ* s-au păstrat doar membrele inferioare, nu a fost posibilă elucidarea mai multor aspecte ce țin de ritualul funerar. Defunctul a fost depus în poziție chircită, cu capul spre nord. Membrele inferioare aveau un nivel maxim de chircire, depuse pe partea dreaptă **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 20-25 ani; conexiune anatomică porțială; reprezentat doar prin resturi postcraniene; segment cranian absent; conservare precară; robust; statură scheletică (estimată morfoscopic) mare. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate pe oasele membrelor inferioare; trohanter femural suplimentar; fibulă canelată cvadrangular; fațete suplimentare de articulație pe epifizele distale ale tibiilor; modificări entezopatice accentuate pe fața posterioară a femurelor. Observații tafonomice: pe toate oasele analizate sunt prezente urme roșiatice punctiforme dispersate, provenite, cel mai probabil, de la ocru.

<u>Mormântul 19 (cultura Iamnaia?)</u> a fost semnalat în sectorul central-vestic al tumulului, la distanța de 5,10 m vest de reperul central și la adâncimea de 0,83 m **(Fig. 2)**. Camera funerară era orientată sud-est – nord-vest, de formă ovală, prevăzută cu o treaptă în partea nord-vestică, sud-vestică și sud-

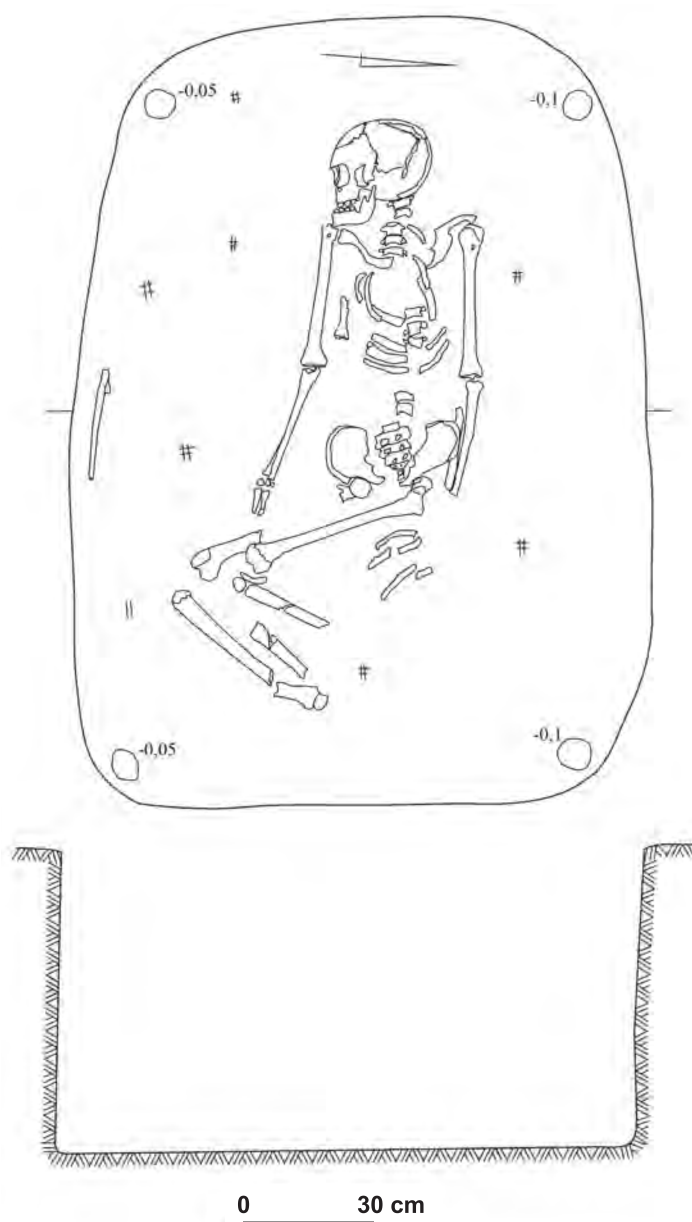

Fig. 15. Tumulul 12, mormântul 21, plan și secțiune.

estică. Aceasta se afla la adâncimea de 0,35 m de la nivelul sesizării gropii mormântului și se adâncea cu 5 cm spre marginea gropii funerare. Dimensiunile la nivelul treptei erau de 14,5x0,85 m. Camera funerară avea formă rectangulară, cu colțurile rotunjite. Dimensiunile gropii mortuare erau de 1,05x0,65 m, iar adâncimea de la nivelul treptei, de 0,25 m **(Fig. 2)**. Groapa sepulcrală era deplasată cu circa 0,1 m, la nivelul fundului, sub peretele nord-estic, formând astfel o nișă laterală. Umplutura complexului consta din cernoziom granulat și afânat. În procesul de degajare a umluturii gropii mormântului au fost descoperite câteva fragmente osoase de foarte mici dimensiuni. Unele dintre acestea s-au pulverizat după intrarea în contact cu aerul. Foarte puține oseminte au putut fi salvate, acestea fiind extrem de fragmentare și fragile. Drept urmare, atribuirea culturală a acestui complex se poate face cu probabilitate și suficiente rezerve **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: sub-adult, 12-14 luni; conexiune anatomică parțială (?); schelet reprezentat prin fragmente din parietale, temporale și diafizele oaselor lungi ale membrelor; precar conservat. Observații tafonomice: fragmente craniene cu urme roșiatice intense provenite de la ocru.

Mormântul 20 (cultura Iamnaia ?) a fost semnalat în sectorul sudic al tumulului, în martorul stratigrafic R.C., la distanța de 9,7 m sud de reperul central și la adâncimea de 1,52 m **(Fig. 2)**. Camera funerară nu a putut fi sesizată.

Scheletul a fost deranjat parțial, probabil de lama plugului. Defunctul a fost depus în poziție chircită pe partea dreaptă, cu capul orientat spre est. Craniul era cu fața spre nord (?)[8]. Membrele superioare erau îndoite de la coate, plasate în fața cutiei toracice, membrele inferioare fiind chircite, pe partea dreaptă, femurul drept – deplasat spre vest **(Fig. 2)**.

Date paleoantropologice: adult, peste 20 ani; conexiune anatomică parțială; segment cranian reprezentat prin fragmente din parietale, occipital și zigomaticul stâng; segment postcranian aproape complet; precar conservat; moderat de robust. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate pe oasele membrelor, însoțite de entezopatii mecanice. Observații tafonomice: pe unele oase/fragmente craniene și postcraniene sunt urme punctiforme roșiatice provenite de la ocru.

Mormântul 21 (cultura Iamnaia) a fost descoperit în sectorul nordic al tumulului, la 2 m nord de la reper și la adâncimea de 1,65 m. Acesta a fost semnalat în profilul martorului central (partea vestică). Pe partea nord-vestică a mormântului 21 a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Solul galben forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 5,6 m, lățimea maximă de 1,15 m și grosimea de 0,15 m **(Fig. 2; 15)**. Camera funerară avea forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 1,80x1,30 m, fiind orientată est-vest. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,70 m. Umplutura complexului consta din cernoziom de culoare neagră-cenușie, în amestec

[8] *In situ* s-a păstrat doar o parte din calota craniană, fragmente de la coaste și de la câteva oase lungi ale membrelor superioare și inferioare.

cu pigmenți de lut galben granulat. În umplutura gropii se întâlneau fragmente de lemn putred. La nivelul fundului gropii, în toate cele patru colțuri, au fost identificate gropițele de la țărușii ce sprijineau acoperișul din bârne de lemn. Diametrul gropițelor varia între 0,05 m și 0,08 m, iar adâncimea de la nivelul fundului gropii ajungea până la 0,1 m **(Fig. 15)**.

Defunctul a fost depus în poziție chircită pe spate, cu capul orientat spre vest. Craniul era cu fața întoarsă pe partea dreaptă, cu privirea spre sud. Membrele superioare se aflau întinse de-a lungul trunchiului, cel drept fiind deplasat puțin de la corp. Oasele antebrațului drept se aflau sub peretele sudic al gropii mormântului. Membrele inferioare erau chircite pe partea dreaptă. Gradul de chircire a acestora este mediu. Scheletul era vopsit cu ocru roșu **(Fig. 15)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 30-35 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; robust; statură scheletică mare (175-178 cm); trăsături tipologice proto-europoide gracilizate și nordoide. Trăsături epigenetice: absența congenitală bilaterală a M_3 și M^3; metopism. Patologii dentare: șase pierderi produse *antemortem* pe ambele arcade; două carii și un abces pe arcada superioară. Patologii osoase: osteofite pe vertebrele lombare și pe rotule. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate pe humerusuri; fațete suplimentare de articulație pe epifizele distale ale tibiilor. Observații tafonomice: urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele radiale, ulnare, femurale și tibiale; posibile urme provenite de la dinții carnivorelor (?) localizate pe diafizele femurelor; urme de ocru pe aproape toate elementele scheletice.

Mormântul 22 (cultura sarmatică) a fost descoperit în sectorul sud-vestic al tumulului, la o distanță de 13,7 m sud-sud-vest de reperul central, la adâncimea de 2,03 m **(Fig. 2)**. Camera funerară avea în plan forma dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 2,20x0,80 m, adâncimea de 0,63 m și era orientată pe direcția nord-sud, cu o deviere de circa 10° spre est **(Fig. 16)**.

Defunctul a fost depus pe fundul camerei funerare, în poziție *decubit dorsal*, cu capul orientat spre nord. Craniul se găsea așezat cu fața în sus, ușor întoarsă spre umărul drept. Membrele superioare erau întinse de-a lungul corpului, cel drept fiind puțin deplasat spre peretele vestic. Membrele inferioare erau întinse **(Fig. 16)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 30-35 ani; conexiune anatomică; complet; bine conservat; zvelt și moderat de robust spre gracil; statură scheletică mare (172-174 cm); trăsături tipologice est-europoide, dinaroide și mongoloide. Trăsături epigenetice și anomalii: M_1 pentacuspidali; microdonție bilaterală a M^3; ectopia și transmigrația $C^{\#}$ de pe partea stângă; *torus mandibularis*; metopism; joncțiune manubrio-mezosternală. Patologii dentare: tartru supragingival; hipoplazie liniară a smalțului pe I_1, I_2 și $C_{\#}$. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate pe tibie și mai atenuate pe humerus și femur; apertură septală humerală pe stânga; entezopatii mecanice pe femure și tibii.

Fig. 16. Tumulul 12, mormântul 22.

Inventar:

1. *Mărgică* **(Fig. 16)**. A fost descoperită la 0,05 m sud de coxalul drept, între membrele inferioare. Aceasta este confecționată din pastă de sticlă de culoare albă, cu striuri negre, prevăzută cu orificiu. Dimensiuni: diametrul – 2,3 cm; diametrul orificiului – 0,3 cm; grosimea – 0,85 cm și scade spre margini până la 0,3 cm;

2. *Pumnal din fier* **(Fig. 16)**. A fost găsit la capătul falangelor membrului superior drept, la 0,08 m de peretele vestic al gropii sepulcrale **(Fig. 16)**. Acesta a fost modelat dintr-o bară de fier. Pumnalul face parte din categoria celor drepte, cu două tăișuri, larg răs-

Fig. 17. Tumulul 12, vas ceramic din mormântul 22.

pândite în spațiul nord și nord-vest Pontic, inclusiv și la daci. În partea superioară s-au păstrat urmele de lemn cu care, probabil, era înmănușat pe mâner. Urme de la niturile de fixare a mânerului nu se observă. Lungimea totală a piesei constituie 13,2 cm; lungimea lamei – 11,7 cm; lungimea păstrată a mânerului – 1,5 cm; lățimea maximă a tăișului – 1,9 cm; grosimea maximă a tăișului – 1,1 cm; diametrul pedunculului mânerului – 0,75 cm. În secțiune lama are forma ovală. Mânerul se subțiază spre capăt, având astfel o formă tronconică **(Fig. 16)**.

3. *Ulcior* **(Fig. 17)**. A fost descoperit în apropiere de colțul sud-vestic al gropii mormântului, în partea dreaptă, la limita inferioară a membrului inferior drept **(Fig. 16)**. Ulciorul este fragmentar, de culoare cenușie, lucrat la roata olarului din pastă de lut cu nisip fin în compoziție. Are corpul globular-bitronconic, cu diametrul maxim la mijloc. De gâtul îngust cilindric este fixat capătul de sus al torții bandate, cu o canelură-incizie mediană, iar de umăr – capătul inferior al torții. Marginea ulciorului este evazată și trasă ușor pe orizontală, cu buza rotunjită. Partea inferioară a recipientului (fundul) lipsește. La baza gâtului ulciorul a fost prevăzut cu linie ornamentală în relief. Dimensiuni: înălțimea păstrată – 15,5 cm, diametrul maxim (pe pansă) – 14,2 cm, diametrul gâtului – 4,5 cm, diametrul gurii – 5,9 cm, lățimea torții – 1,85 cm **(Fig. 17)**.

Mormântul 23 (cultura Catacombnaia?, cenotaf) a fost semnalat în sectorul sud-estic al tumulului, la o distanță de 10,4 m sud-sud-est de reperul central, la adâncimea de 1,87 m **(Fig. 2)**. Camera funerară avea în plan forma dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și latura vestică arcuită, avea dimensiunile de 2,50x1,20 m, iar adâncimea de 1,55 m și era orientată în direcția nord-vest – sud-est. În partea nord-estică, la adâncimea de 0,90 m, groapa avea o treaptă cu lungimea de 1,25 m, pe lățimea camerei. Groapa mortuară avea forma ovală în plan, pe axa nord-est – sud-vest, cu dimensiunile de 2,15x1,45 m. În secțiune, de la nivelul de surprindere, groapa funerară avea forma unui clopot. Umplutura gropii consta din sol cenușiu în amestec cu lut galben afânat. În procesul de degajare a umpluturii gropii nu au fost descoperite artefacte sau oase.

Groapa 1 a fost găsită în sectorul nord-estic al tumulului, la distanța de 13,20 m de reperul central, la adâncimea de 1,40 m de la nivelul R.C. **(Fig. 2)**. Aceasta avea forma ovală în plan și cilindrică în secțiune. Dimensiuni: diametrul mare – 1,10 m, diametrul mic – 0,85 m și adâncimea de 0,55 m.

Groapa 2 a fost surprinsă la distanța de 8,50 m sud-sud-est de reperul central, la adâncimea de 1,70 m **(Fig. 2; 18)**. Aceasta avea forma ovală în plan și cilindrică în secțiune. Dimensiuni: diametrul mare – 0,50 m, diametrul mic – 0,43 m și adâncimea de 0,40 m. Umplutura gropii consta din sol cenușiu-lutos, afânat. Pe fund a fost înregistrat un strat, cu grosimea de 1-1,5 cm, de ocru de culoare roșu-aprins **(Fig. 18)**. Pe fundul gropii, în centrul acesteia, a fost descoperit un vas ceramic acoperit cu un alt fragment de vas. Vasul

prezintă un ulcior cu corpul bombat, fundul drept, umerii puțin evidențiați, gâtul pâlnieform și buza evazată. Suprafața exterioară a vasului are culoare oranj și este puțin lustruită. Pereții interiori, ușor lustruiți, sunt de culoare cenușiu-închis. Pe pansă, în regiunea diametrului maxim, vasul este ornamentat cu două benzi orizontale de impresiuni triunghiulare. În secțiune peretele vasului este de culoare oranj, modelat din pastă de lut, în amestec cu șamotă și nisip. Dimensiuni: înălțimea – 13 cm, diametrul fundului – 6,75 cm, diametrul maxim (pe pansă) – 11,6 cm, diametrul gurii – 10,2 cm **(Fig. 19)**.

Aglomerație de ceramică. La distanța de 8,5 m sud de reperul central, la adâncimea de 1,70 m, a fost descoperită o aglomerație de cioburi (34 fragmente), de factură grosieră, ce aveau culoarea cenușiu închisă. Forma vasului, până în prezent, nu a fost reconstituită, însă în urma analizei fragmentelor ceramice s-a stabilit că buza acestuia este răsfrântă în exterior, pe gât fiind ornamentat cu un șir de pastile rotunde, așa numitele *boabe de linte* **(Fig. 2)**.

Stratigrafia și cronologia relativă a tumulului 12 Movila Gologan

Mantaua I a fost surprinsă în partea centrală a tumulului, iar la adâncimea de 1,40 m de reperul central a fost depistat nivelul preistoric de călcare. Acesta se afla pe o distanță de aproape 8 m, fapt ce coincide și cu diametrul primei mantale. În profilul central, înălțimea movilei primare era de circa 20 cm.

Mantaua I a fost ridicată deasupra mormântului 10, care poate fi atribuit, cu anumite rezerve, comunităților eneolitice târzii, tipul Hadjider-Cernavodă I[9] **(Fig. 2; 7)**.

Printre oasele dispersate ale scheletului din mormântul 10 a fost descoperit un vârf de săgeată din silex nistrean, ce are forma triunghiulară, cu o ușoară adâncire în regiunea fixării.

Mantaua II este atribuită mormântului 1, care aparține culturii Iamnaia **(Fig. 2; 3)**. Mormântul 1 este orientat pe direcția nord-est – sud-vest, prezintă o construcție funerară cu groapă simplă fără treaptă. Diametrul acestei mantale, ce era compusă din sol cenușiu cu un contrast mai pronunțat față de mantaua I, era de 14 m. Mormântul 1 poate fi atribuit grupei 4, conform tipologiei elaborate de E. Iarovoi[10], și este datat în faza timpurie a culturii Iamnaia. În această manta secundară este și mormântul 5, care coincide cu mormântul 1 ca ritual funerar, orientare și poziția defunctului. Este posibil ca și mormintele 12 și 9 să fi fost acoperite de mantaua II.

Probabil, de mormântul 1 (sau de acest orizont) sunt legate cele două amenajări ritualice, adică groapa 2 și fragmentele ceramice dispersate, descoperite în apropiere unele de altele, pe nivelul vechi de călcare

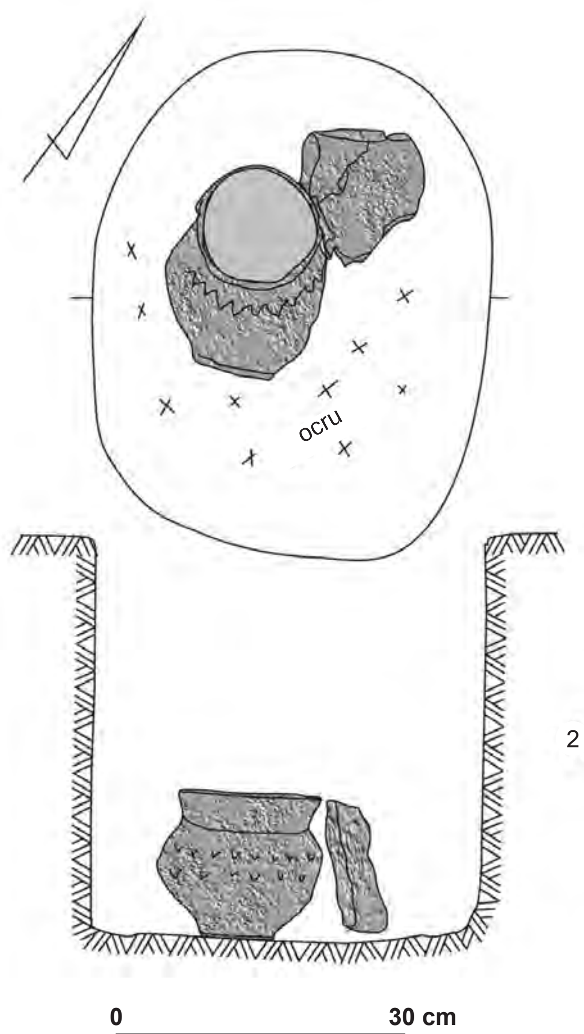

Fig. 18. Tumulul 12, groapa 2.

(Fig. 2). În privința analogiilor pentru vasele ceramice descoperite în groapa 2 și aglomerația din apropierea acesteia[11], recipientele de acest tip sunt numeroase în arealul culturii Coțofeni[12], însă sunt întâlnite și în cultura Cernavodă II-Foltești II[13]. Descoperirile indică asupra contactelor între reprezentanții culturii Iamnaia din Câmpia Prutului Inferior cu culturile vestice din epoca bronzului timpuriu, iar întreaga regiune a Prutului de Jos reprezintă o zonă de interferență culturală între comunitățile preistorice menționate.

A III-a manta, care avea o amplasare *plano-convexă* pe tot perimetrul mantalei II, a fost depusă deasupra mormântului 16, ce aparține culturii Iamnaia, faza târzie, unde defuncții sunt plasați chirciți pe spate, cu capul spre vest. Secundare acestei mantale a tumu-

[9] Попович, Чобану, Симальчик 2018, 78.
[10] Яровой 2000, рис. 26.
[11] Judecând după observațiile ce țin de decor, structura morfologică a pastei, culoare, formă etc.
[12] Roman 1976, 26-28, fig. 2.
[13] Roman 1976, 10; Berciu ș.a. 1973, pl. 4/1-2; pl. 13.

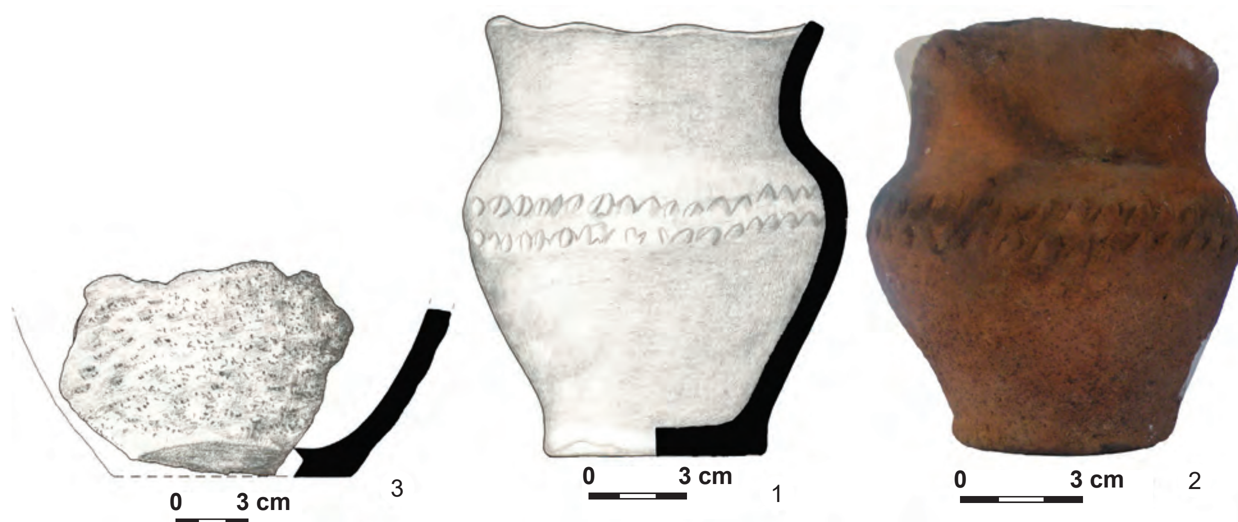

Fig. 19. Tumulul 12, inventarul descoperit în groapa 2.

lului sunt mormintele 3, 4, 6, 8, 15, 21, caracteristice pentru grupa VI, Iamnaia faza târzie[14]. Pe partea nord-vestică a mormântului 21 a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Solul galben forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 5,6 m, lățimea maximă de 1,15 m și grosimea de 0,15 m **(Fig. 2)**.

În profilul central, deasupra mantalei I, a fost surprins un strat de lut galben excavat în procesul de săpare a gropii mormântului 21, cu grosimea de 0,15 m. În plan, solul galben forma o aglomerare semicirculară, cu lungimea de 5,6 m și lățimea maximă de 1,15 m **(Fig. 2)**.

Mantaua IV, surprinsă în profilul stratigrafic R.2 din partea estică, a fost ridicată de-asupra mormântului 13, care aparține culturii Mnogovalikovaia. Ulterior, secundar a fost săpat în această manta mormântul 14. Tot în cadrul acestei completări a movilei, secundar, în epoca bronzului târziu au fost amenajate mormintele 2, 18, 19 și 20, reprezentanți ai culturii Sabatinovka. În mormântul 13, central pentru a IV-a manta, a fost descoperită o cataramă de tipul II[15], destul de timpurie pentru această cultură în spațiul vizat de noi și un vas ceramic de tipul III, conform tipologiei elaborate de E. Sava[16]. Forma gropii funerare, de tipul B[17], cu treaptă, este destul de arhaică pentru această cultură și nu este răspândită pe larg în zona noastră.

Mormântul 14 avea forma gropii ovală, caracteristică tipului I[18] și un vas depus în zona craniului ce se încadrează în tipul VI. Aceste elemente indică faza târzie de existență a culturii Mnogovalikovaia.

Orizontul cronologic din perioada antică este reprezentat de mormintele 17 și 22. Mormântul 17 este rezultatul unor ritualuri practicate în acea perioadă de triburile sarmatice, indiciu fiind poziția acestuia în cadrul camerei sepulcrale. Scheletul a fost depus în poziție *decubit ventral* și capul orientat spre nord. Craniul se găsea așezat cu fața în jos, ușor întoarsă spre umărul drept. Membrul superior drept, îndoit din cot, se afla sub coxalul drept, iar cel stâng era întins de-a lungul trunchiului, antebrațul fiind sub coxalul stâng. Membrele inferioare erau îndoite de la nivelul genunchilor, partea inferioară fiind ridicată pe peretele sudic al gropii mormântului. Este de menționat că în spațiul pruto-nistrean mai există o descoperire de acest gen la Dubăsarii Vechi[19], datată, pe baza fibulei, în sec. I d.Hr.[20] Având drept element de datare cănița, descoperită în cuprinsul mormântului 17, care coincide cu tipul IV, conform tipologiei propuse de V. Bârcă[21], putem încadra cronologic mormântul 17 în a doua jumătate a sec. I – sec. II p.Chr.

Mormântul 22 avea forma gropii dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, scheletul așezat pe spate în poziție întinsă, cu capul orientat spre nord, iar drept inventar avea un ulcior depus în extremitatea sudică a gropii, un pumnal plasat lângă femurul drept și peretele gropii și o mărgică tronconică în zona bazinului. Piesele de inventar descoperite împreună cu scheletul, după cronologia propusă de V.I. Grosu[22], oferă posibilitatea încadrării complexului în intervalul sec.

[14] Яровой 2000, рис. 26.
[15] Савва 1992, 42-43, рис. 11.
[16] Ibidem, 33, рис. 7/10.
[17] Ibidem, 18, рис. 1.
[18] Ibidem, 18, рис. 1.
[19] Bârcă 2006, 52, tab. 2.
[20] Гросу 1990, 42; Bârcă 2006, 50.
[21] Bârcă 2006, 86-87; fig. 33/7; 156/8.
[22] Гросу 1990, 139, таб. 4; 154, таб. 4; 146-147, таб. 4.

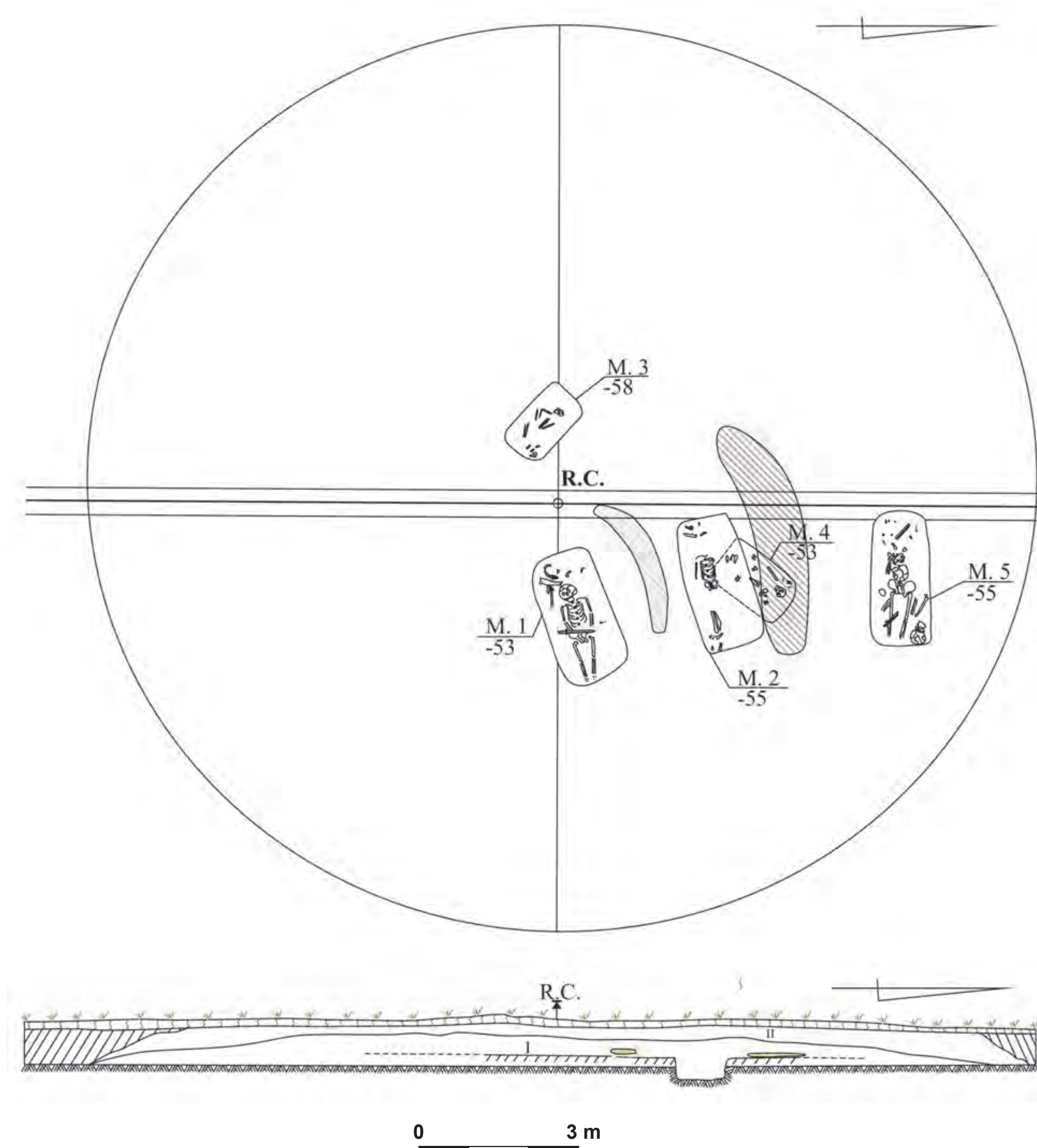

Fig. 20. Tumulul 5 *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

I-II d.Hr. Vase similare celui din mormântul 22 au mai fost descoperite la Hancăuți (tumulul 2, mormântul 1) și la Șcerbaca (tumulul 2, mormântul 5), datate în secolele I și respectiv I-II d.Hr.[23]

Drept urmare a analizei detaliate, mormintele 17 și 22 pot fi atribuite comunităților sarmatice ce s-au perindat în spațiul est-carpatic în perioada secolelor I-II d.Hr.

Ultima fază cronologică din mantaua IV a tumulului 12 este reprezentată de mormântul 7, care aparține comunităților de migratori din perioada medievală târzie.

Tumulul 5 *La Pietricei* se găsea la circa 1,95 km nord de Aeroportul Internațional Cahul și la circa 0,095 km vest de traseul L686 Cahul-AIC. Obiectivul avea înălțimea de circa 0,70 m, iar diametrul de aproximativ 17 m. Drept rezultat al investigațiilor arheologice, au fost descoperite cinci morminte de inhumație **(Fig. 1,2; 20).**

[23] Ibidem, 179, , рис. 9/Д2; 190, рис. 20/А2.

Fig. 21. Tumulul 5, mormântul 1.

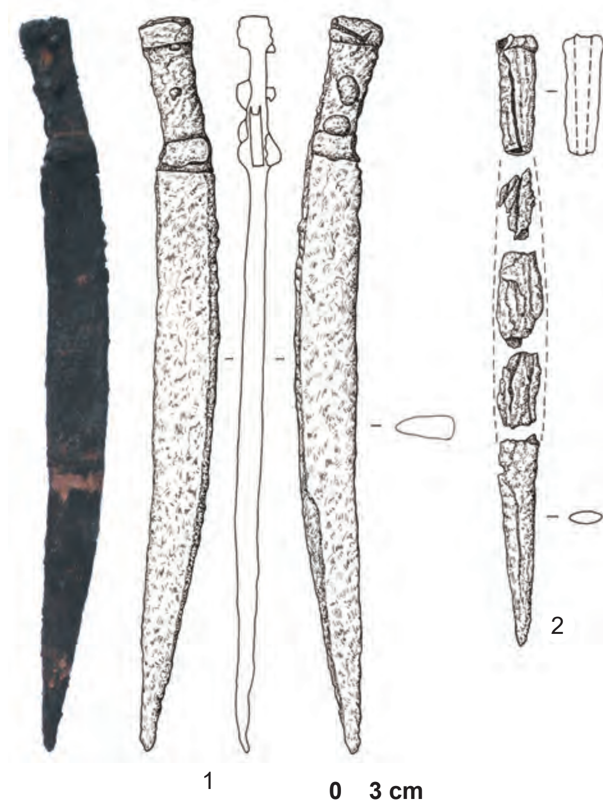

Fig. 22. Tumulul 5, mormântul 1, spadă.

Mormântul 1 (scitic) a fost descoperit în zona centrală a tumulului, la o distanță de 1 m est de reper, la adâncimea de 0,53 m **(Fig. 20; 21)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, fiind orientată pe direcția vest-sud-vest – est-nord-est, cu o deviere de circa 20° spre sud. Dimensiuni: 2,7x1,4 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 0,50 m **(Fig. 21)**. Pe alocuri, pereții camerei funerare erau acoperiți cu un strat subțire de substanță calcaroasă de culoare albă-cenușie.

Pe partea nordică a mormântului a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Acesta forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 2,7 m, lățimea maximă de 0,4 m și grosimea de 0,15 m **(Fig. 20)**.

Defunctul a fost depus în poziție *decubit dorsal*, cu capul orientat spre vest-sud-vest. În regiunea craniului, la aproximativ 25 cm sud, a fost depusă ofrandă reprezentată prin resturi osteologice provenite de la *Bos taurus* (subiecți imaturi și maturi) **(Fig. 20; 21)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 45-55 ani; conexiune anatomică; complet; precar conservat; moderat de robust; statură scheletică mare (174-175 cm); trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Patologii dentare: tartru supragingival. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate, atât pe oasele centurilor, cât și pe cele ale membrelor, cu precădere pe humerusuri și femure. Observații tafonomice: urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele femurale.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*): fragment distal de humerus stâng epifizat (spărtură pe epifiza distală și pătrimea proximală a diafizei); fragment diafizar de femur cu capetele sparte; patru fragmente de coaste.

Inventar:

1. Pe fundul gropii, în colțul sud-vestic al gropii, lângă aglomerația de oase, depuse drept ofrandă, a fost găsit un *cuțit* cu spinarea curbă și mâner evidențiat. Pe mâner s-au păstrat amprentele plăselelor de lemn, întărite cu un nit rotund. Lungimea cuțitului – 8,2 cm (mânerul – 2,9 cm, lama – 5,3 cm). Lățimea lamei – 2,2 cm – 0,3 cm, cea a mânerului – 2 cm – 0,8 cm. Grosimea – 0,4 cm. Lungimea nitului – 1,1 cm, diametrul variază între 0,4 și 0,6 cm **(Fig. 22; 25,6)**.

2. *Spadă de fier* (1 ex.). Aceasta a fost depusă pe diagonală în regiunea bazinului defunctului, cu vârful pe partea stângă. Spada face parte din categoria săbiilor cu un singur tăiș și curbat, așa numitul tip *mahaira*, răspândit în regiunea nord și nord-vest pontică. Această categorie de piese este de origine tracică. Pe mânerul de fier s-au păstrat urmele a două plăci de lemn, care erau fixate cu ajutorul a două

nituri (la 2,7 cm unul de altul). Lungimea totală a piesei este de 54,7 cm, lungimea lamei – 44 cm; lungimea mânerului – 10,7 cm; lățimea maximă a tăișului – 4,3 cm; grosimea maximă a tăișului – 1,7 cm; grosimea în regiunea mânerului – 3,15 cm. În secțiune lama are forma conică, iar la nivelul mânerului, dreptunghiulară. Mânerul se lățește la extremitate, având astfel o formă tronconică. Lățimea maximă a mânerului este de 3,8 cm, iar lățimea minimă, de 3,1 cm **(Fig. 21; 22)**.

3. *Vârfuri de săgeți de bronz* (77 ex.). Au fost descoperite pe fundul gropii, în partea stângă a defunctului, în zona falangelor membrului superior stâng. Lungimea lor variază între 2,15 și 3,7 cm. În urma analizei detaliate, au fost evidențiate câteva grupe tipologice. Prima grupă (23 ex.) sunt cele cu trei aripioare, cu lungimea 2,5-3,7 cm și adâncimea tubului de înmănușare de până la 0,8 cm, care practic nu depășește nivelul aripioarelor **(Fig. 21; 24,1-3)**. Marginea aripioarelor, în majoritatea cazurilor, este tocită. Următoarea grupă tipologică (49 ex.) este reprezentată prin vârfuri de săgeți cu lungimea de 2,2-3,7 cm, cu tubul de înmănușare lungimea căruia variază între 0,5-0,9 cm **(Fig. 24,1-3)**. A treia grupă este reprezentată de vârfuri de săgeți de formă piramidală cu tubul de înmănușare adâncit, lungimea lor variind între 2,4-2,7 cm **(Fig. 24,1-3)**. Ultima grupă este reprezentată de un singur exemplar – vârf de săgeată cu trei aripioare și spin lateral, cu tubul de înmănușare adâncit, lungimea de 3,12, diametrul tubului de înmănușare de 0,45 cm și adâncimea manșonului de 1,2 cm **(Fig. 24,1-3)**.

4. Lângă ofranda depusă în colțul sud-vestic al gropii, pe fund, a fost descoperit un *vârf de lance foliformă de fier* cu nervură mediană pe lamă și manșon conic. Dimensiuni: lungimea maximă – 45 cm; lungimea lamei – 29 cm; lungimea tubului de înmănușare – 11 cm; lățimea maximă a lamei – 3,4 cm; grosimea maximă a lamei – 0,9 cm; diametrul maxim al tubului de înmănușare – 1,09 cm; grosimea maximă a pereților manșonului – 0,9 cm **(Fig. 22,2)**.

Mormântul 2 (scitic) a fost descoperit în sectorul nord-estic al tumulului, la o distanță de 2,25 m nord de reperul central, la adâncimea de 0,55 m **(Fig. 20)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, fiind orientată pe axa vest-sud-vest – est-nord-est, cu o deviere de circa 20° spre sud. Dimensiuni: 2,5x1,0 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 0,50 m **(Fig. 20)**. Pe pereții camerei funerare nu au fost sesizate urme de vopsire.

În partea nordică a mormântului a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Solul galben forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 4,7 m, lățimea maximă de 0,85 m și grosimea de 0,10 m **(Fig. 20)**.

Fig. 23. Tumulul 5, mormântul 5.

Mormântul 2 a fost săpat în jumătatea sudică a umpluturii gropii mormântului 4, mai timpuriu (lamnaia), ambele morminte fiind jefuite în vechime.

Din cauza intervenției prin jaf, defunctul nu avea o poziție anatomică normală (conexiunea anatomică era relativă). Cu probabilitate se poate presupune că acesta a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre vest-sud-vest, membrele superioare întinse de-a lungul trunchiului, membrele inferioare întinse. În colțul sud-vestic al gropii, pe fund, a fost semnalată o aglomerație de oase de origine animală **(Fig. 20)**.

Date paleoantropologice: probabil bărbat, circa 40 ani; conexiune anatomică parțială; segment cranian absent; segment postcranian fără oasele centurii pelviene și fără femure; precar conservat; moderat de robust; statură scheletică mare (173-178 cm). Patologii osoase: osteoartrită generalizată, manifestată cu precădere la nivelul epifizelor proximale și distale humerale și a celor proximale ulnare, dar și pe scapule, clavicule, tarsiene, metatarsiene, falange și vertebre. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate, în special pe oasele membrelor; modificări entezopatice pe diafizele tibiale; fațete suplimentare pe articulațiile tibio-talare. Observații tafonomice: pigmentație punctiformă roz-roșiatică pe humerusuri, vertebre și coaste.

Date arheozoologice. Resturi provenite de la un singur individ de bovină domestică (*Bos taurus*):

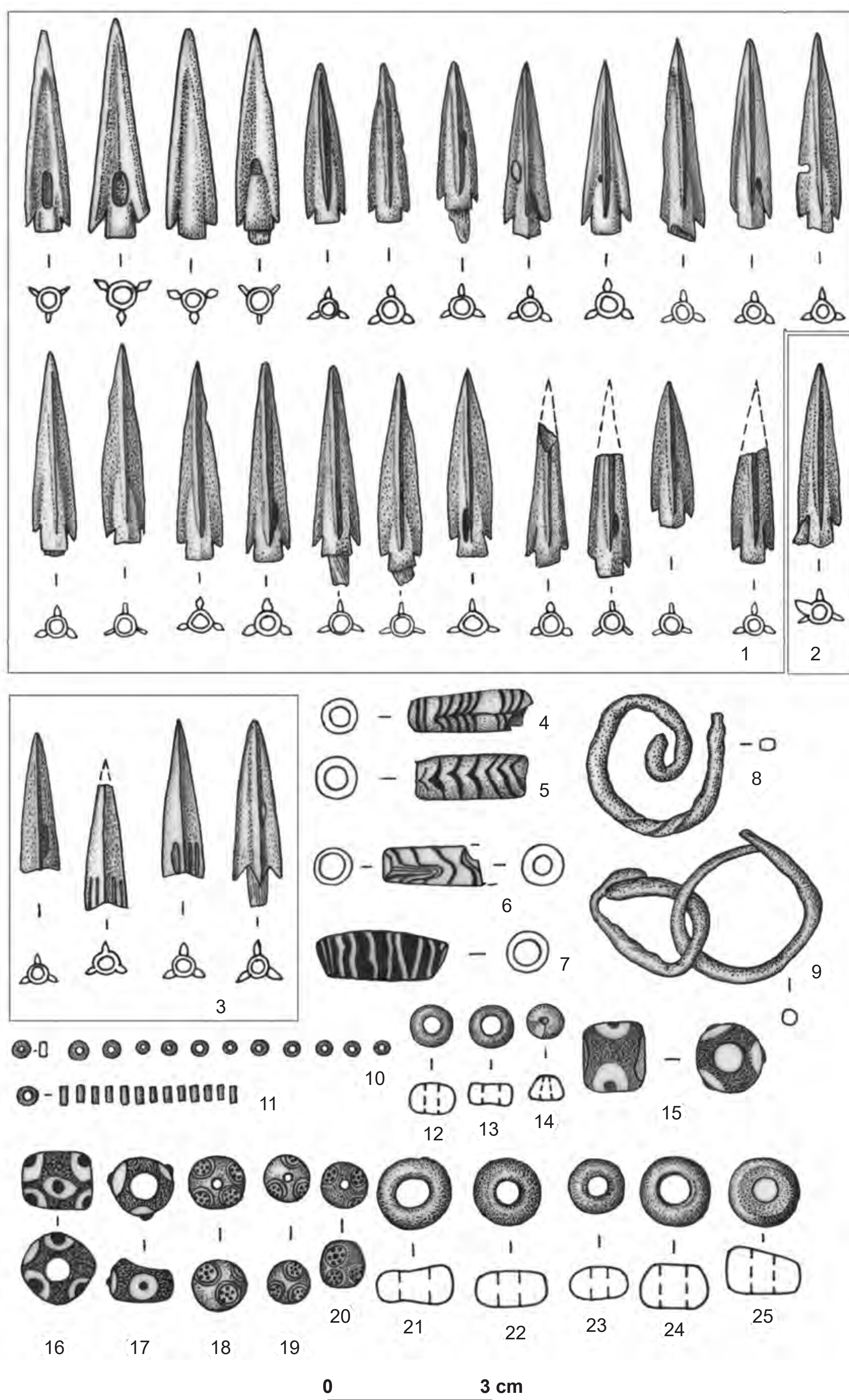

Fig. 24. Tumulul 5, piese de inventar descoperite în mormintele 1 (1-3) și 5 (4-25)

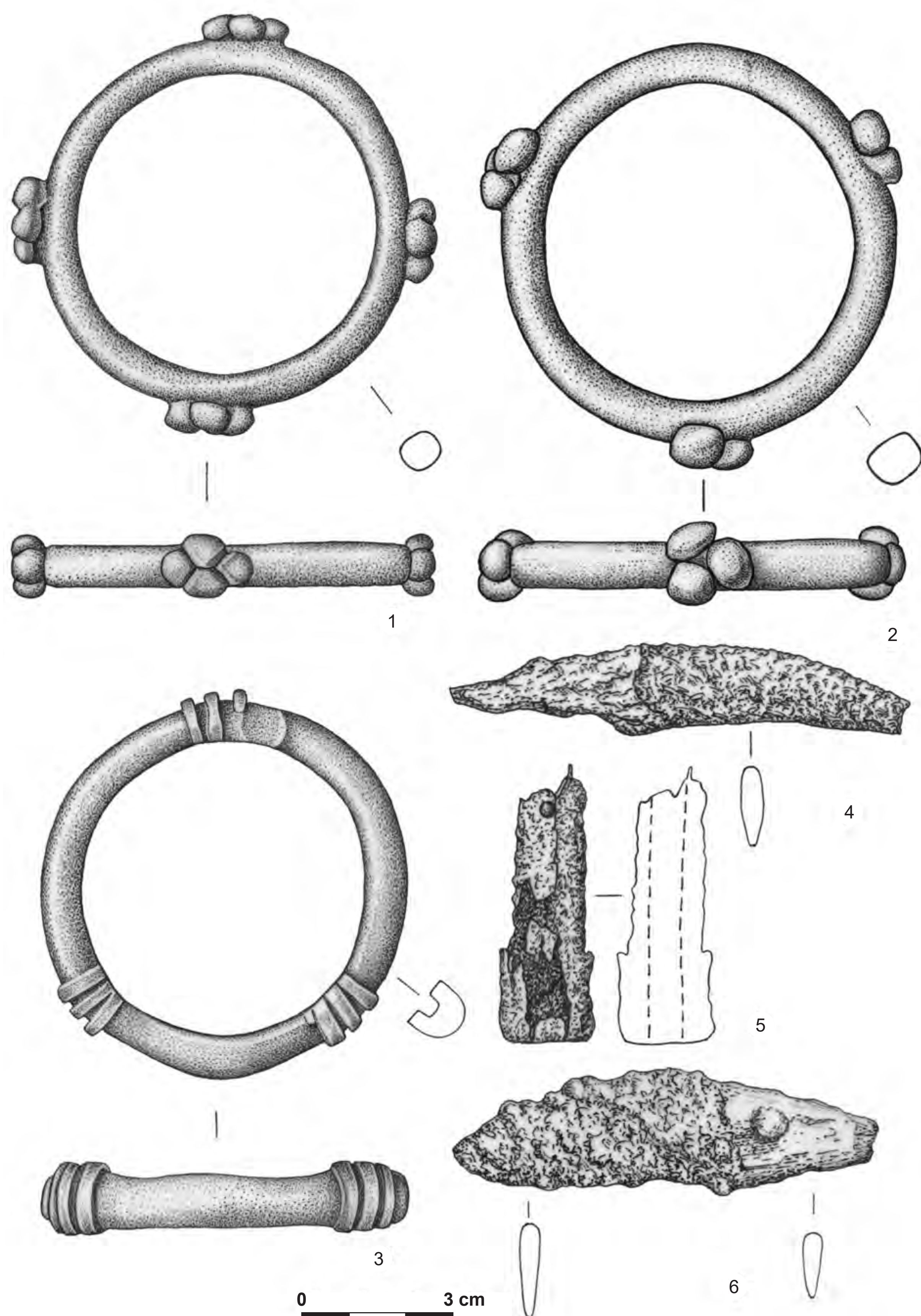

Fig. 25. Tumulul 5, piese de inventar descoperite în mormintele 1 (6), 2 (4-5) și 5 (1-3).

humerus stâng, aproape întreg; radius stâng, aproape întreg; femur stâng, aproape întreg; tibie stângă, întreagă; cubitus stâng, fragment proximal; fragment de col scapular stâng, cu urmă de spărtură și de tăiere; fragment acetabular de coxal stâng, cu urmă de tăiere; astragal stâng, întreg; calcaneu stâng, aproape întreg; centrotars stâng, întreg; peste 10 fragmente coaste; os maleolar stâng, întreg. Membrul anterior stâng și cel posterior stâng au fost separate de corp, prin tăieturi aplicate la nivelul centurilor (scapular, respectiv coxal). Urme de tăieturi apar și pe coaste (în porțiunea proximală și pe corp). Animalul nu a fost consumat; partea stângă de corp a fost depusă întreagă în mormânt.

Inventar:

1. Pe fundul gropii, în jumătatea vestică, lângă aglomerația de oase, a fost găsit un *cuțit* cu spinarea curbă și mâner evidențiat. Pe mâner s-au păstrat amprentele plăselelor de lemn, fără nit de fixare. În secțiune lama avea o formă triunghiulară. Lungimea cuțitului – 8,9 cm (mânerul – 3,55 cm, lama – 5,35 cm). Lățimea lamei – 1,55 cm – 0,65 cm, cea a mânerului – 1,7 cm – 0,5 cm. **(Fig. 25/4)**.

2. În colțul sud-estic al gropii, pe fund, sub perete, în partea dreaptă a falangelor membrului inferior drept, a fost descoperit un *călcâi de lance de fier* cu tub de înmănușare și urme de lemn de la tijă. Dimensiunile reconstituite: lungimea (păstrată) – 5,4 cm; diametrul maxim – 1,9 cm; adâncimea manșonului – 4,3 cm. Prezența călcâiului de lance indică asupra prezenței vârfului de lance în momentul depunerii defunctului **(Fig. 25/5)**.

Mormântul 3 (cultura Iamnaia) a fost observat în sectorul vestic al tumulului, la 0,8 m distanță de reperul central și la adâncimea de 0,58 m **(Fig. 20)**. Camera sepulcrală avea forma patrulateră cu colțurile rotunjite și era orientată nord-vest – sud-est. Adâncimea de la nivelul sesizării mormântului – 0,25 m, dimensiunile de 1,5x0,9 m. Umplutura complexului consta din cernoziom în amestec cu lut galben.

Oasele scheletului au fost deranjate de lama plugului de plantaj. După poziția osemintelor din momentul descoperirii, am încercat să reconstituim cu probabilitate elementele ce țin de ritualul de înmormântare. Defunctul era orientat cu capul spre nord-vest, fiind depus pe fundul gropii în poziție chircită pe partea dreaptă. Craniul era așezat pe partea dreaptă, cu fața spre sud. Membrul superior drept era îndoit puternic din cot, iar cel stâng cădea de pe oasele cutiei toracice și forma un unghi de circa 90º. De la membrele inferioare s-a păstrat doar tibia dreaptă. Scheletul era vopsit cu ocru de culoare roșie-aprins.

În imediata apropiere a scheletului și sub el au fost semnalate urme de putregai de culoare maronie provenite de la așternutul vegetal.

Date paleoantropologice: probabil femeie, 20-30 ani; conexiune anatomică parțială; incomplet; precar conservat; gracil; statură scheletică mijlocie (apreciată morfoscopic). Trăsături epigenetice: absența congenitală a M_3 stâng; *torus mandibularis*. Indicatori ai stresului ocupațional: absenți, inserții musculare slabe. Observații tafonomice: urme roșiatice de ocru pe mandibulă, mai intense pe fața internă și mai difuze, relativ punctiforme, pe parietale și pe oasele postcraniene.

Mormântul 4 (cultura Iamnaia) a fost observat în sectorul nord-estic al tumulului, la 3,2 m distanță de reperul central și la adâncimea de 0,53 m **(Fig. 20)**. Groapa mormântului avea forma aproximativ dreptunghiulară cu colțurile rotunjite și era orientată pe axa nord-nord-est – sud-sud-vest. Dimensiunile erau de 1,65x0,95 m și adâncimea de la nivelul surprinderii conturului, de 0,95 m **(Fig. 20)**. Umplutura complexului consta din cernoziom, lut galben în amestec cu fragmente de lemn putred provenite de la acoperământul gropii funerare și fragmente de oase umane.

Mormântul este dublu; a suferit intervenție în vechime.

Defuncții (sub-adulți) au fost depuși pe fundul gropii, cu capurile orientate spre nord-est. Craniile erau așezate cu fața în sus. Din cauza stării precare de conservare a scheletelor, dar și din cauza intervenției în vechime (probabil în momentul săpării gropii mormântului 2), poziția exactă a defuncților în mormânt nu a putut fi elucidată. Scheletele erau vopsite moderat spre intens cu ocru de culoare purpurie, o concentrație mai mare de ocru atestându-se pe oasele craniilor celor doi defuncți sub-adulți.

Scheletul A, date paleoantropologice: sub-adult, 9 ani ± 24 luni; conexiune anatomică parțială; segment cranian reprezentat prin frontal, parietale, temporal stâng și patru dinți izolați; segment postcranian reprezentat prin humerusuri, radiusul și ulna de pe partea dreaptă, epifiza distală a unei tibii, fragmente din coxale, coaste, metatarsiene, falange plantare și vertebre cervicale; precar conservat. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) de tip porotic, activă în momentul decesului. Observații tafonomice: pigmentație intensă roșie-vișinie, provenită de la ocru, pe oasele craniului, mai intensă pe frontal.

Scheletul B, date paleoantropologice: sub-adult, 12-18 luni; conexiune anatomică parțială; segment cranian reprezentat prin fragmente din frontal, parietale și temporale; segment postcranian reprezentat printr-un corp vertebral, femurul și tibia de pe partea dreaptă și humerusul stâng; precar conservat. Observații tafonomice: pigmentație roșie-vișinie, provenită de la ocru, pe toate resturile analizate, mai intensă pe fragmentele craniene în comparație cu cele postcraniene.

Inventar:

1. În colțul nordic al gropii mormântului, pe fund, în apropiere de craniul scheletului A, au fost descoperiți doi dinți canini de câine (*Canis familiaris*), subiect matur.

Mormântul 5 (scitic) a fost descoperit în sectorul nord-estic al movilei, la o distanță de 5,9 m nord de reper, la adâncimea de 0,55 m **(Fig. 20)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite și laturile ușor arcuite, fiind orientată pe axa est-vest. Dimensiuni: 2,45x1,05 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului de 0,25 m **(Fig. 23)**. Mormântul a fost prădat în vechime. Scheletele au fost deranjate în momentul jefuirii, păstrându-se *in situ* numai jumătatea inferioară a unui individ, restul oaselor fiind dispuse haotic pe fundul gropii. Reieșind din observațiile asupra scheletului A (ce are păstrată *in situ* partea inferioară), putem presupune că defunctul a fost depus în poziție *decubit dorsal*, cu capul spre vest, cu membrele superioare întinse de-a lungul trunchiului. Membrele inferioare erau întinse. Craniul se afla de-asupra abdomenului, pe partea stângă, cu fața spre sud. Oasele celui de-al doilea schelet (scheletul B) erau dispuse haotic, cu precădere în partea stângă a scheletului A. Craniul se afla la 0,45 m de latura estică și la 0,1 m de latura nordică a gropii sepulcrale. Acesta era depus pe partea sa stângă, cu fața spre nord.

Pe fundul gropii au fost semnalate, sporadic, rămășițele așternutului de culoare maronie.

Scheletul A, date paleoantropologice: femeie, 40-45 ani; conexiune anatomică parțială; aproape complet; precar conservat; gracil; statură scheletică supramijlocie (159-160 cm). Trăsături epigenetice: absența congenitală a M_3 stâng. Patologii dentare: patru pierderi produse *antemortem* pe arcada inferioară. Patologii osoase: osteoartrită cervicală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate, în special pe oasele membrelor inferioare; entezopatii mecanice pe oasele membrelor inferioare; apertură septală humerală bilaterală; fațete suplimentare de articulație pe epifizele distale tibiale; trohanter femural suplimentar bilateral; numeroși indicatori ai activităților ecvestre.

Scheletul B, date paleoantropologice: femeie, 30-40 ani; conexiune anatomică parțială; incomplet; precar conservat; indice cefalic mezocran; gracil; statură scheletică mijlocie; trăsături tipologice mediteranoide. Patologii dentare: tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) de tip porotic, inactivă în momentul decesului; osteoartrită cervicală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare moderate; fațete suplimentare de articulație pe epifizele distale ale tibiilor; entezopatii mecanice pe oasele membrelor superioare și inferioare; apertură septală humerală bilaterală. Traumatisme: trei coroane dentare (I^1, I^2 și $C_{\#}$ de pe partea stângă) fracturate *perimortem*.

Inventar:

1. Intre membrele inferioare ale scheletului A, păstrat *in situ,* îmbrăcate pe humerusul de pe partea dreaptă, au fost descoperite două *brățări de bronz*; a treia se afla la circa 20 cm de peretele sudic al gropii mormântului **(Fig. 20; 23)**.

Brățară de bronz cu nodozități. Executată dintr-o bară plină, având în secțiune formă cvasi-dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Este decorată pe partea exterioară cu câte trei grupuri de butoni de formă oval-circulară, unite între ele prin sudare. Grupurile sunt plasate la distanțe aproximativ egale una de alta. Dimensiuni: diametrul – 7,6 cm; grosimea barei – 0,8 cm; distanța între grupurile de nodozități – 5,4x6,2x5,9 cm; dimensiunile grupurilor de butoni – 1,6x1,5 cm **(Fig. 25,2)**.

Brățară de mână din bronz. Executată dintr-o bară plină, având în secțiune formă cvasi-rotundă. Aceasta avea trei grupuri de nodozități cu câte patru bobițe sudate pe bară și unite între ele. Dimensiuni: diametrul – 7,4 cm; grosimea barei – 0,7 cm; distanța între grupurile de nodozități – 4 cm; dimensiunile grupurilor de butoni – 1,75x1,2 cm **(Fig. 25,1)**.

Brățară de bronz. Executată dintr-o bară plină de formă semicirculară în secțiune. Pe partea interioară este prevăzută cu o șănțuire longitudinală, cu urme de la forma de turnare (dimensiuni: lățimea – 1,1 cm; adâncimea – 0,3 cm). La distanțe aproximativ egale este ornamentată printr-o panglică care înfășoară bara cu trei cercuri. Este sudată pe bară. Dimensiuni: diametrul – 7,15 cm; grosimea pereților – 0,4 cm; distanța între benzile ornamentate – 5,85/6,1/4,5 cm; dimensiunile ornamentelor – 1,12/1,15/1,25 cm **(Fig. 25,3)**.

2. *Bară semicirculară de fier* (fragment de brățară?). A fost descoperită în regiunea centrală a gropii mormântului, la 25 cm sud de femurul drept al scheletului A. Avea o stare de conservare nesatisfăcătoare, ceea ce a făcut imposibilă recuperarea și salvarea acestui obiect pentru restaurare-conservare. Dimensiuni înregistrate *in situ:* lungimea – 7,8 cm; diametrul barei – 0,4 cm **(Fig. 23)**.

3. *Cercel modelat din bronz*. A fost descoperit la 20 cm de latura sudică a gropii mormântului **(Fig. 24,8)**. Executat dintr-o bară de bronz cu diametrul de 0,35 cm, răsucită în jurul axei de 1,5 ori, diametrul maxim de 2,6 cm **(Fig. 24,8)**.

4. *Cercel*. A fost descoperit în zona bazinului scheletului A **(Fig. 24,9)**. Modelat dintr-o bară de bronz cu diametrul de 0,3 cm. Acesta era compus din două inele, unul cu diametrul de 2,2 și altul de 1,8 cm **(Fig. 24,9)**.

5. *Mărgele* (4 ex.). Au fost descoperite în partea estică a gropii mormântului 5 **(Fig. 24,4-7, 10-25)**.

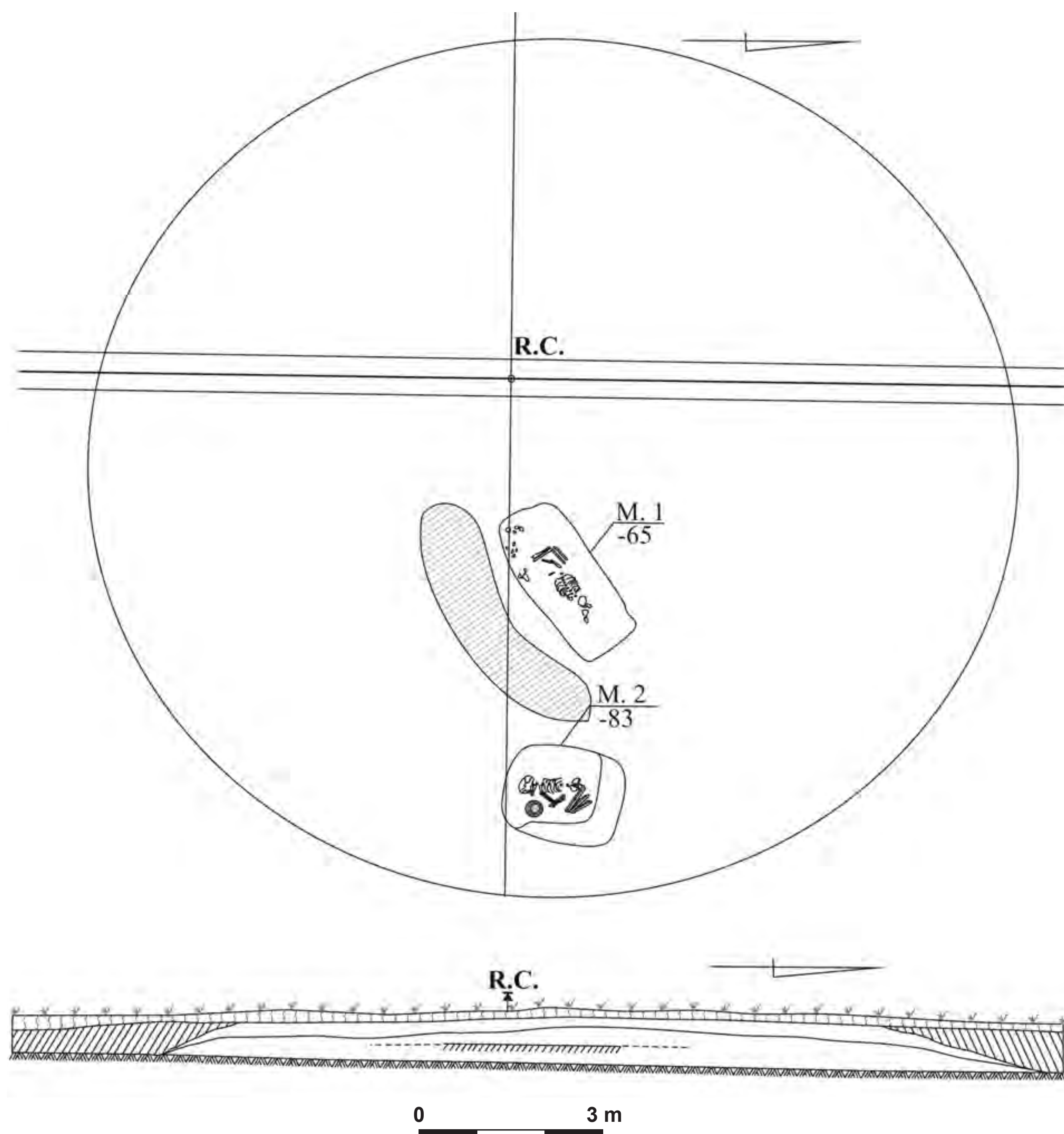

Fig. 26. Tumulul 5A *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

Acestea prezentau o formă tubulară, ușor bombate, modelate din pastă de lut de culoare cărămizie. Corpul mărgelelor este ornamentat cu benzi vălurite de culoare albă.

6. *Salbă de mărgele de coral* **(Fig. 24,10-14, 21-25)**. Sub schelet și în jurul craniului defunctului A au fost descoperite peste 40 de mărgele de dimensiuni mici. Acestea au fost modelate dintr-o pastă caolinoasă (coral?), cu diametrul între 3 și 4 mm, foarte friabile, majoritatea celor recuperate fiind în stare fragmentară.

7. *Mărgele* (6 ex.) din pastă de sticlă de culoare albastră-deschisă și neagră, cu aplicație de picături circulare de culoare albă și neagră (de forma ochiului în miniatură). Diametrul acestora variază între 0,8 și 1,15 cm, înălțimea – între 1,25 și 0,7 cm, diametrul orificiului – de la 0,15 până la 0,42 cm **(Fig. 24,15-20)**.

8. *Mărgele* (6 ex.) din pastă calcaroasă de culoare alb-cenușie, fără ornamente conservate. Diametrul acestora variază între 0,65 și 1,3 cm, înălțimea – între 0,38 și 0,8 cm, diametrul orificiului – de la 0,1 până la 0,6 cm **(Fig. 24)**.

Tumulul 5A *La Pietricei* se găsea la circa 2 m sud de tumulul 5, practic mantalele lor contopindu-

se una cu alta. Suprafața movilei se ara anual și, în momentul demarării cercetării, avea o configurație circulară neevidențiată în plan **(Fig. 1,3; 26)**. Obiectivul avea înălțimea de circa 0,80 m, iar diametrul, de aproximativ 15 m. Mantaua tumulului a fost împărțită în două secțiuni paralele, iar între ele a fost lăsat un martor cu lățimea de până la 0,6 m, cu scopul înregistrării stratigrafiei.

Drept rezultat al cercetărilor arheologice, au fost descoperite două morminte de inhumație.

Mormântul 1 (scitic) a fost descoperit în sectorul central-estic al tumulului, la o distanță de 2 m est de reperul central, la adâncimea de 0,65 m **(Fig. 26)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, fiind orientată pe axa SV-NE. Dimensiuni: 2,8x1,20 m, adâncimea de la nivelul sesizării conturului – 0,35 m. Pe pereții camerei funerare au fost identificate urme de vopsire.

Pe partea sud-estică a mormântului a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Solul galben forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 4,3 m, lățimea maximă de 1,1 m și grosimea de până la 0,10 m.

Drept rezultat al intervenției de după înhumare, defunctul nu avea o poziție anatomică firească, ci relativă și parțială. Cu probabilitate se poate presupune că acesta a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre sud-vest. *In situ* s-au păstrat doar oasele sternului și o parte din centura pelviană. Majoritatea oaselor scheletului se aflau pe fundul gropii, în jumătatea ei sud-vestică. Piese de inventar nu au fost descoperite.

Date paleoantropologice: probabil bărbat, 40-45 ani; conexiune anatomică parțială; segment cranian absent; precar conservat; destul de robust; statură scheletică mare (175 cm). Patologii osoase: hernie discală toracică și lombară; degenerare osoasă moderată. Traumatisme: o leziune pe latura anterioară a tibiei de pe partea stângă, în treimea proximală, produsă *perimortem*, cu un obiect tăios. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare accentuate, cu precădere pe tibii, femure și humerusuri; apertură septală humerală bilaterală; pilastrie femurală; entezopatii mecanice pe latura posterioară a tibiilor; torsionare diafizară femurală; numeroși indicatori ai activităților ecvestre.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*), exemplar cu vârsta cuprinsă între 1 și 3-4 ani: fragment proximal de omoplat drept, capăt articular consolidat, cu spărtură pe col; fragment proximal de omoplat stâng, matur, capăt articular consolidat, cu spărtură pe capătul articular; fragment distal de radius stâng, neepifizat; cinci fragmente coaste.

Mormântul 2 (cultura Mnogovalikovaia) a fost observat în sectorul estic al tumulului, la distanța de 5,9 m est de reperul central și la adâncimea de 0,83 m **(Fig. 26)**. Groapa mormântului avea forma aproximativ dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Camera funerară era prevăzută în partea sudică, estică și nordică cu o treaptă din pământ crutat. Treapta era la adâncimea de 0,43 m de la nivelul surprinderii conturului și avea lățimea de 0,1 m în partea sudică, de 0,16 m în partea estică, lățindu-se în partea nordică până la 0,45 m. Camera funerară avea formă trapezoidală, cu laturile ușor arcuite și colțurile rotunjite, fiind orientată pe direcția sud-sud-vest – nord-nord-est, cu dimensiunile de 1,45x1,2, iar adâncimea de la nivelul treptei era de 0,3 m. În partea de jos groapa mortuară se lățea până la 1,30 m **(Fig. 27)**. Umplutura complexului consta din cernoziom și lut galben, în amestec cu fragmente de lemn putred și fragmente de oase umane.

Fig. 27. Tumulul 5A, mormântul 2.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii, în poziție chircită pe partea dreaptă, cu capul orientat spre sud. Craniul era așezat pe partea dreaptă, cu fața spre est. Membrele superioare erau îndoite de la coate, în fața cutiei toracice, puțin deplasate, membrele inferioare fiind chircite mediu, pe partea dreaptă. În fața cutiei toracice, la distanța de 0,10 m de peretele estic al gropii, era depus un vas de ofrandă **(Fig. 27)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 16-18 ani; conexiune anatomică; aproape complet; bine conservat; robust; statură scheletică supramijlocie (167 cm); trăsături tipologice proto-europoide. Trăsături

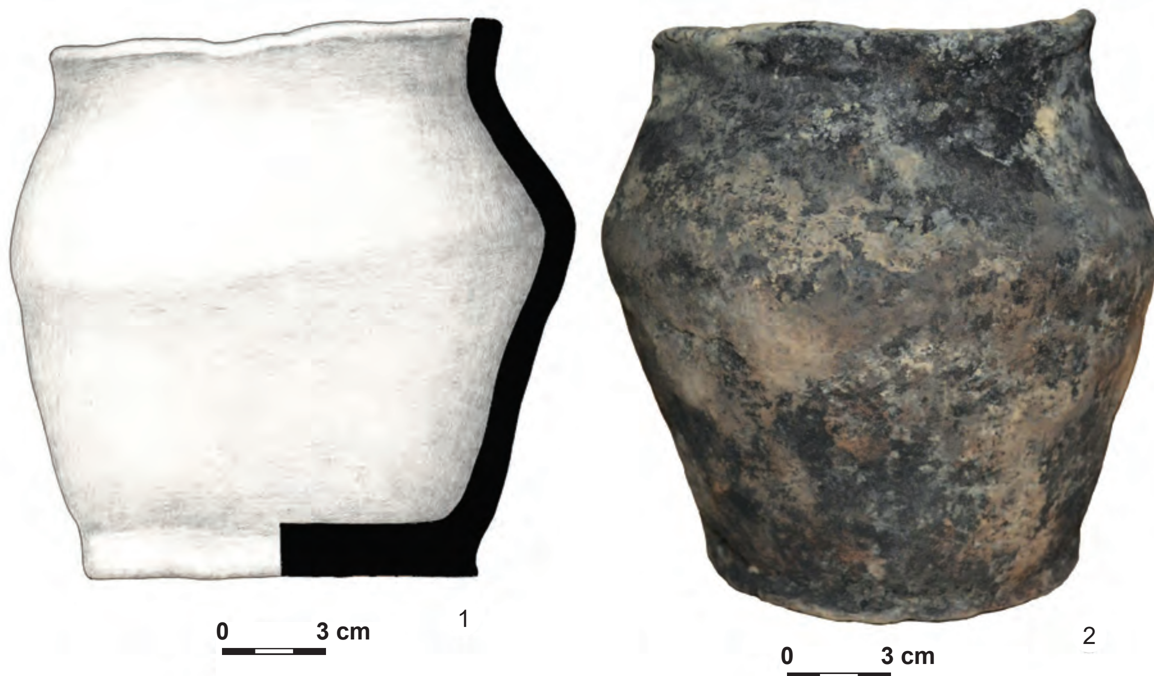

Fig. 28. Tumulul 5A, vas de lut din mormântul 2.

epigenetice: *torus mandibularis*. Patologii dentare: tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) de tip porotic-cribrotic, activă în momentul decesului. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate, cu precădere la nivelul membrelor inferioare; apertură septală humerală bilaterală; entezopatii mecanice pe oasele membrelor inferioare.

Inventar:

1. *Vas ceramic.* A fost descoperit în partea estică a gropii mormântului. Recipientul prezintă o oală de formă bitronconică, cu fundul plat și cu umărul evidențiat în partea superioară a vasului **(Fig. 27; 28)**. Buza este puțin evidențiată și tăiată. Suprafața exterioară este prost lucrată, fără urme de lustruire, culoarea este cenușiu-închisă cu pete negre, drept rezultat al arderii neuniforme. Suprafața interioară a pereților vasului este de culoare cenușie-închisă în jumătatea superioară și neagră în cea inferioară. În secțiune pereții vasului sunt de culoare neagră, având ca degresanți cioburi pisate mărunt. Dimensiuni: înălțimea – 16,5 cm, diametrul fundului – 11 cm, diametrul maxim – 15,6 cm, diametrul gurii – 12,7 cm, grosimea pereților – 0,8-1 cm **(Fig. 28)**.

Stratigrafia și cronologia relativă a tumulilor 5 și 5a

Mantalele movilelor 5 și 5A, atât pe parcursul timpului, dar și drept urmare a distanței mici dintre ele, s-au contopit. Astfel, în momentul demarării investigațiilor arheologice acestea formau cifra opt în plan **(Fig. 20; 26)**.

<u>Tumulul 5. Profilul central, partea estică</u> **(Fig. 20)**. În profil au fost semnalate două straturi de completare a mantalei tumulului.

Mantaua I, cu diametrul de 15,5 m, cu înălțimea de 0,3 m în zona mediană și de 0,15-0,2 m la extremități. În partea centrală a tumulului, la adâncimea de 1 m de reperul central a fost depistat nivelul antic de călcare. Acesta se putea observa, în profilul central, pe o distanță de 4,30 m spre nord și circa 1,3 m spre sud de reper. În profil, înălțimea tumulului de la stratul de lut galben constituia 1,10 m.

Prima manta a tumulului este în legătură directă cu mormântul 4 din perioada epocii bronzului timpuriu, cultura Iamnaia, care era amplasat în sectorul nord-estic al tumulului, la 3,2 m distanță de reperul central și la adâncimea de 0,53 m **(Fig. 20)**. Acesta face parte din gupa IV Pre-Iamnaia, după periodizarea propusă de E.V. Iarovoi[24], conform seriei de elemente enunțate mai sus. Secundar, în mantaua I a tumulului a fost amenajat mormântul 3, care, după toate caracteristicile, ar aparține tot reprezentanților culturii Iamnaia, dar din faza târzie de existență a acesteia[25]. Atât mormântul 4, cât și mormântul 3 au fost deranjate, însă în urma observațiilor *in situ* s-au putut stabili anumite aspecte ce țin de ritul de înmormântare, care au permis încadrarea lor în grupe tipologice.

Mantaua II, cu diametrul de aproximativ 16,5 m, avea grosimea de 0,3 m în zona centrală și de 0,5 la extremități. În profil au fost semnalate lentile de sol

[24] Яровой 2000, 171-173, таб. 26.
[25] Ibidem, 188-192, таб. 26.

galben, excavat în procesul de săpare a gropii mormintelor 1 și 2. Solul galben forma o lentilă oval-alungită cu grosimea de 0,10-0,15 m.

A doua manta a fost ridicată deasupra mormântului 2, care a fost atribuit culturii scitice. Ulterior, în mantaua II au fost amenajate mormintele 1 și 5, de asemenea scitice **(Fig. 20)**.

Tumulul 5A. Profilul central, partea estică **(Fig. 26)**. În profilul central au fost observate două etape de completare a mantalei tumulului.

Mantaua I, cu diametrul de 13,5 m, avea înălțimea de 0,3 m în zona reperului central, micșorându-se până la nivelul antic de călcare. Nivelul preistoric de călcare a fost surprins la adâncimea de 0,6 m de la reperul central, pe o lungime de circa 3 m. În profil, la nivelul reperului central, înălțimea tumulului de la stratul de lut galben constituia 0,85 m. Mantaua a fost ridicată în perioada mijlocie a epocii bronzului, deasupra mormântului 2 (atribuit culturii Mnogovalikovaia). Groapa funerară dreptunghiulară cu treaptă a mormântului 2 se încadrează în grupa tipologică IV, iar prezența nișei laterale în partea de vest coincide cu tipul II al camerelor mortuare ovale[26]. Vasul ceramic din mormântul 2, de formă bitronconică, cu fundul plat și cu umărul evidențiat în partea superioară, se încadrează în tipul II – al vaselor de proporții medii cu umerii evidențiați și buza dreaptă[27].

Mantaua II, cu diametrul de aproximativ 14,3 m, avea grosimea de 0,35 m în regiunea centrală și de 0,25 la extremități. În partea sud-estică a mormântului a fost semnalat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii, ce forma în plan un arc de cerc cu lungimea de 4,3 m, lățimea maximă de 1,1 m și grosimea de până la 0,10 m **(Fig. 26)**. A doua manta a fost ridicată deasupra mormântului 1, scitic, care a suportat o intervenție în vechime.

În cazul tumulilor 5 și 5A este necesar de menționat că înmormântările scitice au avut loc în movile mai timpurii, adică în movile ridicate în epoca bronzului timpuriu (cultura Iamnaia) și respectiv, epoca bronzului mijlociu (cultura Mnogovalikovaia). Asemenea situație nu a fost documentată în cazul tumulilor 2, 3, 4, 6 și 7 din punctul *La Pietricei,* cercetați în campaniile precedente și reprezintă un fenomen destul de rar întâlnit la comunitățile scitice din spațiul carpato-dunărean.

Cât privește încadrarea cronologică a mormintelor scitice din tumulii 5 și 5A din punctul *La Pietricei,* acestea pot fi plasate în intervalul de la mijlocul sec. IV și până la sfârșitul sec. IV î.Hr. Drept elemente de datare în cazul mormintelor scitice servesc brățările de bronz cu bile sudate descoperite în mormântul 5 din tumulul 5, ce au un cadru cronologic destul de larg, cuprins între mijlocul sec. IV – începutul sec. III î.Hr. după grila cronologică propusă de D. Măndescu[28]. Cele mai apropiate analogii au fost descoperite în cinci puncte pe teritoriul României, după cum urmează: Albești (Teleorman), datată cu sec. IV î.Hr.[29]; Bugeac II – Ghețărie, datată cu mijlocul sec. V – IV î.Hr.[30]; Huși – Corni, datată cu sec. IV-III î.Hr.[31]; Murighiol, datată cu sec. IV î.Hr.[32] și la Telești – Drăgoiești, datată cu sec. V-IV î.Hr.[33]. Intervalul cronologic enunțat de noi este argumentat și de spada cu un singur tăiș și spinarea încovoiată, descoperită în mormântul 1 din tumulul 5, care are o limită cronologică clară și anume, în sfertul trei al secolului IV î.Hr., în baza pieselor similare descoperite la Ciauș[34] și Plavni I[35]. Această spadă, numită și de tip Ciauș[36], este prezentă în complexele arheologice datate cu a doua jumătate a sec. IV î.Hr. și lipsește cu desăvârșire în perioada imediat următoare[37].

Tumulul 13 *La Pietricei* se găsea la circa 2 km nord de Aeroportul Internațional Cahul și la circa 0,083 km vest de traseul L686 Cahul-AIC. Obiectivul avea înălțimea de circa 0,20 m, iar diametrul, de aproximativ 20x17 m. Drept rezultat al cercetărilor arheologice, au fost descoperite trei morminte de inhumație și două șanțuri **(Fig. 1/4; 29)**.

Mormântul 1 (scitic) a fost descoperit în partea centrală a movilei, la distanța de 1,25 m nord-est de reper, la adâncimea de 0,70 m **(Fig. 29)**.

Groapa sepulcrală, orientată est-vest, avea forma dreptunghiulară cu laturile lungi arcuite. Dimensiuni: 2,35x1,25 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 1,05 m **(Fig. 29)**. Forma inițială a gropii mormântului a fost dreptunghiulară, puțin cotlonită la nivelul fundului pe latura vestică, dar sub presiunea solului ce forma mantaua, laturile lungi s-au prăbușit în interiorul camerei funerare **(Fig. 29)**.

Poziția defunctului în cadrul camerei funerare nu a putut fi stabilită, deoarece oasele scheletului erau dispersate în umplutura acesteia, drept urmare a intervenției din vechime **(Fig. 29)**.

Date paleoantropologice: bărbat, peste 60 ani; fără conexiune anatomică; bine reprezentat; precar conservat; robust; trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Patologii dentare: uzură dentară de tip abrazie (ocupațională); un abces pe arcada inferioară. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) inactivă în momentul decesului; osteofite pe vertebrele

[26] Савва 1992, 18, рис. 1/б-г.
[27] Савва 1992, 32, рис. 7-II, 5-71/б-г
[28] Măndescu 2010, 108, fig. 12; 123, fig. 18; 245, fig. 38; 297, fig. 53.
[29] Măndescu 2010, cat., 14.
[30] Ibidem, cat., 28, pl. 29.
[31] Ibidem, cat., 89, pl. 146.
[32] Ibidem, cat., 112, pl. 190.
[33] Ibidem, cat., 159-160, pl. 303.
[34] Редина 1999, 223-226, рис. 1/2-3, 2/1-3.
[35] Суничук, Фокеев 1984, 117; Редина 1999, 223.
[36] Топал 2018, 186.
[37] Ibidem, 186.

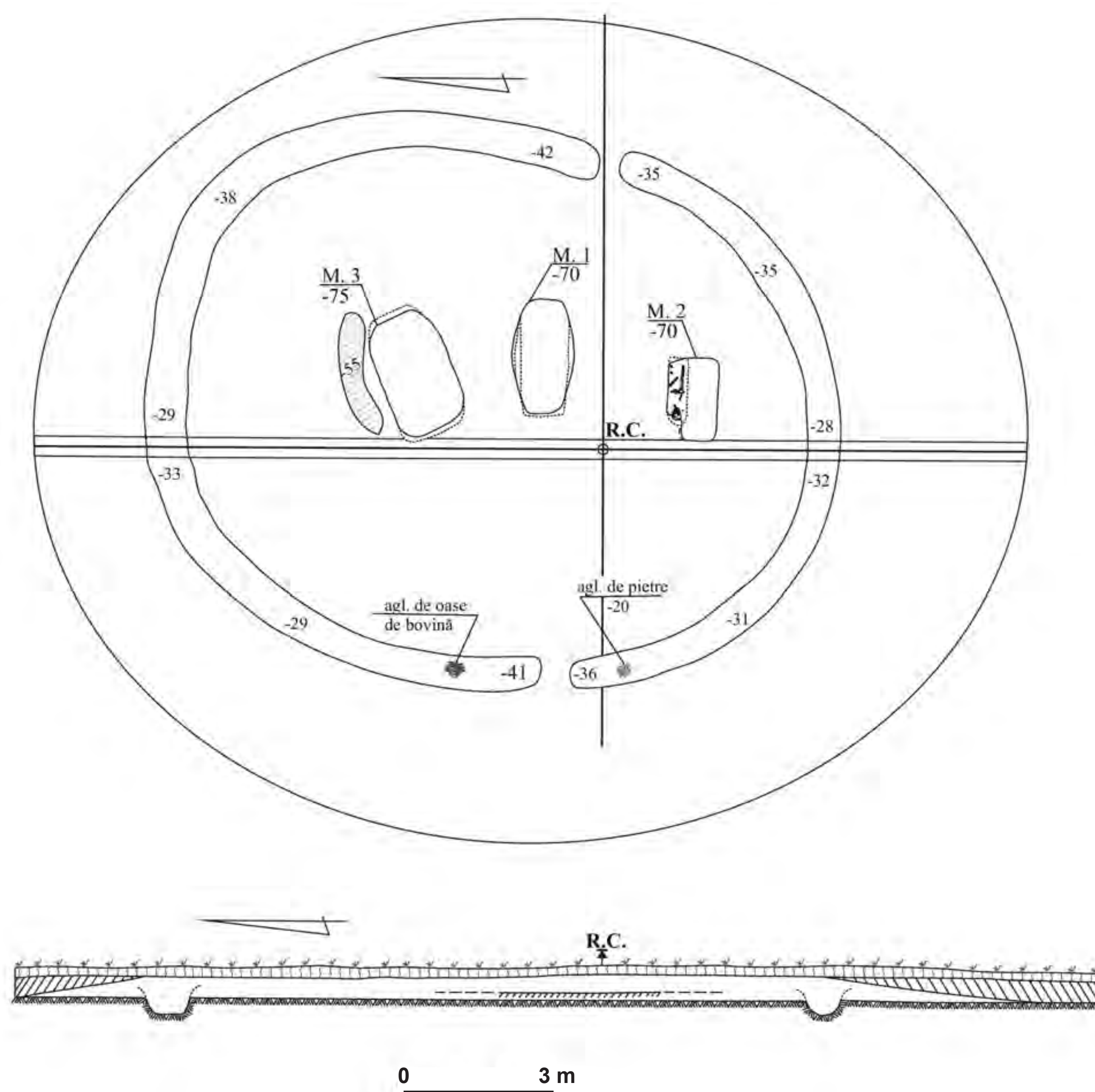

Fig. 29. Tumulul 13 *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

toracice și lombare; osteoartrită la nivelul articulațiilor coatelor și palmelor. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare moderate pe oasele membrelor superioare și accentuate pe cele ale membrelor inferioare; trohanter femural suplimentar bilateral; entezopatii mecanice pe femure. Observații tafonomice: pe aproape toate oasele sunt prezente urme punctiforme roz-roșiatice dispersate.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*), exemplar matur, cu vârsta mai mare de 4 ani: humerus stâng, întreg; radius-ulnă stânga, întregi; tibie stângă întreagă; astragal stâng; fragmente de omoplat, coxal, coaste si alte oase.

Inventar:

1. În umplutura gropii a fost descoperită o *bară de fier* curbată, ce avea lumgimea de 3,1 cm și diametrul cuprins între 0,8 cm și 0,45 cm.

Mormântul 2 (scitic) a fost descoperit în partea central-sudică a tumulului, la distanța de 2,25 m sud – sud-est de reper, la adâncimea de 0,70 m **(Fig. 29)**.

Groapa mortuară era orientată est-vest și avea forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite. Pe latura nordică groapa era prevăzută cu o nișă laterală, unde a fost depus defunctul. Dimensiunea gropii la nivelul de surprindere era de 1,90x0,70 m, iar adâncimea puțului de acces, de 0,90 m. Camera unde a fost depus defunctul avea dimensiunile de 1,55x0,45 m și

se adâncea cu 0,05 m față de fundul puțului de intrare. Camera funerară a fost săpată în latura nordică circa 0,45 m **(Fig. 30)**.

Scheletul defunctului era în poziție *decubit dorsal*, cu capul spre vest, cu membrul inferior drept întins, restul oaselor fiind fie deplasate de rozătoare, fie consumate de aciditatea solului, din cauza vârstei fragede a defunctului **(Fig. 30)**.

Date paleoantropologice: sub-adult, 8-9 de ani; conexiune anatomică parțială; aproape complet în segmentul cranian; afectat de aciditatea solului în segmentul postcranian; precar conservat. Patologii dentare: tartru supragingival. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra* orbitalia) activă în momentul decesului.

Date arheozoologice: fragment costal de bovină domestică (*Bos taurus*).

Inventar:

1. Pe fundul gropii camerei sepulcrale, în partea dreaptă a craniului, la o distanță de 10 cm, au fost descoperite două piese de inventar. O *scoică de tip kauri* **(Fig. 31,2)**, tăiată longitudinal pe partea mediană, formând astfel un orificiu și o *mărgică din pastă de sticlă* (?). Prima avea dimensiunile de 2,3x1,4x0,8 cm. Mărgica din pastă de sticlă (?) avea înălțimea de 1 cm, diametrul de 0,95 cm și diametrul orificiului de 0,18 cm **(Fig. 31,3)**.

2. În partea sângă a craniului au fost descoperite mai multe fragmente ce provin de la *doi cercei* modelați din bară de bronz. Diametrul în secțiune a barei de bronz este de cca 0,28 cm **(Fig. 31,1)**.

Mormântul 3 (scitic) a fost identificat în partea nordică a movilei, la distanța de 3 m nord – nord-est de reper, la adâncimea de 0,75 m **(Fig. 29)**.

Groapa mormântului, orientată nord-est – sud-vest, avea forma dreptunghiulară cu laturile lungi arcuite și colțurile rotunjite. Dimensiuni: 2,40x1,60 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 1,15 m **(Fig. 29)**. Forma inițială a gropii mormântului a fost dreptunghiulară, puțin cotlonită la nivelul fundului pe latura vestică și estică **(Fig. 29)**. Pe partea nord-vestică a mormântului 3, la adâncimea de 0,55 m, a fost depistat solul galben, excavat în procesul de săpare a gropii. Acesta forma o aglomerare semicirculară în plan, cu lungimea de 2,5 m, lățimea maximă de 0,60 m și grosimea de 0,15 m.

Poziția defunctului în cadrul camerei funerare rămâne incertă, din cauza faptului că acest complex a suferit intervenție în vechime; oasele scheletului erau dispersate, la diferite adâncimi, în umplutura camerei mortuare.

Date paleoantropologice: femeie, peste 60 ani; fără conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; moderat de robust; trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Trăsături epigenetice și anomalii: absența congenitală bilaterală a M_3;

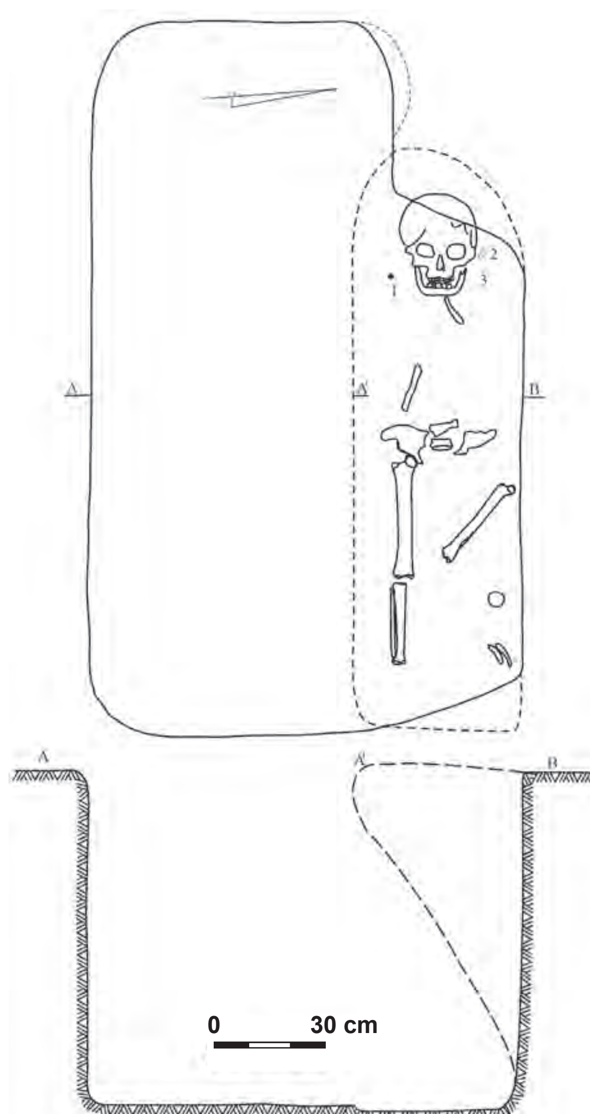

Fig. 30. Tumulul 13, mormântul 2, plan și secțiune.

cartilaj costal osificat. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*) inactivă în momentul decesului; osteofite marginale de mari dimensiuni și tasare a corpurilor vertebrale toracice și lombare; osteoartrită cervicală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare moderate pe oasele membrelor superioare și accentuate pe cele ale membrelor inferioare; fațete suplimentare pe articulația tibio-talară; trohanter femural suplimentar bilateral; entezopatii mecanice pe latura posterioară a femurelor. Observații tafonomice: pe ramurile mandibulare și pe diafizele peroneelor sunt urme lăsate de dinții rozătoarelor.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*), exemplar matur, cu vârsta mai mare de 4 ani: humerus stâng cu epifiza proximală spartă, radius stâng cu epifiza distală spartă, femur stâng întreg, tibie stângă cu epifiza proximală spartă, astragal stâng, fragmente de coaste și alte oase.

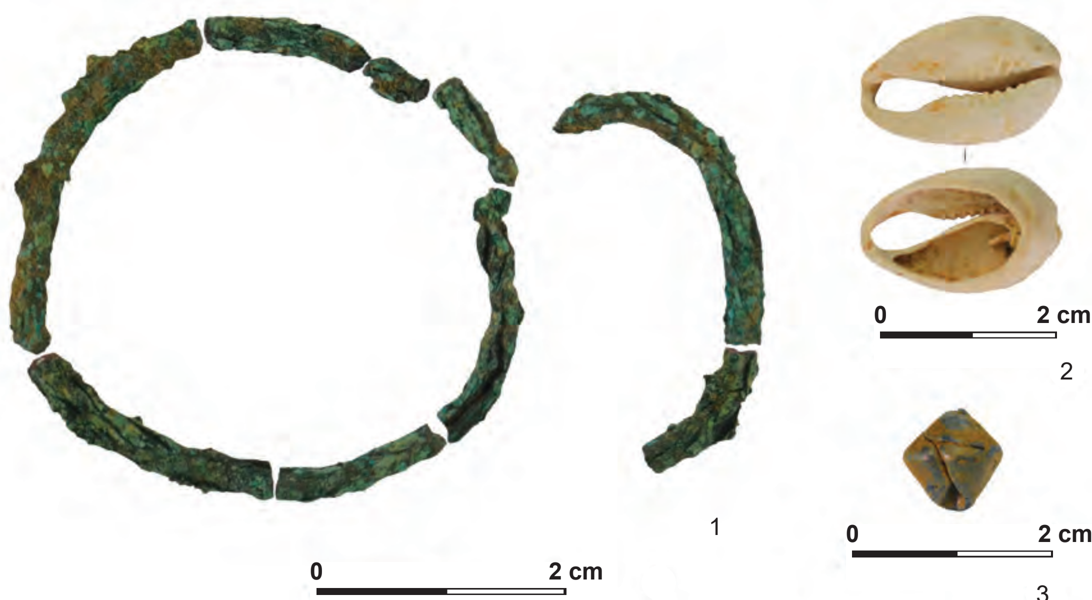

Fig. 31. Tumulul 13, piese descoperite în mormântul 2.

Amenajări ritualice sub manta **(Fig. 29)**. Cu prilejul decapării mantalei tumulului, la adâncimea de aproximativ 0,55-0,60 m au mai fost descoperite două șanțuri, care formau în plan arcuri concave, ce flancau din partea nordică și sudică mormintele 1-3. Față de șanțul sudic, cel nordic forma un arc mai pronunțat în regiunea mediană, având dimensiuni mai mari. Distanța dintre capetele estice era de 0,40 m, iar între cele vestice, de 0,60 m. Lățimea șanțului sudic varia între 0,60 m și 0,80 m. Șanțul nordic avea lățimea cuprinsă între 0,45 m și 0,85 m. Ambele șanțuri aveau adâncimi ce oscilau între 0,28 m și 0,42 m. Aceste două amenajări, care înconjurau mormintele din tumul, formau o incintă ovală cu dimensiunile de 12,5x9,8 m, axa lungă fiind pe direcția nord – nord-est.

Extremitățile vestice ale șanțurilor au fost folosite drept spații pentru două amenajări ritualice, cel mai curând legate de mormintele cuprinse în incintă. La distanța de 1,40 m de la capătul șanțului nordic, în umplutura acestuia, la nivelul de surprindere, a fost descoperită o *aglomerație de oase* de origine animală (resturi scheletice de bovină domestică, *Bos taurus*, exemplar matur). Aceasta a fost documentată pe o porțiune cu dimensiunile de 0,40x0,10 m și grosimea în secțiune de circa 0,15 m **(Fig. 29)**. Capătul vestic al șanțului sudic, similar celui descris anterior, conținea o amenajare compusă din pietre de gresie de râu, depuse compact pe fundul șanțului pe o „pernă” de lut. *Aglomerația de pietre*, găsită la distanța de 0,80 m de capătul șanțului, avea dimensiunile de 0,30x0,20 m și grosimea în secțiune a pietrelor de 0,10 m **(Fig. 29)**. Pietrele, cu dimensiuni ce variau între 6x4x2 cm și 13x10x4 cm, au fost depuse intenționat pe un strat de lut bătătorit cu grosimea de 0,05 m.

Drept urmare, putem conchide că șanțurile au fost săpate în momentul edificării movilei deasupra mormintelor 1-3 **(Fig. 29)**. Și depunerea ritualică a pietrelor de gresie din capătul vestic al șanțului sudic ține de perioada de construcție a tumulului. Referitor la aglomerația de oase descoperită în șanțul nordic, putem admite că este urma unui ospăț funerar, dar dintr-o perioadă ulterioară, când șanțul era deja umplut într-o oarecare măsură cu sol scurs de pe mantaua movilei ridicate **(Fig. 29)**.

Tumulul 14 *La Pietricei* era situat la distanța de 0,24 m nord-est de tumulul 13 și avea înălțimea de circa 0,25 m, iar diametrul de aproximativ 13,5 m. Drept rezultat al săpăturilor arheologice, au fost cercetate trei morminte și două șanțuri semicirculare **(Fig. 1,5; 32)**.

Mormântul 1 (scitic) a fost găsit în partea centrală a movilei, sub reperul central, la adâncimea de 0,54 m **(Fig. 32)**.

Groapa sepulcrală, orientată est-vest, avea forma dreptunghiulară cu laturile ușor arcuite. Dimensiuni: 2,4x1,85 m, adâncimea de la nivelul semnalării conturului – 1,10 m **(Fig. 32)**. Forma gropii mormântului în momentul săpării a fost dreptunghiulară, prevăzută cu o nișă ce se adâncea cu 0,15 m spre latura vestică, dar laturile lungi s-au prăbușit în interiorul camerei funerare sub presiunea solului ce forma mantaua.

Modul în care a fost depus defunctul este incertă din cauza intervenției de după înhumare. Oasele

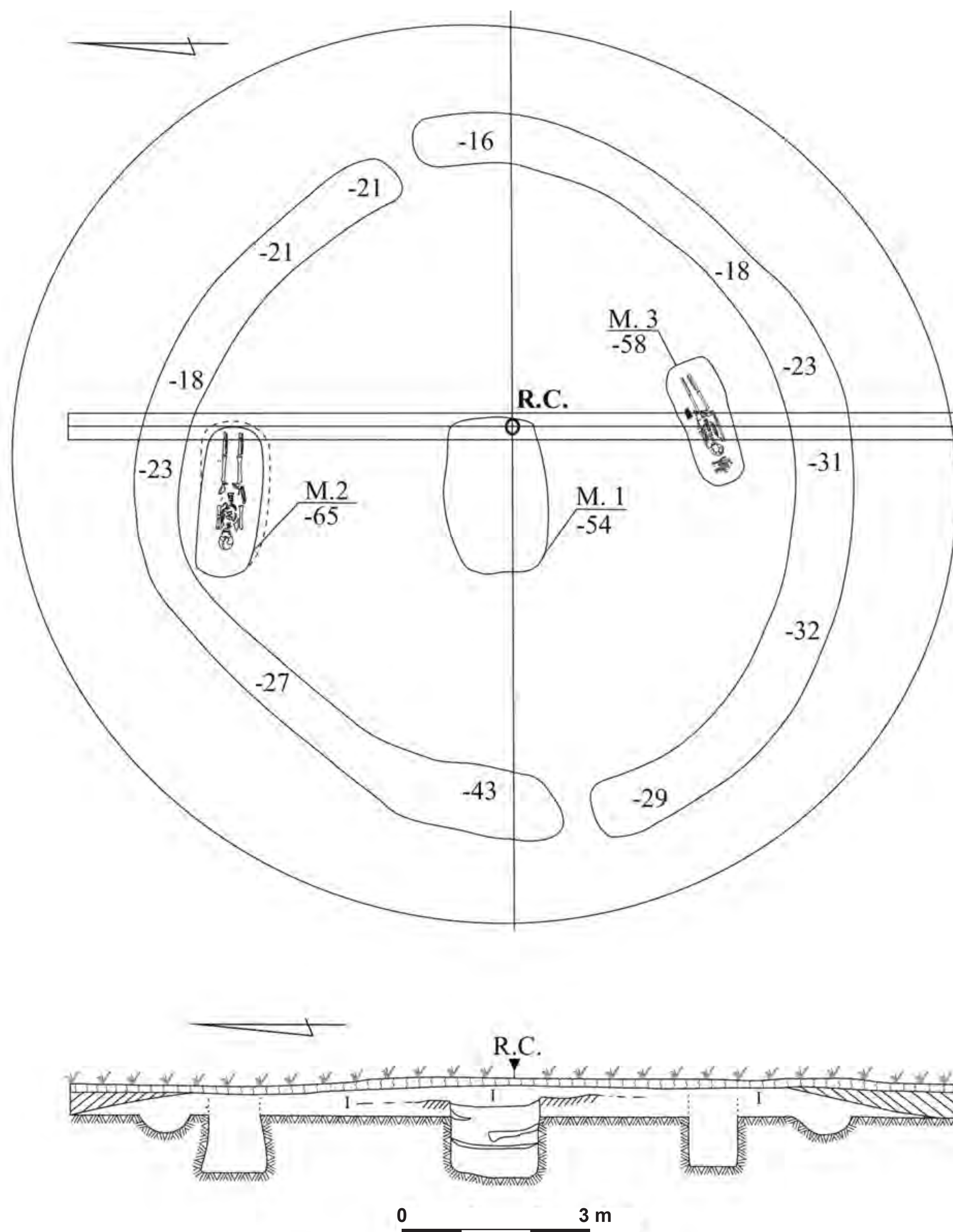

Fig. 32. Tumulul 14 *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

Fig. 33. Tumulul 14, mormântul 2.

scheletului erau dispersate în toată umplutura gropii sepulcrale **(Fig. 32)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 40-45 ani; fără conexiune anatomică; segment cranian reprezentat prin zigomaticul drept, mandibula și temporalul drept; segment postcranian aproape complet; satisfăcător conservat; foarte robust; trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Patologii osoase: osteofite lombare; hernie discală lombară; osteoartrită la nivelul articulațiilor umerilor, coatelor, genunchilor, gleznelor și vertebrelor cervicale. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare extrem de accentuate pe oasele membrelor; fațete suplimentare pe articulația tibio-talară; trohanter femural suplimentar bilateral; entezopatii mecanice pe tibii, peronee și femure; numeroși indicatori ai activităților ecvestre. Observații tafonomice: unele oase prezintă o pigmentație punctiformă roz-roșiatică.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*): fragmente de tibie, coaste și alte oase.

Inventar:

1. În procesul de degajare a umpluturii mormântului, pe lângă oase a fost descoperit un *vârf de săgeată* cu trei aripioare puternic oxidat. Acesta a fost confecționat din bronz și are lungimea de 3,55 cm, diametrul tubului de înmănușare de 0,4 cm și adâncimea de 1,25 cm.

Mormântul 2 (scitic) a fost descoperit în sectorul nordic al tumulului, la 4 m de la reper și la adâncimea de 0,65 m. El a fost semnalat în profilul martorului central (partea vestică) **(Fig. 32)**. Camera funerară avea forma dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 2,40x0,80 m, fiind orientată est - vest. Adâncimea gropii de la nivelul identificării era de 0,90 m. În umplutura gropii se întâlneau fragmente de lemn putred. La nivelul fundului, groapa mormântului se lățea sub latura nordică cu circa 0,10 m **(Fig. 33)**.

Defunctul a fost depus în poziție întins pe spate, cu membrele inferioare întinse și membrele superioare plasate paralel cu trunchiul **(Fig. 33)**.

Date paleoantropologice: probabil femeie, 20-30 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; moderat de robust spre gracil; indice cefalic mezocran; trăsături tipologice nordoide și mongoloide. Trăsături epigenetice: M_1 pentacuspidali; ușoară extensie de smalț pe molarii inferiori; *torus mandibularis*. Patologii dentare: două pierderi produse *antemortem* pe arcada inferioară. Patologii osoase: osteofite marginale pe vertebrele lombare; anchiloză la nivelul vertebrelor C2-C3; hernie discală lombară; modificări/reacții periosteale pe diafizele tibiilor și în regiunea metafizară femurală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare moderate; trohanter femural suplimentar bilateral. Observații tafonomice: urme lăsate de dinții rozătoarelor pe ulna stângă.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*): fragmente de omoplat, coxal, humerus, cubitus, tibie și alte oase.

Inventar:

1. Fusaiole (2 ex.). Au fost descoperite în zona abdomenului, deasupra coxalului stâng, după cum urmează: a) *fusaiolă bitronconică* – modelată din pastă de lut în amestec cu cioburi pisate, arsă neuniform, culoarea variază de la cenușiu-deschis la negru, suprafața a fost ornamentată cu linii incizate orizontal pe cele trei diametre, pe pansă au fost incizate motive triunghiulare, în partea superioară și în cea inferioară au fost imprimate câte o bandă a câte 13 puncte cu diametrul de cca 0,35 cm fiecare. Dimensiuni: diametrul maxim – 3,97 cm; diametrul mic – 1,65 cm; înălțimea – 3,92 cm; diametrul orificiului – 0,5 cm **(Fig. 34,2)**; b) *fusaiolă bitronconică cu baza scurtă* – modelată din pastă de lut în amestec cu cioburi pisate, arsă neuniform, culoarea suprafeței variază de

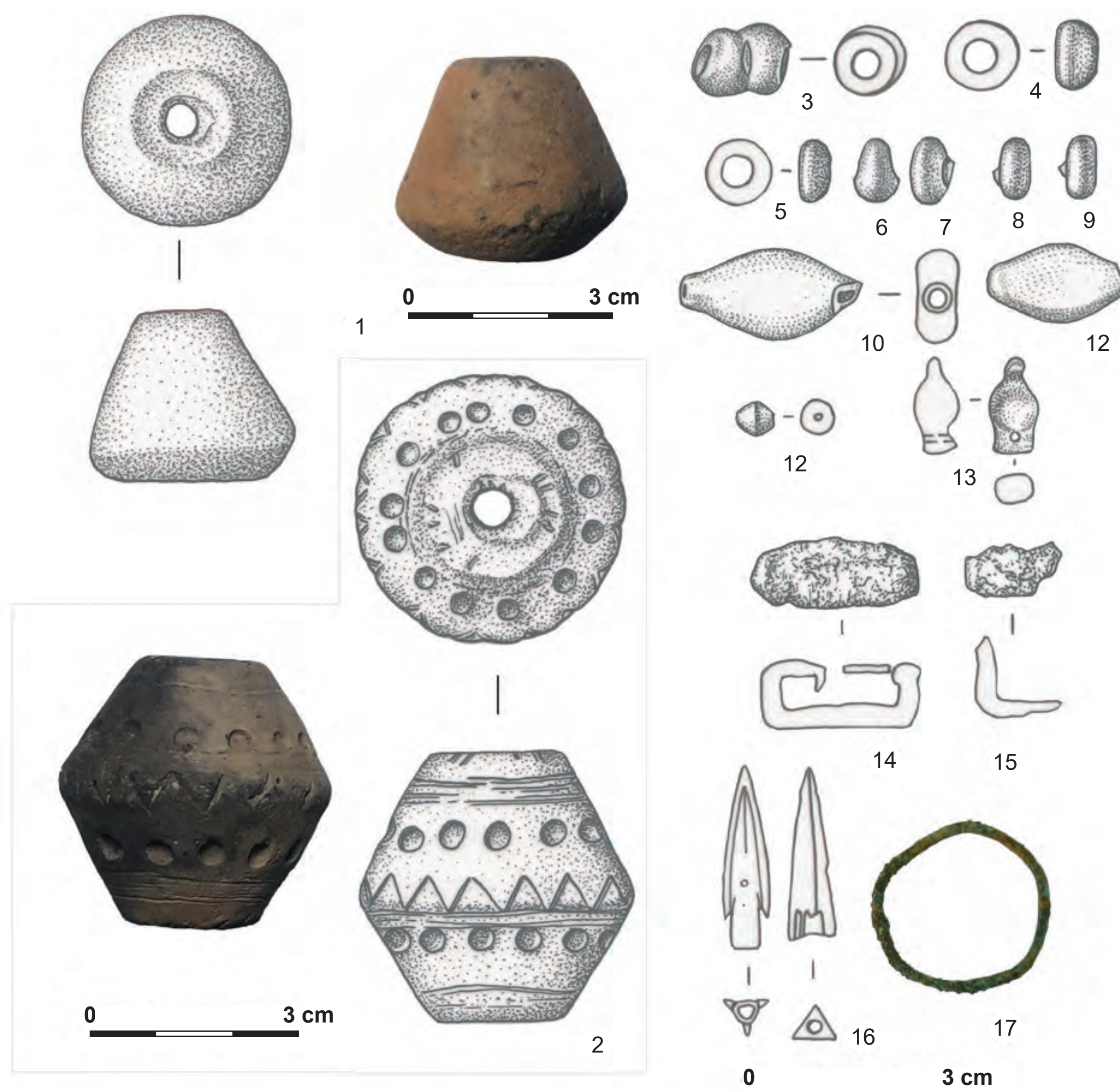

Fig. 34. Tumulul 14, piese descoperite în mormântul 2.

la galben-cărămiziu la cenușiu deschis. Dimensiuni: diametrul maxim – 3,40 cm; diametrul mic 1,0–1,3 cm; diametrul mic 2 – 2 cm; înălțimea – 2,50 cm; diametrul orificiului – 0,5 cm **(Fig. 34,1)**.

2. *Vârfuri de săgeți* (2 ex.), au fost identificate în partea stângă a scheletului, lângă partea inferioară a femurului. Acestea erau de două tipuri: a) vârf de săgeată din bronz cu trei aripioare, cu lungimea de 2,7 cm, diametrul tubului de înmănușare de 0,45 cm și adâncimea de 0,9 cm; b) vârf de săgeată piramidal confecționat din bronz, lungimea de 2,5 cm, adâncimea tubului de înmănușare de 0,8 cm și diametrul tubului de 0,25 cm **(Fig. 34,16)**.

3. *Mărgele din pastă de sticlă* (11 ex.). Au fost descoperite în diferite regiuni de pe fundul gropii. Acestea au fost modelate din pastă de sticlă de culoare albastă (10 ex.) și transparentă (1 ex.). Piesele prezentau diferite forme și dimensiuni, cum ar fi: romboidale, circulare, bitronconice și ovoidale **(Fig. 34,3-13)**.

4. În regiunea cutiei toracice a fost descoperit un *cercel* rotund, modelat dintr-o bară de bronz cu grosimea de 0,2 cm și diametrul de 2,55 cm **(Fig. 34,17)**.

5. În umplutura gropii au mai fost descoperite fragmente de la o cataramă de fier **(Fig. 34,14-15)**.

Mormântul 3 (scitic) a fost semnalat în partea sudică a martorului central, la o distanță de 2,7 m sud de reperul central, la adâncimea de 0,58 m **(Fig. 32)**. Camera funerară avea în plan formă dreptunghiulară, cu cotloniri pe latura nordică și estică. Dimensiunile

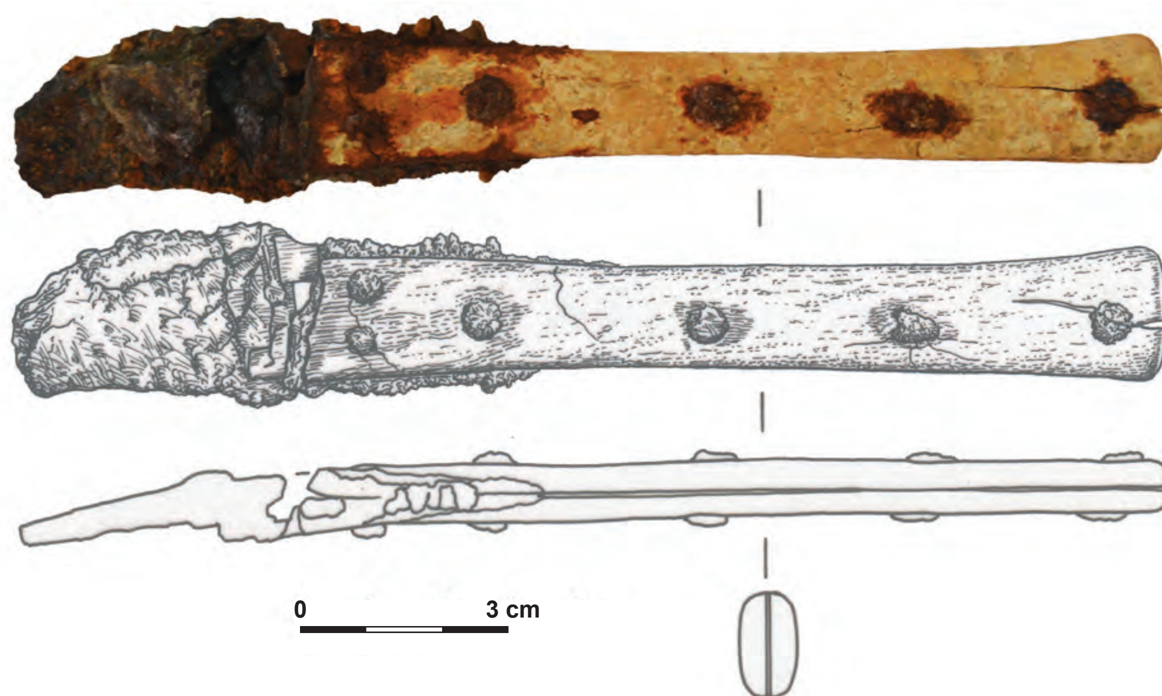

Fig. 35. Tumulul 14, cuțit descoperit în mormântul 3.

camerei sepulcrale erau de 2,15x0,70 m și adâncimea de 0,80 m. Aceasta era orientată pe direcția est-vest, cu o deviere de circa 10° spre sud **(Fig. 32)**.

Scheletul defunctului a fost depus pe fundul camerei funerare, în poziție *decubit dorsal* și capul orientat spre vest. Craniul se găsea așezat cu fața în sus. Membrul superior stâng, puțin îndoit din cot, se afla sub coxalul stâng, iar cel drept era întins de-a lungul trunchiului, oasele antebrațului fiind parțial sub coxalul drept. Membrele inferioare erau întinse **(Fig. 32)**.

Date paleoantropologice: sub-adult, 12-14 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; precar conservat. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra cranii*, *cribra orbitalia*) inactivă în momentul decesului. Observații tafonomice: exfoliere și crăpare.

Inventar:

1. Pe fundul gropii, între craniu și peretele vestic al gropii mormântului a fost documentată o aglomerație de *oase de origine animală*: fragmente de omoplat, humerus, radius, ulnă, femur, tibie, coaste și alte oase. Determinările arheozoologice au stabilit că acestea provin de la oaie/capră (*Ovis aries*/*Capra hircus*), exemplar matur, cu vârsta mai mare de 2 ani. Lângă aglomerația de oase de origine animală, la 0,10 m de craniul defunctului, a fost descoperit un *cuțit* cu spinarea ușor arcuita, cu lungimea totală de 16,6 cm (lungimea lamei – 4,1 cm, lungimea plăselei – 12,5 cm), mânerul placat cu două plăci de os, prinse cu două nituri la bază și cu alte patru pe toată lungimea **(Fig. 35)**.

2. În partea stângă a scheletului, la 0,20 m de partea superioară a femurului stâng, a fost descoperită o concentrație de *vârfuri de săgeți* cu trei aripioare (45 ex.). Acestea au fost depuse într-o anumită ordine, formând în plan o figură trapezoidală cu latura mică îndreptată spre latura estică a gropii. Judecând după modul în care au fost poziționate săgețile *in situ*, putem deduce că, atunci când au fost depuse, acestea se aflau într-o tolbă din materie organică, care însă nu s-a păstrat până în momentul descoperirii. Piesele descoperite pot fi încadrate în două tipuri majore: vârfuri de săgeți cu trei aripioare și tub de înmănușare lung (32 ex.) și vârfuri de săgeți de formă piramidală (13 ex.).

<u>Amenajări ritualice sub manta</u> **(Fig. 32)**. În procesul de decopertare a mantalei tumulului, la adâncimea de circa 0,50 m au fost descoperite două șanțuri semicirculare ce flancau dinspre nord și sud cele trei morminte. Acestea aveau o lățime ce varia între 0,60 m și 1,05 m, iar adâncimea era cuprinsă între 0,18 m și 0,43 m. Adâncimea era mai pronunțată la capetele vestice ale șanțurilor. Distanța dintre capetele estice ale șanțurilor era de 0,45 m, iar între cele vestice, de 0,40 m. În umplutura șanțurilor nu au fost descoperite vestigii arheologice.

Tumulul 16 *La Pietricei* se găsea la circa 18 m nord-est de tumulul 14 **(Fig. 1,6; 36)**. Obiectivul avea înălțimea de circa 0,15 m, iar diametrul de aproximativ 18 m. Mantaua tumulului a fost împărțită în două

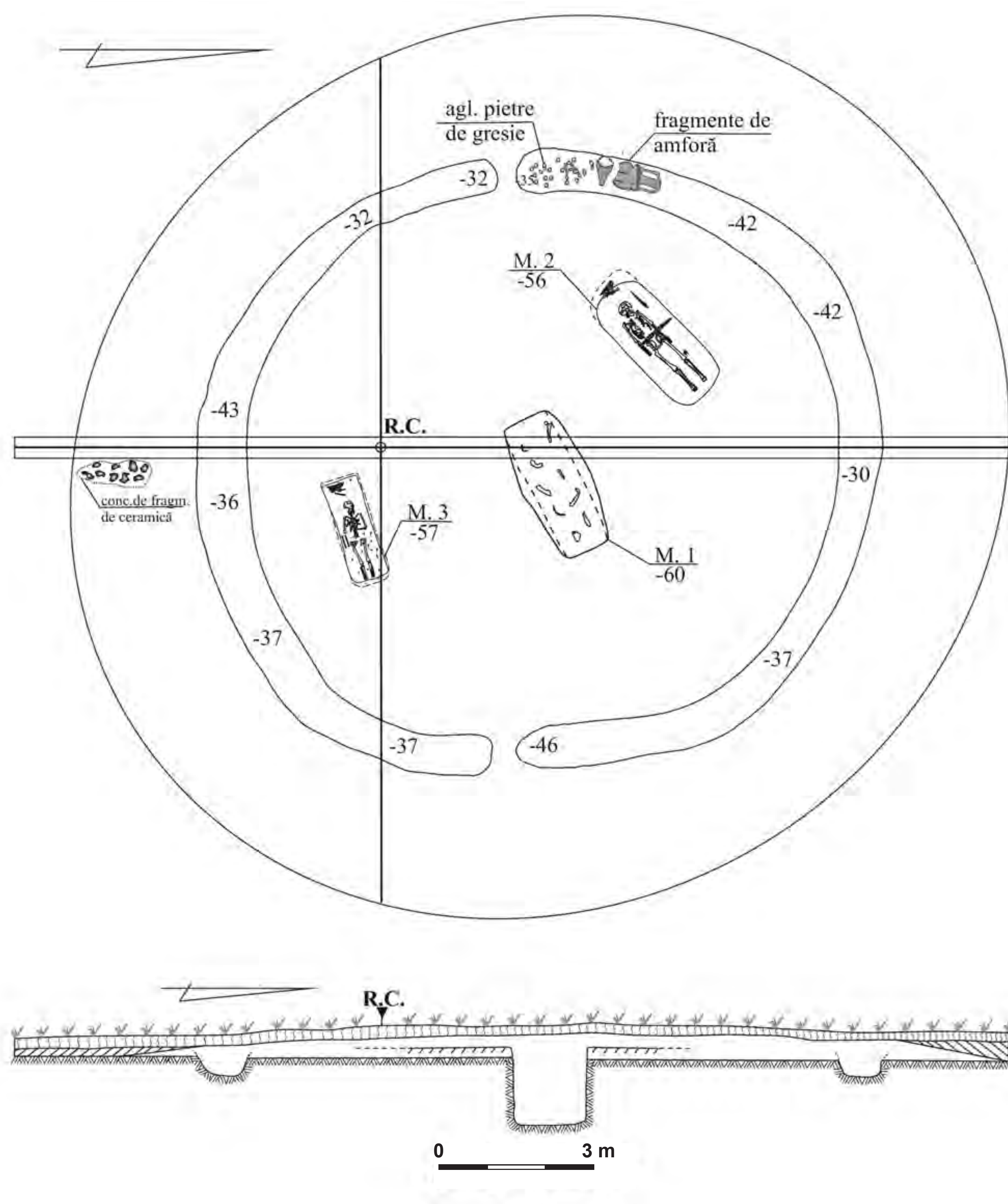

Fig. 36. Tumulul 16 *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

Fig. 37. Tumulul 16, mormântul 2.

secțiuni paralele, iar între ele a fost lăsat un martor cu lățimea de până la 0,40 m, cu scopul înregistrării stratigrafiei **(Fig. 36)**. Drept rezultat al prelucrării agricole intensive, forma movilei în plan era neregulată, iar centrul acesteia era deplasat spre sud.

În urma cercetărilor arheologice, au fost descoperite trei morminte de inhumație, două șanțuri și o concentrație de ceramică în manta.

<u>Mormântul 1 (scitic)</u> a fost descoperit în sectorul central al tumulului, sub martorul stratigrafic central, la distanța de 2,40 m nord de reperul central, la adâncimea de 0,60 m **(Fig. 36)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu laturile lungi arcuite, fiind orientată pe axa nord-est – sud-vest. Dimensiunea gropii la nivelul de surprindere era de 2,8x1,3 m, iar adâncimea, de 1,25 m. După depunerea defunctului în groapă, sub greutatea solului movilei (dar probabil și în urma intervențiilor antropice ulterioare), pereții lungi ai gropii s-au surpat, astfel încât aceasta s-a lățit în partea superioară. La nivelul fundului gropii s-a păstrat forma inițială, astfel încât am putut documenta dimensiunile inițiale, care erau de 2,80x0,95 m **(Fig. 36)**. Pereții estici și vestici ai camerei funerare au păstrat urme de vopsire cu o substanță calcaroasă de culoare albă.

Drept rezultat al intervenției de după înhumare, defunctul nu avea o poziție anatomică firească, oasele fiind dispersate în umplutura gropii. Majoritatea componentelor scheletice se aflau în jumătatea inferioară a gropii. Piese de inventar nu au fost descoperite.

Date paleoantropologice: bărbat, 55-60 ani; fără conexiune anatomică; parțial reprezentat; precar conservat; extrem de robust; statură scheletică foarte mare (peste 180 cm); trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Trăsături epigenetice: *torus mandibularis*. Patologii dentare: uzură de tip abrazie (ocupațională). Indicatori ai stresului ocupațional: *torus auricularis*; inserții musculare accentuate pe oasele membrelor; fațete suplimentare pe articulația tibio-talară; entezopatii mecanice pe rotule, tibii și peronee. Observații tafonomice: exfoliere și crăpare, cu precădere pe oasele craniene; urme lăsate de dinții rozătoarelor pe zigomaticul stâng, clavicule, peronee și humerusuri.

Date arheozoologice. Resturi scheletice de bovină domestică (*Bos taurus*): fragmente de humerus, femur, tibie, coaste și alte oase.

<u>Mormântul 2 (scitic)</u> a fost observat în sectorul nord-vestic al tumulului, la distanța de 4,7 m de reperul central și la adâncimea de 0,56 m **(Fig. 36)**. Groapa mormântului avea forma aproximativ dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite. Camera funerară era prevăzută în partea sud-vestică cu o nișă ce se adâncea sub această latură cu circa 0,20 m. Camera mortuară era orientată sud-vest – nord-est, cu dimensiunile de 2,30x1,05 m, iar adâncimea de la nivelul de surprindere era de 0,80 m. În partea de jos, groapa mortuară se mărește în lungime până la 2,45 m **(Fig. 37)**.

Defunctul a fost depus pe fundul gropii, în poziție întins pe spate, cu capul orientat spre sud-vest. Craniul era așezat pe partea stângă, cu fața spre nord-vest. Membrele superioare și inferioare erau întinse.

Date paleoantropologice: bărbat, peste 60 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; extrem de robust; statură scheletică foarte mare; trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Patologii dentare: carii pe arcada superioară; tartru supragingival consistent; o cădere dentară produsă *antemortem* pe arcada inferioară; un abces însoțit de o fistulă pe corpul drept al mandibulei, în dreptul M_1 drept. Anomalii osoase: joncțiune xifo-sternală. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*) inactivă în momentul decesului; osteoartrită degenerativă generalizată; hernie discală toracică și lombară. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate și entezopatii mecanice pe oasele centurilor și membrelor; femure torsionate antero-posterior; modificări ale formei articulațiilor coxo-femurale; numeroși indicatori ai „sindromului călărețului”.

Fig. 38. Tumulul 16, spada din mormântul 2.

Observații tafonomice: urme punctiforme provenite de la un pigment de culoare roz-roșiatică.

Inventar:

1. În nișa săpată sub latura sud-vestică a gropii au fost descoperite mai multe *oase de animale* ce formau o concentrație cu dimensiunile de 35x20 cm. Analiza arheozoologică a determinat că aceste resturi scheletice provin de la oaie/capră (*Ovis aries*/*Capra hircus*): fragmente de humerus, coaste și alte oase.

2. În partea stângă a scheletului, la circa 0,30 m de craniu, a fost descoperit un vârf de lance ce avea o stare de conservare precară. Indicatorii metrici au fost prelevați *in situ*, cu aproximație. Lungimea *vârfului de lance* era de circa 30 cm, adâncimea tubului de înmănușare – de circa 12 cm, iar diametrul acestuia la capăt – de circa 3 cm. Piesa a fost confecționată din fier **(Fig. 37)**.

3. Deasupra abdomenului defunctului, cu vârful orientat spre partea stângă, a fost descoperită o *spadă de fier*. Spada face parte din categoria săbiilor cu un singur tăiș și curbat, așa numitul tip *mahaira*, răspândit în regiunea Nord și Nord-Vest Pontică și este similară exemplarului descoperit în mormântul 1 din tumulul 5 din cadrul aceleiași necropole tumulare. Pe mânerul de fier s-au păstrat urmele a două plăci de lemn, care erau fixate cu ajutorul a cel puțin două nituri (la 3,2 cm unul de altul). Lungimea totală a piesei este de 60 cm; lungimea lamei – de 50 cm; lungimea mânerului – de 10 cm; lățimea maximă a tăișului – de 4,75 cm; grosimea maximă a tăișului – de 1,4 cm; grosimea în regiunea mânerului – de 3,10 cm. În secțiune lama are forma conică, iar la nivelul mânerului, dreptunghiulară. Mânerul se lățește la extremitate, având astfel o formă tronconică. Lățimea maximă a mânerului este de 4,3 cm, iar lățimea minimă, de 3,2 cm **(Fig. 38)**.

4. O altă categorie de piese descoperite în mormântul 2 sunt *vârfurile de săgeți cu trei aripioare* (2 ex.). Acestea au fost găsite în partea stângă a scheletului, la 10 cm de genunchi.

Mormântul 3 (scitic) a fost descoperit în sectorul sud-estic al movilei, la o distanță de 0,75 m est – sud-est de reperul central, la adâncimea de 0,57 m **(Fig. 36)**. Camera funerară avea în plan forma dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 2,20x0,70 m, adâncimea de 1 m și era orientată pe direcția nord-est – sud-vest. La nivelul fundului groapa se lărgea, având dimensiunile de 2,35x0,80, astfel încât în secțiune avea forma tronconică **(Fig. 39)**.

Scheletul defunctului a fost depus pe fundul camerei funerare, în poziție *decubit dorsal*, cu capul orientat spre sud-vest. Membrul superior drept era întins de-a lungul corpului, iar cel stâng era îndoit din cot sub un unghi de 90°. Membrele inferioare erau întinse **(Fig. 39)**.

Date paleoantropologice: bărbat, 50-60 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat; robust; indice cefalic mezocran; trăsături tipologice nordoide și est-europoide. Trăsături epigenetice: absența congenitală bilaterală a M_3. Patologii dentare: două pierderi *antemortem* pe arcada inferioară. Patologii osoase: sifilis veneric în stadiu terțiar (eroziuni de tip *caries sicca* pe occipital, frontal și parietale, în anumite regiuni acestea au perforat și tăblia craniană internă; oasele centurilor cu depozite de țesut osos nou format, cu cavități; pe oasele lungi ale membrelor apar leziuni gomoase specifice infecției cu *Treponema pallidum*); osteoartrită degenerativă generalizată; osteofite marginale pe corpurile vertebrelor lombare; osteoartrită cervicală. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate, în special pe oasele brațelor; entezopatii mecanice pe femure.

Inventar:

1. La circa 0,25 m de craniu, sub peretele vestic al gropii, au fost descoperite *oase de origine animală* ce formau o concentrație de 40x25 cm **(Fig. 39)**. Determinările arheozoologice au arătat că aceste resturi scheletice (fragmente de astragal, coaste și alte oase) provin de la o bovină domestică (*Bos taurus*). Împreună cu oasele de animale a fost depus un *cuțitaș* de fier cu spinarea ușor curbată și mâner de os. Lungimea totală a piesei era de 18,50 cm, lungimea lamei – de 6,20 cm, lățimea maximă a lamei – de 2,4 cm, grosimea lamei – de 0,5 cm. Lama era prinsă de mânerul de os cu două nituri de 0,8 cm, dispuse la 0,4 cm unul de altul **(Fig. 39,1)**.

2. În partea stângă a scheletului uman, în jumătatea sa inferioară, au fost descoperite 11 *vârfuri de săgeți* de bronz cu trei aripioare **(Fig. 39,2)**.

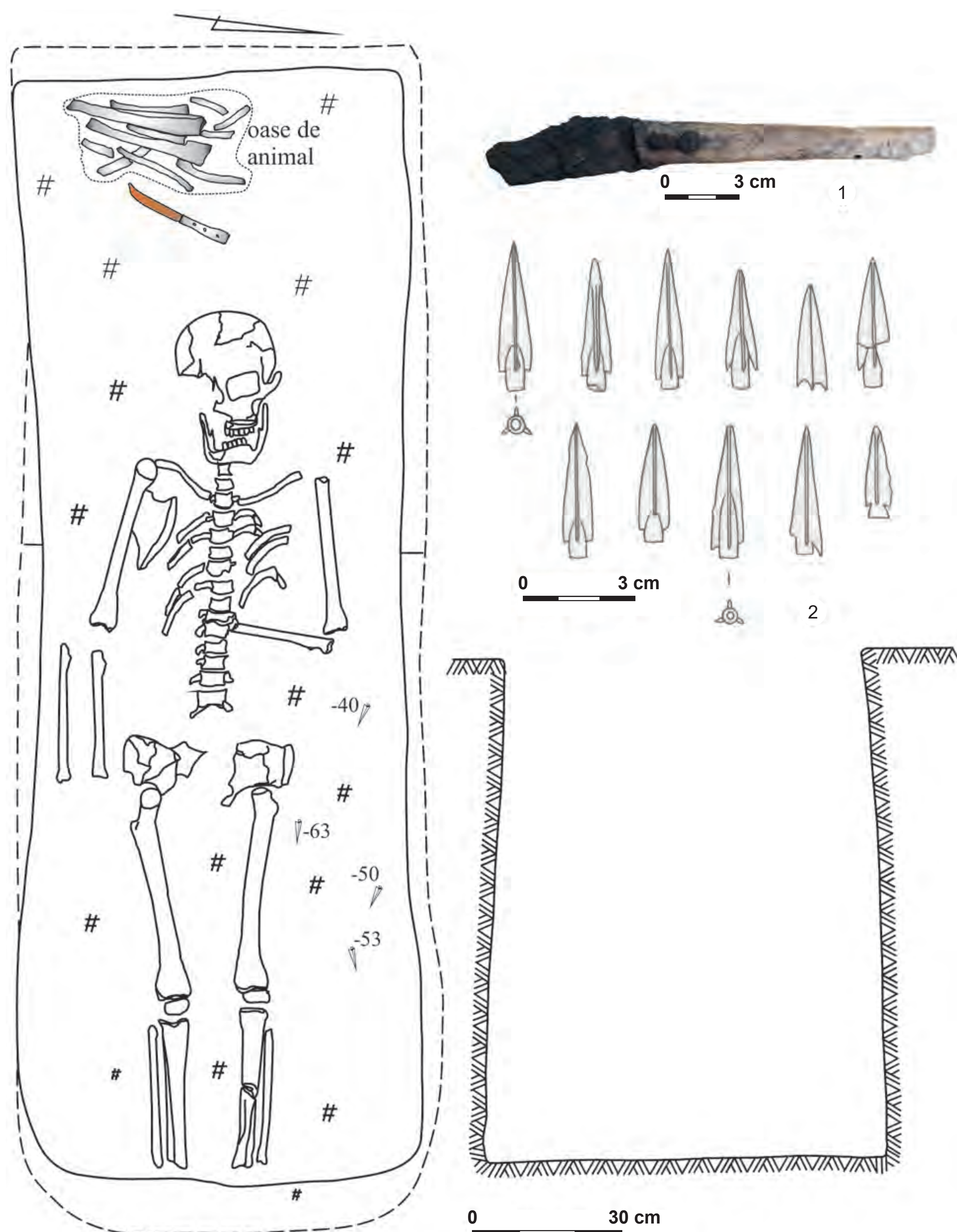

Fig. 39. Tumulul 16, mormântul 3. 1– cuțit, 2– vârfuri de săgeți.

Fig. 40. Tumulul 16, vedere asupra amforei sparte din capătul vestic al șanțului.

Fig. 41. Tumulul 16, amfora din șanț.

Amenajări ritualice sub manta **(Fig. 36; 40)**. După dezvelirea suprafeței tumulului, la adâncimea de 0,50 m au fost descoperite două șanțuri semicirculare ce înconjurau mormintele 1, 2 și 3 din partea nordică și sudică. Acestea lăsau câte un dromos între capetele estice și vestice, cu lățimea de circa 0,40 m. Lățimea șanțurilor varia între 0,50 m și 1 m, iar adâncimea oscila între 0,30 m și 0,46 m. La capătul vestic al șanțului nordic, pe fundul acestuia, a fost descoperită o aglomerație de pietre de gresie cu dimensiunile de 0,50x1,3 m și o amforă spartă, cu înălțimea de 72 cm, diametrul maxim de 32 cm și cu diametrul gurii de 12 cm, care poate fi atribuită tipului *Mende* **(Fig. 40; 41)**.

În partea sudică a movilei, în afara șanțului, la distanța de 4,40 m, a fost documentată o aglomerație de ceramică foarte fragmentară și fragilă. Dimensiunile aglomerației erau de 1,30x0,80 m.

Tumulul 18 *La Pietricei* se afla la circa 22 m nord-vest de tumulul 16 și avea o configurație circulară neevidențiată în plan **(Fig. 1,7; 42)**. Obiectivul avea înălțimea de circa 0,20 m, iar diametrul, de aproximativ 13 m. Mantaua tumulului a fost împărțită în două secțiuni paralele, iar între ele a fost lăsat un martor cu lățimea de până la 0,40 m, cu scopul înregistrării stratigrafiei **(Fig. 42)**.

Drept rezultat al investigațiilor arheologice, au fost descoperite două morminte de inhumație și două șanțuri.

Mormântul 1 (scitic) a fost descoperit în sectorul central al tumulului, la o distanță de 2,3 m sud-est de reperul central și la adâncimea de 0,56 m **(Fig. 42)**.

Camera funerară era de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, fiind orientată pe axa est-vest. Dimensiunile gropii mormântului la nivelul surprinderii erau de 2,5x1,10 m, iar adâncimea, de 1,05 m. La nivelul fundului, aceasta se lărgea pe latura sudică cu

0,05 m, iar pe latura vestică, cu 0,15 m, formând un cotlon. Pe pereții camerei funerare au fost identificate urme de vopsire.

Drept rezultat al intervenției antropice de după înhumare, defunctul nu avea o poziție anatomică firească, ci relativă și parțială. Cu probabilitate se poate presupune că acesta a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu capul orientat spre vest. *In situ* s-au păstrat doar oasele membrelor inferioare. Majoritatea oaselor scheletului se aflau pe fundul gropii, în jumătatea ei sud-vestică. Sub latura vestică au fost descoperite oase de animale **(Fig. 42)**. Determinările arheozoologice au stabilit că aceste resturi scheletice (humerus, astragal, fragmente de coaste și alte oase) provin de la un cal (*Equus caballus*), exemplar matur, cu vârsta mai mare de 3,5 ani.

Piese de inventar nu au fost descoperite.

Date paleoantropologice: bărbat, peste 50 ani; fără conexiune anatomică; segment cranian reprezentat doar prin mandibulă; segment postcranian parțial reprezentat; precar conservat; extrem de robust; statură scheletică foarte mare (peste 180 cm); mandibulă cu trăsături tipologice proto-nordoide. Trăsături epigenetice: *torus mandibularis*. Patologii dentare: depuneri consistente de tartru supragingival. Patologii osoase: osteoartrită degenerativă generalizată, mai avansată la nivelul coloanei vertebrale, articulațiilor humero-ulnare, costo-sternale, scapulo-humerale, scapulo-claviculare și tibio-fibulare; hernie discală toracică și lombară. Indicatori ai stresului ocupațional: inserții musculare foarte accentuate, în special pe humerusuri și femure; fațete suplimentare pe articulația tibio-talară; entezopatii mecanice pe rotule, coxale, femure și tibii; trohanter femural suplimentar; numeroși indicatori ai activităților ecvestre. Observații tafonomice: exfoliere și crăpare; urme lăsate de dinții rozătoarelor pe diafizele oaselor lungi; pigmentație roz-roșiatică la nivelul dentiției (pe linia alveolelor dentare și la joncțiunea dintre smalț și cement).

<u>Mormântul 2 (apartenența culturală incertă)</u> a fost observat în sectorul vestic al tumulului, la distanța de 2,55 m vest de reperul central și la adâncimea de 0,37 m **(Fig. 42)**. Groapa mormântului nu a fost surprinsă.

Defunctul a fost depus în poziție decubit dorsal, cu membrele superioare plasate paralel cu trunchiul și membrele inferioare întinse. Capul era întors pe partea stângă, cu fața spre nord-est.

Piese de inventar nu au fost descoperite.

Date paleoantropologice: sub-adult, 5-7 ani; conexiune anatomică; bine reprezentat; satisfăcător conservat. Patologii osoase: hiperostoză porotică (*cribra orbitalia*, *cribra cranii*), activă în momentul decesului.

<u>Amenajări de sub manta</u> **(Fig. 42)**. Mormântul 1, central, era înconjurat din partea nordică și sudică de două șanțuri convexe. Distanța dintre capetele estice era de 0,25 m, iar între cele vestice, de 0,45 m. Lățimea acestor două complexe varia între 0,45 m și 0,65 m. Șanțurile au fost săpate neuniform pe toată suprafața, având adâncimi diferite, cuprinse între 0,11 m și 0,27 m. În procesul de degajare a umpluturii nu au fost descoperite vestigii arheologice, cu excepția câtorva fragmente de cărbune de lemn ars, identificate la capătul vestic al șanțului sudic. Mormântul 2 nu se afla în incinta formată de cele două șanțuri **(Fig. 42)**.

Stratigrafia și cronologia relativă a tumulilor 13, 14, 16 și 18

Mantalele movilelor 13, 14, 16 și 18 au fost ridicate într-o singură priză; nu au fost documentate stratigrafic completări ulterioare. Mai mult decât atât, având o serie de cazuri în care mormintele „secundare" au fost identificate în procesul de săpătură chiar în profilul martorului stratigrafic, nu a fost observată intervenția de după edificare în structura mantalei tumulului. Drept exemple ne poate servi situația stratigrafică din tumulii 13 și 14. Un alt element important documentat în procesul de cercetare arheologică este că toate complexele adâncite din cei patru tumuli cercetați în campania din 2017 au fost surprinse aproximativ la aceeași adâncime față de reperul central al tumulilor. Aceste aspecte tind să indice asupra faptului că movilele au fost ridicate într-o singură priză peste mormintele cuprinse în incintele ce le formează șanțurile **(Fig. 29; 32)**.

***

În concluzie, în anul 2017 au fost cercetate arheologic patru movile funerare, și anume tumulii 13, 14, 16 și 18. Aceștia conțineau sub mantalele lor, în total, 11 morminte de înhumație din perioada antică, atribuite culturii scitice. Similar construcțiilor tumulare de la Dunărea de Jos, la Crihana Veche au fost documentate înhumări în gropi dreptunghiulare, care coincid tipului I-II[38], cu șanțuri semicirculare ce înconjoară complexele mortuare din partea nordică și sudică, dar și cu resturi ale ospățului funerar compus din material amforic și oase de animale[39]. Asemenea construcții sunt caracteristice, în general, comunităților scitice, începând cu sec. VI și până în sec. III î.Hr. În cazurile în care mormintele nu au fost deranjate, scheletele au fost descoperite în poziție *decubitus* dorsal, cu capul orientat spre vest.

Cercetările arheologice întreprinse la tumulii 13, 14, 16 și 18 din punctul *La Pietricei* de la Crihana Veche au permis recuperarea mai multor piese arheologice, care, la rândul lor, ne permit încadrarea cronologică a complexelor cercetate. La capătul vestic al șanțului nordic din tumulul 16, pe fundul acestuia,

---
[38] Ольховский 1991, 16-17.
[39] Суничук, Фокеев 1984,117

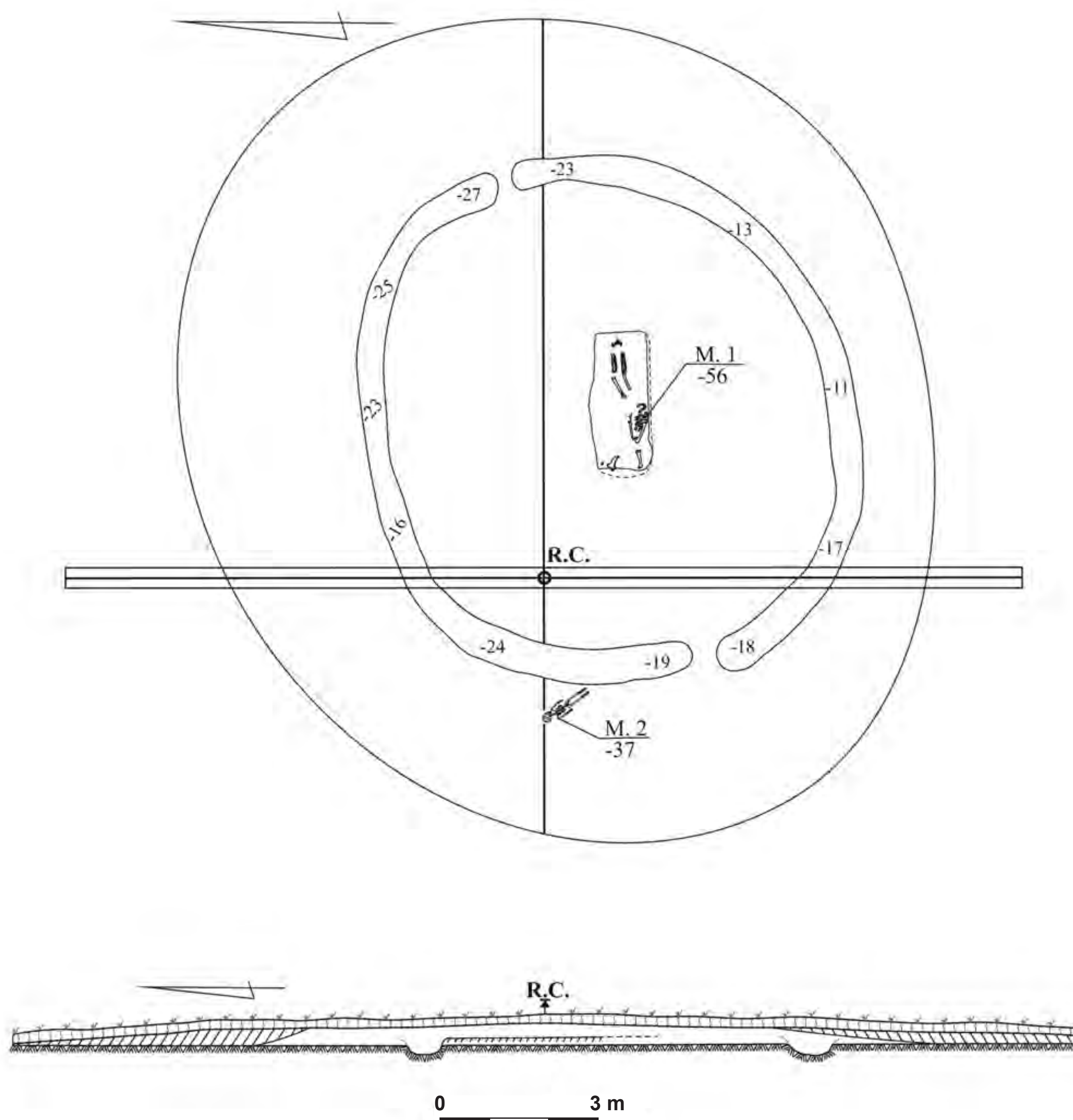

Fig. 42. Tumulul 18 *La Pietricei*, plan și profil stratigrafic.

au fost descoperite mai multe fragmente ce provin de la o singură amforă spartă. Amfora poate fi atribuită centrului de producție *Mende,* tipul IIC, elucidat de S.Iu. Monahov[40], încadrat cronologic în sfertul trei al sec. IV î.Hr. Piesele de armament descoperite în campania 2017 sunt reprezentate de vârfurile de săgeți cu trei muchii, printre care predomină cele cu tubul de înmănușare lung, atribuite celui de-al doilea orizont cronologic, tipul A-B, datate în sec. IV-III î.Hr.[41], și o spadă de tip *Ciauș*[42], datată în a doua jumătate a sec. IV î.Hr.

Astfel, materialul arheologic din necropola tumulară din punctul *La Pietricei* de la Crihana Veche este similar celui descoperit în spațiul cuprins între lacurile Cahul și Ialpug și poate fi atribuit grupului regional scitic de la Dunărea de Jos[43] și, respectiv, poate fi datat în a doua jumătate a sec. IV î.Hr.

Date pedologice

Studiul învelișului de sol de pe terasele Prutului situate la est de Crihana Veche a avut ca scop analiza caracteristicilor solului natural și a stadiului de evoluție pedogenetică, în raport cu distribuția spațială și stratigrafia movilelor funerare întâlnite în număr mare în acest areal. Cercetările pedologice desfășurate în acest areal au vizat localizarea tumulilor aplatizați din perimetrul cercetat cu ajutorul unor însușiri morfologice și fizico-chimice, cum ar fi culoarea solului, frecvența rădăcinilor, densitatea aparentă, granulometria, conținutul de carbonați de calciu etc. Au fost analizate comparativ caracteristicile solurilor situate sub mantaua tumulilor cercetați arheologic și a celor din proximitatea acestora.

Necropola tumulară de la Crihana Veche este situată pe terasele superioare ale Prutului, în partea estică a satului omonim. Terasa de 120-130 m, pe care se află situat tumulul 12, este bine păstrată, prezintă elemente morfologice și structură clare, cu nisipuri la bază și luturi loessoide în partea superioară, cu o grosime totală de 10-15 m. Terasa de 170-180 m, pe care sunt poziționați tumulii 5, 5A, 13, 14, 16 și 18, prezintă o morfologie mai puțin expresivă, având aspect de interfluviu sculptural, dezvoltat tot pe depozite loessoide, pe care s-au format cernoziomuri tipice cu o textură predominant lutoasă, așa cum reiese și din analiza granulometrică a probelor de sol prelevate.

Densitatea mare a tumulilor aplatizați de pe terasa superioară a Prutului, în microzona Crihana Veche, se reflectă în aspectul mozaicat al învelișului de sol, cu repetarea pe distanțe scurte și pe suprafețe variabile a următoarelor tipuri de soluri: (1) cernoziom tipic, care reprezintă solul natural, cu însușiri morfologice și fizico-chimice și trecere graduală între orizonturi specifice solului zonal; (2) un cernoziom calcaric incipient, format pe materiale antropogene, care apare insular, pe suprafețe restrânse, ce marchează conturul movilelor aplatizate; (3) cernoziom tipic, cumulic în spațiul inter-tumular, format prin acumularea la suprafața cernoziomului de pe terasa Prutului a materialului erodat de pe tumulii alăturați.

În condițiile în care zona studiată se caracterizează prin uniformitatea factorilor pedogenetici, identificarea în teren, prin sondaje pedologice expeditive și minim invazive, a acestor asociații de soluri, poate contribui la localizarea cu destulă acuratețe a tumulilor aplatizați.

Distrugerea tumulilor prin eroziune, sub acțiunea apei și a vântului, precum și prin lucrările agricole recente, a avut ca rezultat aplatizarea acestora și formarea unui sol cu însușiri diferite față de cernoziomurile de pe podul terasei. Din punct de vedere morfologic, se constată o trecere netă, paralelă cu suprafața terenului, între partea superficială a solului (10-20 cm) și cea subiacentă, solul recent fiind format pe un material heterogen, reprezentat de partea inferioară a mantalelor tumulilor. Variația conținutului de argilă pe profil, cu valori de 26-30% la suprafață, care cresc brusc până la 40% la adâncimea de 30-40 cm, precum și valorile densității aparente, înregistrând aceeași tendință de creștere pe cele două adâncimi (1,20 g/cm^3 -1,52 g/cm^3), reflectă existența unei stratificări a materialului. În cazul carbonaților de calciu, dacă la suprafața solului conținutul acestora este de 13-14%, la adâncimea de 30 cm se înregistrează valori cuprinse între 31 și 36%, așadar o variație apreciabilă din punct de vedere cantitativ.

În spațiul inter-tumular se constată prezența unui cernoziom tipic, cumulic, similar cu cel din apropierea tumulilor, dar care prezintă un orizont A molic îngroșat (60-70 cm), ca urmare a acumulării materialului erodat de pe mantale. Din punct de vedere textural, se remarcă diferențieri clare față de solurile precedente, în principal în cazul fracțiunilor argilă (11-19%) și praf (37-38%). În acest caz, inversarea raportului dintre conținutul de praf și argilă ar putea fi explicat prin aportul lateral și sortarea materialului provenit din mantalele adiacente. Densitatea aparentă are valori cuprinse între 1,42 și 1,45 g/cm^3 și se caracterizează prin uniformitate pe verticală până la adâncimea de 70 cm. Cantitatea maximă de carbonați de calciu este de 6,8% în partea superioară a orizontului A molic, dar coboară până la valori de 1,5-1,7% la adâncimea de 60 cm, care coincide cu nivelul la care este întâlnit orizontul superior al cernoziomului tipic din proximitatea tumulilor.

Terenurile din proximitatea tumulului 12 au fost cultivate în ultimele decenii cu viță de vie, cultură care

[40] Монахов 2003, 95.
[41] Мелюкова 1964, 23, Таб.9, А-Б
[42] Топал 2018, 186.
[43] Суничук, Фокеев 1984,118.

necesită lucrări profunde ale solului, de desfundare și/sau scarificare, care au ca efect amestecarea orizonturilor de sol până la o adâncime de circa 50 cm. Din acest motiv, cercetările pedologice, care au constat în realizarea unui profil de control și prelevarea unor probe din mantaua tumulului, au oferit, în acest caz, rezultate mai puțin relevante.

În ceea ce privește tumulii 5, 5A, 13, 14, 16 și 18, cercetările pedologice preliminare au constat în realizarea unui profil de sol, denumit convențional „de control" sau „martor", la o distanță de aproximativ 70 m SE față de tumulul 5. S-a realizat analiza morfologică a profilului, care, completată cu date de laborator, a indicat prezența unui sol de tip cernoziom tipic, cu o serie de caracteristici morfologice și fizico-chimice specifice acestui tip de sol. În partea superioară (orizontul A molic), culoarea solului, determinată în stare umedă, este neagră (10YR 3/2), tipică pentru cernoziomuri, cu o structură glomerulară bine dezvoltată, textura lutoasă și fără carbonați de calciu. În adâncime, culoarea este brun-gălbuie (10YR 5/4), crește ușor conținutul de argilă, solul este slab structurat poliedric, cu numeroase pete și eflorescențe de carbonați de calciu și chiar mici concrețiuni în orizontul inferior, denumit carbonato-acumulativ. Carbonații de calciu sunt absenți până la adâncimea de 45-50 cm. Aceștia apar în concentrații reduse în orizontul intermediar (6-8 %), pentru a atinge o valoare de 14 % la adâncimea de 100-120 cm. Solul prezintă o textură lutoasă la suprafață și luto-argiloasă în adâncime, conținutul de argilă (fracțiuni <0,002 mm) fiind cuprins între 30 și 36 %.

Au fost prelevate mai multe probe de sol din mantaua tumulului 5, din solul situat sub manta și din arealul cuprins între mantalele tumulilor 5 și 5A. Remarcăm în mod special caracteristicile solului din spațiul inter-tumular, care a funcționat, probabil, o perioadă îndelungată, ca o zonă de acumulare a materialului erodat de pe cele două mantale, astfel încât, în prezent, solul are un bogat conținut în materie organică până la o adâncime de 50-60 cm, fapt dovedit și de culoarea închisă a solului (10YR 3/2). Materialul pământos s-a acumulat într-o lungă perioadă de timp, într-un strat uniform, cu valori constante ale densității aparente până la adâncimea de 60 cm, conținutul de carbonați de calciu este mai mare la suprafață datorită aceluiași aport lateral din cele două mantale alăturate și cu valori foarte scăzute în adâncime, la nivelul orizontului de suprafață a solului inițial.

În continuare, s-a încercat localizarea altor tumuli, în prezent aplatizați, situați pe aceiași terasă, în proximitatea tumulilor 5, 5A, 13, 14, 16 și 18. Pentru aceasta, în primă fază am apelat la serviciul de date spațiale al Republicii Moldova (geoportal.md), care permite, pe lângă afișarea ortoplanurilor cu rezoluție mare, și localizarea operatorului în raport cu un obiectiv. Ortoplanul din zona de interes prezenta o serie de diferențe de culoare ale solului arat sub formă de pete circulare distincte. De asemenea, la nord de acestea se pot observa un număr de pete mai puțin pronunțate. Toate aceste diferențe de culoare pot indica zone în care solul a fost perturbat prin diferite activități și pot indica prezența tumulilor. Pentru verificarea acestor areale în teren, am extras coordonatele centrului pentru fiecare zonă și le-am introdus în GPS pentru localizarea cât mai precisă. Fiecare pată circulară a fost marcată cu un țăruș, urmând apoi probarea acestora. Astfel, în a doua etapă a acestei investigații, s-a urmărit distribuția și însușirile primelor orizonturi de sol în comparație cu profilul de control săpat anterior. În cazul petelor distincte, s-a observat că orizontul de suprafață al solului, cu o grosime de aproximativ 15-20 cm, prezintă caracteristicile morfologice identificate în profilul de control la o adâncime de 40-50 cm, după care urmează o tranziție netă spre un orizont de sol, similar cu cel molic situat la suprafața profilului de control, tranziție atipică în cazul solurilor evoluate în mod natural. Acest lucru indică o perturbare puternică a solului și justifică o analiză amănunțită. În cazul petelor situate la nord de cele marcate pe ortoplan, nu s-a identificat această trecere bruscă.

SUMMARY

PRELIMINARY DATA REGARDING ARCHAEOLOGICAL AND INTERDISCIPLINARY RESEARCH AT CRIHANA VECHE (CAHUL DISTRICT). EXCAVATION OF 2016 AND 2017

The article presents the results of the archaeological and interdisciplinary investigations on the estate of the Crihana Veche village (Cahul district), carried out within two archaeological campaigns (2016 and 2017). The research was carried out on seven burial mounds.

Three burial mounds were excavated in 2016 and they had funeral complexes of various periods. In the tumulus 12, called *Movila Gologan*, 23 graves were discovered, belonging to several cultural-chronological horizons. The

first is directly related to the grave 10 (Hadjider-Cernavoda I type). Probably, three ritual pits can be attributed to this level, in one of them being discovered a ceramic vessel. At the level of mantle I, a cenotaph (grave 12) was identified and in the vicinity – a broken vessel, probably of Foltești-Cernavoda II type. Graves no. 12, 19, 5, 1 and 9 belong to the Yamnaya culture (early phase) and represent the next chronological horizon, related to the mantle II. The mantle III was probably raised above the grave 16, secondary being dug graves 3, 4, 6, 8, 15 and 21, which form a semicircle in the southern part of the burial mound. These funeral assemblages can be attributed to the Yamnaya culture (late phase). The mantle IV was raised above grave 13 (Multi-relief-band Ware culture), later there being introduced the grave 14, belonging to the same culture. The Late Bronze Age is represented by graves no. 2, 11 and 18 of the Sabatinovka culture. Two Sarmatian graves (17 and 22) and a grave attributed to the late medieval nomads (grave 7) were also discovered.

The research of the tumuli 5 and 5A near *La Pietricei* revealed funeral complexes belonging to the Yamnaya culture (two graves in tumulus 5), the Multi-relief-band Ware culture (a grave in tumulus 5A) and the Scythian culture (tumulus 5 – three graves, tumulus 5A – one grave).

In addition to the estimation of the age at death and sex determination, paleoanthropological analysis has revealed many markers of the health status and the quality of life, musculoskeletal markers that provide information about the possible daily activities of those buried in the investigated graves, starting with the Eneolithic era until the Middle Ages. Besides the numerous bone and dental pathologies and traumas (either produced during life and healed, or cause of death), a number of cultural aspects such as double symbolic trephination with traces of infection (grave 7 of tumulus no. 12) also stand out.

The archaeozoological analysis revealed the presence of animal skeletal remains in all three investigated mounds in 2016, as follows: grave 2 of tumulus 12 – *Ovis aries/Capra hircus* and *Sus domesticus*; grave 4 of tumulus 12 – rodent; grave 13 of tumulus 12 – *Bos taurus*; grave nr. 1 and 2 of tumulus no. 5 – *Bos taurus*; grave 4 of tumulus 5 – *Canis familiaris* (two canine teeth); grave 1 of tumulus 5A – *Bos taurus*.

The archaeological excavations of 2017 were oriented towards the research of the burial mounds no. 13, 14, 16 and 18 from the central area of the Scythian necropolis near *La Pietricei*. As a result of the excavation of the mounds, 11 graves were revealed (of which five were disturbed in antiquity) and four semicircular ditches, which surrounded the central burials. At the western ends of the ritual ditches in tumuli 13 and 16, there were discovered remains of the funeral feast: a broken in pieces amphora, animal bones and compact agglomerations of sandstones. There were discovered in the graves spindle whorls, glass paste beads, earrings, knives, several arrowheads, a spearhead and a metal sword, as well as ceramic fragments.

The human skeletal series which comes from these four Scythian tumuli investigated in 2017 consists of eight adults (seven males and one female) and three sub-adults. The characteristics of this segment are those, generally valid for the Scythian series, that have passed through the north-west-pontic regions, namely robust and slender constitution, high to very high skeletal stature, muscular and strong constitution, dolichocranic skulls, high and relatively narrow face, Nordoid typological features mixed with Eastern-Europoid elements. In one case, there are some Mongoloid features. In this skeletal mini-series, numerous muscular stress markers were identified, expressed by mechanical enthesopathies, including those of the rider and the archer.

The animal skeletal remains, discovered either in the graves or in the filling of the pits, or in the ditches, or under the mounds, belong to domestic species, as follows: graves 1, 2 and 3 of tumulus no. 13 – *Bos taurus*; graves 1 and 2 of tumulus no. 14 – *Bos taurus*; grave 3 of tumulus 14 – *Ovis aries/Capra hircus*; graves 1 and 3 of tumulus no. 16 – *Bos taurus*; grave 2 of tumulus no. 16 – *Ovis aries/Capra hircus*; grave 1 of tumulus no. 18 – *Equus caballus*.

The soil research aimed at the comparative study of the soils located under the mantle of the investigated burial mounds and in their proximity, as well as the location of the flattened mounds from the researched perimeter with the help of morphological and physico-chemical characteristics, such as soil colour, root frequency, apparent density, granulometry, the content of calcium carbonates.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ОБ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ У СЕЛА КРИХАНА ВЕКЕ (КАГУЛЬСКИЙ РАЙОН) В 2016 И 2017 ГГ.

В статье представлены результаты археологических и междисциплинарных исследований на территории села Крихана Веке (Кагульский район), проведенных в 2016 и 2017 годах. Исследование проводилось на семи курганных насыпях.

В 2016 году были исследованы три кургана, под насыпями которых находились погребальные комплексы разных периодов. Под курганом 12, который назывался *Мовила Гологан*, было обнаружено 23 захоронения, относящиеся к нескольким культурно-хронологическим горизонтам. Первый напрямую связан с погребением 10 (типа Хаджидер-Чернаводэ I). Вероятно, к этому уровню можно отнести три ритуальных ям, в одной из которых обнаружен керамический сосуд. На уровне насыпи I был кенотаф (погребение 12), а поблизости – разбитый сосуд, вероятно, типа Фолтешть – Чернаводэ II. Погребения 12, 19, 5, 1 и 9 относятся к ямной культуре (ранний этап) и представляют следующий хронологический горизонт, связанный с насыпью II. Насыпь III, вероятно, была воздвигнута над погребением 16, затем в неё были впущены погребения 3, 4, 6, 8, 15 и 21, образующие полукруг в южной части кургана. Эти погребальные комплексы можно отнести к ямной культуре (поздний этап). Насыпь IV была сооружена над погребением 13 (культуры мнговаликовой керамики), позднее в неё было впущено погребение 14 той же культурной принадлежности. Поздний бронзовый век представлен погребениями 2, 11 и 18 (сабатиновская культура). Также были обнаружены два сарматских погребения (17 и 22) и одно позднесредневековое (7).

Исследование курганов 5 и 5А в урочище *Ла-Пьетричей* выявило погребальные комплексы, относящиеся к ямной культуре (два погребения в кургане 5), культуре многоваликовой керамики (одно погребение в кургане 5А) и скифской культуре (курган 5 – три погребения, курган 5А – одно погребение).

Помимо оценки возраста в момент смерти и определения пола, палеоантропологический анализ выявил различные показатели здоровья и жизнедеятельности, а также маркеры опорно-двигательного аппарата, повествующие о повседневной деятельности индивидуумов, начиная с эпохи энеолита и до позднего средневековья. В дополнение к многочисленным костно-зубным патологиям и травмам (возникшим во время жизни и излеченным, либо являющимся причиной смерти), также выделяется ряд культурных аспектов, таких как, например, двойная символическая трепанация со следами инфекции (курган 12, погребение7).

Археозоологический анализ выявил наличие останков скелетов животных во всех трех исследованных в 2016 году курганах, а именно: погребение 2 кургана 12 – *Ovis aries/Capra hircus* и *Sus domesticus*; курган 12, погребение 4 – грызун; погребение 13 кургана 12 – *Bos taurus*; погребении 1 и 2 кургана 12 – *Bos taurus*; погребение 4 кургана 5 – *Canis familiaris* (два клыка); погребение 1 кургана 5А – *Bos taurus*.

Археологические раскопки 2017 года были ориентированы на исследование курганов 13, 14, 16 и 18 в центральной части скифского некрополя в урочище *Ла-Пьетричей*. В результате раскопок курганов было обнаружено 11 погребений (из которых пять были разрушены в древности) и четыре полукруглых рва, которые окружали центральные гробницы. На западных концах ритуальных рвов в курганах 13 и 16 были обнаружены останки тризны: фрагменты амфор, кости животных и скопления камней. К инвентарю погребений относятся пряслица, стеклянные бусины, серьги, ножи, наконечники стрел, наконечник копья и железный меч, а также фрагменты керамики.

Палеоантропологический анализ показал, что скелетная серия состоит из восьми взрослых индивидуума (семь мужчин и одна женщина) и трех детей. Характеристики этого сегмента населения такие же, что и у сообществ скифской культуры, прошедших через Северо-Западно Приченоморье, а именно: крепкое и стройное телосложение, скелет от большого до очень большого размера, физически мускулистое телосложение, долихокрания и относительно вытянутое лицо, типологические северные черты, смешанные с восточноевропейскими элементами. В одном случае появляются некоторые черты монголоидов. В этой скелетной мини-серии были идентифицированы многочисленные профессиональные показатели, выраженные механическими энтезопатиями, характерные для всадника и лучника.

Фаунистические остатки, найденные либо в могилах, либо в ямах, либо в канавах, либо под насыпью курганов, принадлежат домашним видам, таких как: погребения 1- 3 кургана 13 – *Bos taurus*; погребения 1 и 2 кургана 14 – *Bos taurus*; погребение 3 кургана 14 – *Ovis aries/Capra hircus*; погребения 1 и 3 кургана 16 – *Bos taurus*; погребение 2 кургана 16 – *Ovis aries/Capra hircus*; погребение 1 кургана 18 – *Equus caballus*.

Педологические исследования были направлены на сравнительное изучение почв, расположенных под насыпью исследуемых курганов и в непосредственной близости от них, а также на местонахождение распаханных курганов в исследуемом периметре с помощью морфологических и физико-химических характеристик, таких как цвет почвы, частота корней, кажущаяся плотность, измерение зерен, содержание карбонатов кальция.

BIBLIOGRAFIE

Bârcă 2006: V. Bârcă, *Istorie și Civilizație. Sarmații în spațiul est-carpatic (sec. I a.Chr. începutul sec. II p. Chr.)* (Cluj-Napoca 2006).

Berciu ș.a. 1973: D. Berciu, S. Morintz, P. Roman, *Cultura Cernavodă II. Așezarea din sectorul b de la Cernavodă.* SCIV(A) , 24, 3 (1973), 373-405.

Măndescu 2010: D. Măndescu, *Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua epoci a fierului (sec. V-III a. Chr.) între Carpați, Nistru și Balcani* (Brăila 2010).

Roman 1976: P. Roman, *Cultura Coțofeni* (București 1976).

Simalcsik 2018: A. Simalcsik, *New Cases of Symbolic Trepanation from the Medieval Period Discovered in the Space between Pruth and Dniester*. Anastasis, Research in Medieval Culture and Art V, 1, 2018, p. 146-172.

Гросу 1990: Гросу В. И., *Хронология памятников Сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья* (Кишинев 1990).

Мелюкова 1964: А.И. Мелюкова, *Вооружение скифов*. САИ. Д. 1-4 (Москва 1964).

Монахов 2003: С.Ю. Монахов, *Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортеров товаров в керамической таре. Каталог определитель.* (Москва-Саратов 2003).

Ольховский 1991: В.С. Ольховский, *Погребально-поминальная обрядность населения Степной Скифии (VII-III вв.до н.э.)* (Москва 1991).

Попович, Чобану, Симальчик 2018: С. Попович, И. Чобану, А. Симальчик, *Древнейшие курганные погребения левобережья Нижнего Прута.* В сб.: Народы и Культуры Нижнего Дуная в Древности (Измаил 2018), 71-80.

Редина 1999: Е. Редина, *К вопросу о фрако-скифских культурных взаимоотношениях (скифское однолезвийное оружие).* В сб.: Толочко П.П. (отв. ред.). Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (к 100-летию Б.Н. Гракова) (Запорожье 1999), 222-227.

Савва 1992: Е. Савва, *Культура многоваликовой керамики Днестровско-Прутского междуречья (по материалам погребального обряда)* (Кишинёв 1992).

Суничук, Фокеев 1984: Е. Суничук, М. Фокеев, *Скифский могильник Плавни - I в низовьях Дуная* В: Ранний Железный век Северо-Западного Причерноморья (Киев 1984), 103-120.

Топал 2018: Д. Топал, *Состав вооружения и возможности культурной групировки (на материалах скифского времени Карпато-Подунавья).* В сб.: Древности. Исследования. Проблемы. Сборник статей в честь 70-летия Н. П. Тельнова (Кишинев-Тирасполь 2018), 165-194.

Яровой 2000: Е. Яровой, *Скотоводческое население Северо-Западного Причерноморья эпохи раннего металла* // Диссертация на соискание ученой степени. док. ист. наук. (Москва 2000), 20-21.

12.12.2019

AȘEZAREA DIN BRONZUL TÂRZIU ȘI ÎNCEPUTUL EPOCII MIGRAȚIILOR DE LA PARCANI (RAIONUL SOROCA)

Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU, Sergiu BODEAN

Cuvinte cheie: *Parcani I-Valea Odaia,* sit arheologic, bronzul târziu, epoca migrațiilor, fibule, ceramică.

Key words: *Parcani I-Valea Odaia,* archeological site, late Bronze Age, Migration period, fibulae, pottery.

Ключевые слова: *Паркань I-Валя Одая,* археологический памятник, поздний бронзовый век, эпоха Великого переселения народов, фибулы, керамика.

Deși cercetări de teren sistematice pe teritoriul Republicii Moldova au început a fi efectuate încă de la mijlocul secolului trecut, mai există un număr destul de mare de localități insuficient sau chiar deloc investigate din punct de vedere arheologic. Printre acestea se numără și satul Parcani din raionul Soroca, care este reședința comunei cu același nume, ce mai include și satul învecinat Voloave. Situată într-o zonă colinară din Podișul de silvostepă al Nistrului, ce a oferit din timpuri străvechi condiții propice viețuirii umane, localitatea la care ne referim nu s-a bucurat de atenția cuvenită a arheologilor. Trebuie menționat totuși faptul că Parcanii din Soroca au fost incluși în repertoriul monumentelor istorice și în cel al siturilor arheologice întocmite în anii 1987 și 1993, menționându-se doi tumuli de pe moșia acestui sat, semnalați în anul 1982 de regretatul arheolog Ion Hîncu[1]. Nefiind însă cartate și nici consemnate corect coordonatele lor geografice, localizarea acestor două movile funerare a rămas incertă. De curând, pe baza hărților geo-topografice mai vechi și a imaginilor orto-foto ori satelitare recente, în diferite sectoare ale vetrei agricole a satului Parcani a putut fi reperat un număr de șase tumuli, care urmează a fi verificați și pe teren.

Un prim sit arheologic cu urme de locuire umană din diferite epoci istorice de pe raza satului Parcani a fost semnalat în primăvara anului 2013, când arheologii ce efectuau cercetări preventive la Alexandru cel Bun (com. Volovița, r-nul Soroca) au recuperat de la o persoană particulară o colecție de piese de metal și ceramică (în marea lor majoritate datând din sec. IV d.Hr.) provenite, după spusele cetățeanului respectiv, dintr-un punct localizat în partea de sud a moșiei Parcanilor[2]. Fiind însoțiți de persoana în cauză, specialiștii ANA au întreprins o deplasare pentru a verifica acea locație. Ajunși la fața locului, arheologii au constatat că în acel punct de pe versantul nordic al unei văi, denumite și marcate pe unele hărți *Valea Odaia*, se află o așezare de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Dar, din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, nu s-a reușit atunci efectuarea unei periegheze detaliate, strângându-se numai câteva cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă.

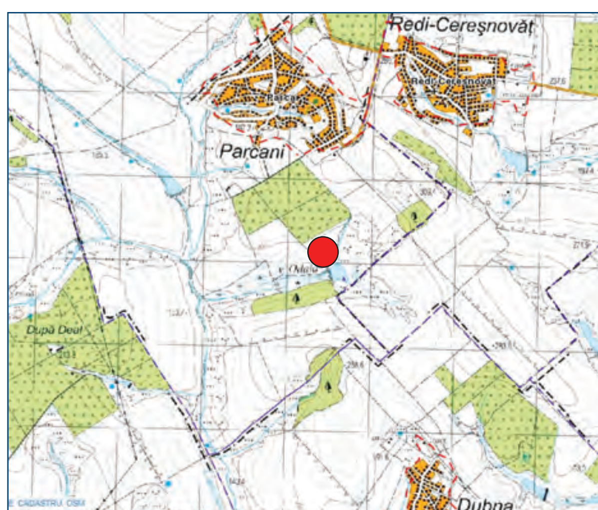

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului arheologic *Parcani I-Valea Odaia*.

Cercetări perieghetice mai amănunțite în perimetrul sitului de la Parcani, punctul *Valea Odaia,* au fost întreprinse în toamna anului 2015 și în primăvara anului 2017, cu ocazia verificării unor proiecte de investiție

1 Свод 1987, 710; Borziac 1993, 28.

2 Din echipa de arheologi făceau parte Sergiu Bodean, Vasile Iarmulschi, Eugen Mistreanu și Ion Noroc, iar persoana care a predat piesele arheologice se numește Grigore Păun. Condițiile exacte de descoperire a obiectelor de metal nu ne sunt cunoscute, dar este de presupus că la depistarea pieselor s-a folosit detectorul de metale.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 119-130.

Fig. 2. Vedere dinspre sud-vest asupra sitului arheologic.

în satele Vasilcău și Dubna, raionul Soroca[3]. În urma acestor prospectări arheologice de suprafață a fost găsită o fusaiolă de lut, dar și numeroase fragmente de vase ceramice lucrate la roată și cu mâna, documentând clar existența în acest loc a unei mari așezari aparținând culturilor Noua din bronzul târziu (sec. XIV î.Hr.) și Sântana de Mureș-Cerneahov de la începutul epocii migrațiilor (sec. IV d.Hr.).

Situl arheologic la care ne referim, denumit *Parcani I-Valea Odaia,* se află în extravilan, la 1,3 km sud de sat, pe panta nordică a *Văii Odaia,* prin care curge un afluent de stânga al râului Camenca, în dreptul unui iaz **(Fig. 1; 2)**. Stațiunea are dimensiunile de circa 150x650 m, fiind orientată pe direcția est-nord-est – vest-sud-vest. După estimările noastre preliminare, așezarea culturii Noua din bronzul târziu, care cuprinde câteva „cenușare" slab evidențiate, este mai mică, ocupând doar partea centrală din întreaga suprafață a obiectivului arheologic.

Întrucât pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din microregiunea comunei Parcani sunt necesare nu doar prospectarea sistematică a zonei și investigarea siturilor deja cunoscute, ci și valorificarea științifică a tuturor vestigiilor descoperite până acum, în rândurile de mai jos ne propunem să prezentăm pe scurt piesele arheologice recuperate în anul 2013, după care vom discuta tipologia și încadrarea lor cultural-cronologică, în corelare și cu resturile ceramice recoltate prin cercetările noastre de suprafață.

1. Fragment din lama unei seceri de bronz de tip neprecizat. L.[4] 14,2 cm, l. max. 3,1 cm **(Fig. 3, 1)**.

2. Sulă de bronz, cu corpul rectangular în secțiune și cu ambele capete ascuțite, circulare în secțiune. L. 10,6 cm **(Fig. 3, 2)**.

3. Sulă de bronz, cu corpul rectangular în secțiune și cu capetele rotunjite în secțiune și ascuțite; un capăt este rupt. L. 5,8 cm **(Fig. 3, 3)**.

4. Împungător de bronz rectangular în secțiune, ascuțit la ambele capete. L. 5,6 cm **(Fig. 3, 4)**.

5. Fibulă de bronz, realizată prin turnare în tipar. Partea superioară a piesei reprezintă o placă de forma unui triunghi isoscel, având vârful decorat printr-un buton reliefat, iar în centrul plăcii este înscris, tot în relief, un triunghi mai mic, orientat cu vârful în jos. Astfel, suprafața plăcii superioare a fost secționată în patru spații triunghiulare egale: trei laterale și unul central. În literatura de specialitate acest tip de ornament, care putea fi realizat inițial prin turnare și finisat ulterior prin cizelare, este numit *Kerbschnittdekor*. Pe partea dorsală placa triunghiulară are sudată, perpendicular, o plăcuță semiovală de fixare a resortului, ce prezintă o perforație la mijloc, în care este păstrat un fragment al axului de bronz și o porțiune mică din spirală, care era, se pare, de fier. Corpul fibulei are secțiunea semicirculară, fiind ușor arcuit spre exterior. Placa piciorului este de formă romboidală alungită, fiind prevăzută cu un buton proeminent la capătul de jos. Pe partea exterioară placa rombodală este decorată și ea în tehnica *Kerbschnitt*, fiind împărțită în patru fațete rombice prin câțiva pereți despărțitori reliefați. Portagrafa fibulei este ruptă. L. 8,1 cm **(Fig. 4, 1)**[5].

6. Fibulă mică de bronz, de tipul cu portagrafa fixă, realizată prin îndoirea laterală a piciorului; resortul și acul nu s-au păstrat; arcul și piciorul fibulei sunt

[3] Perieghezele din anul 2015 au fost efectuate de Sergiu Bodean, Eugen Mistreanu și Ion Noroc, iar cele din 2017 – de Vlad Vornic, Sergiu Bodean și Andian Iorga.

[4] Abrevieri folosite: L. – lungime, l. – lățime, D. – diametru, Dim. – dimensiuni. Î. – înălțime, max. – maxim.

[5] La momentul recuperării, fibula era puternic oxidată și ruptă în două bucăți, fiind ulterior restaurată de dl Valeriu Bubulici, muzeograf și cercetător științific la MNIM, căruia îi adresăm mulțumiri și pe această cale.

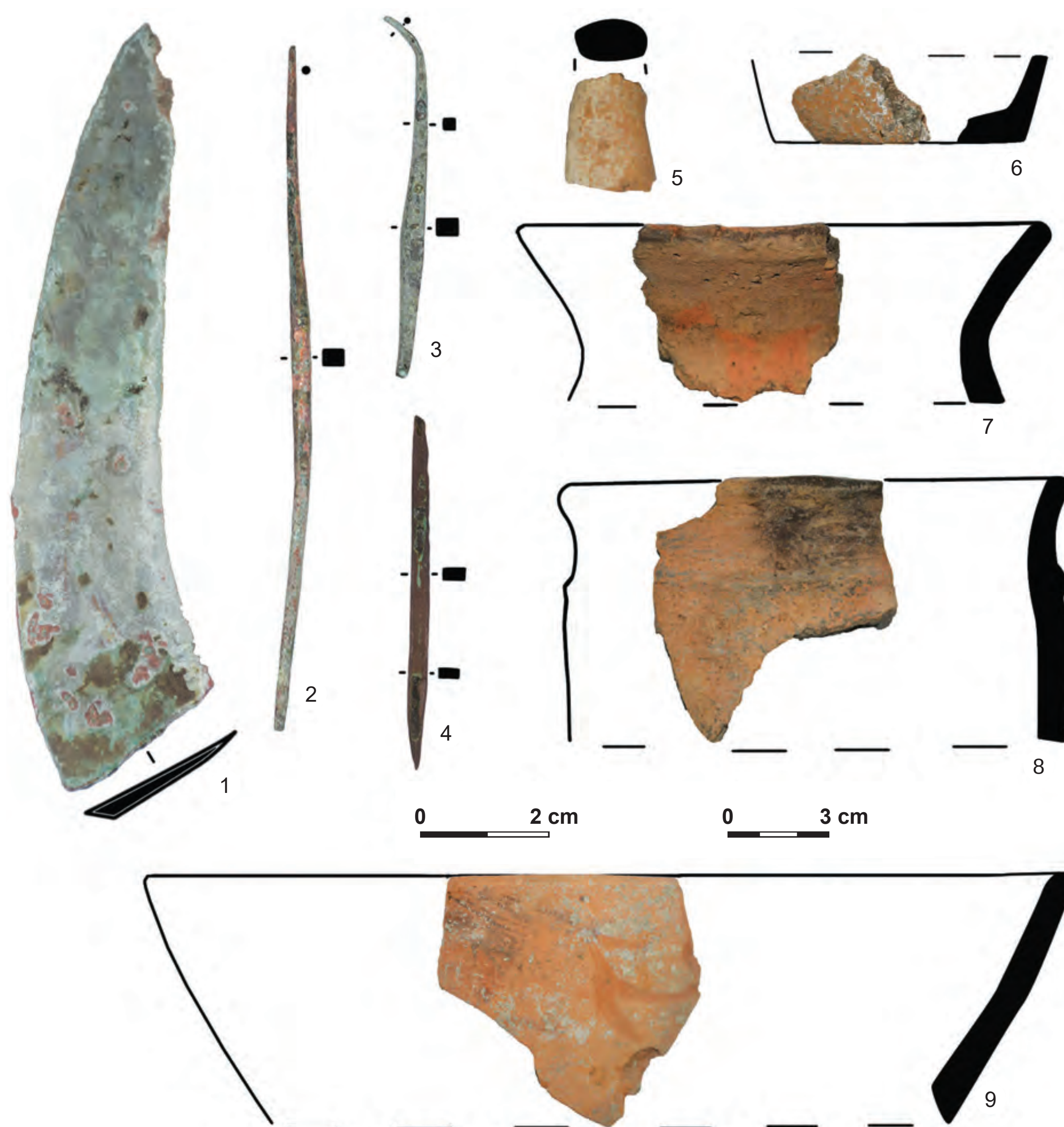

Fig. 3. Piese de bronz și fragmente ceramice lucrate cu mâna atribuite așezării culturii Noua.

fațetate, prezentând, în plus, ca decor la baza arcului și a piciorului câte un × încadrat între două linii orizontale incizate. L. 3,5 cm **(Fig. 4, 2).**

7. Fibulă de bronz turnată, de tipul cu portagrafa fixă; resortul este rupt; corpul puternic arcuit și piciorul sunt fațetate. L. 4,1 cm **(Fig. 4, 3).**

8. Fibulă de bronz de tipul cu portagrafa fixă, având portagrafa realizată prin îndoirea laterală a piciorului; resortul și acul lipsesc. Arcul și piciorul sunt fațetate, câte două fațete mici fiind realizate lateral și în partea inferioară a corpului. L. 4,6 cm **(Fig. 4, 4).**

9. Fibulă de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt; are corpul lucrat din bandă cu marginile laterale fațetate și resortul lung, realizat din trei bucăți de sârmă; acul și portagrafa sunt rupte. L. 5,4 cm **(Fig. 4, 5).**

10. Fibulă fragmentară de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt; corpul este lucrat din bandă lată și are marginile laterale fațetate; resortul, acul și portagrafa sunt lipsă. L. 5,8 cm **(Fig. 4, 6).**

11. Fibulă de bronz cu piciorul înfășurat, având resortul și acul rupte; corpul este lucrat dintr-o bandă îngustă, având marginile laterale fațetate. L. 4,4 cm **(Fig. 4, 7).**

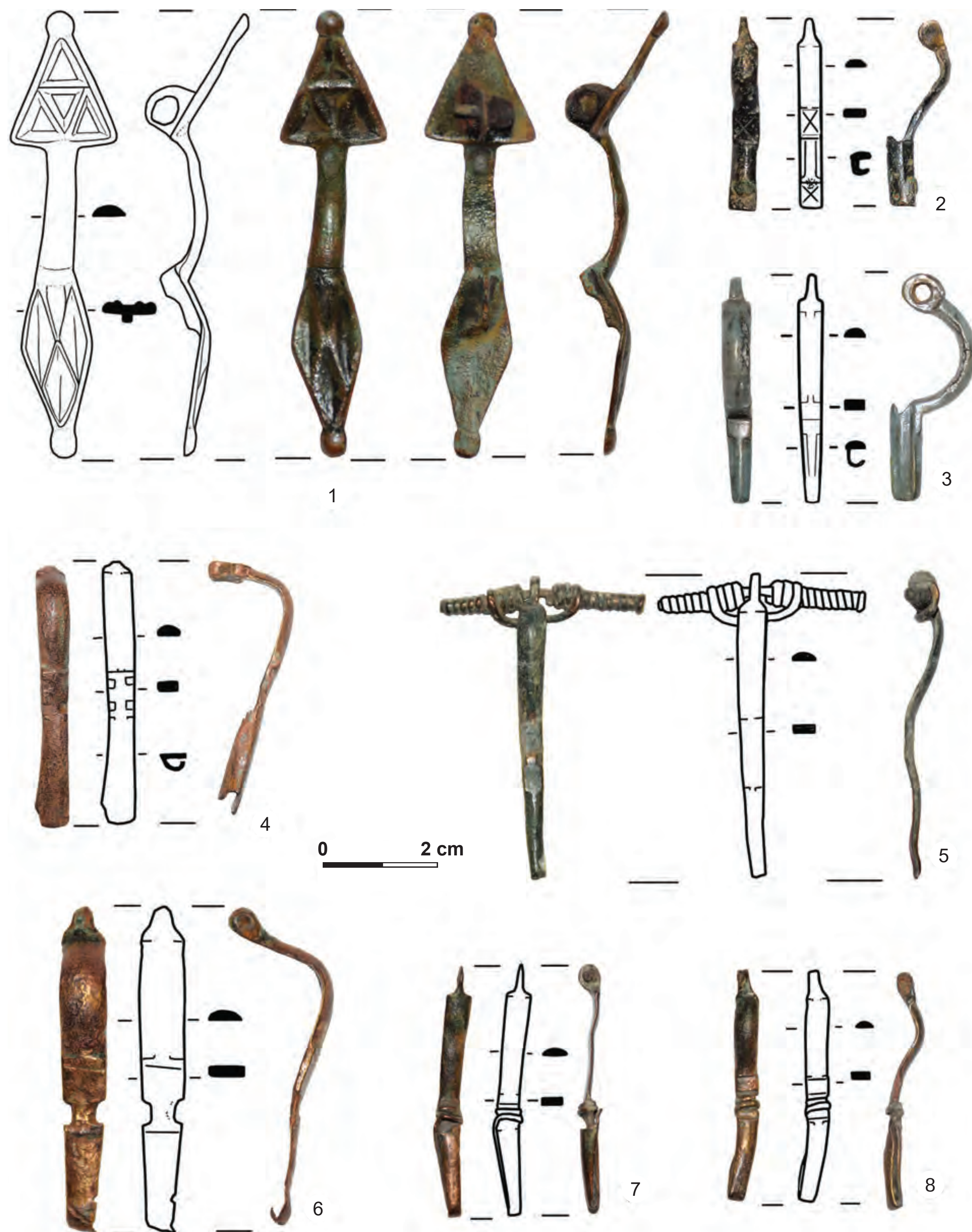

Fig. 4. Fibule de bronz.

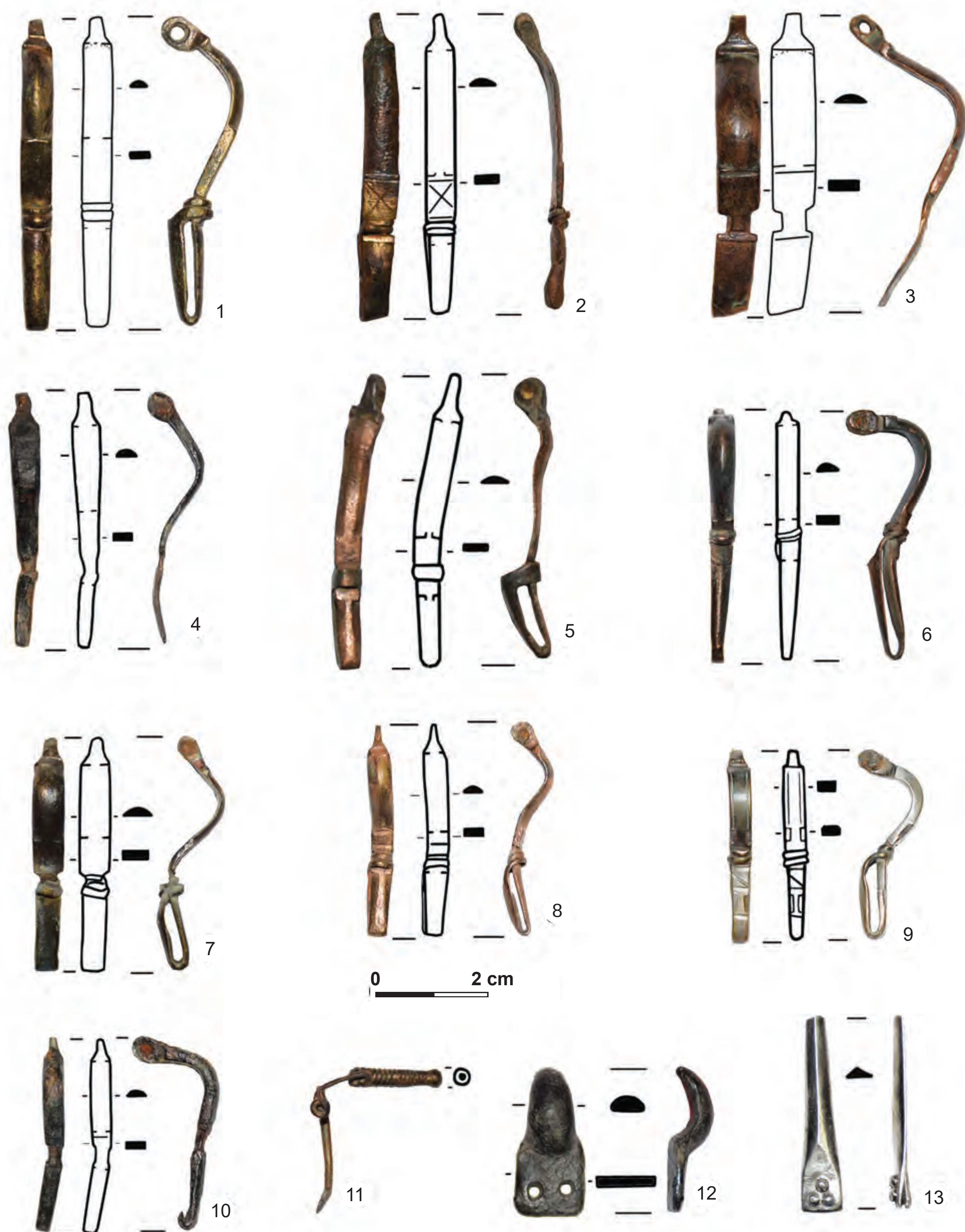

Fig. 5. Fibule (1-11) și piese cu funcționalitatea neprecizată (12, 13) de bronz (1-12) și argint (13).

12. Fibulă de bronz cu piciorul înfășurat, lucrată din bandă îngustă, rectangulară în secțiune; arcul și piciorul au marginile laterale fațetate; resortul și acul lipsesc. L. 4,2 cm **(Fig. 4, 8)**.

13. Fibulă de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt, având resortul și acul lipsă; corpul și piciorul sunt fațetate. L. 5,3 cm **(Fig. 5, 1)**.

14. Fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt; resortul și acul nu s-au păstrat. Are corpul lucrat din bandă, fațetat, în partea inferioară a arcului prezentând ca decor un × încadrat între două linii orizontale incizate. L. 5,2 cm **(Fig. 5, 2)**.

15. Fibulă fragmentară de bronz de tipul cu piciorul înfășurat, având resortul și portagrafa rupte; este lucrată din bandă lată, rectangulară în secțiune, și are corpul fațetat, iar la baza arcului și în partea de sus a piciorului mai prezintă câte o linie orizontală incizată. L. 5,7 cm **(Fig. 5, 3)**.

16. Fibulă fragmentară de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat; lipsesc resortul, acul și portagrafa; corpul este lucrat din bandă, cu marginile laterale fațetate. L. 4,3 cm **(Fig. 5, 4)**.

17. Fibulă de bronz cu piciorul înfășurat, având resortul și acul lipsă. Este lucrată din bandă rectangulară în secțiune și are arcul și piciorul fațetate. L. 5,2 cm **(Fig. 5, 5)**.

18. Fibulă de bronz fragmentară de tipul cu piciorul întors pe dedesubt; are resortul și acul rupte; este lucrată din bandă îngustă rectangulară în secțiune și prezintă arcul, puternic arcuit, și piciorul fațetate. L. 4,3 cm **(Fig. 5, 6)**.

19. Fibulă de bronz fragmentară cu resortul și acul rupte; este de tipul cu piciorul înfășurat, fiind lucrată din bandă rectangulară în secțiune; arcul și piciorul au marginile laterale fațetate L. 4,1 cm **(Fig. 5, 7)**.

20. Fibulă mică de bronz cu piciorul înfășurat, având resortul și acul lipsă. Este lucrată din bandă îngustă rectangulară în secțiune, prezentând marginile laterale ale arcului și piciorului fațetate. L. 3,7 cm **(Fig. 5, 8)**.

21. Fibulă mică de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt; este lucrată dintr-o bandă îngustă și groasă, rectangulară în secțiune; ca decor pe corp prezintă două linii în zigzag dispuse vertical, iar pe picior – trei linii incizate orizontale, încadrând o linie oblică incizată și două fațete laterale; resortul, care lipsește, a avut axul de fier. L. 3,3 cm **(Fig. 5, 9)**.

22. Fibulă mică de bronz de tipul cu piciorul întors pe dedesubt, având acul și resortul rupte. Are corpul lucrat din bandă îngustă, rectangulară în secțiune, marginile lui laterale fiind fațetate. L. 3,3 cm **(Fig. 5, 10)**.

23. Fragment din resortul lung al unei fibule de tip neidentificabil; este păstrat un segment împreună cu coarda și acul. L. segmentului de resort - 2 cm **(Fig. 5, 11)**.

24. Fragment de la o piesă nedeterminată de bronz; prezintă o plăcuță mică rectangulară, prevăzută cu două orificii pentru nituri și un segment de arc aproximativ semicircular în secțiune. L. 2,4 cm **(Fig. 5, 12)**.

25. Piesă fragmentară de argint cu destinația neprecizată; prezintă o bară subțire, triunghiulară în secțiune, cu un capăt rupt, iar celălalt lățit și despicat, fiind si prins cu trei nituri mici, ce au gămălia semisferică. L. 3,5 cm **(Fig. 5, 13)**.

26. Cataramă mică de bronz, cu veriga oval-circulară și spinul scurt, prevăzut cu prag la bază. Dim. verigii 2,6x2,7 cm **(Fig. 6,1)**.

27. Cataramă de bronz de formă oval-circulară, având partea verigii, de care se prinde spinul, mai mică, aplatizată și mai subțire decât cea anterioară; spinul prezintă prag la bază. Dim. 1,9x2,1 cm **(Fig. 6, 2)**.

28. Verigă oval-circulară de la o cataramă de bronz, având latura de care se prinde spinul ruptă. Dim. 1,8x2,1 cm **(Fig. 6, 3)**.

29. Garnitură rectangulară de bronz de la o cataramă; pe margine, pe trei laturi, plăcuța prezintă drept decor linii incizate, iar în mijloc are un orificiu de nit pentru prinderea cataramei de curea. Dim. 1,7x1,7 cm **(Fig. 6, 4)**.

30. Garnitură rectangulară de bronz de la o cataramă, prevăzută cu două orificii de la nituri. Dim. 1,8x1,8 cm **(Fig. 6, 5)**.

31. Piesă fragmentară nedeterminată (pandantiv?) de metal alb; are forma unui clopoțel tronconic-alungit, prevăzut la un capăt cu o verigă de prindere, iar la celălalt cu un decor în relief imitând un fir torsionat; o porțiune de corp este ruptă din vechime. L. 4,4 cm **(Fig. 6, 7)**.

32. Limbă de curea de bronz de formă triunghiular-alungită, prevăzută cu cinci perforații dispuse pe marginile lungi și la vârf pentru nituri. Piesa este decorată cu linii punctate, realizate în tehnica *au repousse* pe perimetrul plăcuței de jur-împrejur, dar și pe mijlocul ei, în trei rânduri dispuse transversal și unul longitudinal central. Dim. 1,5x5,1 cm **(Fig. 6, 8)**.

33. Plăcuță de bronz de formă aproximativ triunghiulară, prevăzută cu cinci orificii, dintre care patru pe margine, iar unul în mijloc. Dim. 2,1x2,4 cm **(Fig. 6, 9)**.

34. Fragment de la o piesă de bronz turnată (limbă de curea?) de formă triunghiulară alungită; aproape de locul rupt prezintă un nit, iar pe partea superioară placa are două linii adâncite în formă de S. Dim. 1,3x3,3 cm **(Fig. 6, 10)**.

35. Fusaiolă bitronconică de lut cu bazele albiate și decor constând din proeminențe formate de canelurile dispuse oblic pe ambele registre. D. 4 cm; Î. 2,4 cm **(Fig. 6, 11)**.

36. Fragment de toartă masivă de formă aproximativ ovală în secțiune, prevăzută pe latura exteri-

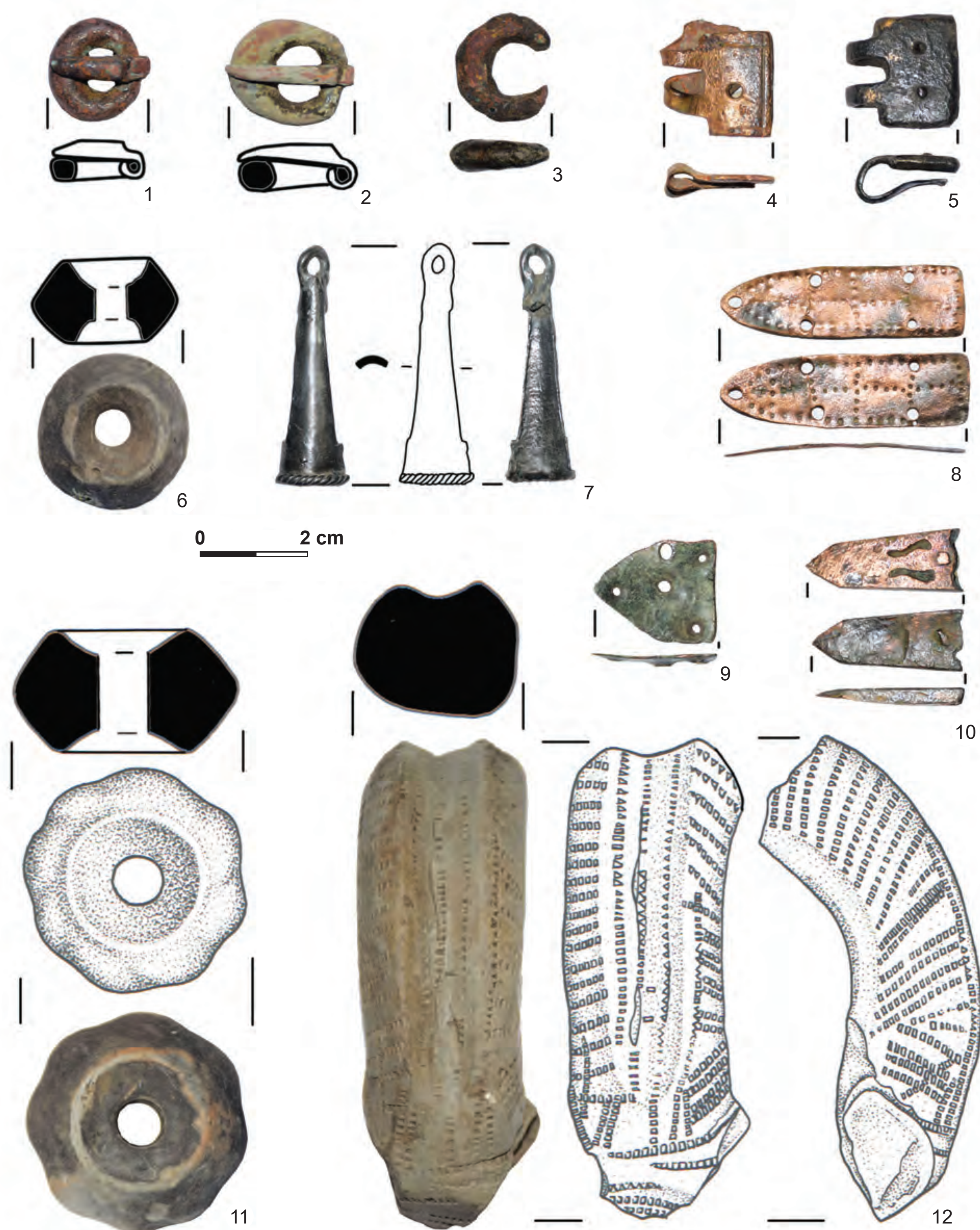

Fig. 6. Piese de bronz (1-5, 8-10), metal alb (7), lut ars (6, 11) și toartă de vas lucrat la roată din pastă fină (12).

oară cu o șănțuire longitudinală; pe toată suprafața prezintă un decor realizat cu rotița dințată. L. 9,1 cm **(Fig. 6, 12)**.

37. Fusaiolă bitronconică de lut, cu bazele albiate. D. 2,7 cm; Î. 1,6 cm **(Fig. 6, 6)**. Piesa a fost găsită în timpul cercetărilor de suprafață din anul 2017.

***

Ținând cont de tipologia și caracteristicile pe care le prezintă, artefactele descrise mai sus și materialele ceramice descoperite de noi pot fi atribuite la trei orizonturi cultural-cronologice, corespunzătoare perioadei târzii a epocii bronzului (sec. XVI-XIII î.Hr.) și perioadei de început a epocii migrațiilor (sec. IV și V d.Hr.).

În legătură cu orizontul bronzului târziu sau, mai bine spus, cu așezarea culturii Noua de la Parcani-*Valea Odaia* pot fi puse fragmentul de seceră și cele trei sule de bronz, precum și resturile de vase de lut lucrate cu mâna. Referitor la seceri, care reprezintă categoria cea mai numeroasă de piese de bronz descoperite în arealul complexului cultural Noua-Sabatinovka, după forma mânerului, ele se împart în două tipuri: a) cu două orificii la mâner și b) cu cârlig la mâner[6]. Neavând păstrat mânerul, ci doar o porțiune de lamă **(Fig. 3, 1)**, nu putem stabili cărui tip i-a aparținut piesa de la Parcani. Cât privește sulele de bronz **(Fig. 3, 2-4)**, ele constituie tipuri comune, întâlnite relativ frecvent în așezările culturii Noua[7]. Dintre vestigiile ceramice atribuite așezării Noua de la Parcani, menționăm câteva fragmente provenind de la o ceașcă(?), borcane de tipuri diferite și de la o strachină tronconică **(Fig. 3, 5-9)**.

Marea majoritate a pieselor de inventar și a ceramicii recoltate aparțin culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Este interesant de remarcat că printre obiectele de metal, predomină net accesoriile vestimentare, care sunt reprezentate de 18 fibule și un segment de resort de fibulă, două catarame, o verigă de cataramă, două garnituri de la catarame și un capăt de curea.

În ceea ce privește fibulele, cu excepția unui singur exemplar, toate celelalte piese sunt caracteristice pentru complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov și, deci, pot fi puse în legătură cu așezarea din perioada migrației goților de la Parcani-*Valea Odaia.* Un număr de 14 fibule se atribuie tipului cu piciorul întors pe dedesubt și înfășurat, toate având corpul lucrat din bandă, mai îngustă sau mai lată, cu marginile laterale fațetate **(Fig. 4, 4-8; 5, 1-10)**. Acest tip de fibulă, care cuprinde mai multe variante, datate diferit, este cel mai răspândit în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Cu regret însă, exceptând o singură piesă, toate fibulele de la Parcani sunt cu resorturile rupte, din care cauză nu pot fi stabilite variantele cărora le aparțin. Exemplarul păstrat aproape întreg **(Fig. 4, 5)** are resortul prelung, cu spirala executată din trei bucăți de sârmă și coarda trecută pe sub arc. În clasificarea elaborată de I. Ioniță, piesa se încadrează în *varianta a* din *categoria 2*, fiind specifică pentru etapa a II-a a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, ce se datează C_2 târziu și C_{3a}[8].

Alte trei fibule **(Fig. 4, 2-4)**, cărora la fel le lipsește resortul, sunt de tipul cu portagrafa fixă, numite în literatura de specialitate și „militare", aparținând însă la două sau poate chiar la trei variante diferite. Fibulele de acest gen apar mai rar în *Gothia* carpato-danubiană și nord-pontică, fiind datate mai larg, în general în cursul sec. IV d.Hr.[9].

La fel, pentru complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. sunt caracteristice cataramele **(Fig. 6, 1-3)** și garniturile rectangulare de la catarame **(Fig. 6, 4-5)** descoperite la Parcani. Analogii apropiate pentru aceste piese vestimentare se cunosc mai ales în marile necropole înrudite de la Mihălășeni și Bârlad-*Valea Seacă* de pe teritoriul est-carpatic al României, dar și în alte complexe mai puțin cercetate, unde diferitele tipuri de catarame de metal, cu sau fără plăci, sunt datate în limitele sec. IV d.Hr.[10].

Așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov se atribuie cu certitudine fragmentele de amfore romane, ceramica cenușie lucrată la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă și cele două fusaiole de lut, găsite pe suprafața sitului de la Parcani-*Valea Odaia.* Dintre resturile de amfore, menționăm o toartă și un fragment de buză, aparținând unor amfore cu gâtul îngust, lucrate din pastă zgrunțuroasă alburie **(Fig. 7, 1, 2)**, și un fragment din corpul decorat cu linii incizate orizontale, provenind de la un recipient cărămiziu lucrat din pastă mai fină, tipul căruia este mai dificil de stabilit **(Fig. 7, 3)**. Destul de bine reprezentată este ceramica lucrată la roată din pastă fină **(Fig. 6, 12; 7, 4-19; 8, 7,8, 10-13)**, care cuprinde mai ales diferite tipuri de castroane și căni, dar și vase de provizii sau oale. Dintre castroane, este de remarcat un fragment de vas ars secundar, decorat cu fațete lenticulare pe umăr **(Fig. 7, 18)**, iar dintre căni – fragmentul de toartă ornamentată cu rotița dințată **(Fig. 6, 12)**, pentru care deocamdată nu cunoaștem o analogie exactă. Ceramica lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă este mai slab documentată, fiind găsite câteva fragmente caracteristice provenind de la oale **(Fig. 8, 1-6, 9)**. Așa cum arată descoperirile de până acum, fusaiolele bitronconice de lut lipsite de ornament constituie apariții destul de frecvente în așezările și necropolele din sec. IV d.Hr., pe când cele decorate cu caneluri se întânesc mult mai rar, dar nu lipsesc cu totul. O analogie relativ apropiată pentru fusaiola ornamentată

---

6 Sîrbu 2014, 186-187.
7 *Ibidem.* 190.
8 Ioniță 1992, 77, 82.
9 Schulze 1977, 92, Taf. 12; Petrauskas 2003, 242.
10 Palade 2004, 214-215; Șovan 2005, 154; Petrauskas 2003, 246-249.

Fig. 7. Ceramică romană (1-3) și lucrată la roată din pastă fină (4-19).

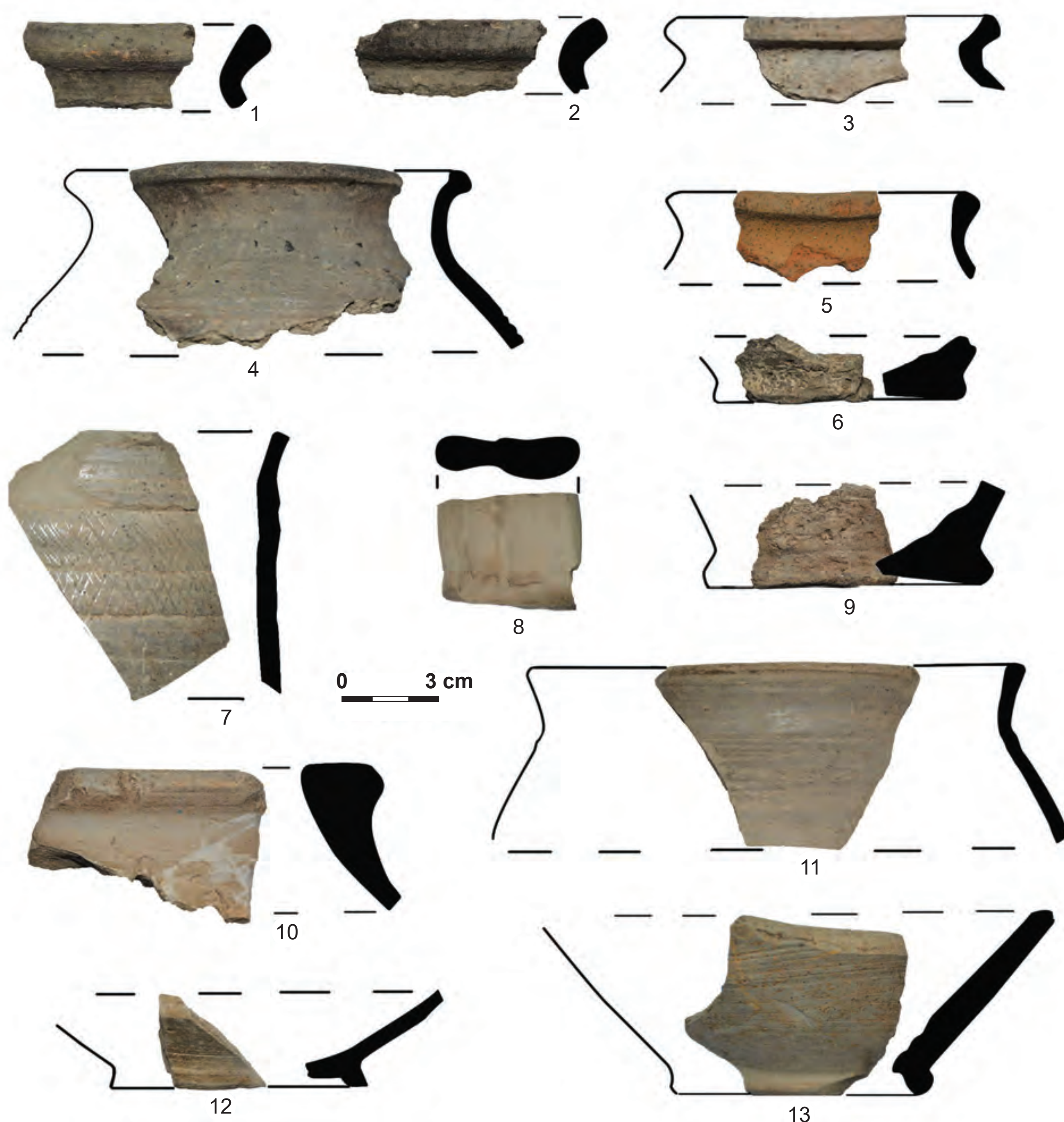

Fig. 8. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă (1-6) și fină (7-13).

de la Parcani se cunoaște în necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Budești[11].

Orizontului cultural din perioada migrației goților ar putea aparține și cele cinci obiecte de metal cu funcționalitatea neprecizată **(Fig. 5, 12, 13; 6, 7, 9, 10)**. Menționăm totuși că pentru majoritatea acestor piese deocamdată nu am găsit analogii în complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

Aceleiași culturi arheologice din sec. IV d. Hr. nu este exclus să i se atribuie și capătul de curea de bronz, prevăzut cu perforații și decor în tehnica *au repousse* **(Fig. 6, 8)**, deși înclinăm să credem că piesa respectivă aparține mai curând unui orizont post-cerneahovian, databil în treimea mijlocie a sec. V d.Hr. În context, este interesant de consemnat că puținele capete de curea din mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov (Kantemirovka, Ripnev, Fântânele), ce prezintă anumite similitudini formale cu exemplarul nostru, sunt datate în faza târzie a culturii respective, proiectată în ultimul pătrar al sec. IV și la începutul veacului următor[12].

[11] Vornic 2006, 151. fig.109, 2.

[12] Магомедов 2001, 70.

În sfârșit, o descoperire aparte și, după știința noastră, prima de acest fel de pe teritoriul Republicii Moldova o constituie fibula cu capul triunghiular și piciorul rombic[13] **(Fig. 5, 1)**. Cele mai apropiate analogii din punct de vedere tipologic pentru această piesă se găsesc printre descoperirile arheologice datate în perioada migrațiilor din regiunea Dunării Mijlocii și din Crimeea[14]. În clasificarea propusă acum șase decenii de M. Pàrducz pentru vestigiile din epoca hunică din Ungaria, fibula noastră se încadrează în *varianta 1* a *tipului 2,* datată mai larg, în a doua jumătate a sec. IV și în veacul următor[15]. O analiză mai riguroasă a acestei categorii de fibule este publicată în același an de J. Werner, în contextul examinării complexelor funerare atribuite sec. V d.Hr. din Slovacia[16]. Folosind drept criterii de bază forma și modul de ornamentare a plăcilor, arheologul german separă fibulele cu cap triunghiular și picior romboidal decorate în tehnica *Kerbschnitt* într-un tip aparte, denumit *Prša-Levice,* încadrând cronologic aceste artefacte la mijlocul și în a doua parte a sec. V și punându-le în legătură cu populațiile germanice, ce s-au așezat spre sfârșitul epocii hunice în regiunea Dunării de Mijloc[17]. Remarcăm însă că, spre deosebire de piesa de la Parcani, majoritatea fibulelor din bazinul Dunării de Mijloc au decorate nu doar plăcile, ci și arcul sau bara care face legatura dintre plăci. Două fibule asemănătoare, cu arcurile nedecorate, dar având plăcile prevăzute și cu butoni laterali, provin din necropola din sec. V d.Hr. de la Botoșani-*Dealul Cărămidăriei,* atribuită ostrogoților[18]. După aprecierea lui I. Gavrituchin, fibulele de la Botoșani-*Dealul Cărămidăriei* aparțin unei serii distincte a grupei *Levice-Tokari*[19], care este caracteristică pentru regiunea Dunării de Jos și datată în perioada D2/D3 (anii 430-470)[20]. Cât privește fibula de la Parcani, deși nu dispunem de elemente suficiente, înclinăm să credem că ea se atribuie aceluiași orizont cultural de la mijlocul sec. V d.Hr., ca și antichitățile de la Botoșani-*Dealul Cărămidăriei.*

[13] Această piesă este prezentată și analizată mai detaliat într-un alt articol, aflat în curs de apariție (Vornic, Ciobanu 2019).
[14] Pàrducz 1959, Abb. 4, 76; Taf. XI, 5a-b; XXI, 13, 14; XXII, 2; XXVI, 9.
[15] *Ibidem*, 373-374.
[16] Werner 1959.
[17] Werner 1959, 429, 431
[18] Zaharia, Zaharia 1969, 171-173, fig. 3, 1, 2.
[19] În această grupă I. Gavrituchin include fibulele *de tip Prša-Levice* și piesele cu placă și semidisc, decorate în tehnica *Kerbschnitt* (Гавритухин 1994).
[20] Гавритухин 1994, 32; Гавритухин 2000, 281.

SUMMARY

A SITE OF THE LATE BRONZE AGE AND THE LATE ROMAN PERIOD DISCOVERED AT PARCANI VILLAGE (SOROCA DISTRICT)

Among the numerous archaeological sites identified and documented in the last years by the National Agency for Archaeology (NAA), is a settlement with the remains from various periods near Parcani village (Soroca district). First information about this site came to NAA in 2013 when several items, dating back to the late Bronze Age and the start of the Migration period, were recovered. The surface surveys carried out in the same year and later in Parcani resulted in the identification of an important and large settlement with vestiges belonging to the Noua-Sabatinovka and Chernyakhov cultural assemblages.

Parcani I-Valea Odaia site is located outside of the village, 1.3 km south of the village, on the northern slope of the *Odaia Valley*, through which the Camenca river flows to a lake. Its dimensions are about 150×650 m, the site is oriented in the direction of ENE-WSW. Various hand-made pottery fragments, some of which are decorated with embossed girdles, as well as fragments from a sickle and two bronze pins are attributed to the late Bronze Age settlement, which occupies only a part of the archaeological site, with a few slightly visible cinder heaps.

The cultural and chronological horizon of the Gothic migration (the 4th century AD) is better represented, because of the numerous characteristic ceramic fragments, two clay spindle whorls and several metal pieces, predominantly the fibulae.

A bronze fibula with a fixed pin catch, a rhomboidal foot and a triangular head above the bow is noted among them, being dated in the middle third of the 5th century. An end of a bronze strap, provided with holes for fastening rivets and decorated with incised dots, probably also belongs to the same chronological horizon.

РЕЗЮМЕ

ПОСЕЛЕНИЕ ЭПОХИ ПОЗДНЕЙ БРОНЗЫ И ПОЗДНЕРИМСКОГО ПЕРИОДА У СЕЛА ПАРКАНЬ (СОРОКСКИЙ РАЙОН)

Среди многочисленных археологических памятников, выявленных и зарегистрированных в последние годы Национальным археологическим агентством (НАА), числится и многослойное поселение у села Паркань Сорокского района Республики Молдова. Информация об этом памятнике поступила в НАА еще в 2013 году, когда было собрано несколько предметов, относящихся к позднему бронзовому веку и началу эпохи Великого переселения народов. Исследование микрозоны, проведенное в окрестностях села Паркань, позволило выявить крупное поселение, где были обнаружены артефакты, относящиеся к культурным комплексам Ноуа-Сабатиновка и Сынтана де Муреш-Черняхов.

Поселение *Паркань I-Валя Одая* расположено за пределами села, на расстоянии в 1,3 км к югу, на северном склоне долины Одая, которую пересекает левый приток реки Каменка, впадающий в озеро. Приблизительные размеры поселения 150×650 м; оно ориентировано по линии восток-северо-восток – запад-юго-запад. Горизонт позднего бронзового века занимает лишь часть этого поселения: к нему относятся и слабовыраженные зольники, и фрагменты лепной керамики (некоторые из них орнаментированы рельефными валиками), а также фрагменты серпа и двух булавок из бронзы.

Культурно-хронологический горизонт периода миграции готов (IV в. н.э.) лучше выражен, так как представлен многочисленными фрагментами характерной керамики, двумя глиняными пряслицами и металлическими находками, среди которых преобладают фибулы.

Выделяется одна литая бронзовая фибула, относящаяся к застежкам с фиксированным креплением, треугольной пластинчатой головкой и ромбовидной ножкой, которая датируется второй третью V в. н.э. К тому же хронологическому горизонту, вероятно, относится и наконечник ремня, с предусмотренный пятью отверстиями для крепления заклепок и украшенный углубленным точечным орнаментом в стиле *au repoussé*.

BIBLIOGRAFIE

Ioniță 1992: I. Ioniță, *Die Fibeln mit umgeschlagenem fuss in der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultu*r. Peregrinatio Gotika III, 1992, 77-90.

Borziac 1993: I. Borziac, *Repertoriul arheologic al raionului Soroca* (Chișinău 1993). Arhiva ANA.

Palade 2004: V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (București 2004).

Sîrbu 2014: M. Sîrbu, *Piese de bronz descoperite în așezările de tip Noua-Sabatinovka din spațiul Pruto-Nistrean*. Tyragetia VIII [XXIII], nr. 1, 2014, 185-202.

Șovan 2005: O.L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni* (Târgoviște 2005).

Zaharia, Zaharia 1969: E. Zaharia, N. Zaharia, *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din secolul al V-lea e.n. din Moldova în lumina săpăturilor de la Botoșani*. AM VI, 1969, 167-178.

Pàrducz 1959: M. Pàrducz, *Archäologische Beiträge zur Geschiche der Hunnenzeit in Ungarn*. Acta Arhaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 11 (Budapest 1959), 309-398.

Petrauskas 2003: O.Petrauskas, *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavrilovka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungsitten und ethnokulturellen Besonderheiten* (Frankfurt am Main 2003).

Schulze 1977: M. Schulze, *Die Spätkaizerzeitlichen Armbrustfibeln mit festem Nadelhalter* (Bonn 1977).

Vornic 2006: V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești* (Chișinău 2006).

Vornic, Ciobanu, 2019: V. Vornic, L. Ciobanu, *O fibulă de bronz din sec. V p.Chr. descoperită la Parcani (r-nul Soroca)*. In: Contribuții la preistoria și istoria antică a spațiului carpato-danubiano-pontic (In honorem professoris Ion Niculiță) (ed. A. Zanoci, Mihail Băț) (Chișinău 2019) (în curs de apariție).

Werner 1959: J. Werner, *Studien zu Grabfunden des V. Jahrhunderts aus der Slowekei und der Karpatenukraine*. Slovenska Archeologia VII-2, 1959, 422-438.

Гавритухин 1994: И.О. Гавритухин, *Причерноморская серия фибул группы Ловице-Токари /к изучению восточногерманского культурного наследия*. БС III, 1994, 32-42.

Гавритухин 2000: И.О. Гавритухин, Финал традиций римского времени в Восточном Прикарпатье. In: *Die spätrömische Kaiserzeit und die frühe Völkerwanderungszeit in Mittel- und Osteuropa* (Lodz 2000), 261-324.

Магомедов 2001: Б. Магомедов, Черняховская культура. Проблема этноса (Люблин 2001).

Свод 1987: Н.А. Демченко (отв.ред.), Свод памятников истории и культуры Молдавской ССР. Северная зона (Кишинев 1987).

12.12.2018

UN *AKINAKES* SCITIC DE TIP GĂICEANA DESCOPERIT LA SUDUL REPUBLICII MOLDOVA

Denis TOPAL

Cuvinte cheie: *akinakes*, pumnal, stepa Bugeacului, cultura scitică, perioadă scitică medie, stilul animalier scitic.

Key words: *akinakes*, dagger, Budjak steppe, Scythian culture, Middle Scythian period, Scythian Animal style.

Ключевые слова: акинак, кинжал, Буджакская степь, скифская культура, среднескифский период, скифский звериный стиль.

În anul 2017, la Agenția Națională Arheologică a fost predat un obiect de fier descoperit în zona de sud a Republicii Moldova, în vecinătatea satelor Capaclia și Haragîș din raionul Cantemir **(Fig. 1)**, nu departe de rezervația naturală „Codrii Tigheci". La o examinare atentă, piesa s-a dovedit a fi un pumnal de tip scitic, care a intrat în atenția autorului acestui articol mai devreme[1], însă posibilitatea unui studiu detaliat *de visu*[2] asupra obiectului și măsurarea exactă a parametrilor morfologici a dus la necesitatea clarificării poziției sale culturale și cronologice, precum și la publicarea separată a acestui artefact. Lungimea totală a pumnalului este de 28,6 cm. Lama cu tăișuri paralele are o lungime de 13,5 cm; în treimea inferioară ea se îngustează treptat, terminându-se cu un vârf ascuțit. Secțiunea lamei este lenticulară, iar în partea inferioară – rombică. Garda are formă semicirculară, cu lățimea de 4,5 cm, înălțimea de 3,2 cm și grosimea de 1,6 cm. Mânerul armei este dreptunghiular, în secțiune transversală având forma unui dreptunghi cu marginile rotunjite. Partea superioară este fragmentată și ușor deplasată în raport cu centrul tijei mânerului (înălțimea fragmentului păstrat este de 5,2 cm, lățimea de 8,3 cm și grosimea de 1,1 cm). Cu toate acestea, marginile mânerului erau, cel mai probabil, în formă de cap de pasăre de pradă **(Fig. 2)**.

Spadele și pumnalele cu terminația mânerului în forma de antene în stil animalier au fost separate de către A.I. Meliukova de spadele cu terminație simplă anteniformă, remarcându-se și faptul că primele sunt mai caracteristice pentru sciți[3]. În același timp, spadele

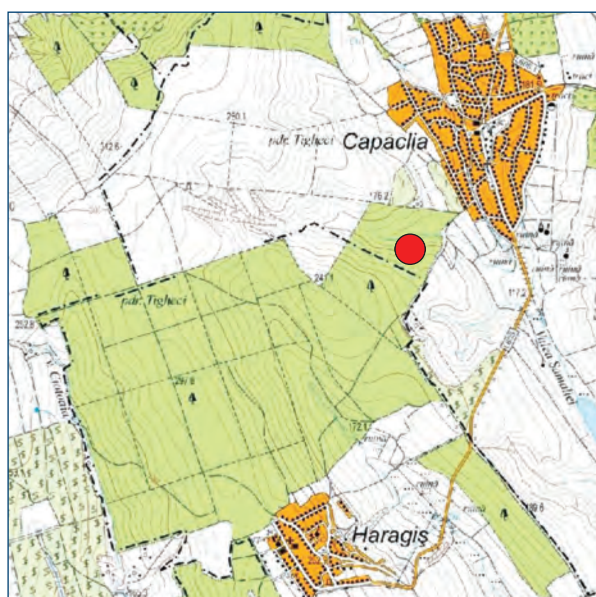

Fig. 1. Locul descoperirii pumnalului de la Capaclia (r-nul Cantemir).

cu capete în formă de pasăre au fost luate în considerare separat de exemplarele cu capete în formă de gheare, încadrate în primul (cu garda în formă de fluture) și al doilea tip (cu o gardă cvazitriunghiulară) din a doua subdiviziune. Printre *akinakai* care au rămas în afara clasificării (posibil datorită realismului lor specific) A.I. Meliukova, iar după ea și V.G. Petrenko, au nominalizat exemplarele din tumulul 401 de la Jurovka, o descoperire fortuită în apropierea satului Gamarnea și o descoperire mai puțin documentată de la Muzeul de Stat din Kiev[4]. De asemenea, și A. Vulpe a examinat în mod special spadele și pumnalele cu terminația zoomorfă – el a plasat spadele „de tip Găiceana" în ultimul grup tipologic (*Formengruppe* V) și le-a datat

[1] Topal 2019, fig. 7, 15; 17, 70; Топал 2019, рис. 4, 8.

[2] Aducem sincere mulțumiri dlui Iurie Lungu pentru transmiterea artefactului și oferirea acestei posibilități de valorificare științifică adecvată a piesei. După examinare, pumnalul respectiv a fost predat Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

[3] Мелюкова 1964, 55.

[4] Петренко 1967, 43.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 131-136.

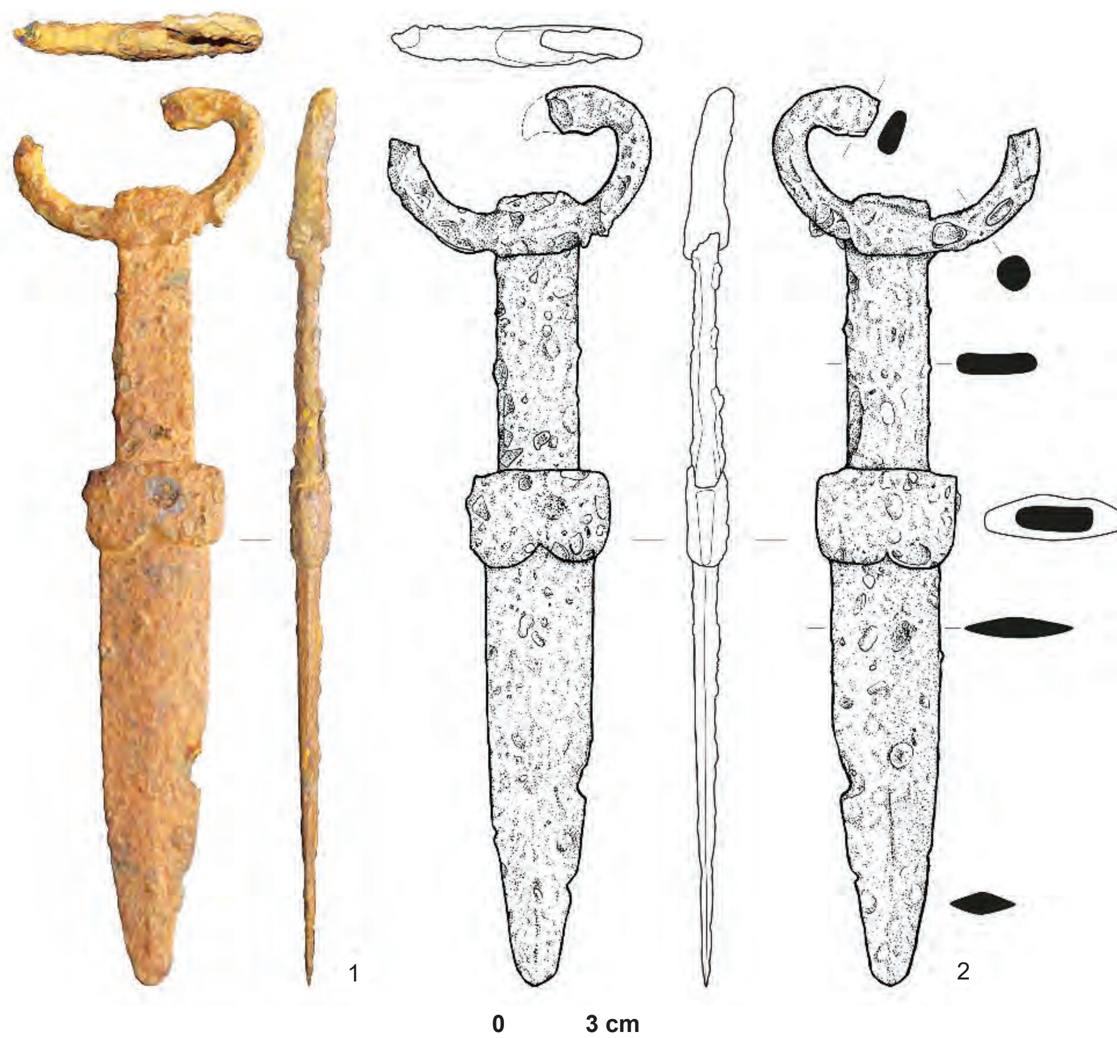

Fig. 2. Pumnalul de la Capaclia.

în a doua jumătate a sec. VI – prima jumătate a sec. V î.Hr.[5]. În afară de terminația în stil animalier caracteristic tipului Găiceana, acest tip, cu unele excepții, se deosebește prin garda originală, semicirculară (în forma unui „scut tracic” [πέλτη], după A. Vulpe). Raritatea relativă a *akinakai* cu garda semicirculară nu i-a permis în anii 1950 cercetătoarei A.I. Meliukova să le dateze destul de argumentat[6]. De-a lungul timpului, însă, perioada existenței acestui tip de garda a fost stabilită în cadrul sec. VI-V sau doar al sec. V î.Hr.[7]. O serie impresionantă de spade și pumnale cu garda semicirculară (55 de exemplare) au fost examinate recent în detaliu de către câțiva autori ucraineni, specificându-se datarea lor în „a doua jumătate a sec. VI – prima jumătate a sec. V î.Hr.”[8]. În același timp, este tipic faptul că complexele funerare cu *akinakai* având garda în formă de scut tracic sunt caracteristice stepelor de la nord de Marea Neagră și Crimeea, în timp ce descoperirile fortuite apar doar în silvostepa interfluviului Doneț-Bug și cea a Carpaților Orientali[9].

Mormântul din tumulul 401 de lângă Jurovka cu o spadă, terminația căreia este în formă de capete de pasăre[10], potrivit lui V.G. Petrenko, se datează convingător la începutul sec. V î.Hr.[11]. A.Iu. Alekseev a atribuit acest complex grupului 1 de situri de la sfârșitul sec. VI-V î.Hr., iar pe baza amforei de Chios restrânge datarea în anii 480–470 î.Hr. sau chiar „în jurul anului 475 î.Hr.”[12]. Din înmormântarea distrusă de lângă Kirovo (reg. Poltava, Ucraina) provine un pumnal cu garda semicirculară și terminație anteniformă[13]. Volutele acestui pumnal prezintă un decor în formă de capete de grifoni cu ciocuri masive. Mânerul este la fel decorat cu o imagine zoomorfă frontală. Imagini

[5] Vulpe 1990, 57-64.
[6] Мелюкова 1964, 55.
[7] Фодор 1969, 253; Евдокимов, Мурзин 1984, 78.
[8] Бабенко, Шелехань 2015, 83, 88.
[9] *Ibidem*, 79-86.
[10] Ленц 1905, 61–63, рис. 10.
[11] Петренко 1967, 43.
[12] Алексеев 1991, 47; 2003, 296.
[13] Супруненко 2002, 248, рис. 1

similare sunt cunoscute și pe mânerele altor spade, de exmplu la piesele de la Volkovțî, Tagancea, Devene și Kanișcevo[14]. Imaginile cu animale redate *en face* nu sunt foarte frecvente în tradiția scitică. Mai mult ca atât, cu toate că acestea apar la începutul perioadei scitice, potrivit lui Iu.B. Polidovici, răspândirea lor principală este stabilită în sec. V-IV î.Hr.[15]. În ciuda prezenței unui castron semisferic în mormântul respectiv, concluziile cronologice au fost trase pe baza trăsăturilor morfologice ale *akinakes*-ului, datat conform analogiilor în a doua jumătate a sec. VI – începutul sec. V î.Hr.[16]. La Muzeul Național de Istorie a Ucrainei din Kiev se păstrează un pumnal cu terminația în formă de volute simple, care este similar cu designul gărzii și ornamentul zoomorf de pe mânerul piesei noastre. Acest exemplar a intrat în fondurile muzeului respectiv în anul 1906 și provine dintr-un tumul de lângă satul Volkovțî (r-nul Romnî, reg. Sumî), săpat de S.A. Mazaraki[17].

O altă spadă de tip Găiceana provine dintr-un mormânt de incinerație în cutie de piatră din tumulul 5 de lângă Cepari, România[18]. Pe baza inventarului caracteristic pentru tipul 4 al fazei Ferigile-Nord (piese de harnașament, ceramică, topor curbat), A. Vulpe a încadrat acest complex la sfârșitul sec. VI sau chiar la începutul sec. V î.Hr.[19]. Probabil, un pumnal cu o terminație anteniformă mare și o lamă îngustă din mormântul 37 al necropolei de la Ravna poate fi, de asemenea, atribuit tipului Găiceana[20]. Această înmormântare, la fel ca și complexul de la Cepari, era o cremație plasată într-o cutie de piatră și a fost însoțită de un inventar bogat (șapte vase, două cuțite și o verigă de fier). Se pare că necropola perioadei Ravna II nu a existat mult timp[21], cel mai probabil la hotarul dintre sec. VI și V î.Hr.[22]. Judecând după vasul de lut cenușiu în formă de *krater*, mormântul 37 poate fi datat în prima jumătate a sec. V î.Hr.[23] (Vulpe, 1990, 60). Un alt complex cu o spadă, terminația mânerului căreia este decorată în stil animalier, a fost cercetat în tumulul 1 din apropierea satului Pravenți din Bulgaria[24]. Vârful de săgeată, găsit împreună cu spada, ne permite să atribuim acest complex sec. V î.Hr.

O serie impresionantă de spade și pumnale de tip Găiceana (peste 10)[25], conform studiului lui A.M. Novicihin, este reprezentată în principal prin descoperiri de pe teritoriul regiunii din stânga râului Kuban (Rusia). Autorul publicației le-a atribuit morfologic sec. V î.Hr.[26] Doar unul dintre aceste obiecte (din mormântul 29 al necropolei Rasvet) se datează în mod fiabil pe baza fragmentului unui *kylix* cu firnis negru (reutilizat ca solniță) până la sfârșitul sec. V î.Hr.[27]. Alte două spade-*akinakai* cu terminații ornitomorfe au fost găsite în complexe funerare din necropola Uleap II: mormântul 27 din tumulul 12 și mormântul 43 din tumulul 15[28]. Ambele înmormântări aparțin primului grup cronologic din a doua jumătate a sec. VI – sfârșitul sec. V î.Hr. În același timp, complexele tumulului 15 au fost considerate de autorii săpăturilor ca fiind cele mai vechi (mijlocul sec. VI î.Hr.), iar altele – datate nu mai devreme de sfârșitul sec. VI î.Hr.[29]. O spadă de tip Găiceana a fost găsită, de asemenea, într-unul din mormintele de la Krasnodar din sec. V î.Hr.[30]. În plus, în Ciscaucasia centrală se cunosc o serie de pumnale de fier cu mânere din bronz, terminațiile cărora sunt decorate cu capete de prădători opuse, dispuse simetric. Este vorba de exemplare foarte specifice din înmormântările necropolei Gaston-Uota, care datează de la sfârșitul sec. V – sec. IV î.Hr. și de mânerul din Ani-Irzo de la începutul primei jumătăți a sec. V î.Hr.[31].

Alte exemplare sunt reprezentate de descoperiri fortuite. O spadă din Găiceana eponimă (județul Bacău, România) a fost descoperită din întâmplare pe o colină de lângă o biserică din sat[32]. La vest de Găiceana, un obiect similar a fost găsit în satul Devene (Bulgaria, regiunea Vrața), într-un mormânt tumular distrus[33]. Unele dintre descoperirile de *akinakai* de tip Găiceana sunt asociate cu regiunea Niprului. Spada din Gamarnea (r-nul Korsun-Șevcenkivskîi, reg. Cerkasî) se distinge printr-o terminație cu capete expresive de vultur cu cioc detaliat și ochi mari[34]. Conform lui A. Vulpe, tipul respectiv mai include și spada găsită în Staroselețkaia Economia (Starosilia, r-nul Smela, reg. Cerkasî)[35]. Din păcate, după desenul din publicație, nu este clară natura îngroșărilor de pe terminațiile antenelor – sunt ele oare un rezultat al coroziunii sau al imaginilor capetelor de

[14] Махортых, Иевлев 2001, рис. 1, 2; 4, 1, 2; Николов 1965, обр. 11; Воронина 1962, рис. 1, 11.
[15] Полидович 2008, 44.
[16] Супруненко 2002, 249.
[17] Махортых, Иевлев 2001, 102, рис. 4, 2.
[18] Vulpe 1977, Abb. 1, 1.
[19] *Idem* 1984, 54.
[20] Мирчев 1962, 118, табл. XXX, 1.
[21] *Ibidem*, 125.
[22] Vulpe 1970, 142.
[23] Vulpe, 1990, 60.
[24] (Атанасов 1988, 21–22, табл. III, 3)
[25] Cu toate acestea, pe baza imaginilor din monografia semnată de A.M. Novicihin, doar patru exemplare pot fi atribuite în mod fiabil tipului Găiceana: spada menționată mai sus din mormântul 29 de la Rasvet, tumulul 4 din necropola Voskresenskaia și descoperirile fortuite de la Anapskaia și Sauk-dere (Новичихин 2006, рис. 56, 1, 2, 4-5).
[26] Новичихин 2006, 47.
[27] *Ibidem*, 41.
[28] Лесков и др. 2006, рис. 89, 1; 198, 1.
[29] *Ibidem*, 76.
[30] Анфимов 1949, 257, рис. 9.
[31] Прокопенко 2014, 191.
[32] Mihăilescu-Bîrliba 1976, 109-110, fig. 1.
[33] Николов 1965, 171, обр. 11.
[34] Мелюкова 1964, табл. 20, 13.
[35] Бобринский 1887, 147, табл. VII, 5.

păsări? Cu toate acestea, artefactul, după garda semicirculară, este foarte apropiat de tipul Găiceana. Antenele spadei de la Muzeul din Kiev sunt simplificate, dar urmele unui cerc (care a redat probabil ochiul) sunt vizibile pe una dintre volute[36]. La pumnalul de la Iablonovka (reg. Kiev) terminația e la fel în formă de volute extrem de curbate, făcute sub formă de capete de păsări de pradă[37]. Tot tipului Găiceana aparține, cel mai probabil, și un fragment de terminație găsit pe malul stâng al Niprului, la Lihaciovka (r-nul Kotelva, reg. Poltava)[38].

Terminații fragmentate similare (deși turnate din bronz) sub formă de grifoni cu urechi provin din regiunea Volga-Kama, în special din descoperiri fortuite din necropola Ananino[39]. S.V. Kuzminâh consideră că aceste articole sunt produse locale ale fierarilor din mediul culturii Ananino, care au prelucrat mostre de arme est-europene în sec. V-IV î.Hr.[40]. În regiunea Volga-Kama a fost descoperit și un alt pumnal neobișnuit și renumit într-un mormânt distrus din necropola Murziha[41]. Acest pumnal de fier are un mâner turnat din bronz, a cărui terminație este formată din antene cu capete de grifoni, ale căror urechi sunt transmise prin impresiuni rotunjite[42]. Pentru o mai mare durabilitate, probabil, partea superioară a piesei este prevăzută cu o bară de consolidare verticală, care nu este caracteristică pentru pumnalele din fier de tip Găiceana. Dar, și garda semicirculară (deși inversată) poate încadra acest pumnal în tipul respectiv. Pe baza obiectelor însoțitoare, autorul descoperirii a datat acest produs la sfârșitul sec. VI – începutul sec. V î.Hr., urcându-l spre sec. V î.Hr., pe baza caracteristicilor stilistice (de exemplu, urechile de grifon, redate prin cerculețe)[43].

Pe lângă *akinakai*, antenele cărora formează un cerc aproape perfect și care sunt decorate cu capete de păsări, ar trebui să menționăm și terminațiile unice ornitomorfe ale spadelor, decorate într-o manieră extrem de realistă. Acestea includ o descoperire fortuită din vecinătatea satului Bolșoi Tolkai, r-nul Pohvistneovo, reg. Samara[44]. R.B. Ismagilov a încadrat-o, bazându-se pe trăsăturile tipologice, în principal după forma gărzii, în sec. VI î.Hr.[45]. Printre *akinakai* similare în design (dar nu identice), K.F. Smirnov include descoperirile fortuite de la Ozerki de lângă Atkarsk[46] și de la Solovki de lângă Buzuluk[47]. Cu toate acestea, produsele respective se disting printr-un detaliu fundamental: „ochii” păsărilor sunt redați nu în partea superioară a terminației, ci pe mânerul inferior adiacent tijei. O serie de *akinakai* zoomorfe realiste includ și terminații similare unei spade cu lama cu un singur tăiș de la Penc (districtul Vác, Ungaria)[48]. Partea superioară a acestui artefact este decorată cu un cap de păsăre de pradă aplecată la o cotă și jumătate de rotație, în partea superioară a căreia este prezentat ciocul și o ureche lungă de formă ovală a grifonului(?). Garda este, de asemenea, originală, repetând imaginea capului „grifonului” din partea superioară cu un cioc curbat și o ureche lungă. Este de remarcat faptul că terminația și garda sunt opuse simetric între ele (adică, în orice poziție a armei, una dintre imagini este vazută invers). Un astfel de contrast este similar cu metoda de proiectare a antenelor zoomorfe ale terminațiilor de spade și pumnale, realizate în stilul scitic animalier.

Dacă rezumăm observațiile cronologice privind pumnalele de tip Găiceana, se dovedește că datarea preliminară a lui A. Vulpe în „a doua jumătate a sec. al VI-a – prima jumătate a sec. al V-lea î.Hr.”[49] este confirmată. Am putea ridica această datare până la sfârșitul sec. V î.Hr., dar trebuie menționat că majoritatea complexelor bine datate tind totuși către prima jumătate a sec. V î.Hr. Din punct de vedere geografic, pumnalele de tip Găiceana nu depășesc practic zona silvostepei, concentrându-se în trei regiuni principale: Carpato-Danubiană, silvostepa Niprului (malul drept) și Ciscaucasia (regiunea Kuban). Aparent, geneza terminațiilor ornitomorfe și zoomorfe se încadrează în tradiția eurasiatică comună: pumnalele din acea perioadă sunt frecvente în regiunea Volga-Ural, Șapte Râuri (Zhetysu), Saian-Altai și China de Nord. Începând cu sec. V î.Hr., se simplifică terminațiile ornitomorfe, deci este făcut primul pas spre digresiunea din realism. Apoi, la sfârșitul sec. V î.Hr., designul ornitomorf în sfârșit se schematizează, transformându-se într-o tehnică ornamentală. De-a lungul timpului, o serie tipologică de terminații anteniforme de capete de păsări de pradă încep cu forme realiste mari și evoluează treptat spre minimizare și schematism, fiind conectată eventual cu pierderea reprezentării originale a imaginii. Mecanismul acestei schematizări este la fel destul de interesant. Examinând schimbarea designului, nu este dificil de observat că peste un timp ochii păsării sunt așezați deja la baza terminației, mai aproape de mâner. Compoziții zoomorfe complexe decorează nu doar terminația, ci și garda unui anumit număr de *akinakai*. La o examinare mai atentă a mai multor exemplare, acestea se întorc cu capul în jos – în special, figurile prădătorilor de pe pumnalele din cultura Tagar sau de pe garda spadei de la Dobolii de Jos. Această inversie este bine datată în

[36] Петренко 1967, табл. 33, 15
[37] Шрамко, Фомін, Солнцев 1970, 46, рис. 7, 3.
[38] *Ibidem*, 50, Fig. 7, 8.
[39] Кузьминых 1983, табл. LIII, 17.
[40] *Ibidem*, 132.
[41] Беговатов 1989, 247.
[42] *Ibidem*, 248, рис. 1, 2.
[43] *Ibidem*, 249.
[44] Исмагилов 1980, рис. 1, 4.
[45] *Ibidem*, 223.
[46] Максимов 1959, рис. 1, 1.
[47] Смирнов 1961, рис. 4, 1, 2.
[48] Patay 1955, XVII.
[49] Vulpe 1990, 60.

cel de-al doilea – al treilea sfert al sec. V î.Hr., deoarece pe *akinakai* de tip Soloha (din perioada clasică, sfârșitul sec. V – prima jumătate a sec. IV î.Hr.), compoziția revine la poziția inițială și se îndreaptă spre lamă. În ciuda răspândirii largi a terminațiilor ornitomorfe schematice de tip Soloha, în cadrul acestei serii există mai multe produse executate în același stil, dar echipate cu o terminație ovală alungită (în loc de antene). La sfârșitul perioadei scitice clasice, terminațiile anteniforme devin mai puțin populare și acest design se transformă într-o excepție.

SUMMARY

SCYTHIAN *AKINAKES* OF THE GĂICEANA TYPE DISCOVERED IN THE SOUTH OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

In 2017, a dagger found in the south of the Republic of Moldova between the Haragîș and Capaclia villages of the Cantemir district was at the disposal of the National Archaeological Agency. The pommel of the dagger was decorated in the Scythian animal style (*i.e.* the ends of the pommel were formed like the heads of birds of prey). According to a number of other signs the atifact belongs to the *Găiceana* type of Scythian *akinakai*, which since the middle of the 6th century BC extends to the territory of European Scythia. Apparently, the appearance of ornithomorphic and zoomorphic pommels fits into the framework of the common Eurasian tradition like the griffin daggers which spread simultaneously in the Volga-Urals, Zhetysu, Sayan-Altai and Northern China regions. A realistic ornithomorphic pommel of the Găiceana type appears on a wide series of swords and daggers with semicircular or „segment-like" hilts. Starting from the 5th century BC the simplification of the ornithomorphic pommel begins and that was the first step of a departure from realism. Already at the late 5th century BC the ornithomorphic design becames finally schematized, turning into an ornamental design. Over time, a typological series of antenna pommels in the form of the heads of birds of prey, starting with large realistic forms, gradually evolves towards minimization and schematism, possibly associated with the loss of the initial idea of the image.

РЕЗЮМЕ

СКИФСКИЙ АКИНАК ТИПА ГЭЙЧАНА, ОБНАРУЖЕННЫЙ НА ЮГЕ РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

В 2017 г. в распоряжение сотрудников Национального археологического агентства попал кинжал, обнаруженный на юге Республики Молдова между селами Харагыш и Капаклия Кантемирского района. Навершие кинжала оформлено в скифском зверином стиле (в виде голов хищных птиц) и по ряду признаков относится к типу Гэйчана, который с середины VI в. распространяется на территории Европейской Скифии. По всей видимости, появление орнитоморфных и зооморфных наверший укладывается в рамки общей евразийской традиции – грифовые кинжалы в это время распространяются в Волго-Уралье, Семиречье, Саяно-Алтае и в Северном Китае. Реалистичное орнитоморфное навершие типа Гэйчана появляется на широкой серии мечей и кинжалов с сегментовидным перекрестьем. Начиная с V в. до н.э. начинается упрощение орнитоморфного навершия, отход от реалистичности. И уже в конце V в. до н.э. орнитоморфное оформление окончательно схематизируется, превращаясь в орнаментальный прием. Со временем типологическая серия антенных наверший в виде головок хищных птиц, начиная с крупных реалистичных форм, постепенно эволюционирует в сторону минимизации и схематизма, возможно, связанного с утерей изначального представления об образе.

BIBLIOGRAFIE

Mihăilescu-Bîrliba 1976: V. Mihăilescu-Bîrliba, *Akinakai from Moldavia. A new discovery.* Thraco-Dacica 1, 1976, 109–116.
Patay 1955: P. Patay, *Szkíta leletek a nógrádi dombvidéken.* FA 7, 1955, 61–74.
Topal 2019: D. Topal, *Scythian akinakai between Carpathians and Dniester. The structure of a storm.* In: Un secol de arheologie în spațiul Est-Carpatic (Brăila–Piatra Neamț 2019), 141-195.
Vulpe 1970: A. Vulpe, *Archäologische Forschungen und historische Betrachtungen über das 7. bis 5. Jh. im Donau-Karpatenraum.* MA 2, 1970, 115–214.
Vulpe 1977: A. Vulpe, *Zur Chronologie der Ferigile-Gruppe.* Dacia 21, 1977, 81–111.
Vulpe 1984: A. Vulpe, *Descoperirile hallstattiene din zona Aiudului.* Thraco-Dacica 5, 1984, 26–63.
Vulpe 1990: A. Vulpe, *Die Kurzschwerter, Dolche und Streitmesser der Hallstattzeit in Rumänien.* PBF. Ab. 4. Bd. 9 (München 1990).

Алексеев 1991: А.Ю. Алексеев, *Хронология и хронография Причерноморской Скифии V в. до н.э.* АСГЭ 31, 1991, 43–56.
Алексеев 2003: А.Ю. Алексеев, *Хронография Европейской Скифии VII–IV веков до н.э.* (Санкт-Петербург 2003).
Анфимов 1949: Н. В. Анфимов, *К вопросу о населении Прикубанья в скифскую эпоху.* СА 9, 1949, 241–260.
Бабенко, Шелехань 2015: Л.І. Бабенко, О.В. Шелехань, *Кинджали з сегментоподібним перехрестям у зібранні Харківського історичного музею.* Археологія, 4, 2015, 77–91.
Беговатов 1989: Е.А. Беговатов, *Биметаллический кинжал с зооморфной рукояткой из Мурзихинского могильника.* СА 2, 1989, 247–249.
Бобринский 1887: А.А. Бобринский, *Курганы и случайные находки близ местечка Смелы.* Т. 1 (Санкт-Петербург 1887).
Воронина 1962: Р.Ф. Воронина, *О некоторых кинжалах и акинаках Курской области.* МИА 113, 1962, 130–133.
Евдокимов, Мурзин 1984: Г.Л. Евдокимов, В.Ю. Мурзин, *Раннескифское погребение с оружием из Херсонской области.* В сб.: Вооружение скифов и сарматов (Киев 1984), 75–82.
Исмагилов 1980: Р.Б. Исмагилов, *Приуральские акинаки с навершием в виде ушастого грифона и хищного животного.* СА 1, 1980, 219–228.
Кузьминых 1983: С.В. Кузьминых, *Металлургия Волго-Камья в раннем железном веке. Медь и бронза* (Москва 1983).
Ленц 1905: Э.Э. Ленц, *Заметки о предметах вооружения из раскопок 1903 г. близ с. Журовки, Киевской губернии.* ИАК 14, 1905, 54–68.
Лесков и др. 2006: А.М. Лесков, Е.А. Беглова, И. В. Ксенофонтова, В.Р. Эрлих, *Меоты Закубанья в середине VI – начале III в. до н.э. Некрополи у аула Уляп: погребальные комплексы* (Москва 2006).
Максимов 1959: Е.К. Максимов, *Меч и копье из коллекции Саратовского музея.* СА 1, 1959, 261–265.
Махортых, Иевлев 2001: С.В. Махортых, С.М. Иевлев, *Скифские мечи и кинжалы из собрания Национального музея истории Украины.* Древности Северского Донца 5, 2001, 100–107.
Мелюкова 1964: А.И. Мелюкова, *Вооружение скифов.* САИ Д1-4 (Москва 1964).
Мирчев 1962: М. Мирчев, *Раннотракийският могилен некропол при с. Равна.* ИАИ 25, 1962, 97–164.
Николов 1965: Б. Николов, *Тракийски паметници във Врачанско.* ИАИ 28, 1965, 163–202.
Новичихин 2006: А. М. Новичихин, *Население Западного Закубанья в первой половине I тысячелетия до н. э. (по материалам погребальных памятников)* (Анапа 2006).
Петренко 1967: В.Г. Петренко, *Правобережье Среднего Приднепровья в V–III вв. до н.э.* САИ Д1-4 (Москва 1967).
Полидович 2008: Ю.Б. Полидович, *Об одной изобразительной традиции в искусстве народов скифского мира.* В сб.: Номады казахских степей: этносоциокультурные процессы и контакты в Евразии скифо-сакской эпохи (Астана 2008), 39–59.
Прокопенко 2014: Ю.А. Прокопенко, *Скифы, сарматы и племена кобанской культуры Центрального Предкавказья во второй половине I тыс. до н.э.* (Ставрополь 2014).
Смирнов 1961: К.Ф. Смирнов, *Вооружение савроматов.* МИА 101 (Москва 1961).
Супруненко 2002: О.Б. Супруненко, *Кинджал скіфського часу з-під Полтави*. В сб.: Археологічні відкриття в Україні 2000–2001 рр. (Київ 2002), 247-249.
Топал 2019: Д. Топал, *Погребение из Пыржолтен и воинское снаряжение финала среднескифского периода Карпато-Подунавья*. In: Contribuții la preistoria și istoria antică a spațiului carpato-danubiano-pontic: In honorem professoris Ion Niculiță natalia sua octogesima celebrantis (Chișinau 2019), 207-228.
Фодор 1969: И. Фодор, *Скифские и сарматские мечи с сегментовидным перекрестьем.* СА 3, 1969, 251–254.
Шрамко, Фомін, Солнцев 1970: Б.А. Шрамко, Л.Д. Фомін, Л.О. Солнцев, *Техніка виготовлення скіфської наступальної зброї із заліза й сталі.* Археологія 23, 1970, 40–59.

09.10.2019

SONDAJUL DIN SITUL ARHEOLOGIC *PREPELIȚA XII* (RAIONUL SÎNGEREI)

Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Larisa CIOBANU

Cuvinte cheie: Prepelița, sit arheologic, așezare, Hallstatt târziu, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, ceramică.

Key words: Prepelița, archaeological site, late Hallstatt period, Sântana de Mureș-Cerneahov culture, pottery.

Ключевые слова: Препелица, археологический памятник, поселение, поздний гальштат, черняховская культура, керамика.

Satul Prepelița (r-nul Sîngerei) este situat în partea central-nordică a Republicii Moldova, pe malul stâng al râului Ciulucul Mare, afluent de dreapta al râului Răut, la distanța de 23 km est-sud-est de or. Sîngerei și aproximativ 80 km nord-est de or. Chișinău. Geografic, localitatea la care ne referim se plasează în subregiunea Dealurilor Ciulucurilor, care face parte din Câmpia Colinară a Bălților, numită și Regiunea câmpiilor și dealurilor de stepă a Moldovei de Nord[1]. Această zonă a oferit condiții prielnice de trai pentru comunitățile umane din cele mai vechi timpuri, așa cum arată și numărul mare de situri arheologice descoperite. De exemplu, în perimetrul comunei Prepelița, unitate administrativ-teritorială ce include și satele învecinate Mihailovca, Șestaci și Clișcăuți, cu o suprafață totală de circa 52 km.p., sunt cunoscute peste 30 de situri arheologice de diferite tipuri (stațiuni, așezări și tumuli), datând din paleolitic și până în evul mediu târziu.

Este important de consemnat că majoritatea siturilor arheologice de pe moșia com. Prepelița au fost identificate de arheologul Veaceslav Bicbaev, care a efectuat cercetări perieghetice în zonă începând cu mijlocul deceniului opt al secolului trecut, iar în anul 1993 el a elaborat și repertoriul arheologic al raionului Sîngerei[2] (Bicbaev 1993). Printre siturile descoperite de cercetătorul menționat se numără și *Prepelița XII,* în cuprinsul căruia, în toamna anului 2016, Agenția Națională Arheologică a întreprins noi recunoașteri de suprafață, apoi și primele săpături, ale căror rezultate le prezentăm în cele ce urmează.

Complexul arheologic *Prepelița XII* este situat la distanța de circa 1,5 km vest de marginea satului Prepelița, pe panta stângă a râului Ciulucul Mare, având lungimea estimativă (pe direcția vest-est) de circa 700 m și lățimea de aproximativ 250 m

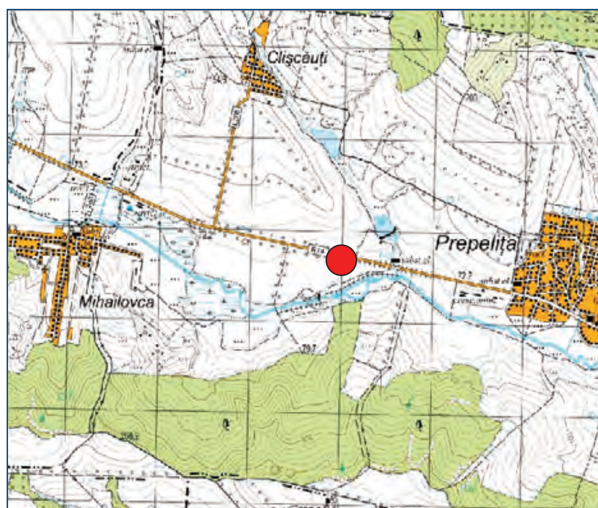

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului arheologic.

Fig. 2. Ortofotoplanul sitului *Prepelița XII* cu localizarea secțiunii I.

1 Boboc 2009,165 .
2 Bicbaev 1993.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 119-130.

Fig. 3. Vedere dinspre sud-est asupra sitului.

(Fig. 1; 2). În partea nordică, obiectivul arheologic este întretăiat de drumul R14 (Bălți-Sărăteni). Situl *Prepelița XII* reprezintă o așezare cu urme de locuire din Hallstattul târziu (sec. VI-V î.Hr.), perioada romană târzie (sec. III-IV d.Hr.) și evul mediu târziu (sec. XVI-XVIII), fiind descoperit în anul 1974 de către arheologul Veaceslav Bicbaev și verificat în teren de același specialist în anul 1993, cu prilejul efectuării cercetărilor de suprafață necesare pentru alcătuirea Repertoriului monumentelor arheologice din raionul Sîngerei[3]. Subliniem faptul că orizonturile cultural-cronologice din epoca romană și evul mediu târziu au fost stabilite anterior de dl Bicbaev, iar resturile de locuire din epoca fierului sunt identificate doar acum, în urma cercetărilor noastre din 2016.

Cu ocazia executării lucrărilor de reabilitare a drumului Bălți-Sărăteni, în toamna anului 2016, în perimetrul sitului *Prepelița XII* au fost întreprinse cercetări de suprafață și săpături arheologice restrânse[4]. Investigațiile au demarat cu o recunoaștere de suprafață amănunțită în perimetrul sitului, drept rezultat adunându-se mai multe fragmente ceramice, atribuite cu preponderență așezării din sec. IV d.Hr., dar și câteva artefacte lucrate din bronz, fier și lut ars datând din diferite epoci istorice: un vârf de săgeată de bronz de tip scitic, o garnitură de bronz de formă rectangulară de la o cingătoare, o verigă de cataramă și două cuie de fier, precum și o fusaiolă de lut ars.

Săpătura arheologică a fost executată într-o zonă din partea sudică a drumului Bălți-Sărăteni, la distanța de 8 m de carosabil, cu o concentrare mai mare de materiale arheologice la suprafața solului, și a constat dintr-o secțiune de forma unui șanț, cu dimensiunile de 2x18 m și orientarea vest-nord-vest (280°)-est-sud-est **(Fig. 2; 3)**. Inițial, s-a deschis un sondaj de 2x10 m, împărțit în cinci carouri cu suprafața de 4 m.p. fiecare, numerotate de la est spre vest **(Fig. 4-6)**. Ulterior, sondajul a fost extins spre vest-nord-vest cu încă 8 m, în scopul dezvelirii integrale a unei aglomerații de lut ars și a unei gropi, surprinse în capătul vestic al car. 5, și, eventual, pentru descoperirea altor complexe arheologice.

Pământul din săpătură a fost excavat cu cazmaua în patru straturi succesive până la adâncimea de circa 0,8 m de la suprafața actuală a solului. Stratul de depuneri antropogene, ce avea grosimea de 0,6-0,7 m (până la nivelul de 0,30-0,35 m fiind afectat de plugul modern) prezenta sol cenușiu-închis, amestecat cu fragmente ceramice și rare oase de animale. Sub stratul de cultură de culoare cenușie-închisă urma lutul steril, apărut la adâncimea de 0,7-0,8 de la nivelul actual de călcare a solului (**Fig. 3-5**). Marea majori-

Fig. 4. Secțiunea I, car. 1-5 la nivelul identificării gropilor. Vedere dinspre est.

[3] Ibidem, 87.

[4] Menționăm că cercetarea arheologică a fost finanțată de Administrația de Stat a Drumurilor, fiind susținută și de primăria com. Prepelița. La investigațiile de teren au mai participat arheologii dr. conf. Sergiu Matveev, Sergiu Bodean, Ion Noroc, Vitalie Burlacu și Adrian Iorga.

Fig. 5. Secțiunea I după degajarea gropilor. Vedere dinspre nord-vest.

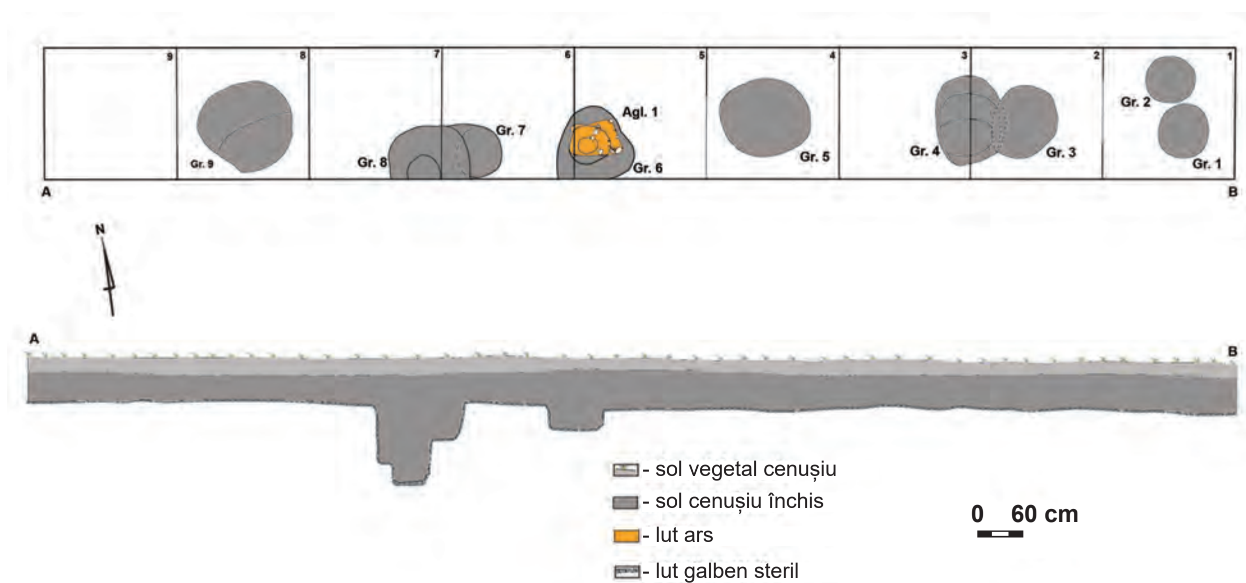

Fig. 6. Secțiunea I. Plan si profilul sudic.

Fig. 7. Aglomerația de lut ars și pietre.

tate a materialelor ceramice găsite în stratul arheologic aparțin culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din perioada romană târzie. Astfel, în total, au fost găsite 115 fragmente ceramice, dintre care peste 100 (10 resturi de amfore romane, 39 fragmente de oale lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă și 56 cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină) se atribuie sigur orizontului cultural din sec. IV. d.Hr. Tot din epoca romană târzie datează și câteva cioburi de oale lucrate cu mâna, precum și un fragment din pereții groși ai unui pahar de sticlă de culoare gălbui-verzuie semitransparentă, decorat cu fațete hexagonale. Câteva resturi de vase modelate cu mâna, găsite în stratul de cultură, pot fi atribuite perioadei târzii a primei epoci a fierului.

***

În cuprinsul săpăturii, la adâncimi diferite, au fost identificate și cercetate zece complexe arheologice: o aglomerație de lut ars și pietre, reprezentând, se pare, resturile unei vetre în aer liber, și nouă gropi menajere.

Aglomerația de lut ars și pietre (**Fig. 7**) a fost depistată în partea vestică a caroului 5, la adâncimea de circa 0,3 m de la suprafața actuală a solului. Prezenta o formă neregulată, cu dimensiunile de circa 0,6x0,8 m, și consta din bucăți de lut ars și pietre de gresie de dimensiuni mici și mijlocii. În stratul aglomerației, care avea grosimea de circa 0,2 m, s-au găsit 3 fragmente de amfore romane din pastă cărămizie, un fragment din pereții unui castron(?) înalt lucrat la roată din pastă fină, un fragment de corn de animal și 13 pietre de gresie. Aglomerația suprapunea groapa 6.

În caroul 1, la adâncimea de 0,55 m de la nivelul actual de călcare, s-a surprins Groapa 1 (**Fig. 8**), care avea formă aproximativ circulară în plan, cu pereții verticali și fundul drept. Diametrul gropii era de circa 0,75 m, adâncimea de 0,35 m de la nivelul identificării și de circa 0,9 m de la suprafața actuală a solului. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu cioburi. În partea superioară a gropii s-au găsit câteva pietre brute de gresie și mai multe fragmente de la un castron cenușiu lucrat la roată din pastă fină, acoperit pe suprafața exterioară cu angobă de culoare neagră. Castronul este bitronconic,

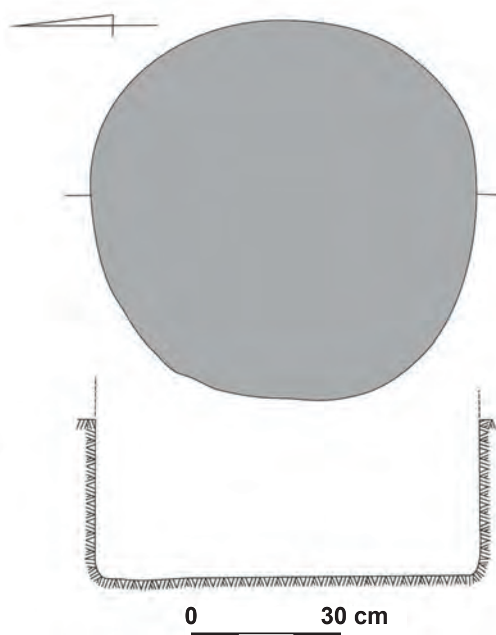

Fig. 8. Groapa 1.

Fig. 9. Castron lucrat la roată din pastă fină.

înalt, cu buză răsfrântă și fundul inelar (Înălțimea=11,7 cm; diametrul maxim=20 cm; diametrul gurii=19 cm; diametrul fundului=7,2 cm) (**Fig. 9**). Prin solul din partea inferioară a gropii s-a găsit un fragment de vas cenușiu lucrat la roată din pastă fină, având suprafața exterioară acoperită cu angobă cenușie, și un os de animal.

Groapa 2 (**Fig. 10**) a fost descoperită în car. 1, la circa 0,07 m nord de groapa 1, la adâncimea de circa 0,7 m. Avea formă tronconică în partea superioară, până la adâncimea de 0,42 m de la nivelul sesizării, iar în partea inferioară, până la bază, pe o adâncime de 0,32 m era puțin cotlonită. Diametrul gropii la nivelul identificării era de 0,73 m, iar la bază de circa 0,44 m. Adâncimea gropii era de 0,66 cm de la nivelul identificării și de 1,36 m de la suprafața solului. Umplutura gropii conținea sol cenușiu-castaniu, în care s-au găsit două oase mici de animale, nedeterminabile.

Groapa 3 (**Fig. 11, 1, 3**) s-a identificat în car. 2, la adâncimea de circa 0,7 m de la nivelul actual al solului. Groapa prezenta o formă aproximativ circulară, cu diametrul de 1,1 cm, pereții verticali, fundul drept și adâncimea de 0,27 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu-castaniu amestecat cu lut galben, în care s-a găsit o piatră brută de gresie având urme de arsură, cu dimensiunile de 8,5x9x13 cm. Groapa 3 a fost întretăiată de groapa 4.

Groapa 4 (**Fig. 11, 2, 3**) se găsea la est de groapa 3, la limita car. 2 și 3, la adâncimea de circa 0,7 m. Groapa avea forma ovală-neregulată în plan orizontal, cu dimensiunile de 0,89x1,32 m. Era prevăzută cu un prag înalt 0,16 m și lat de 0,1-0,25 m, iar aproximativ în mijloc avea o gropiță de formă neregulată cu dimensiunile de 0,45x0,38-0,43 m, adâncimea de 0,24 m și fundul neregulat. Adâncimea gropii era de 0,64 m de la nivelul identificării și 1,34 m de la suprafața solului. Umplutura complexului consta din sol cenușiu-castaniu. În groapa mică, spre fund, s-au găsit două cioburi nesemnificative de vase lucrate cu mâna și câteva oase mici de animale.

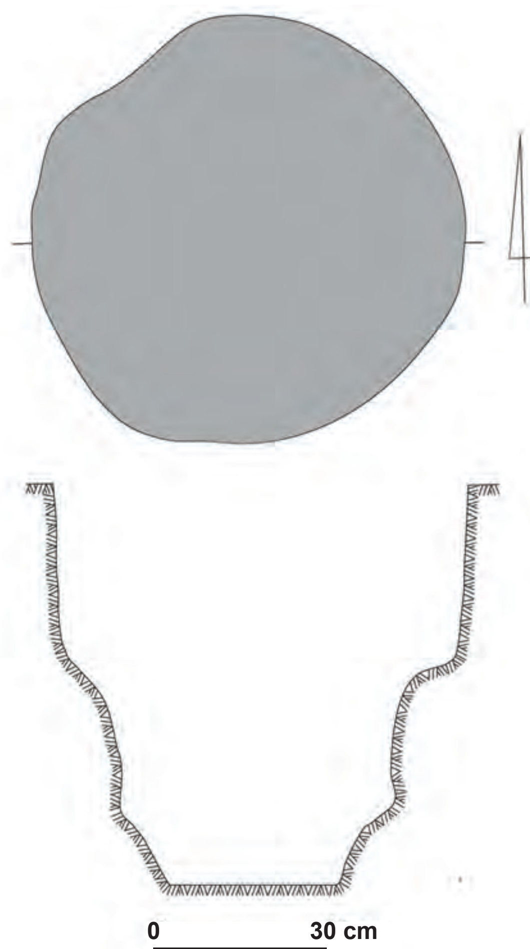

Fig. 10. Groapa 2.

Groapa 5 (**Fig. 12**) a fost semnalată în car. 4, la adâncimea de circa 0,6 m. Avea formă oval-circulară, cu dimensiunile de 1,16x1,21 m, pereții verticali, fundul drept și adâncimea de 0,4 m de la nivelul depistării și 1,02 m de la suprafața solului. Umplutura consta din sol cenușiu-castaniu, amestecat cu lut umblat. Fără resturi arheologice.

1

2

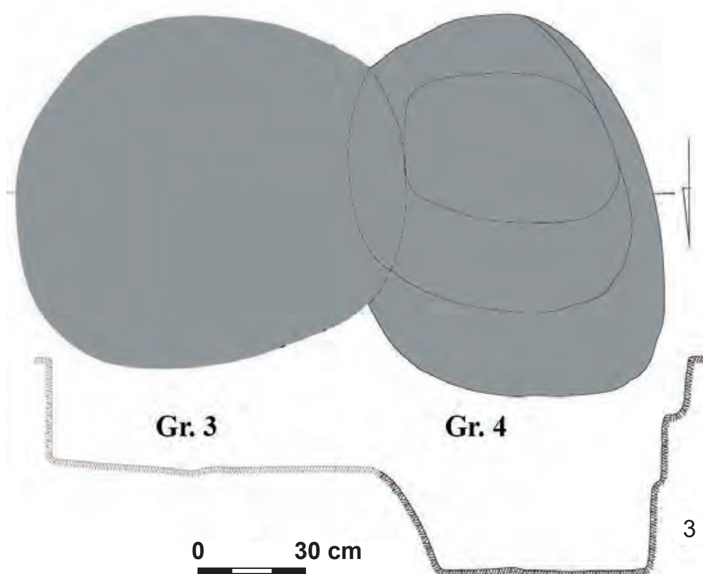

Fig. 11. Gropile 3 (1, 3) si 4 (2, 3).

Groapa 6 **(Fig. 13)** a fost identificată în colțul sud-vestic al car. 5, sub aglomerația de lut ars și pietre, la adâncimea de circa 0,7 m. Groapa era de formă ovală-neregulată, cu dimensiunile de 1,15x1,25 m. Prezenta două praguri de jur-împrejur, unul aflat la adâncimea de circa 0,4 m de la nivelul identificării gropii, având lățimea de circa 0,35 m, iar al doilea, cu lățimea de circa 0,2 m, situat la adâncimea de circa 0,65 m de la nivelul surprinderii gropii, avea înălțimea de circa 0,3 m. Pragul de jos forma în mijloc o gropiță de formă ovală cu dimensiunile de 0,30x0,37 m și adâncimea de 0,5 m. Baza gropii se afla la adâncimea de circa 1,8 de la suprafața actuală a solului. Umplutura gropii consta din sol cenușiu amestecat cu lut galben umblat, fără resturi arheologice.

Groapa 7 **(Fig. 14)** a fost semnalată în partea sud-vestică a caroului 6, la adâncimea de circa 0,65 m de la suprafața actuală a solului. Avea formă ovală, cu dimensiunile de circa 0,67x0,72 m, pereții verticali, fundul relativ drept și adâncimea de circa 0,4 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu, fără materiale arheologice. În partea vestică era întretăiată de groapa 8.

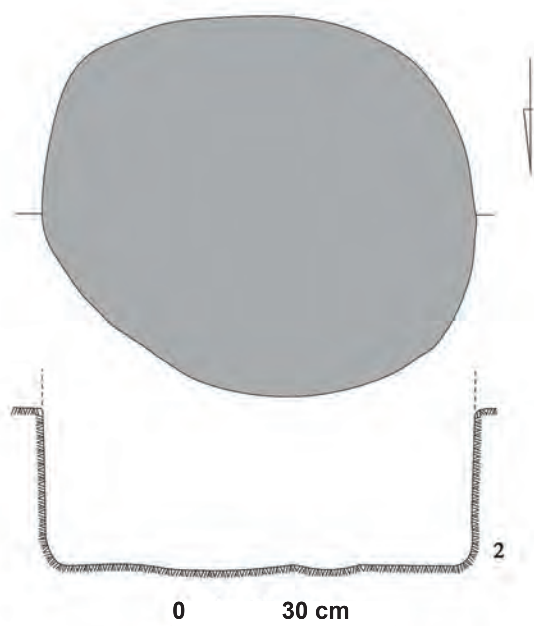

Fig. 12. Groapa 5.

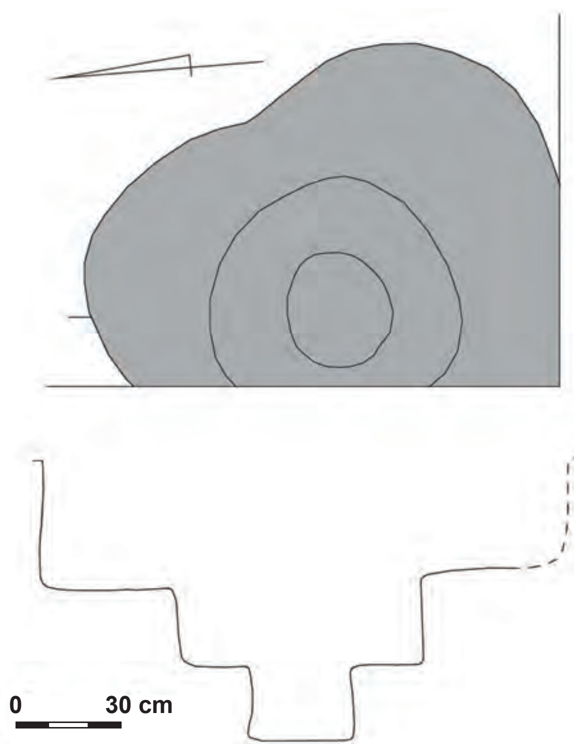

Fig. 13. Groapa 6.

Groapa 8 (**Fig. 14**) a fost depistată la limita carourilor 6 și 7, lângă taluzul sudic al secțiunii, la adâncimea de circa 0,65 m de la suprafața actuală a solului. A fost cercetată doar în parte, deoarece intra sub peretele sudic al săpăturii. Groapa avea o formă circulară sau ovală în plan orizontal, cu diametrul de circa 1,2 m, și cu pereții înclinați spre interior. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut umblat, fără vestigii arheologice. În partea de sud a gropii au fost observate două pete de lut umblat, cu diametrul de circa 40 cm, ce reprezentau niște gropițe ce se adânceau cu circa 15 cm de la nivelul surprinderii complexului. Aproximativ în mijloc, groapa prezenta o alveolare, cu diametrul de circa 0,5 m și profunzimea de circa 0,6 m. Fundul gropii, care era plan, se găsea la adâncimea de 1,3 m de la nivelul depistării complexului. În partea estică, groapa 8 a întretăiat groapa 7.

Groapa 9 (**Fig. 15**) a fost observată în cuprinsul car. 8, la adâncimea de circa 0,65 m de la suprafața actuală a solului. Groapa avea o formă aproximativ circulară în plan orizontal, cu diametrul de circa 1,25 m, pereții puțin înclinați spre interior, un prag crușat aproximativ la mijlocul gropii, pe direcția nord-est–sud-vest, înalt de circa 20 cm și lat de aproximativ 0,8 m. Adâncimea gropii era de circa 0,5 m de la nivelul identificării. Umplutura complexului consta din sol cenușiu, din care s-au recuperat 12 cioburi de vase lucrate cu mâna (**Fig. 16**), un fragment de lut ars și o piatră neprelucrată de gresie. Pe baza ceramicii, groapa poate fi atribuită Hallstattului târziu.

Fig. 14. Gropile 7 și 8.

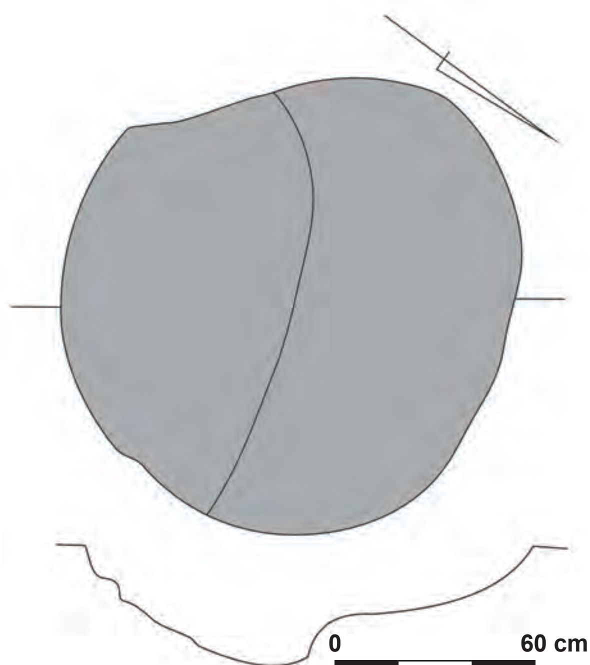

Fig. 15. Groapa 9.

***

Complexele și materialele arheologice descoperite în cuprinsul secțiunii și pe suprafața sitului *Prepelița XII* datează din epoci istorice diferite, și anume din Hallstattul târziu (sec. VI-V î.Hr.), epoca romană târzie (sec. III-IV d.Hr.) și evul mediu târziu (sec. XVI-XVIII)

a. Cele mai vechi vestigii materiale semnalate aparțin unui orizont cultural din Hallstattul târziu (sec. VI-V î.Hr.), care în stadiul actual al cercetărilor este mai dificil de definit. Chiar dacă nu a putut fi delimitată din punct de vedere stratigrafic, locuirea din această perioadă este clar documentată, fiind reprezentată atât prin complexe, cât și prin materiale arheologice. În ceea ce privește complexele, așezării din prima epocă a fierului atribuim groapa marcată cu nr. 9, care conținea ca inventar ceramică lucrată cu mâna, mai mult sau mai puțin caracteristică[5]. Groapa avea o formă aproximativ circulară în plan orizontal, cu diametrul de circa 1,25 m, fiind prevăzută cu un prag. Nu este exclus, că aceleiași așezări hallstattiene târzii să-i aparțină și alte gropi descoperite și cercetate, care erau lipsite de inventar sau nu prezentau nici un fel de materiale arheologice tipice.

Inventarul arheologic este reprezentat mai ales prin ceramică, care este toată fragmentară. Printre fragmentele mai caracteristice, evidențiem fragmentele de buze de vase-borcan descoperite în groapa 9 sau strat **(Fig. 17, 8-12**), unele prevăzute cu brâie în relief, și un fragment mai mare din partea inferioară a unui recipient (probabil tot borcan sau oală), găsit în stratul de cultură **(Fig. 17, 13**). Vasele erau lucrate din pastă grosieră cu șamotă în textură, unele având suprafața lustruită, și arse neuniform, cu preponderență oxidant.

Orizontului cultural-cronologic hallstattian târziu aparține sigur și vârful de săgeată de bronz „de tip scitic" **(Fig. 16, 1**), descoperit la suprafața sitului. Vârful de săgeată are trei aripioare cu suprafețele netede, profil piramidal și dulia scurtă (lungimea piesei – 3,2 cm, diametrul duliei – 0,3 cm). După tipologia întocmită de A.I. Meliukova, vârful de săgeată aparține variantei 3 a tipului 8 din secțiunea II, care apare nu mai devreme de al doilea sfert al sec. V î.Hr., întâlnindu-se mai frecvent în complexele grupei III cronologice, corespunzătoare sec. V-IV d.Hr.[6] sau în a doua parte a sec. V – începutul sec. IV î.Hr.[7]. Vârfurile de săgeată de bronz de acest tip se întâlnesc atât în complexele funerare scitice, cât și în siturile traco-getice, datate în sec. V-IV î.Hr.[8].

5 Nedispunând de suficient materilal caracterisitic, inițial acest complex a fost atribuit neîntemeiat bronzului târziu (Vornic, Ciobanu, Popovici 2016, 65).
6 Мелюкова 1964, 25, рис. 1.
7 Полін 1987, 31-32.
8 Levinschi 2017, 47.

Fig. 16. Vârf de săgeată (1) și garnitură de curea (3) de bronz, cataramă (1) si cuie (2, 5) de fier, fusaiolă de lut ars (6, 7) si fragment de pahar de sticlă (6).

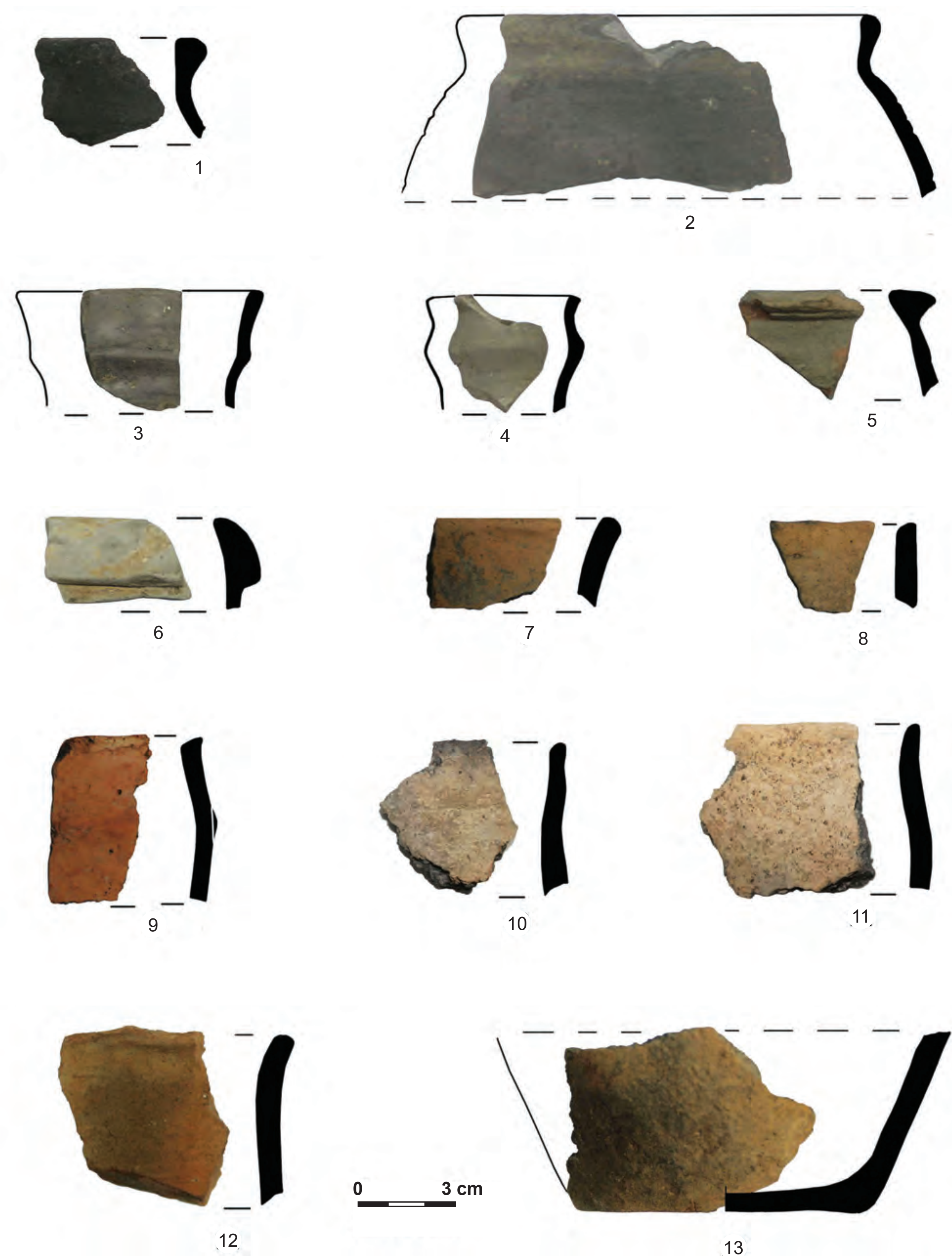

Fig. 17. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă (1-9, 12-13) sau fină (10) și modelată cu mâna.

Având în vedere cantitatea mică a materialului descoperit până acum, presupunem că locuirea din perioada târzie a epocii fierului a fost de scurtă durată. Fără îndoială însă, această supoziție urmează să fie verificată de cercetările de teren ulterioare, ce se cer a fi mai ample și mai detaliate.

b. Orizontul cultural-cronologic cel mai bine documentat în situl *Prepelița XII* este cel corespunzător așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din perioada romană târzie (sec. IV d.Hr.). Acestei așezări antice îi aparține cu certitudine groapa 1, dar probabil și altele, lipsite de materiale arheologice. Folosite pentru depozitarea alimentelor, a gunoiului sau cu altă destinație, gropile constituie complexele cel mai des întâlnite în așezările de tip Sântana de Mureș-Cerneahov.

Referitor la inventarul arheologic aparținând așezării din sec. IV, acesta este reprezentat de o garnitură de bronz de la o cataramă de curea, o fusaiolă de lut ars, un fragment de vas de sticlă și de cea mai mare parte a ceramicii și a resturilor faunistice descoperite în situl *Prepelița XII*.

Garnitura de curea de bronz **(Fig. 16, 2)** are formă rectangulară și este prevăzută cu două nituri pentru prinderea curelei de cataramă (dimensiuni 1,7x2,4 cm). Asemenea piese, fixate de catarame, se întâlnesc mai ales în necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, dar nu lipsesc nici din așezările cercetate mai intens prin săpături.

Fusaiola **(Fig. 16, 6, 7)** are formă bitronconică, cu bazele aproape drepte, fiind decorată pe ambele registre cu linii incizate (diametrul piesei=3,8 cm; înălțimea=2,5 cm; diametrul orificiului=0,7 cm). Asemenea obiecte, utilizate la fusul de tors, sunt descoperite frecvent în așezările culturii Sântana de Mureș, documentând prelucrarea fibrelor textile de aceste numeroase comunități umane ce au locuit în antichitatea târzie într-o întinsă regiune din sud-estul Europei.

Între descoperirile mai rar întâlnite se numără un fragment din partea inferioară a unui pahar de sticlă de culoare gălbui-verzuie semitransparentă **(Fig. 16, 8)**. Recipientul era de formă tronconică și avea pereții groși, fiind decorat pe corp cu fațete hexagonale, iar spre bază cu o canelură orizontală (dimensiuni 4,1x6,5 cm, grosimea pereților 0,4-0,7 cm) **(Fig. 16, 1)**. Paharul se încadrează în *seria VII A* după clasificarea lui E. Straume[9], care se plasează cronologic în a doua jumătate a sec. IV și începutul sec. V[10]. Analogii mai apropiate de recipiente de acest tip se găsesc în necropolele Sântana de Mureș-Cerneahov de la Slobozia-Chișcăreni[11], Tigheci[12], Mihălășeni[13], Târgșor[14], Ranjevoe[15] ș.a.

Ceramica, care aparține așezării Sântana de Mureș-Cerneahov, cuprinde principalele categorii caracteristice culturii respective, și anume fragmente de vase modelate cu mâna, recipiente lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă, precum și vase romane de import.

Ceramica executată cu mâna este destul de slab reprezentată, cuprinzând câteva cioburi atipice și un fragment de buză de oală cu marginea evazată **(Fig. 16, 8)**. Recipientul a fost modelat dintr-o pastă grosieră, cu șamotă și nisip în compoziție, fiind ars la cărămiziu în exterior, cu miezul cenușiu închis.

Mai bine reprezentată este ceramica lucrată la roată din pastă fină. Forma mai frecvent întâlnită în cadrul acestei categorii ceramice este castronul, care apare în diverse variante. După cum am consemnat mai sus, un castron înalt de formă bitronconică, spart în bucăți, dar care a putut fi întregit **(Fig. 9)**, provine din Groapa 1. O altă formă de vas specifică ceramicii fine este cana, reprezentată în așezarea în discuție prin câteva fragmente de margini și torți **(Fig. 17, 3, 4)**. Un fragment provine de la o cană cu gura îngustă, prevăzută cu o nervură pe gâtul înalt și marginea răsfrântă **(Fig. 17, 3)**, iar altul – de la un vas cu gura largă, pâlniformă **(Fig. 17, 4)**. Torțile erau din bandă, cu șănțuire largă longitudinală **(Fig. 18, 11)**.

Deși numărul fragmentelor de vase din pastă zgrunțuroasă este semnificativ, în cuprinsul acestei categorii ceramice a fost identificată o singură formă de vas – oala. Tipurile diferențiate ale oalelor nu pot fi reconstituite, dar, după conformația marginii, se pot deosebi mai multe variante **(Fig. 17, 1, 2; 18, 9, 10)**.

Ceramica romană de import este documentată prin câteva cioburi provenite de la amfore. Unele fragmente, printre care se numără trei de torți **(Fig. 18, 1-3)**, aparțin unor amfore cu gâtul îngust de culoare albuie sau roz, lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă cu particule maronii și negre în compoziție. După toate probabilitățile, reprezintă *tipul F* de amfore, după tipologia lui D. Șelov[16]. Așa cum indică descoperirile făcute până în prezent, amforele de acest tip, care sunt de origine heracleană, au avut cea mai largă răspândire în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Un fragment de buză **(Fig. 18, 4)** este de la o amforă de culoare roz-cărămizie de tip incert, iar o altă porțiune de margine răsfrântă la exterior provine de la o amfo-

9 Straume 1987, 36, 37, Taf. 7, 58, 63, 65:2.
10 Rau 1972, 135, 136, 166; Straume 1987, 37; Гавритухин 1999, 50-53.
11 Levinschi 1997, fig. 4, 7.
12 Vornic, Ciobanu, Popovici 2018, 60, fig. 2, 1,
13 Șovan 2005, 165, pl. 62, 13; 245A, 12.
14 Diaconu 1965, pl. CIX, 7.
15 Сымонович 1967, рис. 18, 16, 25.
16 Шелов 1978, 19-21.

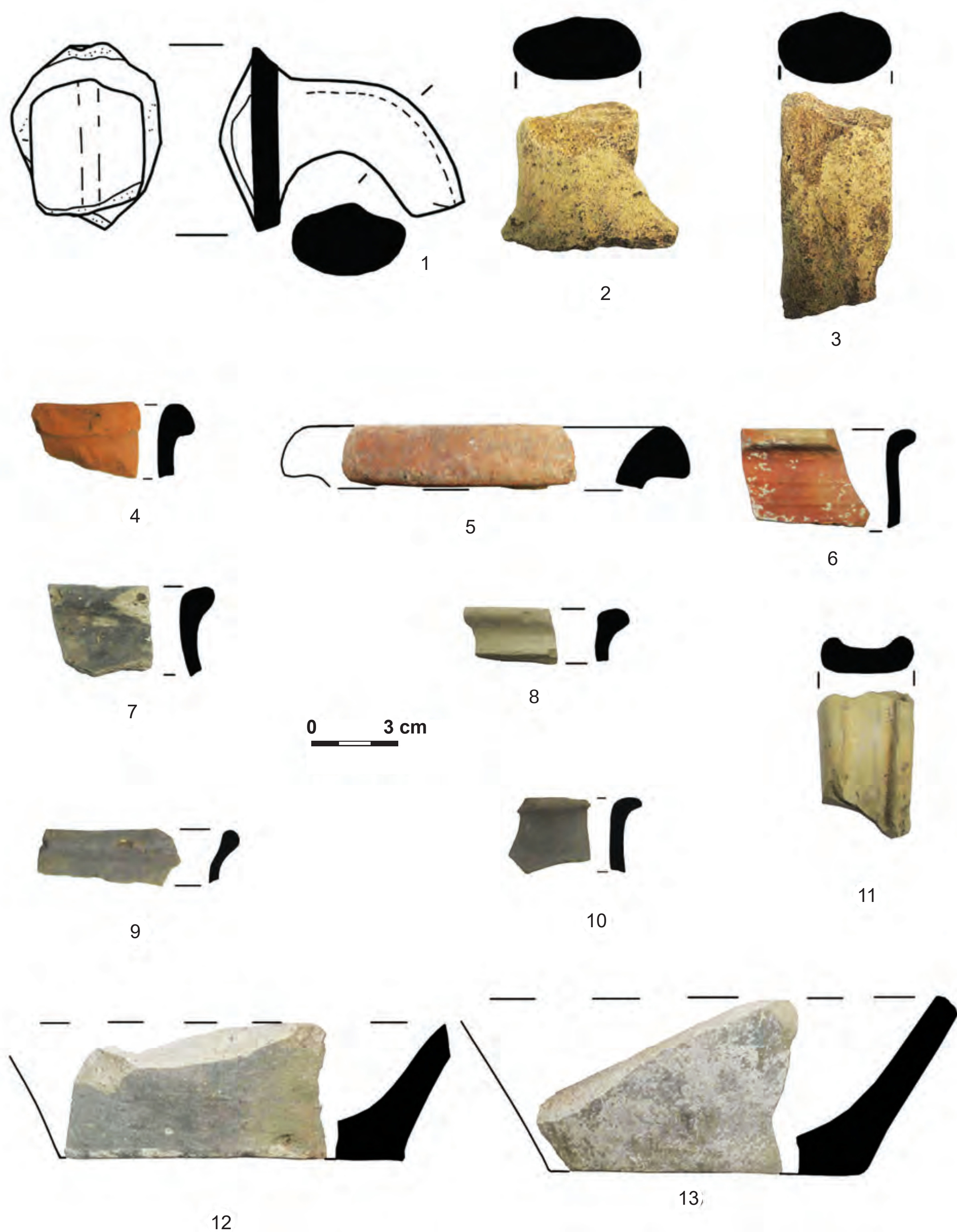

Fig. 18. Ceramică romană de import (1-5) și lucrată la roată din pastă fină (6-8, 11) și zgrunțuroasă (9, 10, 12, 13).

ră(?) cu gura largă, lucrată la roată din pastă cu mult nisip în compoziție și arsă la cărămiziu (**Fig. 18, 5**). Pe baza fragmentului păstrat, tipul vasului este mai dificil de stabilit.

c. Cercetările de suprafață au relevat existența în perimetrul sitului *Prepelița XII* și a unor piese datând din evul mediu târziu (sec. XVI-XVIII). Este vorba de o verigă de cataramă **(Fig. 16, 3**) și de două cuie de fier, cu gămălia aproximativ circulară și corpul rectangular în secțiune **(Fig. 16, 4, 5**). Cioburi de vase ceramice caracteristice acestei perioade istorice prin cercetările noastre nu au fost identificate, ceea ce constituie un indiciu că locuirea medievală a fost una sporadică.

***

În concluzie, putem afirma că cercetările cu caracter limitat din anul 2016 de la Prepelița nu au permis acumularea mai multor date și materiale, în măsură să contribuie la deslușirea multiplelor aspecte ce vizează viața cotidiană a comunităților umane de pe cursul mijlociu al râului Ciulucul Mare în prima epocă a fierului, perioada romană târzie și evul mediu. Credem însă că situl arheologic *Prepelița XII* prezintă un interes științific sporit pentru cunoașterea realităților arheologice și istorice din regiunea Dealurilor Ciulucurilor. Cu siguranță, investigașiile arheologice viitoare, ce se impun a fi mai ample și sistematice, vor furniza informații mai consistente pentru reconstituirea trecutului preistoric, antic și medieval al acestei zone.

SUMMARY

SURVEY OF *PREPELIȚA XII* ARCHAEOLOGICAL SITE (SÎNGEREI DISTRICT)

Discovered in 1974 by Veaceslav Bikbaev and verified later by the same archaeologist in 1993 and the specialists of National Agency for Archaeology in 2016, the *Prepelița XII* site could be identified as an opened settlement with traces of habitation of various periods, basically being attributed to the Chernyakhov culture the 4th century AD. The site is located about 1.5 km from the Prepelița village, on the left side of the Ciulucul Mare river, crossed by the R14 (Bălți–Sărătenii Vechi) road. The SMC-type settlement has a length (in the latitudinal direction) of about 0.7 km and a width (in meridional one) of about 0.25 km.

Due to the R14 road reconstruction, in the autumn of 2016, a survey was executed and prospect researches were carried out in the perimeter of the *Prepelița XII* site. The survey, in the form of a trench of 2×18 m, was excavated in the southern side of the road, at a distance of 8 m from the road, on a relatively plain terrain, where a few pottery fragments were discovered.

As a result of the excavations, an agglomeration of pieces of burnt clay and stones was discovered, as well as nine small and medium sized pits, most of them without any finds. On the basis of a fragmentary bowl, worked on the wheel of fine gray paste, the pit no. 1, which was of cylindrical shape, with a diameter of 0.75 m, dates back to the Chernyakhov culture. Another circular pit (no. 9), with a 1,25 m diameter and a threshold, has been attributed to the late Hallstatt (6-5th centuries BC) based on the hand-made pottery fragments. The agglomeration and the bulk of the pits could not be dated because the lack of the characteristic artifacts. It is interesting to note, however, that some complexes overlapped.

Among the materials found on the surface of the site, we would like to note a bronze arrowhead provided with a gloving tube and three winglets, dating back to 5-4th centuries BC, a clay spindle whorl decorated by incision, a bronze rectangular gasket from a buckle and a fragment of a cup of green glass with thick walls, ornamented with hexagonal faces, all belonging to the Chernyakhov culture. The clay spindle whorl and the bronze arrowhead date back more or less widely, but the glass fragments, falls within the *Straume* VIIA series, which is characteristic of the later phases of the Chernyakhov culture, corresponding to the second half of the 4th – the early 5th century AD.

РЕЗЮМЕ

ШУРФОВКА НА АРХЕОЛОГИЧЕСКОМ ПАМЯТНИКЕ *ПРЕПЕЛИЦА XII* (СЫНЖЕРЕЙСКИЙ РАЙОН)

Археологический памятник *Препелица XII*, обнаруженный в 1974 г. Вячеславом Бикбаевым, проверенный тем же археологом в 1993 г. и идентифицированный на местности специалистами Национального агенства археологии в 2016 г., является многослойным открытым разновременным поселением, преимущественно относящимся к черняховской культуре IV в. н.э. Памятник находится примерно в 1,5 км к западу от с. Препелица, на левом склоне долины реки Чулукул Маре, и пересечен автодорогой республиканского значения R14 (Бэлць–Сэрэтений Векь). Поселение черняховсой культуры простирается в длину (по направлению запад–восток) примерно на 0,70 км, а в ширину (по оси север–юг) около 0,25 км.

Во время дорожных работ по реабилитации автодороги R14, осенью 2016 года в пределах памятника *Препелица XII* был заложен шурф для документирования и проведена археологическая разведка зоны. Шурф в виде траншеи размером 2×18 м был разбит с южной стороны дороги, на расстоянии 8 м от трассы, на относительно ровной поверхности, где было найдено несколько фрагментов керамики.

В результате раскопок было обнаружено скопление, состоящее из фрагментов обожженной глины и камней, а также девять хозяйственных ям небольшого и среднего размеров, большинство из которых были безинвентарными. Яма № 1 (цилиндрической формы, диаметром 0,75 м) отнесена к черняховской культуре на основании фрагментов серолощеной миски, изготовленной на гончарном круге из однородной, тонко просеянной глины. Другая яма (№ 9) округлой в плане формы, диаметром 1,25 м и имеющая порог посередине, была датирована VI-V вв. до н.э. на основании нескольких фрагментов лепных сосудов. В связи с отсутствием характерного инвентаря, скопление и остальные семь ям не могут быть датированы. Однако, интересно отметить, что некоторые комплексы перекрывались друг другом.

Среди материалов, обнаруженных в процессе исследования шурфа или на поверхности памятника, важно отметить трехлопастный бронзовый наконечник стрелы с короткой утопленной втулкой, датируемый V-IV вв. до н.э.; глиняное пряслице, украшенное резным орнаментом, бронзовый прямоугольный щиток от пряжки и фрагмент зеленоватого стеклянного толстостенного кубка, украшенного шестиугольными фасетками, относящихся к черняховской культуре. Если глиняное пряслице и бронзовый щиток датируются более широко, в пределах всего IV в., то стеклянный кубок из серии *Straume VII A* характерен для более поздней фазы черняховской культуры, что соответствует второй половине IV – началу V в. н.э.

BIBLIOGRAFIE

Bicbaev 1993: V. Bicbaev, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Sîngerei* (manuscrius) (Chișinău 1993). Arhiva ANA.

Boboc 2009: N. Boboc, *Probleme de regionare fizico-geografică a teritoriului Republicii Moldova*. Buletinul Academiei de Științe a Moldovei. Științele vieții nr. 1 (307), 2009, 161-169.

Diaconu 1965: Gh. Diaconu, *Târgșor. Necropola din secolele II-IV e.n.* (București 1965).

Levinschi 1997: A. Levinschi, *Despre un grup de necropole ale culturii Sântana de Mureș-Čenjachov din interfluviul Nistru-Prut*. Tyragetia IV-V, 1997, 117-130 .

Levinschi 2017: A. Levinschi, *Vârfuri de săgeată descoperite în silvostepa Nistru-Prut*. RA XIII, nr. 1-2, 2017, 41-50.

Rau 1972: H.G. Rau, *Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. Nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weicsel-Rau*. Acta Prachistorica et Archaeologica 3, 1972.

Straume 1987: E. Straume, *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhundert n.Chr*. (Oslo 1987).

Șovan 2005: O.-L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni* (Târgoviște 2005).

Vornic 2006: V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești* (Chișinău 2006).

Vornic, Ciobanu, Popovici 2017: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, *Sondajul în situl arheologic Prepelița XII (r-nul Sîngerei)*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2016 (Chișinău 2017), 65-67.

Vornic, Ciobanu, Popovici 2018: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, *Cercetări de salvare în necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2017 (Chișinău 2018), 60-63.

Гавритухин 1999: И. Гавритухин, *Хронологические индикаторы финала черняховской культуры. Толстостенные кубки со шлифованной и пластической орнаментацией: конические и с выделенной ножкой (Эггерс 236-238, Страуме VI-IX)*. В сб.: Сто лет черняховской культуре (Киев 1999), 48-86.

Мелюкова 1964: А.И. Мелюкова, Вооружение скифов (Москва 1964).

Полін 1987: С.В. Полін, *Хронологія ранньоскіфських пам'яток*. Археологія 59, 1987, 17-36.

Сымонович 1979: Э.А. Сымонович, *Коблевский и Ранжевский могильники около Одессы*. В сб.: Могильники Черняховской культуры (Москва 1979), 63-111.

Шелов 1978: Д.В. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология*. КСИА 156, 1978, 16-21.

16.06.2019

DATE PRELIMINARE PRIVIND INVESTIGAȚIILE ARHEOLOGICE PREVENTIVE ÎN SITUL *MILEȘTI III* (RAIONUL NISPORENI) DIN ANUL 2017

Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Andrei COROBCEAN, Larisa CIOBANU

Cuvinte cheie: *Milești III,* sit arheologic, datare, Hallstatt, epoca romană târzie, groapă, ceramică.

Key words: *Milești III,* the archeological site, chronology, Hallstatt, late Roman period, pit, pottery.

Ключевые слова: *Милешть III*, археологический памятник, хронология, гальштат, позднеримское время, яма, керамика.

Situl *Milești III* este un alt obiectiv arheologic descoperit pe moșia satului Milești (r-nul Nisporeni) în primăvara anului 2017, cu ocazia efectuării perieghezelor pe traseul viitoarei conducte magistrale de gaze naturale Ungheni-Chișinău. Complexul arheologic la care ne referim situat situat în extravilan, la circa 0,5 km nord-nord-vest de marginea localității și la 0,14 km est de drumul local L390, pe partea stângă a unei văi orientate aproximativ nord-sud, pe firul căreia curge un pârâu fără nume (**Fig. 1, 1**). Față de așezarea cu urme de locuire din eneolitic și epoca romană *Milești II*, prezentată în paginile anterioare, situl *Milești III* se găsește la distanța de circa 2 km spre est-sud-est, iar față de așezarea medievală *Milești V* – la doar 0,6 km spre sud-vest. Așa cum arată și densitatea mare a siturilor arheologice datând din diferite epoci istorice identificate până acum, microzona respectivă, care este una deluroasă, dotată cu bogate resurse de apă, sol și floră, a oferit din cele mai vechi timpuri și până astăzi condiții prielnice de trai comunităților umane.

Obiectivul arheologic *Milești III* este o așezare ce conține resturi de locuire din Hallstattul târziu (sec. VII-VI î.Hr.) și din epoca romană târzie (sec. IV d.Hr.), vestigiile fiind răspândite pe o arie de circa 250x600 m. Pe baza materialului ceramic adunat în urma cercetărilor perieghetice, putem presupune că așezarea din prima epocă a fierului este de dimensiuni mai mici (aproximativ 150x450 m), ocupând aproximativ zona centrală a așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Suprafața sitului reprezintă parțial pășune sau teren arabil, iar parțial este ocupată de o plantație de viță de vie, salcâmi și pomi fructiferi.

În toamna anului 2017, în perimetrul sitului *Milești III* au fost efectuate investigații arheologice preventive, având drept scop descărcarea de sarcină arheologică a sectoarelor afectate de gazoductul Ungheni-Chișinău. În zona central-vestică a așezării, de-a lungul traseului proiectat al conductei de gaz, au fost deschise și cercetate patru secțiuni de dimensiuni diferite (**Fig. 2**). Un sector din zona vestică a sitului, acoperit de o plantație de viță de vie, a fost explorat prin săpături în vara-toamna anului 2018.

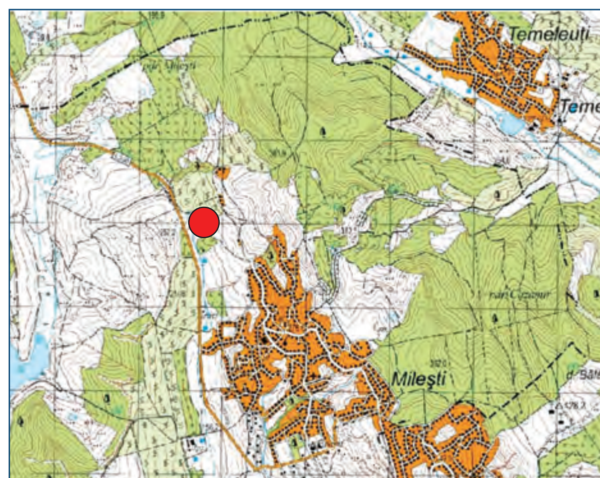

Fig. 1. Amplasarea geo-topografică a sitului arheologic.

În articolul de față prezentăm doar rezultatele cercetărilor din anul 2017, datele și materialele obținute prin săpăturile din 2018, aflate în curs de prelucrare, urmând a fi publicate ulterior. Întrucât spațiul editorial avut la dispoziție este limitat, mai întâi vom descrie succint săpăturile și complexele scoase la lumină, iar apoi vom analiza sumar descoperirile arheologice mai importante, însoțite și de ilustrații corespunzătoare.

Secțiunea I (Fig. 2-4) a fost deschisă pe o porțiune de teren înțelenit din marginea unei mici terase de pe versantul estic pe care se află situl arheologic, la distanța de 4 m spre vest de un drum de țară ce lea-

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 151-170.

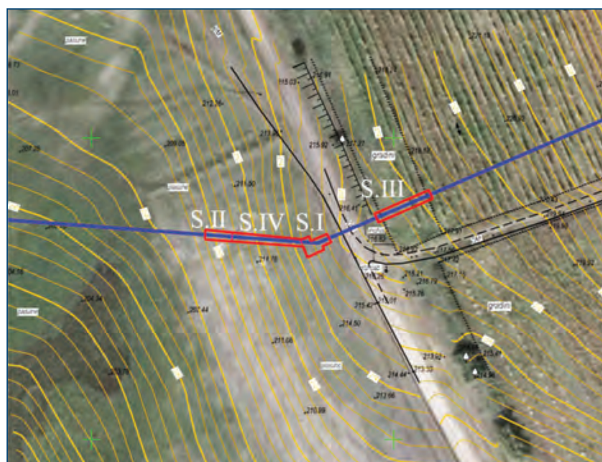

Fig. 2. Ortofotoplan cu localizarea secțiunilor.

Fig. 3. Vederi dispre sud-vest (1) și est (2) asupra secțiunilor I (1) și I, II și IV (2).

gă satul Milești de drumul L390. Inițial, s-a trasat o secțiune orientată vest-sud-vest – est-nord-est, cu dimensiunile de 3x9 m, împărțită în carouri de 1,5x1,5 m, marcate cu cifre arabe de la est spre vest și cu litere latine de la nord spre sud. Ulterior, secțiunea a fost lărgită spre sud-vest și nord-est cu încă 6 carouri, atingând, drept urmare, o suprafață de 40,5 m.p.

Pământul din secțiune s-a scos cu cazmaua în trei-patru straturi succesive de săpătură, cu grosimea de 0,2 m fiecare, până la adâncimea de 0,6-0,8 m de la nivelul actual de călcare. Sub solul vegetal, gros de 0,20-0,25 m, urma stratul de cultură, de culoare cenușie, amestecat cu resturi arheologice, după care, la adâncimea de 0,50-0,65 m se afla lutul steril.

În colțul de sud-vest al car. 4B, la adâncimea de 0,45-0,50 m, s-a depistat o aglomerație mică de fragmente ceramice și oase de animale **(Fig. 5, 1)**, cele mai multe cioburi provenind din partea superioară a unei oale lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă **(Fig. 5, 2)**. În car. 3B, lângă peretele secțiunii, la adâncimea de 0,40-0,45 m a fost semnalată o aglomerație mică (0,20x0,25 m) de bucăți mici de lut ars, care s-a dovedit că se aflau în partea superioară a unei gropi, notate cu nr. 1, conturul căreia s-a surpins clar pe fondul lutului galben, la adâncimea de 0,52 m **(Fig. 5, 3, 4).**

În total, în perimetrul secțiunii I, la o mică distanță una de alta, au fost identificate cinci gropi ovale în plan orizontal, de dimensiuni mici sau mijlocii.

<u>Groapa 1</u> **(Fig. 4; 5, 3-4)** avea dimensiunile de 1,4x1,5 m, pereții oblici, fundul drept și adâncimea de circa 20 cm de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu mici bucățele argilă arsă, în care s-au găsit un fragment de la o greutate de la războiul de țesut vertical **(Fig. 13, 10)**, un ciob de vas modelat cu mâna, șase fragmente de vase lucrate la roată și un os de animal nedeterminat.

<u>Groapa 2</u> **(Fig. 4)** prezenta dimensiunile de 0,7x0,8 m, pereții ușor oblici, fundul înclinat puțin în direcția pantei și adâncimea de la nivelul identificării de 0,28 m, iar de la suprafața actuală a solului de 0,92 m. În solul cenușiu de umplutură s-a găsit un singur ciob de vas lucrat cu mâna din pastă grosolană.

<u>Groapa 3</u> **(Fig. 4)** a fost observată în car. 1A, la adâncimea de 0,45 m, fiind dezvelită doar parțial. În cadrul secțiunii s-a surprins o porțiune din complex de formă semiovală, cu dimensiunile de 0,35x0,55 m; avea pereții oblici, fundul relativ drept și adâncimea de 0,3 m de la nivelul depistării. Umplutura prezenta sol cenușiu-gălbui, cu mici pigmenți de lut ars în compoziție. Fără inventar.

<u>Groapa 4</u> **(Fig. 4)** avea dimensiunile de 0,80x0,95 m, pereții și fundul puțin înclinati și adâncimea de 0,22 m de la nivelul sesizării. Umplutura consta din sol cenușiu, în care s-au găsit 7 fragmente din pereții unor vase cenușii lucrate la roată, 1 ciob de vas lucrat cu mâna din pastă grosieră și 2 pietricele de gresie.

<u>Groapa 4a</u> **(Fig. 4; 5, 5-6)** era cu dimensiunile de 0,9x1,0 m, pereții drepți, fundul înclinat în direcția pantei și cu adâncimea de 0,25-0,32 m de la nivelul delimitării conturului ei. În pământul de umplutură de culoare cenușie s-au găsit o bucată de lut ars cu o amprentă de la nuia, o piatră mică de gresie, câteva cioburi de vase cenușii lucrate la roată, între care și

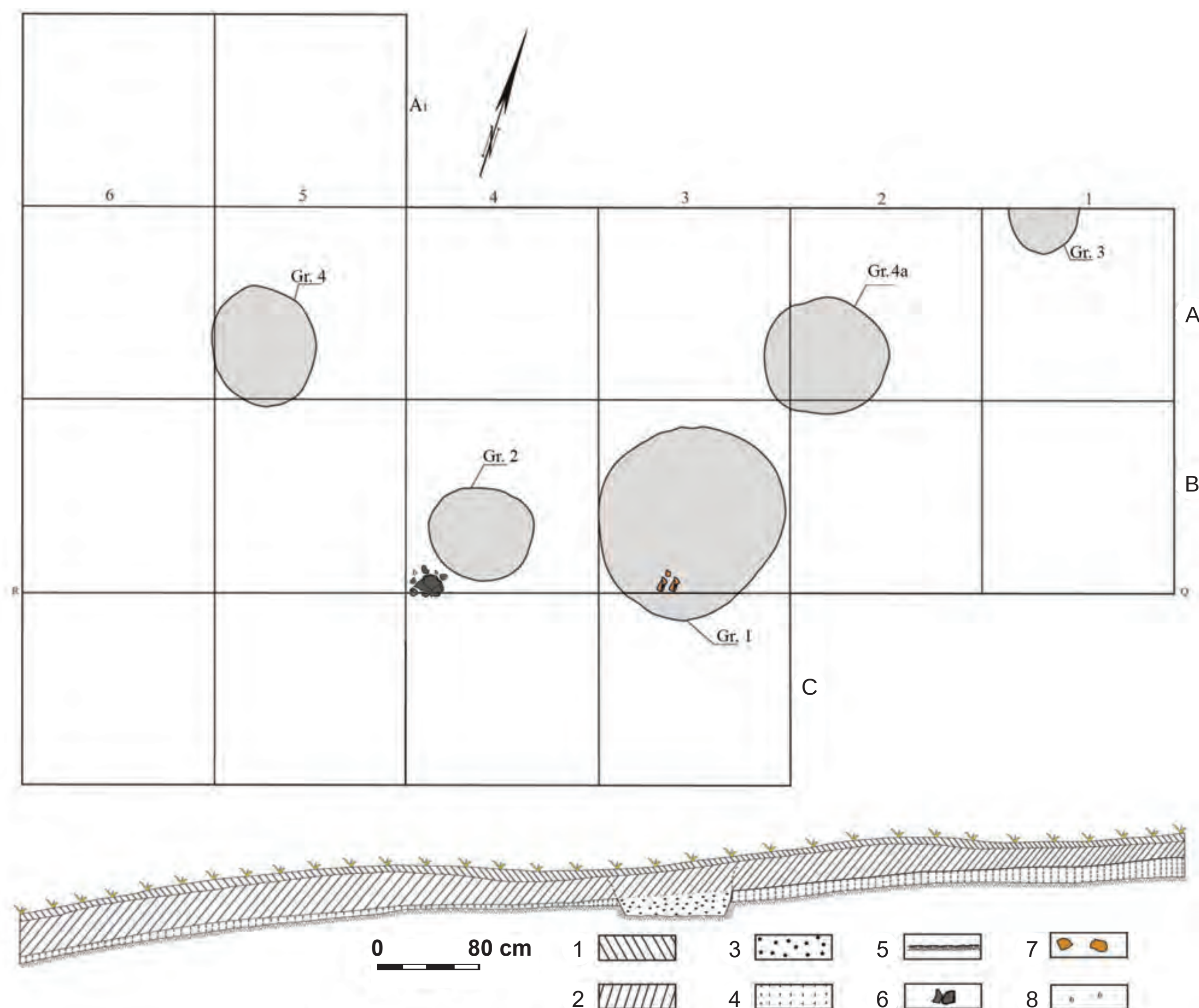

Fig. 4. Secțiunea I, plan și profilul sudic; 1 - sol vegetal, 2 - strat de cultură de culoare cenușie, 3 - sol cenușiu de umplutură, 4 - sol cafeniu-gălbui de tranziție, 5 - lut galben steril, 6 - ceramică, 7 - lut ars, 8 - oase de animale.

un fragment de strachină tronconică din pastă fină, și două resturi osoase de *Bos taurus*[1].

În solul vegetal și stratul de cultură din limitele S. I au fost găsite un fragment de fibulă de bronz, o plăcuță de la un pieptene de os **(Fig. 14, 2)**, un rest de lamă de cuțit și câteva fragmente informe de fier, o mărgică **(Fig. 14, 3)** și un fragment de vas **(Fig. 14, 4)** de sticlă, precum și un relativ bogat material ceramic (circa 400 de cioburi) și faunistic.

Secțiunea II (Fig. 2; 3) a fost trasată în partea inferioară a pantei, la distanța de 27 m spre vest-nord-vest de S. I și la circa 10 m spre est de lunca văii, cu scopul de a verifica existența unei locuiri și în acest loc. Avea orientarea vest-est (ca și axul gazoducutlui din acest sector) și dimensiunile de 3x9 m, fiind împărțită în 12 carouri de 1,5x1,5 m. Pământul a fost excavat cu hârlețul în trei straturi succesive până la adâncimea de 0,6 m.

Rezultatul cercetării a fost slab, fiind găsite doar circa 90 de fragmente ceramice mici și câteva oase de animale, fără să fie depistat vreun complex arheologic sau măcar o piesă de inventar. Avându-se în vedere acest rezultat și faptul că panta este destul de accentuată și necorespunzătoare pentru o locuire propriu-zisă, porțiunea de teren dintre S. I și S. II, cu o arie de 3x27 m, notată **Secțiunea IV (Fig. 2; 3)**, a fost cercetată cu ajutorul tehnicii mecanizate. În cursul decapării mecanice a nivelului vegetal și a stratului de cultură, care era de doar 10-20 cm grosime, s-au recuperat 35 de fragmente ceramice, marea majoritate provenind de la recipiente lucrate la roată din pastă

[1] Determinări realizate de dr. Roman Croitor, căruia îi mulțumim și cu această ocazie.

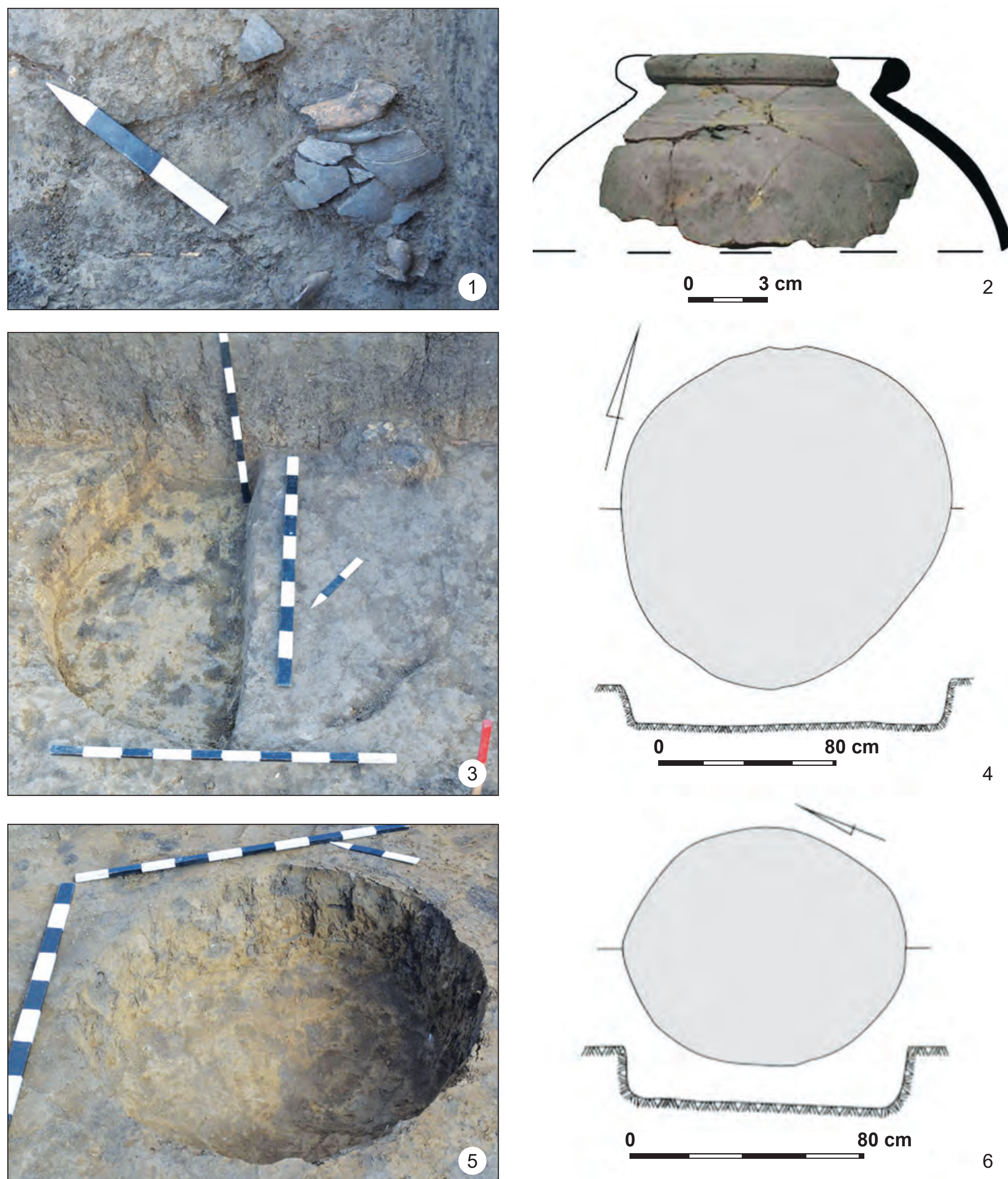

Fig. 5. Secțiunea I, vas spart aflat *in situ* (1) și parțial reconstituit (2), gropile 1 (3-4) și 4a (5-6).

fină sau zgrunțuroasă. Alte materiale sau complexe nu s-au depistat.

Descoperirile arheologice cele mai importante au fost realizate în **Secțiunea III** **(Fig. 2; 6; 7)**, care a avut inițial forma unei tranșei (cu dimensiunile de 3x19,5 m, secționată în 26 carouri de 1,5x1,5 m) executate între drumul de țară și plantația de viță de vie amintite, pe o porțiune de teren înclinat puțin de la est spre vest, cultivată cu porumb. Ulterior, pentru degajarea unei platforme de pietre, în dreptul car. 6-7, spre nord, s-a mai deschis o casetă cu dimensiunile de 1,5x2,0 m, întreaga săpătură atingând suprafața de 61,5 m.p. Pământul din secțiune s-a scos cu hârlețul în șase straturi succesive, cu grosimea de 0,20-0,25 m fiecare, ultimul strat, de control, fiind săpat în lutul viu. S-a dovedit că până la adâncimea de 0,40-0,45 m stratul

de cultură a fost afectat de lucrările agricole, mai exact de fierul plugului modern.

Stratigrafia verticală din cuprinsul secțiunii III **(Fig. 6)** se prezintă în felul următor: sol cenușiu închis, arabil, gros de 0,40-0,45 m, cu resturi vegetale și rare cioburi; strat de culoare cenușie închisă până la nivelul de 0,9-1,0 m, care era amestecat cu resturi arheologice (pigmenți și bucățele de lut ars, cioburi, oase de animale etc.); la adâncimea de 0,6-0,7 m în zona central-vestică (car. 7-11), pe o lungime de circa 7 m, s-au depistat numeroase fragmente de lut ars, formând pe alocuri mici aglomerații, amestecate cu cărbuni, oase de animale, cioburi și diferite piese, provenind dintr-o construcție de suprafață din epoca romană târzie; sol de tranziție cafeniu-gălbui, gros de circa 10-15 cm, sub care, la adâncimi cuprinse între 1,10-1,25 m, se găsea lutul galben lipsit de urme antropice.

Din stratul de cultură și dintre resturile locuinței de suprafață s-a recuperat un bogat și variat inventar arheologic, ce cuprinde trei fibule **(Fig. 13, 1-3)**, o cataramă **(Fig. 13, 4)** și un vârf de săgeată **(Fig. 13, 7)** de bronz, o fibulă **(Fig. 13, 6)**, un cuțit **(Fig. 14, 7)** și alte fragmente de fier, un ac șlefuit de os **(Fig. 14, 1)**, două fragmente de greutăți de lut **(Fig. 13, 9)**, un fragment de vas de sticlă **(Fig. 14, 5)**, peste 1200 de fragmente de vase lucrate la roată și cu mâna și circa 360 de oase de animale, care aparțin la două orizonturi cultural-cronologice, corespunzătoare Hallstattului târziu (sec. VI-V î.Hr.) și epocii romane târzii (sec. IV d.Hr.).

În afară de resturile răzlețe de locuință de suprafață amintite, în perimetrul S. III, la adâncimi diferite, au fost identificate o platformă de pietre și 19 gropi de forme și dimensiuni diferite.

<u>Platforma de pietre</u> **(Fig. 7; 9)** a fost surprinsă lângă peretele de nord al S. III, în car. 7A, la adâncimea de 0,66-0,68 m, pentru dezvelirea completă a căreia s-a deschis o casetă. Prezenta o amenajare din pietre de gresie și rare bucățele de lut ars și cărbuni, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de 0,8 m. După câte se pare, această structură reprezintă baza unei vetre de foc, a cărei lipitură nu s-a păstrat. Platforma de pietre suprapunea în mare parte o groapă, marcată cu nr. 22.

<u>Groapa 5</u> **(Fig. 7)** a fost depistată la limita car. 13A și 13B, lângă peretele de vest al secțiunii, la adâncimea de 1,1 m, fiind cercetată doar parțial. S-a dezvelit un segment de groapă de formă semiovală, cu dimensiunile de 0,30x0,37 m, pereții oblici și adâncimea de 0,14 m. Umplutura prezenta sol cenușiu amestecat cu pigmenți de lut ars, din partea superioară a gropii recuperându-se un ciob de perete de vas cenușiu lucrat la roată din pastă fină.

<u>Groapa 6</u> **(Fig. 7)** a fost identificată în car. 12A, lângă latura lui nordică, la adâncimea de 1,15 m, fiind dezvelită doar parțial. Avea formă de clopot, mai îngustă la gură și mai largă la fund. Porțiunea surprinsă prezenta la nivelul identificării dimensiunile de 0,70x1,67m, iar la bază de 0,75x1,8 m, adâncimea fiind de 0,9 m. Umplutura consta din pământ de culoare cenușiu-gălbuie, care conținea 1 fragment de amforă romană, 5 cioburi de vase cenușii lucrate la roată din pastă fină sau zgrunțuroasă, 3 fragmente de vase lucrate cu mâna, 5 oase de animale, 2 pietre și câteva fragmente mici de lut ars. Groapa 6 suprapunea parțial groapa 7.

Fig. 6. Secțiunea II, vederi dinspre vest înainte (1) și după (2) degajarea gropilor.

<u>Groapa 7</u> **(Fig. 7)** s-a surprins în car. 11A și intra sub peretele de nord al secțiunii, din care cauză a fost cercetată doar parțial. Avea formă ovală în plan, segmentul dezvelit prezentând dimensiunile de 1,5x1,8 m și adâncimea de 0,2 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din sol cenușiu, din care provin 7 cioburi ceramice cenușii lucrate la roată, 3 fragmente de oale lucrate cu mâna, 7 oase de animale (dintre care 2 au fost determinate, fiind de la o bovină și de la o ovicaprină), o piesă de silex și câteva bucățele de lut ars. Groapa 7 a fost suprapusă de gropile 6 și 8.

<u>Groapa 8</u> **(Fig. 6)** a fost semnalată la intersecția car. 11A și 11B, prezentând formă circulară, cu diametrul de 0,75 m, pereții oblici și adâncimea de 0,6 m de la nivelul sesizării. Umplutura conținea sol cenușiu, în care s-au găsit câteva fragmente de lut ars.

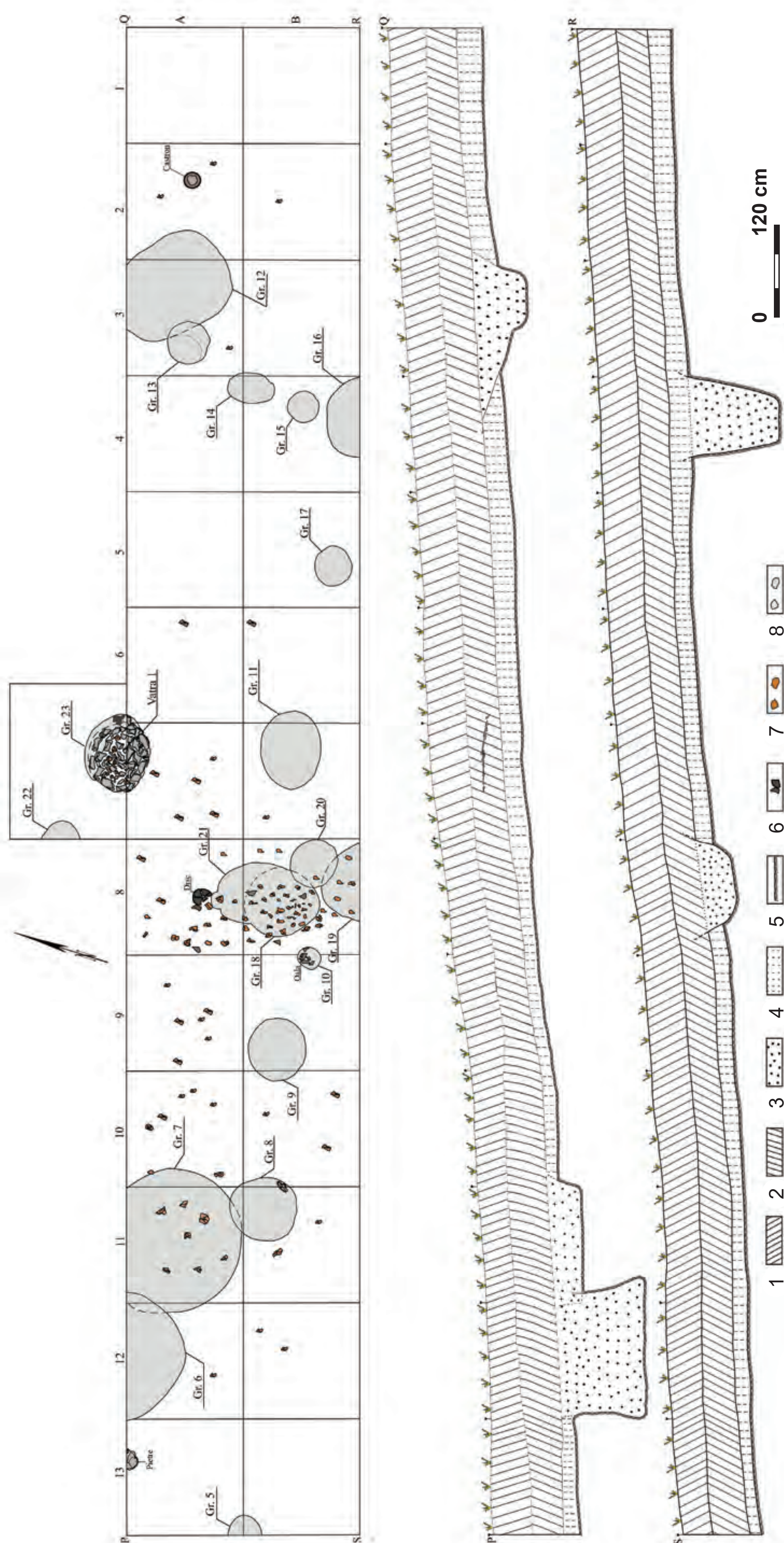

Fig. 7. Secțiunea II, plan si profile. 1 - sol vegetal, 2 - strat de cultură de culoare cenușie, 3 - sol cenușiu de umplutură, 4 - sol cafeniu-gălbui de tranziție, 5 - lut galben steril, 6 - ceramică, 7 - lut ars, 8 - pietre.

Groapa 9 **(Fig. 7; 10)** se afla în car. 9A-10A și avea formă cilindrică, cu diametrul de 0,7 m, fundul drept și adâncimea de 0,55 de la nivelul depistării. Umplutura consta din sol cenușiu, în care s-au găsit 5 cioburi de vase cenușii lucrate la roată, 3 fragmente de vase lucrate cu mâna și 1 os de *Ovis aries*.

Groapa 10 **(Fig. 7)**, al cărei contur a apărut în perimetrul car. 8B și 9B, avea formă cilindrică, cu diametrul de 0,55 m și adâncimea de 0,2 m de la nivelul identificării. Umplutura consta din pământ de culoare cenușie. În cuprinsul gropii s-au găsit mai multe fragmente dintr-o oală și un ciob de strachină, ambele vase fiind lucrate cu mâna.

Groapa 11 **(Fig. 7)** se afla la limita car. 6B și 7B. Avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,85x1,03 m, pereții ușor oblici, fundul neregulat și adâncimea de 0,8 m de la nivelul identificării. Drept inventar, în solul cenușiu de umplutură s-au găsit 5 fragmente de vase cenușii lucrate la roată, 3 cioburi lucrate cu mâna și 2 oase, unul de *Bos taurus* și altul de *sus scrofa*.

Groapa 12 **(Fig. 7)** se găsea în car. 2A-3A (fiind suprapusă de groapa 13) și intra parțial sub taluzul nordic al secțiunii, din care cauză n-a fost cercetată în întregime. Avea formă ovală, cu dimensiunile de 1,04x1,25 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,28 cm de la nivelul identificării și de 1,55 m de la suprafața actuală a solului. Umplutura consta din sol cenușiu, în care s-au descoperit 39 de fragmente ceramice lucrate cu mâna, 3 resturi faunistice de *Bos taurus* și câteva fragmente de lut ars.

Groapa 13 **(Fig. 7)**, din cadrul car. 3A, avea formă tronconică, cu diametrul la nivelul identificării de 0,57 m și adâncimea de 0,26 m. Umplutura era constituită din sol cenușiu, în care s-au găsit câteva fragmente de lut ars. În partea de est, groapa 13 suprapunea groapa 12.

Groapa 14 **(Fig. 7)** se afla la sud de groapa 13, în car. 4A și 4B. Avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,38x0,45 m, pereții oblici și adâncimea de 0,2 m. În solul cenușiu de umplutură s-a găsit un singur fragment ceramic, provenind de la o oală lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă.

Groapa 15 **(Fig. 7)** se găsea în car. 4B, la sud de groapa 14, și prezenta formă circulară în plan, cu diametrul de 0,38 m, pereții puțin înclinați și adâncimea de 0,2 m. Fără inventar.

Gropile 13-15, care par să fi fost de stâlpi, erau dispuse într-un șir orientat pe direcția nord-sud.

Groapa 16 **(Fig. 7)** s-a surprins în car. 4B, lângă peretele de sud al secțiunii, la adâncimea de 1,25 m, fiind cercetată doar parțial. A fost degajat un segment de complex, ce avea formă semiovală, cu dimensiunile de 0,45x1,10 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 1,2 m de la nivelul sesizării. În solul de umplutură de culoare cenușie s-au găsit 2 cioburi de vase cenușii lucrate la roată, 3 fragmente de vase modelate cu mâna și 1 fragment din mandibula unei bovine.

Fig. 8. Secțiunea II, platforma de pietre.

Groapa 17 **(Fig. 7)** se afla în car. 5B, fiind depistată la adâncimea de 1,15 m. Avea formă ovală, cu dimensiunile de 0,50x0,54 m, pereții puțin înclinați și adâncimea de 0,4 m. Drept inventar, în solul cenușiu de umplutură s-au găsit 2 cioburi de vase cenușii lucrate la roată, 1 fragment de amforă romană, 3 fragmente de vase modelate cu mâna, 2 oase de animale, provenind de la o ovicaprină și de la o bovină, și 8 fragmente de lut ars.

Groapa 18 **(Fig. 7)** se găsea în car. 8B și era de formă circulară în plan, cu diametrul de 0,9 m, pereții înclinați spre fundul plat și adâncimea de 0,4 m de la nivelul surprinderii. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu lut galben umblat, în care s-au depistat 5 cioburi de vase cenușii lucrate la roată, dintre care 4 din pastă fină și 1 din pastă zgrunțuroasă, 4 fragmente de vase lucrate cu mâna și 8 fragmente mici de lut ars.

Groapa 19 **(Fig. 7)** a fost identificată în partea de sud a car. 8B, intrând sub taluzul secțiunii. A fost cercetată o porțiune din complex, de formă semiovală, cu dimensiunile de 0,5x1,0 m, pereții înclinați, fundul rotunjit și adâncimea de 0,2 m de la nivelul sesizării. În solul cenușiu de umplutură s-au găsit circa 50 de bucăți mici de lut ars, fără alt inventar.

Groapa 20 **(Fig. 7)** se afla în car. 8B, suprapunând parțial gropile 18 și 19. Avea formă de clopot, cu diametrul gurii de 0,3 m, diametrul maxim de 0,4 m și adâncimea de 0,3 m. Umplutura consta din sol cenușiu-închis, amestecat cu lut vinețiu, în care s-au depistat câteva bucăți mici de lut ars.

Groapa 21 **(Fig. 7)** se găsea în car. 8A-8B, la nord de groapa 18, întretăindu-se cu aceasta. Prezenta

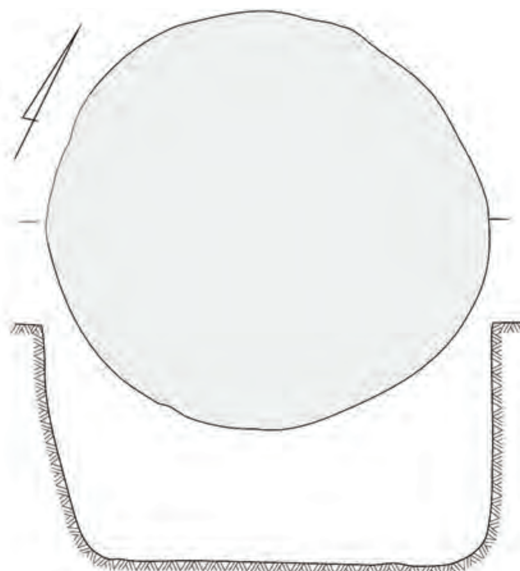

Fig. 9. Secțiunea II, groapa 9.

formă ovală, cu dimensiunile de 0,6x0,9 m, pereții înclinați, fundul albiat și adâncimea de 0,6 m. Umplutura era constituită din sol cenușiu, pigmentat cu lut ars, în care s-au găsit circa 20 de fragmente mici de lut ars.

Groapa 22 **(Fig. 7)** a fost surprinsă lângă peretele vestic al casetei I, la adâncimea de 1,2 m, fiind degajată doar parțial. Prezenta formă ovală sau circulară, segmentul cercetat având dimensiunile de 0,2x0,5 m, pereții relativ verticali, fundul plan și adâncimea de 0,15 m. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu pigmenți de cărbuni și lut ars, în care s-au găsit un ciob de perete de vas fin cenușiu lucrat la roată și o piatră mică de gresie.

Groapa 23 **(Fig. 7)** a fost identificată la intersecția car. 6A, 7A și casetei I, fiind suprapusă în mare parte de platforma de pietre. Prezenta formă circulară în plan, cu diametrul de 0,8 m, pereții ușor înclinați, fundul drept și adâncimea de 0,5 m. Umplutura consta din sol cenușiu, amestecat cu lut umblat, în care s-au depistat 5 fragmente de vase lucrate la roată și 6 resturi faunistice (3 de bovină, 2 de ovicaprină și 1 de porc). Trebuie consemnat însă că din solul de deasupra complexului respectiv și de sub platforma de pietre au mai fost recuperate o fibulă **(Fig. 13, 5)**, o lamă de topor **(Fig. 14, 9)** și un obiect nedeterminat **(Fig. 14, 10)** de fier, o fusaiolă de lut ars **(Fig. 13, 8)**, 25 de fragmente de vase lucrate la roată (13 din pastă fină și 12 din pastă zgrunșuroasă), 4 fragmente de amfore romane, 3 cioburi de vase lucrate cu mâna și 11 oase de animale (3 de *Bos taurus*, 3 de *Ovis aries*, 2 de *Sus scrofa*, 2 de *Gallus gallus domesticus* și 1 de *Canis familiaris*), care provin, se pare, din partea superioară a gropii 23.

Fig. 10. Secțiunea II, castron lucrat la roată aflat *in situ* (1) și întregit (2).

Tot din cuprinsul unor gropi, conturul cărora n-a putut fi delimitat, provin probabil castronul lucrat la roată din pasta fină, având fundul lipsă, descoperit în car. 2A, la adâncimea de 0,8 m, și discul ceramic modelat cu mâna, găsit spart în bucăți în car. 8A, la nivelul de 0,9 m.

* * *

Drept rezultat al investigațiilor preventive efectuate în anul 2017 în situl *Milești III*, au fost descoperite pes-

te 20 de gropi cu dimensiuni și destinații diferite, o platformă de pietre, resturi de la o locuință de suprafață și o cantitate importantă de materiale arheologice, care aparțin la două orizonturi cultural-cronologice.

a. Cele mai vechi urme de cultură materială corespund unei așezări datând din perioada târzie a primei epoci a fierului (sec. VII-VI î.Hr.). Locuirea hallstattiană este documentată prin câteva gropi și vestigii arheologice caracteristice, recuperate atât din cuprinsul complexelor închise, cât, mai ales, din stratul de depuneri antropogene. Dintre complexele cercetate, așezării din prima epocă a fierului îi aparțin cu certitudine gropile 10 și 12, în care s-a depistat exclusiv ceramică lucrată cu mâna specifică Hallstattului târziu. Din groapa 10 s-a recuperat o oală fragmentară piriformă, cu marginea înaltă evazată **(Fig. 12)** și un ciob din partea inferioară a unei străchini (**Fig. 15, 4**), iar din groapa 12 provin mai multe fragmente de străchini și borcane, dintre care unele decorate cu brâuri alveolate sau prevăzute cu proeminențe ori caneluri **(Fig. 15, 3, 6-9, 11)**. Avându-se în vedere conținutul și/sau poziția lor stratigrafică, tot orizontului cultural hallstattian ar putea să se mai atribuie gropile 1 și 19, dar și alte complexe lipsite complet de inventar. Gropile la care ne referim prezentau forme și dimensiuni diferite, ceea ce ne face să pesupunem că și destinația lor a fost diferită. Judecând după umplutura lor, unele gropi (nr. 1 și 12) au fost folosite, se pare, la depozitarea resturilor menajere, iar altele (nr. 10 și 19) ar fi putut avea și caracter cultual.

Între piesele ceramice ce aparțin locuirii hallstattiene se mai remarcă un vas miniatural **(Fig. 15, 10)**, găsit întreg la baza stratului de cultură, și un disc (capac?) ceramic fragmentat **(Fig. 10)**, aflat probabil pe fundul unei gropi mici, al cărei contur nu a putut fi observat. Ceramica lucrată cu mâna atribuită așezării din prima vârstă a fierului cuprinde categorii diferite, unele vase fiind modelate din pastă grosieră cu multă șamotă în textură, iar altele (cupe, castroane, străchini etc.) – dintr-o pastă mai fină, având suprafațele exterioare lustruite. Arderea este deficitară și neuniformă, iar recipientele prezintă culori diferite, variind de la cărămizie la brun sau cenușiu-închisă. Acest material ceramic își găsește analogii mai mult sau mai puțin apropiate în așezarea hallstattiană târzie de la Buzduganii de Jos (com. Valea Mare, r-nul Ungheni)[2], situată pe malul stâng al Prutului Mijlociu, la distanța de circa 18 km spre vest-sud-vest de satul Milești. Este important de consemnat că autorii săpăturilor de la Buzduganii de Jos au datat resturile de locuire din prima epocă a fierului la care ne referim între mijlocul sec. VII și ultimul sfert al sec. VI î.Hr.[3].

[2] Tentiuc, Levinschi 2017, 11-14.
[3] Ibidem, 21.

Fig. 11. Secțiunea II, disc lucrat cu mâna aflat *in situ* (1) și întregit (2).

Așezării hallstattiene târzii de la Milești îi aparține cu certitudine și vârful de săgeată de bronz, prevăzut cu trei aripioare, dulie și spin recurbat **(Fig. 13, 7)**, găsit la baza stratului de depuneri arheologice din S.III (car. 7A, adâncimea de circa 1 m). În conformitate cu clasificarea elaborată de A.I. Meliukova, acest vârf de săgeată se încadrează în varianta 2 a tipului 1 din secțiunea II[4], ce se atribuie primei grupe cronologice, corespunzătoare sec. VII-VI î.Hr.[5] sau, mai exact, sec. VII – primului sfert

[4] Determinare dr. Denis Topal, căruia îi mulțumim și pe această cale.
[5] Мелюкова 1964, рис. 1.

Fig. 12. Secțiunea II, groapa 10, oală spartă *in situ* (1) și reconstituită (2).

al sec. VI î.Hr.[6]. Este interesant de remarcat că în spațiul pruto-nistrean vârfurile de săgeată de bronz de acest tip se întâlnesc în complexele funerare scitice timpurii, databile în a doua jumătate a sec. VII – începutul sec. VI î.Hr.[7].

b. Marea majoritate a complexelor și a materialelor descoperite în situl *Milești III* se atribuie unei așezări de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. În ceea ce privește complexele, ele includ o construcție de suprafață, din care s-au găsit doar resturi, o platformă de pietre reprezentând, se pare, baza unei vetre de foc și un număr de circa 20 de gropi de mărimi și forme diferite, ce conțineau drept inventar ceramică caracteristică pentru epoca romană târzie. Tipurile de complexe sau structuri avute în vedere se întâlnesc în mai toate așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov investigate intens prin săpături, din care cauză considerăm superfluă citarea analogiilor. Este important de amintit însă, că unele complexe cercetate de noi se suprapuneau, ceea ce constituie un indiciu că în perimetrul așezării *Milești III* au existat două niveluri de locuire aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov.

Aceleiași așezări din perioada migrației goților aparțin și cele mai multe dintre materialele recuperate prin cercetările de teren din anul 2017, care cuprind diferite unelte și ustensile de uz casnic, accesorii vestimentare, obiecte de podoabă sau de toaletă și alte piese lucrate din bronz, fier, sticlă, piatră și os, fragmente de vase de sticlă și o cantitate însemnată de ceramică.

Dintre unelte și ustensile, remarcăm lama de topor de fier și acul de os cu suprafața șlefuită, ascuțit la ambele capete, folosit probabil pentru confecționarea plaselor de pescuit **(Fig. 14, 1, 9)**. După cum dovedesc cercetările de până acum, aceste tipuri de obiecte, îndeosebi topoarele, constituie apariții destul de rare în așezările din sec. IV d.Hr.[8]. Dintre puținele topoare întregi sau aproape întregi descoperite între Prut și Nistru, le cităm pe cele de la Budești, Iablona, Ruseni și Gotești[9].

La fel, dacă nu și mai rar, se întâlnesc fibulele de fier în complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Amintim că în situl cercetat de noi s-au descoperit două fibule de fier puternic corodate **(Fig. 13, 5, 6)**, dintre care una în stratul de cultură, iar alta în solul de sub platforma de pietre, împreună cu lama de topor, alte piese și cioburi. Ambele fibule aparțin tipului cu piciorul întors pe dedesubt, dar sunt de dimensiuni diferite, piesa mai mare fiind cu resortul și acul rupte, iar cealaltă având resort scurt, executat dintr-o singură bucată de sârmă. În spațiul pruto-nistrean fibule de fier cu piciorul înfășurat s-au mai semnalat în așezările de tip Sântana de Mureș de la Rădoaia și Delacău[10], iar pe malul stâng al Nistrului – la Coșnița[11].

În afară de fibulele de fier, în așezarea din sec. IV *Milești III* s-au descoperit și patru fibule de bronz, toate aparținând tipului cu piciorul întors pe dedesubt **(Fig. 13, 1-3)**. Trei exemplare sunt cu resorturile lipsă, iar al patrulea, deși tot fragmentar, are parțial păstrat

6 Полін 1987, 31-32.
7 Бруяко 2005, 152-153.
8 Vornic 2006, 187, 190.
9 Рикман 1975, 153; Vornic 2006, 187.
10 Рикман 1975, 158, 160; Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009, 48, nr. 231.
11 Рикман 1975, 158.

Fig. 13. Fibule de bronz (1-3) și de fier (6, 7), cataramă (4) și vârf de săgeată (8) de bronz, fusaiolă (8) și greutăți (9, 10) de lut ars.

resortul, acesta fiind scurt și lucrat dintr-o singură bucată de sârmă. Așa cum arată descoperirile de până acum, fibulele cu arcul din bandă, piciorul înfășurat și cu resortul scurt au cea mai mare frecvență în arealul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, fiind caracteristice pentru a treia etapă a culturii respective, datate la mijlocul și în al treilea sfert al sec. IV d.Hr.[12]

Între descoperirile mai deosebite recuperate din stratul arheologic al sitului *Milești III* se numără și două fragmente de vase de sticlă. Un fragment **(Fig. 14, 4)** provine de la un pahar cu pereții relativ subțiri, semitransparenți, de culoare verzuie, decorat cu ove șlefuite mari, alungite vertical. Ciobul fiind mic, nu putem stabili tipul de pahar căruia îi aparține. Al doilea fragment **(Fig. 14, 5)** este mai mare și provine de la

[12] Ioniță 1992, 82.

Fig. 14. Ac (1) și plăcuță de pieptene (2) de os, mărgică (3) și fragmente de pahare (4, 5) de sticlă și piese de fier (6-10).

Fig. 15. Ceramică lucrată cu mâna.

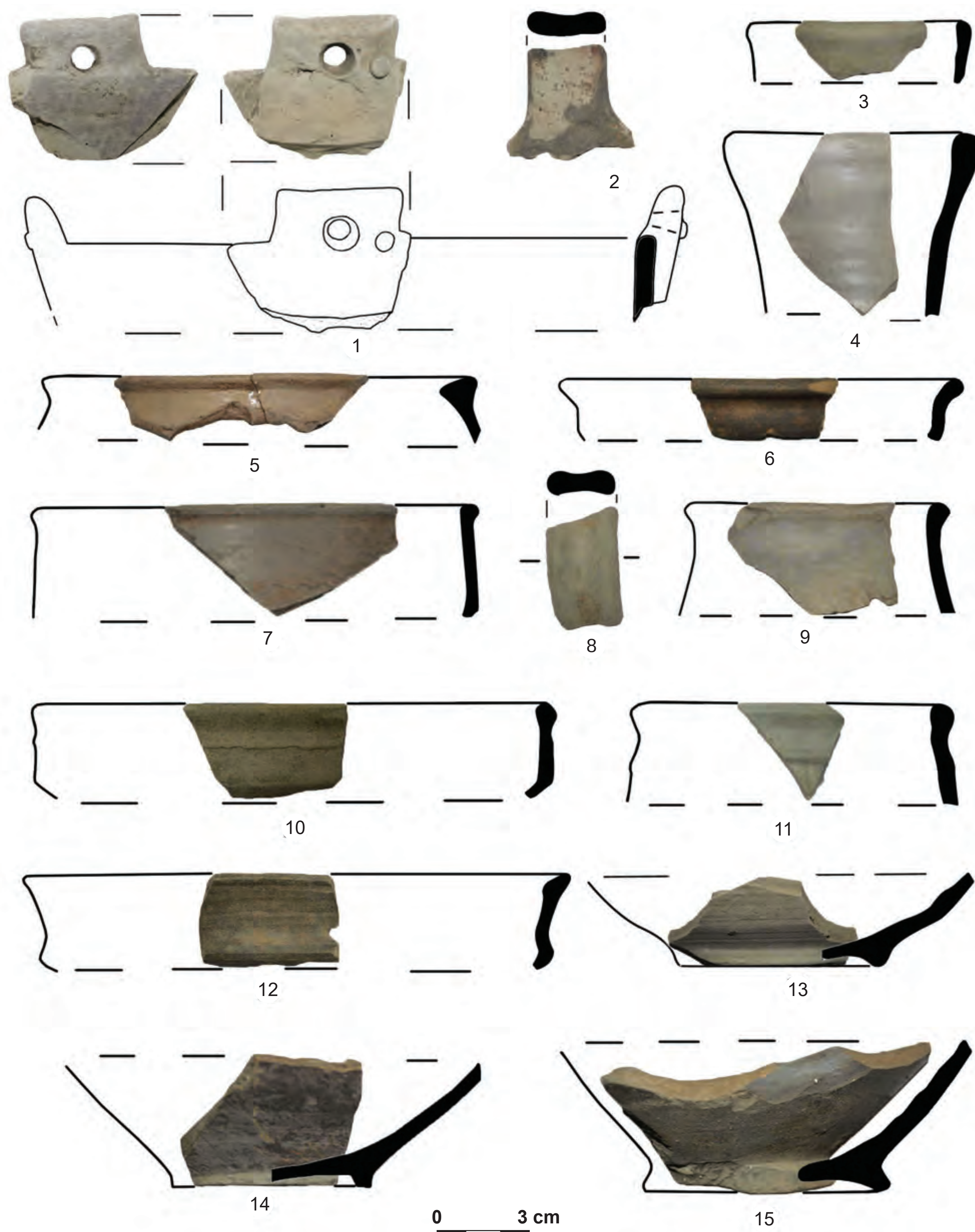

Fig. 16. Ceramică lucrată la roată din pastă fină.

Fig. 17. Ceramică lucrată la roată din pastă fină.

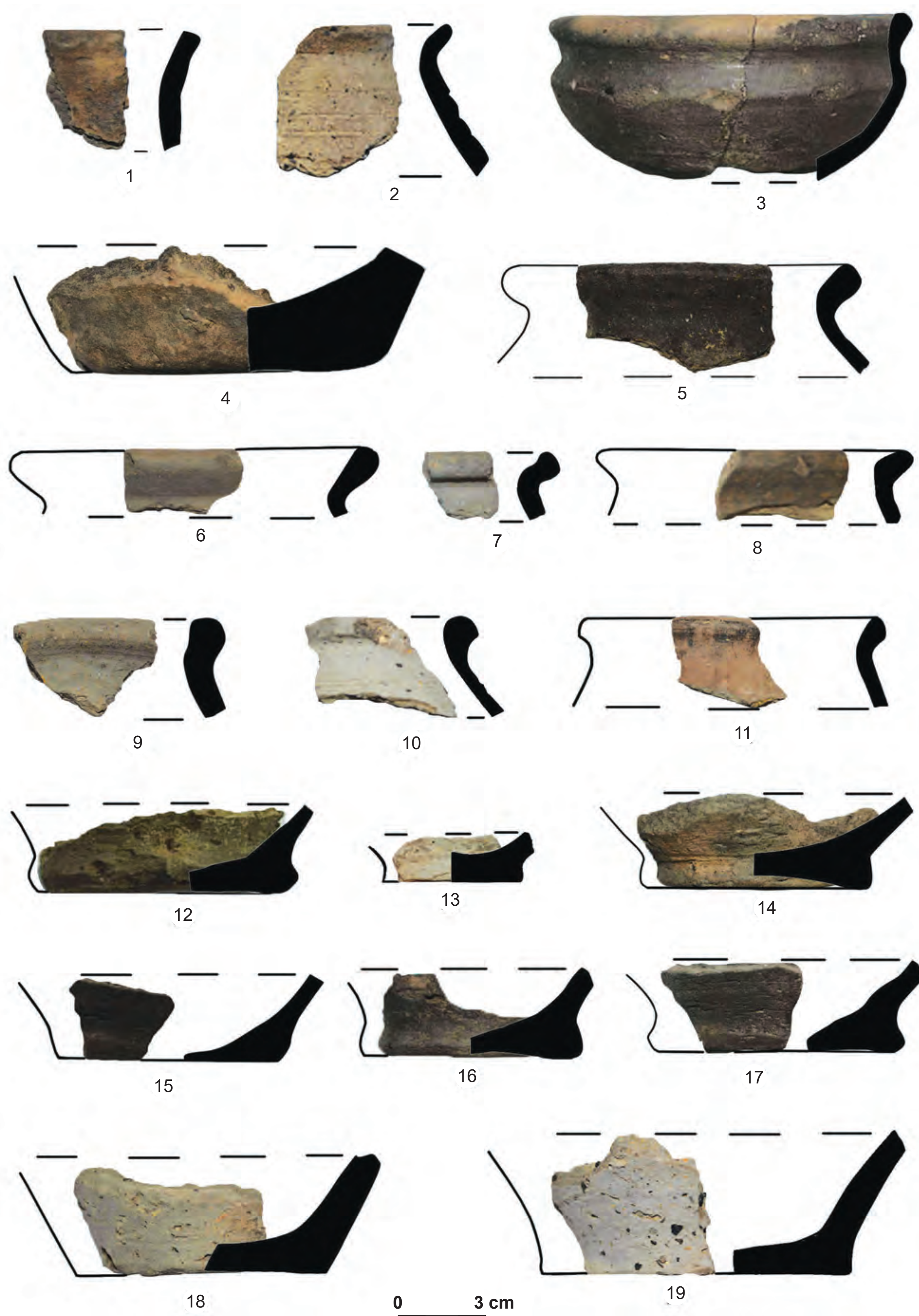

Fig. 18. Ceramică lucrată cu mâna (1, 4) și la roată din pastă zgrunțuroasă (2, 3, 5-19).

Fig. 19. Ceramică romană de import.

un pahar cu pereții groși, tronconic, realizat prin turnare, din sticlă opacă alburiu-gălbuie; ca decor prezintă linii adâncite și elipse ovale mari în relief. Deși nu dispunem de elemente suficiente pentru o încadrare sigură, presupunem că fragmentul provine de la un pahar de tipul celor descoperite la Stîncăuți, Mălăiești sau Barcea[13]. După cum bine se cunoaște, exemplarele de la Mălăiești și Barcea, găsite întregi, prezentau sub margine și câte o inscripție în limba greacă.

Materialul ceramic aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov recuperat din situl *Milești III* este numeros și reprezentativ. În total, au fost descoperite peste 1400 de fragmente ceramice, provenind mai ales de la vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă, după care urmează resturile de amfore sau recipiente de uz comun romane și cele de oale lucrate cu mâna.

Judecând după materialul recoltat până acum, ceramica fină de tehnică superioară pare să fi fost utilizată de locuitorii așezării respective într-o proporție mai mare decât olăria lucrată cu roata de aspect zgrunțuros. Datorită plasticității sale, ceramica din pastă fină cunoaște o gamă variată de forme, cuprinzând castroane, căni, oale, pahare, vase de provizii și căldări. Castroanele se întâlnesc cel mai frecvent, deosebindu-se între ele după mărime și profil **(Fig. 10, 2; 16, 5-12; 17, 2, 4-10)**. Tot printre formele caracteristice ceramicii fine se înscriu și cănile, înglobând mai multe tipuri și variante **(Fig. 16, 2-4; 17, 1)**. Cât privește oalele, paharele și vasele de provizii lucrate la roată din pastă fină, acestea sunt mai slab documentate **(Fig. 17, 3, 11)**. Ca un element destul de rar pentru cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, menționăm descoperirea în stratul arheologic a unei urechiușe de la o căldare de lut, prevăzută cu o perforație pentru toartă și cu o proeminență mică discoidală la exterior, care imită un nit metalic **(Fig. 16, 1)**. Căldări sau cazane ceramice întregi sau fragmente provenind de la astfel de recipiente în arealul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov s-au identificat la Kaborga, Miorcani, Bârlad-Valea Seacă, dar și alte situri mai puțin cercetate[14]. Așa cum au subliniat și alți specialiști, aceste vase încearcă să imite în mod evident gălețile de lemn, care erau răspândite în cercurile culturale sincrone din centrul și nordul continentului[15].

O altă categorie ceramică de tehnică superioară bine documentată în situl *Milești III* este cea executată din pastă zgrunțuroasă. Olăria respectivă este totuși mai puțin numeroasă, iar repertoriul ei prezintă un număr redus de forme, și anume oale, castroane și vase de provizii. La fel ca și în restul siturilor sincrone înrudite, oalele sunt cel mai bine reprezentate, cunoscând diferite mărimi și profiluri **(Fig. 5, 2; 18, 2, 5-19)**. O formă mai rar întâlnită este cea de castron, în campania din 2017 fiind semnalat un exemplar spart în bucăți și reconstituit, având umărul ridicat, marginea îndoită în afară, partea inferioară aproximativ tronconică și fundul lipsă **(Fig. 18, 3).**

Relativ bine este reprezentată în așezarea culturii Sântana de Mureș-Cerneahov *Milești III* și ceramica romană, care constituie circa 8% din întreaga olărie. Majoritatea din cele peste 100 de cioburi recuperate provin de la amfore, iar câteva fragmente aparțin unor căni **(Fig. 19, 1, 6, 7)**, castroane **(Fig. 19, 12)** sau cupe **(Fig. 19, 2)**. Dintre amfore, un tip clar atestat **(Fig. 19, 5, 6)** este cel cunoscut în literatura de specialitate mai ales cu denumirea *Șelov tip D* sau *tipul Tanais*, cu datare în secolul III și la începutul veacului următor[16].

În fine, o ultimă categorie ceramică este cea modelată cu mâna. Precizăm însă că prin cercetările din anul 2017 în situl *Milești III* a fost descoperit un număr mic de cioburi caracterisitice de vase lucrate cu mâna, ce pot fi atribuite sigur așezarii culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Fragmentele identificate aparțin unor oale cu marginea răsfrântă și fundul plat, lucrate din pastă grosieră, cu cioburi pisate și alte ingrediente în compoziție (**Fig. 18, 1, 4**).

* * *

Sintetizând datele din articolul de față, putem afirma fără reținere că situl arheologic *Milești III* prezintă un interes științific deosebit pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din Podișul Moldovei Centrale în perioada târzie a primei vârste a fierului și în perioada de început a epocii migrațiilor. Cu toate că cercetările arheologice preventive au furnizat deja informații și materiale arheologice importante, o serie de aspecte vizând mai ales locuirea din Hallstattul târziu urmează încă a fi studiate și precizate. Chiar încadrarea culturală și cronologică a acestei așezări hallstattiene nu este pe deplin clarificată, faptul datorându-se și împrejurării că numărul stațiunilor din sec. VII-VI î.Hr. descoperite până în prezent este redus, iar investigațiile ample și sistematice practic lipsesc. În stadiul actual al cercetării, atribuim așezarea hallstattiană de la Milești grupului cultural *de tip Buzdugani* din sec. VII-VI, definit mai recent, în urma săpăturilor de la Buzduganii de Jos din din anul 2008[17].

Descoperiri arheologice mai numeroase provin din așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la începutul epocii migrațiilor. Densitatea mare a vestigiilor și întretăierile de complexe fac dovada clară că

[13] Федоров 1960, 261, 287, рис. 11; Рикман 1972, 93-94, рис. 4,1-3; Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009, 118, nr. 592.
[14] Магомедов 2001, 55; Palade 2004, 199, 200.
[15] Ioniță 1982, 104; Магомедов 2001, 55.
[16] Шелов 1978, 19; Vornic 2006, 232.
[17] Tentiuc, Levinschi 2017, 22.

locuirea din vremea migrației goților nu a fost sezonieră, ci a durat o anumită perioadă, comunitatea umană de aici fiind una sedentară, ale cărei activități economice de bază erau agricultura și creșterea animalelor, precum și diferite meșteșuguri și îndeletniciri casnice. Cât privește datarea, judecând după datele și artefactele de care dispunem, așezarea culturii Sântana de Mureș-Cerneahov a existat în cursul sec. IV d.Hr., debutul locuirii plasându-se probabil la sfârșitul sec. III sau la începutul veacului următor, iar sfârșitul – în ultimul pătrar al sec. IV d.Hr., după invazia hunilor. Evident, investigațiile viitoare, ce se impun a fi continuate, vor furniza noi materiale ce vor permite precizarea cronologiei și clarificarea mai multor probleme ridicate de acest valoros sit arheologic.

SUMMARY

PREVENTIVE ARCHEOLOGICAL INVESTIGATIONS OF THE *MILEȘTI III* SITE (NISPORENI DISTRICT) IN 2017

Milești III is another archaeological object identified near the village of Milești (Nisporeni district, Republic of Moldova) in the spring of 2017, with the occasion of prospecting of the Ungheni-Chișinău gas pipeline route. The site is situated outside the village, about 0.5 km NNW from the edge of the locality, and 0.14 km E from the L390 local road, on the left side of an approximately N-S-orientated valley, on which an unnamed stream flows. The archaeological site contains traces of habitation from the late Hallstatt (7-6th centuries BC) and the Gothic migration period (4th century AD), the vestiges being spread over an area of about 250×600 m. The surface of the site is partly grassland or arable land, and partly is occupied by a vineyard, acacia and fruit trees.

In the autumn of the last year, preventive archaeological excavations were carried out within the perimeter of the *Milești III* site, aiming at the archaeological research of the sectors, affected by the Ungheni-Chișinău gas pipeline. Four sections 3 m wide and 9-20 m long were excavated in the central-western area of the settlement, along the route of the gas pipeline. A sector in the western area of the site, now covered by a vineyard, was investigated in the spring of 2018.

As a result of the excavations, an area of about 180 square meters was uncovered, and there have been discovered 24 pits of different sizes and functions, a stone platform, representing the base of a fireplace, remains of a dwelling and a large amount of archaeological materials, belonging to two cultural-chronological horizons.

The vast majority of the complexes are attributed to a Sântana de Mureș-Chernyakhov type settlement of the 4th century AD. The same settlement at the beginning of the Migration period also includes most of the recovered materials - wheel and hand-made ceramics, fragments of glass vessels, various clothing accessories, ornaments or toiletries, tools, household utensils and other pieces, made of bronze, iron, glass, stone and bone.

Several pits of various function functionality, a trilobate arrowhead and a fragment of hand-made ceramics are attributed to a layer, dated back to the late Hallstatt (7-6th century BC) which, however, is difficult to determine from the cultural and chronological point of view.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ПАМЯТНИКЕ *МИЛЕШТЬ III* (НИСПОРЕНСКИЙ РАЙОН) В 2017 ГОДУ

Милешть III – археологический памятник, обнаруженный у села Милешть (Ниспоренский район, Республика Молдова) весной 2017 года во время проведения разведочных работ на трассе газопровода Унгень-Кишинэу. Памятник находится за пределами села, на расстоянии около 0,5 км к западу от его окраины и 0,14 км к востоку от местной дороги L390, в левой части долины, ориентированной по линии север-юг, по дну которой протекает безымянный ручей. Археологический памятник содержит слои позднего гальштата (VII-VI вв. до н.э.) и периода миграции готов (IV в. н.э.), которые были обнаружены на площади около 250×600 м. Поверхность поселения частично используется под пастбища или пахотные земли, а часть занята виноградниками и фруктовыми деревьями.

Осенью 2017 года на поселении *Милешть III* были проведены предварительные археологические раскопки, целью которых было исследование участков, пересекающиеся газопроводом Унгень-Кишинэу. Четыре раскопа шириной 3 м и длиной от 9 до 20 м были разбиты в центрально-западной части археологического памятника, вдоль спроектированного маршрута газопровода. Участок в западной части памятника, занятый виноградниками, был исследован весной 2018 года.

Общая площадь раскопанных участков поселения составляет около 200 кв.м. Были обнаружены 24 ямы

разных размеров и предназначения, каменная площадка, остатки наземного жилища и значительное количество археологического материала, относящегося к двум культурно-хронологическим горизонтам.

Подавляющее большинство комплексов относится к культурному горизонту типа Сынтана де Муреш-Черняхов IV в. н.э. К данному поселению относятся находки, датируемые началом эпохи Великого переселения народов, представленные многочисленными категориями лепной керамики и керамикой, изготовленной на гончарном круге, а также фрагментами стеклянных сосудов, различными аксессуарами для одежды, украшениями или туалетными принадлежностями, орудиями, бытовой утварью и другими изделиями из бронзы, железа, стекла, камня и кости.

Несколько ям бытового или другого назначения, бронзовый трехлопастной наконечник стрелы, часть фрагментов лепной керамики относятся к горизонту позднего гальштата (VII-VI вв. до н.э.), но их культурно-хронологическая принадлежность требует более детального анализа.

BIBLIOGRAFIE

Ioniță, 1982: I. Ioniță, *Din istoria si civilizația dacilor liberi* (Iași 1982).
Ioniță 1992: I. Ioniță, *Die Fibeln mit umgeschlagenem fuss in der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultu*r. Peregrinatio Gotika III, 1992, 77-90.
Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009: I. Ioniță, M. Mamalaucă, V. Vornic, *Antichitatea târzie în bazinul Prutului. Catalog* (Bârlad 2009).
Palade 2004: V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea)* (București 2004).
Tentiuc, Levinschi 2017: I. Tentiuc, Al. Levinschi, *Cercetările arheologice de la Buzduganii de Jos, Ungheni, pe Valea Țuțorei, din anul 2008*. Pyretus III-IV, 2017, 5-24.
Vornic 2006: V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești* (Chișinău 2006).
Бруяко 2005: И.В. Бруяко, *Ранние кочевники в Европе (X-V вв. до н. э.*) (Кишинёв 2005).
Мелюкова 1964: А.И. Мелюкова, *Вооружение скифов* (Москва 1964).
Полін 1987: С.В. Полін, *Хронологія ранньоскіфських пам'яток*. Археологія 59, 1987, 17-36.
Рикман 1972: Э.А. Рикман, *Вопрос датировки импортных вещей в памятниках племен черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья*. СА 4, 1972, 84-101.
Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Этническая история Поднестровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры* (Москва 1975).
Магомедов 2001: Б. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса* (Люблин 2001).
Шелов 1978: Д.В. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология*. КСИА 156, 1978, 16-21.
Федоров 1960: Г.Б. Федоров, *Малаештский могильник*. МИА 82, 1960, 253-302.

19.06.2019

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE ÎN SITUL *MILEȘTI II* (RAIONUL NISPORENI) DIN ANUL 2017

Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: *Milești II,* sit arheologic, epoca romană târzie, groapă, ceramică.
Key words: *Milești II,* archaeological site, late Roman period, pit, pottery.
Ключевые слова: *Милешть II*, археологический памятник, позднеримское время, яма, керамика.

Numele satului Milești din raionul Nisporeni a fost introdus în literatura arheologică de către Em. Rikman în anul 1975, când este publicată lucrarea *Monumentele sarmaților și ale triburilor culturii Cerneahov*, ce cuprinde repertoriul complexelor arheologice din epoca romană de pe teritoriul actual al Republicii Moldova depistate până în 1973[1]. Autorul citat consemnează descoperirea în anii 1963 și 1966, cu ocazia săpării unor gropi de siloz și a altor lucrări de excavare a solului, într-un punct aflat la circa 5 km spre nord-est de localitate, a unor resturi de locuire (ceramică, oase de animale, lut ars etc.), aparținând unei așezări Cerneahov, denumite *Milești I*, și a unor morminte de înhumație prevăzute cu vase de lut întregi, atribuite necropolei aferente. Acest ansamblu arheologic și două movile funerare de pe înălțimea *Buba Cățanului* de la vest de sat sunt incluse în *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Nisporen*i, întocmit în anul 1993 de Gh. Cabac, care însă nu a documentat și pe teren aceste situri[2].

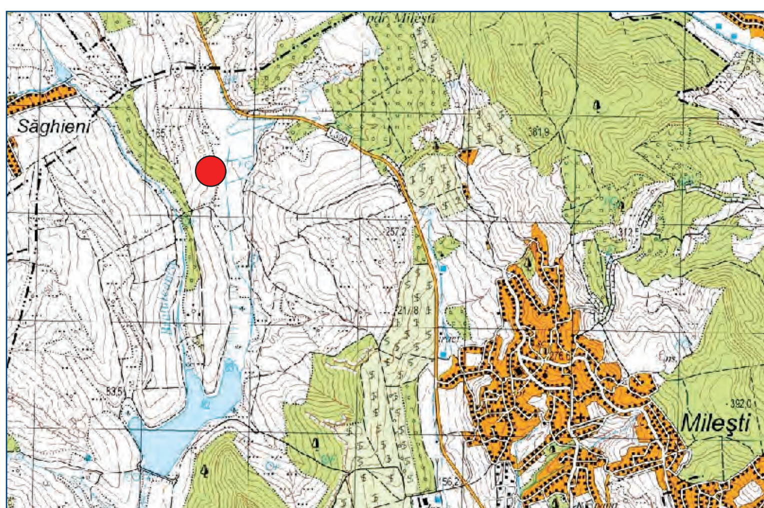

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului arheologic.

Cercetări arheologice de suprafață pe moșia satului Milești au fost efectuate în primăvara anului 2017, cu prilejul prospectării de către specialiștii ANA[3] a traseului gazoductului Ungheni-Chișinău. Drept rezultat al acestor periegheze și al unor recunoașteri arheologice efectuate ulterior, în raza localității respective au fost identificate patru noi situri arheologice, datând din epoci diferite, denumite *Milești II*, *Milești III*, *Milești IV* și *Milești V*[4]. Dintre acestea, primele două situri se află în zona proiectului menționat, în anii 2017 și 2018 pe suprafața lor fiind efectuate cercetări arheologice preventive. De asemenea, în toamna anului 2017, drept urmare a depistării într-o lutărie a unui cuptor menajer parțial distrus, în situl *Milești V* a fost executat un sondaj arheologic de salvare, având drept scop explorarea complexului semnalat. Pe baza unor fragmente ceramice descoperite în interior, instalația de foc cercetată și așezarea, căreia îi aparține, au fost atribuite evului mediu timpuriu, mai exact grupului cultural Răducăneni din sec. XII-XIII[5].

În paginile articolului de față ne propunem să prezentăm datele și materialele arheologice obținute din situl *Milești II*, în urma investigațiilor din anul 2017. Obiectivul arheologic *Milești II* reprezintă o așezare

1 Рикман 1975, 51.
2 Cabac 1993, 7. Situl denumit *Milești I* nu a putut fi deocamdată identificat de noi pe teren. Având însă în vedere amplasamentul (circa 5 km spre nord-est de satul Milești) indicat de Em. Rikman, presupunem că acest obiectiv arheologic se află de fapt pe moșia comunei învecinate Temeleuți.
3 Perieghezele au fost efectuate de Sergiu Bodean, Sergiu Popovici, Sergiu Tabuncic și Vlad Ivanov.
4 Bodean, Popovici 2017, 2-3.
5 Vornic ș.a. 2018, 75-77.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 171-182.

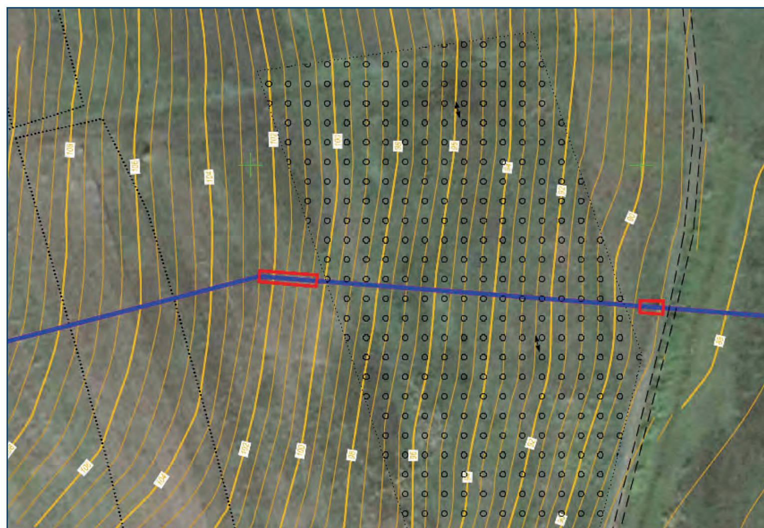

Fig. 2. Ortofotoplan cu localizarea secțiunilor.

deschisă cu urme de locuire din epoca eneolitică (cultura Precucuteni) și din perioada de început a epocii migrațiilor (cultura Sântana de Mureș-Cerneahov). Situl este localizat la 2,9 km nord-vest de marginea vestică a satului Milești, pe versantul drept al văii unui pârâu, afluent de stânga al râulețului Brătuleanca **(Fig. 1, 1)**. Așezarea de tip Sântana de Mureș-Cerneahov are dimensiuni mari, cu lungimea (pe direcția nord-sud) de circa 0,7 km și lățimea (pe axa vest-est) în jur de 0,25 km, pe când resturile de locuire din epoca eneolitică ocupă o arie de doar circa 50x60 m din extremitatea septentrională a sitului. O parte din suprafața obiectivului arheologic reprezintă teren arabil sau înțelenit, altă parte fiind suprapusă de o livadă de pruni și de arbuști.

La 19 septembrie 2017, în situl *Milești II* au demarat săpăturile arheologice preventive pentru descărcarea de sarcină arheologică a zonei, ce va fi afectată de conducta de gaz Ungheni-Chișinău[6]. Înainte de începerea săpăturilor, dar și în cursul acestora, în perimetrul stațiunii arheologice au fost efectuate recunoașteri de suprafață, în urma carora au fost adunate fragmente ceramice și câteva piese de inventar, și anume o fibulă și o plăcuță de bronz, un ac de cusut, un împungător și un cui de fier, o cute de gresie și un fragment de vas de sticlă.

Întrucât conducta de gaz va intersecta sectorul sudic al obiectivului arheologic, care este în mare parte plantat cu pruni, iar terenul încă nu fusese expropriat, în campania din anul 2017 au putut fi deschise doar două secțiuni mici, dispuse de-a lungul traiectoriei gazoductului: una în marginea de sud-est a sitului, iar a doua la vest de livadă.

Secțiunea I **(Fig. 2; 3, 1, 2)** a fost trasată la baza pantei pe care se găsește situl arheologic ce ne interesează, între livadă și un drum de țară, pe un teren ușor înclinat de la vest spre est; avea orientarea cu axul lung pe direcția vest-est și dimensiunile de 3x6 m, fiind împărțită în opt carouri de 1,5x1,5 m fiecare, notate cu cifre arabe de la est spre vest și cu litere latine de la nord spre sud. Solul din secțiune a fost săpat cu hârlețul în 9-10 straturi succesive, până la adâncimea de 1,9-2,1 m.

Stratigrafia verticală din acest sector al sitului este relativ simplă și a putut fi determinată cu exactitate. S-a stabilit că sub solul vegetal, gros de circa 0,25 m, se găsește un strat de pământ cenușiu, cu grosimea ce variază între 0,4 și 0,7 m, în partea inferioară a căruia s-au surpins clar urmele plugului de plantaj. Acest sol cenușiu omogen și pătura vegetală, ce conține puține materiale arheologice, constituie în bună măsură depuneri datorate scurgerilor de pământ de pe pantă. Sub pământul cenușiu urmează stratul propriu-zis de depuneri antropogene, de culoare cenușie-închisă, cu grosimea în jur de 0,7-0,8 m, care este amestecat cu numeroase fragmente ceramice din epoca romană și alte materiale arheologice. Sub pământul cenușiu-închis se găsește un strat de sol cafeniu, gros de circa 0,15-0,20 m, fără resturi arheologice. Lutul galben apare la adâncimea de circa 1,7-1,9 m de la nivelul actual de călcare a solului **(Fig. 3, 3, 4)**.

În perimetrul Secțiunii I complexe arheologice închise nu au fost identificate. În schimb, s-a recoltat o semnificativă colecție de ceramică (378 de cioburi), resturi faunistice (circa 70 de fragmente de oase), câteva piese de inventar (o fibulă de bronz, un cuțit și un nit de fier, o fusaiolă de lut, o cute de gresie și fragmente informe de argint, bronz și fier) și bucăți de lut ars, ce provin de la o construcție de suprafață aflată în preajmă, aparținând așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov. Menționăm în context, că din totalul de 378 fragmente ceramice descoperite, 208 provin de la vase lucrate la roată din pastă fină, 125 aparțin unor recipiente lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, 36 se atribuie unor vase romane de import și șase cioburi sunt de la vase modelate cu mâna. De asemenea, facem precizarea că majoriatea materialelor arheologice au fost depistate în straturile V-VIII de săpătură (la adâncimea de 0,8-1,6 m de la nivelul actual de călcare a solului), care corespund *grosso modo* stratului de cultură antic.

Secțiunea II **(Fig. 2; 4, 1, 2)** a fost deschisă în partea superioară a pantei, la vest de livadă, pe un teren înțelenit, înclinat spre est; avea forma unei tranșei, cu

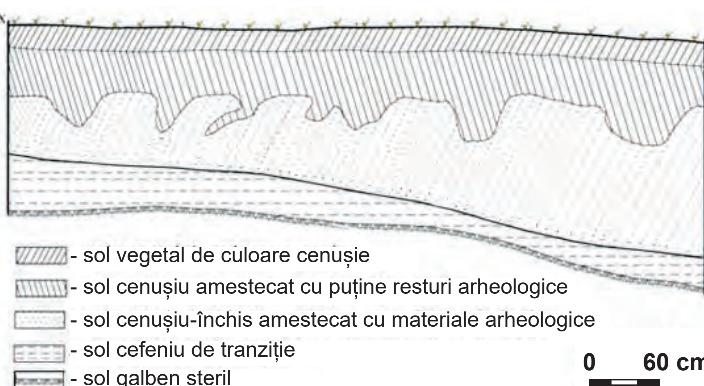
---

6 La cercetările de teren au mai particpat arheologii dr. Alexandru levinschi, Serghei Agulnicov, Dumitru Avram, Igor Dimov și Adrian lorga, precum și studenții Sergiu Serbinov, Vladimir Chitic și Cornel Postolachi.

1

2

3

4

Fig. 3. Secțiunea I, vederi dinspre est (1), vest (2), sud (3) și profilul nordic (4).

dimensiunile de 3x15 m, dar aceeași orientare, aplicându-se și același sistem de caroiaj ca și pentru S. I. Solul din secțiune a fost excavat în trei straturi succesive până la adâncimea de 0,6 m. Sub solul vegetal de culoare cenușie, cu grosimea de circa 0,2 m, a fost identificat un strat cu grosimea de 0,2-0,3 m de culoare cenușiu-cafenie, amestecat cu rare fragmente ceramice și bucăți mici de lut ars în compoziție, puținele cioburi (circa 20) fiind găsite în jumătatea estică a secțiunii. Urma un strat subțire (0,05-0,10 m) de sol cafeniu, fără resturi arheologice **(Fig. 3, 3, 4)**. Pe fonul lutului galben, la adâncimea de circa 0,5 m de la suprafața actuală a solului, au fost observate două gropi mici, întretăiate între ele, a căror destinație ne scapă.

Groapa 1 **(Fig. 4, 2; 5)** a fost depistată la limita car. 3A, 3B, 4A și 4B, în partea de nord-vest, suprapunând (sau fiind suprapusă?) de groapa 2; prezenta formă ovală, cu dimensiunile de 0,65x0,74 m, pereții oblici și baza plană, cu adâncimea de circa 0,2 m de la nivelul sesizării. În pământul de umplutură, de culoare cenușie, au fost semnalate șapte bucățele de lut ars și trei cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină, dintre care se remarcă o margine rasfrântă la orizontală de la un castronaș.

Groapa 2 **(Fig. 4, 2; 5)** a fost identificată în car. 4A și avea formă ovală în plan orizontal, cu dimensiunile de 0,6x0,7 m, pereții ușor înclinați spre interior, fundul relativ drept și adâncimea de 0,25 m de la nivelul descoperirii. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, în care s-au găsit patru bucăți mici de lut ars.

***

Inventarul arheologic **(Fig. 7-12)** descoperit prin cercetările din anul 2017 în situl *Milești II* cuprinde două fibule și o plăcuță de bronz, un fragment de argint(?) topit, un cuțit, un ac de cusut, un împungător, un nit, un cui și câteva mici fragmente informe de fier, două cute de gresie, o fusaiolă de lut ars, un fragment de vas de sticlă și peste 400 de cioburi de vase ceramice, la care se adaugă și o colecție mică de oase de animale. Tot materialul arheologic enumerat aparține așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr., vestigiile din epoca eneolitică lipsind cu desăvârșire în acest sector al sitului.

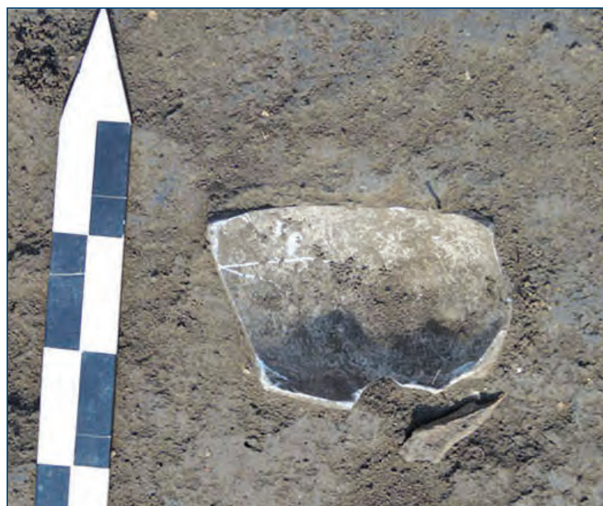

Fig. 4. Secțiunea I, ceramică aflată *in situ.*

Dintre artefactele descoperite, se evidențiează fibulele de bronz și fragmentul de vas de sticlă. Referitor la fibule, deși sunt fragmentare, având lipsă resortul și acul, s-a putut stabili că ambele exemplare **(Fig. 7, 1, 2)** aparțin categoriei de fibule cu piciorul întors pe dedesubt, care este cea mai răspândită în complexele culturii Sântana de Mureș-Cerneahov[7]. Fibulele din așezarea *Milești II* sunt executate dintr-o bandă rectangulară în secțiune, având corpul cu marginile laterale fațetate și piciorul puțin îngustat și înfășurat în locul de întâlnire cu arcul; prezintă dimensiuni mici și mijlocii, lungimea exemplarului recuperat din S. I fiind de doar 3,2 cm, iar a celui găsit *passim* – de 4,3 cm. Întrucât resorturile sunt rupte, nu putem preciza varianta în care se încadrează piesele descoperite de noi.

[7] Ioniță 1992, 77-90; Магомедов 2001, 67.

1
10 9 8 7 6 5 4 3 2 1
Gr. 2
Gr. 1
A
B
- sol vegetal
- urmă de la brazda plugului de plantaj
- sol cafeniu fără vestigii
2

Fig. 5. Secțiunea II, vedere dinspre est (1), plan si profilul nordic (2).

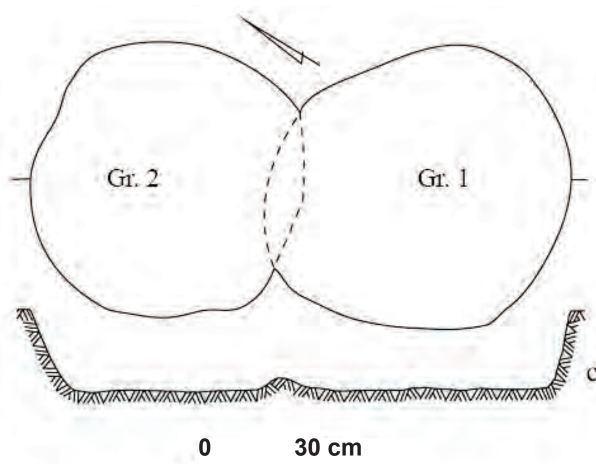

Fig. 6. Secțiunea II, gropile 1 și 2.

Subliniem în context că, după cum dovedesc cercetările de până acum, fibulele cu piciorul înfășurat având resortul lung, cu spirala executată din două sau trei bucăți de sârmă, se întâlnesc mai frecvent în etapa a doua a culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, datată C_2 târziu și C_{3a}[8], pe când piesele cu resortul scurt sunt caracteristice pentru etapa a treia a culturii respective, ce se datează în perioada C_{3b}[9].

În ceea ce privește fragmentul de sticlă, acesta provine de la o cupă de culoare verzuie semitransparentă, cu marginea evazată, ușor îngroșată, și gâtul scurt cilindric, având la bază ca element decorativ un fir subțire de sticlă verzuie, prins în poziție orizontală sau oblică (**Fig. 7, 5**). Din nefericire, ciobul este mic, din care cauză nu poate fi precizată forma întreagă a vasului și nici reconstituit integral ornamentul. Ceea ce trebuie subliniat însă este faptul că fragmentul respectiv atestă prezența și folosirea în așezarea antică de la Milești a recipentelor de sticlă, care constituiau obiecte de uz comun, dar și de lux în același timp, dată fiind complexitatea fabricării și procurării lor. De asemenea, este de relevat faptul că, spre deosebire de pahare, cupele de sticlă se întâlnesc extrem de rar în mediul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Două cupe de sticlă verzuie de tipuri diferite, ornamentate pe gât cu nervuri orizontale sau oblice din sticlă de aceeași culoare, au fost descoperite în mormintele 169 și 287 ale necropolei gotice de la Dănceni[10].

Ceramica constituie inventarul cel mai numeros, la fel ca și în alte situri, și cuprinde diverse categorii și tipuri de vase caracteristice culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. După cum am arătat mai sus, între descoperirile de la Milești din anul 2017 predomină olăria lucrată la roată din pastă fină, care alcătuiește peste 50% din întregul material ceramic recoltat. Principalele forme lucrate la roată din pastă fină sunt castronul și cana, mai rar întâlnite fiind oalele și paharele sau cupele. Castroanele, folosite îndeosebi la servitul mâncării, cu suprafețele exterioare lustruite, cunosc o multitudine de variante de profil. Mai bine documentate sunt tipul de castron cu profilul în formă de S **(Fig. 8, 8; 9, 1, 6; 10, 1, 4, 6, 9; 12, 1-3)** și cel bitronconic **(Fig. 8, 12, 14; 9, 3-5; 10, 8),** în cadrul cărora pot fi deosebite câteva subtipuri sau variante. Din formele specifice olăriei lucrate la roată din pastă fină fac parte și cănile, adică vasele cu o toartă care erau întrebuințate pentru păstrat și de turnat lichide sau pentru băut. Dispunem de câteva fragmente de torți, buze și funduri **(Fig. 8, 9; 8, 6, 7, 9, 10; 9, 2, 8, 10**) aparținând sigur sau probabl unor astfel de recipiente, care erau de tipuri și dimensiuni diferite. Oalele și paharele(?) lucrate la roată din pastă fină sunt rare, fiind documentate deocamdată doar prin câte un fragment mai caracteristic. Un ciob provine de la o oală cu marginea mult îngroșată, prevăzută cu o canelură în interior, și corpul bombat **(Fig. 10, 2),** iar celălalt fragment aparține unui pahar sau cupă cu pereții verticali, arcuiți spre bază, decorați prin ștampilare și cu rotița dințată **(Fig. 10, 3).**

O altă categorie de ceramică cu o pondere însemnată între vestigiile recoltate este cea de aspect zgrunțuros, de tip provincial-roman, dar lucrată de olari locali. Repertoriul ceramicii zgrunțuroase este mai sărac, reducându-se la oale și vase de provizii. Cea mai frecventă formă în cadrul acestei grupe ceramice este oala. Din cauza fragmentării accentuate a resturilor ceramice, tipurile diferențiate ale oalelor nu pot fi reconstituite. După forma marginii însă, se pot deosebi mai multe variante, asupra cărora nu mai insistăm **(Fig. 8, 2-5; 11, 13-16).** Drept decor unele oale prezintă la baza gâtului câte un brâu în relief sau o bandă de linii incizate orizontale. Vasele de provizii se înscriu de asemenea printre formele caracteristice ale olăriei lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă. Numărul cioburilor recuperate, provenind de la astfel de vase este însă relativ redus.

8 Ioniță 1992, 82.
9 Ibidem.
10 Рафалович 1986, табл. XXXI, 10; XLV, 20; Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009, 18-19, nr. 72, 74.

Fig. 7. Fibule și plăcuță de bronz (1, 2, 7), împungător (3), cui (4), ac de cusut (5), nit (9) și cuțit (10) de fier, fragment de vas de sticlă (6), fragment de argint topit (8), fusaiolă de lut ars (11) și pietre de ascuțit (12-13), descoperite la suprafața solului (1, 3-6, 11) și în secțiunea I (2, 7-10, 12).

Posedăm doar câteva fragmente de pereți și un ciob din partea superioară a unei *dolia*, având marginea arcuită spre interior și îngroșată, iar dedesubt prezentând o perforație, probabil urma unei reparații (**Fig. 8, 1**).

Olăria modelată cu mâna descoperită în așezarea culturii Sântana de Mureș *Milești II* prin cercetările din 2017 este reprezentată prin câteva cioburi, dintre care remarcăm un fragment de castron tronconic (**Fig. 11, 5**) și altele cinci provenind de la oale cu marginea evazată (**Fig. 11, 1-4, 6**).

Ceramica romană de import este documentată prin două fragmente de torți, aproximativ ovale în secțiune, aparținând unor căni din pastă fină cărămizie (**Fig. 11, 6**), și mai multe resturi de amfore și amforete de tipuri diferite, lucrate din pasă zgrunțuroasă alburie sau mai fină de culoare cărămizie (**Fig. 11, 7-12**).

În procesul săpăturilor realizate în situl *Milești II* din anul 2017 au fost strânse și 70 de resturi faunistice. După determinările arheozoologice efectuate de către

Fig. 8. Ceramică lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă (1-5) și fină (6-15), descoperită la suprafața solului (1-2, 7, 9) și în secțiunea I (3-6, 8, 10-15).

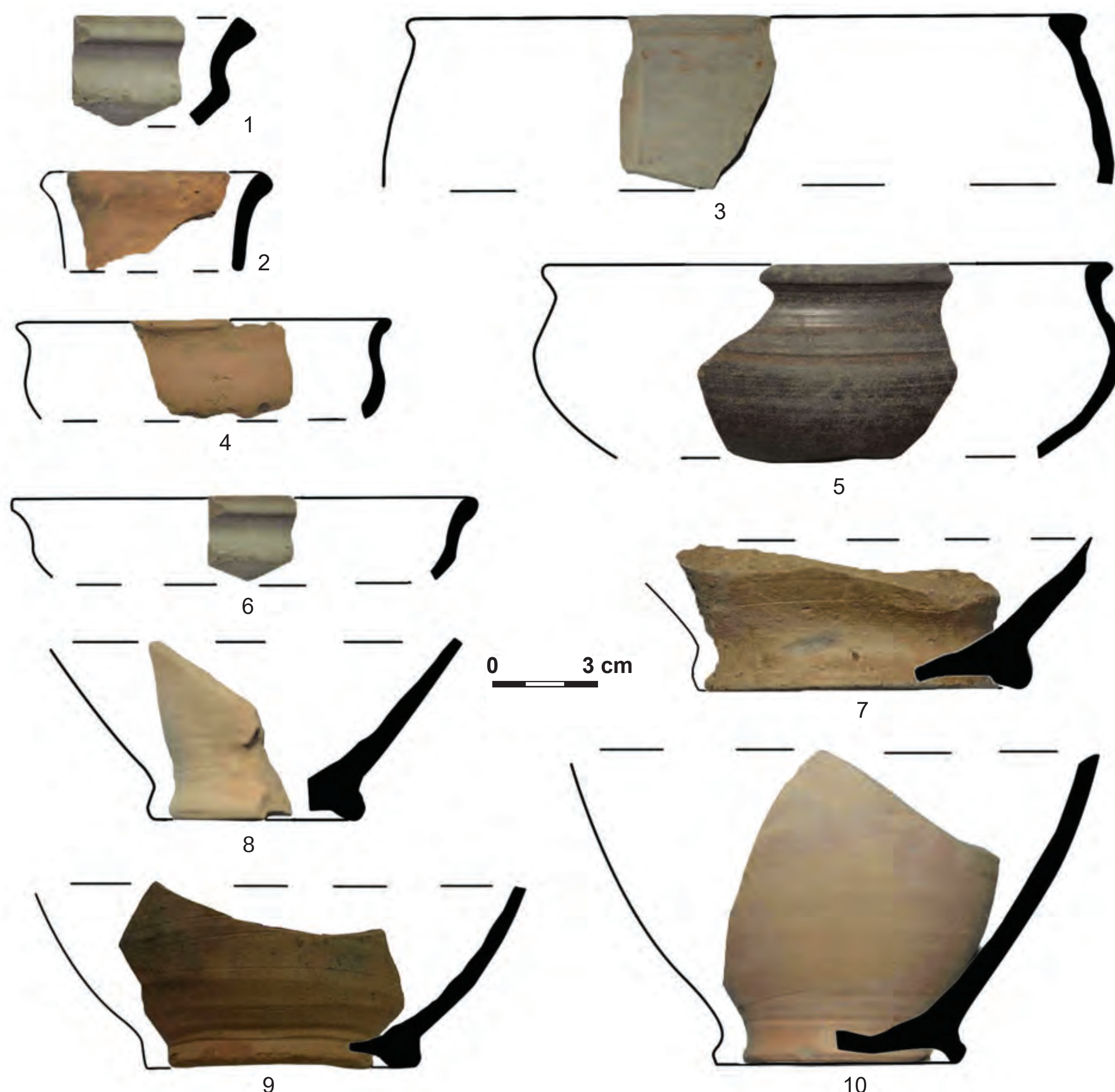

Fig. 9. Ceramică lucrată la roată din pastă fină, descoperită în secțiunea I.

Roman Croitor[11], toate fragmentele osoase au permis identificarea lor specifică, ele aparținând diferitor specii de mamifere domestice. Astfel, s-a putut stabili că 51 de oase (circa 73%) provin de la bovine, 12 resturi osoase aparțin speciei *Ovis aries,* patru oase sunt de suine, iar trei fragmente osoase provin de la cabaline.

* * *

Locuit încă din eneolitic, bazinul râulețului Brătuleanca, pe un afluent de stânga al căruia se plasează situl *Milești II*, a fost atractiv și pentru comunitățile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din epoca romană târzie. În urma perieghezelor arheologice, efectuate de-a lungul a câtorva decenii, pe moșia diferitor localități (Mileși, Bălănești, Cîrnești, Brătuleni ș.a.) din această microregiune, au fost identificate peste zece așezări de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, cercetarea ulterioară a cărora va contribui, fără îndoială, la o mai bună cunoaștere a habitatului antic din partea central-vestică a Republicii Moldova.

[11] Mulțumim și pe această cale dlui dr. Roman Croitor pentru studiul arheozoologic realizat asupra resturilor de faună găsite în situl *Milești II*.

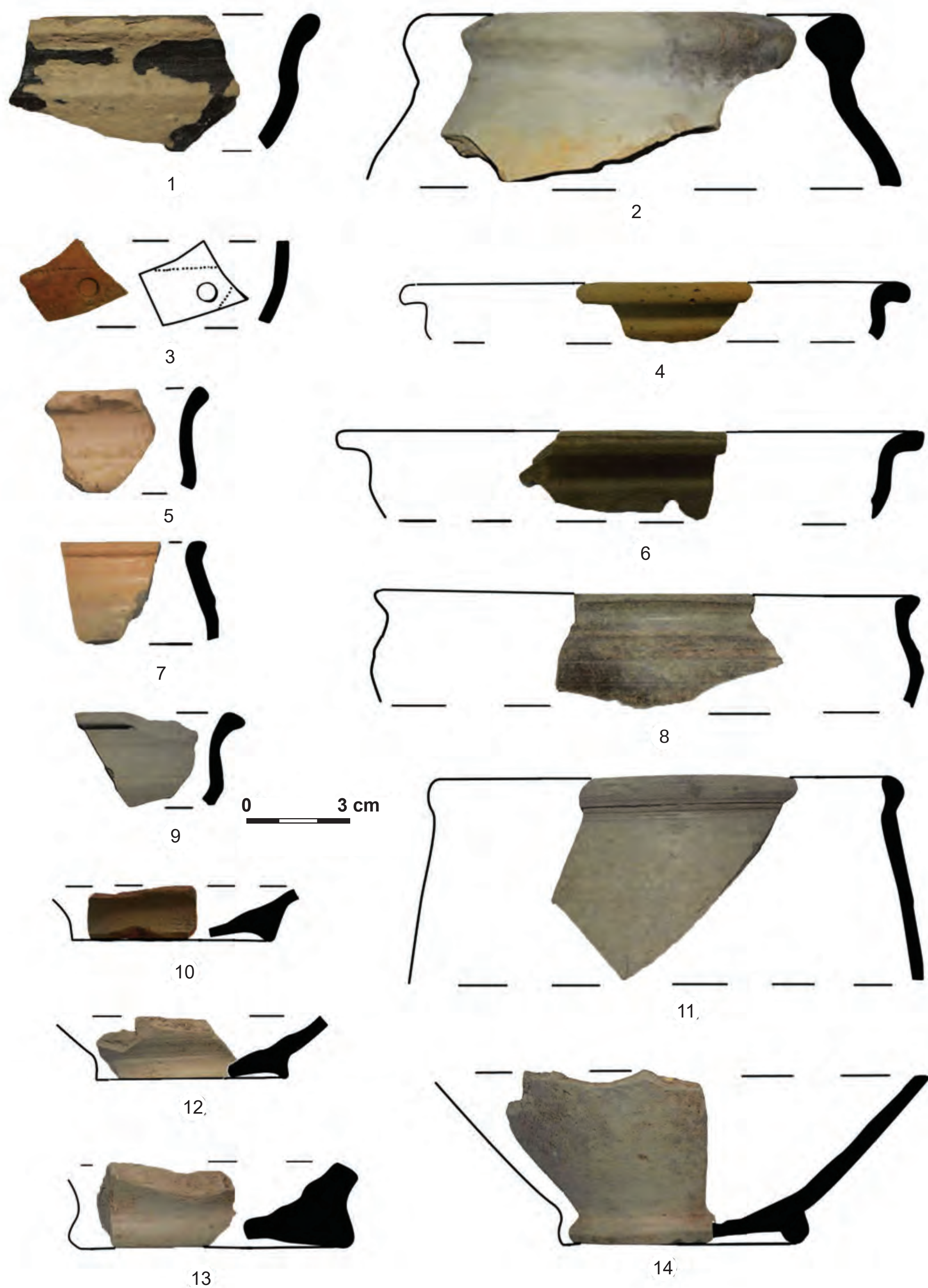

Fig. 10. Ceramică lucrată la roată din pastă fină din secțiunea I.

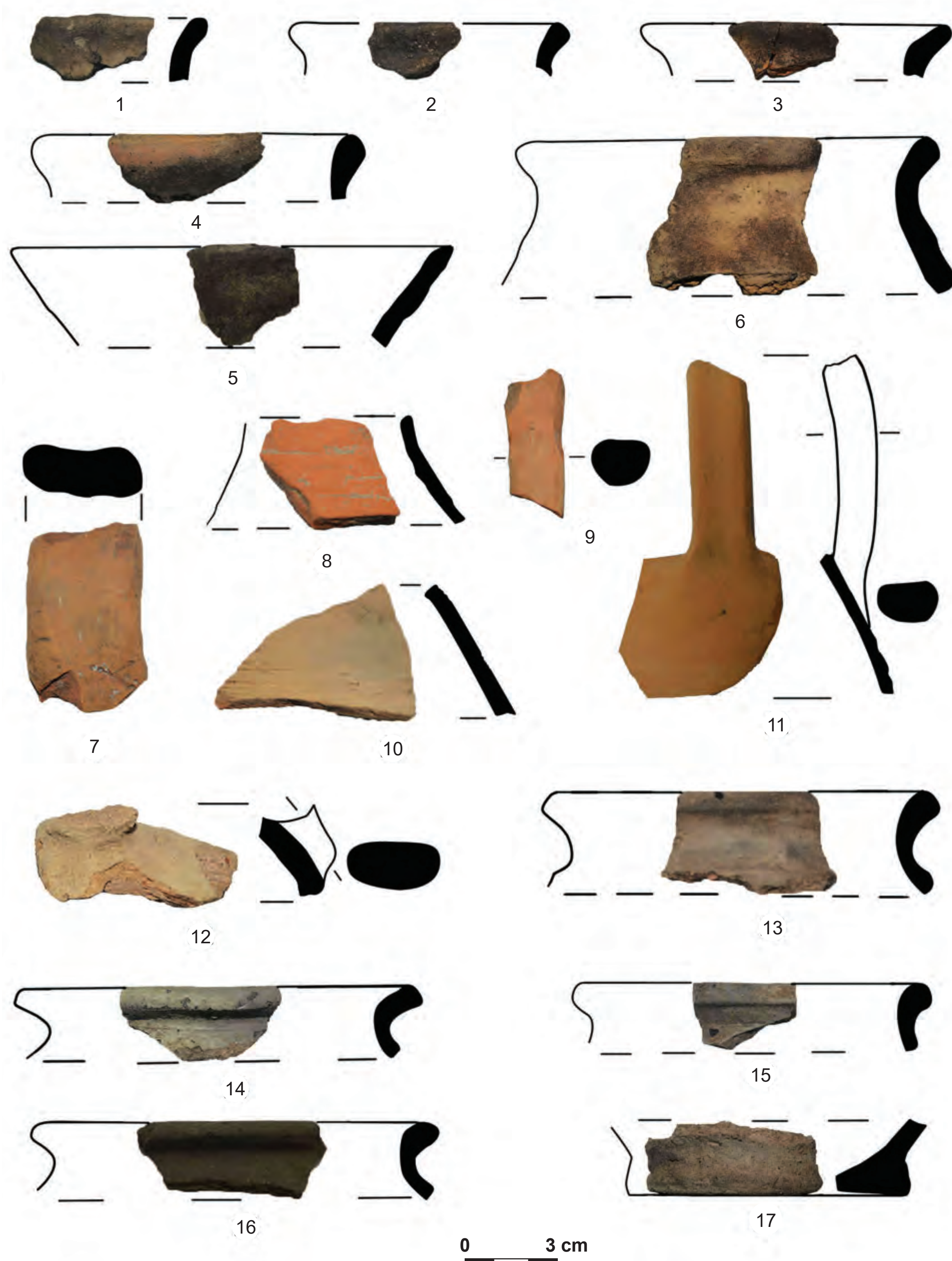

Fig. 11. Ceramică lucrată cu mâna (1-6), romană de import (7-12) și lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă (13-17), descoperită în secțiunea I.

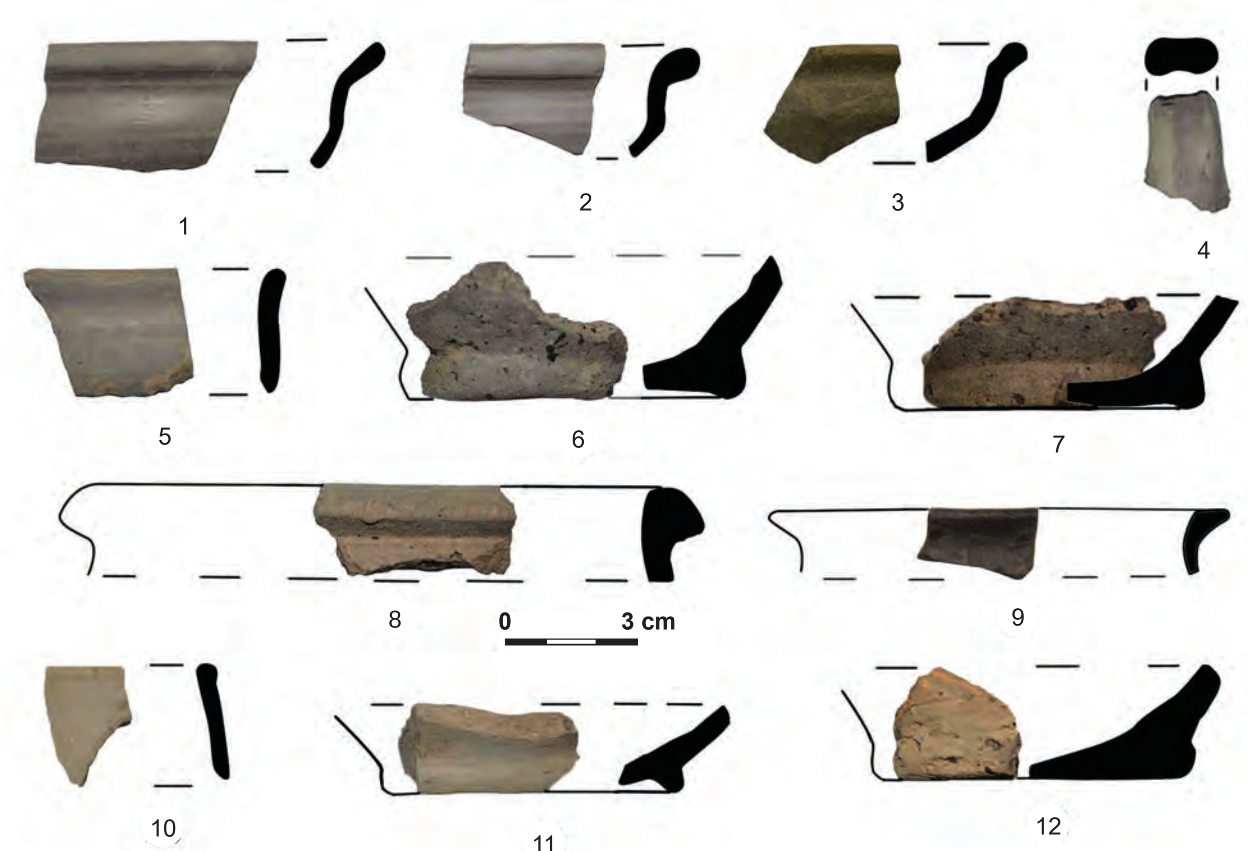

Fig. 12. Ceramică lucrată la roată din pastă fină (1-5, 8-12) și zgrunțuroasă (6-7), descoperită în secțiunea I (1-8) și secțiunea II, groapa 1 (9) și strat (10-12).

SUMMARY

THE ARCHEOLOGICAL EXCAVATIONS OF THE *MILEȘTI II* SITE (NISPORENI DISTRICT) IN 2017

The *Milești II* archaeological site, discovered in the spring of 2017 on the occasion of prospecting by the specialists of National Agency for Archaeology of the Ungheni-Chisinau gas pipeline route, represents an open settlement with traces of Eneolithic (Precucuteni culture) and early migration periods (Sântana de Mureș-Cernyakhov culture). The site is located at 2.9 km to NW of the western edge of the Milești village, on the right slope of a stream, a tributary of the Brătuleanca river.

On September 19, 2017, archaeological preventive excavations were started on the site of *Milești II* on the area affected by the Ungheni-Chișinău gas pipeline. Since the gas pipeline will intersect the southern area of the archaeological site, which is mostly planted with plums and the land has not yet been expropriated, only two small sections disposed along the gas pipeline could be excavated: one (section, with the dimensions of 3×6 m) in the south-eastern edge of the site, and the second (section II, with the dimensions of 3×15 m) to the west of the orchard.

As a result of excavation, in the section II, at the base of the slope, between the orchard and a country road, there was found a consistent layer of culture (thickness of over 1 m), consisting of a rich ceramic material, a few pieces of inventory (a bronze fibula, an iron knife, a spindle whorl of burnt clay, a whetstone etc.), and pieces of burnt clay from a surface construction, belonging to the Chernyakhov settlement. In the section II on the upper part of the slope, a thin archaeological layer with few ceramic fragments and burned clay was identified, and at its base – there were two small, crossed pits, inside one (pit 1) - there being some Chernyakhov type grey vessel fragments made on wheel.

Among the archaeological materials obtained from the surface of the site, we would like to notice a bronze fibula,

a fragment of a green glass cup, decorated with a ribbed tape under the edge, an iron sewing needle and a tile stone, which are attributed to the horizon of the 4th century BC.

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ НА ПАМЯТНИКЕ *МИЛЕШТЬ II* (НИСПОРЕНСКИЙ РАЙОН) 2017 ГОДА

Археологический памятник *Милешть II*, обнаруженный весной 2017 года в результате исследования зоны специалистами НАА трассы газопровода Унгень-Кишинэу, представляет собой открытое поселение со следами обитания эпохи энеолита (культура Прекукутень) и раннего этапа эпохи Великого переселения народов (черняховская культура). Памятник расположен в 2,9 км к северо-востоку от западноой окраины села Милешть, на правом склоне ручья, притока речки Брэтулянка.

19 сентября 2017 года начались предварительные археологические раскопки на поселении *Милешть II*, целью которых было исследование территории, по которой будет проходить газопровод Унгень-Кишинев. Поскольку газопровод будет пересекать южную часть археологического памятника, большая часть которого засажена сливовым садом, а земельный участок еще не был экспроприирован, возможно было разбить лишь два небольших шурфа, вдоль оси газопровода: первый, размерами 3×6 м - на юго-восточной окраине памятника, а второй (размерами 3×15 м) - к западу от сада.

В результате раскопок, по периметру шурфа, разбитого у основания склона, между фруктовым садом и проселочной дорогой, был обнаружен культурный слой мощностью более 1 м, содержащий богатый керамический материал, несколько индивидуальных находок (бронзовая фибула, железный нож, глиняное пряслице, точильный камень и др.) и куски обожженной глины от наземного сооружения, относящегося к поселению черняховской культуры. В шурфе, заложенном в верхней части склона, был обнаружен маловыразительный археологический слой, содержащий немногочисленные фрагменты керамики и куски обожженной глины, а в его основании - две маленькие ямы, пересекающиеся, в одной из которых (яма 1) были выявлены фрагменты сероглинянной гончарной керамики.

Среди археологического материала, найденного на поверхности памятника, отметим бронзовую фибулу, фрагмент зеленоватого стеклянного кубка, украшенного горизонтальным валиком под венчиком, железную иглу для шитья и точильный камень, все относящиеся к IV в. н.э.

BIBLIOGRAFIE

Bodean, Popovici 2017: S. Bodean, S. Popovici, *Raport tehnico-științific. Situri arheologice pe traseul gazoducutlui Ungheni-Chișinău* (manuscris) (Chișinău 2017). Arhiva ANA.

Cabac 1993: G. Cabac, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Nisporeni* (manuscris) (Chișinău 1993). Arhiva ANA.

Ioniță 1992: I. Ioniță, *Die Fibeln mit umgeschlagenem fuss in der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultu*r. Peregrinatio Gotika III, 1992, 77-90.

Ioniță, Mamalaucă, Vornic 2009: I. Ioniță, M. Mamalaucă, V. Vornic, *Antichitatea târzie în bazinul Prutului. Catalog* (Bârlad 2009).

Vornic, Ciobanu, Popovici 2018: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, *Sondajele arheologice în situl Milești II (r-nul Nisporeni) din anul 2017*. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2017 (Chișinău 2018), 66-68.

Vornic ș.a. 2018: V. Vornic, I. Ciobanu, S. Popovici, A. Corobcean, *Un cuptor menajer descoperi în situl medieval* Milești V. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2017 (Chișinău 2018), 75-77.

Магомедов 2001: Б. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса* (Люблин 2001).

Рафалович 1986: И.А. Рафалович, *Данчены. Могильник черняховской культуры III–IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).

Рикман 1975: Э.А. Рикман, *Памятник сарматов и племен черняховской культуры* (Кишинев 1975).

09.10.2019

CERCETĂRI DE SALVARE ÎN NECROPOLA DE TIP SÂNTANA DE MUREȘ-CERNEAHOV DE LA TIGHECI. CAMPANIA 2017

Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI, Angela SIMALCSIK

Cuvinte cheie: Tigheci, necropolă, morminte de înhumație, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, sec. IV d.Hr.

Key words: Tigheci, necropolis, inhumation graves, Chernyakhov culture, 4th century AD.

Ключевые слова: Тигеч, могильник, погребения с трупоположением, черняховская культура, IV в. до н.э.

Necropola de tip Sântana de Mureș-Cerneahov (sec. IV d.Hr.) de la Tigheci este situată la marginea de nord-est a localității, pe versantul de nord-vest al văii râului Tigheci și pe partea de est a unei văi orientate aproximativ nord-sud, numite de localnici *Valea Coznei*, în punctul *La Lutărie* (**Fig. 1**). Situl arheologic a fost semnalat în anii 80 ai secolului trecut, când în acest loc a funcționat o carieră neautorizată. Prin extragerea ilegală a lutului a fost distrusă o suprafață considerabilă din cimitir, ale cărui dimensiuni urmează a fi stabilite. Din mormintele distruse provin o oală lucrată la roată din pastă zgrunțuroasă, gâtul unui ulcior mare, o cană și două castroane ceramice întregi de culoare cenușie, lucrate la roată din pastă fină, piese care se găsesc astăzi în colecțiile Muzeului de Istorie și Etnografie din Tigheci[1], fiind recuperate de-a lungul anilor de Ion Pușcașu, fondatorul și directorul acestei instituții de cultură.

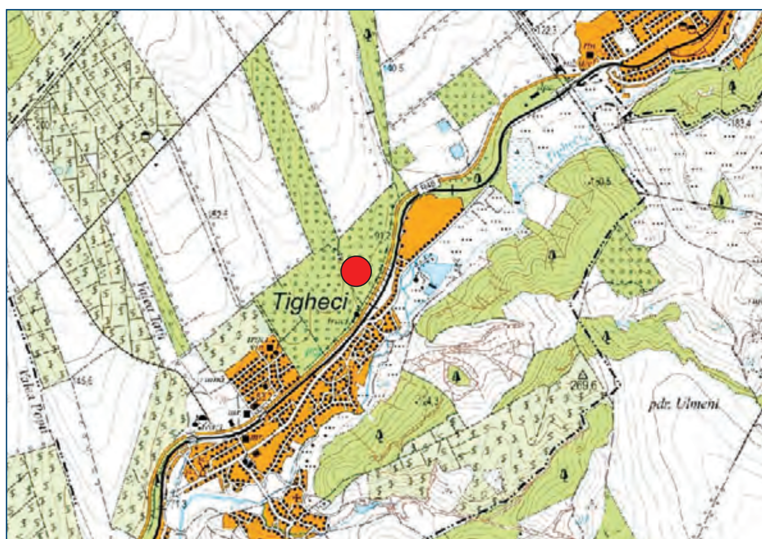

Fig. 1. Pozitia geo-topografică a sitului arheologic.

Din punct de vedere geografic, microzona unde se află situl arheologic de la Tigheci-*Valea Coznei* face parte dintr-o regiune colinară dintre râurile Sărata și Tigheci, dotată cu terenuri propice practicării agriculturii, dar și cu bogate resurse forestiere furnizate de Codrii Tighecilor. În mod evident, locuirea umană din această zonă a fost favorizată și de existența surselor de apă, văile râurilor menționate oferind condiții prielnice atât pentru practicarea agriculturii, cât și pentru păstorit, atrăgând comunitățile umane din cele mai vechi timpuri.

O primă cercetare de suprafață a necropolei de tip Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci a fost efectuată în anul 1990 de către E. Iarovoi, V. Haheu, S. Curceatov și S. Agulnicov, în malul lutăriei fiind atunci observat, iar ulterior și degajat, un mormânt de înhumație, lipsit complet de inventar[2]. Din păcate însă, acest important cimitir din epoca romană târzie, care este primul sit arheologic descoperit pe moșia satului Tigheci, la fel ca și alte obiective din zonă, nu au fost incluse în Repertoriul monumentelor arheologice al raionului Leova și nici în Registrul monumentelor Republicii Moldova, ocrotite de stat.

[1] În expoziția muzeului se află și o mărgică sferoidală-aplatizată din sticlă neagră, încrustată cu pastă albă, piesă romană de import care își găsește analogii frecvente în necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov (Гопкало 2008, 55-56, tip X). După informația oferită însă de Ion Pușcașu, piesa respectivă a fost găsită în vatra localității actuale, care, după câte se pare, suprapune așezarea corespunzătoare cimitirului cercetat de noi.

[2] Informație oferită de Serghei Agulnicov.

Fig. 2. Vedere dinspre sud-vest asupra sitului arheologic.

În anii 2013 și 2015 necropola din sec. IV de la Tigheci **(Fig. 2)** a fost cercetată prin prospecțiuni perieghetice de specialiștii Agenției Naționale Arheologice, constatându-se că partea de vest a sitului continuă să fie distrusă prin eroziunea solului. Totodată, în malul fostei lutării au putut fi observate câteva morminte de înhumație parțial distruse, iar din pământul prăbușit au fost recuperate mai multe oase provenite de la un schelet uman – un bărbat cu vârsta la deces cuprinsă în intervalul 40-45 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*).

Avându-se în vedere această situație, în perioada 20 august – 10 septembrie 2017 în cimitirul Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci au fost efectuate săpături de salvare[3]. În scopul determinării gradului de conservare a stratului de cultură, a cercetării unor morminte, în parte deteriorate prin eroziunea solului, și stabilirii particularităților culturale ale sitului, în această primă campanie arheologică în perimetrul necropolei a fost executată o singură secțiune.

Secțiunea, notată S. I, a fost trasată pe malul de vest al fostei cariere neautorizate de lut **(Fig. 2)**, aproximativ de-a lungul acestuia, iar cu latura scurtă era dispusă perpendicular pe marginea lutăriei, într-o zonă unde în malul abrupt au fost surprinse oasele gambelor unui schelet uman. Secțiunea (**Fig. 3; 4)** avea orientarea nord-vest – sud-est și prezenta o formă neregulată, cu lungimea laturii de nord-est de 12 m, lățimea laturii de sud-est de circa 3 m, iar a celei de nord-vest de 8 m. A fost împărțită în carouri de 2x2m, notate de la sud-est spre nord-vest cu cifre arabe (1-6) și de la nord-est spre sud-est cu litere latine (A-D). Inițial s-a trasat o secțiune cu laturile de sud-est, nord-est și nord-vest drepte, dar ulerior, după surpinderea unor gropi de morminte ce intrau sub pereții săpăturii, în colțul de vest a fost deschisă o casetă de 1x3 m, marcată Cas. 1, iar aproape de colțul de sud-est – o altă casetă, notată Cas. 2, cu dimensiunile de 2x3 m. Drept urmare, săpătura a atins o suprafață de circa 62 m.p.

Săpăturile arheologice au fost precedate de cercetări perieghetice, care au avut drept obiective determinarea, fie și cu aproximație, a dimensiunilor sitului arheologic și recuperarea de la suprafața solului a unor materiale arheologice caracteristice. Drept rezultat al recunoașterilor arheologice, în perimetrul necropolei de tip Sântana de Mureș de la Tigheci au fost descoperite o cataramă de bronz, prevăzută cu placă rectangulară, și câteva fragmente de vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă. Catarama (**Fig. 5, 1**) are veriga oval-aplatizată, mai îngroșată în partea anterioară, garnitură rectangulară prevăzută cu două

Fig. 3. Vedere dinspre sud-est asupra secțiunii I, adâncimea 0,6-0,65 m.

[3] Cheltuielile pentru această cercetare au fost suportate de Agenția Națională Arheologică, la săpăturile arheologice mai participând dr. Sergiu Tabuncic, Adrian Iorga, Igor Dimov și Dumitru Avram, precum și studenții Cornel Postolachi, Eugen Sicinschi și Pavel Ceban. De asemenea, cercetările au fost sprijinite de Muzeul de Istorie și Etnografie din Tigheci.

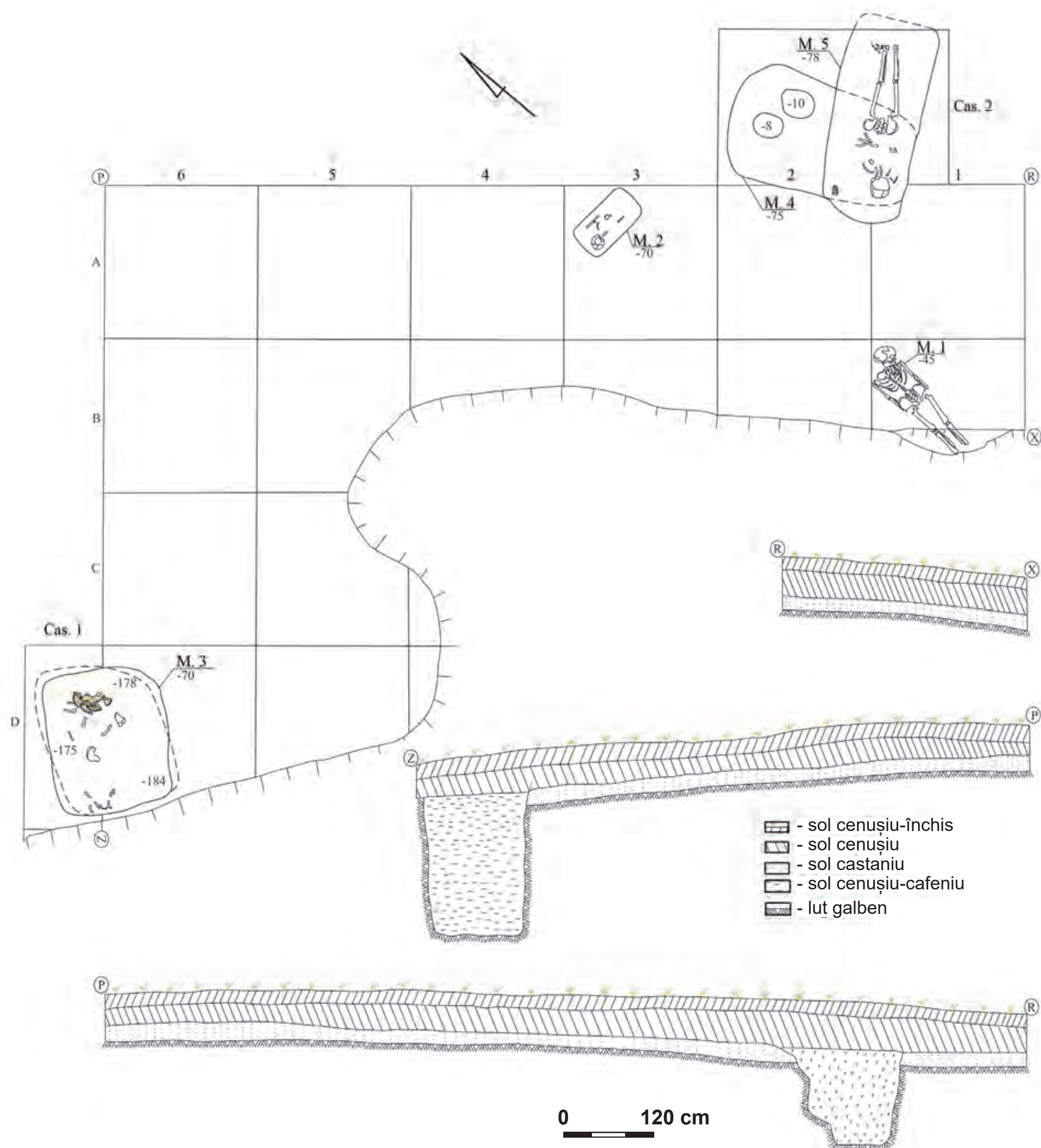

Fig. 3. Planul și profilele secțiunii I.

nituri și spinul lat, cu prag la bază (dimensiuni: 1,5-2,4x2,4 cm).

Solul din secțiune a fost săpat cu cazmaua, în patru straturi succesive, până la adâncimea de 0,7-0,8 m de la suprafața actuală a solului. Stratul I prezenta sol vegetal de culoare cenușiu-închisă, în care s-au găsit circa zece cioburi de vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă, câteva ținte din perioada contemporană și o cataramă de argint (**Fig. 5, 2**), cu veriga oval-aplatizată, puțin mai îngroșată în partea anterioară, și cu placa aproximativ trapezoidală, prevăzută cu două nituri de prindere; spinul nu s-a păstrat (dimensiuni 1,5-2,4x2,7 cm). Piesa a fost găsită în car. 2A, la adâncimea de 0,2 m de la nivelul actual de călcare a solului.

Stratul II consta din sol cenușiu, din care s-au recuperat cateva cioburi atipice de vase lucrate la roată din pastă fină și zgunțuroasă și o verigă de cataramă de bronz (**Fig. 5, 3**). Veriga este de formă oval-aplatizată, cu dimensiunile de 1,5x2,5 m, spinul nefiind păstrat.

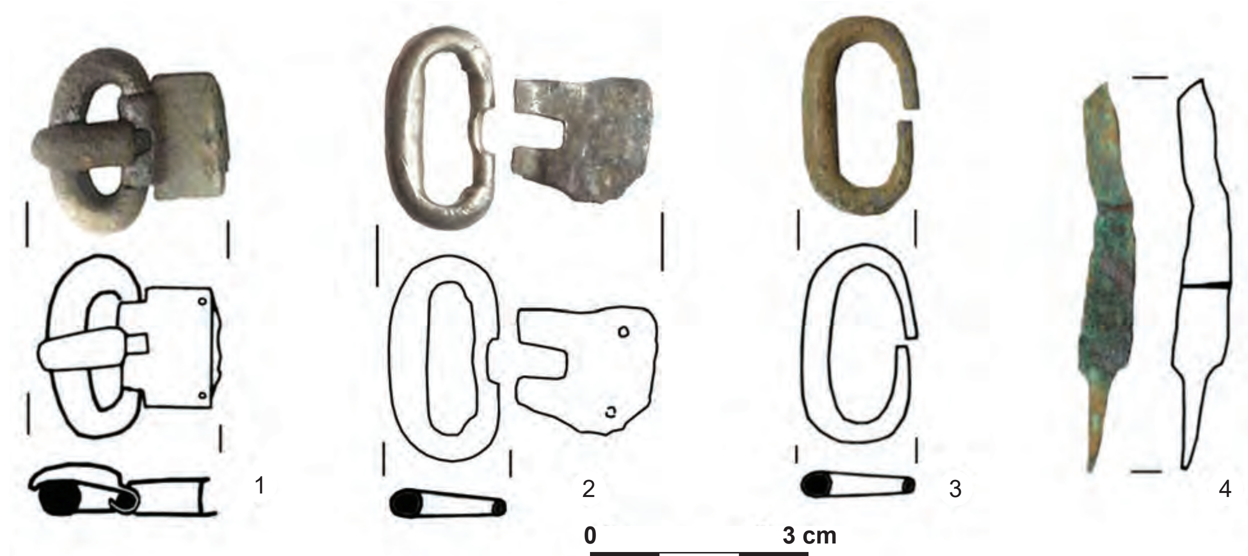

Fig. 4. Piese de argint (1) și bronz (2-4) găsite *passim* (1-4).

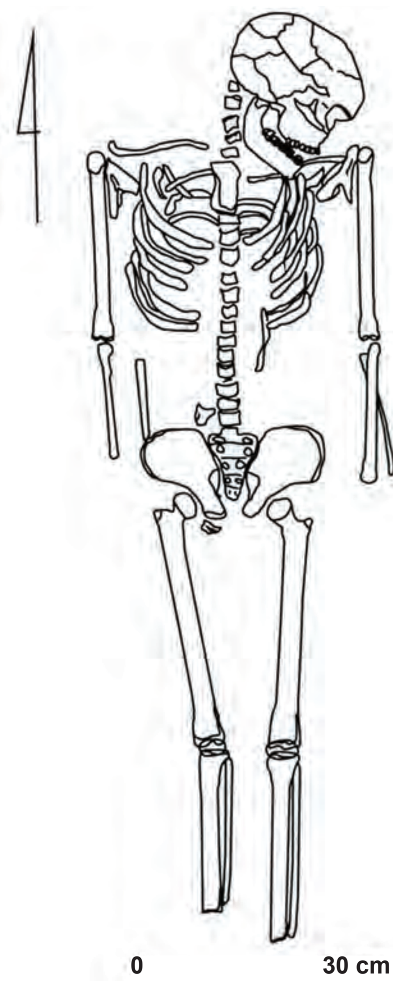

Fig. 5. Mormântul 1.

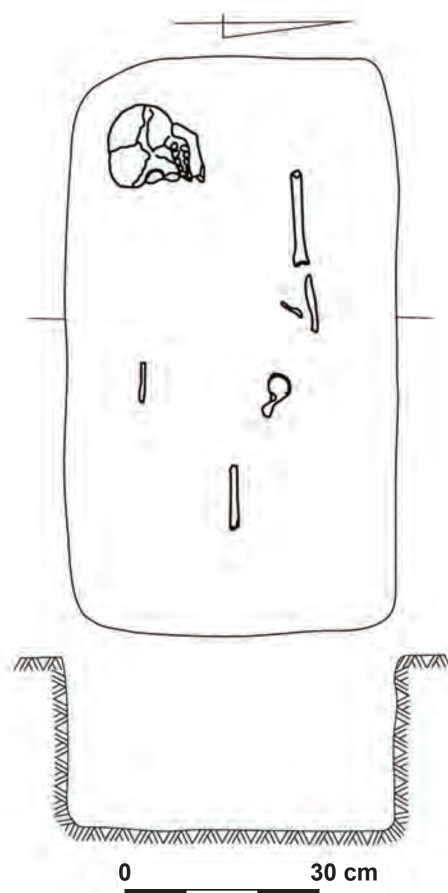

Fig. 6. Mormântul 2.

A fost găsită în car. 5C, la 0,3 m spre est de latura de sud-vest și la 0,65 m sud de latura de nord-vest, la adâncimea de 0,3 m.

Stratul III conținea parțial sol castaniu, aproape lipsit de vestigii aheologice, sub care, la adâncimea de 0,5-0,65 m, urma lutul galben steril. În car. 4A, aproape de latura de sud-est, la nivelul de 0,45 m, a fost depistat un cuțitaș de toaletă de bronz (**Fig. 5, 4**). Cuțitașul are lama subțire, cu un singur tăiș și spatele drept, iar pedunculul îngust, cu capătul ascuțit; piesa este îndoită din vechime, având vârful lamei rupt (lungimea piesei 5,7 cm, lățimea maximă 0,7 cm, lungimea pedunculului 1,4 cm).

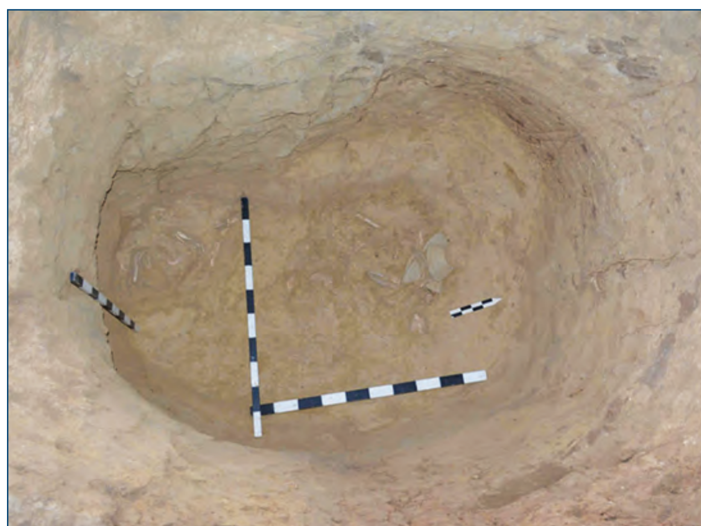
În cuprinsul săpăturii, în zone și la adâncimi diferite, au fost descoperite cinci morminte de înhumație.

Mormântul 1 (**Fig. 6**) a fost depistat în car. 1B și 2C. Groapa mortuară nu a fost sesizată. Scheletul se afla la adâncimea de 0,45-0,50 m, fiind orientat nord-sud, cu craniul întors cu privirea spre est, picioarele întinse și brațele depuse de-a lungul corpului; oasele labelor nu s-au păstrat, dispărând prin eroziunea solului din acest loc. Scheletul aparține unui bărbat cu vârsta biologică cuprinsă între 25-35 ani (adult tânăr sau *adultus*)[4]. Mormântul era lipsit de inventar.

Mormântul 2 (**Fig. 7**) a fost surprins în car. 3A, la adancimea de 0,65 m, sub forma unei pete cenușiu-cafenii rectangulare, cu colțurile rotunjite. Groapa avea lungimea de 0,9 m, lățimea de 0,5 m și adâncimea de 0,3 m de la nivelul identificării și de 0,95 de la suprafața actuală a solului. Mormântul aparține unui copil, cu vârsta biologică (dentară) cuprinsă între 18-24 luni (*infans I*)[5], scheletul său fiind conservat precar. S-a depistat craniul în capătul vestic al gropii și fragmente din oasele lungi, câteva coaste, resturi de bazin etc. După oasele păstrate, s-a putut stabili că defunctul a fost depus pe spate, cu picioarele întinse și brațele așezate de-a lungul corpului. Avea orientarea vest-est, cu craniul așezat pe partea dreaptă cu privirea spre est. Fără inventar.

Mormântul 3 (**Fig. 8, 1-2**) a fost surprins în colțul de sud-vest al secțiunii, în car. 6D, pentru dezvelirea completă a caruia s-a deschis o casetă, notată Cas. 1, cu dimensiunile de 1x3m. Groapa a fost sesizată la

4 Buikstra, Ubelaker 1994, 15-46.
5 Ubelaker 1979, 82-93.

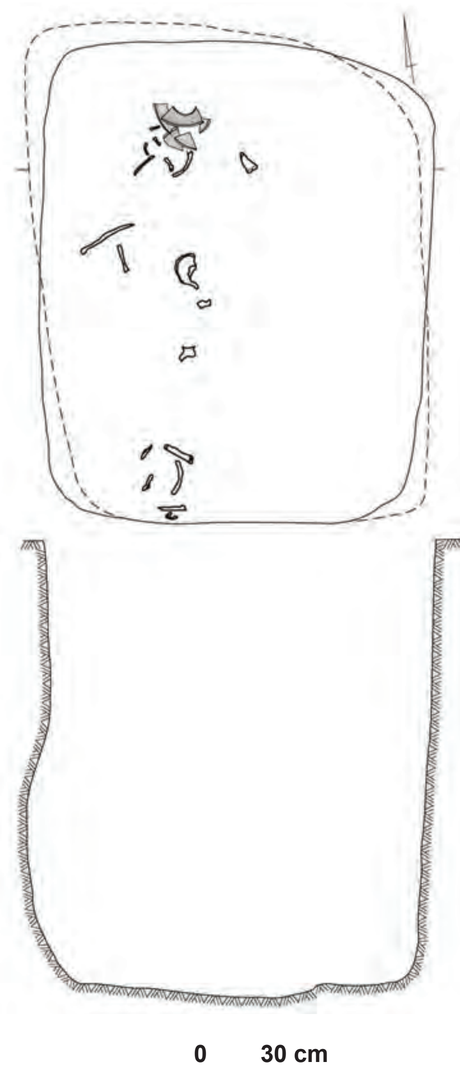

Fig. 7. Mormântul 3.

Fig. 8. Castron lucrat la roată din mormântul 3.

adâncimea de 0,6 m, pe fundalul lutului viu, după degajarea stratului III. Groapa mormântului era orientată pe direcția nord-sud, având forma dreptunghiulară, cu colțurile puternic rotunjite și dimensiunile de 1,65x2,10 m. Umplutura consta din sol cenușiu și lut umblat, mai compact în zona centrală a gropii. Mormântul a fost distrus complet în vechime, osemintele fiind răvășite. Acestea provin de la scheletul unei femei (probabil) cu vârsta biologică cuprinsă între 35 și 50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I-II*)[6], fiind găsite în partea inferioară a umpluturii gropii, începând cu adâncimea de 1,8-1,9 m și mai ales pe fund. Adâncimea gropii mormântului de la suprafața solului era de 2,30-2,35 m și de la nivelul sesizării de 1,75-1,80 m.

La baza mormântului, în partea nord-centrală a gropii s-a găsit un castron lucrat la roată, spart în bucăți **(Fig. 8, 3; 9).** Vasul a fost/era lucrat la roată din pastă fină cenușie, având formă generală tronconică, cu marginea îngroșată, puternic răsfrântă și fundul inelar. A fost găsit sub formă de fragmente și întregit (înălțimea 7,9 cm, diametrul gurii 19 cm, diametrul fundului 7,4 cm). La sud de castron, printre oase, s-a depistat un fragment mic din lama unui cuțit de fier puternic corodat.

[6] Buikstra, Ubelaker 1994, 15-46.

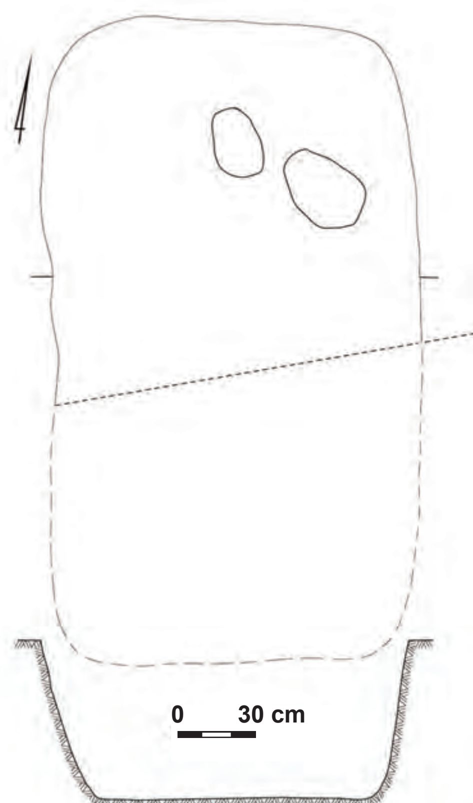

Fig. 9. Mormântul 4.

Mormintele 4 și 5 au fost surprinse la limita car. 1-2A, intrând în cea mai mare parte sub peretele de nord-est al secțiunii. Pentru degajarea complexelor s-a trasat o casetă de 3x2 pe latura de NE a secțiunii, în dreptul car. 2A și parțial a car. 1A **(Fig. 4).** Inițial s-a crezut că la limita car. 1-2A există un singur mormânt, notat cu nr. 4. După degajarea straturilor I-III din casetă și răzuire, s-a constatat însă că este vorba de două morminte suprapuse, unul – M.4, orientat aproximativ nord-sud și altul – M.5, orientat vest-est.

Mormântul 4 **(Fig. 10)** avea orientarea pe direcția nord-nord-vest (36^0) – sud-sud-est (210^0), groapa de formă rectangulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 1,50x2,25 m și adâncimea 0,65 m de la nivelul identificării și 1,47 m de la suprafața solului. Pereții gropii mormântului erau aproape verticali, iar fundul plan, înclinat ușor de la nord spre sud. În partea de nord a gropii, pe fund, s-au surprins două gropițe alăturate, de formă circulară, cu diametrul de 32 cm, adâncimea de 8-10 cm și fundul albiat. Umplutura alveolărilor consta din sol negru-cenușiu, fără resturi arheologice. Complexul era lipsit de inventar.

Mormântul, care era dublu, a fost distrus din antichitate, oase risipite aflându-se pe fundul gropii și în partea inferioară a umpluturii gropii. În partea de nord a gropii, pe fund, au fost găsite fragmente de craniu. Potrivit determinărilor antropologice, resturile unui schelet provin de la o femeie de vârstă adultă, cu vârsta biologică cuprinsă între 35 și 50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I-II*), iar al doilea schelet, din care s-au păstrat doar fragmente de la craniu, aparține unui individ sub-adult cu sexul indeterminabil, cu vârsta biologică la deces cuprinsă între 4-7 ani (*infans I*)[7]. Mormântul 4 a fost întretăiat în partea de sud de mormântul 5.

Mormântul 5 **(Fig. 11)** avea orientarea generală vest-est, groapa de formă rectangulară, cu dimensiunile de 1,5x2,6 m, și adâncimea de 1,1 m de la identificare și de 1,7-1,8 m de la nivelul actual de călcare. Umplutura, sol cenușiu-închis, era identică la ambele morminte ce se întretăiau (nr. 4 și 5).

Defunctul, care era un individ de sex feminin cu vârsta biologică cuprinsă între 35 și 40 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I*)[8], a fost depus în poziție întinsă pe spate, cu mâna stângă așezată de-a lungul corpului, cea dreaptă fiind deranjată din antichitate. Scheletul, care avea lungimea de 1,57 m, a fost deranjat în partea lui superioară (oasele cutiei toracice și ale abdomenului). În poziție anatomică s-au păstrat

7 Buikstra, Ubelaker 1994, 15-46; Ubelaker 1979, 82-93.
8 Buikstra, Ubelaker 1994, 15-46.

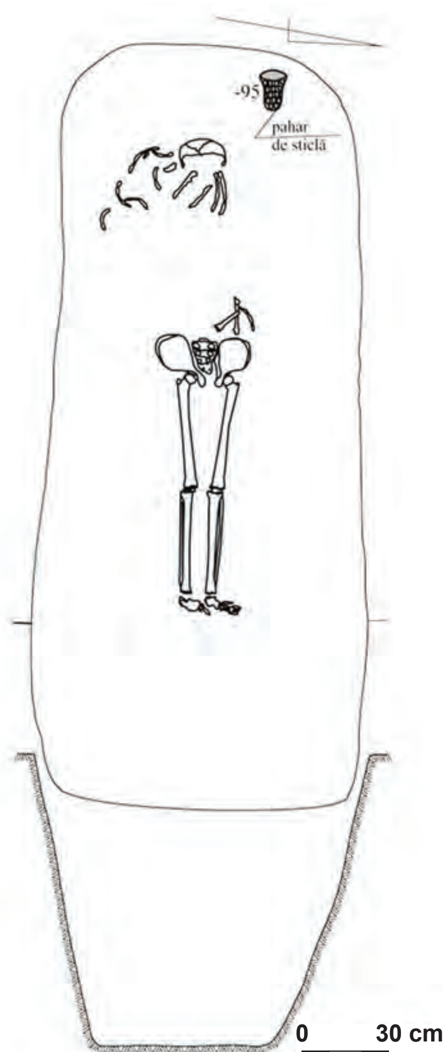

Fig. 10. Mormântul 5.

craniul, care era cu fața în sus, bazinul, oasele picioarelor și ale mâinii stângi.

La vest-nord-vest de craniu, în colțul de nord-vest al gropii, s-a găsit un pahar de sticlă verzuie translucidă. Paharul este de formă tronconică, cu pereții relativ groși, decorat cu trei rânduri de fațete hexagonale de dimensiuni diferite, încadrate jos de o linie orizontală adâncită, iar sus de un șir de ove mici alungite, dispuse orizontal, și o linie adâncită orizontală sub margine. Pereții sunt mai subțiri la gură (2,5 mm) și mai groși spre bază (5 mm). Fundul paharului este ușor concavat (înălțimea 9,9 cm; diametrul gurii 8 cm; diametrul fundului 2,4 cm).

***

Așa cum am consemnat mai sus, drept urmare a cercetărilor de salvare din anul 2017 de la Tigheci, au fost descoperite cinci morminte de înhumație, ce aparțin unui cimitir de tip Sântana de Mureș-Cerneahov afectat puternic de o fostă lutărie, a cărui suprafață urmează a fi precizată prin cercetări viitoare.

În ceea ce privește dispunerea mormintelor în cadrul săpăturii, menționăm că ele prezintă o densitate mică și sunt răspândite relativ uniform pe toată suprafața dezvelită, mai exact unul în zona centrală, câte unul în marginile de vest și sud și două în marginea de est **(Fig. 3)**.

Ritul celor cinci morminte descoperite la Tigheci este înhumația. Indicii clare ale vreunei înmormântări prin incinerare în cursul investigațiilor din anul 2017 nu au fost semnalate. Adâncimea înmormântărilor varia între 0,5 și 2,3 m. Trei complexe (nr. 1, 3 și 4) erau orientate pe direcția nord-sud, iar două înmormântări (nr. 2 și 5) aveau scheletele dispuse cu capul spre vest. Gropile au fost sesizate la un număr de patru morminte, ele fiind de formă aproximativ rectangulară, cu pereții și fundurile drepte. Două morminte orientate nord-sud (nr. 3 și 4) erau distruse complet din antichitate, iar unul, cu orientarea vest-est (nr. 5), a

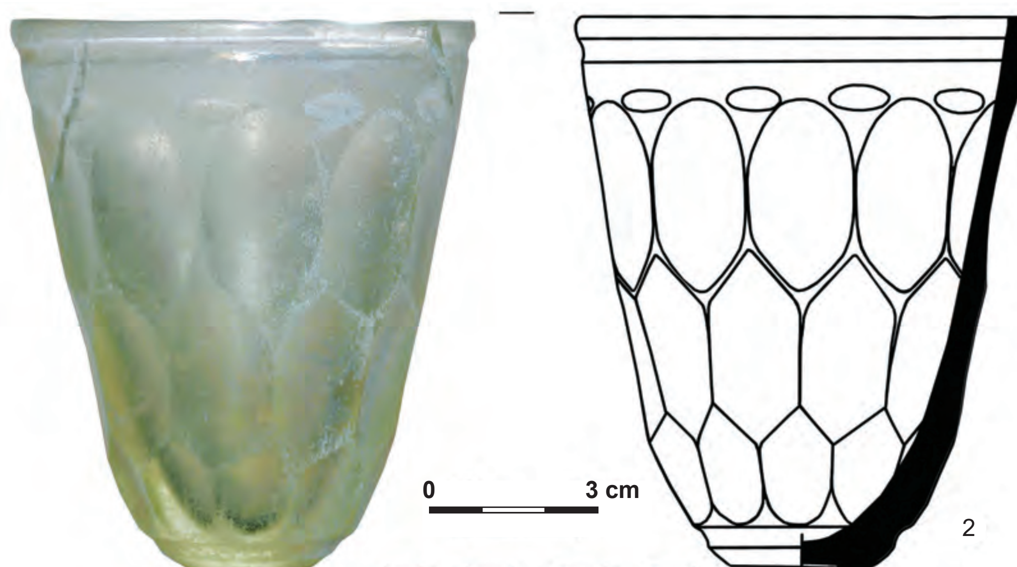

Fig. 11. Mormântul 5, detaliu (1) și pahar de sticlă (2).

fost deteriorat parțial, fiind afectată doar cutia toracică a scheletului. De asemenea, menționăm că s-a constatat și suprapunerea a două complexe funerare, mormântul 4 fiind întretăiat de mormântul 5. Unul dintre morminte, și anume cel notat cu nr. 4, era dublu: după determinările antropologice, resturile celor două schelete recuperate aparțineau unei femei de vârstă adultă și unui copil de 4-7 ani. Celelalte patru morminte se atribuie unui copil de 18-24 luni (M.2), unui bărbat tânăr (M.1), unei femei (probabil) de 35-50 de ani (M.3) și unei femei de 35-40 de ani (M.5).

Seria scheletică la care ne referim este formată din șase indivizi, din care patru sunt de vârstă adultă (un bărbat și trei femei) și doi de vârstă sub-adultă. Starea de conservare a osemintelor este precară, situație datorată, în mare parte, factorilor tafonomici și parțial celor antropici. Din punct de vedere tipologic, în cazul adulților subliniem prezența elementelor nordoide combinate cu trăsături mediteranoide.

Studiul antropologic a relevat prezența următoarelor patologii osoase: hiperostoza porotică și reacțiile periosteale (M.1) – indicatori ai deficiențelor nutriționale, stresului fiziologic și bolilor infecțioase[9]; hernia discală (M.1, M.4 și M. 5)[10]; osteoartrita la nivelul coloanei vertebrale (M.3)[11]; posibilă bruceloză-antropoonoză, boală infecțioasă probusă de o bacterie din genul *Brucelle* (M.1)[12]. La nivelul dentiției menționăm prezența următoarelor patologii: tartrul

[9] Mays 1998, 142-145.
[10] Waldron 2009, 42-45.
[11] Waldron 2009, 26-71.
[12] Ortner 2003, 215-221.

supragingival (la femeia adultă din M.4)[13]; hipoplazia liniară a smalțului (M.1) – un fidel indicator al episoadelor de stres fiziologic produse la vârsta copilăriei[14]. Pe toate scheletele adulte au fost identificate modificări funcționale la nivelul oaselor centurilor și membrelor, ceea ce sugerează o serie de activități cotidiene și indică efort fizic susținut.

Drept mobilier funerar, mormântul 3 conținea un fragment de cuțit de fier și un castron lucrat la roată din pastă fină cenușie, găsit spart în bucăți pe fundul gropii, iar mormântul 5 prezenta în regiunea craniului un pahar tronconic de sticlă verzuie semitransparentă, decorat cu fațete hexagonale. Restul mormintelor erau lipsite de inventar.

În total, cu prilejul cercetărilor de salvare din anul 2017 în necropola de la Tigheci-*Valea Coznei,* au fost descoperite șapte piese arheologice (un pahar de sticlă, trei catarame, dintre care una de argint și două de bronz, un cuțitaș de toaletă de bronz, un fragment de cuțit de fier, un castron întregit, lucrat la roată din pastă fină cenușie) și circa 20 de fragmente de vase lucrate la roată din pastă fină și zgrunțuroasă. De asemenea, trebuie menționate și cele cinci vase întregi sau fragmentare provenite din acest cimitir și care au ajuns, prin eforturile dlui Ion Pușcașu, în colecțiile Muzeului de Istorie și Etnografie din Tigheci.

Întrucât aceste recipente de lut au rămas inedite, oferim mai jos descrierea lor detaliată:

1. Gâtul **(Fig. 13, 1)** aproximativ cilindric, puțin mai larg în partea superioară, al unei căni de mari dimensiuni, cu toarta din bandă, prinsă cu capătul de sus de partea superioară a gâtului. În zona de prindere a torții, gâtul prezintă o nervură în relief. Vasul a fost lucrat la roată din pastă fină cenușie și acoperit cu o angobă de culoare cenușiu-închisă (înălțimea gâtului 17 cm, diametrul gurii 9,7 cm).

2. Cană **(Fig. 13, 2)** cenușie lucrată la roată din pastă fină, având corpul aproximativ sferoidal, gâtul scund, gura pâlniformă și fundul inelar. Toarta din bandă lată, cu nervură longitudinală pe latura exterioară, se prinde cu capătul superior de gât, iar cu cel inferior de umăr. Gâtul este decorat cu linii verticale lustruite, încadrate sus și jos de câte o nervură în relief (înălțimea 19 cm, diametrul gurii 10 cm, diametrul maxim 16,5 cm, diametrul fundului 7,8 cm).

3. Castron **(Fig. 13, 3)** lucrat la roată din pastă fină cenușie de formă bitronconică, cu diametrul maxim aproximativ la mijlocul înălțimii, decorat cu o nervură pe umăr, marginea evazată și fundul concavat (înălțimea 8,5 cm, diametrul gurii 21,3 cm, diametrul fundului 7,4 cm).

4. Castron **(Fig. 13, 4)** aproximativ tronconic, cu profilul în formă de S, marginea răsfrântă la orizontală, umărul carenat și fundul inelar (înălțimea 7,7 cm, diametrul gurii 22,4 cm, diametrul fundului 8,1 cm).

5. Oală **(Fig. 13, 5)** de culoare cenușie, lucrată la roată din pasta semifină, cu nisip mărunt în compoziție, având corpul piriform, cu diametrul maxim în jumătatea lui superioară, buza ușor îngroșată evazată și fundul profilat (înălțimea 20,6 cm, diametrul gurii 13,8 cm, diametrul maxim 19 cm, diametrul fundului 8 cm).

Cu o singură excepție, recipientele descrise mai sus își găsesc analogii mai mult sau mai puțin frecvente între descoperirile culturii Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr.

Astfel, castroanele tronconice, care mai sunt numite străchini cu profilul în forma literei S, se întâlnesc în toate necropolele de tip Sântana de Mureș-Cerneahov investigate prin săpături ample. Dintre siturile mai reprezentative din aria vestică a acestei culturi cităm pe cele de la Dănceni[15], Budești[16], Bârlad-Valea Seacă[17] și Mihălășeni, unde castroanele tronconice apar foarte des, fiind divizate de O.-L. Șovan în șase variante diferite[18].

De asemenea, forma de castron bitronconic, cu diametrul maxim aproximativ la mijlocul înălțimii, este una dintre cele mai răspândite în cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, nelipsind aproape din nicio așezare sau necropolă cercetată prin săpături de anvergură. La Mihălășeni, unde castroanele sunt extrem de bogat documentate, vase similare au fost încadrate în *tipul 5c*[19], iar în complexul de la Budești – în *tipul 1b*, care se datează în faza III de evoluție a cimitirului[20].

La fel, oalele piriforme înalte, cu buza îndoită în afară, lucrate la roată din pastă zgrunțuroasă, se întâlnesc în diferite complexe de aspect Sântana de Mureș, deși mai rar decât oalele cu corpul sferoidal. Dintre analogii, le cităm pe cele de la Târgșor[21], Budești[22], Pogonești[23] și Mihălășeni, unde au apărut cel puțin 23 vase, grupate în *tipul 6b* de oale, datat în fazele II și III de funcționare a necropolei[24].

Tot caracteristice pentru complexele Sântana de Mureș-Cerneahov, mai ales pentru cele databile în fazele târzii ale acestei culturi, sunt și cănile mari cu corpul bitronconic ori globular, cu gâtul înalt, cilindric sau ușor tronconic, și marginea evazată. De exemplu, în marea necropolă de la Mihălășeni cănile de acest

[13] Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998, 401-405.
[14] Goodman, Armelagos 1985, 479-481.

[15] Рафалович 1986, табл. XX, 5; XIV, 10; XV, 7; LI, 4; LVIII, 1, 4.
[16] Vornic 2006, 225, fig. 145, 7, 8.
[17] Palade 2004, 195-196.
[18] Șovan 2005, 171, pl. 317, 153-158.
[19] Șovan 2005, 71-72, pl. 318, 164, 169, 171; 319, 175.
[20] Vornic 2006, 225, fig. 145, 4, 5.
[21] Diaconu 1965, pl. LXV, 3; LXVI, 1; LXXXI, 3; LXXXII, 3
[22] Vornic 2006. 221, fig. 143, 3.
[23] Mamalaucă 2007, 52, 56, pl. III, 2.
[24] Șovan 2005, 176, 186, pl. 321, 203; 387.

Fig. 13. Vase lucrate la roată din pasta fină (1-4) și nisipoasă (5), recuperate din morminte distruse.

fel au fost înglobate în *tipul 4a*, cronologic plasându-se în fazele II și III[25].

Referitor însă la cana cu gura pâlniformă și corpul sferoidal, forma respectivă își gasește analogii apropiate mai ales în complexele carpice și sarmatice din sec. II-III d.Hr.[26]. Această circumstanță ne face să ne îndoim de apartenența cănii în discuție la cimitirul din sec. IV d.Hr. cercetat de noi, vasul putând proveni mai degrabă dintr-un mormânt sarmatic mai timpuriu.

O altă categorie de inventar documentată în necropola antică de la Tigheci o constituie cataramele de metal, care se înscriu în rândul obiectelor vestimentare. După cum am menționat, prin cercetările din anul 2017 au fost descoperite trei asemenea piese, dintre care două în săpătură, iar una pe suprafața sitului. Potrivit sistemului de prindere pe curea, două exemplare se includ în tipul cataramelor cu garnitură pentru curea **(Fig. 5, 1,2)**, iar o piesă este cu veriga simplă, fără placă **(Fig. 5, 3)**. Trebuie menționat însă că nu este exclus ca și catarama fără garnitură să fi avut inițial armătură, dar care, la fel ca și spinul, s-a pierdut. Cataramele de la Tigheci își găsesc bune corespondențe atât în cimitirele înrudite din spațiul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, cât și în complexele arheologice din alte medii culturale[27].

25 Șovan 2005, 168, pl. 313, 17; 387.
26 Bichir 1973, 82, pl. CXXXII, 1, 2, 5 și fig. 16; Grosu 1995, 139, 192, fig. 5, 4, 5, 8.
27 Șovan 2005,154; Vornic 2006, 199-200.

Printre obiectele de bronz descoperite în necropola de la Tigheci se numără și un cuțitaș de toaletă. Piesa este de dimensiuni reduse și are lama dreaptă cu un singur tăiș, mânerul scurt și vârful rupt. Cuțitașe de acest tip s-au semnalat și în alte situri funerare de tip Sântana-Cerneahov, dintre care le menționăm pe cele de la Izvoare[28], Bârlad-Valea Seacă[29], Budești[30] și Mihălășeni, unde, este important de consemnat, toate piesele au fost încadrate în prima fază de evoluție a necropolei[31]. În mod evident, cuțitașele de toaletă, la fel ca și pensetele, la origine au fost romane, devenind cu timpul caracteristice mai multor cercuri culturale din *Barbaricum*.

O piesă mai rar întâlnită printre antichitățile de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din spațiul pruto-nistrean este paharul de sticlă verzuie, decorat cu fațete hexagonale și ove alungite. Recipientul se încadrează în *seria VII A* după E. Straume[32], cu datare în a doua jumătate a secolului IV și la începutul veacului următor[33]. Pahare de sticlă, ornamentate cu fațete hexagonale, întregi sau aproape întregi, în mediul culturii Sântana-Cerneahov s-au mai descoperit la Târgșor[34], Gavrilovka[35], Ranjevoe[36], Bârlad-Valea Seacă[37] și Mihălășeni[38]. Este interesant de menționat că cele mai multe dintre aceste pahare sunt de formă conică și prezintă patru sau cinci șiruri de fațete dispuse vertical, spre deosebire de exemplarul de la Tigheci, care este tronconic și are trei rânduri de fațete hexagonale. Un pahar cu decor similar celui descoperit de noi, dar care este conic și puțin mai înalt, provine din mormântul 117 al necropolei de la Mihălășeni, datat în faza finală de funcționare a complexului[39].

Generalizând datele prezentate mai sus, putem aprecia că, pe baza ritului și a practicilor funerare, a ceramicii, a cataramelor de metal și a paharului de sticlă, necropola Sântana de Mureș-Cerneahov de la Tigheci se încadrează cronologic în limitele sec. IV d.Hr., mai curând în a doua jumătate a acestui veac. Evident, săpăturile arheologice ulterioare vor oferi noi date și materiale necesare pentru precizarea cronologiei, dar și diferitor altor probleme ridicate de acest important sit funerar antic din bazinul Prutului Inferior.

28 Vulpe 1957, fig. 326, 1.
29 Palade 2004, 206.
30 Vornic 2006, 202-203.
31 Șovan 2005, fig. 4, 1.
32 Straume 1987, 36, 37, Taf. 7, 58, 63, 65:2.
33 Rau 1972, 135, 136, 166; Straume 1987, 37; Гавритухин 1999, 50-53.
34 Diaconu 1965, pl. CIX, 7.
35 Сымонович 1955, 296, 303, рис. 11, 5.
36 Сымонович, 1967, рис. 16, 1; 18, 25.
37 Palade 2004, 219, fig. 177,2.
38 Șovan 2005, 165, pl. 62, 13; 95, 17; 245, A, 12.
39 Șovan 2005, 45-46, pl. 62, 13; 387.

SUMMARY

RESCUE EXCAVATIONS ON THE CEMETERY OF CHERNYAKHOV TYPE FROM TIGHECI

The Tigheci necropolis of Chernyakhov culture is located on the north-east edge of the village on the northern slope of the Tigheci River valley and on the east side of an approximately north-south oriented valley, called the *Valea Coznei/Cozna Valley*, near *La Lutărie* natural landmark. The archaeological site was reported in the 1980's when an unauthorized career functioned in this place. The illegal extraction of clay has destroyed a considerable area of the cemetery, the dimensions of which are to be established. A bead of inlaid glassy paste, a neck of a large jar and four whole vessels (a pot, two bowls and a cup) of gray ceramics, worked on the wheel of fine paste or with fine sand in composition from the destroyed tombs are found today in the collections of the Museum of History and Ethnography in Tigheci.

In 2013 and 2015 the necropolis of the 4th century of Tigheci was surveyed through reconnaissance work by National Agency for Archaeology specialists, and it was revealed that the western part of the site is still being destroyed by soil erosion. This fact led that, in 2017, rescue research was carried out in the cemetery.

The archaeological excavations were carried out in an area, where a human skeleton was visible in the wall of the ravine, an area of about 62 sq. m being uncovered and five burials were discovered. Three burials (no. 1, 3 and 4) were oriented in the north-south direction, and two (no. 2 and 5) had the skeletons with the heads oriented to west. The depth of funerals varied between 0,5 and 2,3 m. The contour of the pits was perceived at a number of four burial, being approximately rectangular in shape, with vertical walls and right bottom. Two north-south oriented burials (no. 3 and 4) were completely destroyed in antiquity, and one, west oriented burial (no. 5), was partially damaged, affecting only the thoracic box of the skeleton. It should be noted that two graves were intersected: e.g. grave no. 4 was cut bu grave no. 5. Similarly, one of the graves (no. 4) was a twin one: the remnants of the two recovered skeletons belonged to an adult woman and a 4-7 year old child. The other four graves were of a 18-24 month old child (grave 2), a young man (grave 1) and a two women (graves no. 3 and 5) of 35-50 years.

Grave no. 3 contained a fragment of an iron knife and a bowl made on wheel of gray fine paste, found broken into pieces at the bottom of the pit, and a container of greenish semi-transparent glass decorated with hexagonal

faces was found in grave no. 5, near the skull. The rest of the burials has no inventory. Three buckles with oval-plated strings, two of which were bronze and silver, a bronze toilet knife, a piece of iron knife and some fragments of wheel vessels made of fine and crisp paste were also found in the layer of the culture of the necropolis.

Chronologically, based on rites and funerary practices, ceramics, metal buckles and glass containers, the Sântana de Mureș-Chernyakhov necropolis from Tigheci falls within the limits of the 4th century AD, rather in the second half of this century.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА МОГИЛЬНИКЕ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ ИЗ ТИГЕЧ

Некрополь культуры Сынтана де Муреш-Черняхов из Тигеч расположен к северо-востоку от села, на северо-западном склоне долины реки Тигеч и в восточной части долины с названием *Валя Козней*, ориентированной по линии север-юг, в урочище *Ла Путэрие*. Археологический памятник был отмечен в 1980-е гг., во время функционирования неавторизированного карьера в данном месте. Из-за работ по незаконной добычи глины, была разрушена значительная часть некрополя, точные размеры которого еще предстоит установить. В разрушенных могилах были обнаружены: стеклянная инкрустированная бусина, горловина большого сосуда и четыре целых сосуда (горшок, две миски и чашка) серого цвета, изготовленных на гончарном круге из мелкоструктурного теста или из теста с примесью мелкого песка. Все эти предметы сегодня находятся в коллекции Музея истории и этнографии села Тигеч благодаря стараниям его директора.

В 2013 и 2015 гг. на некрополе IV в. н.э. специалистами Национального агенства археологии проводились разведочные работы. Было установлено, что восточная часть памятника продолжает разрушаться из-за оползневых процессов. Исходя из особенностей данной ситуации, в 2017 году начались спасательные работы, итоги которых мы представляем.

Археологические раскопки проведены в зоне, где в профиле оврага был замечен человеческий скелет, а впоследствие вскрыта площадь около 62 кв.м., где обнаружено пять захоронений. Три комплекса (погребения 1, 3 и 4) были ориентированы по линии север-юг, а в двух других (2 и 5) скелеты распологались головами к западу. Глубина залегания могил варьировалась от 0,5 до 2,3 метров. Контур погребальных ям был зафиксирован у четырех захоронений, форма которых подпрямоугольная, с вертикальными стенами и прямым дном. Скелеты из двух погребений с ориентацией север-юг (3 и 4) были полностью разрушены еще в древности, а из одного с ориентацией восток-юг (5) – только частично: повреждена грудная клетка. Отметим, что погребение 4 перерезало погребение 5. Также подчеркнем, что погребение 4 оказалось парным захоронением: исследованные останки принадлежали взрослой женщине и ребенку 4-7 лет. Остальные четыре погребения принадлежали ребенку 1,5-2 лет (погребение 2), молодому мужчине (погребение 1) и женщинам (погребения 3 и 5) 35-50 лет.

В качестве инвентаря, в погребении 3 был обнаружен фрагмент железного ножа и сероглиняная миска, изготовленная на гончарном круге из мелкоструктурной пасты, найденная разбитой на дне ямы, а в погребении 5 у черепа скелета найден усеченно-конический кубок из зеленоватого полупрозрачного стекла, орнаментированный шестиугольными фасетками. В остальных захоронениях инвентарь не выявлен. В культурном слое некрополя также были обнаружены три пряжки с овально-сплющенными рамками, две из которых – бронзовые, а одна – серебряная, ножик, фрагмент железного ножа и несколько фрагментов керамики, изготовленных на гончарном круге из хорошо отмученной глины и грубого теста.

Хронологически, основываясь на погребальном обряде, керамике, металлических пряжках и стеклянном кубке, некрополь типа Сынтана де Муреш-Черняхов из Тигеч датируется IV в. н.э., а точнее – второй половиной столетия.

BIBLIOGRAFIE

Aufderheide, Rodriguez-Martin 1998: A.C. Aufderheide, C. Rodriguez-Martin, *The Cambridge Encyclopedia of Human Paleopathology* (Cambridge 1998).

Bichir 1973: Gh. Bichir, *Cultura carpică* (București 1973).

Buikstra, Ubelaker 1994: J.E. Buikstra, D.H. Ubelaker, *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains* (Fayetteville 1994).

Diaconu, 1965: Gh. Diaconu, *Târgșor. Necropola din secolele II-IV e. n.* (București 1965).

Goodman, Armelagos 1985: A.H. Goodman, G.J. Armelagos, *Factors Affecting the Distribution of Enamel Hypoplasia within the Human Permanent Dentition*, în *American Journal of Physical Anthropology* 68, 1985, 479-493.

Grosu, 1995: V. Grosu, *Sarmații în spațiul geto-dacic răsărite*an. AM XVIII, 1995, 133-186.
Mamalaucă 2007: M. Mamalaucă, *Necropola de secol IV de la Pogonești. Campania 1996*. AMT II, 51-56.
Mann, Hunt 2005: R.W. Mann, D.R. Hunt, *Photographic Regional Atlas of Bone Disease: A Guide to Pathologic and Normal Variation in the Human Skeleton* (Illinois, Springfield 2005).
Mays 1998: S. Mays, *The archaeology of human bones* (London, New York 1998).
Palade 2004: V. Palade, *Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea*) (București 2004).
Rau 1972: H. Rau, *Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. Nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weicsel-Rau*. Acta Prachistorica et Archaeologica 3, 1972.
Straume 1987: E. Straume, *Gläser mit Facettenschliff aus skandinavischen Gräbern des 4. und 5. Jahrhundert n. Chr.* (Oslo 1987).
Șovan 2005: O.L. Șovan, *Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni* (Târgoviște 2005).
Ubelaker 1979: D.H. Ubelaker, *Human Skeletal Remains: Excavation, Analysis and Interpretation* (Washington D.C. 1979).
Vornic 2006: V. Vornic, *Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești* (Chișinău 2006).
Vulpe 1957: R. Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936-1948* (București 1957).
Waldron 2009: T. Waldron, *Palaeopathology* (Cambridge, New York 2009).
Гавритухин 1999: И. Гавритухин, *Хронологические индикаторы финала черняховской культуры. Толстостенные кубки со шлифованной и пластической орнаментацией: конические и с выделенной ножкой (Эггерс 236-238, Страуме VI-IX*). В сб.: Сто лет черняховской культуре (Киев 1999), 48-86.
Гопкало 2008: О.В. Гопкало, *Бусы и подвески черняховской культуры* (Киев 2008).
Рафалович 1986: И.А. Рафалович, Данчены. *Могильник черняховской культуры III–IV вв. н.э.* (Кишинев 1986).
Сымонович 1955: Э.А.Сымонович, *Памятники черняховской культуры Северного Причерноморья*. СА XXIV, 1955, 282-316.
Сымонович 1967: Э.А. Сымонович, *Итоги исследования черняховских памятников в Северном Причерноморье.* МИА 139, 1967, 205-237.

05.06. 2019

SONDAJE ARHEOLOGICE DE SALVARE ÎN SITUL *LOGĂNEȘTI I* (RAIONUL HÎNCEȘTI)

Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Sergiu MATVEEV

Cuvinte cheie: Hallstatt timpuriu, cultura Sântana de Mureș-Cerneahov, Evul Mediu, morminte, cuptor, monede.

Key words: early Hallstatt, Chernyakhov culture, Middle Age, burials, oven, coins.

Ключевые слова: ранний гальштат, черняховская культура, средние века, погребения, печь, монеты.

Situl *Logănești I* este amplasat pe un pinten de terasă din partea stângă a văii râului Cogîlnic, la o distanță de aproximativ 1,5 km sud-est de satul Logănești și la circa 1 km spre est de șoseaua Hîncești-Logănești (**Fig. 1**). Obiectivul arheologic este caracterizat în *Repertoriul arheologic al raionului Hîncești*, întocmit în anul 1993 și rămas în manuscris[1], drept așezare pluristratigrafică, cu dimensiunile de 400x550 m, conținând un orizont getic din sec. IV-III î.Hr., unul medieval timpuriu (sec. VII-XI), urmat de alt orizont cultural din evul mediu târziu (sec. XVI-XVII). Același sit apare în repertoriul monumentelor getice publicat în monografia lui T. Arnăut zece ani mai târziu[2], cu specificarea prezenței orizonturilor culturale getic și medieval. Astăzi cea mai mare parte a sitului este ocupată de terenuri agricole, o livadă și de un teren necultivat, zona de sud a sitului fiind distrusă prin amenajarea unui iaz.

Fig. 1. Poziția geo-topografică a sitului *Logănești I*.

În vara anului 2017, Agenția Națională Arheologică a fost sesizată de către geodezul Iurie Lungu despre semnalarea unor oase umane în marginea drumului de țară din partea de vest a lacului, drum care fusese îndreptat de curând cu tehnica mecanizată. În urma unor prospecțiuni preliminare efectuate în data de 2 august 2017 la fața locului[3], s-a constatat că partea de sud a sitului a fost afectată de săparea dinspre lac a unui șanț de scurgere a apei pentru prevenirea ruperii digului. De asemenea, lucrările de îndreptare a drumului au scos la lumină și deteriorat două morminte de înhumație: unul surprins direct în drum, iar celălalt – în imediată apropiere, pe marginea de est a drumului. La o mică distanță spre sud au mai fost identificate resturile unui cuptor menajer, iar mai la sud, direct pe drum, o aglomerație de pietre, cu urme de arsură și cărbuni.

În scopul cercetării și recuperării materialului arheologic, ulterior primei deplasări la fața locului, în situl *Logănești I* au fost executate săpături de salvare, fiind trasate două casete de mici dimensiuni. Evident, un obiectiv important al investigațiilor a fost determinarea caracterului stratului cultural al sitului și încadrarea cât mai exactă din punct de vedere cultural-cronologic a complexelor și materialeor scoase la lumină. Cercetărilor de salvare a fost supusă porțiunea de teren din imediata apropiere a drumului

[1] Covalenco S. Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Hîncești, Republica Moldova Raionul Hîncești (Arhiva Arheologică a MNIM), 17.

[2] Arnăut T. Vestigiile secolelor VII-III a. Chr. de la Est de Carpați, Chișinău 2003, p. 231.

[3] Periegheza a fost efectuată de arheologii Vlad Vornic și Sergiu Matveev, însoțiți de geodezul Iurie Lungu.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 197-206.

Fig. 2. Mormintele 1 și 2, vedere dinspre sud.

de țară și chiar de pe unele segmente ale drumului. Totodată, au fost realizate și cercetări de suprafață în perimetrul sitului și în zona aferentă, care au permis determinarea dimensiunilor sitului respectiv și recuperarea unor materiale arheologice interesanate, aparținând la cel puțin trei orizonturi cultural-cronologice: Hallstatt timpuriu (cultura Chișinău-Corlăteni din sec. XII-X î.Hr.), epoca romană târzie (cultura Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr.) și ev mediu târziu (sec. XVI-XVII).

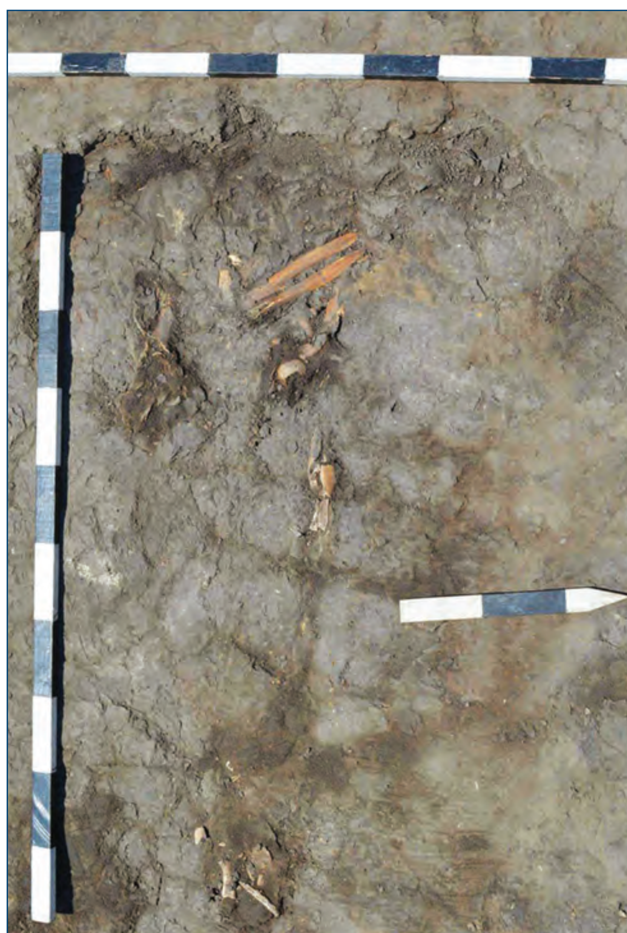
În cele ce urmează vom prezenta complexele descoperite, după care vom descrie și analiza pe scurt puținul material arheologic recuperat, urmând să facem și încadrarea lor cultural-cronologică corespunzătoare.

Mormântul 1 (**Fig. 2; 3**) a fost semnalat chiar în mijlocul drumului de țară, fiind distrus de lucrările de amenajare și curățare a acestuia. Din schelet, în poziție anatomică s-au păstrat doar o parte dintre oase: bazinul, partea superioară a femurului drept, resturi de la tibii și peroneie, vertebre, radiusul și falangele brațului stâng. După oasele aflate *in situ*, a fost stabilită poziția în decubit dorsal a scheletului, cu brațul stâng așezat pe bazin. Orientarea scheletului era vest-est, cu o mică deviere spre nord. După determinările antropologice efectuate de dna dr. Angela Simalcsik, scheletul a aparținut unui bărbat cu vârsta biologică cuprinsă între 35-50 ani. În stânga și în dreapta scheletului uman s-au descoperit resturi de lemn putrezit (nuiele?), care provin se pare de la sicriu. Conturul gropii mormântului nu a putut fi surprins.

Mormântul 2 (**Fig. 2; 4**) a fost semnalat la 1,3 m spre est de prima înhumație, într-un mal format prin nivelarea drumului de țară amintit. Inițial, pe marginea drumului a fost găsit maxilarul inferior provenit de la un schelet uman, îar în mal au fost observate alte oase umane. Pentru dezvelirea și cercetarea acestui mormânt, a fost trasată o casetă (nr. 1) de formă rectangulară, cu dimensiunile de 2,0x1,5 m și orientarea cu latura lungă vest-est. Solul din casetă reflectă intervenții clare legate de construirea iazului și a digului, dar și de îndreptarea periodică a drumului. Nivelul superior, până la adâncimea de 0,15-025 m, prezenta un amestec de cernoziom și lut, urmat de un strat de sol cenușiu închis, gros de circa 0,5 m, după care a apărut lutul galben neumblat.

Scheletul, descoperit la adâncimea de 0,16-0,29 m, s-a păstrat mai bine decât la primul mormânt, cu excepția craniului, a gambelor și a oaselor labelor picioarelor, care lipsesc, mormântul fiind distrus parțial de lucrările de amenajare a drumului și a digului iazului. Fiind săpată în solul cenușiu, dar și din cauza inteventiilor recente, groapa mortuară nu a putut fi surprinsă. Scheletul se afla pe spate în poziție întinsă, cu brațele așezate pe piept, fiind orientat pe direcția vest-est. Pe iliacul drept a fost identificată o piatră de gresie, cu dimensiunile de 10,5x7,5x5 cm, semnificația căreia ne scapă. Lungimea păstrată a scheletului era de 1,2 m. Conform studiului antropologic realizat de dna dr. Angela Simalcsik, scheletul din mormântul 2 aparține unui individ matur de sex masculin, cu vârsta la deces cuprinsă între 55-60 ani.

În cuprinsul casetei 1, mai ales sub scheletul uman, au fost găsite oase de animale, fragmente de lut ars și ceramică, care se datează în diferite perioade istorice. Câteva cioburi, între care un fragment de buză de strachină și altele de pereți prevăzute cu caneluri orizontale, provin de la vase lucrate cu mâna din pastă amestecată cu șamotă, cu arderea incompletă și culoarea variind de la cărămiziu la negru. După caracteristicile pe care le prezintă,

1

2

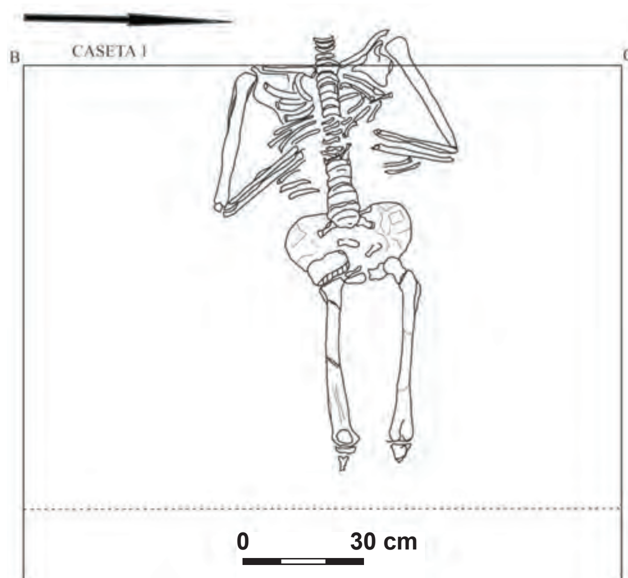
Fig. 3. Mormântul 1.

aceste resturi ceramice se atribuie culturii Chișinău-Corlăteni din sec. XII-X î.Hr.[4] Alte câteva fragmente ceramice provin de la vase lucrate la roată din pastă fină sau zgunțuroasă, apaținând locuirii din epoca romană târzie de tip Sântana de Mureș-Cerneahov. În fine, o grupă ceramică cuprinde fragmente de recipiente lucrate la roată este din pastă de calitate superioară, cu nisip fin în textură, și arse la roșu, unele fiind acoperite cu smalț colorat. Această ultimă olărie poate fi încadrată în tradiția ceramicii medievale din sec. XVI-XVII și a celei din perioada premodernă.

Cuptorul 1 **(Fig. 5)**. La circa 6 m spre sud-sud-est de cele două morminte, în peretele nordic al șanțului săpat dinspre iaz s-au surprins urmele unei instalații de foc sau, mai exact spus, ale unui unui cuptor menajer de lut, în mare parte distrus prin lucrările de excavare a solului. În scopul cercetării porțiuni păstrate a acestui complex, a fost trasată o casetă de formă rectangulară (nr. 2), cu dimensiunile de 2x1,5 m și orientarea nord-vest – sud-est. Drept rezultat, a putut fi dezvelit un segment de la un cuptor de uz casnic, care a fost amenajat după toate aparențele în aer liber, urmele vreunui complex locativ în acest loc nefiind depistate. Cuptorul respectiv a avut se pare o formă cvazirectangulară, fiind orientat pe direcția nord-sud, cu gura și eventuala groapă de alimentare cu combstibil, care nu s-au păstrat, aflate foarte probabil în partea sudică. Lungimea laturii nordice a cuptorului era de circa 1 m, latura vestică fiind păstrată pe o lungime de 0,8 m. Baza sau, mai bine spus, vatra instalației de foc, care era usor înclinată spre sud, se afla la adâncimea de 0,3-0,7 m de la suprafața actuală a solului, cupola puțin arcuită a cuptorului fiind păstrată mai bine în partea de est, până la înălțimea de 0,5 m. Vatra cuptorului prezenta un strat de lut ars de culoare cărămizie, cu grosimea de 6-10 cm, iar pereții, care erau tot din lipitură de lut arsă la roșu, fără urme de nuiele, aveau grosimea de 4-6 cm. Pe vatra cuptorului se găsea un strat de cenușă, gros de 0,5 cm, fără să fie depistate alte materiale arheologice. Cenușă, cărbuni de lemn și câteva resturi faunistice, provenite foarte probabil din această instalație de foc, au fost semnalate și pe fundul șanțului menționat, prin săparea căruia a fost distrus în cea mai mare parte complexul respectiv. De

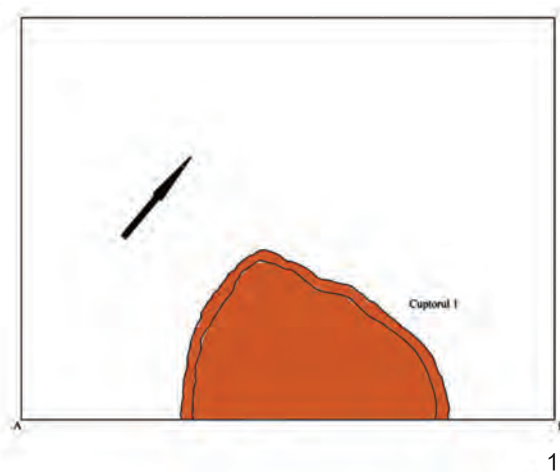
[4] Levițki 1994, fig. 65.

1

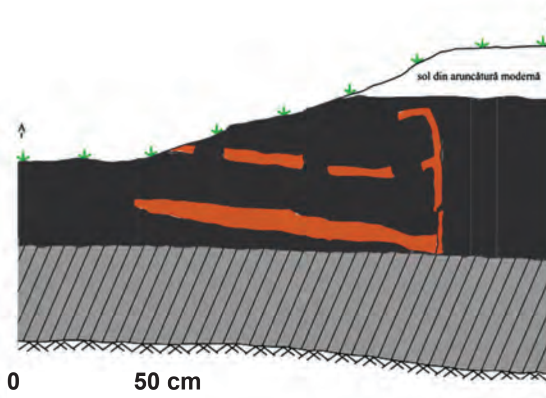

2

Fig. 4. Mormântul 2.

1

2

3

Fig. 5. Caseta 2, cuptorul 1: plan (1), profil sud-estic (2) și vedere de sus asupra cuptorului (3).

asemenea, din cuprinsul șanțului au fost recuperate șase fragmente ceramice lucrate cu mâna, dintre care evidențiem un fragment de oală cu brâu alveolar sub margine (**Fig. 9, 2**) și altul provenit de la un fund de vas (**Fig. 9, 3**).

Pentru încadrarea cultural-cronologică a cuptorului descris pe scurt mai sus, relevantă este descoperirea chiar sub vatra instalației a unui fragment de fund inelar, provenit de la un castron lucrat la roată din pastă fină cenușie, acoperit la exterior cu angobă neagră (**Fig. 9, 5; 10, 9**), tip de vas specific pentru cultura Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Trebuie menționat însă, că din perimetrul casetei 2, atât din preajma, cât și din pământul de sub cuptor, au mai fost găsite un fragment de sârmă de bronz, zece oase de animale și câteva resturi de vase lucrate cu mâna și la roată, atribuite locuirii hallstattiene și celei de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din epoca romană târzie.

Aglomerația 1 (**Fig. 6**). La circa 25 m spre sud de caseta 2 și la aproximativ 15 m spre vest de digul iazului, exact pe drum, a fost semnalată o aglomerație de formă neregulată, cu dimensiunile de 1,3x1,0 m orientată nord-vest – sud-est, care era alcătuită din pietre cu urme de foc, fragmente de lut ars și cărbune. De pe suprafața aglomerației respective au fost recuperate câteva fragmente de sârmă din fier, șapte cioburi ceramice și opt oase de animale. Dintre cioburi se remarcă două provenite de la un vas-clopot lucrat cu mâna din pastă grosolană, cu buza evazată, decorat cu un brâu simplu în relief pe umăr și cu suprafața prost prelucrată, prevăzută cu striuri verticale (**Fig. 9, 4; 10, 1**). Fără a face o atribuire categorică, acest vas, după formă și decor, își găsește analogii cel mai probabil în sortimentul ceramicii grupului hallstattian timpuriu de tip Holercani-Hansca.[5] Celelalte cioburi aparțin unor vase roșietice, smălțuite, lucrate la roată din pastă cu nisip fin în compoziție, care se atribuie epocii medievale târzii. Rostul acestei aglomerații de pietre este mai dificil de stabilit, aceasta reprezentând se pare urmele unei instalații de foc medievale târzii, care însă, spre regret, nu a putut fi cercetată complet.

***

În ceea ce privește materialul arheologic recuperat prin cercetările de suprafață, în primul rând trebuie menționate două monede de argint și o podoabă (ac de păr) de bronz argintat din evul mediu târziu, descoperite în diferite zone ale sitului[6].

1) O piesă reprezintă o coroană poloneză din timpul domniei lui Sigismund al III-lea (1587-1632), emisă în

Fig. 6. Aglomerația 1, vedere de sus.

Fig. 7. Monede de argint (1-2) și piesă de podoabă de bronz argintat (3) descoperite la suprafața solului.

[5] Levițki 1994a, pl. 14, 3.

[6] Piesele în cauză au fost gasite și transmise Agenției Naționale Arheologice de Iurie Lungu.

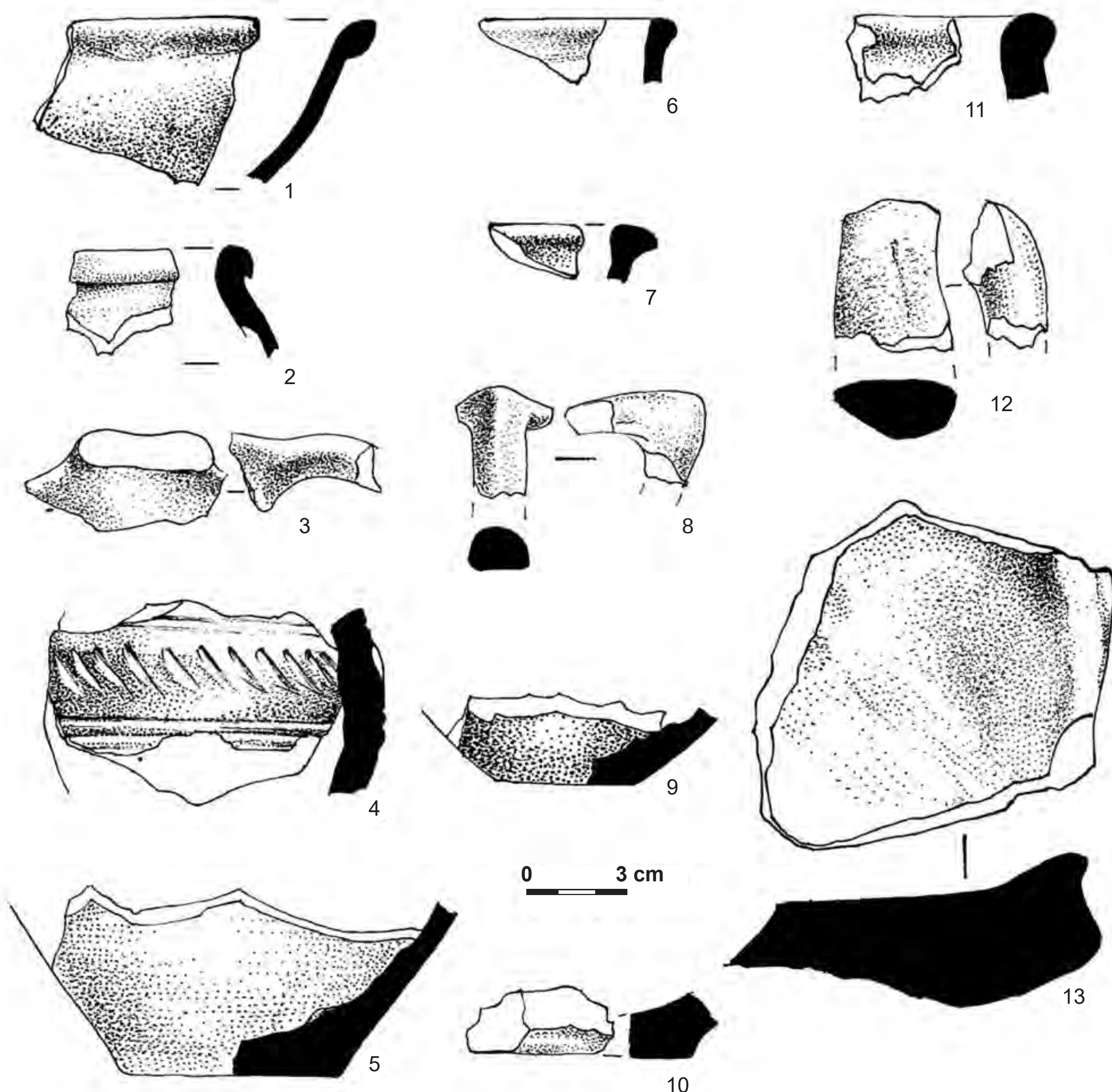

Fig. 8. Ceramică descoperită la suprafața solului.

anul 1626 la Bydgoszcz (Av. „+SIGIS III D G REX POLONIAE"; scutul Poloniei în centru. Rv. „SOLIDVS REGNI POLO; în centru monograma regelui; 1626) (**Fig. 7, 1**).

2) A doua monedă este un șiling livonian din perioada ocupației suedeze, din vremea lui Gustav Adolf (1611-1632), bătut la Riga în 1625. (Av. „[GVSTA ADOL] D G REX S"; monograma încoronată a regelui. Rv. „SOLIDVS CI[VI RIGEN]SIS 25"; stema orașului Riga) (**Fig. 7, 2**)[7].

3) Ac de păr (?) din bronz suflat cu argint, de formă circulară, prevăzut cu raze-colțuri pe margine, care amintesc de motivul solar sau floral. Pe una din fețe, podoaba a fost ornamentată în tehnica filigranului și a avut în mijloc încrustată o piatră sau o bucată de sticlă, care s-a pierdut. Pe partea dorsală, piesa are sudat un ac lung, cu un capăt ascuțit, puternic îndoit (**Fig. 7, 3**). Menționăm în context că, din câte cunoaștem, artefactul respectiv nu-și găsește analogii directe printre obiectele de podoabă medievale descoperite pe teritoriul Republicii Moldova și incluse până acum în circuitul științific. Piese de podoabă asemănătoare au fost identificate în tezaurul de la Sihleanu (com. Scorțanu Nou, jud. Brăila, România)[8].

[7] Boldureanu 2019, 477.

[8] Neamțu 1980, 78-80. Aducem sincere mulțumiri doamnei dr. Adriana Moglan (Complexul Muzeal Național „Moldova" din Iași) pentru sugestiile privind atribuirea funcțională și analogiile legate de acest tip de piese.

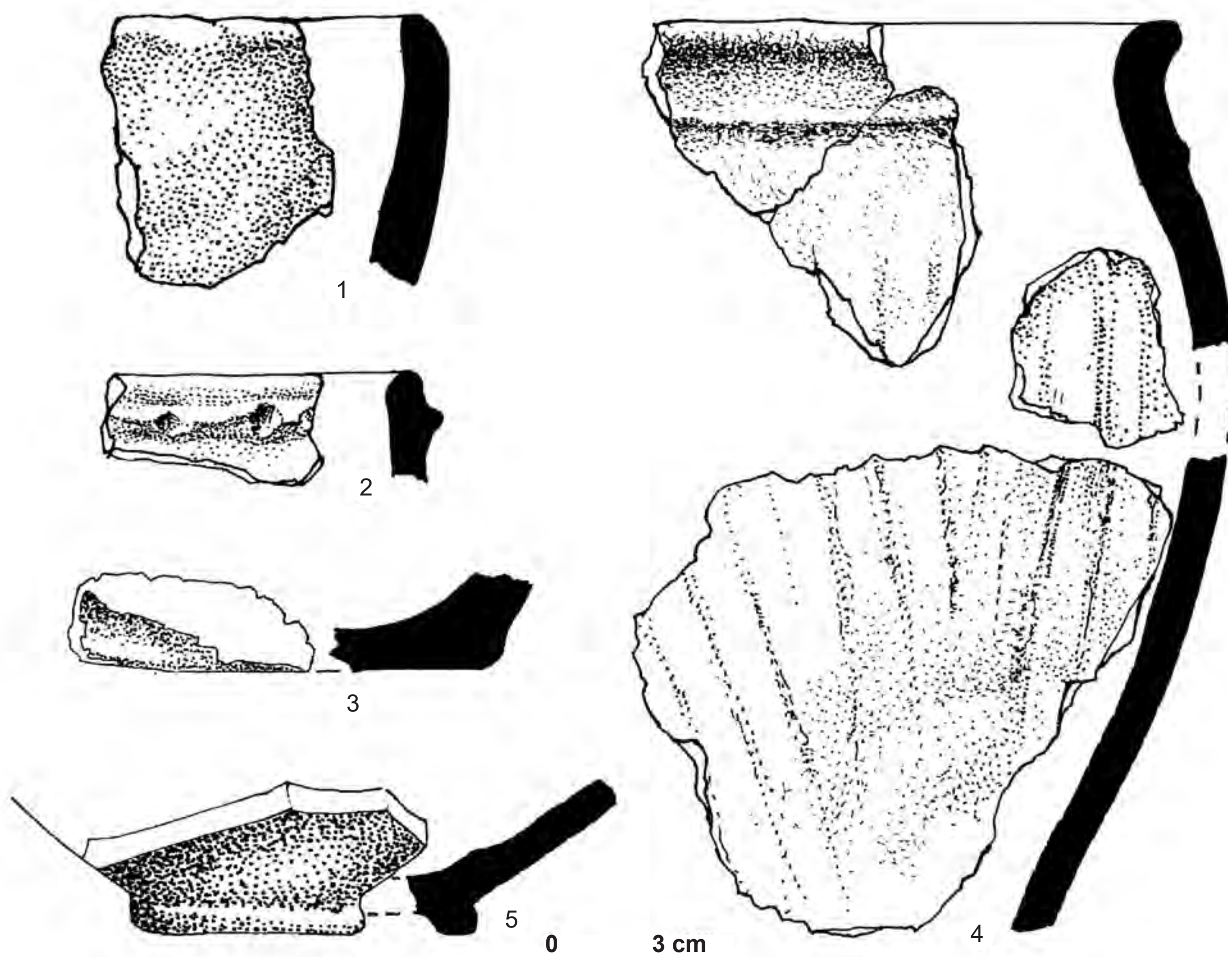

Fig. 9. Ceramică din casetele 1 (1) și 2 (2-3, 5) și din aglomerația 1 (4).

Din aceeași perioadă medievală târzie datează și o parte din ceramica descoperită pe suprafața sitului, precum și în cuprinsul primei casete și a aglomerației de pietre. Fragmentele la care ne referim provin de la vase confecționate la roata rapidă din pastă amestecată cu nisip fin și cu suprafața uneori smălțuită. Dintre cioburile mai semnificative, evidențiem un fragment de buză îngroșată în exterior, provenit de la un vas cu suprafața zgrunțuroasă (**Fig. 8, 2**); o toartă de vas (**Fig. 8, 3**); două fragmente de pereți de vase cu decor incizat și canelat, unul din ele aparținând unui vas globular smălțuit de culoare verde (**Fig. 8, 4**) și un fragment de fund plat de oală (**Fig. 8, 5**). Acest sortiment ceramic poate fi încadrat în tradiția olăriei medievale din sec. XVI-XVII și a celei din perioada premodernă. Aceleiași perioade istorice poate fi atribuit și un fragment de buză de recipient din fontă, descoperit la suprafața solului, în zona vestică a sitului (**Fig. 8, 1; 10, 4**).

Un alt orizont cultural documentat prin ceramică lucrată la roată este cel de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din sec. IV d.Hr. Materialul ceramic datând din această epocă cuprinde resturi de amfore romane și de vase cenușii, lucrate din pastă fină și zgrunțuroasă. Fragmentele de amfore provin de la recipiente executate din pastă nisipoasă de culoare cărămizie, tipul cărora este mai dificil de stabilit. Cât privește cioburile din pastă zgrunțuroasă, ele provin mai ales de la oale fără torți, care aveau corpul bombat și buza evazată, îngroșată la exterior (**Fig. 8, 2, 7**) și fundul plat (**Fig. 8, 9; 10, 2**). Dintre fragmentele de vase din pastă fină, remarcăm o toartă de cană, o buză de castron (**Fig. 8, 6; 10, 7**) și un fund inelar de la un castron având suprafața exterioară acoperită cu angobă neagră (**Fig. 9, 5**). Amintim că acest din urmă ciob a fost găsit sub vatra cuptorului de lut, constituind un indiciu clar pentru atribuirea acestei instalații de foc așezării de tip Sântana de Mureș-Cerneahov din epoca romană târzie. Menționăm în context că instalații de foc similare, recte cuptoare de lut menajere sau de uz casnic, au mai fost descoperite în așezările culturii Sântana de Mureș-Cerneahov de la

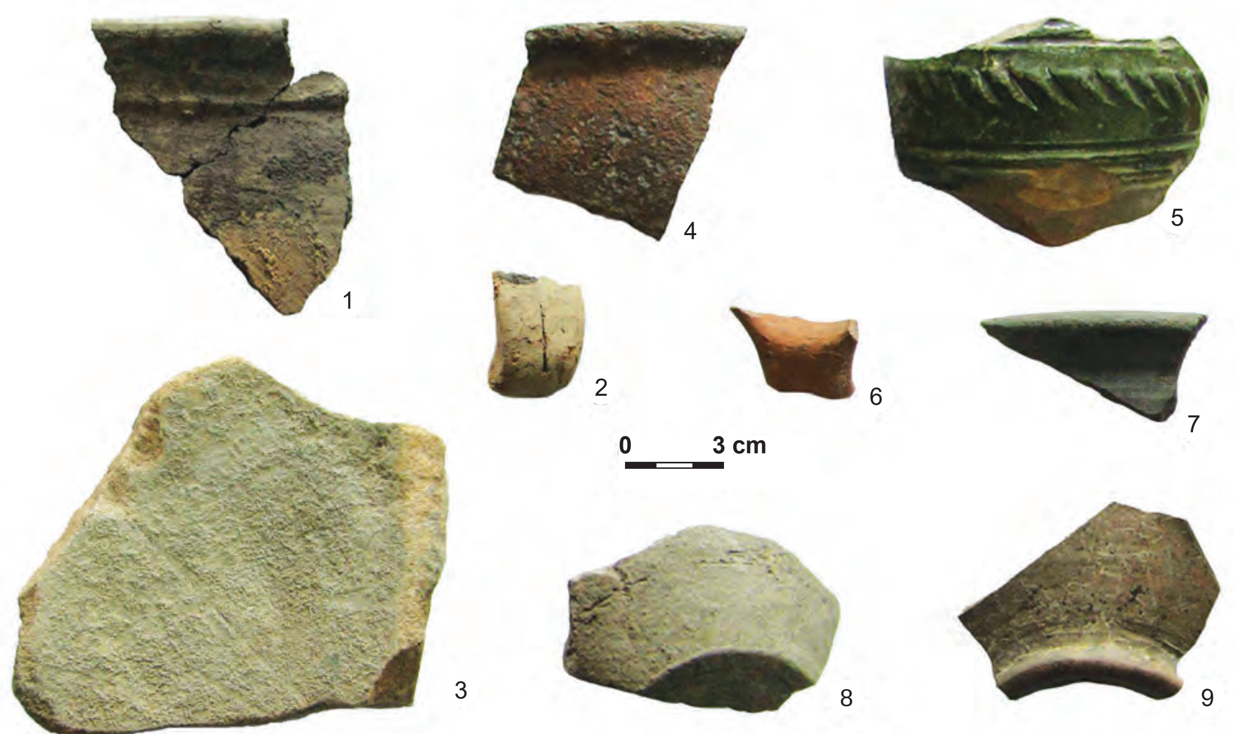

Fig. 10. Ceramică lucrată cu mâna (1-3) și la roată (5-9), râșniță de piatră (3) și fragment de vas de fontă (4).

Polocin-*Călălboaia* (com. Pogănești, jud. Vaslui)[9] și Lipoveni (r-nul Cimișlia), în situl din bazinul Cogâlnicului fiind scoase la lumină prin săpături de salvare tocmai trei asemenea complexe arheologice[10].

În fine, cel mai vechi orizont cronologic documentat prin cercetările noastre în situl stratificat *Logănești I* corespunde Hallstattului timpuriu (sec. XII-X î.Hr.). Locuirea din această perioadă este reprezentată deocamdată prin diferite fragmente ceramice lucrate cu mîna, aceleiași așezări aparținând, după toate probabilitățile, și o râșniță primitivă din piatră, găsită *passim* (**Fig. 8, 13; 10, 3**). Referitor la cioburi, ele provin de la vase lucrate din pastă amestecată cu șamotă și arse incomplet și neuniform, culoarea variind de la cărămiziu la cenușiu și negru. Dintre aceste fragmente, remarcăm o buză (**Fig. 8, 11**) și un fund de oală (**Fig. 8, 10**) și două torți de căni de diferite tipuri (**Fig. 8, 8, 12; 10, 2**). Caracteristicile tehnologice și stilistice ale ceramicii respective corespund tradițiilor olăritului din Hallstattul timpuriu (sec. XII-X î.Hr.), așezarea respectivă putând aparține culturii Chișinău-Corlăteni.

***

Analiza, fie și mai puțin amănunțită, a vestigiilor arheologice descoperite în situl *Logănești I* dovedește existența în perimetrul acestuia a cel puțin trei nivele de locuire: hallstattian timpuriu (tip Chișinău-Corlăteni, sec. XII-X î.Hr.), antic târziu (tip Sântana de Mureș-Cerneahov, sec. IV d.Hr.) și medieval târziu. Materialul ceramic, dar mai ales cele două monede de argint, atestă clar aici o locuire din perioada sec. XVI-XVII. Judecând după elementele de rit și ritual, tot din evul mediu târziu se datează și cele două morminte de înhumație, care făceau parte foarte probabil dintr-un cimitir creștin, a cărui mărime și cronologie urmează încă a fi precizate. Cât privește orizontul getic și medieval timpuriu, consemnate de unii arheologi ca fiind atestate în acest sit arheologic de la Logănești, trebuie subliniat că prin investigațiile noastre perieghetice și de salvare ele nu au putut fi documentate. Rămâne ca viitoarele cercetări de teren să furnizeze materiale și date mai relevante, în măsură să contribuie la cunoașterea mai aprofundată a particularităților acestui important sit arheologic de pe valea Cogîlnicului.

9 Mamalaucă, Oancă 2019, 206-218, pl. III-V.
10 Matveev, Vornic, 2014, 74-76, fig. 9-10; Matveev, Vornic, 2015, 26, fig. 8-9; Matveev, Vornic, 2016, 64, fig. 5-6.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL RESCUE SURVEYS OF *LOGĂNEȘTI I* SITE (HÎNCEȘTI DISTRICT)

In the summer of 2017, the specialists of the National Agency for Archaeology were notified about the discovery of human bones on a country road on the NW part of the lake, located at 1 km east from the Hîncești-Logănești road and about 1,5 km south-east from the Logănești village. It turned out that the remains were located in the *Logănești I* archaeological site perimeter, being extracted after the straightening of the mentioned country road. Undertaking a more detailed surface prospecting, there could be marked traces of two burial tombs. One was detected on the road and the another — in its eastern edge, as well as remnants from various other destroyed complexes, including the agglomeration of stones and burned clay. It was also found that the southern part of the site was affected by the digging a ditch. As a result, a clay furnace was observed, partially destroyed by excavation works in the northern profile of the ditch.

Grave 1 was almost completely destroyed by the straightening works of the country road. Only a few fragments were kept from the skeleton assigned to a man of 35-50 years. Judging by bones' position *in situ*, the weast-east orientation and the dorsal position of the deceased were established, with the left arm placed on the pelvis. To the left and to the right of the skeleton there were observed rotten wood remnants, coming from the coffin. The grave pit contour could not be determined.

Two trenches, both of 1,5×2,0 m in size, were excavated to research the grave 2 and the furnace.

Grave 2 was discovered on the same line as grave 1, at 1,3 m to east, in the edge of the road. The complex was partly destroyed by the road works. The skeleton, at a depth of 16-29 cm, was preserved relatively well, with the exception of the skull, legs and feet bones that were missing. The pit shape was not identified. The skeleton, belonging to a 55-60 year-old man, was lying on his back, in a stretched position, with his arms on his chest. A grit stone with dimensions of 10.5×7.5×5.0 cm was discovered on the right iliac crest.

Under the level of the grave 2 there were found the animal bones, fragments of burned clay and ceramics belonging to the dwelling of early Hallstatt and the late Roman period.

Furnace 1 was discovered at 6 m south-east from grave 2 in the northern wall of the ditch. Only a part of the furnace, on a maximum length of 1,26 m and a height of 0.2-0.5 m was preserved. The complex was approximately rectangular, with horizontal fireplace and arched walls. The base thickness was 6-10 cm, and the wall thickness was 4-6 cm. Under the hearth of the furnace a Chernyakhov type vessel bottom fragment made on wheel was discovered. Nearby some bones of animals and hand-made pottery fragments, characteristic for early Hallstattian period were found.

The analysis of the ceramic material recovered from the surveys and from the surface suggests the existence in the *Logănești I* site perimeter of at least three living levels. They could be dated back to early Hallstatt (Chișinău-Corlăteni culture), late Roman period (Sântana de Mureș-Chernyakhov culture) and late Middle Ages (16-17th centuries). The identified graves certainly belong to a medieval cemetery.

РЕЗЮМЕ

СПАСАТЕЛЬНЫЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ПАМЯТНИКЕ *ЛОГЭНЕШТЬ I* (ХЫНЧЕШТСКИЙ РАЙОН)

Летом 2017 года специалисты Национального агентства археологии были проинформированы об обнаружении человеческих костей на проселочной дороге со стороны северо-запада от озера, расположенного в 1 км к востоку от дороги Хынчешть-Логэнешть и около 1,5 км северо-восточнее от с. Логэнешть. По прибытию на место, выяснилось, что останки находились на территории археологического памятника *Логэнешть I* и были обнаружены после работ по выравниванию проселочной дороги. В результате более детального наземного обследования, были обнаружены следы двух захоронений: одно на дороге, другое в восточной части, а также остатки различных разрушенных комплексов, в том числе скопление камней и обмазки. Также было установлено, что южная часть памятника пострадала, поскольку со стороны озера была выкопана канава, при этом, в северном профиле канавы была обнаружена глиняная печь, частично разрушенная в результате земляных работ.

Погребение 1 было почти полностью разрушено работами по выравниванию проселочной дороги. От скелета, принадлежащего мужчине 35-50 лет, сохранилось всего несколько фрагментов. Судя по костям *in situ*, были установлены ориентировка по линии запад-восток и положение умершего (вытянутое на спине), причем левая рука лежала на тазу. Слева и справа от скелета лежали фрагменты сгнившего дерева, оставшиеся от гроба. Контур могильной ямы не прослеживался.

Для того, чтобы исследовать погребение 2 и очаг, были заложены две траншеи размером 1,5×2,0 м.

Погребение 2 было обнаружено на той же линии, что и погребение 1, на расстоянии 1,3 м к востоку, на берегу, у обочины дороги. Комплекс был частично разрушен работами по обустройству дороги и плотины озера. Скелет на глубине 16-29 см сохранился относительно хорошо, за исключением отсутствующих черепа, голеней и стоп. Яма не была прослежена. Скелет, принадлежащий 55-60-летнему мужчине, лежал на спине, в вытянутом положении, руки располагались на груди. На правой подвздошной кости был обнаружен плиточный камень размером 10,5×7,5×5,0 см.

Под погребением 2 были найдены кости животных, фрагменты обмазки и керамики, относящиеся к жилищу раннего железного века и к позднеримскому периоду.

Печь 1 была обнаружена в 6 м к юго-востоку от погребения 2, в северной стенке рва. Сохранилась лишь часть печи, длиной максимум до 1,26 м и высотой до 0,2-0,5 м. В плане комплекс казался почти прямоугольным, с горизонтальным очагом и арочными стенами. Толщина основания составляла 6-10 см, а толщина стенок 4-6 см. Под очагом печи был обнаружен фрагмент дна гончарного черняховского сосуда, а рядом несколько костей животных и лепных черепков, характерных для раннего гальштата.

Анализ керамического материала из шурфов и с поверхности показывает, что на памятнике *Логэнешть I* существовали, по крайней мере, три хронологических горизонта, относящихся к раннему гальштату (культура Кишинэу-Корлэтень), позднеримскому периоду (культура Сынтана-де-Муреш-Черняхов), и позднему средневековью (XVI-XVII вв.). Обнаруженные погребения, безусловно, относятся к средневековому кладбищу.

BIBLIOGRAFIE

Arnăut 2003: T. Arnăut, *Vestigiile secolelor VII-III a. Chr. de la Est de Carpați* (Chișinău 2003).

Boldureanu 2019: A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor monetare (XII-XIII).* Tyragetia, s.n., vol. XIII [XXVIII], nr. 1, 2019, 475-479.

Corobcean, Vornic, Matveev 2018: A. Corobcean, V. Vornic, S. Matveev, *Sondaje arheologice de salvare în situl Logănești I (r-nul Hîncești).* In: Cercetări arheologice în Republica Moldova: Campania 2017: Sesiunea Națională de Rapoarte, 18 aprilie 2018: Program: Rezumatele comunicărilor (Chișinău 2018), 78-80.

Covalenco 1993: S. Covalenco, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Hîncești, Republica Moldova* (manuscris Arhiva ANA).

Levițki 1994: O. Levițki, *Cultura Hallstattului canelat de la răsărit de Carpați* (București 1994).

Levițki 1994a: O. Levițki, *Grupul Holercani-Hansca. Aspectul pruto-nistrean al complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată.* In: *Relations thraco-illyro-helleniques. Actes du XIVe Symposium National de Thracologie* (București 1994), 219-256.

Mamalaucă, Oancă 2019: M. Mamalaucă, M. Oancă, *Un cuptor de uz casnic descoperit în așezarea din Punctul „Călălboaia", sat Polocin, com. Pogonești, jud. Vaslui.* AMT XIII, 2019, 206-218.

Matveev, Vornic 2014: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetări de salvare la Lipoveni (r-nul Cimișlia) efectuate în anul 2013. Date preliminare.* APRM I, 2014, 65-78.

Matveev, Vornic 2015: S. Matveev, V. Vornic, *Date preliminare privind cercetările de salvare efectuate la Lipoveni (r-nul Cimișlia) în anul 2014.* APRM II, 2015, 21-32.

Matveev, Vornic 2016: S. Matveev, V. Vornic, *Cercetările arheologice de salvare de la Lipoveni (r-nul Cimișlia) din anul 2015. Date preliminare.* APRM III, 2016, 61-64.

Neamțu 1980: E. Neamțu, *Le trésor d'objets de parure et de monnais découvert à Sihleanu (comm. Scorțaru Nou, dép. de Brăila)*. Dacia, n.s., XXIV, 1980, 341-353.

11.12.2019

INVESTIGAȚIILE ARHEOLOGICE LA SITUL *TUZARA I* (RAIONUL CĂLĂRAȘI) DIN ANUL 2017

Andrei COROBCEAN, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: așezare, locuință, gropi menajere, evul mediu timpuriu, mormânt, epoca romană.

Key words: settlement, dwelling, pits, early Middle Ages, burial, Roman period.

Ключевые слова: поселение, жилище, хозяйственные ямы, раннее средневековье, погребение, римское время.

În toamna anului 2017, Agenția Națională Arheologică, în cooperare cu Universitatea de Stat din Moldova, a efectuat cercetări preventive în situl arheologic *Tuzara I* (com. Tuzara, r-nul Călărași), având drept scop descărcarea de sarcină arheologică a suprafeței aflate în zona conductei de gaz Ungheni-Chișinău. Descoperit în anul 2015 de către cercetătorii Sergiu Bodean, Sergiu Popovici și Sergiu Tabuncic, obiectivul arheologic la care ne referim este amplasat pe panta septentrională a văii râului Bîc, în partea de nord a drumului local L416, la distanța de 0,8 km nord-vest de satul Novaci și la circa 3 km vest-nord-vest de com. Tuzara (**Fig. 1**), având o suprafață estimativă de aproximativ 11900 m.p.

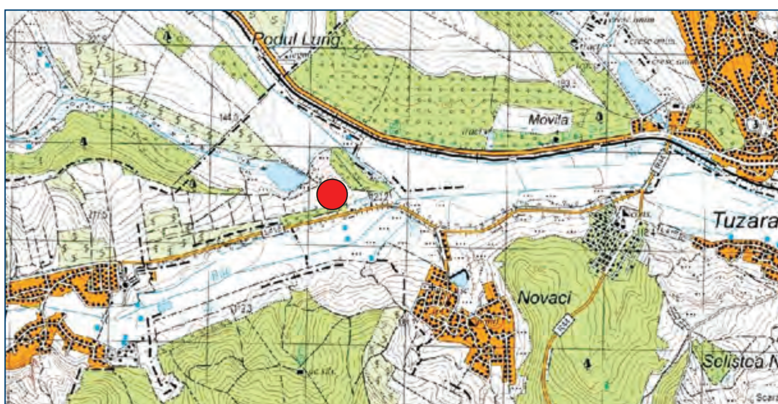

Fig. 1. Localizarea sitului *Tuzara I* (1).

Situl *Tuzara I* ocupă o poziție relativ dominantă, asigurând o vizibilitate destul de largă. Actualmente acesta este ocupat în totalitate de terenuri agricole, suprafața cultivată facilitând descoperirea materialului de suprafață, care s-a dovedit a fi relativ modest: fragmente ceramice lucrate cu mâna din pastă grosieră caracteristice sec. VI-VII, două fragmente din gâtul unei amfore romane din sec. II d.Hr. și câteva cioburi mici din evul mediu târziu. De asemenea, în zona sud-estică a sitului a fost identificat un fragment de calotă craniană umană[1].

Săpătura arheologică a constat dintr-o secțiune mare, cu dimensiunile de 3x180 m, trasată pe linia axului preconizat al gazoductului, care are orientarea est-nord-est – vest-sud-vest. Împărțirea secțiunii a fost realizată în carouri de 3x3 m, iar în cazurile care necesitau cercetarea completă a complexelor identificate au fost deschise casete alăturate de dimensiuni variabile. Astfel, secțiunea și anexele alăturate acesteia înscrie o suprafață totală de peste 590 m.p. (**Fig. 2**). Săpăturile au fost efectuate pe straturi orizontale cu grosimea de 20 cm. Stratigrafia secțiunii prezintă un nivel de până la 0,5 cm afectat de lucrările agricole, conținând cernoziom și resturi de vegetație. Acesta este urmat de un strat de sol cenușiu și brun, care corespunde nivelului antic de călcare, afectat parțial de plugul de plantaj. Materialul arheologic este foarte slab reprezentat în stratul de cultură, concentrarea lui maximă fiind sesizată în zonele complexelor care s-au conturat la adâncimea de circa 0,5 m de la suprafața actuală de călcare a solului.

Drept rezultat al săpăturilor, în total, au fost identificate și cercetate complet sau parțial 24 de complexe, dintre care patru locuințe adâncite în sol, șase aglomerări de lut ars, 13 gropi menajere și un mormânt de înhumație. Cu excepția înmormântării, care se atribuie culturii sarmaților din sec. II-III d.Hr., toate cele-

[1] Determinările antropologice au fost realizate de doamna dr. Angela Simalcsik, cercetător științific la Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 207-220.

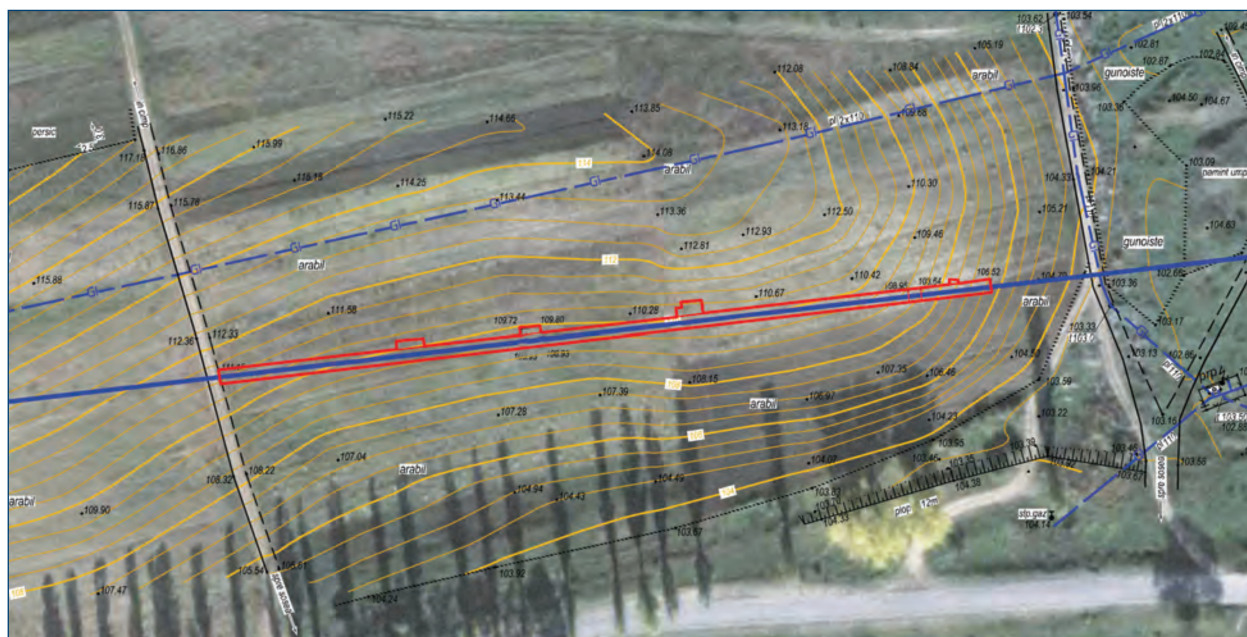

Fig. 2. Schița topografică (2) a sitului *Tuzara I* și a secțiunii nr.1.

lalte complexe aparțin unei așezări medievale timpurii, databile în sec. VI-VII d.Hr. Dintre complexele de locuire se evidențiază două locuințe parțial adâncite în sol, care au putut fi degajate complet.

Locuința 1 (**Fig. 3, 1-2**) a fost identificată în carourile 25-26, la adâncimea de 0,50-0,65 m, descriind inițial forma unei îngrămădiri de pietre de calcar și gresie, de dimensiuni mici și mijlocii, așezate în două-patru rânduri. Fiind surprins doar parțial lângă peretele nordic al secțiunii, complexul a fost degajat complet numai după trasarea unei casete (nr. 1), cu dimensiunile de 1,5x4,5 m. Printre pietrele din aglomerație, majoritatea având urme de ardere, au fost depistați cărbuni de lemn, pigmenți de lut ars, precum și câteva fragmente de vase lucrate cu mâna din pastă grosieră. Aglomerația de pietre avea dimensiunile de 1,60x2,16 m, grosimea de 0,15-0,16 m și orientarea nord-sud, reprezentând dărâmăturile unui cuptor de tip pietrar, cu care era înzestrat un complex de locuire adâncit în sol, al cărui contur a fost surprins parțial. La limita de nord a aglomerației se găsea o placă de piatră cu înălțimea de 22 cm, lățimea de 20 cm și grosimea de 2,5-3 cm, așezată vertical. O piatră asemănătoare, dar răsturnată spre interior, s-a surprins în marginea de vest a aglomerației. După curățarea aglomerației de pietre și răzuirea zonei adiacente s-a putut stabili cu aproximație conturul și dimensiunile locuinței, a cărei latură de nord avea lungimea de 2,4 m, iar cea de est de circa de 3,6 m. În umplutura complexului, spre sud-est de pietrar, s-au găsit câteva fragmente de vase lucrate cu mâna din pastă grosieră.

După demontarea aglomerației de pietre, în colțul de nord-vest al complexului s-a conturat vatra cuptorului, care avea forma oval-rectangulară, cu dimensiunile de 0,5x0,7 m (**Fig. 3, 3**). Aceasta prezenta o structură de lut ars de culoare cenușiu-închisă, iar pe margini roșietică-cenușie. Culoarea cenușie-închisă vatra a obținut-o de la cărbunii de lemn care acopereau amenajarea, în capătul ei estic fiind semnalată și cenușă. În afară de două oase mici de animale, pe vatră n-au fost semnalate alte resturi arheologice.

Din sortimentul ceramic al locuinței 1 se evidențiază câteva fragmente de la un vas lucrat cu mâna din pastă grosolană, cu șamotă de granulație mare în compoziție. Recipientul era de tip borcan cu corpul bitronconic, marginea evazată și fundul drept, fiind ars oxidant, dar neuniform și incomplet (**Fig. 3, 4**). Un alt ciob provine de la un vas cu profilul drept și pereții subțiri, ornamentat cu brâu în relief.

La baza locuinței 1, în marginea ei de est, a fost surprinsă o groapă, marcată cu nr. 1, de formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,50x0,66 m și adâncimea de 0,09 m de la nivelul identificării. În groapă s-a găsit un singur fragment de vas lucrat cu mâna din pastă grosieră. Sub dărâmăturile pietrarului din locuința 1, la 0,3 m spre sud de vatra cuptorului, s-a depistat o groapă (nr. 7), de formă ovală în plan, cu dimensiunile de 0,34x0,45 m și adâncimea de de cca 0,1 m, din care au fost recuperate cinci pietre mici și cărbuni de lemn. Groapa 2 a fost surprinsă la est de locuința 1, la aproximativ 0,3 m spre nord-est de groapa 1, la limita carourilor 25-26 și a casetei 1. Groapa avea formă ovală în plan, cu dimensiunile de 1,1x1,5m, pereții ușor înclinați în partea de est și verticali în partea de nord, fundul drept și adâncimea de 0,2 m de la nivelul identificării și de 1,03 m de la suprafața actuală

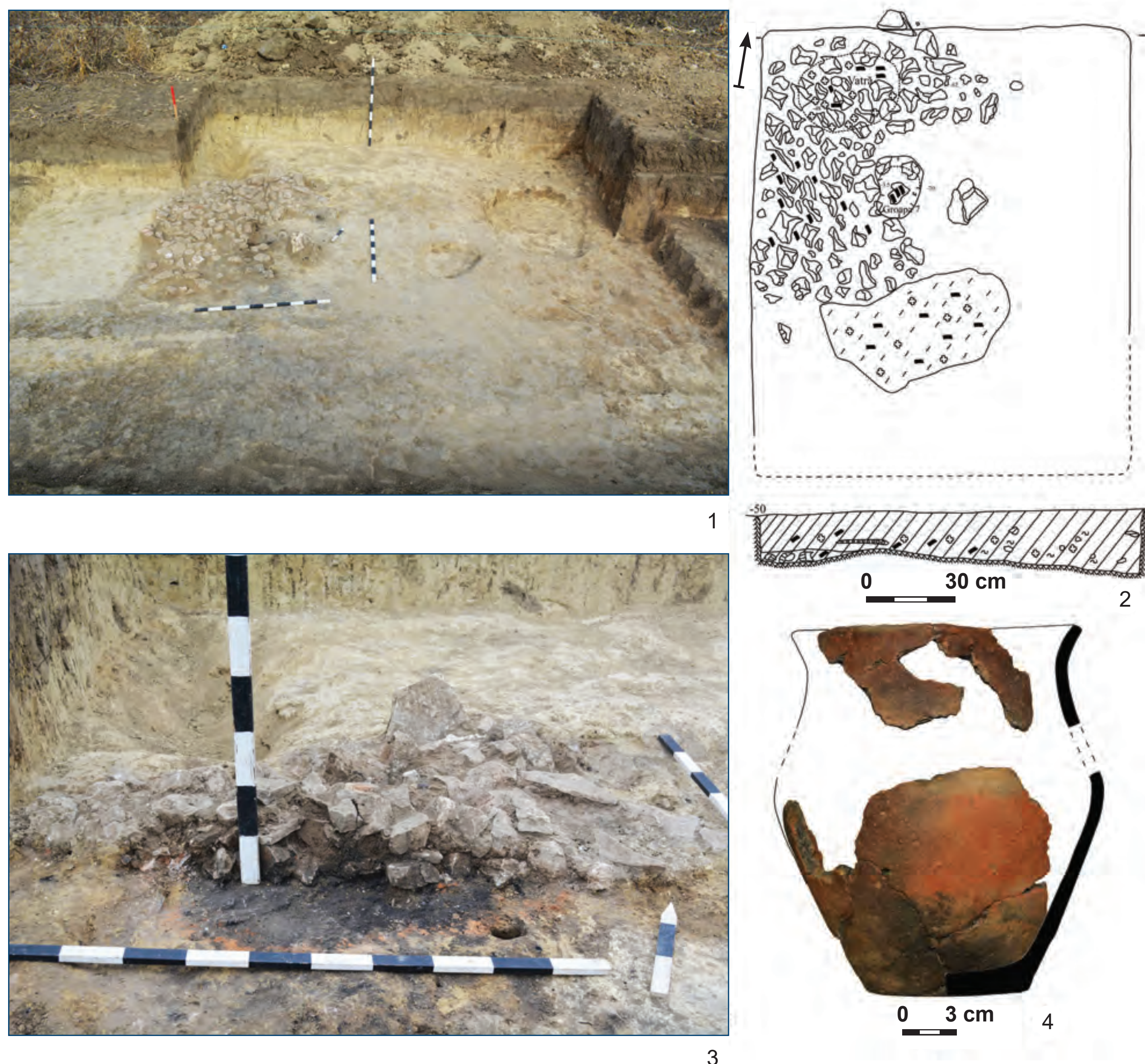

Fig. 3. Complexul 1, plan și profil (2) și imagini foto (2-3), vas ceramic descoperit în complexul 1 (4).

a solului. Umplutura gropii 2 prezenta sol cenușiu-deschis, amestecat cu lut, în care s-au găsit câteva cioburi, oase de animale și pietre mici.

Locuința 2 (**Fig. 4; 5,1-2**) a fost descoperită în cuprinsul carourilor 36-38, în jumătatea nordică a secțiunii, la adâncimea de 0,7 m de la nivelul actual de călcare a solului. Pentru degajarea completă a complexului, inițial s-a trasat spre nord o casetă, notată caseta 3, cu dimensiunile de 3x6 m, iar ulterior încă o anexă, marcată caseta 3a, cu dimensiunile de 1x5 m. Locuința 2 avea formă aproximativ rectangulară, cu lungimea laturii estice de 4,1 m, a laturii vestice de 3,8 m, a laturii de sud de 3,7 m și a celei de nord de 3,6 m. În partea de nord-est a acestui complex, la adâncimea de 0,7-1,1 m, s-a surprins o aglomerație de pietre de calcar și gresie, care constituia ruinele unei instalații de foc, mai exact ale unui cuptor de tip pietrar. Aglomerația avea lungimea de 1,9 m, pe direcția nord-sud, și de 2,2 m, pe linia vest-est. Printre pietre au fost semnalate fragmente de cărbune de lemn, pigmenți de lut ars și bucăți de vase de lut, inclusiv de tipsii. Sub îngrămădirea de pietre, în colțul de nord-est al locuinței a fost depistată vatra cuptorului (**Fig. 4, 1; 5, 2**), care avea formă cvazi-rectangulară, cu dimensiunile de 0,4x0,8 m, în mijloc prezentând o alveolare. Pe latura de nord a vetrei a fost semnalată o placă de gresie cu dimensiunile de 45x14-28x4-5 cm, provenind de la baza pietrarului.

În cele patru colțuri și pe mijlocul laturilor de est și de vest ale locuinței 2 au fost surpinse șase gropi de par, de formă ovală în plan, cu dimensiunile de circa 0,4x0,5 m și cu adâncimea de 0,40-0,45 m de la nivelul identificării. Umplutura gropilor prezenta sol cenușiu sau castaniu, uneori în amestec cu mici fragmente ceramice, lut ars și oase de animale.

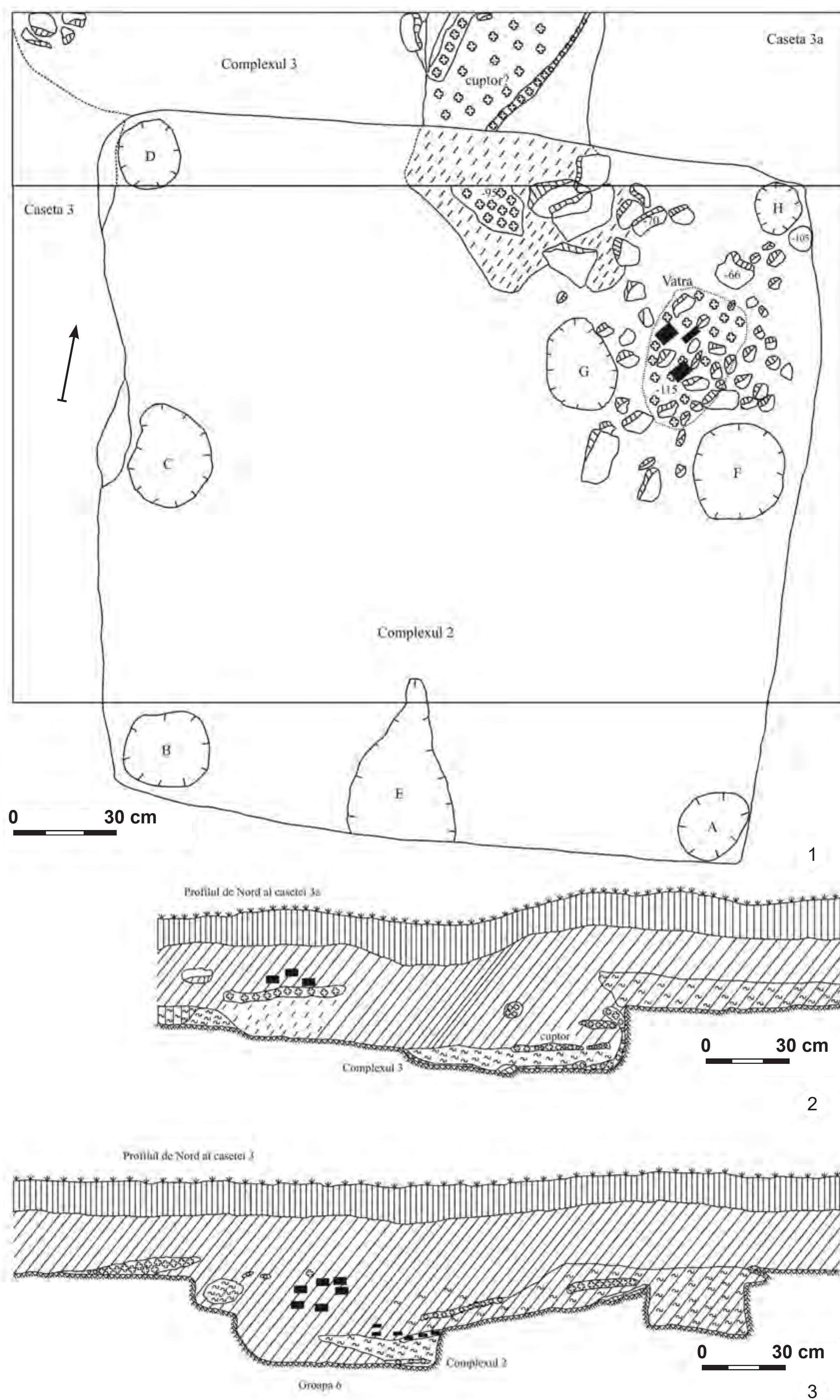

Fig. 4. Complexele 2 și 3. Plan (1) și profile (2-3).

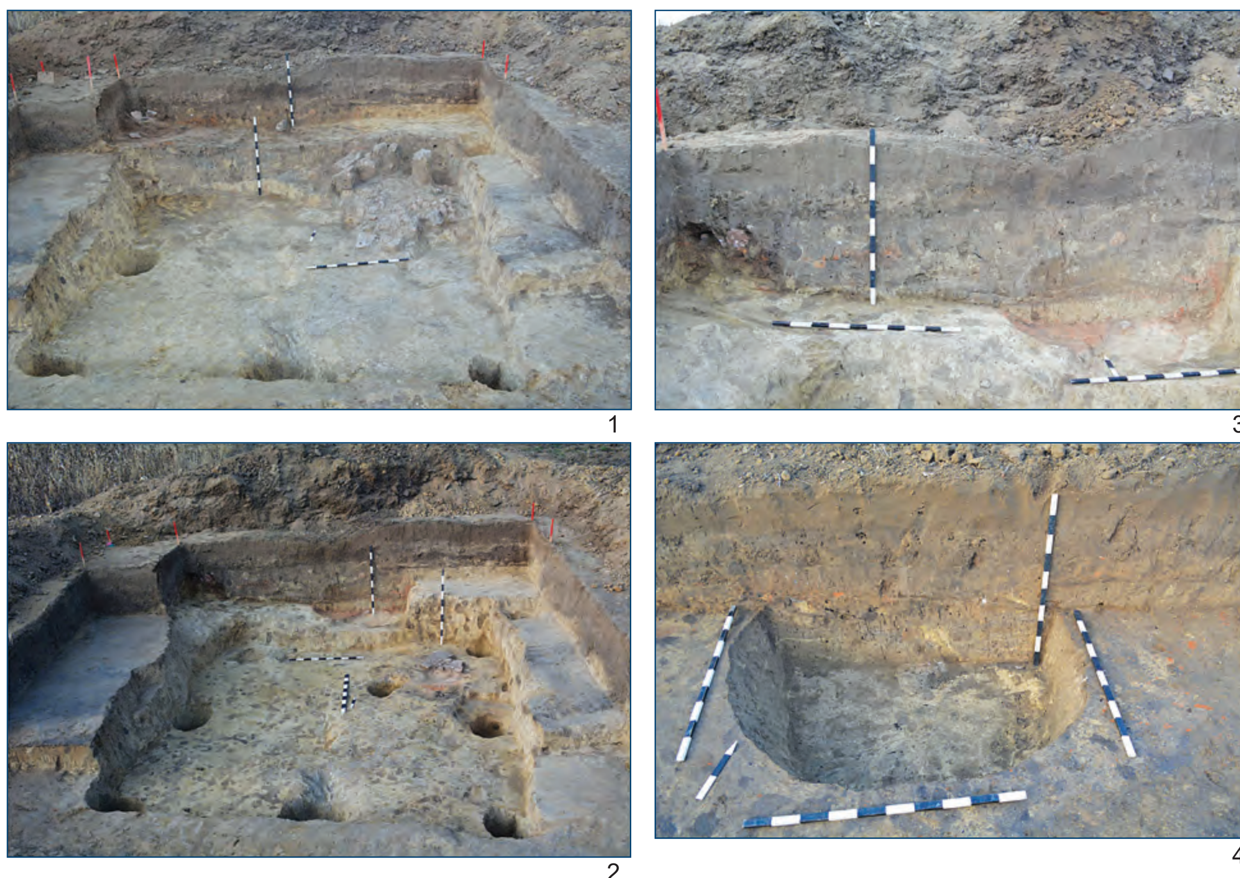

Fig. 5. Complexele 2, 3 (1-3) și groapa 6 (4).

Concomitent cu locuința 2, la adâncimea de 0,6 m de la suprafața solului, s-a mai surprins în plan conturul unei gropi menajere, marcate cu nr. 6, care intra în peretele de nord al casetei 3 (**Fig. 5, 4**). Groapa avea în plan formă ovală sau circulară, cu diametrul surprins de 1,7 m, pereții drepți și adâncimea de 0,45 m de la nivelul de surprindere.

Ca piese de inventar, menționăm descoperirea la adâncimi și în zone diferite ale locuinței 2 a cinci fusaiole de lut ars, pe care le prezentăm în rândurile de mai jos.

1. Fusaiolă bitronconică, cu bazele plate, de mari dimensiuni (**Fig. 6, 2**). Piesa este lucrată din pastă fină cu nisip și mică în compoziție, fiind arsă la cărămiziu. Diametrul - 4,2 cm; înălțimea - 2,1 cm.

2. Fusaiolă de formă bitronconică, decorată pe ambele registre cu câte o linie orizontală neregulată incizată (**Fig. 6, 3**). Piesa a fost confecționată din pastă relativ fină și arsă neuniform, căpătând culoare maronie, cu pete cenușii. Diametrul - 3,4 cm; înălțimea - 1,9 cm.

3. Fusaiolă bitronconică din pastă relativ fină, cu nisip mărunt și alte mici ingrediente în compoziție (**Fig. 6, 4**). Prezintă culoare cenușie, de diferite nuanțe. Diametrul este de 3,1 cm, iar înălțimea de 2,1 cm.

4. Fusaiolă bitronconică ușor asimetrică, confecționată din pastă semifină și arsă neuniform și incomplet, având culoare cenușie-maronie (**Fig. 6, 5**). Diametrul - 3,4 cm; înălțimea - 1,9 cm.

5. Fusaiolă de formă bitronconică, înaltă, decorată pe ambele registre cu câte două linii orizontale adânc incizate (**Fig. 6, 6**). Piesa a fost lucrată dintr-o pastă relativ fină și arsă reducător, căpătând culoare cenușie neuniformă, mai deschisă și mai închisă. Diametrul maxim este de 2,8 cm, iar înălțimea de 2,2 cm.

Materialul ceramic descoperit în locuința 2 cuprinde fragmente de vase de factură rudimentară, lucrate din pastă cu șamotă și alți degresanți în compoziție, având suprafața exterioară relativ bine netezită. Arderea vaselor a fost neuniformă și incompltă, recipientele obținând culoare cărămizie deschisă ori o variație de la cărămiziu-deschis la cenușiu-închis. Unele fragmente provin de la vase cu profil aproape cilindric, pereții ușor arcuiți și marginea puțin (**Fig. 7, 10**) sau puternic evazată (**Fig. 7, 2**). Alte cioburi aparțin unor borcane cu corpul bombat, buza răsfrântă sau ușor aplecată în exterior (**Fig. 7, 4, 12, 14, 16**) și prevăzute uneori sub margine cu un brâu în relief (**Fig. 7, 6**). Două fragmente provin de la vase cu profilul arcuit și marginea evazată (**Fig. 7, 5**), într-un caz fiind prevăzută sub buză cu un orificiu (**Fig. 7, 8**). De la vase cu profil bitronconic și marginea evazată provin două fragmente cu suprafața bine netezită și culoarea cenușie

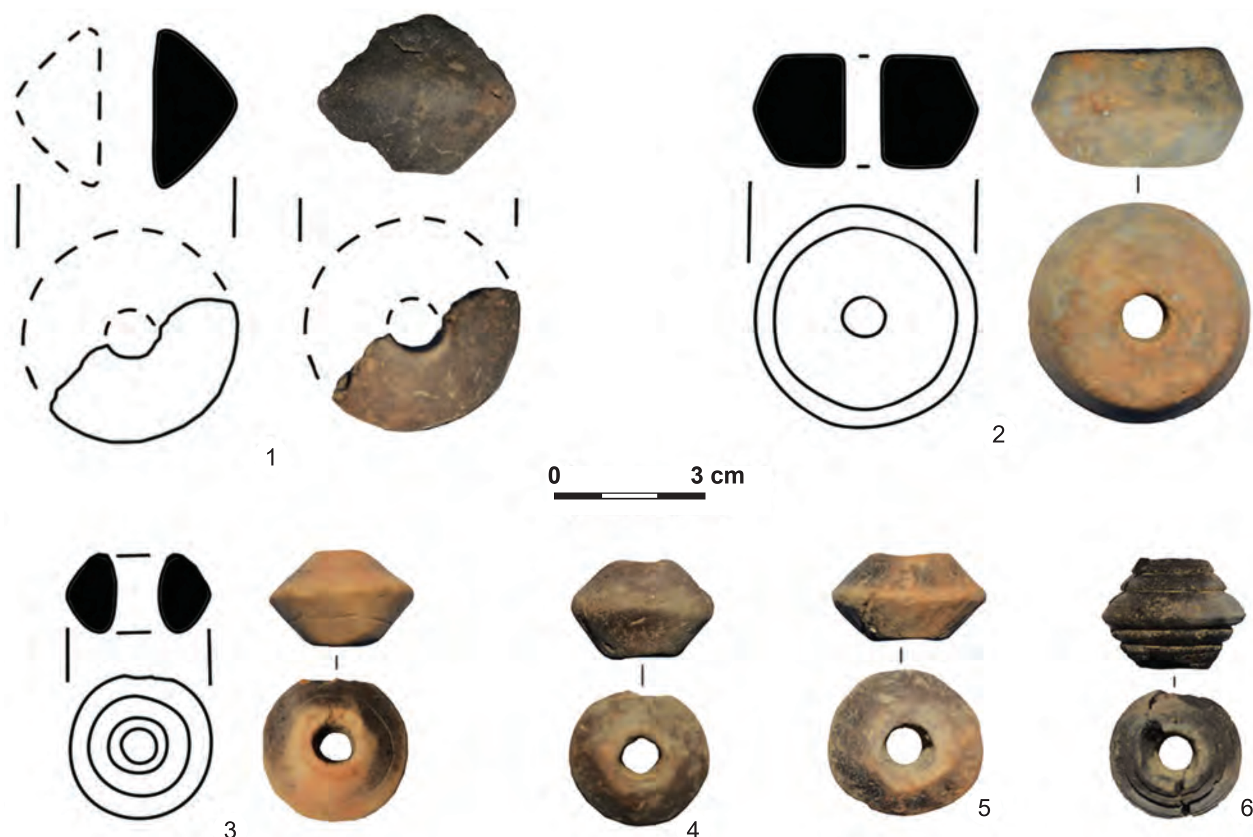

Fig. 6. Fusaiole descoperite în mormântul 1 (1) și complexul 2 (2-6).

(**Fig. 7, 15**) sau brună-cărămizie, decorată cu incizii paralele (**Fig. 7, 13**). Câteva fragmente aparțin unui vas confecționat în manieră grosolană, cu diametrul maxim în partea superioară, având culoarea brună-roșietică, cu pete cenușii.

Prezintă interes și două fragmente de castroane(?) cu umărul arcuit, marginea aplecată în exterior (**Fig. 7, 17**) și buza îngroșată (**Fig. 7, 7**). Un fragment de fund plat provine de la un vas cu corpul larg, confecționat dintr-o pastă în amestec cu șamotă bine mărunțită și nisip în textură, având suprafața bine netezită, de culoare cenușie-brună (**Fig. 7, 11**). Încă două fragmente de funduri provin de la vase cu corpul bombat ori tronconic, având culoarea cărămizie-deschisă (**Fig. 7, 18**) sau cenușie-cărămizie (**Fig. 7, 21**). Un alt fund este de la un vas de mici dimensiuni, confecționat în manieră rudimentară, cu suprafața de culoare cenușie-cărămizie (**Fig. 7, 19**).

Dintre resturile ceramice, se evidențiază mai ales două fragmente provenite de la o tipsie cu marginea arcuită (**Fig. 8, 2**), confecționată din pastă grosolană, cu cioburi pisate în compoziție. Culoarea fragmentelor tipsiei este diferită, unul fiind cărămiziu-deschis, în timp ce al doilea variază între cărămiziu și cenușiu. Aceleași caracteristici sunt specifice și pentru un fragment aparținând unei alte tipsii cu marginea ușor arcuită (**Fig. 7, 22**). Acest tip de tipsie este frecvent întâlnit în așezările medievale timpurii, în special în contextul locuințelor, având analogii la Glibokoe, Rașcov[2], Davideni[3], Pastyrske[4], Maiorka[5].

În partea de nord, locuința 2 a fost suprapusă de un alt complex de locuire adâncit, notat <u>locuința</u> 3, din care a putut fi dezvelită o suprafață de 0,73x3,2 m (**Fig. 4, 1-2; 5, 3**). Umplutura acestuia consta din sol cenușiu, amestecat cu cărbuni și pigmenți de lut ars. Podeaua locuinței se afla la adâncimea de circa 0,9 m de la suprafața actuală a solului. În colțul de sud-est al locuinței 3, pe o lungime de 1,4 m, au fost semnalate resturile unui cuptor boltit de lut (**Fig. 4, 2; 5, 3**) Bolta instalației de foc a fost identificată în capătul de est al complexului, având înălțimea păstrată de 0,3 m. Vatra cuptorului se afla la 1,08 m adâncime de la suprafața solului. În capătul de vest al casetei 3a, la adâncimea de 0,47 m, a fost descoperită o aglomerație de pietre arse, care intra sub peretele săpăturii.

Din cuprinsul locuinței 3 se disting câteva fragmente de vase de tip borcan cu profilul arcuit și buza răsfrântă în exterior. Unul dintre ele (**Fig. 7, 3**) a fost

2 Corman 1998, 272, Fig. 83/7-8.
3 Curta 2017, Fig. 2/3.
4 Приходнюк 2001, 217, рис. 77/7.
5 Приходнюк 2001, 225, рис. 117/9.

Fig. 7. Material ceramic din complexul 2 (2, 4-8, 10-22), complexul 3 (3, 9) și groapa 11 (1).

lucrat din pastă cu șamotă bine mărunțită. Arderea a fost incompletă și neomogenă, culoarea variind de la cărămiziu-deschis la brun-roșietic. Suprafața exterioară a vasului a fost relativ bine netezită. Celălalt fragment (**Fig. 8, 1**) este de aceeași factură, culoarea oscilând de la gălbui la brun, cu pete negre – dovadă a arderii secundare. Un alt ciob provine de la un fund ușor arcuit de vas de factură rudimentară (**Fig. 7, 9**), confecționat din pastă de lut în amestec cu șamotă și nisip. Arderea a fost incompletă și neomogenă,

Fig. 8. Material ceramic din complexul 2 (2) și complexul 3 (1, 3).

Fig. 9. Aglomerații de lut ars și groapa 3.

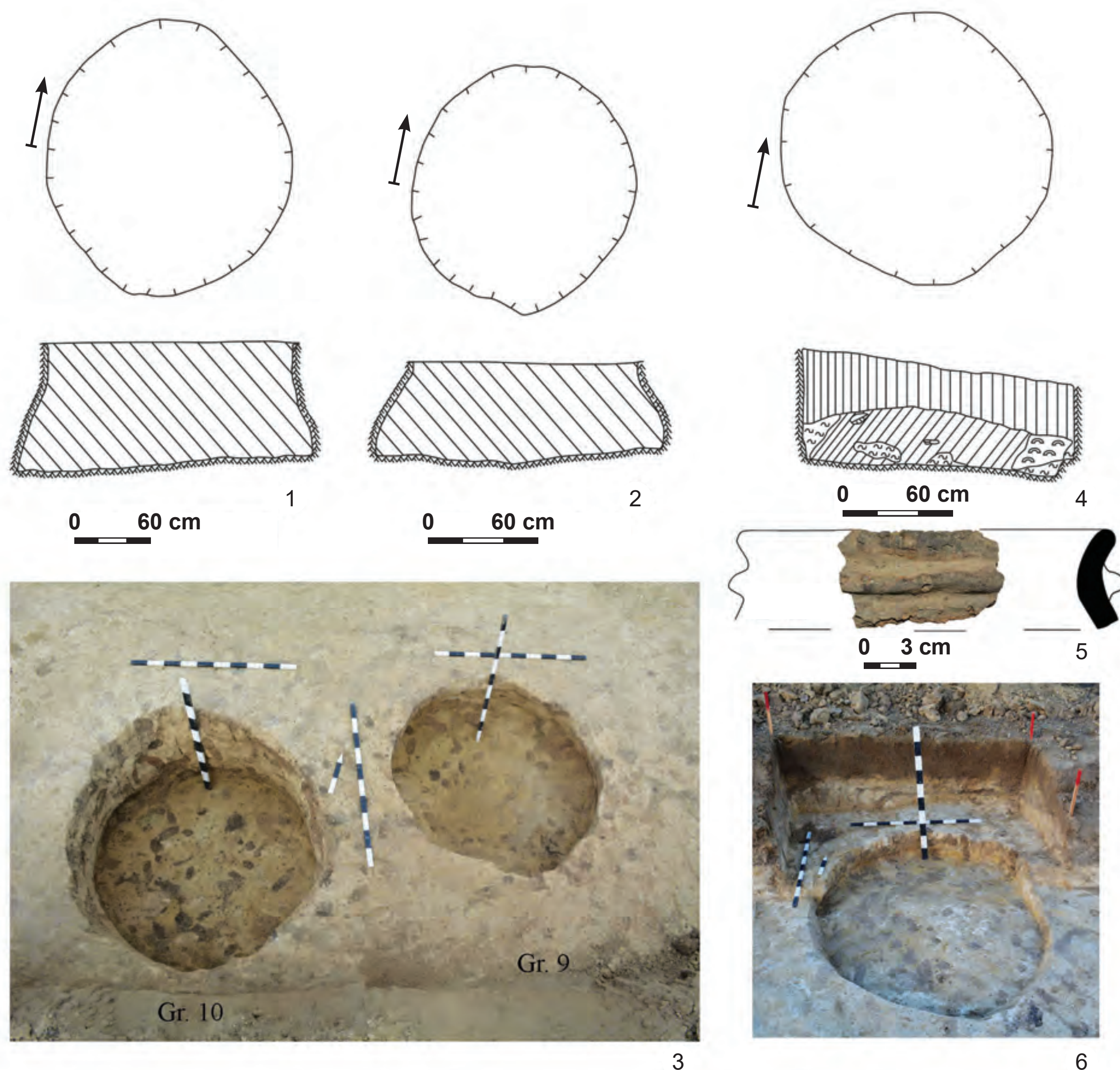

Fig. 10. Gropile 9-10 (1-3), 11 (4, 6) și fragment ceramic din groapa 11 (5).

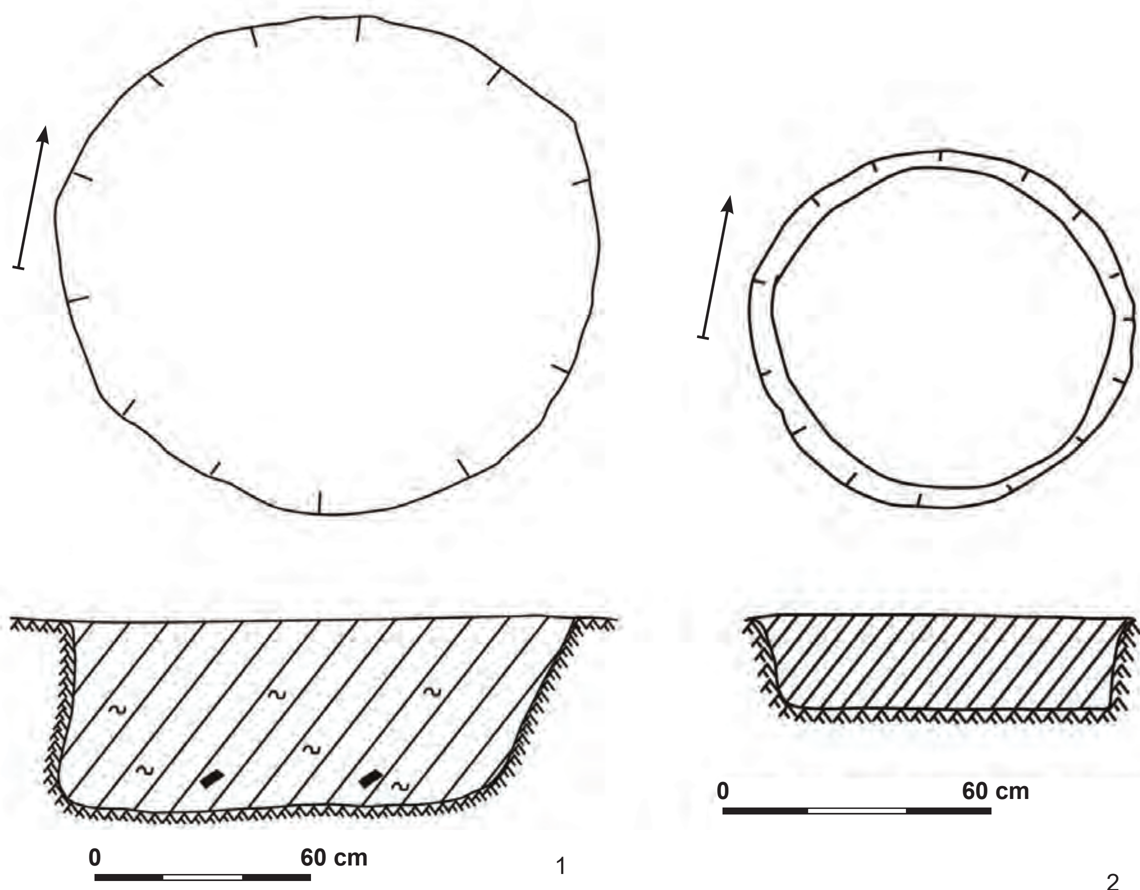
culoarea variind de la brun-roșietic la cenușiu-închis. De asemenea, a mai fost descoperit un fragment de tipsie cu marginea verticală (**Fig. 8, 3**), confecționată din pastă de lut în amestec cu șamotă. Arderea este neomogenă, vasul prezentând o culoare ce variază de la cărămiziu-deschis la gălbui și cenușiu. Tipsia are largi analogii în monumentele similare, menționându-le pe cele de la Dulceanca[6] și din siturile culturii Luka-Raikovetskaia din Ucraina[7].

În afară de locuințele adâncite prezentate mai sus, mai menționăm un complex similar rămas necercetat (locuința 4), dar care a fost bine observat în peretele de nord al car. 19 și, parțial, 20, la adâncimea de 0,4 m de la suprafața actuală a solului. Latura sudică a complexului are lungimea de 3,2 m, iar adâncimea de 0,3 m de la nivelul sesizării, umplutura constând din sol cenușiu, amestecat cu lut ars și pietre.

Între structurile arheologice descoperite la Tuzara prin cercetările preventive din toamna anului 2017 figurează și șase aglomerații de lut ars, a căror destinație ne scapă. Patru aglomerații au fost depistate în car. 14-16 și intrau sub peretele de nord al secțiunii. Pentru degajarea completă a acestora a fost trasată caseta 2, cu dimensiunile de 2x6 m. Drept urmare, la adâncimea de 45 cm de la suprafață, au fost identificate și dezvelite integral patru aglomerații de lut ars, toate fiind afectate de plugul modern (**Fig. 9**). Ele erau de formă neregulată și aveau dimensiuni diferite, variind între 0,5x1,0 m și 1,17x2,10, cu grosimea stratului ars de 1-9 cm.

În partea de nord-est a casetei 2, în apropiere de aglomerațiile de lut ars menționate, la adâncimea

6 Curta 2017, Fig. 7/5.
7 Приходнюк 2001, 249, рис. 110/11.

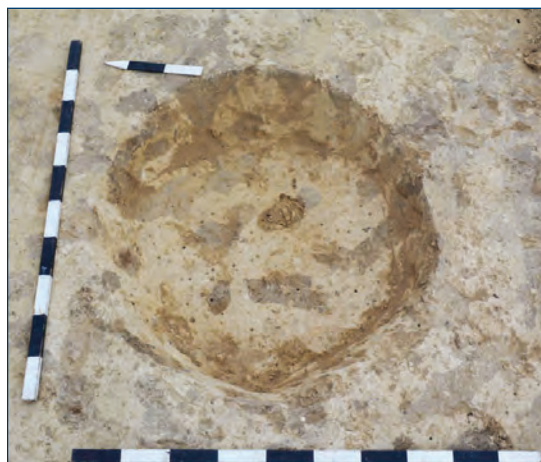

Fig. 11. Gropile 5 (1) și 13 (2).

de 0,56 m, s-a depistat o groapă menajeră de formă tronconică, care continua sub peretele de nord al săpăturii, fiind cercetată o porțiune cu dimensiunile de 0,95x1,45 m (**Fig. 9**) și adâncimea de 0,6 m de la nivelul identificării. Din umplutura gropii, care prezenta sol cenușiu, au fost recuperate câteva fragmente de vase lucrate cu mâna și oase de animale.

Alte două aglomerații de lut ars, de forme și dimensiuni diferite, au fost descoperite în car. 14 și 40, la adâncimea de 0,5-0,6 m, fiind puternic deteriorate de brăzdarul plugului.

La fel ca și în alte așezări medievale timpurii, complexele cele mai numeroase scoase la lumină în diferite sectoare ale sitului *Tuzara I* sunt reprezentate

de gropi menajere sau cu altă destinație. În total, au fost descoperite 13 asemenea complexe (**Fig. 10, 1-3; 11**), unele dintre care erau lipsite complet de inventar arheologic, iar altele conțineau puține vestigii, preponderent fragmente ceramice. În afară de complexele prezentate pe scurt mai sus, mai remarcăm groapa 11, identificată în car. 60, sub peretele nordic al secțiunii, la adâncimea de circa 0,3 m de la suprafață. Groapa avea formă aproape circulară în plan, cu dimensiunile de 1,52x1,62 m, pereții ușor înclinați, fundul plat și adâncimea de 0,3 m de la nivelul sesizării (**Fig. 10, 4, 6**). Umplutura complexului prezenta sol cenușiu, amestecat cu lut galben umblat, în care s-au găsit o placă de gresie și câteva fragmente ceramice lucrate cu mâna din pastă grosolană, cu șamotă în compoziție, dintre ele evidențiindu-se un fragment de la buza unui vas cu profil arcuit și marginea răsfrântă în exterior, prevăzut cu un brâu în relief sub margine (**Fig. 7, 1**).

Din materialul arheologic recoltat în secțiunea cercetată, merită atenție și resturile faunistice. Analiza arheozoologică a acestei categorii de vestigii indică asupra unei ponderi ridicate a resturilor de ovicaprine, urmate de cele provenite de la bovine. Un procent mic este ocupat de porcine și cabaline. Aceste date confirmă caracterul sedentar al gospodăriei în cadrul așezări medievale timpurii *Tuzara I*[8].

***

În capătul de est al secțiunii a fost descoperit un mormânt de înhumație, care probabil se leagă de recuperarea din această parte a sitului, prin cercetări de suprafață, a unui fragment de calotă provenită de la un craniu uman.

Mormântul 1 (**Fig. 12, 1-2**) a fost identificat în car. 48-49, la distanța de 2,82 m vest de groapa 13, la adâncimea de 0,84 m de la suprafața solului. Groapa mortuară era de formă rectangulară cu capătul nordic rotunjit, având dimensiunile de 2,17x1,08 m și adâncimea de 0,18 m de la nivelul identificării. Scheletul, aparținând unei femei cu vârsta cuprinsă între 40-50 de ani cu trăsături antropologice mediteranoide[9], era depus pe spate în poziție întinsă cu mâinile așezate de-a lungul corpului, cu craniul orientat spre nord, culcat pe partea dreaptă.

Inventarul mormântului se compunea din următoarele piese sau elemente, a căror descriere o prezentăm în cele ce urmează:

1. Două piese de podoabă de mici dimensiuni în formă de cruce din sidef, găsite în zona umerilor (dimensiuni: 0,7x0,8 cm).

2. Peste 300 de mărgele mici din pastă sticloasă colorată (**Fig. 12, 4**), dintre care au putut fi recuperate 197 sferoidale de culoare gălbuie (diametrul: 3-6 cm), 72 sferoidale de culoare maronie-gălbuie (diametrul: 3-6 cm), 10 sferoidale de culoare albastră-deschisă (diametrul: 3-5 cm) și 18 mărgele tubulare mici de culoare maronie-gălbuie (diametrul: 3-4 cm, lungimea: 2-4 cm). Toate mărgelele au fost găsite în zona tibiilor și a labelor picioarelor defunctei.

3. Fragment de fusaiolă bitronconică (**Fig. 6, 1**) lucrată din pastă semifină de lut, cu puțin nisip și șamotă măruntă în compoziție, și arsă reducător, la cenușiu-închis (diametrul: 3,9 cm, înălțimea: 2,9 cm). A fost descoperită în zona brațului stâng al scheletului (**Fig. 12, 1-3**).

4. Fragment mic din peretele unui vas lucrat cu mâna din pastă grosieră, cu șamotă în compoziție și ars reducător, având culoarea cenușiu-maronie, găsit în partea dreaptă a bazinului.

Elementele de rit și ritual, obiceiurile de port și caracteristicile inventarului permit atribuirea mormântului descoperit în situl *Tuzara I* culturii materiale aparținând triburilor sarmatice din sec. II-III d.Hr. Mormântul de înhumație cercetat și fragmentul de calotă craniană umană găsită la suprafața solului, precum și fragmentul de amforă romană *de tip Șelov C*[10] (**Fig. 13**), aflat și el *passim*, permit formularea ipotezei că în sec. II-III d.Hr. în acest sector al sitului a funcționat o necropolă sarmatică de mici dimensiuni.

***

Analiza materialelor descoperite, trăsăturile complexelor și variația tipologico-stilistică a vestigiilor probează existența în cadrul sitului *Tuzara* I a unei așezări medievale timpurii, încadrate cronologic în limitele secolelor VI-VII d.Hr., care a suprapus parțial o posibilă necropolă a culturii sarmatice din secolele II-III d.Hr.

Complexele locative adâncite 1 și 2, a căror cercetare completă a fost posibilă, prezintă similitudini largi în așezările sincrone din Europa Centrală și de Est reflectate în formă, structură, poziția pietrarului și inventar. Drept analogii pot fi menționate complexele asemănătoare de la Trebujeni-*Scoc*[11], Botoșana[12], Hansca-*Limbari-Căprăria*[13], București-*Dămăroaia*[14] și alte situri[15].

Materialul ceramic recuperat din complexe se încadrează perfect în tradiția ceramică a secolelor V-VII d.Hr. din Europa Centrală și de Est[16]. Un interes deosebit îl prezintă fragmentele de tipsii (tigăi) descoperite în contextul locuințelor – fapt caracteristic între-

[8] Determinările arheozoologice și interpretarea acestora au fost realizate de dr. Roman Croitor.

[9] Studiul antropologic asupra scheletului a fost efectuat de doamna dr. Angela Simalcsik, cercetător științific la Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” al Academiei Române – Filiala Iași.

[10] Шелов 1978, 18.

[11] Тельнов 1999, 275, рис. 1.

[12] Teodor 1984, 82-95, Fig. 3-16.

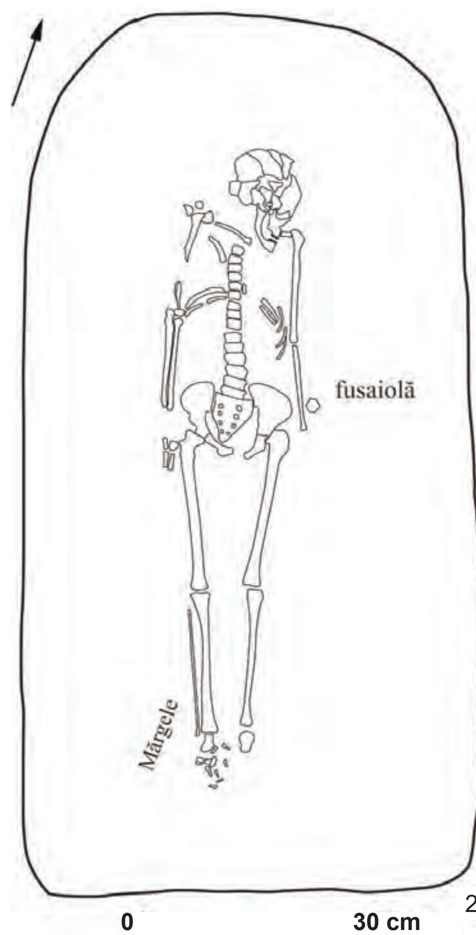
[13] Corman 1998, 221, Fig. 25/7.

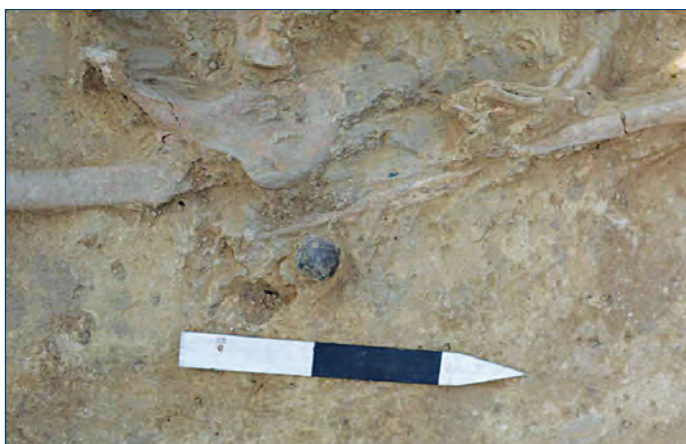
[14] Vintilă, Gavrilă, Ignat 2014, 117, pl, IV/5, 119, pl. VI/3.

[15] Приходнюк 2001, 213, рис. 73.

[16] Corman 1998, 257-272; Приходнюк 2001, 214.

1

3

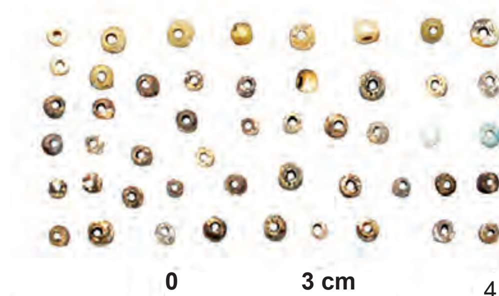

Fig. 12. Mormântul 1 (1-3) și mărgele descoperite în mormântul 1 (4).

gului areal cultural-cronologic în toată diversitatea sa. Această categorie de piese este larg răspândită în Europa Centrală și de Est în secolele VI-VII d.Hr., subliniind concentrarea lor maximă în regiunile dintre Carpați și Bug[17]. Într-un studiu recent, cunoscutul cercetător Florin Curta demonstrează implicațiile sociale ale utilizării în acea perioadă a tipsiilor[18]. Astfel, acestea sunt legate în primul rând de domeniul ceremonial, fiind folosite, în special, la prepararea pitei, fapt care sublinia statutul social al posesorilor formei respective de vas din categoria ceramicii de bucătărie.

Drept rezultat al săpăturilor preventive efectuate în toamna anului 2017 în așezarea *Tuzara I*, au fost iden-

[17] Curta 2017, Fig. 1.

[18] Curta 2017.

Fig. 13. Fragment de amforă romană descoperit la suprafața solului.

tificate și cercetate o serie de complexe arheologice, precum locuințe adâncite, aglomerații de lut ars și gropi menajere. Cercetarea complexelor și a materialului ceramic recuperat a permis atribuirea așezării perioadei secolelor VI-VII d.Hr., fiind obținute astfel importante informații privind habitatul medieval timpuriu de pe cursul superior al râului Bîc. A fost stabilită cu certitudine suprapunerea stratigrafică în zona cercetată a așezării a locuințelor adâncite de alte complexe de locuire sau de gropi menajere – dovadă că așezarea medievală timpurie de la Tuzara a existat o perioadă mai îndelungată de timp și nu a reprezentat o stațiune sezonieră, cum ar sugera eventual stratul de cultură al sitului, care este destul de sărac în vestigii.

De asemenea, amintim că în extremitatea estică a sitului a fost descoperit un mormânt de inhumație, cu numeroase mărgele de sticlă găsite în zona picioarelor, atribuit culturii populațiilor sarmatice din secolele I-III d.Hr. Acest complex, alături de descoperirea prin cercetările de suprafață a unui fragment de calotă craniană umană și a unui fragment de amforă romană *de tip* Șelov C, indică asupra existenței în partea estică a sitului a unei necropole sarmatice, care a fost suprapusă parțial sau în totalitate de așezarea datată în secolele VI-VII.

SUMMARY

ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES AT THE *TUZARA I* SITE (CĂLĂRAȘI DISTRICT) IN 2017

In the fall of 2017, preventive researches were carried out at the *Tuzara I* archaeological site (Călărași district, Republic of Moldova), aiming at the revealing of the archaeological potential near the Ungheni-Chișinau gas pipeline. Discovered in 2015, the site is located on the northern slope of the Bâc river valley, 0.8 km away from the Novaci village and 3 km to WNW from the Tuzara commune, having a surface of about 180×70 m. The researched section covered a total surface of 590 sq. m., being drawn from W to E, on a length of 180 m.

As a result of excavations, a number of archaeological complexes and a relatively small amount of materials were identified, the research of which allowed the assignment of the settlement to the 6-7th centuries AD. There are two dwellings among the complexes, that were partly deep in the soil, which could be completely excavated.

The dwelling 1 had a rectangular shape with the size of 2.4×3.6 m and a furnace was provided in the NW corner. An agglomeration of irregularly shaped stones was preserved from it, under which there was an oval-rectangular hearth of the size of 50×70 cm. Two pits were discovered as well at the base of the complex. Fragments of handmade pots from coarse paste were found in the soil of the filling pits and among the stones of the fire installation.

The dwelling 2 had a rectangular shape with dimensions of 3.8×4.1×3.7×3.6m. In the NE corner there was an agglomeration of stones 1.9×2.2 m in size was found. Under the stones there was the furnace hearth, quasi-rectangular in shape, with dimensions of 0.4×0.8 m. Seven pits were discovered on the sides and in corners. Besides that, there were found five spindle whorls and ceramics made of rough paste in the dwelling. In the NW part, the dwelling 2 was overlapped by another dwelling complex (No. 3), provided with a vaulted clay furnace.

In addition to the dwellings, six agglomerations of burned clay and 13 garbage pits were discovered, belonging to the settlement of the 6-7th centuries AD.

At the eastern extremity of the section, a burial tomb was also discovered, containing numerous glass beads near the skeleton legs and a clay spindle whorl near the left hand, being attributed to the Sarmatian culture of the 2nd-3rd centuries AD. This complex, along with a fragment of a human skull and a Roman amphora neck discovered on the surface indicates the existence of a Sarmatian necropolis in the eastern part of the site, overlaid by the early medieval settlement.

РЕЗЮМЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ПАМЯТНИКЕ *ТУЗАРА I* (КЭЛЭРАШСКИЙ РАЙОН) В 2017 ГОДУ

Осенью 2017 года были проведены спасательные археологические раскопки на памятнике Тузара I (района Кэлэраш), нацеленные на изучение археологического потенциала земельного участка, отведенного под строительство газопровода Унгень-Кишинэу. Памятник, обнаруженный в 2015 году, находится на северном склоне долины реки Бык, в 0,8 км к северо-западу от с. Новач и в 3 км к ЗСЗ от ком. Тузара, покрывая площадь около 180×70 м. Исследуемый участок насчитывает 590 кв. м, простираясь от запада к востоку на 180 м.

В результате раскопок, был выявлен ряд археологических комплексов, относящихся к двум культурно-историческим уровням и относительно небольшое количество материала, изучение которого позволило отнести поселение к периоду VI-VII вв. н.э., а погребение – к сарматской культуре. Что касается комплексов раннесредневекового поселения, выделяются два частично углубленных жилища, которые удалось полностью раскопать.

Жилище 1 имело прямоугольную форму размером 2,4×3,6 м. В северо-восточном углу жилища находилась печь-каменка. От печи сохранилось скопление необработанных камней, под которым находился глинобитный очаг подпрямоугольной формы с закругленными углами, размерами 50×70 см. У основания комплекса были выявлены две ямы. В заполнении ям и среди камней отопительного сооружения были обнаружены фрагменты лепных горшков из грубого теста.

Жилище 2 представляло сооружение подпрямоугольной формы размерами 3,8×4,1×3,7×3,6 м. В северо-восточном углу имелось скопление необработанных камней размером в 1,9×2,2 м. Под камнями находилась топка печи подпрямоугольной формы, размерами 0,4×0,8 м. По бокам и углам были отмечены семь ям от частокола. В жилище 2 было обнаружено пять пряслиц и лепная керамика из грубого теста. В северо-западной части, жилище 2 было перекрыто другим жилым комплексом (№ 3), снабженным сводчатой глиняной печью.

Помимо жилищ, были обнаружены шесть скоплений обмазки и 13 бытовых ям, относящихся к поселению VI-VII вв.

В восточной части раскопа было обнаружено захоронение, в котором у стоп погребенной женщины лежали многочисленные стеклянные бусы, а около левой руки находилось глиняное пряслице, что позволило отнести его к сарматской культуре II-III вв. н.э. Этот комплекс, наряду с фрагментом верхней части человеческого черепа и горла римской амфоры из поверхностных сборов, указывает на существование в восточной части памятника сарматского некрополя, перекрытого раннесредневековым поселением.

BIBLIOGRAFIE

Corman 1998: I. Corman, *Contribuții la istoria spațiului pruto-nistrean în epoca Evului Mediu timpuriu* (Chișinău 1998).

Curta 2017: F. Curta, *Social identity on the platter. Clay pans in sixth to seventh century ceramic assemblages*. In: Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe, Oxford BAR Publishing, 2017, 132-77.

Teodor 1984: D. Teodor, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n.* (București 1984).

Vintilă, Gavrilă, Ignat 2014: C.-M. Vintilă, E.-F. Gavrilă, T.-A. Ignat, *Două locuințe din sec. VI-VII descoperite în situl București „Dămăroaia”*. In: Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie 6, 2014, 105-125.

Приходнюк 1999: О.М. Приходнюк, *Степове населення України та східні слов›яни* (Київ 2001).

Тельнов, Рабинович 1999: Н.П. Тельнов, Р.А. Рабинович, *Поселение Скок.* Stratum plus 5, 1999, 174-286.

Шелов 1978: Д.Б. Шелов, *Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков нашей эры. Классификация и хронология.* КСИА, вып. 176, 1978, 16-21.

Федоров, Чеботаренко 1974: Г.Б. Федоров, Г.Ф.Чеботаренко, *Памятники древних славян (VI-XIII вв.). Археологическая карта Молдавской ССР,* вып. 6 (Кишинев 1974).

02.10.2019

DATE PRELIMINARE PRIVIND CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DIN ANUL 2016 ÎN ORAȘUL MEDIEVAL DE LA COSTEȘTI-*GÂRLEA*

Vlad VORNIC, Sergiu TABUNCIC, Ion CIOBANU, Sergiu POPOVICI

Cuvinte cheie: Costești-*Gârlea*, ansamblu arheologic, medieval city, sec. XIV, Hoarda de Aur.

Key words: Costești-*Gârlea*, archaeological ensemble, medieval town, the 14th century, the Golden Horde.

Ключевые слова: Костешть-*Гырля*, археологический комплекс, средневековый город, XIV в., Золотая Орда.

Ansamblul arheologic de la Costești-*Gârlea* (r-nul Ialoveni) reprezintă unul dintre cele mai importante situri medievale atribuite perioadei de dominație a Hoardei de Aur (sec. XIV) din Moldova dintre Prut și Nistru. Vastul complex arheologic la care ne referim este situat la marginea de sud-est a localității actuale (punctul *Gârlea*) (**Fig. 1**), pe ambele maluri ale râului Botna, având o lungime de circa 2,5 km și o lățime de peste 1,5 km. El cuprinde o așezare deschisă cu caracter urban de mari dimensiuni, una sau două fortificații de pământ, două zone funerare cu morminte de înhumație și alte obiective (**Fig. 2; 3**).

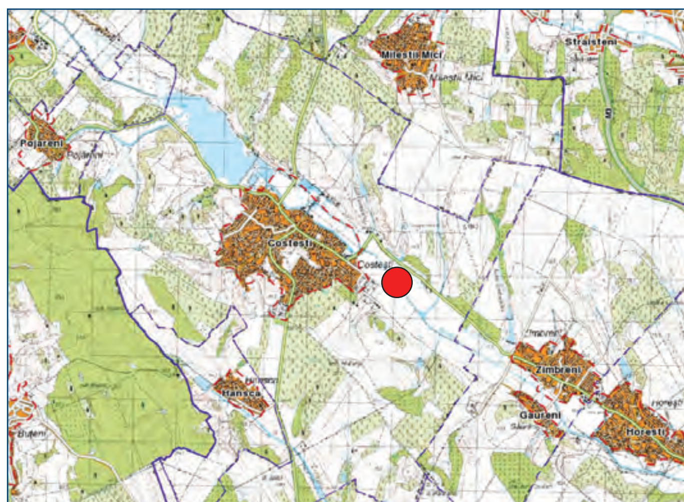

Fig. 1. Amplasarea geo-topografică a complexului arheologic de la Costești-*Gârlea*.

Cu toate că are o însemnătate aparte pentru arheologia medievală a spațiului pruto-nistrean, acest valoros monument arheologic nu s-a bucurat de atenția cuvenită a specialiștilor. Semnalată în anii ’20 ai secolulului trecut, așezarea urbană din perioada Hoardei de Aur de la Costești-*Gârlea* a fost cercetată prin săpături arheologice în anii 1934, 1954, 1957, 1959, 1978, 1979, 1993 și 2005[1]. Cu unele excepții, aceste investigații, la care se adaugă și prospecțiunile de suprafață, au fost însă de mică amploare și au avut mai mult un caracter de salvare, fiind întreprinse în perimetrele afectate de alunecările de teren sau de diferite lucrări de excavare a solului. Pentru comparație, notăm că, pe parcursul ultimelor șapte decenii, începând cu anul 1947, în orașul medieval de la Orheiul Vechi au fost organizate peste 50 de campanii arheologice[2], fiind cercetată prin săpături sistematice o suprafață de câteva zeci de ori mai mare decât cea explorată în așezarea urbană de la Costești-*Gârlea*.

Deși restrânse și departe de a oferi date suficiente pentru elucidarea problemelor ridicate, investigațiile arheologice efectuate de diferiți cercetători pe parcursul mai multor decenii au dovedit că orașul medieval de la Costești-*Gârlea* era alcătuit din câteva sectoare, unele reprezentând adevărate cartiere, ce cuprindeau, printre altele, edificii publice și case din piatră ori cărămidă, prevăzute cu sistem de aducțiune a apei prin tuburi din ceramică, dar și locuințe adâncite, diferite ateliere meșteșugărești ori alte construcții. La marginile așezării au fost identificate două(?) cimitire cu morminte de înhumație și o criptă funerară sau un mausoleu, iar în apropiere de oraș – două situri fortificate, a căror cronologie și semnificație nu sunt încă clarificate.

Spre deosebire de orașul oriental de la Orheiul Vechi, care se datează în anii 30-60 ai sec. XIV, așezarea urbană de pe Botna a existat o perioadă mai îndelungată, probabil din a doua jumătate a sec. XIII și până la sfârșitul veacului următor[3]. Așa cum relevă

[1] Vornic 2017.

[2] Postică 2006, 14.

[3] Nicolae 2017.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 221-242.

Fig. 2. Ortofotoplanul ansamblului arheologic medieval de la Costești-*Gârlea*. 1, așezarea urbană; 2, cartierul meșteșugăresc; 3, cetatea 1; 4„,cetatea” 2; 5, cimitirul 1; 6, cimitirul 2.

Fig. 3. Fotografie aeriană dinspre vest asupra orașului medieval.

Fig. 4. Fotografie aeriană dinspre est cu localizarea secțiunilor executate în anul 2016.

descoperirile de până acum, în special cele numismatice[4], orașul Hoardei de Aur de pe cursul mijlociu al Botnei a reprezentat și un însemnat centru politic cu emisiune monetară proprie, poate și mai puternic decât cel din sec. XIV de la Orheiul Vechi. Subliniem faptul că suprafața așezării urbane de la Costești era de circa 400 ha, fiind cel puțin de două ori mai mare decât cea a orașului giucid *Șehr al-cedid* de pe Răut.

Având în vedere valoarea științifică deosebită a ansamblului arheologic de la Costești-*Gârlea*, dar mai ales împrejurarea că anumite situri sau zone ale așezării urbane sunt deteriorate de surpările de pământ sau de unele lucrări neautorizate de excavare, din primăvara anului 2016 Agenția Națională Arheologică a purces la inspectarea periodică a acestui mare și important complex arheologic, iar din vara anului respectiv în zonele mai afectate de factorii naturali sau antropogeni a procedat și la efectuarea unor săpături de salvare. În paginile ce urmează ne propunem să prezentăm rezultatele principale ale cercetărilor perieghetice și de salvare întreprinse în așezarea urbană medievală de pe valea Botnei în cursul anului 2016.

Perieghezele au avut ca scopuri determinarea stării de conservare a siturilor ce alcătuiesc ansamblul arheologic de la Costești-*Gârlea*, precizarea limitelor orașului medieval și recuperarea de la suprafața solului a vestigiilor materiale mai semnificative. Dintre rezultatele importante ale recunoașterilor arheologice, menționăm descoperirea în incinta cetății de pământ de pe platoul din partea de nord-est a așezării urbane a unor piese de metal, mai multor fragmente ceramice de uz comun și smălțuite de tip Hoarda de Aur și a câtorva monede de bronz giucide de la mijlocul sec. XIV[5]. Respectivele antichități constituie indicii clare că această fortificație de pământ a funcționat în perioada de existență a orașului oriental, și nu după distrugerea acestuia, în ultimele decenii ale sec. XIV, cum au considerat greșit unii cercetători ai sitului[6].

În ceea ce privește săpăturile arheologice, ele s-au desfășurat în două etape și în două sectoare diferite ale așezării urbane (**Fig. 4**). Primele cercetări de salvare au constat din două secțiuni mici și au fost executate vara, în zona de nord-est a orașului, pe șesul din partea stângă a râului Botna, urmare a efectuării aici a unor lucrări de excavare a solului neautorizate, iar o altă intervenție arheologică a fost efectuată în lunile noiembrie-decembrie, în așa-numitul „cartier al olarilor” din partea nordică a așezării, deasupra malului unei foste cariere de lut, unde în cursul unor periegheze anterioare ale noastre a fost semnalat un complex

[4] Nicolae 2005; Nicolae 2017.

[5] Determinarea monedelor descoperite în cursul cercetărilor din anul 2016 a fost efectuată de dl dr. Eugen Nicolae (Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, București) și dna dr. Ana Boldureanu (MuzeulNațional de Istorie a Moldovei, Chișinău), cărora le mulțumim și pe această cale.

[6] Полевой 1965, 71, nota 20; Полевой 1969, 17; Полевой, Бырня 1974, 29.

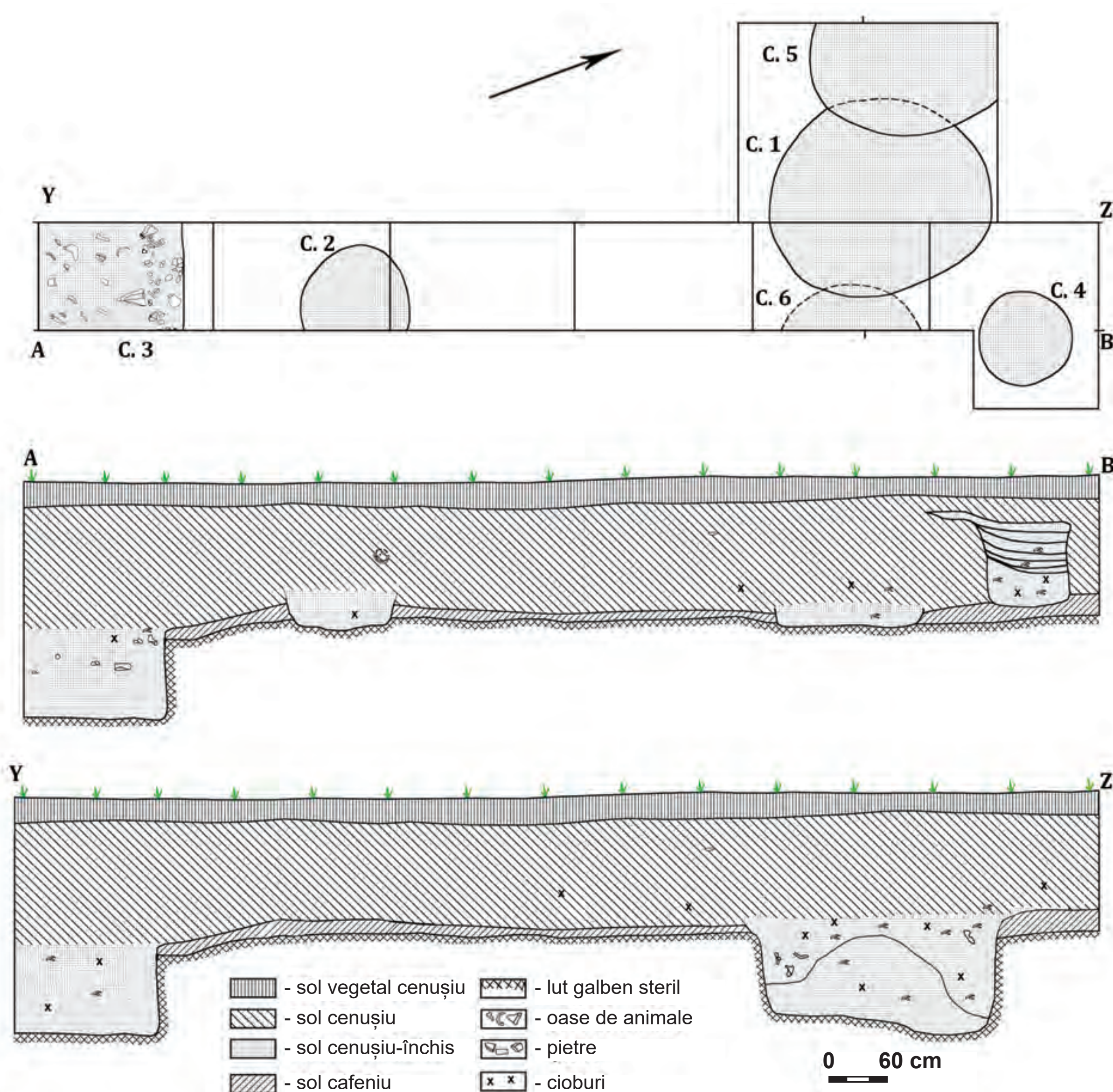

Fig. 5. Secțiunea I, plan și profiluri.

adâncit și o instalație de foc de mari dimensiuni.

Primele două secțiuni au fost trasate în zona unui șanț săpat ilegal în vara aceluiași an 2016, dinspre un bazin de apă neautorizat, amenajat acum un deceniu, spre râul Botna[7]. Șanțul avea lungimea de circa 125 m, lățimea de 1,2 m și adâncimea de 0,7-0,9 m de la suprafața actuală a solului, fiind orientat pe direcția nord-nord-est (25°) – sud-sud-vest. Precizăm în context că, din cauza lipsei de mijloace financiare, au putut fi cercetate numai două secțiuni mici, deschise în partea de sud a șanțului, în locuri unde din pământul excavat au fost recuperate mai multe materiale arheologice, inclusiv monede[8].

[7] Șanțul a fost săpat de un locuitor al satului Costești pe terenul său agricol (nr. cad. 5515507.095 - 5515507.096) pentru scoaterea unei țevi metalice introduse în pământ odată cu amenajarea neautorizată a bazinului. În scopul stopării lucrărilor de excavare ilegale, Agenția Națională Arheologică a transmis Primăriei satului Costești și cetățeanului respectiv câte o prescripție, iar pentru constatarea acțiunilor cu caracter ilicit și tragerea la răspundere penală a celor vinovați de executarea acestor lucrări ilegale în perimetrul sitului arheologic au fost sesizate Procuratura Generală și organele de urmărire penală competente.

[8] Menționăm că la aceste cercetări, alături de angajații Agenției Naționale Arheologice, a participat și dl Mircea Sula, specialist la Secția Cultură Ialoveni și masterand în domeniul patrimoniului cultural la Universitatea de Stat din Moldova, fiind sprijiniți și de dl Tudor Grigorița, șef al Secției Cultură Ialoveni. La filmarea aeriană cu drona a complexului medieval de la Costești din vara anului 2016 am fost ajutați de jurnalistul Ștefan Grigorița, originar din satul Costești.

Secțiunea I **(Fig. 4; 5)** a fost executată în capătul sudic al șanțului amintit, la distanța de circa 120 m spre nord-nord-est de albia râului Botna și la aproximativ 160 m spre sud-sud-vest de drumul local L465 (Costești-Zîmbreni), având dimensiunile inițiale de 1,2x12,0 m și, evident, aceeași orientare ca și șanțul. Secțiunea a fost divizată în 6 patrulatere de 1,2x2,0 m, numerotate de la sud la nord. Ulterior, în scopul dezvelirii a două gropi menajere, în capătul nordic al secțiunii, pe laturile ei de est și de vest, au mai fost deschise două casete, cu dimensiunile de 2,2x2,8 m și, respectiv, de 1,0x1,4 m. Drept urmare, secțiunea a atins aria totală de 27,8 m.p. Judecând după stratigrafia observată în profilurile șanțului, prin săpăturile neautorizate nu au fost deteriorate eventuale construcții de suprafață, fiind afectat și excavat până la nivelul de 0,7-0,9 m doar stratul de depuneri antropogene și partea superioară a unor gropi. Stratigrafia verticală din cuprinsul secțiunii este simplă și se prezintă în felul următor: sol vegetal de culoare cenușie cu grosimea de circa 0,25-0,30 m; urmează apoi, până la adâncimea de 1,3-1,5 m, stratul arheologic de culoare cenușie, sub care s-a constatat existența unui strat de tranziție de culoare cafenie, cu grosimea de circa 0,1 m la baza căruia, la adâncimea de circa 1,4-1,6 m de la suprafața actuală a solului, apare lutul galben, steril din punct de vedere arheologic (**Fig. 4**). Din stratul de cultură cercetat de noi (adâncimea 0,8-1,2 m) au fost recuperate trei monede de bronz din perioada Hoardei de Aur, o mărgică de sticlă, o lamă de silex, câteva cuie și fragmente de piese de fier, precum și mai multe cioburi de ceramică și oase de animale.

În perimetrul secțiunii I au fost depistate și cercetate, parțial sau integral, cinci complexe închise, dintre care patru sunt gropi menajere (nr. 1, 2, 4, 5), iar unul – o locuință sau o anexă gospodărească adâncită în sol (nr. 3). O groapă, marcată drept complexul 2, pe baza cioburilor descoperite, se atribuie perioadei târzii a epocii bronzului sau Hallstattului timpuriu, iar celelalte complexe, dintre care unele cu inventar arheologic bogat, aparțin perioadei de stăpânire a Hoardei de Aur.

<u>Complexul</u> 1 **(Fig. 5; 6)** a fost descoperit în partea de nord a secțiunii, la limita patr. 5 și 6, și prezenta o groapa de formă ovală în plan orizontal, cu dimensiunile de 2,21x2,44 m, pereții verticali, fundul neregulat și adâncimea de 2,1-2,2 m. În solul de umplutură de culoare cenușie-închisă s-au găsit 3 monede de bronz, 8 cuie și 6 obiecte nedeterminate de fier, o cute de gresie și o cantitate mare de ceramică (câteva recipiente întregibile, dintre care se remarcă 3 sferoconusuri și un ulcior cu două torți smălțuit, alte peste 500 de fragmente provenind de la vase de uz comun de culoare roșietică ori roșietico-gălbuie lucrate la roata rapidă sau cu turație medie și de la recipiente smălțuite ori modelate în forme și glazurate), precum și resturi faunistice (676 de fragmente). Complexul 1 a fost întretăiat de complexele 5 și 6.

Fig. 6. Complexul 1, partea de vest (1) și de est (2) cu materiale aflate *in situ*.

<u>Complexul 2</u> **(Fig. 5)** a fost cercetat doar parțial, întrucât intra sub peretele estic al secțiunii. Constituia o groapă de formă ovală sau circulară, cu diametrul de 1,2 m, pereții înclinați spre interior, fundul ușor albiat și adâncimea de 1,68 m. Umplutura consta din sol cenușiu-închis, în care s-au găsit două fragmente mici de lut ars și patru cioburi de pereți de vase lucrate cu mâna, din pastă grosolană, cu șamotă în compoziție, care se atribuie perioadei târzii a epocii bronzului sau Hallstattului timpuriu.

<u>Complexul 3</u> **(Fig. 5)** a fost identificat în capătul sudic al secțiunii, la distanța de 1,3 m de complexul 2 și prezenta un complex adâncit de mari dimensiuni cu destinația neprecizată, ce intra sub pereții de est, sud și de vest ai secțiunii, fiind surprinsă doar o porțiune cu dimensiunile de 1,2x1,6 m. Deoarece avea adâncimea de circa 2,7 m de la suprafața solului, cercetarea complexului a fost dificilă din cauza apelor freatice, care au apărut la adâncimea de circa 2,2 m. Din solul

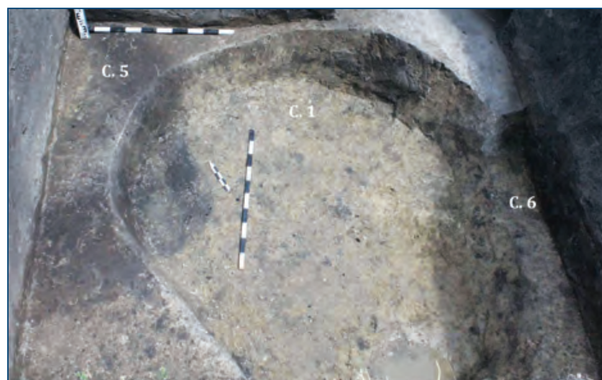

Fig. 7. Vedere dinspre sud asupra complexelor 1, 5 și 6.

Fig. 8. Complexul 5, segmentul de est cu ceramică aflată *in situ*.

de umplutură de culoare cenușie-închisă s-au recuperat o monedă tătărească din sec. XIV de bronz, 35 de fragmente ceramice de tipuri diferite, 15 oase de animale și câteva pietre brute de calcar.

Complexul 4 **(Fig. 5)** a fost depistat în capătul nord-estic al secțiunii, la distanța de 0,6 m de complexul 1 și intra sub peretele estic al secțiunii. Pentru dezvelirea integrală a complexului 4 s-a deschis o casetă, cu dimensiunile de 1,0x1,4 m, notată cas. 2. Complexul reprezintă o groapă de formă aproximativ circulară în plan cu diametrul de 1,05 m, pereții relativ drepți, fundul ușor albiat și cu adâncimea de 1,5 m de la suprafața actuală a solului. Partea superioară a gropii a fost distrusă prin săparea șanțului. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut umblat, pigmenți de lut ars și var, precum și cu diferite materiale arheologice: o monedă de bronz de tip Hoarda de Aur, 72 de fragmente ceramice (dintre care 64 provin de la vase roșietice sau roșietico-gălbui lucrate la roata rapidă ori cu turație medie și 8 de la străchini smălțuite) și 35 de oase de animale.

Complexul 5 **(Fig. 7; 8)** a fost surpins în partea de nord-vest a casetei I, fiind cercetată doar o porțiune de 1,30x2,05 m, întrucât intra sub pereții de nord și de vest ai casetei. Prezenta o groapă de mari dimensiuni, cu pereții drepți, ușor cotloniți spre bază, fundul puțin albiat și cu adâncimea de 2,38 m de la suprafața solului. În pământul de umplutură de culoare cenușie-închisă s-a găsit un bogat și variat material arheologic, cuprinzând 3 monede de bronz giucide, o mărgică din pastă de sticlă, două fragmente de piese nedeterminate de bronz, 7 cuie, 3 fragmente de cuțite și 5 fragmente de obiecte informe de fier, un fragment de râșniță de piatră, câteva vase ceramice întregibile, dintre care se evidențiază o pușculiță și 4 ulcioare mari cu gura trilobată, alte 456 fragmente ceramice (366 de vase roșietice și roșietico-gălbui lucrate la roata rapidă sau înceată, 88 de la recipiente smălțuite și 2 de vase glazurate de import *de tip Kashan*) și 688 de oase de animale. Complexul 5 a întretăiat parțial complexul 1.

Complexul 6 **(Fig. 7)** prezenta, se pare, o groapă menajeră, identificată în partea de nord a secțiunii. Deoarece se afla la mică adâncime (-1,3 m) și intra sub taluzul estic al săpăturii, a putut fi sesizată și dezvelită doar o mică porțiune dinspre baza gropii, cu dimensiunile de 0,5x1,5 m. Umplutura consta din sol cenușiu, în care s-au găsit câteva cioburi de pereți de vase roșietice.

Secțiunea II (Fig. 3; 9,1) a fost trasată în perimetrul șanțului săpat ilegal, la distanța de 20 m spre nord de secțiunea I. Avea dimensiunile inițiale de 1,2x12,0 m și aceeași orientare ca și secțiunea I, fiind împărțită în 6 patrulatere de 1,2x2,0 m, numerotate de la sud la nord. În scopul dezvelirii parțiale a unei gropi menajere, pe latura de vest a secțiunii, ulterior s-a adăugat o casetă de 0,5x1,6 m. Stratigrafia din perimetrul săpăturii este asemănătoare cu cea din secțiunea I, cu specificarea că stratul arheologic este aici mai subțire, lutul galben apărând la adâncimea de 1,2 m de la nivelul actual de călcare a solului. În partea inferioară a stratului de cultură cercetat de noi (adâncimea 0,8-1,2 m) au fost găsite 8 monede de bronz din perioada Hoardei de Aur, o mărgică de sticlă, o fusaiolă fragmentară realizată dintr-un ciob, câteva cuie de fier, mai multe cioburi și resturi faunistice.

În cadrul secțiunii, în partea ei centrală, au fost identificate două complexe adâncite de tipuri diferite, care au putut fi cercetate numai parțial.

Complexul 7 **(Fig. 9, 1, 2)** a fost depistat în patr. 4, la adâncimea de circa 1,1 m de la nivelul actual de călcare. Prezenta o groapă menajeră, din care s-a putut dezveli doar jumătatea ei vestică, mai exact un segment cu dimensiunile de 0,8x1,4 m. Avea formă ovală sau circulară, pereții verticali, fundul relativ drept și adâncimea de 1,5 m de la suprafața solului. Umplutura consta din pământ cenușiu, amestecat cu rare fragmente de lut ars, iar drept inventar s-au găsit 7 cuie de fier, 86 de fragmente ceramice, între care predomină net cele de vase de uz comun de culoare

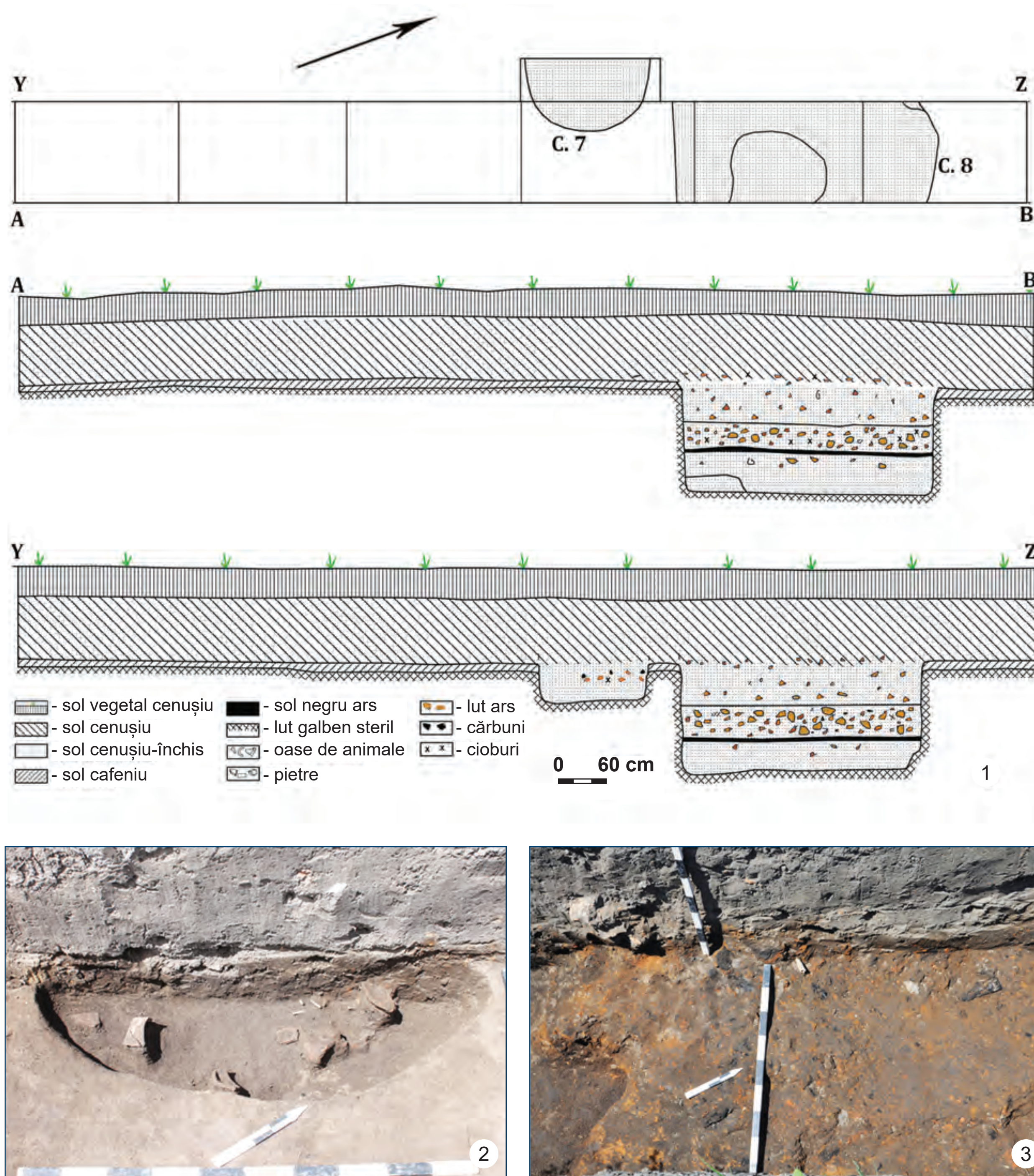

Fig. 9. Secțiunea II, plan și profile (1) și vederi asupra complexelor 7 (2) și 8 (3).

roșietică și roșietico-gălbuie lucrate la roata rapidă sau cu turație medie, și 99 de resturi animaliere.

Complexul 8 **(Fig. 9, 1, 3)** a fost identificat în cuprinsul patr. 5 și 6, la distanța de 0,35 m spre nord-est de complexul 7, la adâncimea de 1,1 m. Prezenta o construcție adâncită în sol, a cărei dimensiuni și funcționalitate nu au putut fi precizate, din cauza că a fost cercetată incomplet. S-a dezvelit doar o porțiune, cu dimensiunile de 1,20x3,15 m, restul complexului intrând sub pereții de vest și de est ai secțiunii. Baza complexului se găsea la adâncimea de 2,35-2,40 m, în mijloc surprinzându-se o alveolare de formă neregulată, cu dimensiunile de1,2x1,2 m și adâncimea de 0,05-0,07 m. Partea superioară a umpluturii construcției prezenta un strat (gros de circa 0,3 m) de pământ cenușiu-închis, amestecat cu numeroase fragmente de lut ars și bucăți de lemn ars, din care s-au recuperat mai multe cuie de fier și alte artefacte, sub el urmând un strat de cărbune și pământ ars de culoare neagră, cu grosimea de 3-4 cm, iar spre fund

complexul conținea pământ cenușiu-cafeniu, amestecat cu fragmente de lut ars, cărbuni și diferite materiale. În total, în cuprinsul complexului 8 s-au găsit 6 monede de bronz, un tripod fragmentar de lut ars, o piatră de ascuțit de gresie, 42 de cuie și un obiect nedeterminat de fier, 107 fragmente ceramice (90 de culoare roșietică sau roșietico-gălbuie lucrate la roata rapidă sau lentă, 17 smălțuite și un ciob *de tip Kashan*) și 54 de oase de animale.

Secțiunea III **(Fig. 4, 16, 1)** a fost executată în sectorul nordic al sitului, în așa-numitul „cartier al olarilor", puternic afectat de alunecările de teren și de o fostă carieră de lut neautorizată, deasupra malului nordic al acestei lutării, unde, la suprafața solului și în coasta surpată, în primăvara anului 2016 au fost semnalate un cuptor de ars piatra de var și un complex adâncit de mari dimensiuni. Secțiunea se află în partea superioară a pantei vestice a văii orientate nord-sud ce se deschide spre râul Botna, pe un teren înclinat spre sud și est, la distanța de circa 60 m vest de un bazin de apă de la baza văii menționate și la aproximativ 115 m nord de drumul local L465 (Costești-Zîmbreni). Inițial a fost deschisă o casetă de 6x8 m, orientată cu latura mai lungă pe direcția nord-sud, împărțită în carouri de 2x2 m, marcate de la sud spre nord cu literele A-D, iar de la vest spre est cu cifrele 1-3. Ulterior, în scopul dezvelirii complexelor depistate, secțiunea a fost extinsă mai întâi spre nord și vest cu câte 1 m, iar apoi spre est cu 4 m. Consemnăm în context că, din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, cercetarea secțiunii respective a fost prelungită și încheiată în primăvara anului 2017[9]. De asemenea, relevăm că în această zonă a sitului, în câteva puncte aflate la mică distanță de secțiunea III, au fost găsite 2 monede de bronz giucide de tip rozetă și câteva cuie de fier.

Stratul de cultură în perimetrul secțiunii III practic lipsește, sub solul vegetal de culoare cenușiu-gălbuie pigmentat cu lut ars și var, cu grosimea de 0,02-0,20 m, urmând imediat argila galbenă naturală. Pe fondul solului galben au fost surprinse 3 complexe adâncite de tipuri diferite, numerotate în continuarea celor descoperite anterior în secțiunile de pe șesul râului Botna.

Complexul 9 **(Fig. 10, 1)** a fost identificat în partea sudică a secțiunii, fiind cercetat doar parțial, întrucât continua sub laturile de est și de vest ale săpăturii, iar partea lui sudică și un segment nordic au fost distruse prin extragerea lutului. Din complex a fost dezvelită o porțiune, cu lățimea maximă la nivelul surprinderii de 2,9 m și cu lungimea de 11 m. Adâncimea complexului variază între 0,9 m (lângă peretele vestic al secțiunii) și 1,4 m (lângă latura estică). Peretele nordic al complexului este puțin înclinat spre sud, iar fundul – bătătorit puternic și înclinat de la vest la est, adică pe direcția pantei. Umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, amestecat cu rare fragmente de lut ars, drept inventar arheologic recuperându-se un nit, un cui și alte câteva obiecte informe de fier, un fragment dintr-o piesă nedeterminată de bronz, 95 de fragmente ceramice, dintre care 6 de culoare brun-negricioasă, lucrate cu mâna din pastă grosieră, datând probabil din prima epocă a fierului, 75 de culoare roșietico-gălbuie și roșie lucrate la roata înceată sau rapidă și 14 smălțuite de tip Hoarda de Aur, precum și 34 de resturi animaliere. Precizăm că cele mai multe dintre cioburi s-au găsit în partea estică a complexului.

Complexul 10 **(Fig. 10, 1; 11; 12, 1, 2, 5-7)** se află la 0,6 m spre nord de complexul 9 și reprezintă un cuptor de ars piatra de var, alcătuit din cuptorul propriu-zis și groapa de aprovizionare cu combustibil. Conturul cuptorului a fost surprins sub solul vegetal, ca o pată circulară cenușie, cu marginile de culoare cărămizie, iar cel al gropii de acces ca o pată aproximativ rectangulară, de nuanță cenușie.

Cuptorul are formă tronconică, cu diametrul mare de circa 4 m, cel mic, aflat la bază, de aproximativ 3,2 m și adâncimea în jur de 3,8 m de la suprafața actuală a solului. Pe fund, în mijloc, cuptorul prezintă o scobitură de formă aproximativ circulară, cu diametrul de aproximativ 2 m, baza albiată și profunzimea de până la 0,50 m. Înspre est, unde se găsește gura cuptorului, această alveolare se prelungește cu un canal ușor adâncit și concav, lat de 0,95 m, care conținea var, multă cenușă și cărbuni. Pereții cuptorului au grosimea de circa 20 cm, fiind puternic arși, până la vitrifiere, mai ales în partea estică, dinspre gură, unde s-au păstrat lipite chiar și câteva fragmente mai mari de zgură sticloasă de culoare vineție-verzuie.

Umplutura cuptorului consta din câteva straturi distincte de depuneri: în partea superioară se găsea un strat, cu grosimea de 0,30-0,55 m, de sol cenușiu-închis, pigmentat cu fragmente mici de var, lut ars și cărbuni; urma un strat gros de 0,6-1,1 m de sol cenușiu-cafeniu, amestecat cu fragmente de lut ars, pietre și cărbuni; stratul al treilea, cu grosimea de 0,6-0,9 m, consta din sol cenușiu și mult var, în care se găseau pietre și fragmente de lut ars; stratul inferior, cu grosimea de 0,9-1,6 m, prezenta var alb-gălbui

[9] Această săpătură a fost sprijinită financiar de Primăria Costești și de Asociația Obștească "Liman T", la cercetări, în afară de angajații Agenției Naționale Arheologice (dr. Sergiu Matveev, Larisa Ciobanu, Serghei Agulnicov, Ion Noroc, Adrian Iorga, Dumitru Avram și Igor Dimov) participând și masteranzii sau studenții Universității de Stat din Moldova Mircea Sula, Andrei Cebanu, Cornel Postolachi și Eugen Sicinschi, precum și Nicolai Agulnicov. La filmarea aeriană cu drona a cuptorului de ars piatra de var din primăvara anului 2017 am fost ajutați de jurnalistul Anatol Mătăsaru, iar ridicarea topografică a acestui sector al așezării medievale de la Costești a fost efectuată de geodezul Iurie Lungu.

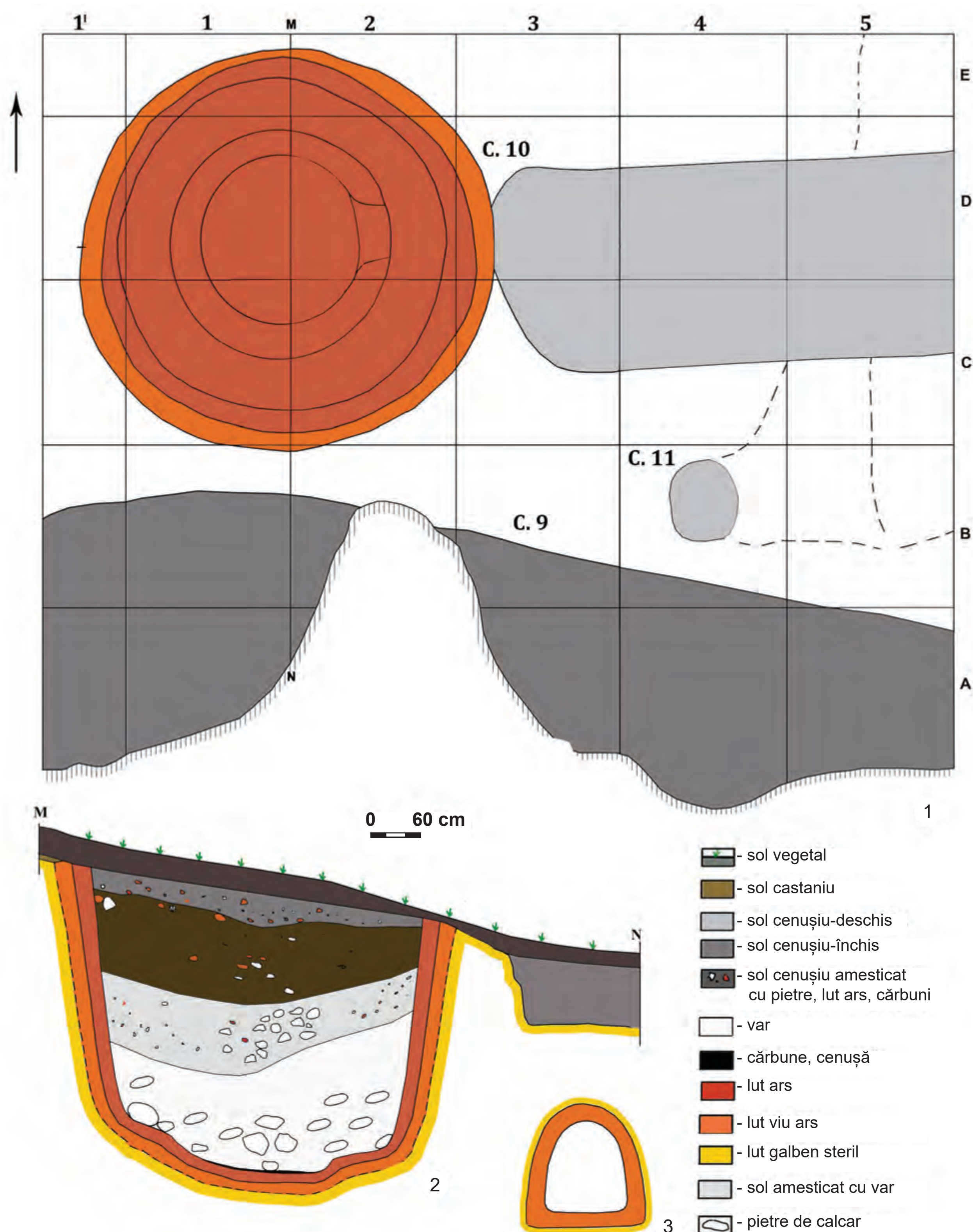

Fig. 10. Secțiunea III, plan (1), profil (2) și secțiune gura cuptorului (3).

Fig. 11. Cuptorul de ars piatra de var, vedere dinspre nord (1) și fotografie aeriană (2).

amestecat cu numeroase pietre, unele de dimensiuni mari, aflate mai ales în zona centrală a cuptorului; la bază, în alveolarea de la mijlocul instalației de foc, se găsea un strat subțire (circa 4 cm) de cenușă și cărbuni. Baza sau vatra cuptorului este puternic arsă, sub stratul de var alb, pietre, cenușă și cărbuni urmând un strat de arsură de culoare cărămizie-roz foarte dură.

Drept inventar, din umplutura cuptorului au fost recuperate o monedă de argint turcească din sec. XVI, perforată **(Fig. 12, 3)**, 3 cuie de fier, 39 de cioburi (6 lucrate cu mâna aparținând, se pare, primei epoci a fierului, 28 roșietico-gălbui și roșii modelate la roata înceată sau rapidă și 6 glazurate) și 25 de oase de animale. Precizăm că cele mai multe dintre aceste materiale, inclusiv moneda de argint, provin din partea superioară a umpluturii cuptorului.

Gura cuptorului, de formă relativ rectangulară, cu partea de sus arcuită și baza dreaptă și aproape orizontală, se găsește în partea de est, la 1,25 m de instalația de foc propriu-zisă, și are înălțimea de 1,25 m și lățimea de circa 1 m. Prin intermediul acestei guri-canal săpate în lutul viu, ai cărei pereți erau puternic arși, pe o grosime de circa 20 cm, se asigura legătura cu groapa de aprovizionare cu combustibil. Umplutura galeriei respective consta din mult var, pietre și

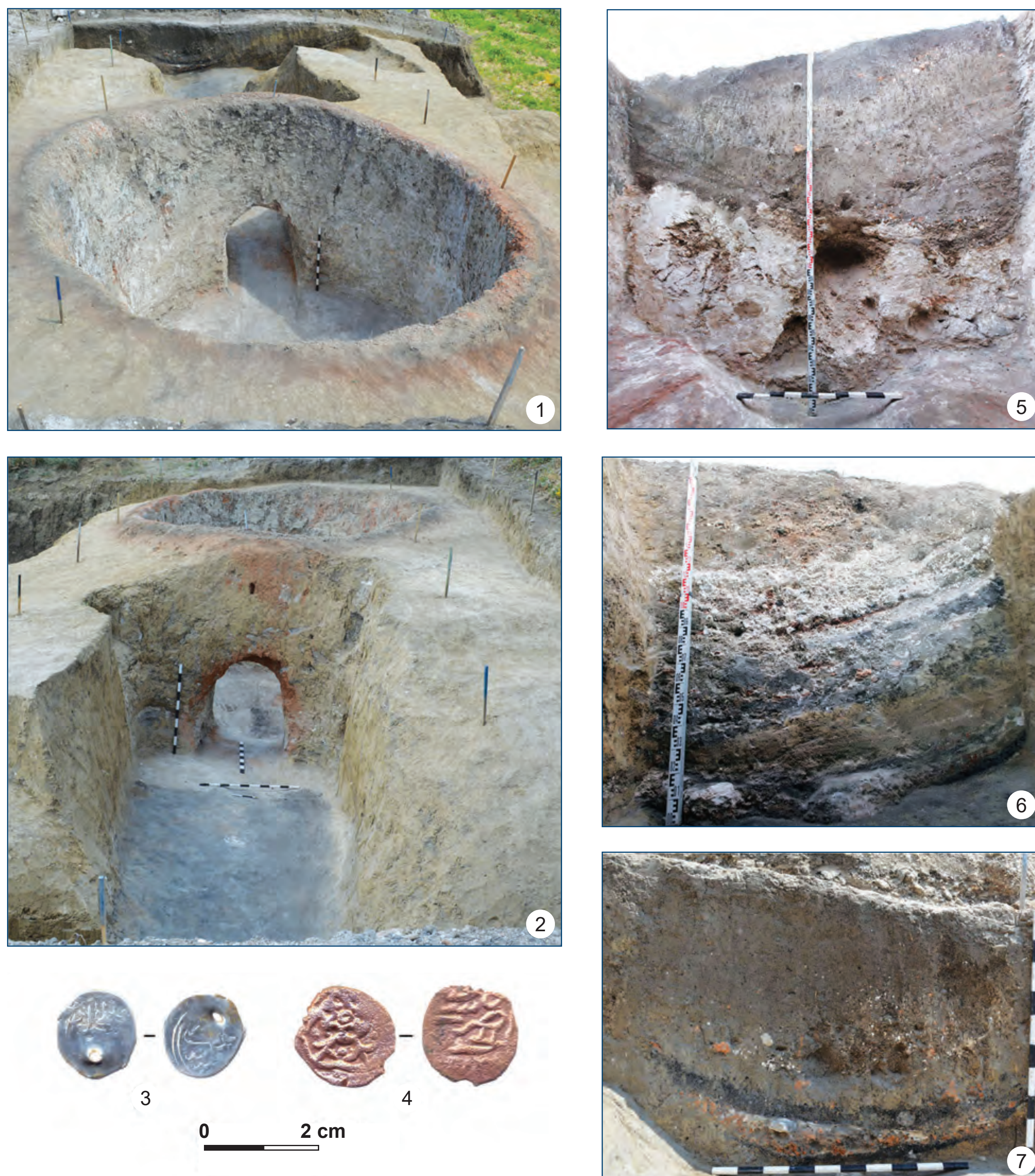

Fig. 12. Cuptorul de ars piatra de var, vederi dinspre vest (1) și est (2), profil cuptor, sud-nord (5), profiluri groapă de acces, nord-sud (6-7), monedă de argint turcească din sec. XVI (3) și monedă de bronz giucidă din sec. XIV (4), găsite în cuptor (3) și groapa de acces (4).

pământ ars, la bază aflându-se un strat bine tasat de cărbuni și cenușă, cu grosimea de 5-7 cm.

Groapa de deservire a cuptorului se află în fața galeriei de foc și are formă rectangular-alungită, cu lățimea de circa 1,6 m, lungimea de peste 5,4 m și cu adâncimea variind între 1,15 m (lângă latura estică a secțiunii) și 2,35 m (la gura cuptorului). Deoarece continuă sub taluzul săpăturii, capătul estic al gropii de acces nu a fost deocamdată surprins și cercetat. În partea superioară, umplutura gropii consta din sol cenușiu, pigmentat cu mult var și lut ars. Spre fund au fost surprinse trei straturi de arsură: unul de culoare cenușiu-negricioasă, gros până la 7 cm, altul de culoare preponderent roșietică, cu grosimea de 10-15 cm și al treilea, de la bază, de culoare cenușiu-neagră, cu grosimea de circa 5 cm. „Podeaua” gropii de acces

prezintă argilă naturală bătătorită, fiind ușor înclinată de la vest spre est. În procesul cercetării complexului, s-a constatat că în capătul estic groapa respectivă n-a fost săpată în lutul viu, ci în pământ umblat de culoare cenușiu-gălbuie, fără resturi arheologice, care continuă până la 1,4-1,6 m. Acest fapt constituie un indiciu că înainte de funcționarea cuptorului de ars piatra de var versantul din acest loc era mai abrupt, terenul fiind îndreptat, se pare, în momentul amenajării instalației cu pământul excavat din cuptor. În umplutura gropii de acces au fost găsite o monedă tătărească de bronz cu rozetă **(Fig. 12, 3)**, un cui de fier, 12 cioburi de vase de culoare roșietico-gălbuie și 14 oase de animale. Este important de subliniat că moneda de bronz a fost găsită în stratul de arsură de culoare cenușiu-negricioasă de la baza gropii, constituind un element sigur de datare a cuptorului de ars piatra de var.

Complexul 11 **(Fig. 10, 1)** a fost depistat între groapa de acces a cuptorului de var și complexul 9, prezentând o groapă de formă oval-neregulată, cu dimensiunile de 1,2x1,5 m și adâncimea de 0,2 m de la nivelul identificării și de 0,4 m de la suprafața actuală a solului. Umplutura consta din sol cenușiu amestecat cu lut, în care s-au găsit, drept materiale, doar 2 fragmente de vase de culoare roșietico-gălbuie lucrate la roata rapidă.

***

Așa cum reiese din descrierea de mai sus, prin cercetările perieghetice și de salvare din anul 2016 și primăvara anului următor în așezarea urbană medievală de la Costești-*Gârlea* au fost scoase la lumină integral sau parțial un număr de 11 complexe adâncite de tipuri diferite și un bogat și variat material arheologic.

Referitor la descoperirile de pe șesul râului Botna din preajma satului Costești, din sectorul de nord-est al orașului medieval, acestea cuprind o groapă din bronzul târziu sau prima epocă a fierului, patru gropi menajere din perioada Hoardei de Aur și alte două complexe de dimensiuni mai mari cu destinația neprecizată, atribuite aceleiași perioade de stăpânire tătaro-mongolă. Complexelor enumerate li se mai adaugă un număr de 45 de monede giucide, dintre care două de argint și celelalte de bronz, diferite piese de podoabă sau de port din bronz aurit, bronz sau sticlă, mai multe cuie și alte obiecte de fier, un fragment de râșniță și două cute din piatră, precum și o colecție însemnată de ceramică și oase de animale.

Așa cum am arătat și cu altă ocazie[10], față de sectorul nordic al sitului de la Costești-*Gârlea*, numit și „cartierul olarilor", unde anterior au fost scoase la iveală mai multe ateliere meșteșugărești, diferite cuptoare și alte complexe, orașul propriu-zis de pe șesul râului Botna a fost explorat mult mai puțin. De fapt, până la sondajele noastre, în diferite zone de pe valea Botnei au fost executate numai patru secțiuni de dimensiuni variate și au fost descoperite complet sau parțial trei locuințe de suprafață de dimensiuni diferite (una cu pereții construiți din lemn și nuiele unse cu lut, iar două cu pereții clădiți din piatră sau piatră și lemn), o groapă menajeră și alte patru complexe adâncite, care, din cauza apariției apelor subterane, n-au putut fi cercetate. De asemenea, în zona centrală a așezării, în apropiere de matca Botnei, au fost semnalate ruinele unei construcții impunătoare de piatră de formă rectangulară, cu dimensiunile de 20x30 m, care era probabil un edificiu public, dar fără a i se putea preciza funcționalitatea, iar spre sud și spre vest de construcția în cauză au fost observate ruinele unor case de piatră și alte complexe. După părerea lui L.L. Polevoi, în acest sector al orașului de pe malul stâng al râului Botna erau concentrate și „cartierele aristocrației urbane". În celelalte zone ale așezării, deși se întâlnesc și construcții din piatră, predominante ar fi locuințele ridicate din lemn, nuiele și lut, atribuite populației sărace[11]. Cu toate că pentru verificarea acestei din urmă ipoteze sunt necesare cercetări mai ample, accentuăm că descoperirile din anul 1978 și cele realizate de noi vin în susținerea opiniei lui L.L. Polevoi, în sectorul de nord-est din stânga Botnei fiind semnalate deocamdată numai gropi menajere și complexe de locuire(?) adâncite, construite din argilă și lemn.

Un loc distinct între vestigiile arheologice descoperite prin investigațiile din anul 2016 în situl medieval de la Costești-*Gârlea* îl ocupă monedele, care umează a fi publicate ulterior într-un articol aparte. Ținem doar să menționăm că, exceptând moneda de argint turcească din sec. XVI descoperită în cuptorul de ars piatra de var, care se leagă de așezarea moldovenească din sec. XV-XVII de pe valea Botnei, toate celelalte piese sunt emisiuni giucide din perioada de stăpânire tătaro-mongolă în spațiul pruto-nistrean. De asemenea, subliniem faptul că pentru prima dată la Costești au fost descoperite prin cercetări arheologice și monede din a doua jumătate a sec. XIII, cea mai veche fiind atribuită epocii lui Mengu Timur (1266-1280)[12].

Dintre celelalte piese de inventar, se remarcă mai ales o broșă sau aplică de bronz, acoperită cu foiță de aur, care în cea mai mare parte nu s-a păstrat **(Fig. 13, 1)**. Podoaba are formă ovală (dimensiuni 4,1x4,8 cm), cu suprafața frontală decorată, iar cea dorsală netedă. Partea ornamentată prezintă pe margine un decor pseudo-perlat, dublat simetric la o mică distanță, iar pe mijloc a avut încastrată o montură ovală din piatră sau sticlă, pierdută din vechime. Așa cum dovedesc cele două perforații, realizate pe margine și în zona centrală, piesa respectivă, după pierderea monturii, a fost refolosită.

[10] Vornic 2017.

[11] Полевой 1969, 18-19, таб. II.

[12] Nicolae 2017.

Fig. 13. Piese de bronz aurit (1), bronz (2-7), sticlă (8-10) și fier (11-27) descoperite în secțiunea I, strat (8), complexul 1 (11-13, 16-18, 20) și 5 (19, 21, 24-26), sectiunea II, strat (10), cuptorul de ars piatra de var (14-15) si la suprafața solului (1-7, 22-23).

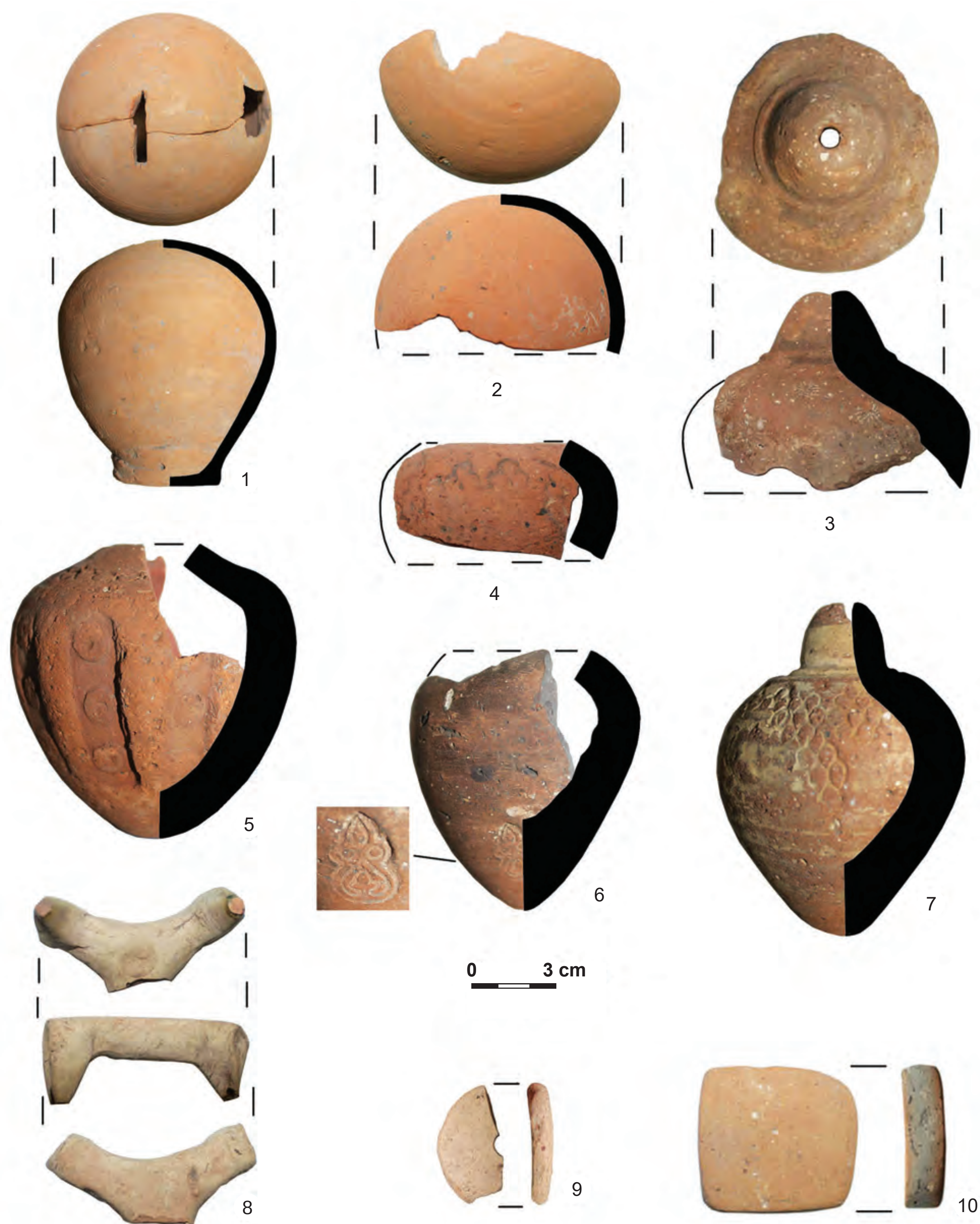

Fig. 14. Pușculițe (1-2) și vase sferoconice (3-7) de ceramică, tripod de lut ars (8), fragment de fusaiolă realizată dintr-un perete de vas ceramic (9) și ciob cu marginile lustruite (10) găsite în complexele 1 (4-7, 10), 5 (1-2) și 8 (8), strat (9) și la suprafața solului (3).

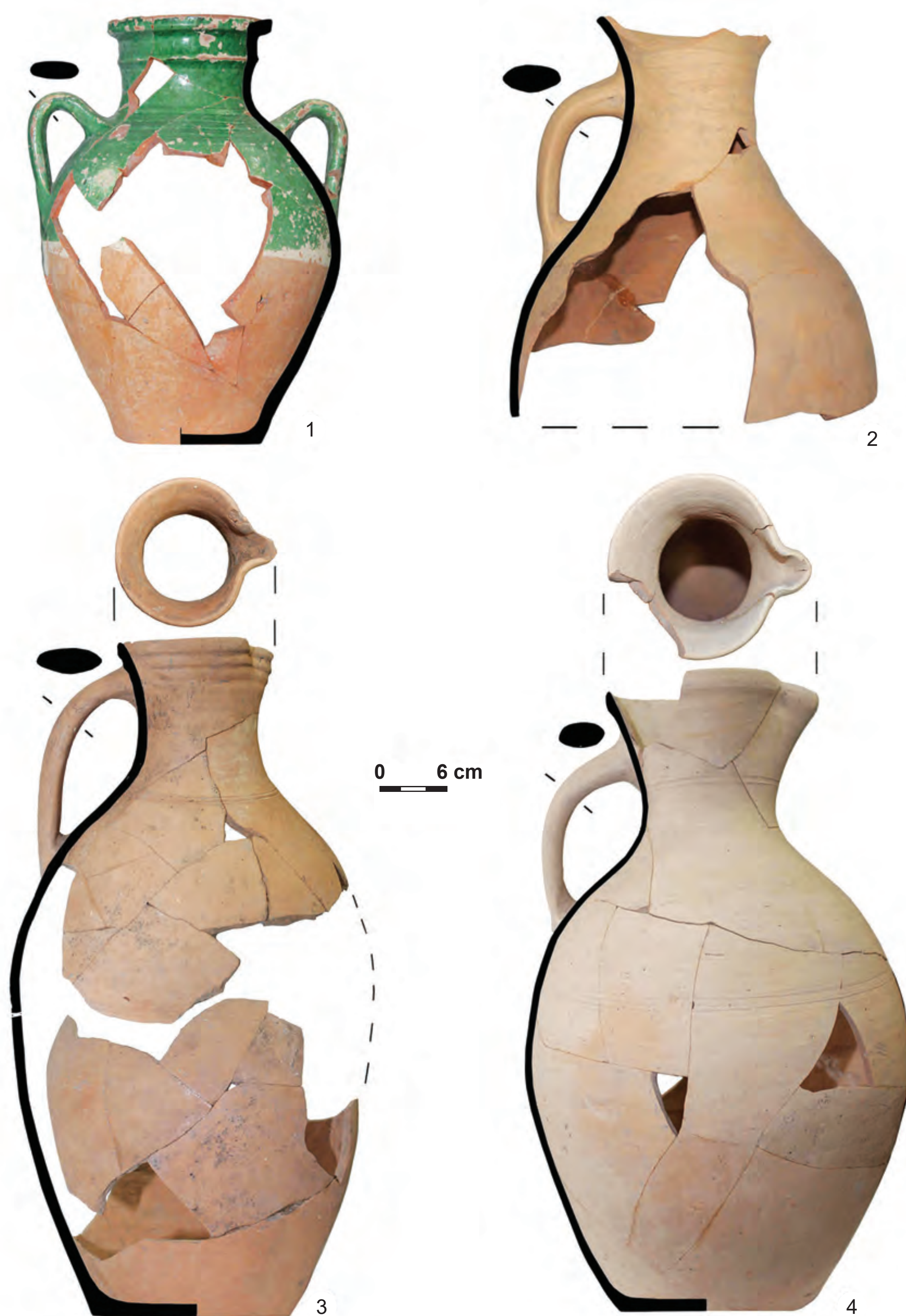

Fig. 15. Vase ceramice din complexele 1 (1-2) și 5 (3-4).

O parte importantă din inventarul arheologic descoperit în stratul de cultură și în complexele de pe șesul Botnei este alcătuit din ceramică, care va fi analizată mai detaliat cu alt prilej. Categoria predominantă în orașul de la Costești-*Gârlea*, ca de altfel și în celelalte centre urbane ale Hoardei de Aur, o constituie ceramica roșietică lucrată la roata rapidă din pastă compactă, cu nisip fin și concrețiuni calcaroase în compoziție, numită și „ceramică orășenească". Repertoriul acestei categorii ceramice este destul de variat, cuprinzând borcane, oale cu o toartă, castroane înalte cu două torți, ulcioare cu sau fără cioc de scurgere, ulcioare mari cu gura trilobată, străchini, pușculițe, sfeșnice etc. **(Fig. 14, 1, 2; 15, 3; 16).** O altă categorie, mai puțin numeroasă, este reprezentată de ceramica roșietico-gălbuie lucrată la roata cu turație medie. Forma care predomină în cadrul acestei categorii ceramice este cea de ulcior de dimensiuni mijlocii sau mari, cu corpul ovoidal înalt, gâtul relativ larg, decorat cu linii adâncite orizontale, și cu gura trilobată **(Fig. 15, 2, 3).** Este interesant de remarcat că tipul de vas în cauză își găsește analogii aproape identice în așezările rurale din sec. XIV din zona centrală a Moldovei, cum sunt de exemplu cele de la Lozova și Vorniceni, unde au fost descoperite și cuptoare pentru arderea unor asemenea recipiente[13].

O grupă distinctă este formată de vasele sferoconice decorate prin ștampilare, din care s-au găsit trei exemplare aproape întregi și un fragment de la altă piesă în complexul 1, iar un fragment de la un sferoconus mai mare a fost depistat la suprafața solului **(Fig. 14, 3-7)**. Întrebuințate pentru păstrarea mercurului și a altor substanțe sau având altă destinație[14], aceste recipiente constituie, după câte se pare, importuri în așezarea de la Costești-*Gârlea*, spre deosebire de marea majoritate a ceramicii descoperite până acum, care era lucrată în ateliere locale.

În comparație cu olăria roșietică și roșietico-gălbuie de uz comun, ceramica smălțuită, a cărei tehnică de executare este mult mai complicată, a fost utilizată într-o proporție mai redusă în așezarea urbană de la Costești-*Gârlea.* Constituind o caracteristică a orașelor Hoardei de Aur din sec. XIV, olăria glazurată era confecționată, în cea mai mare parte, la roata rapidă din pastă relativ fină de culoare roșietică. Mai rar se atestă și unele tipuri de vase, în speță ulcioare, considerate ca fiind realizate prin „ștampilare", dar care de fapt au corpul lucrat din două jumătăți modelate în tipare ceramice și apoi cuplate între ele **(Fig. 17, 2).** Formele cele mai răspândite ale olăriei smălțuite sunt strachina și farfuria cu piciorul inelar, mai rar atestându-se ulcioarele sau amforetele cu două torți, ulcioarele cu cioc de scurgere, oalele cu o toartă, cănițele sau alte tipuri de vase **(Fig. 15, 1; 17; 18, 4-14)**. Cu smalț sunt acoperite de obicei partea superioară și/sau interiorul recipientelor. Majoritatea vaselor au glazura de culoare verde, de diferite nuanțe, mai rar întâlnindu-se exemplare acoperite cu email măsliniu, cafeniu, galben sau incolor.

După modalitatea de ornamentare, olăria smălțuită se împarte în câteva categorii sau grupuri distincte, dintre care mai răspândite sunt ceramica cu smalț și ornamente în tehnica *sgraffito,* ceramica simplu smălțuită, ceramica glazurată decorată în tehnica *champ-leve* și ceramica cu pictură sub smalț. Cât privește motivele decorative aplicate pe vasele smălțuite, ele prezintă o mare diversitate, predominante fiind ornamentele geometrice, dar întâlnindu-se și motive vegetale sau ornitomorfe**.**

O grupă aparte o constituie ceramica smălțuită de factură superioară *de tip Kashan*, din care s-au găsit deocamdată trei fragmente de la vase diferite în complexele 5 și 8 **(Fig. 18, 1-3).** Aceste recipiente, care au fost lucrate dintr-o pastă deosebită, unele decorate în tehnica *champ-leve* sau cu pictură sub smalț și acoperite cu glazură de bună calitate, de culoare albastră, bleu-marin și bej, reprezintă elemente de import aduse în așezarea urbană de pe râul Botna din marile centre de producție din Asia Mijlocie sau din regiunea Volgăi.

Inventarul cel mai numeros descoperit prin cercetările noastre din anul 2016 în situl de la Costești-*Gârlea* este constituit de resturile faunistice, care vor fi publicate și analizate corespunzător într-un articol special. Aici doar notăm că, potrivit determinărilor arheozoologice efectuate de dna dr. hab. Luminița Bejenaru (Facultatea de Biologie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași), între speciile de animale identificate predomină net ovicaprinele, după care urmează într-o proporție de peste două ori mai mică bovinele domestice, alte mamifere (cum ar fi calul domestic, câinele și iepurele de câmp), dar și păsările sau peștii întâlnindu-se extrem de rar.

***

Fără îndoială, dintre complexele arheologice cercetate de noi în situl medieval de la Costești-*Gârlea* se evidențiază cuptorul de ars piatra de var. Așa cum am arătat mai sus, această instalație de foc este compusă din cuptorul propriu-zis și groapa de alimentare cu combustibil, prezentând dimensiuni mari, cu diametrul cuptorului propriu-zis în partea lui superioară de circa 4 m și cu adâncimea de 3,8 m. Menționăm în context că alte trei cuptoare de ars piatra de var, dar mai mici, au fost descoperite în același sector al sitului în anul 1993 în urma săpăturilor de salvare efectuate de arheologii N. Telnov și T. Reaboi[15]. Un complex similar a

[13] Рафалович, Полевой 1964, 241-247; Vornic, Tabuncic 2014, 115-128.
[14] Нуретдинова 2011, 51-62.
[15] Telnov, Reaboi 1997, 139-146.

Fig. 16. Ceramică de uz comun găsită în complexele 1 (1, 3, 5, 6, 9), 5 (2, 4, 8) și 7 (7).

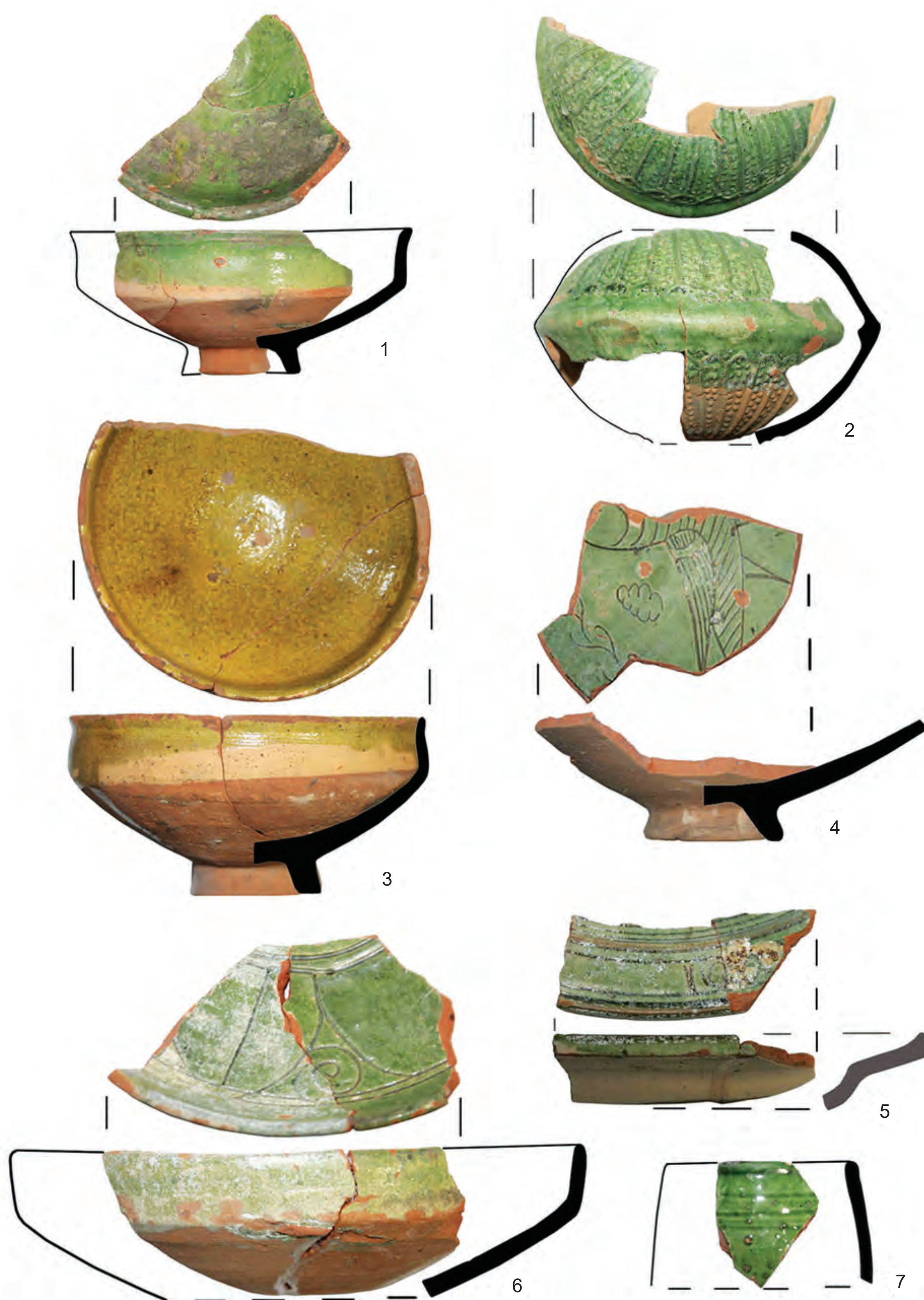

Fig. 17. Ceramică smălțuită din complexele 1 (1-3, 5, 6), 5 (4), 7 (4) și 8 (7).

Fig. 18. Ceramică smălțuită *de tip Kashan* (1-3) și de producție locală (4-14) găsită în complexele 1 (11, 14), 3 (6, 10), 5 (1-2, 8, 9, 12, 13), 7 (7) și 8 (3) și 10 (4, 5).

mai fost cercetat în anul 2005 și de către N. Russev și A. Gorodenco, care, din păcate, a rămas nepublicat[16].

Analogiile cele mai apropiate pentru aceste descoperiri interesante de la Costești se găsesc în orașul din perioada Hoardei de Aur de la Orheiul Vechi, unde până în prezent au fost descoperite trei cuptoare de ars piatra de var de dimensiuni mari, dintre care unul, cu două guri dispuse în locuri diferite[17], a avut, se pare, două faze de funcționare.

Judecând după zgurificarea pereților și arderea puternică a lutului viu de jur-împrejurul pereților și a gurii de foc, dar și după diferitele straturi de arsură depistate în partea inferioară a gropii de alimentare cu combustibil, cuptorul cercetat de noi a fost intens folosit. Așa cum indică moneda de bronz de tip rozetă descoperită la baza gropii de acces, complexul a funcționat la mijlocul sec. XIV, într-un interval de timp care corespunde cu perioada de înflorire a orașului oriental de la Costești-*Gârlea*, când construcția diferitor edificii de piatră și cărămidă în așezare era în plină desfășurare, iar necesitatea de var stins, folosit mai ales în mortare, era mare.

Pentru înțelegerea mai clară a modului de funcționare a acestor tipuri de cuptoare și a tehnologiei arderii pietrei de var, dar și a altor aspecte legate de producerea varului stins, în cele ce urmează vom prezenta pe scurt unele date etnografice culese în zona din preajma orașului Orhei de astăzi și consemnate în a doua jumătate a sec. XIX.

***

În anul 1864, în primul număr al revistei Comitetului Statistic Regional al Basarabiei, M. Zozulin, membru al respectivului for, publica un studiu inedit despre meșteșugul văräritului la Orhei[18], căruia timpul scurs parcă i-a sporit încă și mai mult semnificațiile savante intrinseci. Evident, cercetătorii actuali vor percepe informațiile autorului îndeosebi din perspective etnografice, asociate cu o lume tradițională ale cărei rămășițe pot fi descoperite nu altfel decât întâmplător azi. În expunerea sa, pe lângă observațiile de natură geologică vizând locul materiei prime, pe lângă mărturiile despre construcția instalațiilor pentru fabricarea varului și despre desfacerea acestui produs, pe lângă alte știri despre sursele de alimentare cu combustibil și organizarea transportului, la care se adaugă și datele financiare ale întregului proces de dezvoltare a afacerii, întâlnim de la început și câteva fapte ce interesează istoriografia antică și medievală a ținutului orheian. După cum s-a însemnat mai sus, la examinarea contribuției lui M. Zozulin în contextul valorificării științifice a cuptorului de var de la Costești, ne vom îndrepta atenția spre referințele ce documentează tehnica meșteșugului în cauză, practicat odinioară la scară largă în proximitatea Orheiului.

Piatra de calcar necesară producerii varului era extrasă de pe panta nord-vestică a dealului *Ivanos* situat la o verstă[19] depărtare de oraș, unde anual circa 3000 de persoane lucrau la spargerea și strângerea ei din straturile sedimentare.

Pentru obținerea varului, care este un protoxid de calciu rezultat din descompunerea calcarului prin ardere, în diferite locuri de pe *Ivanos* se construiau cuptoare speciale. Instalațiile respective erau durate de meșteri locali în felul următor: ei săpau o groapă adâncă de 1,5 stânjeni[20], mai îngustă la bază – de circa un stânjen în diametru și mai largă spre marginea exterioară – de până la 2,5 stânjeni. Dacă aceasta era făcută la extremitatea unui teren prăpăstios, în mal se realiza o deschizătură deasupra fundului săpăturii, astfel formându-se gura cuptorului. În cazurile când cuptorul își avea amplasamentul pe o suprafață plană, atunci alături de el era excavată încă o groapă, asemănătoare cu un gârlici de beci pentru a trece în jos, iar gura de foc reprezenta tot o scobitură dispusă în peretele despărțitor al celor două gropi. Apoi, pe podeaua cuptorului se ridica din rocă naturală focarul – o construcție arcuită de o anumită înălțime, în care era introdusă cantitatea necesară de lemne și unde se producea arderea combustibilului. Arcada era prevăzută cu fante, și în plus, prin ea erau lăsate bucăți de lemn tăiat, care ulterior ardeau, rezultând un fel de ganguri pentru o cât mai bună circulație a fumului, focului și căldurii. Peste bolta focarului erau clădite, conic, neîndesat, de la 4,5 la 6 stânjeni de calcar, pietrele de sort bun fiind așezate în porțiunea de jos și până spre partea de sus, unde veneau pietrele de calitate scăzută, ele neputând pricinui pagube însemnate dacă eventual erau afectate de ploi. În final, încărcătura obținută se lipea cu un strat de lut, argila având menirea să o protejeze de intemperii, păstrându-se doar câteva canale care trăgeau fumul din cuptor.

O instalație putea fi exploatată cam pe o durată de șase ani și prelucra până la o sută de șarje. S-a reținut că în cursul unui an vreo 200-230 de cuptoare de var funcționau în zona dâmbului *Ivanos* de lângă Orhei.

Arderea unei încărcături ținea între două și trei zile. Dintru început se aprindea un foc slab, cât să fie îndeajuns numai pentru uscarea arcadei, după care, treptat, se introduceau lemne tot mai multe pentru menținerea focului, ca să încingă cuptorul, care ne-

[16] Vornic 2017, 82.
[17] Смирнов 1957, 10-15; Postică 2006, 125-133.
[18] Зозулинъ 1864, 250-256.

[19] Verstă (rus: *верста)* – unitate de măsură rusească pentru distanțe folosită în trecut, egală cu 1067 m (Tomuleț 2014, 643).
[20] Stâjen (rus: *сажень*) – unitate de măsură pentu lungime reprezentând în Moldova aproximativ 2,23 metri (Tomuleț 2014, 553)

contenit în ultima zi era plin de pară. Se subînțelege că focul era întreținut și ziua, și noaptea, căci, dacă s-ar fi stins și instalația s-ar fi răcit, procesul de ardere trebuia început din nou.

Însușiri aparte se observau și în ceea ce privește alimentarea cu combustibil. În acest context se constata că timpul arderii depindea de condițiile meteorologice și de lemnul întrebuințat. Astfel, pe vreme uscată, o șarjă de calcar era arsă cu stejar timp de două zile, iar cu esențe moale jilave ciclul se prelungea până la încă o zi, când afară era umed. Personalul de deservire al unui cuptor era alcătuit din doi lucrători ce munceau în schimburi în perioada lui de funcțiune.

Varul în cuptoarele de pe înălțimea *Ivanos* era ars cu diferite varietăți de arbori (preferându-se amestecarea lor), care proveneau din pădurile din vecinătățile Orheiului, unde predomina stejarul și mai rar se găsea frasinul, carpenul, mesteacănul și teiul. La o singură operație de ardere a calcarului într-o instalație se consumau 12-15 stânjeni cubi[21] de material lemnos. Per ansamblu, industria varului din această zonă într-un an utiliza între 2000 și 2500 stânjeni cubi de lemne.

În mediu, extragerile anuale de calcar pentru varnițele de acolo se ridicau la 1000 stânjeni cubi, însă cifrele creșteau considerabil îndeosebi când se abăteau secetele, antreprenorii putând angaja mai multă forță de muncă. Dintr-un stânjen de asemenea roci ieșeau 240 puduri[22] de var nestins, ceea ce echivala cu 12 chile, potrivit sistemului local de măsurare (1 chilă = 20 puduri). Șarja de pietre calcaroase așternute o dată în încăperea de ardere avea în jur de 5 stânjeni cubi, deci, cantitatea de var obținut într-un cuptor dintr-o singură încărcătură era de 1200 puduri. În cursul unui an, instalațiile de pe colina *Ivanos* asigurau o producție de var pentru care M. Zozulin citează de la 240000 până la 276000 puduri.

Raportându-ne la concordanțele apropiate constatate între caracteristicile constructive, formale și dimensionale ale cuptorului de ars var descoperit pe cale arheologică la Costești-*Gârlea*, în urbea Hoardei de Aur de pe Botna, cu aceleași caracteristici pe care M. Zozulin în 1864 le înregistra pentru varnițele de la Orhei-*Ivanos*, vom distinge faptul că în ambele cazuri avem de-a face cu instalații mari îngropate ce coborau probabil în întregime în pământ. Evident, din datele istorice și informațiile etnografice de teren se înțelege că vărnicerii orheieni intrau în cuptoare și așezau calcarul pentru făcutul varului, particularitate care intervenea, credem, și la instalația de la Costești-*Gârlea*, investigată prin săpături. Așa cum demonstrează cercetările în cauză, în perioada evului mediu și în epoca modernă, pe teritoriul pruto-nistrean meșteșugul vărăritului s-a păstrat cu temeinicie, varul fiind pe larg întrebuințat la zidit, la spoit, la dezinfectat etc.

21 Un stânjen cub (rus: куб. сажень) după determinările rusești din 1864 avea 9,71376 metri cubi (Таблицы разныхъ мѣръ, 247).

22 Pud – unitate rusească de măsură pentru greutăți utilizată până la trecerea la sistemul metric, egală cu 16,38 kg (Tomuleț 2014, 309, nota 1774).

SUMMARY

PRELIMINARY DATA ON ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE COSTEȘTI-*GÂRLEA* MEDIEVAL TOWN IN 2016

The Costești-*Gârlea* medieval urban settlement did not receive appropriate attention of the specialists, although it is of particular interest for the Medieval archaeology of the Prut-Dniester region. The site is located on the south-eastern periphery of the village (*Gârlea* natural landmark), on the both sides of the Botna River, with a length of about 2,5 km and a width over 1,5 km. Reported in the 20th century, this valuable archaeological site was researched through limited excavations in 1934, 1954, 1957, 1959, 1978, 1979, 1993 and 2005.

Considering the special scientific value of the Costești-*Gârlea* archaeological ensemble and the fact that certain areas of the urban settlement are damaged by landslides or some unauthorized earthworks, since 2016 the National Agency for Archaeology carried out inspections and rescue research. The excavations consisted of two small sections and a trench with a total area of about 75 sq. m. The first two sections were performed on the left bank of the Botna River, in the area of an illegally dug ditch, and the trench – in the "potter's quarter", above the northern bank of the former clay quarry. In the northeastern section of the city there were found two hollow dwellings and five house pits and in the survey of the "potter's quarter" – a limestone burning furnace and a part of a hollow dwelling.

As a result of the rescue excavations and surveys, there have been found more than 50 bronze and silver coins, some bronze and glass ornaments, several iron pieces, a fragmentary grinder stone, a few whetstones , a rich collection of ceramics and faunistic remnants. The absolute majority of these discoveries are attributed to the period of existence of the Golden Horde town, which dated back *grosso modo* to the second half of the 13th-14th century. Some materials, however, belong to other historical epochs: late bronze, the first Iron Age, the early Migration Period or the late Middle Ages.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ИТОГИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ 2016 ГОДА В СРЕДНЕВЕКОВОМ ГОРОДЕ КОСТЕШТЬ-*ГЫРЛЯ*

Несмотря на особое место в средневековой археологии Пруто-Днестровского региона, золотоордынский город Костешть-*Гырля* не получил должного внимания со стороны исследователей. Памятник расположен на юго-восточной окраине села (урочище *Гырля*), по обоим берегам реки Ботна, и простирается на 2,5 км в длину и более 1,5 км в ширину. Упомянутый впервые в публикациях в 20-х годах прошлого века, данный археологический памятник был частично исследован на ограниченной площади в 1934, 1954, 1957, 1959, 1978, 1979, 1993 и 2005 годах.

Учитывая особую научную ценность археологического комплекса Костешть-*Гырля* и тот факт, что определенные районы городского поселения повреждены оползнями или несанкционированными земляными работами, с 2016 года Национальное археологическое агентство также стало проводить инспекции и спасательные исследования. В ходе археологических работ были разбиты три небольших раскопа общей площадью около 75 кв.м. Первые два раскопа были заложены в зоне левого берега реки Ботна, на участке незаконно вырытого рва, а третий раскоп – «в гончарном квартале», над северным краем заброшенного глиняного карьера. На участках северо-восточной части города были обнаружены два углубленных комплекса типа землянок и пять хозяйственных ям, а в зоне «гончарного квартала» были выявлены печь для обжига известнякового камня и часть углубленного комплекса типа полуземлянки.

В результате спасательных раскопок и разведок было обнаружено более 50 бронзовых и серебряных монет, несколько бронзовых и стеклянных украшений, многочисленные железные изделия, фрагмент зернотерки, несколько точильных камней из песчаника, богатая коллекция керамики и большое количество остеологических остатков. Абсолютное большинство данных находок относятся ко времени существования золотоордынского города, которое соответствует, в общих чертах, второй половине XIII–XIV в. Некоторые материалы, все же, относятся к другим историческим периодам: к позднему бронзовому веку, раннему железному веку, к начальному этапу эпохи Великого переселения народов или к позднему средневековью.

BIBLIOGRAFIE

Nicolae 2005: E. Nicolae, *Monedele de tip Costești-Gârlea*. In: Simpozion de Numismatică dedicat centenarului Societății Numismatice Române (1903-2003), Chișinău 2003. Comunicări, Studii și Note (Chișinău 2005), 89-104.

Nicolae 2017: E. Nicolae, *Câteva considerații privind orașul medieval de la Costești, raionul Ialoveni, în lumina descoperirilor monetare*. In: Conferința științifică internațională *Patrimoniul cultural:cercetare, valorificare, promovare*. Programul și rezumatele comunicărilor (Chișinău 2017), 38-39.

Postică 2006: Gh. Postică, *Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001* (Iași 2006).

Telnov, Reaboi 1997: N. Telnov, T. Reaboi, *Cercetarea orașului Hoardei de Aur Costești-Gârlea*. Tyragetia IV-V, 1997, 139-146.

Tomuleț 2014: V. Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)* (Chișinău 2014).

Vornic, Tabuncic 2014: V. Vornic, Sergiu Tabuncic, *Două cuptoare de olărie din sec. XIV descoperite la Vorniceni, r-nul Strășeni*. APRM I, 1-2, 2014, 115-128.

Vornic 2017: V. Vornic, *Istoricul cercetării arheologice a orașului medieval de la Costești-Gârlea*. RA XIII, 1-2, 2017, 76-85.

Vornic ș.a. 2017: V. Vornic, S. Tabuncic, S. Popovici, I. Ciobanu, *Cercetările arheologice de salvare în situl medieval de la Costești*-Gârlea. In: Cercetări arheologice în Republica Moldova. Campania 2016 (Chișinău 2017), 71-73.

Зозулин 1864: М. Зозулин, *Об Оргеевском известковом промысле*. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том 1. (Кишинев 1864), 250-256.

Нуретдинова 2011: А. Р. Нуретдинова, *Сфероконические сосуды: проблема атрибуции*. В сб.: Ученые записки Казанского университета, Гуманитарные науки, Том 153, кн.3, (Казань 2011), 51-62.

Полевой 1965: Л.Л. Полевой, *Археологические материалы к истории Молдавии*. СА 3, 1965, 66-80.

Полевой 1969: Л.Л. Полевой, *Городское гончарство Пруто-Поднестровья в XIV веке* (Кишинев 1969).

Полевой, Бырня 1974: Л.Л. Полевой, П.П. Бырня, *Средневековые памятники XIV-XVII вв*. АК МССР, вып. 7 (Кишинев 1974).

Рафалович, Полевой 1964: И.А. Рафалович, Л.Л. Полевой, *Раскопки гончарных горнов на поселении Лозово*. В сб.: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР (Кишинев 1964), 241-247.

Рикман 1955: Э.А. Рикман, *Археологические работы в 1954 г. на городище у с. Костешты*. Изв. МФ АН СССР 5(25), 1955, 95-112.

Смирнов 1957: Г.Д. Смирнов*, Отчет об археологических исследованиях молдавского средневековья за 1956 год* (Кишинев 1957), nr. inv. 6, manuscris aflat în Arhiva MNIM.

Таблицы 1864: *Таблицы разных мер*. Записки Бессарабского областного статистического комитета. Том 1. (Кишинев 1864), 247.

03.06.2019

DATE PRELIMINARE PRIVIND CERCETĂRILE DE SALVARE DIN ANUL 2017 ÎN NECROPOLA DIN PARTEA NORD-ESTICĂ A ORAȘULUI MEDIEVAL DE LA COSTEȘTI-*GÂRLEA*

Vlad VORNIC, Sergiu POPOVICI, Ion CIOBANU, Angela SIMALCSIK

Cuvinte cheie: necropolă medievală, morminte, schelete, musulmani, Hoarda de Aur, Costești-*Gârlea*.

Key words: medieval necropolis, burials, skeletons, muslims, the Golden Horde, Costești-*Gârlea*.

Ключевые слова: средневековый могильник, захоронения, скелеты, мусульмане, Золотая Орда, Костешть-*Гырля*.

Printre diferitele complexe care alcătuiesc ansamblul arheologic medieval de la Costești-*Gârlea* se numără și două cimitire mari cu morminte de înhumație, situate pe versantul stâng al văii râului Botna, în partea de nord-est și cea de est ale orașului Hoardei de Aur din sec. XIV. O primă necropolă sau zonă funerară a fost descoperită de Em. Rikman, cu prilejul cercetărilor perieghetice și de salvare efectuate în anul 1954. Conform datelor consemnate de acest cercetător, cimitirul se localizează pe versantul vestic al cetății de pământ, unde, la distanța de circa 25 m mai jos de platou, au fost semnalate trei aglomerări de oase umane, scoase la lumină în urma alunecărilor de teren. Pe locul uneia dintre aceste îngămădiri de oase s-a deschis la vremea respectivă o casetă de mici dimensiuni, fiind dezvelit un mormânt de înhumație, care avea groapa de formă aproximativ rectangulară. Scheletul era depus în poziție întinsă, cu capul orientat spre nord, iar în jurul acestuia s-au găsit mai multe cuie de fier, rămase probabil de la sicriul de lemn[1]. Așa cum au arătat însă cercetările perieghetice și descoperirile întâmplătoare recente, acest prim cimitir identificat de Em. Rikman are dimensiuni mai mari decât cele estimate inițial, zona funerară extinzându-se atât spre sud, pe varsantul meridional al cetății, cât și spre est, pe panta stângă a văii râului Botna, atingând o lungime totală de circa 600 m **(Fig. 1, 1)**.

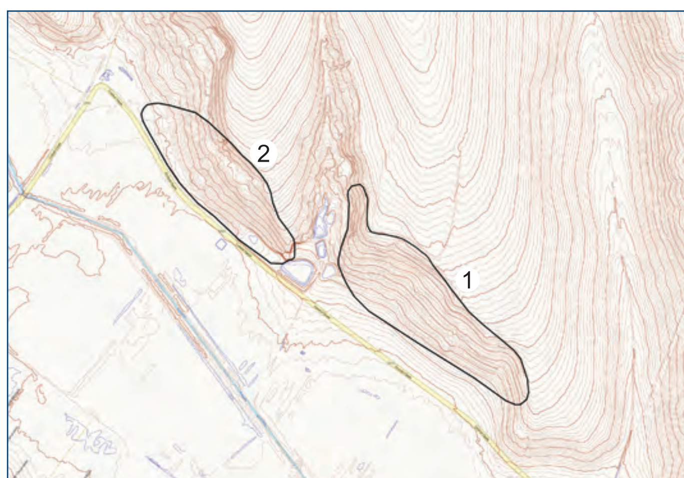

Fig. 1. Poziția topografică a cimitirelor medievale 1 (1) și 2 (2) de la Costești-*Gârlea*.

Al doilea cimitir a fost semnalat de L. Polevoi în anul 1957, când prin eroziunea solului au ieșit la lumină câteva morminte cu scheletele orientate vest-est, care însă nu au fost cercetate prin săpături. Această necropolă este situată în partea de nord și de nord-est a așezării urbane, pe panta stângă a văii râului Botna, care este afectată de alunecările de teren, fiind străbătută și de câteva vâlcele **(Fig. 1, 2)**. După estimările lui L. Polevoi, cimitirul are dimensiuni mari, întinzându-se pe o lungime de circa 500 m[2]. Unul sau două morminte de înhumație din necropola 2 au fost cercetate în anul 2005, dar au rămas nepublicate, ca, de altfel, și celelalte vestigii arheologice descoperite de N. Russev și A. Gorodenco[3].

Considerăm necesar de menționat aici că un complex funerar musulman somptuos, care „putea fi un mausoleu"[4], a fost descoperit întâmplător în anul 1956 în marginea de est a satului Costești, la distanța de circa 300 m de localitate și la 30 m de drum, pe un teren plan din partea dreaptă a râului Botna. Sosit atunci la fața locului, arheologul N. Chetraru a de-

[1] Рикман 1955, 105.

[2] Полевой 1969, 23.

[3] Vornic 2017, 82.

[4] Кетрару 1961, 127.

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 243-258.

Fig. 2. Fotografie aeriană din dronă dinspre vest asupra cimitirului 2.

pistat și recuperat două plăci de calcar cu inscripții, câteva fragmente de coloane cilindrice, cu suprafața sculptată sau netedă, și alte câteva plăci de piatră, de formă pătrată ori dreptunghiulară, dispuse orizontal. Potrivit determinărilor cercetătoarei V. Kracikovskaia, inscripțiile lapidare sunt în limba arabă și au caracter elegiac, în stilul marelui poet Abu-l-`Atahiya (748-828 p.Chr.)[5], fiind, de altfel, cel mai vechi text literar atestat în Moldova.

Beneficiind și de sprijinul administrației publice locale, în anul 2017 Agenția Națională Arheologică a efectuat săpături arheologice de salvare în situl medieval de la Costești-*Gârlea*, în mai multe puncte ale zonei lui de nord-est afectate de alunecările de teren și eroziunea solului. Un loc distinct între complexele investigate îl ocupă 13 morminte de înhumație, reperate în diferite sectoare ale necropolei 2 din partea de nord-est a orașului oriental **(Fig. 2)**.

Primele patru morminte, toate parțial distruse, au fost identificate în zona de nord-vest a necropolei, pe un drum de țară orientat nord-vest – sud-est, la distanța de circa 130 m est-nord-est de intersecția drumului respectiv cu drumul pietruit Costești-Zîmbreni și la aproximativ 85 m est de depozitele frigorifice, ca urmare a unor ploi torențiale de la începutul lunii iulie a anului 2017[6]. Pentru cercetarea acestor morminte, aflate pe marginea de nord a drumului menționat, unde se formase în urma precipitațiilor abundente un șănțuleț, au fost trasate câte o casetă de mici dimensiuni. O altă casetă de control, care nu a surprins nici un complex, a fost executată pe porțiunea de teren dintre mormintele 1 și 2. Pe de altă parte, este important de menționat că în partea de est a casetei mormântului 4 a fost identificată și parțial cercetată o groapă cu funcționalitatea nedeterminată, din umplutura căreia au fost recuperate mai multe oase de animale.

Următoarele patru înmormântări au fost descoperite în capătul de sud-est al necropolei în discuție, aflat la limita sud-vestică a sectorului meșteșugăresc al așezării urbane medievale de la Costești-*Gârlea*. Trei dintre aceste morminte, și anume cele marcate cu siglele M.5, M.6 și M.8, au fost observate în malurile unei foste lutării, care a funcționat ilegal acum câteva decenii, iar pentru cercetarea complexelor au fost deschise trei casete. Un mormânt (M.7) a fost depistat în perimetrul secțiunii IV, care avea dimensiunile de 1,5x15,0 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est, fiind trasată de-a lungul pantei, în prelungirea casetei mormânului 5. Remarcăm în context că în cuprinsul casetelor mormintelor 6 și 8, al secțiunii IV, dar și la suprafața solului în această zonă funerară, au fost semnalate și resturi de locuire datând din aceeași perioadă de stăpânire tătaro-mongolă. Dintre vestigiile depistate, menționăm urmele unui rug sau vetre(?), o groapă cu destinația neprecizată, o monedă de bronz giucidă, ceramică, un cuțit și câteva cuie de fier.

În fine, ultimele cinci și cele mai interesante complexe funerare din cimitirul 2 al ansamblului arheologic de la Costești-*Gârlea* investigate în anul 2017 au fost

5 Крачковская 1960.

6 Informația despre descoperirea unor oase umane risipite pe drumul de țară menționat ne-a fost comunicată de către dl Mircea Sula, specialist în cadrul Secției Cultură Ialoveni, care, la rându-i, a primit-o de la dl Tudor Todirașcu, locuitor al satului Costești.

descoperite în perimetrul secțiunii V, executate pe o mică terasă de pe partea mediană a pantei stângi a văii râului Botna, corespunzătoare limitei de nord-est a necropolei. Anterior deschiderii acestei secțiuni, din stratul vegetal sau de la suprafața solului din locul respectiv a fost recuperat un mic depozit de monede de argint giucide din prima jumătate a sec. XIV și câteva cuie de fier. Secțiunea V a avut orientarea nord-nord-vest – sud-sud-est și dimensiunile inițiale de 1,5x16,5 m. Ulterior, după depistarea unor morminte care intrau sub pereții secțiunii, în scopul dezvelirii integrale a complexelor, în treimea sudică a secțiunii, pe laturile ei de est, sud și vest, au fost deschise câteva casete. Drept urmare, săpătura a căpătat forma unei parcele neregulate, cu suprafața totală de 35 m.p. În stratul de cultură al secțiunii s-au găsit câteva monede de bronz tătărești din sec. XIV, mai multe cuie și alte piese de fier și un număr redus de fragmente ceramice, dintre care remarcăm gâtul unui ulcior cu gura trilobată, de culoare roșietico-gălbuie, lucrat la roata cu turație medie. Totodată, menționăm că pe aceeași mică platformă de pământ, la distanța de doar 19 m spre vest de secțiunea V, a fost identificat un complex de locuire adâncit de dimensiuni mici, care conținea un inventar deosebit de bogat și variat, între care mai multe monede giucide din sec. XIV, fiind cercetat în toamna anului 2017 și în primăvara anului următor.

În cele ce urmează vom descrie complexele funerare cercetate de noi în anul 2017, după care ne propunem să examinăm unele probleme mai importante ridicate de aceste descoperiri.

***

<ins>Mormântul 1</ins> **(Fig. 3, 1)** a fost depistat în caseta I, trasată pe locul unor oase umane ieșite la suprafață pe partea de nord-est a drumului de țară menționat mai sus, având dimensiunile de 1,0x,2,5 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. Groapa, surprinsă în partea de nord-est și cea de sud-est, prezenta o formă relativ rectangulară, cu dimeniunile estimative de 0,7x2,2 m, iar ca umplutură conținea sol cenușiu-cafeniu, în care s-au depistat câteva fragmente mici de lemn putrezit. Adâncimea gropii era de 10-15 cm. Scheletul, aparținând unei femei cu vârsta de 20-25 ani (adult tânăr sau *adultus*), se afla în decubit dorsal, cu piciorul stâng întins, cel drept ușor îndoit din genunchi și arcuit spre dreapta, brațul drept așezat de-a lungul corpului, cel stâng lipsă și cu craniul, păstrat doar parțial, orientat spre vest-nord-vest. Fără inventar.

<ins>Mormântul 2</ins> **(Fig. 3, 2)** a fost descoperit în caseta II (dimensiuni 1,2x2,5 m), deschisă la distanța de 7,6 m spre est-nord-est de caseta I, în zona unei aglomerări de oase umane. Groapa nesesizată. Adâncimea 5-10 cm. Scheletul, atribuit unei pesoane de sex feminin cu vârsta biologică cuprinsă între 35 și 50 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I-II*), s-a păstrat mai prost, craniul, oasele brațului drept și o parte din vertebre fiind distruse. Defunctul a fost depus întins pe spate, orientat pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est, cu mâna stângă așezată pe bazin, piciorul stâng întins și cu cel drept ușor arcuit spre sud. În zona bazinului și a labelor picioarelor s-au păstrat fragmente de lemn putrezit. Fără inventar.

Fig. 3. Mormintele 1 (1) și 2 (2).

<ins>Mormântul 3</ins> **(Fig. 4, 1)** a fost dezvelit în caseta IV (dimensiuni 1x3 m), executată la distanța de 14 m spre nord-vest de caseta I, în zona unor oase umane scoase la suprafață de ploi. Groapa, sesizată pe laturile de est, nord și vest, prezenta formă aproximativ rectangulară, cu dimensiunile de 0,7x2,1 m și adâncimea de 35-45 cm de la suprafața actuală a solului, iar ca umplutură conținea sol cenușiu, amestecat cu puține resturi de lemn putrezit. Scheletul, aparținând unei femei cu vârsta cuprinsă între 45 și 55 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II-III*), era așezat pe spate, cu membrele întinse în lungul corpului și cu craniul fragmentat orientat spre vest-nord-vest. Fără inventar.

<ins>Mormântul 4</ins> **(Fig. 4, 2)** a fost identificat pe același drum de țară ca și primele complexe, la distanța de aproximativ 46 m spre vest-sud-vest de mormântul 3, pentru dezvelirea lui trasându-se caseta V, cu dimensiunile de 1x3 m și orientarea vest-est. Groapa nedelimitată. Scheletul, surprins la adâncimea de 15-18 cm, este atribuit unui bărbat cu vârsta biologică cuprinsă

Fig. 4. Mormintele 3 (1) și 4 (2).

între 40 și 45 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*). Era așezat pe spate, cu brațul și piciorul stâng întinse, cele din partea dreaptă lipsă; craniul, mult fragmentat, se afla cu fața în sus, orientat spre vest-nord-vest. Inventarul lipsă.

Mormântul 5 **(Fig. 5)** a fost semnalat în malul vestic al fostei lutării, la distanța de circa 33 m spre sud-sud-vest de cuptorul de ars piatra de var cercetat de noi, pentru degajarea complexului fiind trasată caseta VII, cu dimensiunile de 1,5x2,5 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. Groapa avea formă rectangulară, cu lățimea de 0,56-0,60 m, lungimea păstrată de 1,44 m, pereții ușor înclinați spre interior și cu adâncimea de 0,54 m de la nivelul actual de călcare. Scheletul, aparținând unei persoane de sex feminin cu vârsta la deces de 20-25 ani (adult tânăr sau *adultus*), era depus lângă latura nordică a gropii, în poziție întinsă pe spate, cu iliacul stâng puțin mai ridicat, membrele inferioare întinse, brațul drept îndoit puțin din cot, având palma așezată pe bazin, iar cel stâng întins, cu oasele mâinii aflate sub bazin; craniul, întors pe partea dreaptă cu privirea spre sud, avea orientarea spre vest-nord-vest. Lângă pereții sudic și nordic ai gropii și deasupra sheletului s-au depistat resturi de la scânduri de lemn putrezite, cu grosimea de 2-3 cm, dispuse vest-est. În partea dreaptă a craniului s-a găsit gămălia puternic corodată a unui cui sau nit de fier.

Mormântul 6 **(Fig. 6, 1)** a fost sesizat în malul vestic al pintenului de pământ din mijlocul fostei lutării, la distanța de 23 m spre sud-sud-vest de mormântul 5, după ce în pământul surpat s-a găsit craniul scheletului. Pentru degajarea complexului s-a trasat o casetă (VII) cu dimensiunile de 1,0x2,3-3,0 m, orientată vest-nord-vest – est-sud-est. Groapa era de formă trapezoidală, puțin mai largă în zona capului, cu dimensiunile surpinse de 0,75-0,80x1,50 m, pereții verticali și adâncimea de 0,55 m de la nivelul identificării și de 1,1 m de la suprafața solului. Scheletul, atribuit unui individ de sex feminin cu vârsta biologică cuprinsă între 30-40 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus I*), era așezat în groapă în diagonală, pe spate, având picioarele întinse, coloana vertebrală ușor arcuită, cu mâna stângă depusă pe piept și cea dreaptă puternic îndoită din cot, cu palma adusă pe umăr. Fără inventar.

Mormântul 7 **(Fig. 6, 2)** a fost descoperit în secțiunea IV, aflându-se la distanța de 2,7 m spre vest de mormântul 6. Groapa nesesizată. Adâncimea 0,3-0,4 m. Scheletul, cu lungimea de 1,4 m, provine de la un individ sub-adult, probabil de sex feminin, cu vârsta biologică cuprinsă între 12-14 ani (adolescent sau *infans II*). Se afla în decubit dorsal, cu picioarele întinse în lungul corpului, membrul superior drept îndoit puternic din cot și așezat pe piept, cel stâng ușor îndoit cu palma depusă pe bazin și cu craniul în poziție normală, cu fața în sus, orientat spre vest-nord-vest. Lipsit de inventar.

Mormântul 8 **(Fig. 6, 3)** a fost semnalat în malul sudic al fostei cariere de lut, la distanța de circa 31 m spre sud-vest de mormântul 7, pentru cercetarea complexului fiind trasată caseta VIII, cu dimensiunile de 1,1x2,0 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. Adâncimea 0,6 m. Groapa delimitată parțial, fiind surpinsă o porțiune dintr-o latură lungă, orientată, ca și scheletul, pe direcția nord-vest – sud-est, cu lungimea de circa 1,3 m. Atribuit unui individ sub-adult, probabil de sex feminin, cu vârsta biologică cuprinsă între 14-18 ani (adolescent sau *juvenis*), scheletul a fost deranjat prin eroziunea solului (?), oasele craniului și ale mâinii drepte aflându-se împrăștiate în partea stângă. Defunctul a fost așezat în decubit dorsal, cu mâna stângă depusă pe bazin, piciorul stâng întins, iar cel drept ușor arcuit spre dreapta. Fără inventar.

Mormântul 9 **(Fig. 8-10)** a fost descoperit în partea de sud a secțiuni V, trasată pe o mică terasă din marginea de nord-est a necropolei. Orientarea complexului era vest-nord-vest – est-sud-est, iar adâncimea de 1,8 m de la nivelul actual de călcare. Parțial, în zona de nord și de est, mormântul era suprapus de o aglomerare de pietre de calcar, de formă aproximativ rectan-

gulară, cu dimensiunile de circa 0,7x1,9 și orientarea nord-vest-sud, pietrele aflându-se în solul vegetal. Conturul părții superioare a gropii mormântului nu a putut fi delimitat, complexul fiind identificat la adâncimea de 0,9-1,0 m, la nivelul unui acoperământ din bârne de lemn. Acoperământul avea formă rectangulară, cu dimensiunile 1,1x2,2 m și era format din 11 bârne dispuse transversal, cu capetele așezate pe niște praguri (?) din pământ cruțat, aflate pe laturile lungi ale gropii mormăntului, la adâncimea de 1,1 m. Bârnele aveau lungimea de circa 1,1 m, lățimea de 12-13 cm și grosimea de 6-7 cm, fiind complet putrezite și în mare parte căzute în interiorul camerei funerare. Între bârnele din partea de nord-vest a acoperământului s-au găsit 2 cuie de fier puternic corodate. Camera mortuară avea formă aproximativ rectangulară cu colțurile puternic rotunjite, cu dimensiunile de 1,10x2,35 m, pereții ușor înclinați spre interior și adâncimea de 0,7 m de la nivelul identificării. Mormântul era prevăzut cu sicriu de lemn din care s-au păstrat resturi putrezite, mai ales în jumătatea lui sudică. Sicriul avea formă trapezoidală, cu dimensiunile de 0,5-0,7x1,8 m, fiind lucrat din scânduri subțiri, cu grosimea de circa 1,5 cm, asamblate cu ajutorul cuielor de fier din care s-au găsit peste 20 de exemplare, întregi sau fragmentare, puternic oxidate (lungimea circa 7 cm). Scheletul, atribuit unei femei cu vârsta de 18-20 ani (adult tânăr sau *adultus*) se afla pe spate, în poziție întinsă, cu craniul întors pe dreapta, cu privirea spre sud, mâna stângă adusă pe piept, iar dreapta pe abdomen.

Drept inventar, sub craniu s-a gasit o mărgică discoidală de carneol, cu diametrul de 0,9 cm, înălțimea de 0,45 cm și diametrul orificiului de 0,01 cm **(Fig. 13, 7)**.

Mormântul 10 **(Fig. 8; 9; 11; 12)** a fost identificat la distanța de 0,25 m spre sud de mormântul 9, la adâncimea de 0,67-0,95 m de la suprafața solului. Groapa era prevăzută cu praguri pe laturile ei lungi, cu lățimea de 10-15 cm, aflate la adâncimea de 1,0-1,1 m. Peste trepte se găsea un acoperământ din bârne de lemn, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 1,05x1,95 m. Acoperământul consta din 10 bârne, cu lățimea de 12-13 cm și lungimea de circa 1 m, care erau putrezite și căzute în interiorul gropii. Camera funerară avea formă rectangulară cu colțurile ușor rotunjite, cu lungimea de 2,22 m și lățimea de 0,8 m, pereții relativ verticali și adâncimea de 0,5 m de la nivelul surprinderii și de 1,6 m de la suprafață. Scheletul, cu lungimea de 1,55 m, se atribuie unei femei cu vârsta biologică cuprinsă între 18 și 20 ani (adult tânăr sau *adultus*); era depus în poziție întinsă, cu picioarele paralele și apropiate în zona labelor, brațele îndoite din coate și așezate pe piept și cu craniul întors pe partea dreaptă cu privirea spre sud, orientat spre vest-nord-vest.

Drept inventar, sub craniu s-a găsit un inel de carneol, prevăzut cu un șaton de formă ovală-alungită

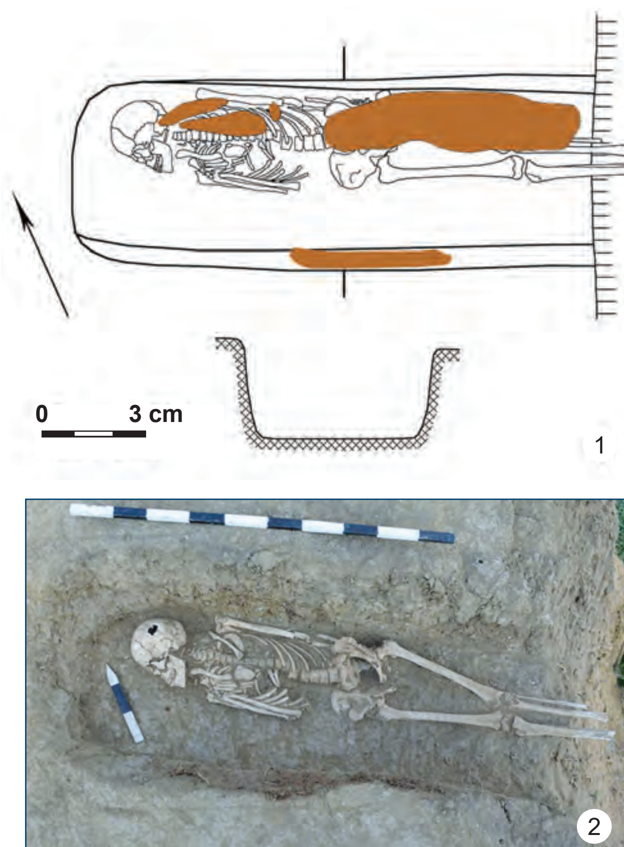

Fig. 5. Mormântul 5 înainte (1) și după degajarea lemnului (2).

(diametrul exterior al piesei 2,6 cm, diametrul interior 1,55 cm) **(Fig. 13, 5)**.

Mormântul 11 **(Fig. 8; 9; 12; 13, 1, 2)** se afla la 0,3 m sud de mormântul 10, având orientarea vest-nord-vest – est-sud-est și adâncimea de 1,5 m. Groapa era prevăzută cu praguri pe laturile ei lungi (cel nordic mai lat, de aproximativ 25 cm), aflate la adâncimea de circa 1 m, peste care se găsea un acoperământ din bârne de lemn, de formă rectangulară, cu dimensiunile de de 0,90x1,75 m. Acoperământul era constituit din 10 bârne, cu lungimea de circa 1,1 m, lățimea de 12 cm și grosimea de 7 cm fiecare, care erau prost păstrate și prăbușite în camera funerară. Camera mortuară avea formă rectangulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 0,76x2,0 m și adâncimea de 0,5 m de la nivelul pragurilor. Peretele nordic era vertical, iar pe latura sudică groapa prezenta o nișă mică, cu adâncmea de 0,1 m. Scheletul, aparținând unui individ sub-adult cu vârsta biologică cuprinsă între 13-14 ani (*infans II*), era depus lângă peretele nordic al gropii, în decubit dorsal, cu mâna dreaptă pe lângă corp, cea stângă așezată pe abdomen și cu craniul întors pe dreapta, cu privirea spre sud. La degajarea scheletului, în zona palmei mâinii stângi s-au găsit două fragmente mici de sârmuliță de fier, corodate.

Fig. 6. Mormintele 6 (1), 7 (2) și 8 (3).

<u>Mormântul 12</u> **(Fig. 9; 12; 13, 2)** se afla la circa 0,3 m spre sud-vest de mormăntul 11, fiind depistat la adâncimea de 0,5-0,6 m, la nivelul acoperământului din bârne de lemn, care avea formă recatangulară, cu dimensiunile de 0,9x1,8 m. Bârnele erau prost păstrate, cele mai multe descompuse și căzute în interiorul camerei funerare, inițial fiind așezate pe niste praguri de pe laturile lungi ale gropii funerare, late de 10-25 cm. Camera funerară avea formă rectangulară cu colțurile puternic rotunjite, cu dimensiunile de 0,60x1,76 m, pereții ușor oblici și adâncimea de 0,4 cm de la nivelul identificării și de circa 1 m de la suprafața actuală a solului. Scheletul, atribuit unui individ sub-adult, probabil de sex feminin, cu vârsta biologică de 9-10 ani (*infans II*), era depus lângă peretele nordic, în decubit dorsal, cu mâna stângă așezată pe iliacul drept, brațul drept întins de-a lungul corpului, picioarele puțin îndoite și arcuite spre dreapta, iar craniul cu fața în sus, orientat spre vest-nord-vest. În umplutura gropii s-a găsit un fragment din peretele unui vas roșiatic lucrat la roata rapidă, iar pe fund, în zona picioarelor – o gămălie de la un cui de fier puternic corodat.

<u>Mormântul 13</u> **(Fig. 9; 13, 3)** a fost descoperit la circa 0,75 m spre est de mormântul 11, la adâncimea de 0,5-0,6 m, la nivelul acoperământului de lemn, care avea formă rectangulară, cu dimensiunile de 0,9x1,9 m. Orientarea era vest-est. Acoperământul era format din 12 bârne putrezite și în parte descompuse, dintre care 10 erau căzute în interiorul camerei funerare. Bârnele au fost așezate pe niște praguri de pe laturile lungi ale gropii funerare, late de 10-2 cm. Camera funerară avea formă rectangulară cu colțurile rotunjite, cu dimensiunile de 0,80x2,04 m, și era prevăzută cu o nișă adâncă de 6-8 cm pe latura sudică, iar cu ceilalți pereți aproximativ verticali. Umplutura consta din sol cenușiu-castaniu amestecat cu mult lemn putrezit și câteva cioburi de vase roșietice lucrate la roata rapidă, între care și baza unui vas mare. Adâncimea gropii era de circa 0,6 m de la nivelul identificării și de 1,1 m de la suprafața actuală a solului. Scheletul, cu lungimea de 1,55 m și atribuit unei femei de 40-45 ani (adult de vârstă mijlocie sau *maturus II*), se găsea sub peretele de nord al gropii, în decubit dorsal, cu picioarele întinse, mâna stângă așezată pe piept, iar dreapa adusă spre umăr și cu craniul întors puțin spre dreapa, cu privirea spre sud, orientat spre vest.

Drept inventar, în zona gâtului s-a gasit o mărgică polifațetată de carneol, cu diametrul de 1,05 cm, înălțimea de 0,9 cm și diametrul orificiului de 1,5 mm **(Fig. 13, 6)**.

<u>Mormântul 14.</u> Aflat în colțul sud-vestic al secțiunii V, la adâncimea de 0,9 m. Au fost dezvelite doar oasele labelor și parțial ale gambelor, restul scheletului intrând sub taluzul vestic al săpăturii **(Fig. 9; 12, 2; 13, 1, 4)**. Orientarea vest-nord-vest – est-sud-est. Groapa era prevăzută cu praguri laterale (cel nordic lat de 20-25 cm), peste care erau depuse bârne sau scânduri de lemn, din care s-au identificat patru, cu lățimea de 10-12 cm, grosimea de 4-5 cm și lungimea nedeterminată. Camera funerară are probabil formă rectangulară cu colțurile rotunjite, fiind dezvelit doar capătul ei sudic, mai exact o porțiune cu dimensiunile de 0,40x0,65 m. Mormântul urmează a fi cercetat integral ulterior.

***

Complexele funerare prezentate mai sus aparțin unui cimitir cu morminte de înhumație, situat în partea de nord-est a așezării urbane din perioada Hoardei de Aur, pe versantul stâng al Botnei, afectat puternic

de alunecările de teren. Așa cum indică cercetările din anul 2017, lungimea necropolei la care ne referim este de cel puțin 560 m, iar lățimea de circa 150 m. În același timp, nu excludem ca această întinsă zonă funerară, desemnată de L. Polevoi drept cimitirul 2, să facă parte, împreună cu prima grupă de înmormântări identificată de Em. Rikman și cu altele semnalate mai recent, dintr-o singură necropolă de dimensiuni foarte mari, amplasată pe panta nord-estică a văii râului Botna, a cărei lungime ar depăși 1 km. Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că, așa cum dovedesc cercetările arheologice, în preajma și în hinterlandul orașelor Hoardei de Aur din sec. XIII-XV se atestă existența câtorva cimitire, datând din aceeași perioadă istorică. Pentru exemplificare, consemnăm că până în prezent la Orheiul Vechi au fost descoperite cel puțin trei necropole plane cu morminte de înhumație atribuite orașului oriental[7], iar în împrejurimile marilor aglomerări urbane ale Hoardei de Aur de pe Volga Inferioară se cunosc până la 10 și mai multe situri funerare din perioada respectivă, aparținând diferitor comunități etnice și religioase[8].

Deși o parte dintre mormintele cercetate de noi au fost deteriorate prin eroziunea solului, totuși s-au putut face o serie de observații interesante cu privire la ritul și ritualurile funerare practicate în necropola medievală de la Costești. O primă observație importantă ce trebuie subliniată este aceea că, spre deosebire de mormântul din cimitirul descoperit de Em. Rikman, care era orientat pe axa nord-sud, toate complexele dezvelite în anul 2017 prezentau orientarea generală vest-est, cu unele deviații în funcție de anotimpul înmormântării. Menționăm în context că dispunerea mormintelor pe direcția vest-est este o caracteristică a necropolelor din sec. XIV din preajma orașului *Șehr al-cedid* de pe Răut, la fel ca și a complexelor funerare ale altor așezări urbane giucide din perioada respectivă[9]. De asemenea, aceeași orientare cu capul spre vest și picioarele spre est aveau și marea majoritate a mormintelor descoperite în cimitirile așezărilor rurale din sec. XIII-XIV de pe teritoriul Moldovei, atribuite unor comunități locale creştine[10].

Cu privire la nivelul de la care s-au realizat înhumările, nu dispunem de toate datele necesare, deoarece erodarea solului a afectat o bună parte din stratul arheologic al sitului. De fapt, putem consemna cu precizie numai adâncimea mormintelor de la suprafața actuală a solului, care varia destul de mult, între 0,15 și 1,80 m. Consemnăm în context că aproximativ aceeași adâncime, mai exact de 0,3-1,6 m de la nivelul actual de călcare a solului, a fost atestată și în cimitirul II de la Orheiul Vechi, din care s-au cercetat 136 de morminte de înhumație, atribuite populației musulmane ce locuia în orașul *Șehr al-cedid*[11].

Fig. 7. Secțiunea V. Vedere dinspre sud-sud-vest, adâncimea 0,6 m.

O caracteristică a mormintelor cercetate de noi din sectorul nord-estic al necropolei 2 de la Costești, care s-au păstrat mai bine, o constituie prezența la toate complexele depistate aici a acoperămintelor din bârne de lemn așezate transversal. Cu toate că gropile, în partea lor superioară, nu au putut fi delimitate, s-a stabilit totuși că bârnele erau așezate pe niște praguri din pământ crușat de pe laturile lungi ale complexelor, ale căror mărimi exacte din păcate au rămas nedeterminate. Camerele funerare propriu-zise, unde erau depuși defuncții, au putut fi delimitate la toate mormintele cu acoperăminte de lemn, ele fiind de formă relativ rectangulară, cu pereții verticali sau prevăzute cu o mică nișă pe latura sudică (M.11 și M.13).

La două morminte din capătul sud-estic al cimitirului (M.5 și M.6) s-a putut stabili clar că aveau gropile rectangulare simple, fără praguri. Unul dintre aceste complexe (M.5) era prevăzut cu sicriu sau, mai curând, cu acoperământ din scânduri de lemn, dispuse

[7] Бырня, Рябой 1998; Ursu 2015.
[8] Недашковский 2010, 39-51, 102-118, 137-153,
[9] Бырня, Рябой 1998, 90-91; Ursu 2015, 116; Васильев 2007, 42, 93-94.
[10] Spinei 1994, 235-236; Vornic ș.a. 2012.
[11] Бырня, Рябой 1998, 90-91.

Fig. 8. Secțiunea V. Vedere asupra mormintelor 9-11 dinspre est (1) și nord (2).

longitudinal deasupra scheletului și lângă pereții lungi ai gropii, de la care s-au păstrat fragmente putrezite. Urme slabe de lemn putrezit s-au depistat și la primele trei morminte semnalate pe drumul de țară, fără să se poată stabili chiar și cu aproximație dacă provin de la acoperăminte sau coșciuge. Resturi mai consistente de lemn putrezit și mai multe cuie de fier puternic oxidate, aparținând unui sicriu de formă trapezoidală, s-au descoperit în mormântul 9, care, așa cum am arătat mai sus, era prevăzut și cu acoperământ din bârne de lemn, depuse transversal deaspura camerei funerare propriu-zise.

Ținem să menționăm în acest context că în cimitirele așezărilor Hoardei de Aur predomină net mormin-

tele cu gropile simple, de formă rectangulară sau ovală, fără să lipsească însă nici mormintele cu praguri. De exemplu, în cimitirul II al orașului oriental de la Orheiul Vechi, din cele 136 morminte cercetate, doar șase complexe erau prevăzute cu praguri și acoperăminte din scânduri scurte de lemn, marea majoritate a gropilor funerare fiind simple, de formă rectangulară și ovală. Mai consemnăm că la un număr de 12 morminte s-au semnalat resturi de la acoperăminte din scânduri de lemn, dispuse de-a lungul și de-a latul deasupra scheletelor, iar la alte 13 complexe s-au depistat doar mici fragmente de lemn[12].

Extrem de rar se întâlnesc în complexele funerare ale orașelor giucide sicrie de lemn prinse cu piroane și cuie de fier. De pildă, în necropola menționată de la Orheiul Vechi nu a fost semnalat nici un mormânt cu sicriu de lemn. În schimb, în complexele funerare ale capitalei Hoardei de Aur *Saray al-mahrusa* de pe Volga, unde au fost cercetate circa 500 de morminte, în 45 de cazuri s-a semnalat prezența sicrielor de lemn. Este interesant de semnalat că 11 din aceste înmormântări au fost efectuate în mausolee musulmane, 12 morminte prezentau semne funerare, iar conțineau elemente de inventar. Având în vedere aceste circumstanțe, unii cercetători consideră că prezența sicrielor ar constitui un indiciu al mormintelor bogate[13]. Amintim că mormântul 9 cu sicriu de la Costești mai prezenta acoperământ de lemn, ca inventar avea o mărgică de carneol, iar deasupra, în solul vegetal, s-a descoperit o aglomerație de pietre, care ar putea fi și o formă de marcaj de suprafață a complexului funerar. Pe de altă parte, este important de consemnat că, în conformitate cu legile și canoanele Șariatului, se recomandă înmormântarea în sicriu (*tabut*) a musulmanilor decedați prin moarte violentă[14].

În ce privește poziția scheletelor din mormintele cercetate la Costești, s-a putut constata că ele erau depuse în decubit dorsal, cu ambele picioare întinse (majoritatea mormintelor) sau cu piciorul drept ușor arcuit spre dreapta (M.1, M.2, M.8 și M.12), având însă brațele dispuse foarte diferit: cu ambele mâini așezate pe piept (M.9 și M.10), cu brațele întinse de-a lungul corpului (M.3), cu mâna stângă așezată pe piept, iar dreapta adusă

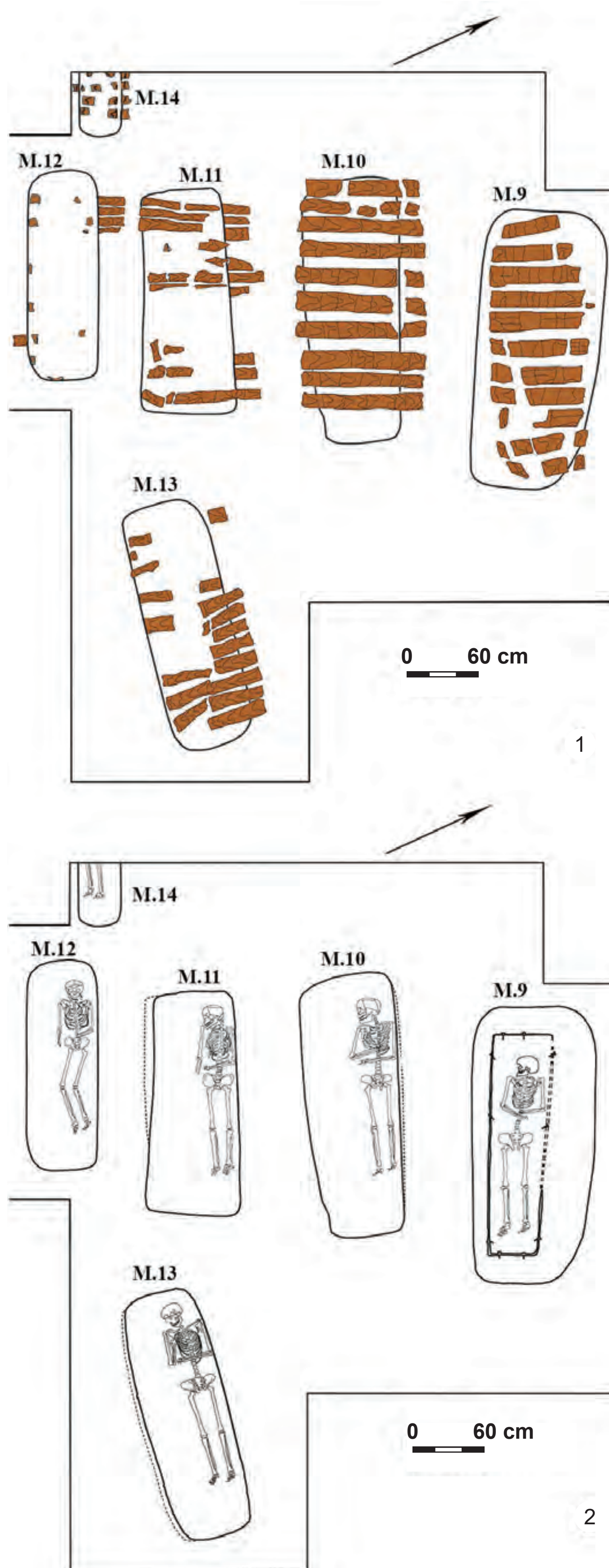

Fig. 9. Planul segmentului sudic al secțiunii V cu mormintele 9-14, înainte (1) și după (2) degajarea acoperămintelor de lemn.

[12] Бырня, Рябой 1998, 91.
[13] Васильев 2008, 120.
[14] Васильев 2007, 36.

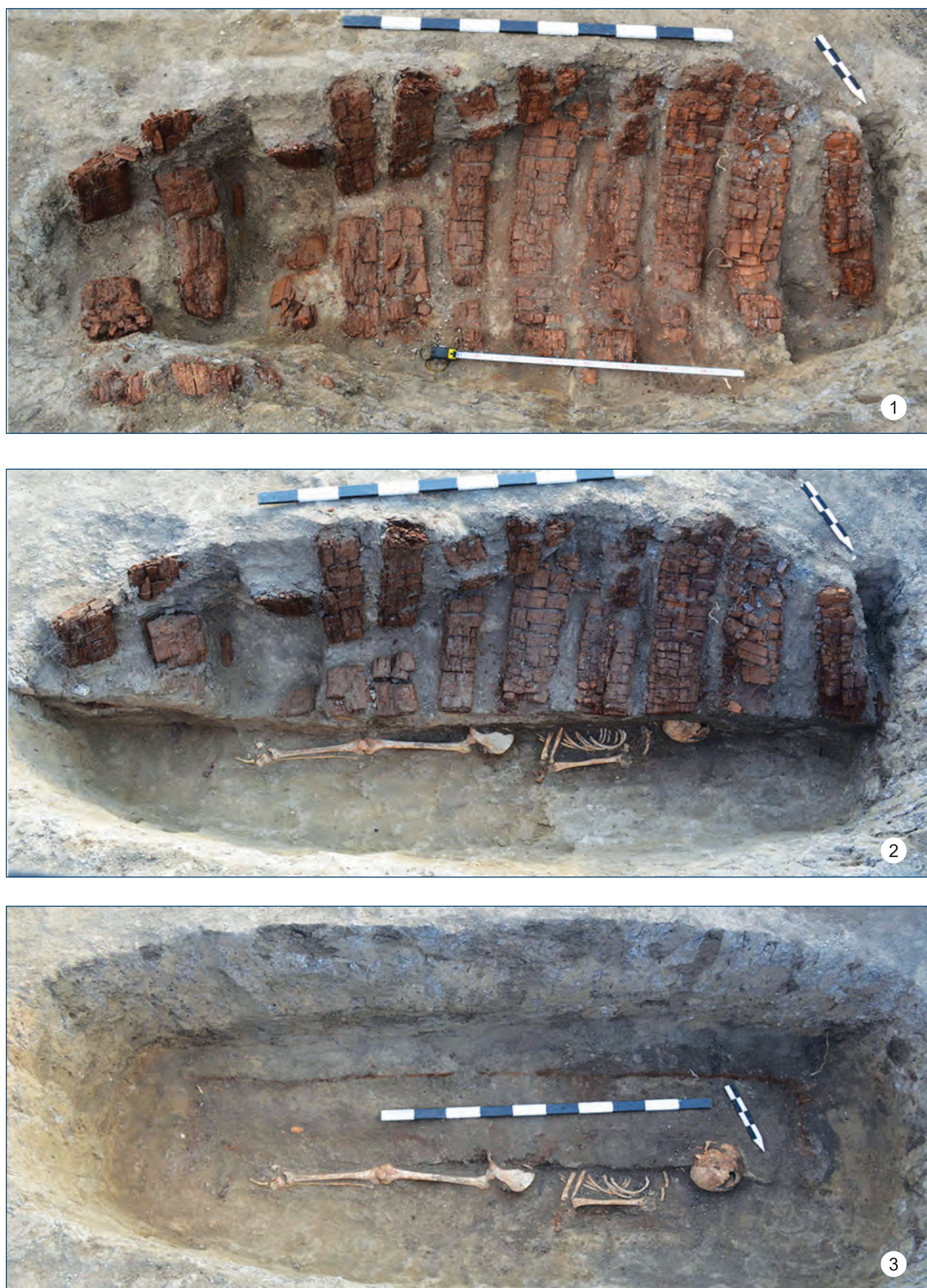

Fig. 10. Vederi asupra mormântului 9 în diferite etape de cercetare.

Fig. 11. Mormântul 10 înainte (1) și după (2) degajarea acoperământului de lemn.

pe umăr (M.6 și M.13), cu mâna dreaptă întinsă de-a lungul corpului, iar cu stânga așezată fie pe abdomen (M.11), fie pe bazin (M.12) sau cu poziția ei nedeterminată (M.1), și, în fine, cu mâna stângă întinsă de-a lungul corpului, iar dreapta adusă pe umăr (M.5) sau cu poziția brațului drept nedeterminată (M.4).

Referitor la poziția capului, care, după cum apreciază cercetătorii cimitirelor Hoardei de Aur, „are foarte mare importanță pentru determinarea apartenenței defunctului la islam”[15], notăm că dintre cele opt schelete mai bine păstrate din cimitirul medieval de la Costești, cinci aveau craniul întors pe partea dreaptă, cu privirea spre sud, care corespunde cu privirea spre Mecca (M.5, M.9, M.10, M.11 și M.13), iar trei erau cu craniul în poziție normală, cu fața în sus (M.4, M.7 și M.12).

Este locul potrivit să consemnăm că aproximativ aceeași variabilitate a poziției corpului, membrelor și a capului defuncților se atestă și în cimitirele altor orașe ale Hoardei de Aur, mai frecvent întâlnindu-se scheletele depuse în decubit dorsal, cu ambele brațe pe lângă corp sau cu dreptul întins și cu stângul așezat

[15] Васильев 2007, 101.

Fig. 12. Vederi dinspre vest-sud-vest (1) și nord-nord-est (2) asupra mormintelor 10-11 (1) și 10-14 (2).

pe abdomen, iar cu craniul întors pe partea dreaptă, cu privirea spre sud[16].

Analiza antropologică a segmentului populațional medieval de la Costești scoate în evidență o structura aparte. Seria scheletică este formată din 13 indivizi. Nouă indivizi sunt de vârstă adultă (un bărbat și opt femei), iar patru sunt de vârstă sub-adultă (trei de sex feminin și unul indeterminabil). Starea de conservare a osemintelor este satisfăcătoare, scheletele fiind, în

[16] Васильев 2007, 95, 98, 100, 101.

general, complete. Face excepție doar scheletul din mormântul 2, care este incomplet, situație datorată factorilor tafonomici și pedologici.

Din punct de vedere tipologic, acest segment populațional oferă un tablou interesant. Din totalul de 13 indivizi, opt au fost diagnosticabili tipologic (un bărbat și șapte femei). Singurul individ de sex masculin din această serie (M.4) prezintă caracteristici mongoloide, însă exprimate în mod discret, prin trăsături epigenetice osoase (torus mandibular) și dentare (molari inferiori cu cinci-șase cuspizi și cu extensie de smalț, incisivi superiori de tip „lopățică"). Tipologia seriei feminine este ceva mai complexă, prezentând, în general, trăsături europoide (fie mediteranoide, fie alpinoide). În câteva cazuri însă, pe fondul europoid apar grefate trăsături discrete mongoloide, așa cum este cazul adolescentelor din mormintele 8 și 11, dar și a femeilor din mormintele 5, 6 și 13.

Studiul paleopatologic a relevat prezența unor anomalii și patologii scheletice și dentare, care creionează starea de sănătate precară a acestui segment populațional, precum și numeroși indicatori ai activităților cotidiene și ai efortului fizic suprasolicitant.

La fel ca și în cazul celorlalte necropole aparținând așezărilor urbane ale Ulusului giucid, marea majoritate a mormintelor descoperite în cimitirul din partea de nord-est a orașului oriental de la Costești sunt lipsite de inventar. În trei morminte de femei însă au fost găsite un inel de carneol (M. 10) și două mărgele mici de tipuri diferite, lucrate din același mineral (M.9 și M.13) **(Fig. 13, 5-7)**. Așa cum se poate lesne constata, toate acest trei piese reprezintă podoabe, inelul și o mărgică fiind depistate în regiunea capului, iar perla polifațetată din mormântul 13 – în zona gâtului. Din câte cunoaștem, obiectele de podoabă în cauză nu-și găsesc pentru moment corespondențe directe între descoperirile arheologice din perioada stăpânirii tătaro-mongole în spațiul pruto-nistrean. Spre exemplu, în cele șapte morminte cu inventar din necropola II de la Orheiul Vechi se întâlnesc câtiva cercei de bronz de tipuri diferite, un nasture de bronz și un foarfece de fier[17], dar nici o piesă de podoabă lucrată din carneol.

Anumite analogii pentru piesele de carneol de la Costești, mai mult sau mai puțin apropiate din punct de vedere tipologic, se găsesc însă în cimitirele din perioada Hoardei de Aur de pe Volga. Un inel de carneol asemănător cu piesa noastră, dar prevăzut pe șaton cu o inscripție cu semne runice de stepă, ce conținea numele proprietarului – „Bașcu", a fost descoperit la Bolgar, într-un mausoleu din sec. XIV[18]. Tot la Bolgar, în două morminte dintr-un cimitir musulman databil în a doua jumătate a sec. XIV și în prima parte a veacului următor au fost găsite mai recent și două mărgele discoidale de dimensiuni diferite, considerate ca fiind folosite „probabil ca nasturi-butoni de fixare a hainei la gât"[19].

Fără îndoială, printre problemele mai importante, dar și complicate, ridicate de complexele funerare descoperite în partea de nord-est a orașului Hoardei de Aur de la Costești-*Gârlea* se numără datarea și atribuirea lor etnică și religioasă. Caracteristicile mormintelor, puținele piese de inventar, analogiile cele mai apropiate stabilite pentru ele și alte indicii, pledează pentru atribuirea lor populației așezării Hoardei de Aur de pe șesul Botnei, care, pe baza descoperirilor numismatice, în linii mari, poate fi datată din a doua jumătate a sec. XIII până la sfârșitul sec. XIV[20]. Dar, așa cum am consemnat mai înainte, în zona unor morminte și mai ales pe terasa unde au fost scoase la lumină înmormântările cu acoperăminte de lemn, s-au constatat și urme clare de locuire, între care și un semibordei prevăzut cu vatră, ce conținea un inventar deosebit de bogat, datând din aceeași perioadă de stăpânire tătaro-mongolă. Cum contemporaneitatea pe același loc a locuirii și a zonei funerare este mai greu de admis, rămâne de stabilit dacă locuirea este mai veche în această zonă sau, invers, mai întâi a funcționat situl funerar, iar mai tarziu peste fostul cimitir s-a extins așezarea. În stadiul actual al cercetării problema este mai dificil de rezolvat, impunându-se cercetări de teren mai ample și amănunțite. Bazându-ne însă pe împrejurarea că în cuprinsul locuinței s-au gasit monede[21] de la mijlocul sec. XIV, dar și pe alte elemente, formulăm ipoteza, care evident urmează a fi verificată, că cimitirul cercetat de noi aparține ultimelor etape de existență a așezării urbane, corespunzătoare celei de-a doua jumătăți a sec. XIV. Menționăm în context, că o situație întrucâtva asemănătoare a fost atestată și în faimosul ansamblu arheologic de la Selitrennoe, identificat cu prima capitală a Hoardei de Aur (*Saray al-mahrusa*) întemeiată de hanul Batu, unde în aceeași zonă a orașului s-au descoperit morminte de înhumație aparținând unui cimitir musulman, databil la sfârșitul sec. XIV – prima jumătate a veacului următor, și gropi gospodărești de la mijlocul sec. XIV[22].

Referitor la apartenența etnică și religioasă a populației înmormântate în cimitirul din partea de nord-est a așezării din sec. XIV de la Costești-*Gârlea*, bazându-ne pe contextul istoric general în care au luat ființă și au funcționat orașele Hoardei de Aur și cimitirele din preajma lor, pe izvoarele istorice care atestă fără tăgadă oficializarea și devenirea islamului în

[17] Бырня, Рябой 1998, 91.
[18] Болгар 2008, 47, 48, рис. 3, 1.
[19] Лазукин 2013, 160.
[20] Nicolae 2017, 38-39.
[21] Materialul arheologic și numismatic descoperit în complexul de locuire adâncit din secțiunea VI este în curs de prelucrare.
[22] Зеленеев, Пигарев 2018, 238.

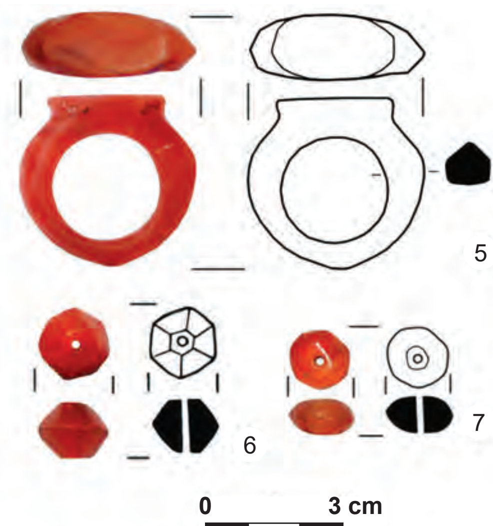

Fig. 13. Mormintele 11 (1, 2) 12 (2), 13 (3) și 14 (4), inel (5) și mărgele (6, 7) de carneol din mormintele 9 (7), 10 (5) și 13 (6).

perioada hanului Uzbek (1312-1341) religie de stat în cadrul Ulusului giucid, pe datele arheologice și numismatice obținute până în prezent din valorosul sit medieval de pe valea Botnei și pe cronologia acestora, presupunem că este vorba de o populație eterogenă din punct de vedere etnic, preponderent de origine turcică, convertită în mare parte la religia musulmană. Evident, investigațiile arheologice și interdisciplinare viitoare, care se cer a fi mai ample și mai complexe, vor aduce clarificări și precizări importante și în această chestiune.

SUMMARY

PRELIMINARY DATA ON THE RESCUE EXCAVATIONS OF THE NECROPOLIS IN THE NORTH-EASTERN PART OF THE COSTESTI-*GÂRLEA* MEDIEVAL TOWN FROM 2017

Among the various components that make up the medieval archaeological assemblage of Costești-*Gârlea* there is a large cemetery with burials, located on the left side of the valley of the Botna River, in the north-eastern part of the Golden Horde town in the 19th century. The funeral site was documented by L.L. Polevoi in 1957, when some west-oriented skeletons were observed due to the erosion of the soil, but they were not excavated. One or two burials from this necropolis were investigated in 2005, but still remain unpublished, as well as the other discovered archaeological vestiges.

With the support of the local administration, in 2017 the National Agency for Archaeology carried out rescue archaeological excavations in various parts to the north-east of the site, affected by landslides and soil erosion. A distinct place among the investigated complexes is occupied by 13 burials, located in various sectors of the necropolis. All the burial pits had the west-east orientation, some of them containing wood beams covers. A grave (Nr. 9) also contained a wooden coffin, from which rotten wood scraps and highly oxidized iron nails have been preserved. The skeletons, which, according to anthropological determinations, belonged to various individuals and both sexes, were placed on their backs, with their hands near the body or on the pelvis. In three graves there were found a carnelian ring (grave 10) and two carnelian beads of various types (grave 9 and 13). Several Tatar silver and bronze coins from the 14th century and iron nails were recovered from the culture layer.

РЕЗЮМЕ

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ О СПАСАТЕЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ НА НЕКРОПОЛЕ В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ ЧАСТИ СРЕДНЕВЕКОВОГО ГОРОДА КОСТЕШТЬ-*ГЫРЛЯ* 2017 ГОДА

В число многочисленных объектов, составляющих средневековый археологический комплекс Костешть-Гырля, входит и большой могильник, находящийся в левой долине реки Ботна, в северо-восточной части средневекового золотоордынского города XIV в. Могильник был обнаружен Л.Л. Полевым в 1957 году, когда, в результате оползневых процессов, обнажилось несколько захоронений, скелеты которых были ориентированы по линии запад-восток, и которые не были изучены. Одно или два захоронения данного некрополя были исследованы в 2005 году, но они не опубликованы, как и другие археологические находки.

При поддержке местной администрации, в 2017 году Национальным агентством археологии были проведены спасательные археологические раскопки на нескольких участках северо-восточной зоны памятника, пострадавших от оползневых процессов. Среди исследованных комплексов особый интерес представляют 13 захоронений, расположенных на разных участках некрополя. Во всех могилах ямы были ориентированы по оси запад-восток, некоторые из которых были покрыты деревянными балками. В погребении 9 был обнаружен деревянный гроб, от которого сохранились остатки прогнившей древесины и сильно окисленные железные гвозди. Скелеты, согласно антропологическому определению, принадлежали различным возрастным категориям и обоим полам, были погребены на спине, а руки располагались вдоль тела, либо на тазу. В качестве инвентаря, в трех могилах были обнаружены кольцо из сердолика (в погребении 10) и две сердоликовые бусины разных типов (в погребениях 9 и 13), а в культурном слое были выявлены несколько татарских серебряных и бронзовых монет XIV-го века и железные гвозди.

BIBLIOGRAFIE

Nicolae 2017: E. Nicolae, *Câteva considerații privind orașul medieval de la Costești, raionul Ialoveni, în lumina descoperirilor monetare*. In: Conferința științifică internațională *Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare,* Programul și rezumatele comunicărilor, Ediția a IX-a (Chișinău 2017), 38-39.

Spinei 1994: V. Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV* (Chișinău 1994).

Ursu 2015: I. Ursu, *O nouă necropolă medievală descoperită la Orheiul Vechi***.** APRM II, 2015, 113-118

Vornic 2017: V. Vornic, *Istoricul cercetării arheologice a orașului mdieval de la Costești-Gârlea*. RA XIII, 1-2, 2017, 76-85.

Vornic ș.a. 2012: V. Vornic, I. Ursu, L. Bacumenco-Pîrnău, R. Pîrnău, L. Ciobanu*, Cercetările arheologice din situl medieval de la Lozova*-La hotar cu Vornicenii. *Rezultate preliminare*. RA VIII, 1-2, 2012, 222-226.

Болгар 2008: *Город Болгар: культура, искусство, торговля* (отв. ред. П.Н. Старостин) (Москва 2008).

Бырня, Рябой 1998: П.П. Бырня, Т.Ф. Рябой, *Культовые памятники золотоордынского времени в Старом Орхее.* RA 2, 1998, 87-100.

Васильев 2007: Д.В. Васильев, *Ислам в Золотой* Орде *(историко-археологическое исследование)* (Астрахань 2007).

Васильев 2008: Д.В. Васильев, *Исламизация и погребальные обряды в Золотой Орде (археолого-статистическое исследование)* (Астрахань 2008).

Зеленеев, Пигарев 2018: Ю.А.Зеленеев, Е.М. Пигарев, *Работы археологической экспедиции на Селитренном городище в XXI в*. ПА 4 (26) 2018, 235-247.

Лазукин 2010: А.В. Лазукин, *Предварительные итоги исследования некрополя в южной части Болгарского городища (раскоп CLXXIV 2012 г.)*. ПА 2 (8) 2014, 145-164.

Недашковский 2010: Л.Ф. Недашковский, Золотоордынские города Нижнего Поволжья и их округа (Казань 2010).

Крачковская 1960: В.А. Крачковская, *Новая арабская надпись из Молдавской ССР*. Эпиграфика Востока XIII (Москва 1960), 48-58.

Полевой 1965: Л.Л. Полевой, *Археологические материалы к истории Молдавии.* СА 3, 1965, 66-80.

Полевой 1969: Л.Л. Полевой, *Городское гончарство Пруто-Поднестровья в XIV веке* (Кишинев 1969).

Полевой, Бырня 1974: Л.Л. Полевой, П.П. Бырня, *Средневековые памятники XIV-XVII вв*. АК МССР, вып. 7 (Кишинев 1974).

Рикман 1955: Э.А. Рикман, *Археологические работы в 1954 г. на городище у с. Костешты*. Изв. МФ АН СССР 5(25), 1955, 95-112.

15.10.2019

CAHUL – MĂRTURII ISTORICE ȘI ARHEOLOGICE

Sergiu TABUNCIC, Vlad VORNIC, Ion CIOBANU

Cuvinte cheie: așezare rurală, prima atestare documentară, Șcheia, Frumoasa, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, orașul Cahul, galerii subterane din cărămizi, ceramică, epoca modernă.

Key words: rural settlement, the first documentary attestation, Șcheia, Frumoasa, Alexander the Good, Cahul city, underground galleries of bricks, ceramics, modern period.

Ключевые слова: сельское поселение, первое документальное упоминание, Шкея, Фрумоаса, Александр Добрый, Стефан Великий, город Кахул, кирпичные подземные галереи, керамика, новое время.

Începuturile vieții rurale medievale pe teritoriul actualului oraș Cahul și în împrejurimile sale sunt confirmate documentar din vremea lui Alexandru cel Bun, Domn al Țării Moldovei între anii 1400-1432, și a domniilor de scurtă durată a fiilor săi, Ilieș și Ștefan. Hrisoavele întocmite în cancelariile voievodale consemnează așezări sătești și un hotar din arealul cahulean, alături de o instalație tehnică, de ape curgătoare și stătătoare, pomenindu-li-se și stăpânii cu tot neamul lor trupesc. Hrisoavele respective, scrise în limba slavonă – limba de cult și de cancelarie în Moldova veacuri la rând –, nu s-au păstrat în original din cauza vitregiilor istoriei, însă existența lor este adeverită de cărțile domnești ulterioare. Mai exact, o gramotă de la Ștefan cel Mare din 2 iulie 1502 – forma ei primară, iarăși, istoria a dat-o pierzaniei, păstrându-i-se în schimb suretul, adică traducerile târzii, din sec. XVIII și începutul celui următor. Cu act de proprietate de la Alexandru cel Bun sunt pomenite în gramotă satele Șcheia de la gura Frumoasei și Frăceni pe Frumoasa, din jos de Troian și cu moară, și satul Fântâna Măcișul, din capătul de jos al iezerului Cerlenul (Roșul). Tustrele satele, cu toate gârlele din dreptul lor și până la Prut, au fost cumpărate de Ștefan cel Mare de la nepoții lui Neagoe logofăt, cu 330 de zloți tătărești.

Apoi, gramota menționează cu acte de stăpânire de la Ilieș și Ștefan iezerul Cerlenul și satul Balintești pe marginea sa, iar din jos de Balintești seliștea lui Manea, în gura Frumușiței, averi cumpărate de Ștefan cel Mare de la nepoții lui Cristea Negru, cu 500 de zloți tătărești.

Aceeași gramotă mai amintește o bucată de loc din hotarul Boiștii, situată puțin mai jos de gura Boiștii și de vărsătura gârlii, de unde iese din Tălhare până unde dă în iezerul Cerlenul, și cu toate gârlele și iezărelele, cum și satul pe Frumușița, unde a fost Fălcin, mai jos de Andrieș, cumpărat de la nepoții lui Duma Mădoia tot de Ștefan cel Mare. Prețul bănesc care s-a cheltuit cu această cumpărătură a fost de 100 zloți tătărești.

Achizițiile făcute de slăvitul domn moldovean – cinci sate, o seliște, iezere, gârle, un teren și o moară de apă, ridicate la suma totală de 930 de zloți tătărești, au format un domeniu întins, strâns de Ștefan într-un singur hotar, pe care hrisovul îl indică amănunțit după vechile hotare ale stăpânirilor alcătuitoare. Domeniul arătat era dăruit prin aceeași gramotă de domnul Moldovei mănăstirii Putna, ca să-i fie uric. Consfințind o stăpânire de veci dobândită prin donație, hrisovul său Ștefan l-a dat în mâna egumenului de la Putna – arhimandritului Paisie. Aceluiași proestos i-a mai dat și cărțile domnești de la Alexandru cel Bun și de la Ilieș și Ștefan pe care el însuși le primise de la vânzătorii vizați, după norma juridică a epocii[1].

Întorcându-ne la Cahulul de astăzi, pentru fixarea locuirii medievale din aria sa, mai întâi se cuvine a reține observația că urbea este străbătută de același râuleț Frumoasa, unul dintre cele mai vechi și cunoscute hidronime în acest teritoriu. El dăinuie aici de peste șase veacuri, fapt ce subliniază continuitatea populației autohtone în zonă și importanța așezărilor înființate pe aceste țărmuri. Un element de geografie istorică foarte însemnat, legat de râulețul Frumoasa și implicit pentru localizarea vetrei umane de la gura sa, a fost remarcat de cunoscutul cercetător Pavel Dimitriu. Concret, el a sesizat că lungimea Frumoasei, care odinioară era de vreo 3,5 km, a devenit circa de două ori mai mare odată cu desecarea bălților în

[1] DRH, A, III, 501-503 (doc. 282).

* Arheologia Preventivă în Republica Moldova, vol. IV – 2019, p. 259-286.

deceniile postbelice, astfel că punctul de vărsare al apelor sale nu mai este în brațul Prutului, Balacea, ci s-a depărtat la o distanță aproape dublă față de cea inițială. O altă constatare a sa ține de trama stradală din partea veche sudică a Cahulului, caracterizată prin ulicioare strâmte și sinuoase, deosebite de căile de comunicație regulate din zona mai nouă a localității. Totodată, cercetătorul a notat că și tradiția orală caută să identifice puternice rădăcini istorice tocmai în acea mahala bătrânească, unde cahulenii în etate își aminteau de prezența unei mici biserici de lemn cu cimitir. Coroborând realitățile și faptele menționate cu istorisitoarea carte domnească a lui Ștefan cel Mare, Pavel Dimitriu ajunge la concluzia că satul Șcheia de la gura Frumoasei poate fi localizat în cartierul vechi al orașului Cahul, iar cea dintâi atestare scrisă a urbei ar trebui convențional socotită data de 2 iulie 1502[2].

Cât ne privește, reiterăm faptul istoric autentic, acela că temeliile satului Șcheia au fost puse mai demult, sub domnia lui Alexandru cel Bun, sau poate chiar anterior acesteia, cândva în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Hrisovul din 2 iulie 1502 enumeră trei generații de stăpâni perindate la Șcheia, Frăceni și Fântâna Măcișul, sate cu hotare cunoscute din vremuri mai adânci. Atunci când Ștefan Vodă l-a împuternicit pe Tăutul logofătul să aleagă hotarele pământului pe care stătea dania sa mănăstirească, el, împreună cu oamenii de prin satele megieșe, le-a găsit așezate pe unde din veac au umblat[3]. Surprindem aici un indiciu al stabilității multiseculare a hotarelor și respectiv al vechimii corespunzătoare a acestor sate.

Având în vedere observațiile privind localizarea Șcheiei, este limpede că celălalt sat de pe Frumoasa, Frăceni, își avea amplasamentul undeva spre nord-est mai în amontele râulețului și mai jos de Troian, adică la malul apei și în preajma unei întărituri formate probabil dintr-un val de pământ cu șanț de apărare.

Ceea ce aici ar mai merita să fie spus, este că deocamdată nu știm dacă modificările de factură antropică asupra peisajului acvatic, amintite mai sus – desecarea unor terenuri băltoase și lungirea cursului Frumoasei –, au fost sau nu unicele în zona Cahulului. Atingând acest aspect, vom reliefa câteva acțiuni ale omului asupra apelor stătătoare și curgătoare, cunoscute în spațiul moldav atât din documente, cât și prin legende locale.

Arhimandritul Andronic Popovici, în *Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, pe care a scris-o în a doua parte a sec. XIX, cercetând actele lor istorice, făcea între altele și acest comentariu: „Prin hrisoave și documenturi vechi heleșteae sânt aceale făcute de oameni, care acum să zic iazuri, iar iazărie și bălți sânt aceale din fire. Multe din ezerile și bălțile de prin șesuri de ape s-au prefăcut în pământ roditoriu, dovadă sânt bălțile de la Gura Țerului și de la morile Boțirului pomenite prin scrisori, unde din vechime umbla năvoade, și acum ară și cosesc oamenii. Așadar la acest fealiu de însemnat dovedite locuri nu trebuiaște să cearem numaidecât bălți, dacă acum nu să găsesc”[4].

Acelaşi autor, relativ la o stăpânire de la Nistrul de Jos, cita actul din 16 iunie 1581 al domnului Iancu Sasu, care „după jaloba călugărilor de la această sfântă monastire Neamțul au trimis o poruncă cătră Bodeiul vel vătav din ținutul Lăpușnei hotărând ca să nu lease să se facă împresurare și încurcală în moșia Copanca de către un lăcuitoriu de acolo Malic, carele sepa bălțile pre carele le are monastirea Neamțului la acea moșie și le strica”[5]. Despre motivul supărării mănăstirii aflăm și din zapisul aceluiași domn din 16 august 1581: „Malic le taie bălțile, cu puterea lui”, el prin vicleșug „și-a pregătit și și-a făcut carte, ca să taie bălțile”. Malic a pierdut în judecată, Iancu Sasu dând următoarea poruncă marelui vătaf: „... tu să-i iei lui 6 boi și cartea și trimite-i la noi și să astupi bălțile pe unde a tăiat și spune tuturor oamenilor să nu taie nimeni. Iar cine va tăia, bine să știe că vom trimite și vom lua 50 de boi”[6].

Un alt exemplu despre înăbușirea unei ape puternice ni-l relevă povestirea legendară a locului „La cișmea” din satul Tudora de lângă limanul Nistrului. Se zice că acea cișmea „Turcii au făcut-o pentru adăpat vitele. Au dat de un <<ochi de mare>> – o gaură mare, că arunca apa de putea să înece satul. Și ei au bătut lână într-însa. Cu samarele au cărat lâna, și tot chiftea, da au astupat-o și nu mai curge”[7]. Sesizăm în această legendă un veritabil mijloc de luptă cu apa năvalnică, prin troienirea izvoarelor cu fire de lână, păr de animale, pâsle, câlți, creându-se impresia unei întâmplări realiste, la care au participat și animalele de povară.

Mărturiile invocate sporesc înțelegerea faptului că identificarea prin surse istorice a vechilor așezări și apoi localizarea lor pe teren trebuie făcută printr-o abordare care să ia în calcul și eventuale modificări ale reperelor acvatice. Anume un asemenea demers, coroborat numaidecât cu lectura critică a documentelor, îndreptățește tragerea concluziei că pe vatra locuită a orașului Cahul de astăzi era situat la gura Frumoasei satul Șcheia, atestat de hrisovul ștefanian de dănuire din 2 iulie 1502, sat ale cărui începuturi datează de cel puțin un secol mai devreme decât această dată. Încadrările cronologice discutate pot fi verificate prin prospecțiuni de suprafață și sondaje care sunt un

2 Manoil 2008, 33.
3 DRH, A, III, 502-503 (doc. 282).
4 Popovici 2016, 85.
5 Popovici 2016, 153-154.
6 DRH, A, VII, 477-478 (doc. 403).
7 Legendă culeasă de folcloristul Efim Junghietu de la săteanul Mihail C. Sucleean: Localități 2019, 30.

obiectiv al viitoarelor cercetări arheologice în teritoriul aferent râulețului și care ar putea conduce la depistarea vetrelor Șcheiei și Frăcenilor.

Perioada sec. XVI-XVIII a fost una plină de evenimente dramatice pentru țară și îndeosebi pentru ținuturile ei de la Prutul de Jos: incursiuni prădalnice ale tătarilor, expediția turcească din 1538 soldată cu aservirea Moldovei de către Semilună, campania antiotomană din 1574 a lui Ioan Vodă încheiată cu înfrângerea moldovenilor și cazacilor în bătălia de la Roșcani de lângă lacul Cahul, instalarea nogailor în Bugeac, campaniile antitătare ale domnilor moldoveni, războaiele ruso-turce etc. Pe lângă consecințele majore politice, evenimentele menționate au provocat Moldovei grave pierderi economice și demografice. Este plauzibil că momentele de restriște puteau cauza abandonarea vremelnică a localităților de către săteni. Părăsindu-și temporar vatra pentru a înfrunta vicisitudinile ivite, retrăgându-se în locuri bine dosite, în răstimpurile de acalmie ei se întorceau la baștină pentru a-și relua firul normal al vieții. Neîndoios, trupele moldovenești care au acționat în zonă nu puteau să nu aibă și osteni originari de pe Frumoasa și din satele din împrejurimi.

Fig. 1. Harta 1788-1790.

Un fapt distinct din istoria satului Șcheia, pus în evidență de hărți și documente din sec. XVIII-XIX, este noua sa denominare: Frumoasa. Evident, oiconimul Frumoasa a fost dat de hidronimul omonim, adică numele satului a fost transferat din cel al râulețului pe care era amplasat. Un timp, localitatea s-a chemat și Șcheia, și Frumoasa, realitate reflectată în sintagma „moșia care acum se numește Frumoasa” întâlnită într-un testament din 1809.

Pe harta întocmită de principele învățat Dimitrie Cantemir pe la 1716 satul Frumoasa apare în transcripția latină „Formoza”. În schimb, pe o hartă militară rusească din anii 1788-1790, localitatea este redată prin forma „Фромоза”[8] (**Fig. 1**).

După acte din anul 1756, Frumoasa ținea de mănăstirea Putna. În 1757 moșia iscase un litigiu de proprietate, pe care instanța l-a hotărât astfel: „au rămas rezeșii dela Frumoasa, iar mănăstire s-au îndreptat”. Cu alte cuvinte, acei rezeși „au rămas” de judecată, pierzând procesul, iar hotarele numitei moșii, dinspre cei ce o împresurau, „s-au îndreptat”, aceasta, în granițele restabilite, fiind întărită Putnei. În acte din anii 1759, 1761, 1772, 1774 satul Frumoasa este menționat drept proprietatea aceleiași mănăstiri din nordul Moldovei. În anul 1799, Fondul bisericesc al Bucovinei – provincie răpită Moldovei de Imperiul Habsburgic în 1775 – cuprindea între alte moșii din țară și „seliștea Frumoasei”. Moșia Frumoasa la 1803 constituia ca și mai înainte proprietatea clirosului bucovinean, adică făcea parte din patrimoniul mănăstirii Putna, iar prin 1807 ajunge prin cumpărătură sub stăpânirea vistiernicului Iordache Balș. Din 1809, unul dintre fiii acestuia, comisul Iancu Balș, primește prin diată „moșia care acum se numește Frumoasa”, unită într-un latifundiu cu ocinile „Grecenii i Pelineii și alte hotară ce sunt la un loc în ținutul Grecenii”. După sfârtecarea Țării Moldovei în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 și anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Țarist, Frumoasa rămâne în stăpânirea neamului Balș. Un izvod al proprietăților funciare din Basarabia anului 1817 arată că moșia Frumoasa a lui Iancu Balș îngloba și moșiile de la Roșu și Crihana, „care aceste câte trei sunt într-un hotar” în același ținut Greceni. Gheorghe (zis și Egor) Balș, fiul lui Alecu Balș și nepot de frate al lui Iancu Balș, este atestat din 1825 ca moșier la Frumoasa, localitate inclusă, după noile regulamente administrative, în județele Ismail și, apoi, Leova[9].

8 Harta 1788-1790: Театръ войны съ 1788-го до 1790-го года. Планъ военнымъ действiямъ Императорскихъ Россiйскихъ и Австрiйскихъ соединенныхъ армей при занятiи Молдавiи и Бессарабiи.

9 Mărturii documentare inventariate la Manoil 2008, 53-60, 71-74.

Fig. 2. Harta Șubert-Tucicov.

În conformitate cu Decretul împăratului Nicolai I din 18 decembrie 1835, instituțiile județului Leova au fost transferate în târgul Frumoasa, căruia i s-a atribuit denumirea de orașul Cahul. La fel, retrăgându-i-se numele Leova, însuși județului i s-a spus tot Cahul. Decretul a avut o semnificație politico-ideologică condiționată de marcarea unui eveniment militar de anvergură în istoria Rusiei: 65 de ani de la victoria repurtată de armata feldmareșalului Piotr Aleksandrovici Rumeanțev asupra turcilor în lupta de pe râul Cahul, în iulie 1770. Moșia Frumoasa a fost vândută de Egor Balș în 1840 guvernatorului civil al Basarabiei Pavel Ivanovici Fiodorov, care a înregistrat-o pe numele soției sale, Ecaterina Fedotovna. Primul plan urbanistic al Cahulului din 1841 a încadrat-o în proaspătul oraș care avea să se dezvolte spre nord de gurile râulețului Frumoasa[10]. Având denumirea rusească „Кагулъ", localitatea este transpusă pe o hartă topografică din anii 1846-1863, configurația urbei cuprinzând vatra veche și noile cartiere ce pot fi remarcate după tipul străzilor largi și perpendiculare unele pe altele[11] (**Fig. 2**).

Evoluția spre modernitatea urbană a localității Cahul s-a fundamentat pe măsuri de edilitate, întreprinse treptat și în consens cu imperativele timpului. O amprentă specifică pe chipul orașului o va lăsa noul său cadru arhitectural, intrinsec legat de industria materialelor de construcție. Sursă de îmbogățire și de acumulare de capital, această ramură industrială avea să înregistreze în epocile modernă și interbelică o anumită dezvoltare la Cahul. Se cuvine să menționăm că industria de construcții consumă materiale de zidărie naturale, obținute din roci (piatră, gresie, calcar), și produse artificiale tegulare (cărămidă, țiglă), materia lor primă fiind extrasă din zăcăminte argiloase. Firește, aici trebuie amintit și lemnul – o altă materie primă pentru industria dată.

În cercetarea istorico-arheologică a Cahulului, două categorii de izvoare oferă informații despre materialele de construcție din lut ars: mărturiile scrise și piesele tegulare propriu-zise, inscripționate, ultimele prezente la edificii subterane investigate prin săpături și la diferite structuri supraterane păstrate din vechime până în zilele noastre.

Producerea și utilizarea materialelor de construcție de tip ceramic este un aspect notabil al devenirii citadine a Cahulului și totodată parte însemnată a istoriei sale economice. În anul 1844, o sursă documentară indica patru fabrici rudimentare de cărămidă în localitate[12]. Peste trei ani, un izvor cu privire la starea orașului consemna același număr de cărămidării, la care lucrau 34 de muncitori. Parțial, datorită acestor noi întreprinderi, veniturile acumulate la bugetul local au sporit la 631 ruble 24 ¾ copeici argint[13].

O descriere militaro-statistică a regiunii Basarabia din 1849 notează întreprinderile care confecționau cărămizi, țigle și vase de lut din diferite localități urbane (Bender, Bolgrad, Bălți, Ismail, Orhei, Reni, Hotin și colonia Comrat), între care și Cahulul cu patru fabrici mărunte care furnizau cărămizi șantierului viitoarei catedrale orășenești[14]. Același număr de cărămidării sunt atestate în localitatea de pe râulețul Frumoasa și în 1853[15].

În baza documentelor din 1856, cercetătorii au stabilit pentru orașe numărul de cărămidării și țiglării, precum și costul produselor realizate. La Cahul funcționau trei asemenea întreprinderi, marfa lor valorând 600 ruble[16]. După acte din 1858, în orașele din regiune

[10] Manoil 2008, 74-75.

[11] Harta Șubert-Tucicov: Военно-топографическая карта Российской Империи 1846-1863 гг. (издавалась до 1919 г.). Созданная под руководством Ф.Ф. Шуберта и П.А. Тучкова. Масштаб: 3 версты на дюйм. Рядъ XXXII. Листъ 6. Показаны территории: Бессарабской губернии, Подольской губернии, Херсонской губернии. Vezi harta pe http://www.etomesto.ru/shubert-map/32-6/

[12] Manoil 2008, 84-85.

[13] Manoil 2008, 82.

[14] Дараган 1849, 145-161, Таблица № 15.

[15] Manoil 2008, 176.

[16] Жуков 1964, 117-118.

funcționau 32 de cărămidării și țiglării cu 86 de lucrători, prețul mărfii constituind 26.300 ruble[17].

În 1866, Dorofei Sizov a deschis o fabrică de cărămidă la Cahul, urbe în care se atesta o creștere a consumului de materiale de zidărie. În 1881, la întreprinderea lui s-au confecționat 30000 de cărămizi, prețul de cumpărare acceptat pe piața locală pentru o mie de bucăți fiind de nouă ruble. Operațiile tehnologice erau înfăptuite manual de trei lucrători la trei strunguri de lemn[18].

Tot din 1866 datează și cărămidăriile fondate de Filimon Nichitin și Ivan Sizov[19]. Fabrica celui din urmă, în 1881, avea în dotare cinci strunguri care erau mânuite de cinci muncitori, iar numărul de cărămizi produse s-a ridicat la 60000 de bucăți. Spațiul de producție era compus dintr-un sarai fără pereți laterali și cu acoperișul din stuf, la fel ca și la celelalte cărămidării cahulene. Ca materie primă pentru realizarea cărămizilor se folosea argila și nisipul din zăcămintele aflate în preajma localității[20].

Potrivit unui document, începând din anul 1870 la Cahul funcționau trei ateliere de olărie, proprietarii lor numindu-se Timofei Tulucu, Vasile Motailo, Macar Goncearenco. Olăriile, ca și cărămidăriile, aveau construcții simple, caracteristice unei înzestrări tehnice modeste, de unde transpare și condiția materială a patronului. Atelierele foloseau instalații identice: aceleași roți de olărit și câte un cuptor de ardere amenajat într-o groapă de pământ, sub șoproane acoperite cu stuf. În cursul anului 1881, fiecare dintre aceste ateliere a confecționat 500 de vase și alte produse ceramice în sumă de 75 ruble. Niciunul din cei trei proprietari nu întrebuința lucrători, ei înșiși fiind olari de meserie[21].

Date statistice despre fabricile de cărămidă și țiglă la 1890 găsim într-o publicație referitoare la starea economică generală a Basarabiei. Ele includ numărul întreprinderilor, cel al muncitorilor și valoarea producției în ruble, pe localități urbane și județe. Pe orașe, cifrele totale indică 42 de fabrici cu 183 muncitori și un preț al produselor de 81.354 ruble. Pentru Cahul s-a constatat următoarea situație: 3 fabrici, 18 muncitori, 1.250 ruble[22].

Documentele anului 1891 semnalează prezența în urbea din valea Frumoasei a unei pielării, a două cărămidării și a trei fabrici de oale[23].

[17] Жуков 1975, 72.
[18] Manoil 2008, 176-177.
[19] Un Ivan Sizov, în vârstă de 50 de ani la 1904, este confirmat primar al orașului Cahul în 1888: Manoil 2008, 153, 156.
[20] Manoil 2008, 177.
[21] Manoil 2008, 177; Жуков 1975, 257, ссылка 89 (Timofei Tuluca și Timofei Tulucu este, desigur, una și aceeași persoană).
[22] Обзор 1890, 38-41 – таблица № 10.
[23] Manoil 2008, 176.

Este vădit că la Cahul, până către sfârșitul sec. XIX, în condițiile relațiilor marfaro-bănești, realizarea obiectelor din argilă arsă resimțea preponderența încă puternică a industriei meșteșugărești. Vorbim despre o formă de producție caracterizată prin predominarea muncii manuale, în care un rol important îl au abilitatea și talentul lucrătorului. Perioada următoare, deși nu dispunem de mențiuni pentru evaluări precise, probabil a reprezentat o avansare tehnică a producției prin introducerea treptată a mașinismului care înlocuia parțial munca manuală.

O altă informație provine dintr-un dosar depistat recent la Arhiva Națională a Republicii Moldova, cuprinzând documente care arată că la data de 7 februarie 1917 Comandamentul SNABRUM[24] de la Odesa, în persoana generalului Gruzdi, solicita guvernatorului Basarabiei, Mihail M. Voronovici, date despre fabricile din gubernie și cantitatea de cărămizi simple și refractare disponibilă. În ziua următoare, guvernatorul punea această sarcină în fața ispravnicilor și a șefilor polițiilor județene. Conform raportului ispravnicului Ruga din 18 februarie 1917, în județul Ismail erau înmagazinate circa 2 mil. cărămizi simple și 100000 refractare. Șase fabrici se aflau la Bolgrad, câte trei la Chilia, Reni și Cahul[25].

Potrivit surselor din anii 1922-1923, cele mai multe fabrici din Basarabia aveau echipamente învechite, motiv pentru care dezvoltarea industrială a provinciei rămânea în urmă față de alte teritorii românești. În orașul Cahul în această perioadă a fost semnalată o singură cărămidărie[26].

În perioada interbelică, la Cahul își găseau desfacere și produsele tegulare ale unor cunoscuți meșteri din sudul Basarabiei, precum Nicolai Tanov din colonia bulgară Taraclia. Țiglele sale erau fabricate prin tehnologia de presare, iar comenzile veneau de la Cahul, Comrat, Ceadîr-Lunga și din satele din împrejurimi[27].

Cercetările consemnează în Cahulul anului 1928 cărămidăria fraților Sizov și pe cea a firmei „Chiosa & Vișănovschi", șase fabrici de cărămidă notează pentru anul 1935, iar pentru cel următor indică în întreg județul Cahul 40 de întreprinderi din industria de construcții. În ceea ce privește fabrica fraților Sizov din anii interbelici, presupunem că ea își trage originile încă de prin anii '60 ai sec. XIX, care amintesc de cărămidăriile întemeiate de târgoveții Ivan Sizov și Dorofei Sizov. Este important de făcut precizarea că un document din 28 aprilie 1893 îl menționează pe Dorofei Sizov ca fiind răposat[28].

[24] Instituția SNABRUM se ocupa de aprovizionarea frontului român.
[25] ANRM, fond 2, inventar 1, dosar 9939, filele 1-8, 13-18.
[26] Dicționar 1923, 121.
[27] Червенков, Думиника 2013, 323.
[28] Manoil 2008, 205, 269-271.

Fig. 3. Cărămidă ștampilată având inscripționată litera „Φ".

În perioada 1938-1939, Camera de Comerț și Industrie Cahul a radiat din registrele sale firma „Vladimir Vișinovschi" din acest oraș, înmatriculată pentru industria de cărămizi, fără a se indica anul când a fost înființată[29].

O altă sursă de informații privind materialele de construcție din lut, după cum s-a menționat, sunt piesele tegulare inscripționate, asimilate mărturiilor epigrafice. Aplicate pe una din fețele mari ale cărămizilor, inscripțiile complete redau denumirea fabricii producătoare, iar slovele unice credem că dezvăluie literele inițiale ale numelui și prenumelui proprietarului ei.

La Cahul, o cărămidă însemnată cu litera latină „V" a fost găsită pe șantierul de construcție a noului sediu al Teatrului Republican Muzical-Dramatic „Bogdan Petriceicu Hașdeu" (str. B.P. Hașdeu, nr. 6), la un edificiu demolat situat deasupra galeriilor subterane din cărămizi descoperite acolo.

Trei cărămizi s-au depistat undeva prin centrul Cahulului: una avea dimensiunile de 6x13x23 cm și slova rusească „Φ" (înălțimea 6,5 cm), redată în adâncime **(Fig. 3)**; alta avea parametrii de 4,5-5x12,5x25 cm și literele latine „NC" (înălțimea 2,4 cm), ieșite ușor în profil; pe o cărămidă de 5,5x11x 23,5 cm se întâlnește o altă literă majusculă din alfabetul chirilic rusesc – „Ч", acest semn grafic putând fi atribuit și cifrei „4"[30].

Extrasă din ruinele galeriei subterane apărute la surparea terenului din fața clădirii Procuraturii Anticorupție Serviciul Sud (bd. Victoriei, nr. 12), o cărămidă de 5,5x12x24,5 cm stârnește o oarecare curiozitate: ea conține tot pe una din suprafețele mari șase gropițe mici (realizate probabil cu vârful degetului) dispuse simetric în două șiruri relativ oblice.

De asemenea, la Muzeul Ținutului Cahul, într-un pavaj amenajat de lucrătorii instituției din cărămizi întregi și fragmentare provenite din rămășițele hrubelor din sectorul istoric al urbei, pot fi văzute piese cu inscripții alcătuite din caractere latine sau rusești, unele însoțite și de cifre romane: „ARGILA", „ГК III", „K", „V", „N" sau „Z" (sunt posibile ambele lecturi). Pe unele cărămizi apare marcajul „S", buche redată uneori „în oglindă" ca și litera mică „r" din alfabetul rusesc, scrisă de mână[31].

La aceste mărturii despre producția articolelor tegulare se adaugă mențiunile documentare privind construcțiile locative individuale, imobilele administrative și edificiile de cult din Cahul. Conform unui act oficial, în cursul anului 1840, cele mai multe dintre instituțiile urbei erau plasate în case țărănești tradiționale, făcute din nuiele și unse cu lut. Totodată, o casă de lemn s-a ridicat pentru sediul poștei, s-au mai durat o casă din ceamur, trei din lemn și o baie din cărămizi. Potrivit unor date îndoielnice din anul 1842, Cahulul avea două case de piatră și alte 91 de lemn, o dugheană, un han și o cârciumă. În anul următor, încăperea de serviciu a trezoreriei ocupa o casă de cărămidă cu temelie de piatră și cu învelitoare de șindrilă, o cazarmă avea construcția similară cu cea a trezoreriei, dar cu acoperișul din olane, clădirea penitenciarului era acoperită cu stuf, iar alte trei case cu șindrilă. În 1847 la Cahul erau înregistrate 679 de case, dintre care patru de piatră. 697 de case, o școală lancasteriană, o infirmerie și cazarme, un hotel, 14 dughene, un han și opt crâșme avea Cahulul în 1853[32].

În anul 1855, o tranzacție funciară stabilește un nou proprietar al ocinei orașului Cahul, Dimitrie Caravasile, spătar și negustor din Ismail, ca unul ce o procura de la stăpâna de odinioară, Ecaterina Fiodorov. După Pacea de la Paris din anul 1856, teritoriul din sud-vestul Basarabiei cu județele Cahul, Ismail și Bolgrad s-a aflat în componența Principatului Moldovei, apoi a Principatelor Unite și a României, pământuri care au fost cedate însă din nou Rusiei, prin Pacea de la Berlin, din anul 1878. Timp de peste două decenii, perioadă marcată de o serie de proiecte modernizatoare promovate la scară națională, orașul Cahul își

[29] Buletin 1938-1939, 102-131.

[30] Cărămizile au fost recuperate de specialiștii arheologi Ion Ciobanu și Ion Noroc, coordonatorul investigațiilor – dr. Vlad Vornic.

[31] Vizita la muzeu (Vlad Vornic și Sergiu Tabuncic) din 11 aprilie 2016.

[32] Manoil 2008, 80-83.

va perpetua statutul de reședință a ținutului omonim[33].

În ultimul an al aflării sale în granițele statului român, urbea de pe râulețul Frumoasa număra 992 de case. Orașul avea două școli, o farmacie, 69 de prăvălii, un depozit și 35 de cârciume. În localitate funcționa o fabrică de săpun și o alta de lumânări, o vopsitorie și o moară cu aburi. Inaugurată în 1871, proprietatea supusului grec I. Hronopulo, moara cu aburi de la Cahul și către 1881 rămânea amplasată într-o încăpere din lemn. Școlile și în anul 1902 funcționau în edificii construite din ceamur[34].

Reanexarea la Rusia a Basarabiei de Jos a cauzat o anumită stagnare în evoluția Cahulului, orașul pierzându-și statutul administrativ precedent, autoritățile țariste comasând cele trei județe într-unul singur, al Ismailului. Din Dimitrie Caravasile s-a tras o numeroasă descendență – doi feciori și patru fiice, care au continuat șirul stăpânirii moșiei de la Cahul. Urmașii lor, spre sfârșitul perioadei interbelice, au vândut pe părți pământuri din ocina cândva atât de vastă a predecesorilor[35].

O activitate mai consistentă se prefigura la Cahul în al doilea semestru al anului 1896 pentru birturi. Consiliul comunal a înregistrat tocmai 29 de cereri privind eliberarea licențelor pentru inaugurarea unor mici restaurante particulare. Semnatarii cereau și aprobarea de a comercializa în ele vinuri din struguri, bere și miere[36].

În lucrarea sa memorialistică, publicată în 1908, State Dragomir nota despre căsuțele târgului Cahul că ele aveau acoperișurile din stuf, iar magaziile, întinse pe două ulițe, erau făcute din scânduri. Se spune că proprietarii târgului le däduse negustorilor interdicția de a clădi magazii din cărămizi sau piatră. În centrul localității era remarcată catedrala, câteva case particulare arătoase și mai multe cafenele[37].

După cum relevă datele furnizate de Primăria Cahulului, urbea în a doua parte a anului 1908 număra 1196 de case și dispunea de 100 de unități industriale și comerciale. Între alte produse, în oraș au fost importate 20000 puduri de vinuri și 20868 puduri de fructe[38].

După datele unui calendar din anul 1910, târgul Cahul avea 1375 de case, dintre care 60 la sută erau construite din lut. În anii 1910-1911, autoritățile locale cahulene examinau o nouă abordare diferențiată în aplicarea fiscalității birturilor (în număr de 40), instituții încadrate, prin profitul ce-l obțineau, în patru tipuri de activități: cluburi divizate în adunări publice și cercuri familiale; hoteluri cu locuri de cazare în camere separate; birturi fără camere separate; crâșme, cafenele și hanuri care nu se aflau în subordinea birturilor sau a hotelurilor[39].

Cu referire la anul 1911, un document estima că localitatea de pe Frumoasa poate excela în tranzacții cu cereale, vinuri, lână, piei, animale și alte mărfuri, fiind un centru comercial de rang zonal și un punct important în comerțul de tranzit al negustorilor din alte părți ale Basarabiei și din afara ei[40].

Construcții cu funcții religioase, lăcașurile de cult din Cahul într-un fel sau altul și-au împletit istoria cu destinul localităților care au ființat pe vatra din jurul gurii Frumoasei. Credem că o biserică de lemn a satului Șcheia trebuie să fi fost ridicată în preajma apei încă de la descălecarea oamenilor pe acele limanuri. Am notat deja că istoricul Pavel Dimitriu, culegând mărturii orale de la cahulenii cei bătrâni, semnala, prin amintirile lor, că lângă vărsătura râulețului a existat odinioară un cimitir și o bisericuță de lemn. Sigur că prin glasul bătrânilor vorbea trecutul acestui loc.

În satul Frumoasa a fost durată din lemn o biserică asupra căreia există mențiuni legate de anul 1786. Principala biserica ortodoxă din localitate – Catedrala „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” – a fost zidită din cărămizi, pe fundament de piatră, între anii 1837-1850. Până prin anii ’60 ai sec. XX, la Cahul a mai existat o biserică ortodoxă cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Dumitru”. Credincioșii ortodocși de stil vechi din localitate și-au înălțat o biserică de lemn cândva în anii ’30 ai sec. XIX, apoi, în 1841, și-au construit din ceamur o casă de rugăciuni. Mai târziu, între 1856-1858, ei și-au clădit un mic lăcaș de piatră, dispărut între timp. Vizavi a fost edificată din cărămizi biserica lipovenească „Acoperământul Maicii Domnului”, sfințită în anul 1890 ori 1892[41]. În 1878 la Cahul mai funcționau și două sinagogi care erau centrul vieții religioase a comunității evreiești locale[42], sinagogi atestate și în perioada interbelică, de rând cu cele două biserici ortodoxe și o alta lipovenească[43].

În perioada interbelică orașul Cahul redevine reședința județului cu același nume, fapt care a impulsionat într-o anumită măsură activitățile industriale și comerciale desfășurate în localitate. În urbe funcționau trei oloinițe cu teascuri mecanice și două mori cu aburi, fără a se preciza dacă respectivele întreprinderi erau dislocate în încăperi de zid, de ceamur ori de lemn. Lor li se adaugă câteva fabrici (de săpun, de apă gazoasă, de uleiuri vegetale), bănci, hoteluri, cafenele, brutării, depozite, drocherii, farmacii, măcelării, magazine diverse etc., iarăși, nespecificându-se, cu mici

[33] Manoil 2008, 101-103.
[34] Manoil 2008, 135,179, 202.
[35] Manoil 2008, 150, 274.
[36] Manoil 2008, 166.
[37] Manoil 2008, 145, 233.
[38] Manoil 2008, 166.
[39] Manoil 2008, 145, 166-167.
[40] Manoil 2008, 166.
[41] Cerga 2013, 396-406.
[42] Velixar 2002, 135.
[43] Manoil 2008, 258.

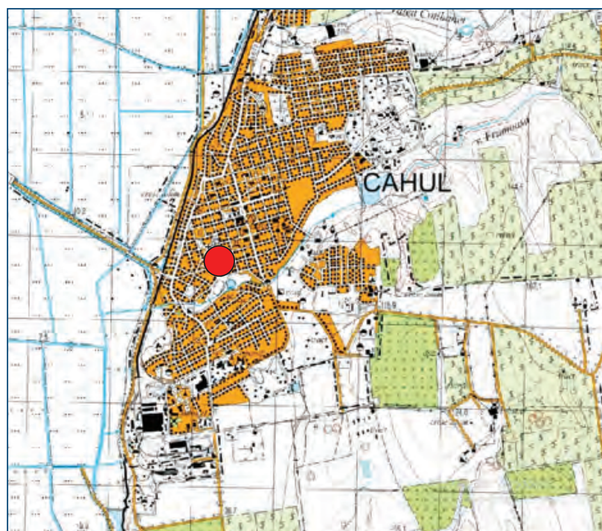

Fig. 4. Cahul. Localizarea zonei cercetate arheologic în anul 2016.

excepții, ce fel de clădiri ocupau. În schimb, mai sunt cunoscute cinci „proprietăți clădite" ale orașului, care găzduiau Tribunalul, Serviciul de pompieri, Abatorul, Cancelaria târgului de vite și Azilul de bătrâni. În urbe funcționau 28 de cârciumi și restaurante[44].

Ca și în epoca modernă, în perioada interbelică exploatațiile viticole au cunoscut o însemnată dezvoltare pe meleagurile cahulene. Plantațiile de viță de vie de aici dădeau cantități apreciabile de vinuri pentru consumul intern și pentru export. Astfel, în perioada 1928-1936, producția de vinuri a județului Cahul a însumat 31954410 decalitri, iar în 1938 s-a exportat din același județ 238 de vagoane cu vin și un vagon cu rachiu[45]. Evident, licorile nu se puteau păstra decât în încăperi subterane – pivnițe și beciuri, ideale pentru ele prin microclimatul pe care îl ofereau, cât și pentru alte provizii.

Semnificative nu numai ca valoare informativă, detaliile privind fizionomia urbană a Cahulului și unele activități economice, dezvăluite mai sus, sunt în măsură să ofere anumite repere cronologice pentru datarea zidăriilor subterane din cărămizi, documentate pe cale arheologică.

***

Orașul Cahul, ca și alte localități din Republica Moldova, nu s-a bucurat de o atenție mai specială a arheologilor decât începând cu ultimii ani. Potrivit repertoriului arheologic întocmit în anul 1993[46], în raza acestei importante localități urbane de pe Prutul de Jos ar exista un număr de cinci situri arheologice (doi tumuli și trei așezări datând din epoci diferite), unele obiective fiind grav afectate de factorii antropici sau chiar complet distruse. Pentru cunoașterea realităților istorico-arheologice din evul mediu târziu și epoca modernă, un interes aparte prezintă centrul istoric al orașului în cauză, care cuprinde, printre altele, mai multe construcții subterane din cărămizi, a căror structură, funcționalitate și datare trebuie elucidate prin cercetări complexe, cu implicarea arheologilor, arhitecților și a altor specialiști.

Prilejuite de lucrările de construcție a Teatrului Republican Muzical-Dramatic „Bogdan Petriceicu Hașdeu" din Cahul (**Fig. 4**), primele investigații arheologice în vatra urbei au fost efectuate în primăvara anului 2016 și au avut un caracter de salvare. Cercetările au demarat după 29 martie 2016, când Agenția Națională Arheologică a fost anunțată despre descoperirea unui complex subteran din cărămizi în timpul lucrărilor de excavare pentru construirea edificiului teatrului, săpăturile arheologice respective fiind susținute financiar de Primăria Municipiului Cahul[47].

În total, au fost executate cinci secțiuni sau casete de dimensiuni diferite, cu o suprafață însumată de circa 90 m.p. Drept rezultat al săpăturilor de salvare efectuate, au fost decopertate complet sau parțial o locuință adâncită construită din cărămizi uscate la soare, trei galerii căptușite cu cărămizi arse și șase gropi cu destinație diferită.

Complexele cele mai numeroase, dar și mai interesante, au fost identificate în secțiunea I (**Fig. 5; 6, 4**), care a fost deschisă în scopul studierii primei galerii subterane din cărămizi, descoperite în urma lucrărilor de construcție. Inițial, secțiunea a avut dimensiunile de 3x9 m și orientarea vest-nord-vest – est-sud-est, fiind trasată perpendicular pe galeria respectivă, mai exact pe intrarea în galerie, deteriorată de lucrările de excavare a solului. Ulterior, pentru dezvelirea integrală a locuinței din cărămizi uscate la soare și a intrării păstrate a galeriei 1, săpătura a fost extinsă în partea de sud cu o anexă de 3x7 m, atingând o suprafață de 48 m.p.

Terenul unde au fost executate săpăturile era afectat de multiple intervenții antropice recente, dova-

[44] Manoil 2008, 258, 263-271, 286-287.
[45] Manoil 2008, 269, 273.
[46] Haheu 1993, 4-5.

[47] Mulțumim și pe această cale dlui Nicolae Dandiș, primarul municipiului Cahul, pentru promptitudinea cu care a reacționat la necesitatea susținerii cercetărilor arheologice și pentru suportul acordat pe întreaga durată a investigațiilor de teren. Menționăm în context că echipa de arheologi alcătuită din dr. Vlad Vornic, drd. Ion Ciobanu, dr. Sergiu Tabuncic și specialistul Ion Noroc, a fost ajutată plenar la efectuarea cercetărilor de conf. univ. dr. Vitalie Ponomariov și conf. univ. dr. Ion Gheleţchi, precum și de studenții Facultății de Istorie a Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu" Dumitru Zaharia, Ștefan Chelban, Andrei Velev, Silvia Curcenco-Danalache, Radu Baran, Vasile Fornea, Sofia Nistor, Vlad Cuzuc, Cătălina Frangopol și Cristina Drangoi.

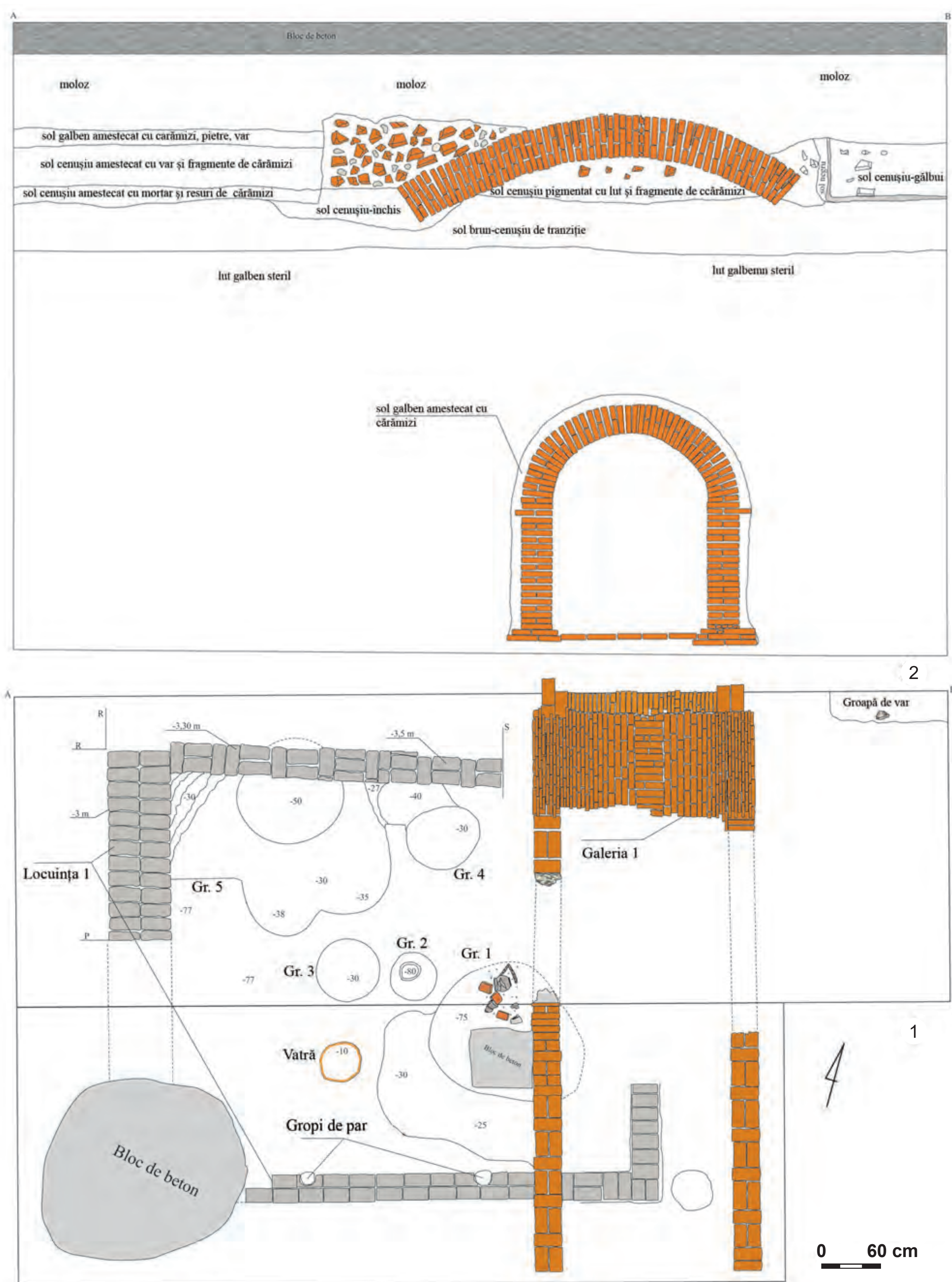

Fig. 5. Secțiunea 1, plan (1) și profil nordic (2).

da fiind cele câteva straturi și lentile de moloz și sol umblat amestecat cu var, fragmente de cărămizi și alte materiale de construcție, atestate mai ales în cuprinsul secțiunii I, până la adâncimea de circa 1,8 m de la nivelul actual de călcare a solului (**Fig. 5, 2**). Sub acest nivel urma un sol brun-cenușiu, gros de 20-30 cm, lutul galben neumblat apărând la adâncimea de 2,0-2,2 m. Trebuie subliniat însă faptul că partea superioară a intrării în galerie și a complexului de locuire adâncit, construit din cărămizi uscate la soare, și posibile alte complexe au fost deteriorate sau complet distruse de lucrările de excavare a solului executate până la demararea cercetărilor arheologice de salvare.

Un prim complex sau, mai exact, o porțiune de groapă de var, care era, se pare, în legătură cu edificarea fostei clădiri care a servit teatrul, a fost identificată în colțul de nord-est al secțiunii, la adâncimea de circa 1,2 m. Groapa, din care s-a suprins un segment de 0,3x1,1 m, avea, probabil, formă rectangulară, cu dimensiunile nedeterminate, și adâncimea de 0,55 m de la nivelul sesizării. Pereții și fundul gropii prezentau urme de var stins, iar umplutura consta din sol cenușiu-gălbui, amestecat cu fragmente de cărămizi, pietre și moloz (**Fig. 5**).

Un complex mai deosebit îl prezenta locuința adâncită, cu pereții clădiți din cărămizi uscate la soare (**Fig. 5-7**). Partea superioară a complexului a fost distrusă, așa cum am menționat, prin excavările recente, colțul lui de sud-vest – de un stâlp de beton din perioada contemporană, iar cea mai mare parte a laturii lui estice – prin construcția hrubei 1. Locuința a fost identificată de arheologi la adâncimea de aproximativ 2,8 m de la nivelul actual de călcare, sub forma unei pete cvasirectangulare de pământ cenușiu, amestecat cu lut și nisip umblat, multă arsură, fragmente de cărămizi, cioburi, oase de animale și alte materiale. După degajarea umpluturii acestei gropi, s-a putut constata că ne aflam în fața unui complex de tip bordei, baza căruia se găsea la adâncimea de circa 3,5 m de la nivelul actual al solului.

Pentru construirea și amenajarea locuinței respective, inițial a fost săpată o groapă de formă rectangulară, cu dimensiunile de circa 4,5x5,1 m, orientată cu laturile lungi pe direcția est-vest, și având adâncimea de circa 2 m de la nivelul vechi de călcare. Apoi, poate chiar într-o posibilă a doua fază de funcționare, de jur-împrejurul încăperii au fost ridicați patru pereți din cărămizi de lut uscate la soare, cu dimensiunile de 4x11,5x24 cm și de 4,5x11,5x25 cm, unite între ele cu mortar din pământ. Este interesant de consemnat că peretele vestic era mai gros, de circa 60 cm, și consta din două rânduri de cărămizi dispuse de-a lungul, pe când ceilalți trei pereți aveau grosimea de doar 0,26-0,28 m, corespunzând *grosso modo* lungimii unei cărămizi. Deși s-au păstrat pe o înălțime de doar 0,27-0,77 m, admitem că pereții construcției locative au avut înălțimea de aproximativ 2 m și erau, probabil, sprijiniți pe interior de stâlpi de lemn, două gropi lăsate de astfel de stâlpi fiind depistate de-a lungul laturii sudice a construcției.

Locuința avea în calitate de instalație de foc o vatră simplă, amplasată în zona central-sudică a construcției. De fapt, vatra respectivă prezenta o alveolare de formă circulară, cu diametrul de 0,5 m și adâncimea de 0,1 m, peste care s-a aplicat un strat subțire de lutuială. Pe fundul vetrei, care păstra urme clare de ardere, s-au semnalat cărbuni de lemn și cenușă.

Intrarea în locuință nu a fost surprinsă, aceasta fiind amenajată în colțul sud-vestic al construcției, distrus prin instalarea unui stâlp de beton, sau, mai curând, în partea ei de est, care a fost întretăiată și distrusă în urma construcției galeriei 1 și la care ne vom referi mai detaliat puțin mai jos.

Inventarul locuinței cuprindea numeroase fragmente de vase ceramice de culoare cenușie închisă (**Fig. 8, 1-3, 5, 10-14; 6, 1, 3-5**) și roșie, ultimele în marea lor majoritate smălțuite (**Fig. 9, 10-14; 10, 1-3, 6-10; 11, 2-5**), de faianță sau de sticlă și alte materiale, care permit încadrarea cronologică a complexului în sec. XIX.

La baza sau, mai bine spus, pe podeaua locuinței, care prezenta lut neumblat bătătorit, fără alte amenajări, au fost identificate cinci gropi de formă circulară, tronconică sau neregulată, de dimensiuni diferite.

Groapa 1 **(Fig. 5, 1)** se afla în partea sud-estică a locuinței, fiind parțial distrusă prin instalarea unui stâlp de beton și construcția hrubei 1. Avea formă ovală-neregulată în plan, cu dimensiunile de peste 2,5x3,0 m, și adâncimea variind între 0,25 și 0,75 m de la nivelul identificării. Umplutura gropii prezenta sol cenușiu-închis, amestecat cu cărbuni, bucăți de cărămizi, cioburi și alte materiale. În partea de nord a gropii a fost înregistrată o aglomerație compactă de fragmente ceramice, de sticlă și faianță, precum și de piese de fier, în special cuie (**Fig. 12**).

Groapa 2 **(Fig. 5, 1; 10)** se găsea la 0,2 m nord-vest de groapa 1 și prezenta formă tronconică cu diametrul mare de 0,5 m, pereții înclinați spre fund și adâncimea de 0,8 m de la nivelul surprinderii. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu lut galben, pe fund fiind găsită partea superioară a unei căni lucrate la roată din pastă nisipoasă de culoare cenușie-închisă (**Fig. 8, 4**).

Groapa 3 **(Fig. 5, 1)** a fost depistată la 0,1 m vest de groapa 2; avea formă tronconică, cu diametrul mare de 0,6 m, pereții oblici, fundul relativ drept, aflat la adâncimea de 0,3 m de la nivelul sesizării. Umplutura gropii consta din sol cenușiu-închis, pigmentat cu cărbuni de lemn, fără vestigii arheologice.

Fig. 6. Secțiunea 1, vedere dinspre vest.

Fig. 7. Secțiunea I, vedere dinspre sud.

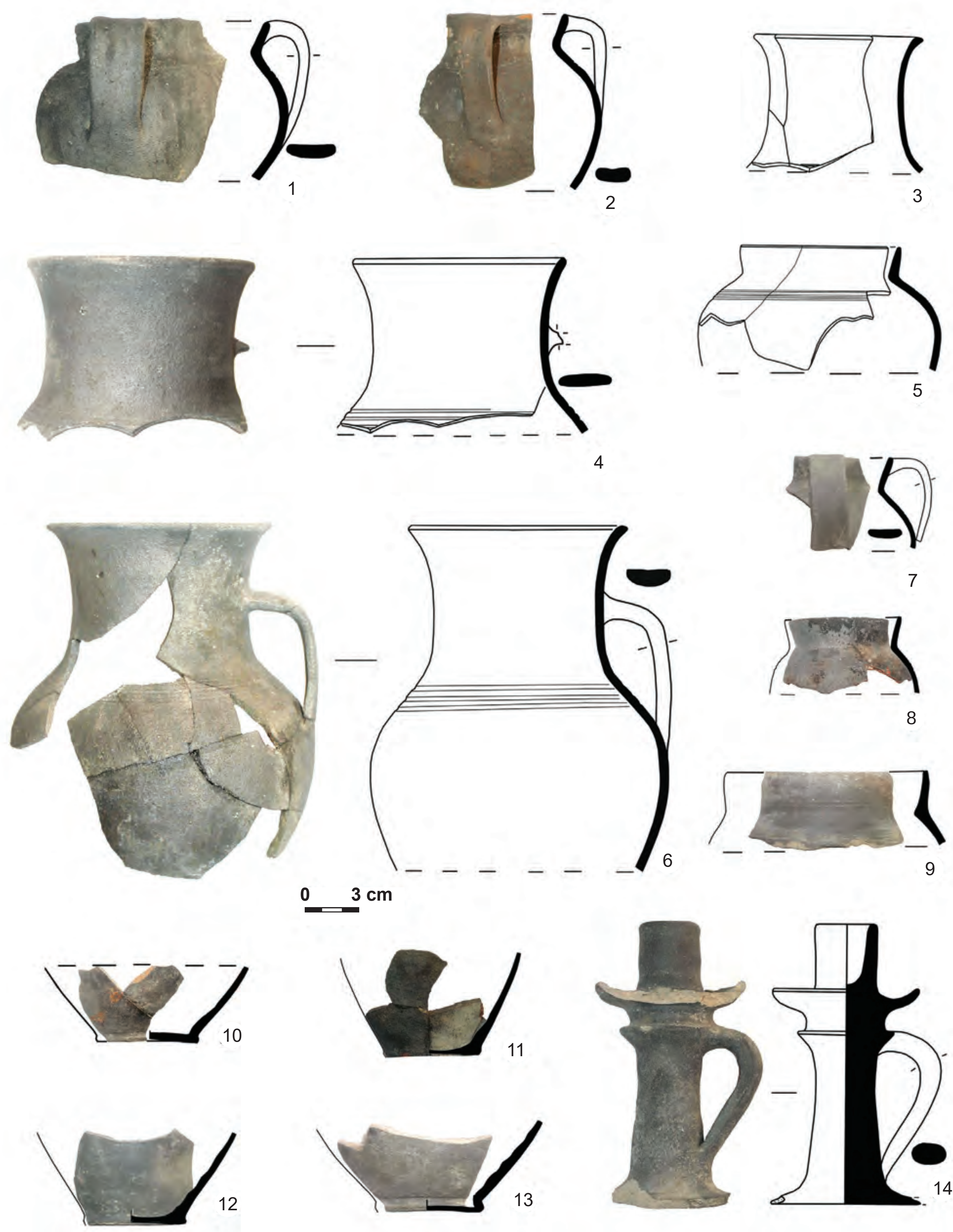

Fig. 8. Ceramică de uz comun din locuința 1 (1-3, 5, 10-14), groapa 1 (6-9) și groapa 2 (4).

Fig. 9. Ceramică de întrebuințare curentă (1-9) și smălțuită (10-17) din locuința 1 (1, 3-5, 10-14) și groapa 1 (2, 6-9, 15-17).

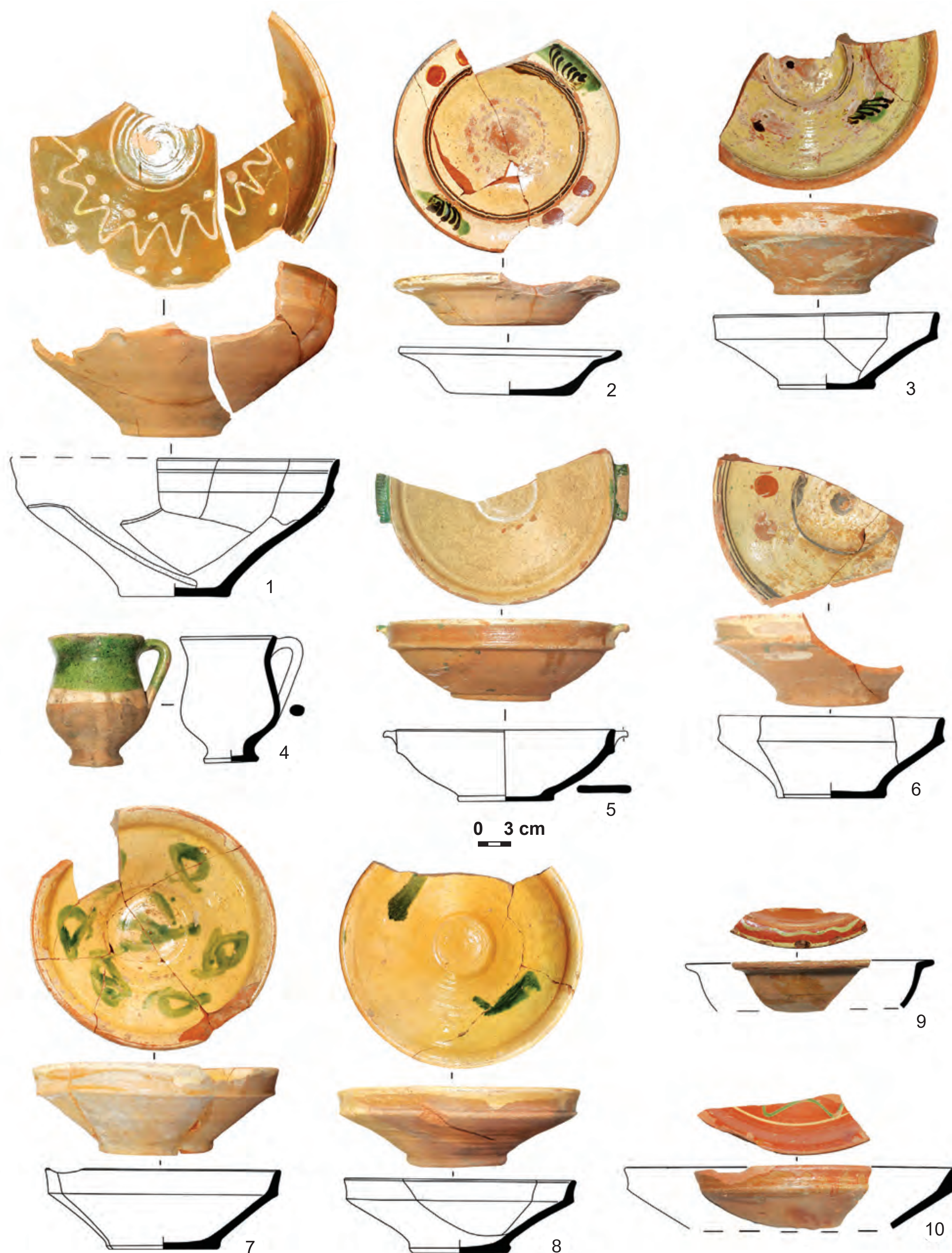

Fig. 10. Ceramică smălțuită din locuința 1(1-3, 6-10) și groapa 1 (4-5).

Groapa 4 **(Fig. 2, 1)** a fost descoperită la distanța de 0,8 m spre nord de groapa 1. Prezenta formă neregulată, oarecum ovală-alungită, pereții înclinați și fundul neregulat, capătul nord-vestic al complexului intrând sub peretele de chirpici al locuinței. Dimensiunile gropii erau de 0,65x1,15 m, iar adâncimea – de 0,3-0,4 m de la nivelul de identificare. Umplutura gropii consta din sol cenușiu, amestecat cu pigmenți de cărbuni, fāra să conțină resturi arheologice.

Groapa 5 **(Fig. 2, 1)** se afla la 0,05-0,10 m spre vest de groapa 4 și prezenta o formă neregulată, cu laturile de vest și de nord intrând sub pereții locuinței. Porțiunea dezvelită a complexului avea dimensiunile de 1,50x2,15 m. Fundul gropii era neregulat, cu adâncimea variind între 0,30 și 0,38 m de la nivelul sesizării. În partea de nord groapa prezenta o alveolare de formă ovală, cu dimensiunile de 0,9x1,0 m și adâncimea de 0,5 m de la nivelul sesizării gropii, care intra sub peretele locuinței. Umplutura gropii conținea pământ cenușiu, în care s-au găsit câteva cioburi mici de vase cenușii și roșii, unele smălțuite.

Trebuie subliniat că pereții din cărămizi uscate la soare suprapuneau parțial gropile 4 și 5, ceea ce constiuie un indiciu, dacă nu chiar dovada, că locuința adâncită a avut două faze de funcționare, pereții din chirpici fiind ridicați într-o fază mai târzie, după ce gropile respective fuseseră scoase din uz și astupate cu pământ.

Structura arheologică cea mai interesantă, scoasă la lumină în secțiunea I, o reprezintă galeria căptușită cu cărămizi arse, marcată cu nr. 1 (**Fig. 14-21**), aceasta fiind și prima construcție subterană descoperită întâmplător prin lucrările de excavare a solului, după semnalarea căreia s-a și procedat la cercetarea arheologică de salvare corespunzătoare.

În urma dezvelirii porțiunii păstrate a intrării în galerie, s-a putut stabili că, pentru amenajarea acesteia și construirea ulterioară a întregii galerii, a fost săpată inițial o groapă de formă rectangulară, cu dimensiunile de circa 2x5 m, având pereții drepți, cu excepția celui sudic, care era în cea mai mare parte oblic sau prevăzut cu trepte din pământ cruțat. Baza acestei gropi, respectiv a capătului sudic al galeriei, de unde s-a săpat în argila vie tunelul propriu-zis, se afla la adâncimea de circa 6 m de la suprafața actuală a solului.

Apoi, intrarea în galerie sau, altfel spus, gârliciul s-a construit din cărămizi arse, ridicându-se doi pereți laterali, cu o înălțime de 1,4-1,5 m, acoperiți de o boltă semicilindrică, înaltă de 0,4-0,5 m. Grosimea acestor pereți și a bolții era de 0,25 m, corespunzând lungimii unei cărămizi, care, interesant de consemnat, avea în cea mai mare parte aceleași dimensiuni ca și cărămizile uscate la soare din bordeiul 1. Drept liant s-a folosit lut și nisip fin amestecat cu apă, iar pe un segment din

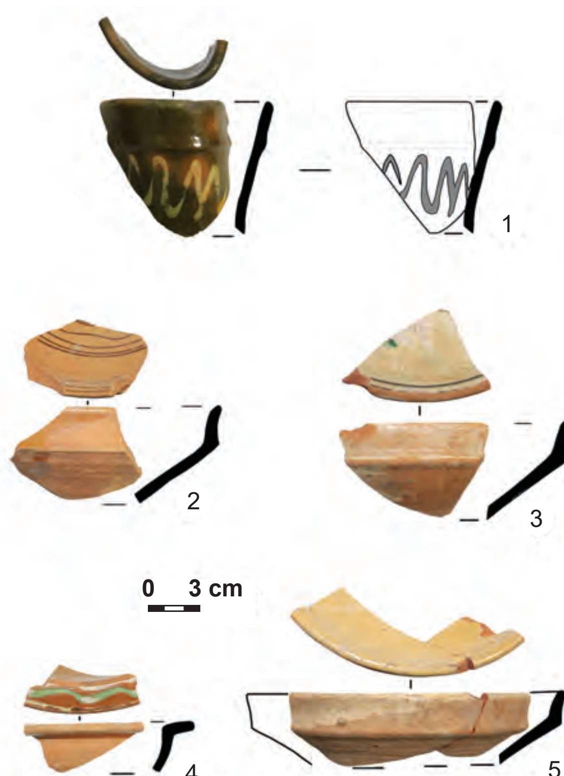

Fig. 11. Ceramică smălțuită din galeria 1 (1) și locuința 1 (2-5).

Fig. 12. Groapa 1, ceramică și alte vestigii *in situ*.

Fig. 13. Groapa 2, ceramică *in situ*.

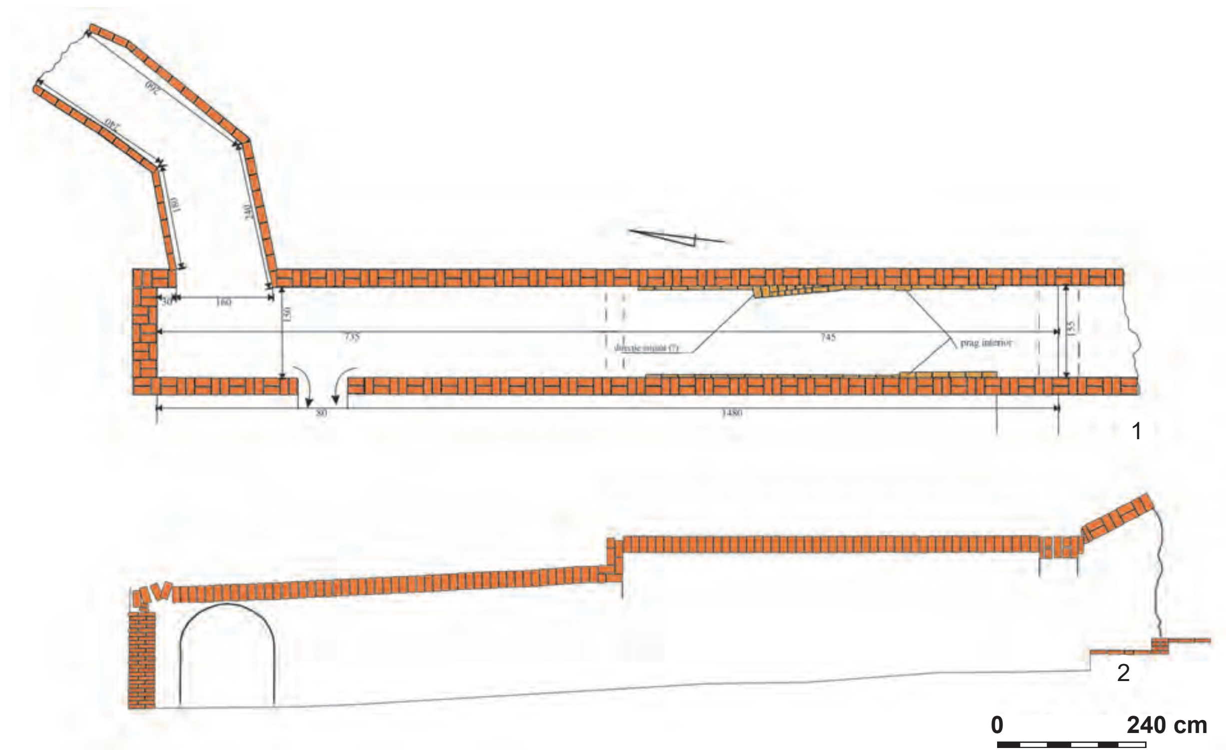

Fig. 14. Galeria 1, secțiune orizontală (1) și verticală longitudinală (2).

Fig. 15. Secțiunea 1, vedere asupra profilului nordic și a intrării în galeria 1.

Fig. 16. Vedere asupra intrării în galeria 1.

parea superioară a gârliciului, care a fost reparat într-o perioadă mai târzie de funcționare a hrubei, s-a utilizat mortarul pe bază de nisip și ciment. Este important de menționat că în locul unde suprapunea groapa 1, baza peretelui vestic al gârliciului era mai adâncă, fiind clădite suplimentar cinci-șase rânduri de cărămizi, cu scopul de a conferi peretelui o mai bună rezistență.

Scările de coborâre în galerie au fost distruse prin lucrările de excavare a solului, păstrându-se parțial doar ultimele două de la bază, care aveau înălțimea de circa 15 cm și lățimea de 0,6-0,7 m (**Fig. 14-16**). Lățimea gârliciului, ca și a galeriei, era de 1,50-1,55 m.

În profilul nordic al secțiunii I, deasupra capătului sudic al galeriei propriu-zise, la adâncimea de 0,9-1,9 m de la suprafața actuală a solului, s-a înregistrat un arc din cărămizi, gros de circa 0,4 m și lat de aproximativ 4 m, care a avut funcția de protejare a galeriei (**Fig. 2, 2; 12**). Trebuie precizat însă că acest arc de descărcare era constituit din cărămizi de dimensiuni puțin mai mari decât cele folosite la construirea gârliciului și la căptușirea tunelului, iar drept mortar s-a utilizat cimentul. Prin urmare, putem afirma că arcul respectiv de cărămidă a fost amenajat într-o fază mai târzie de funcționare a hrubei, probabil în perioada interbelică, atunci când s-a construit edificiul care a găzduit ulterior și instituția teatrului.

În scopul stabilirii lungimii arcei de cărămidă de deasupra capătului sudic al galeriei, la distanța de circa 0,6 m spre nord de secțiunea I, imediat unde se termina o placă de beton rămasă de la fostul edificiu, s-a executat o altă secțiune (S. II), paralelă cu prima, având dimensiunile de 1x4 m. În perimetrul secțiunii respective au fost atestate câteva straturi și lentile de moloz amestecat cu fragmente de cărămizi, iar în trei colțuri s-au surprins resturi de temelii de la construcții de beton și cărămidă. La adâncimea de 1,7 m a apărut stratul cenușiu-brun de tranziție, care la adâncimea de circa 2 m trecea în lutul galben steril, constatându-se astfel că arcul de cărămidă era scurt, fără să continue spre nord deasupra galeriei subterane.

Privitor la galeria luată în discuție, notăm că ea reprezenta un tunel săpat în solul viu, a cărui pereți și boltă erau construite din cărămizi arse, cu dimensiunile de 4x11,5x24 cm și de 5x11,5x25 cm, ca liant fiind folosit lutul amestecat cu nisip și apă. Galeria avea lungimea totală de aproximativ 22,5 m, dintre care un segment relativ drept, orientat nord-sud, cu lungimea de circa 17 m, și cu capătul construit din cărămizi, iar o altă porțiune dispusă cam în diagonală spre dreapta, cu lungimea în jur de 5,5 m, capătul căreia nu era terminat prin perete de cărămizi, ci consta din lut nisipos viu.

La rândul lor, ambele aceste segmente ale tunelului constau din câte două porțiuni distincte mai mici. Segmentul principal al galeriei, mai lung, era alcătuit dintr-o porțiune mai înaltă de 1,9-2,1 m, cu lungimea de aproximativ 9 m, și alta mai joasă, cu înălțimea de 1,65-1,75 m și cu lungimea de circa 8 m, fiind

Fig. 17. Galeria 1, vedere asupra porțiunii sudice.

Fig. 18. Vedere asupra segmentului nordic al galeriei 1.

Fig. 19. Vedere asupra răsuflătorii galeriei 1.

despărțite între ele printr-un timpan din cărămizi, cu înălțimea de 0,45 m (**Fig. 14; 17**). Un mic segment de boltă de cărămidă, înalt de circa 0,2 m și lat de 0,6 m, se găsea chiar la intrarea în galeria-propriu zisă, imediat după ultima treaptă a gârliciului.

Este interesant de consemnat că în cea mai mare parte a segmentului de la intrarea în galerie, la baza ambilor pereți, s-a constatat câte un mic „soclu", lat de 0,05-0,30 m și înalt de 0,15-0,25 m, care consta din trei-cinci rânduri de cărămizi (**Fig. 14; 17**). Pe latura estică a galeriei, acest „soclu" intra oblic în interiorul galeriei, pe o lungime de circa 1,5 m și o lățime maximă de 0,3 m, faptul datorându-se probabil traseului tunelului conceput inițial, care apoi a fost modificat pe linia generală nord-sud.

O amenajare interesantă, foarte probabil o răsuflătoare, a fost atestată pe latura vestică a segmentului principal al hrubei, spre capătul său nordic, la distanța de 3,6 m spre sud de acesta. Amenajarea respectivă avea lățimea de 0,73-0,81 m și înălțimea maximă de 1,57 m, pereții fiind relativ verticali, baza dreaptă, iar partea de sus ușor arcuită (**Fig. 18; 19**). La momentul descoperirii și a cercetării arheologice această presupusă răsuflătoare era astupată cu cărămizi, legate între ele cu lut. După demontarea cărămizilor, s-a putut constata, că în acest loc, lateral spre vest, în lutul viu fusese săpată o nișă, cu adâncimea de 0,5 m la bază și de 0,7 m în dreptul arcei, care continua în partea de sus, probabil până la suprafața solului, ca un canal de formă prismatică, înclinat puțin spre vest. La baza firidei au fost depistate două bârne putrezite aflate în poziție orizontală și alta în partea nordică dispusă vertical, reprezentând, se pare, resturile unei scări. În solul de umplutură din această nișă s-au mai găsit două cuie de fier și un ciob de la un ulcior emailat cu gura trilobată (**Fig. 11, 1**). În partea de sus, canalul acestei probabile răsuflători era umplut cu pământ cenușiu, amestecat cu lut și resturi de materiale de construcție de origine recentă.

Cât privește segmentul lateral estic al galeriei 1 (**Fig. 21**), deși, precum am menționat, acesta era destul de scurt, de doar 5,5 m, el prezenta două porțiuni distincte: una mai scurtă, de 1,8-2,4 m, dispusă aproape perpendicular pe segmentul principal, iar alta, puțin mai lungă, de 24,0-2,6 m, dispusă oblic, cu orientarea pe direcția nord-nord-est – sud-sud-vest. Capătul nord-estic al acestei ramificații a hrubei, pe o lungime de aproape 0,5 m era doar săpat în lutul viu, fără să fie căptușit cu cărămizi. Trebuie menționat, de asemenea, că, la fel ca și restul tunelului, și acest segment lateral avea pereții relativ drepți, cu lățimea la bază de 1,6 m și partea de sus boltită, înălțimea lui fiind de circa 1,7 m.

Cu excepția capătului înfundat cu cărămizi, pereții și bolta galeriei propriu-zise, ca și cei ai intrării, aveau grosimea de circa 0,25 m, care coincidea, în mare, cu lungimea unei cărămizi. După degajarea pământului din tunel, care pe alocuri depășea grosimea de 1 m, s-a putut constata că pereții până în sus, împreună cu bolta, cuprindeau circa 70 rânduri de cărămizi, așezate alternativ în zid, câte una de-a lungul sau câte două de-a latul. Capătul nordic al segmentului principal al galeriei avea grosimea de circa 0,37 m, corespunzând grosimii unei cărămizi și jumătate.

Fig. 20. Galeria 1, vedere asupra capătului nordic.

Fig. 21. Vedere asupra ramificației nord-estice a galeriei 1.

Deși terenul la suprafață din acest sector al urbei prezintă o pantă înclinată de la nord spre sud, tunelul subteran era înclinat invers, de la sud spre nord. O altă observație interesantă este constatarea că zidăria galeriei nu era peste tot uniformă și strâns legată, fiind surprinse anumite fisurări sau spații libere, ceea ce constituie un indiciu că galeria nu a fost căptușită cu cărămizi dintr-o dată, ci pe porțiuni, corespunzătoare lungimii segmentelor săpate ale galeriei. Cum s-a putut observa, multe cărămizi, mai ales din partea superioară, boltită a galeriei, prezentau urme de fum de la focul cu care se ilumina această construcție subterană.

În pământul de umplutură al galeriei 1 au fost găsite un vas întreg (**Fig. 22-23**) și mai multe fragmente de la alte recipiente de sticlă, cioburi de vase de faianță (**Fig. 24**) și diferite piese de fier corodate, preponderent cuie, piroane și verigi, care datează din epoca modernă, perioada interbelică și chiar cea postbelică.

Nefiind găsite resurse financiare și soluții de moment pentru păstrare și conservare, după decizia luată de Consiliul Național al Monumentelor, galeria 1 a fost demontată, iar cărămizile au fost recuperate în scopul folosirii lor eventuale în viitor la restaurarea și punerea în valoare a altor galerii din centrul istoric al municipiului Cahul.

Relativ bine păstrată era și o altă galerie (nr. 2), situată la distanța de circa 8,5 m spre est de prima. Aflându-se la est de groapa de fundație a edificiului teatrului și fiind umplută în bună parte cu pământ, galeria respectivă a fost cercetată în anul 2016 parțial, dezvelindu-se complet doar intrarea. Despre existența acestei construcții subterane am fost informați de dl Oleg Danilciac, prorector la Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu" din Cahul, în punctul presupusei intrări în galerie fiind deschisă o casetă (nr. III) de formă rectangulară, cu dimensiunile de 2,8x4,0 m, orientată cu latura lungă pe direcția vest-nord-vest – est-sud-est.

Drept urmare, în perimetrul casetei III, la adâncimea de 0,4-0,5 m de la nivelul actual de călcare a solului, a ieșit la lumină partea superioară a zidăriei din cărămizi a intrării în galeria 2 (**Fig. 25-26**). Spre deosebire de gârliciul primei construcții subterane, intrarea în galeria 2 s-a păstrat mai bine. Ea constă din trepte, pereți laterali, o mică boltă și două timpane, unul aflat în partea de jos a intrării, iar altul – la începutul galeriei propriu-zise. În exterior, lățimea intrării este de aproximativ 2,2 m, iar pe interior – în jur de 1,4 m, pereții având grosimea de circa 0,4 m și constau din două rânduri de cărămizi, dintre care una așezată transversal, iar alta longitudinal, drept liant fiind folosit lutul amestecat cu apă. Cărămizile utilizate la construcția acestei galerii au dimensiunile de

Fig. 22. Fragmente de vase de sticlă și piese de fier aflate *in situ* în galeria 1.

Fig. 23. Vas de sticlă pentru bere marca „Калинкинъ" din galeria 1.

5x13x25 cm, 6x12,5x25 cm și de 6,5x13x25,5 cm, fiind, deci, puțin mai mari decât cele din galeria 1. Dintre cărămizile întrebuințate la amenajarea gârliciului galeriei 2, se remarcă două exemplare ștampilate, având înscrise în mijloc litera „S".

În ceea ce privește treptele intrării în galerie, ele erau inițial probabil în număr de zece, fiind construite fiecare din câte o cărămidă așezată de-a lungul și o bârnă de lemn mai îngustă, din care s-au păstrat pe alocuri doar resturi, iar lateral - câte 10 firide, amenajate special pentru introducerea lemnului (**Fig. 26; 27**).

Lungimea intrării până la primul timpan este de 2,6 m, înălțimea acestui timpan fiind de 0,47-0,51 m și constă din două cărămizi puse de-a lungul, peste care s-au așezat orizontal alte cinci rânduri de cărămizi. În dreptul primului timpan, înălțimea intrării este de 1,35 m. Următorul timpan sau arc, după care pornește tunelul, se află la distanța de 1,4 m de primul, pentru construirea bolții săpându-se în lutul viu

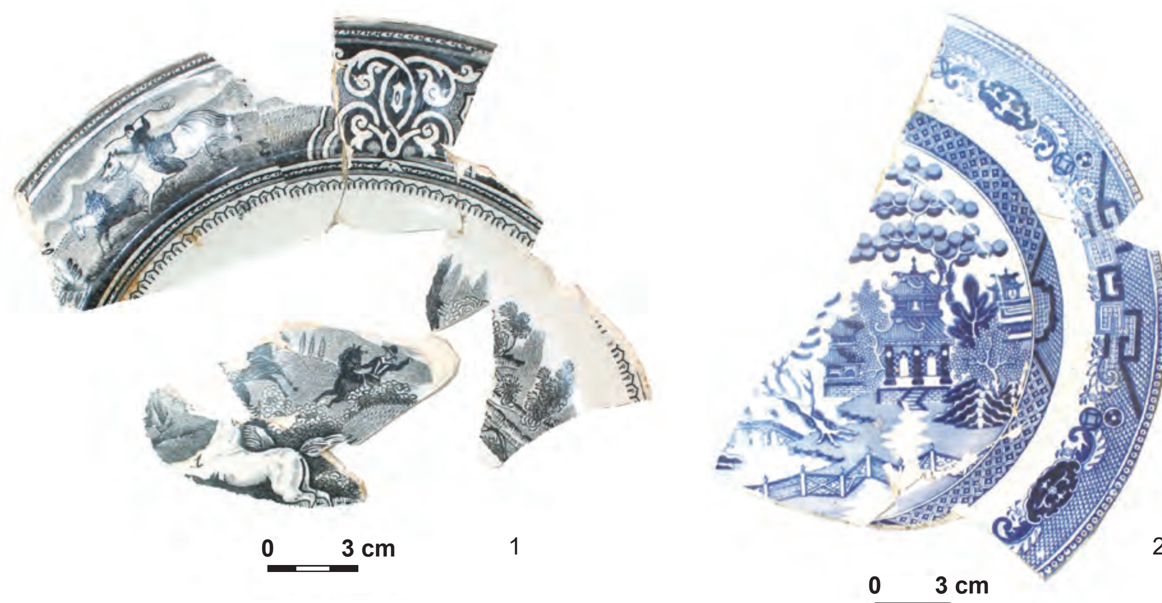

Fig. 24. Vase fragmentare de faianță din galeria 1.

mai jos cu 0,13 m. Al doilea timpan are înălțimea de 0,25 m, coincizând de fapt cu lungimea unei cărămizi. Este interesant de menționat, că între primul și al doilea timpan, ca și între a doua porțiune de boltă și galeria propriu-zisă, nu există o conexiune directă, ele fiind construite separat, poate chiar la o anumită distanță de timp. De asemenea, precizăm că, dacă intrarea în galerie prezintă orientarea pe direcția nord-vest – sud-est, atunci tunelul propriu-zis, a cărui lungime (măsurată de la ultima treaptă de jos până în capătul nordic prăbușit) are în jur de 17 m, este dispus aproximativ pe linia nord – sud. Dacă o mică porțiune din capătul sudic din galeria propriu-zisă a fost construită la fel ca și galeria 1, adică cu cărămizile așezate orizontal, atunci cea mai mare parte a galeriei are pereții și bolta clădite diferit, cu cărămizile puse în picioare. În plus, trebuie consemnată și o altă diferență constatată la a doua construcție subterană, și anume că la începutul galeriei propriu-zise, pe partea ei stângă, a fost săpată și amenajată o hrubă laterală, cu lățimea de circa 2 m și lungimea în jur de 3 m, căptușită cu cărămizi, a cărei boltă însă în momentul descoperirii era prăbușită aproape în totalitate.

Aflată la o adâncime aproape la fel de mare ca și galeria 1, de circa 5 m de la suprafața actuală a solului, judecând după bolta păstrată (**Fig. 28**), și această a doua construcție subterană are, se pare, baza ușor înclinată de la sud spre nord. Anumite detalii ale sistemului de construcție a acestei structuri subterane din cărămizi, dar și înălțimea și lungimea ei, vor putea fi precizate după degajarea pământului din interior. Amintim că galeria respectivă se află în partea de est a edificiului nou al teatrului, existând posibilitatea ca în viitorul apropiat aceasta să fie cercetată mai amănunțit, conservată, restaurată și pusă în valoare cultural-turistică.

O ultimă structură arheologică, la care ne vom referi pe scurt în rândurile de mai jos, este tot o galerie subterană căptușită cu cărămizi, marcată cu nr. 3, dar care în momentul intervenției arheologilor era în cea mai mare parte distrusă (**Fig. 29**). Fiind probabil parte a unei construcții mai mari, care cuprindea și o pivniță din cărămizi, distrusă și ea aproape în totalitate, din dărâmăturile căreia s-au recuperat resturi lemnoase și cercuri de fier de la un butoi, această structură se afla în partea de vest a gropii de fundație a teatrului, la circa 16 m spre vest de galeria 1. Spre deosebire însă de primele două, această galerie era orientată pe direcția generală vest-est, capătul ei vestic intrând sub peretele gropii de fundație fără să se fi putut stabili nici cu aproximație lungimea construcției. De fapt, *in situ* s-a păstrat numai o porțiune din pereții galeriei, cu lungimea de 0,5-3,5 m, aflată lângă taluzul gropii de fundație, bolta construcției fiind complet distrusă. La fel ca și la celelalte hrube, pereții aveau grosimea de circa 0,25 m, coincizând cu lungimea unei cărămizi. Lățimea pe interior a galeriei era de 1,68 m, baza sau, altfel spus, podeaua acesteia aflându-se la adâncimea de circa 5,2 m de la nivelul actual de călcare a solului. În afară de cărămizi, alte materiale, care să ne ajute la încadrarea cronologică mai exactă a acestei construcții subterane, nu au fost depistate.

Fără îndoială, dintre problemele ridicate de galeriile subterane de la Cahul se evidențiază cele

Fig. 25. Vedere dinspre sud-est asupra intrării în galeria 2.

Fig. 26. Vedere din interior asupra gârliciului galeriei 2.

privind datarea și funcționalitatea lor. Referitor la încadrarea cronologică, date stratigrafice și materiale arheologice interesante au fost obținute cu prilejul cercetării galeriei 1 și a celorlalte complexe din secțiunea I. Amintim, în primul rând, constatarea că galeria sau, mai exact, gârliciul ei a suprapus parțial locuința adâncită cu pereții din chirpici și groapa 1 din interiorul acestei construcții locative. Ambele complexe conțineau un bogat material ceramic, alcătuit din vase cenușii și roșii smălțuite întregi sau fragmentare, resturi de vase de sticlă și faianță și diferite piese de fier, databile în perioada modernă, mai curând, la mijlocul și în a doua jumătate a sec. XIX. Dintre numeroasele piese ceramice, asupra cărora nu putem insista aici, evidențiem un sfeșnic lucrat la roată din pastă nisipoasă și ars reducător, la negru. Obiectul în cauză, care provine din locuința 1 și este pentru moment unic printre descoperirile noastre, prezintă o formă cilindrică cu baza largă, fiind prevăzut cu două brâie în relief, în partea lui superioară, și cu o toartă din bandă, dispusă vertical, în partea inferioară (**Fig. 8, 14**). Pentru o datare mai strânsă sau mai exactă a galeriei 1, și anume în ultimele două decenii ale sec. XIX și la începutul veacului trecut, pledează unele fragmente de vase de faianță și mai ales un vas de sticlă cilindric pentru bere, marca „Калинкинъ", având redată stema Imperiului Rus (**Fig. 23**), tip de recipient care, după toate probabilitățile, a fost fabricat între anii 1882 și 1896.[48]

În sprijinul unei datări relativ târzii a galeriilor din cărămizi de la Cahul, pot fi invocate și unele informații de arhivă scrise care privesc fabricile de cărămidă și construcțiile existente în epoca modernă în acest important oraș din bazinul Prutului Inferior. N-ar trebui să avem îndoieli că materialul de construcție folosit la edificarea acestor galerii era furnizat de fabricile de cărămidă locale, funcționarea cărora la Cahul este semnalată documentar începând din anul 1844 și până inclusiv în perioada interbelică. Dar primele cărămidării, posibil chiar acelea asupra cărora avem mențiuni scrise,

[48] Смиренный, Горбунов, Зайцев 1998, 200.

Fig. 27. Vedere dinspre nord asupra intrării în galeria 2.

Fig. 28. Galeria 2, vedere din interior asupra capătului nordic.

Fig. 29. Galeria 3, vedere dinspre nord-est.

trebuie să fi fost întemeiate ceva mai de timpuriu, căci în 1840-1843 localitatea deja avea imobile din zidărie de cărămidă, acoperite cu olane. Credem că este aproape exclus ca începutul construcției celor mai vechi galerii subterane din cărămizi de la Cahul să dateze mai devreme de anii 1840. Să reamintim aici și faptul, precis indicat în surse, că la construcția catedralei cahulene s-au utilizat cărămizi realizate la fabricile din localitate.

În același timp, trebuie precizat că, așa cum dovedesc anumite materiale, în special unele fragmente de vase de sticlă recuperate din galeria 1, construcțiile subterane cercetate au continuat să fie folosite și în perioada interbelică și poate chiar și în cea postbelică.

În ceea ce privește funcționalitatea sau destinația pentru care au fost construite galeriile subterane din cărămizi de la Cahul, aceasta este mai dificil de stabilit în stadiul actual al investigațiilor. Cu siguranță însă că structurile respective nu au fost folosite în același scop ca și canalele subterane din cărămizi de la Brăila, unde, în sec. XVIII și la începutul veacului următor, hrubele căptușite cu cărămizi, din care s-au păstrat astăzi numai anumite segmente, formau o adevărată rețea de comunicare și au avut caracter militar, prin ele fiind transportat praful de pușcă în butoaie către bateriile aflate pe bastioanele cetății de pe malul stâng înalt al Dunării[49]. Menționăm în context că galerii din cărămizi similare celor de la Cahul au fost semnalate recent și la Leova, acest târg de pe malul Prutului, precum s-a menționat, fiind centru de județ până în anul 1835. Deși nu excludem că unele din aceste galerii de la Cahul și Leova să fi reprezentat și canale de comunicare, la etapa actuală de cercetare, înclinăm să credem că majoritatea lor, inclusiv cele prospectate de noi, au fost întrebuințate mai ales pentru depozitarea diferitor băuturi și produse alimentare, chiar dacă lățimea lor nu permite amenajarea și păstrarea unor butoaie obișnuite. Evident, prezența încăperilor subterane cu rol de depozit era impusă de activitatea comercială cu băuturi alcoolice în urbe și totodată de ponderea substanțială a vinurilor în exporturile din întreg județul Cahul.

Indubitabil, investigațiile viitoare vor furniza noi descoperiri și informații istorico-arheologice în măsură să permită cunoașterea mai aprofundată a Cahulului subteran, aducându-se precizări și cu privire la cronologia și funcționalitatea acestor galerii din cărămizi, care reprezintă niște complexe de patrimoniu destul de interesante, cele mai reprezentative și mai bine păstrate urmând a fi conservate, restaurate și valorificate.

[49] Cândea 2015, 51.

SUMMARY

CAHUL: SOME HISTORICAL AND ARCHAEOLOGICAL RECORDS

The city of Cahul, one of the most important urban settlements in the south-western area of the Republic of Moldova, is located on the Frumoasa river, a tributary of the Prut river to the south of the Roșu village. The territorial matrix of the oldest medieval settlement of the present Cahul city was at the mouth of Frumoasa, here being located, according to a charter from the Stephen the Great from 1502, the village of Șcheia. The same charter mentions that the owners of this village from 1502 had an act of ownership inherited from their parents and grandparents, from the time of Alexander the Good, Prince of Moldavia between 1400-1432. This documentary reality allows us to affirm that the chronological history of the Șcheia village starts from the 15th century or, perhaps, the late 14th, even though the oldest written attestation of the locality dates from the early 16th century.

A very important indication for the identification and location of the Șcheia village was the record of its placement at the Frumoasa estuary. In connection with the historical geography of the rivulet, the researchers noted an anthropic intervention produced in the years after the World War II, that resulted in the extension of the course of this water, which almost doubled to its original length.

During the 17-19th centuries, at the mouth of Frumoasa, the village of Frumoasa is mentioned, which obviously took over the name of the rivulet from here. After the annexation of the east side of Moldova to the Russian Empire in 1812, the town retains its status as a rural settlement until 1835, when by a Decree of the Emperor Nicholas I it was ordered to transform the village of Frumoasa into a city and also into a county center with the name Cahul. This new denomination of the locality was made for an eminently ideological reason, related to the celebration of 65 years of the victory of the Russian army over the Turkish one in the battle on the Cahul river, in July 1770.

Some building progress in Cahul was registered in the years of Tsarist rule, then when south-western counties of Basarabia were components of the Principality of Moldova and the United Principalities of Romania (1856-1878), as well as in the next stage, when they were re-annexed to the Russian Empire. In the locality from the mouth of Frumoasa, throughout the urban phase of its history, various building constructions have been executed, including underground rooms for storing alcoholic beverages (especially wine, but also wine and beer) and food.

On the occasion of the „Bogdan Petriceicu Hasdeu” Musical Theater construction, the first investigations in the Cahul city core were carried out in the spring of 2016, as five trenches of various dimensions, with a total area of about 90 sq. m were excavated. As a result of the rescue excavations, a dwelling, three underground caves and a few pits of various function were completely or partially dismantled.

The dwelling was rectangular with dimensions of 4,5×5,1 m and depth of about 3,5 m from the modern level, with the long sides being oriented in the direction E-W. The building walls were made of sun-dried clay bricks and were supported in the inside by wooden pillars, also inside was found a fire-place with circular hearth with a diameter of about 0,5 m. The inventory of the dwelling consisted of numerous pieces of ceramic, faience or glass pots and other materials, which allow enclosing the complex in the second half of the 19th century. The south-eastern part of the dwelling was intersected by a gallery (no. 1), which was better preserved and could be fully researched.

Three objects are underground caves dug at a depth of about 5 m and lined with burnt bricks. The 1st cave had a total length of about 22 m, the width at the base in the interior was of 1,4-1,7 m and the height of 1,7-2,1 m. The gallery no.1 contained an entire glass vessel, fragments of other containers of glass, clay and faience, as well as several other pieces, dated back to the late 19th century and in the first decades of the 20th century. The length of the other two galleries, of which one (no. 2) is N-S, and another W-E oriented, could not be specified, as the domes partially collapsed or continued beneath the foundation pit of the theater building. It is important to emphasize that the gallery no. 2 is located to the west of the theater edifice under construction, being able to be preserved, fully researched, restored and valued in the near future.

РЕЗЮМЕ

КАГУЛ – ИСТОРИЧЕСКИЕ И АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВИДЕТЕЛЬСТВА

Город Кагул, один из самых важных населенных пунктов юго-запада Республики Молдова, расположен на речке Фрумоаса, притоке одного из рукавов Прута южнее села Рошу. Исходная территория самого старинного средневекового поселения в радиусе современного города Кагул находилась у устья р. Фрумоаса, и это село именовалось Шкея, согласно грамоте 1502 года господаря Молдовы Стефана Великого. В этой же грамоте отмечено, что владельцы 1502 г. имели унаследованные от их родителей и дедов грамоты на право владения данных земель времен Александра Доброго, молдавского господаря

в 1400-1432 гг. Приведенные документы позволяют утвердить, что хронологическая история села Шкея начинается в XV в. или, может быть, в конце XIV в., несмотря на то, что первое письменное упоминание поселения датируется XVI в.

Очень важным для определения локализации села Шкея является указание его расположения у устья р. Фрумоаса. В связи с исторической географией этой речки, исследователи отметили антропогенное воздействие в период после Второй мировой войны – русло речки было удлинено почти в два раза по сравнению с ее первоначальным течением.

На протяжении XVII-XIX вв., у устья р. Фрумоаса упоминается село Фрумоаса, которое, наверняка, переняло название одноименной речки. После присоединения Восточной Молдовы к Российской Империи в 1812 г., этот населенный пункт сохраняет статус села до 1835 г., когда Указом императора Николая I село Фрумоаса реорганизовано в город и, одновременно, в уездный центр под названием Кагул. Это новое переименование имело исключительно идеологический подтекст, связанный с празднованием 65-летия победы русской армии над турецкой на реке Кагул в июле 1770 г.

Определенный градостроительный подъем в Кагуле зарегистрирован в годы царского правления, потом – в период нахождения уездов юго-западной Бессарабии в составе Княжества Молдова и Румынии (1856-1878), также в последующем этапе, когда упомянутые уезды были вновь аннексированы Российской империей. В населенном пункте у устья р. Фрумоаса, на протяжении городской фазы его истории, были построены различные архитектурные сооружения, в том числе подземные подвалы для хранения алкогольных напитков (в основном, вина, но также водки и пива) и продовольственных товаров.

Предпринятые в связи со строительством Музыкально-драматического театра имени Богдана Петричейку Хаждеу, первые археологические исследования в городе Кагул были проведены весной 2016 года. Было разбито пять раскопов разного размера общей площадью около 90 кв.м. В результате охранных раскопок было полностью или частично исследовано углубленное жилище, три галереи и несколько ям различного назначения.

Жилище имело прямоугольную форму, размерами 4,5×5,1 м и глубиной около 3,5 м от уровня современной почвы, ориентированное длинными сторонами по направлению В-З. Стены строения, воздвигнутые из сырцовых кирпичей, поддерживались изнутри деревянными столбами; также внутри был обнаружен хозяйственный круглый очаг диаметром около 0,5 м. Инвентарь жилища состоял из многочисленных фрагментов керамических, фаянсовых либо стеклянных сосудов и других материалов, позволяющих хронологически отнести этот комплекс ко второй половине XIX века. Юго-восточную часть жилища пересекала галерея (№ 1), которая лучше всех сохранилась и была полностью исследована.

Три комплекса являются галереями, вырытыми на глубине около 5 м в нетронутой желтой глине и выложенными обожженными кирпичами. Галерея № 1 имеет общую длину около 22 м, ширину у основания внутри 1,4-1,7 м и высоту 1,7-2,1 м. В галерее №1 обнаружен целый стеклянный сосуд, фрагменты других сосудов из стекла, глины и фаянса, а также несколько других предметов, датированных концом XIX-го века и первыми десятилетиями XX-го века. Длину остальных двух галерей, одна из которых (№ 2) ориентирована по линии север-юг, а другая – по линии запад-восток, не смогли уяснить, так как их купола частично рухнули или продолжались под фундамент здания театра. Важно подчеркнуть, что галерея № 2 расположена к западу от строящегося здания театра, что делает возможным в будущем ее консервирование, полное изучение, реставрирование и использование как составляющей части культурного наследия города.

BIBLIOGRAFIE

ANRM: Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 2, inventar 1, dosar 9939, filele 1-8, 13-18.

Buletin 1938-1939: *Buletinul Camerei de Comerț și Industrie Cahul*. Apare sub îngrijirea D-lui Valeriu Crețu, Secretarul Camerei de Comerț și Industrie Cahul. Anul XI, 1938-1939 (Cahul 1939), 102-131.

Cândea 2015: I. Cândea, *Cetatea Brăilei. Istoric. Reconstituire. Valorificare* (Brăila 2015).

Cerga 2013: A. Cerga, *Bisericile Basarabiei. Dicționar enciclopedic (scurt istoric, imagini, bibliografie). Volumul I A – Cahul* (Chișinău 2013), p. 396-406.

Dicționar 1923: *Dicționarul statistic al Basarabiei. Întocmit pe baza recensământului populației din anul 1902, corectat prin datele actuale, statistice ale primăriilor și prin tabelele birourilor de populație centralizate în 1922/1923* (Chișinău 1923), 121.

DRH, A, III: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. III (1487-1504)*. Volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan (București 1980).

DRH, A, VII: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. VII (1571-1584)*. Volum întocmit de Ioan Caproșu (București 2012).

Harta 1788-1790: Театр войны 1788-1790: Театр войны с 1788-го до 1790-го года. План военных действий Императорских Российских и Австрийских соединенных армий при занятии Молдавии и Бессарабии.

Harta Şubert-Tucicov: Шуберт, Тучков 1846-1863: Военно-топографическая карта Российской Империи 1846–1863 гг., созданная под руководством Ф. Ф. Шуберта и П. А. Тучкова. Масштаб: 3 версты на дюйм. Ряд XXXII. Лист 6. Бессарабская, Подольская и Херсонска губернии. http://www.etomesto.ru/shubert-map/32-6/ Дата обращения: 15.12.2019

Haheu 1993: V. Haheu, *Repertoriul monumentelor arheologice din raionul Cahul* (Chișinău 1993), manuscris aflat în arhiva ANA.

Localități 2019: *Localitățile raionului Ștefan Vodă în legende*. Ediție îngrijită de: V. Miron, T. Marin, M. Miron, V. Uța (Chișinău 2019).

Manoil 2008: Al. Manoil, *Cahul la răscruci de vremi: din istoria orașului și județului (raionului)* (Cahul 2008).

Popovici 2016: A. Popovici, arhimandrit, *Istoria Sfintelor Mănăstiri Neamț și Secu. Volumul I.* Studiu introductiv: Pr. D. Bădărău, dr. I. Gumenâi. Universitatea de Stat din Moldova. Centrul de Studii Interdisciplinare Chișinău-Oradea. Mănăstirea Secu (Chișinău 2016).

Velixar 2002: L. Velixar, *Din istoria orașului Cahul*. Tyragetia, XI, 2002, 133-136.

Дараган 1849: Военно-статистическое обозрение Российской Империи, издаваемое во Высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального Штаба. Том XI. Часть 3. Бессарабская область по реконгносцировкам и материалам, собранным на месте. Составлял Генерального штаба подполковник Дараган (Санкт-Петербург 1849).

Жуков 1964: В.И. Жуков, *Города Бессарабии 1812-1861 годов (Очерки социально-экономического развития)* (Кишинев 1964).

Жуков 1975: В.И. Жуков, *Города Бессарабии (1861 – 1900 гг.). Очерки социально-экономического развития.* Ответственный редактор член-корреспондент АН СССР Я.С. Гросул (Кишинев 1975).

Обзор 1890: *Обзор Бессарабской губернии за 1890 год* (Кишинев 1892), 38-41.

Смиренный, Горбунов, Зайцев 1998: И. Смиренный, И. Горбунов, С. Зайцев, *Пиво Российской Империи* (Москва 1998).

Червенков, Думиника 2013: Н. Червенков, И. Думиника, *Тараклии – 200 лет. Том I (1813-1940)*. Научный редактор: профессор, д. и. н. Калчо К. Калчев. Научное общество болгаристов Республики Молдова. Тараклийский государственный университет им. Гр. Цамблак (Кишинев 2013).

15.12.2019

LISTA ABREVIERILOR

AM	Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie, Iași
AMT	Acta Musei Tutovensis, Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad
ANA	Agenția Națională Arheologică, Chișinău
ANRM	Arhiva Națională a Republicii Moldova, Chișinău
APRM	Arheologia Preventivă în Republica Moldova, Chișinău
CA	Cercetări Arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
CAANT	Cercetări Arheologice în Aria Nord Tracă, București
FA	Folia Archaeologica, Budapest.
MA	Memoria Antiqvitatis. Acta Musei Petrodavensis, Piatra Neamț
MCA	Materiale și Cercetări Arheologice, București
MNIM	Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
MORM	Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Chișinău
PBF	Prähistoriche Bronzefunde, Stuttgart
RA	Revista Arheologică, Institutul Patrimoniului Cultural, Chișinău
RIM	Revista de Istorie a Moldovei, Institutul de Istorie, Chișinău
RSIABC	Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău, Chișinău
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
Stratum plus	Stratum plus, Școala Antropologică Superioară, St.-Peterburg-Chișinău-Odesa-București
Thraco-Dacica	Thraco-Dacica, București
Tyragetia	Tyragetia, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău
АИМ	Археологические исследования в Молдавии, Кишинев
АКМ	Археологическая карта Молдавии, Кишинев
АО	Археологические открытия, Москва
АСГЭ	Археологический сборник Государственного Эрмитажа. Ленинград, Санкт-Петербург
ЗООИД	Записки Одесского общества истории и древностей, Одесса
ИАИ	Известия на Археологически Институт, София
ИИАК	Известия Императорской археологической комиссии, Санкт-Петербург
Изв. МФ АН СССР	Известия молдавского филиала АН СССР, Кишинев
КСИА	Краткие сообщения Института Археологии АН СССР, Москва
МАСП	Материалы по археологии Северо-Западного Причерноморья, Одесса
МИА	Материалы и исследования по археологии СССР, Москва-Ленинград
ПА	Поволжская археология, Казань
СА	Советская археология, Москва
САИ	Свод археологических источников. Москва
Труды БГУАК	Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, Кишинев
Труды ГИКМ	Труды Государственного историко-краеведческого музея МССР, Кишинев

DATE DESPRE AUTORI

Agulnicov Serghei, specialist principal la Agenția Națională Arheologică; autor și coautor a peste 170 de lucrări științifice în domeniul arheologiei preistorice, inclusiv trei monografii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: agulnikov-budjak@mail.ru

Bejenaru Luminița, arheozoolog, doctor habilitat în Biologie, profesor universitar la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și cercetător științific gradul II la Academia Română – Filiala Iași; autor și coautor a peste 180 de lucrări științifice în domeniul arheozoologiei, anatomiei comparate, paleoantropologiei, bioarheologiei generale; Facultatea de Biologie Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Bd. Carol I, 20A, 700505, Iași, RO 700505; Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” ARFI, str. Theodor Codrescu, 2, Iași, RO 700479; e-mail: lumib@uaic.ro; bejlumi@yahoo.com

Bodean Sergiu, cercetător științific la Centrul de Arheologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei; autor și coautor a cca 40 de lucrări științifice în domeniul epocii eneolitice, inclusiv a unei monografii; Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt 1, Chișinău, MD 2001; e-mail: arheo25@mail.ru

Ciobanu Ion, doctorand, șef al Serviciului Arheologie Preventivă al Agenției Naționale Arheologice; director al A.O. Institutului de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale din Chișinău; autor și coautor a peste 50 lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii bronzului și a fierului; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: archaeologymoldova@gmail.com

Ciobanu Larisa, arheolog, specialist principal la Agenția Națională Arheologică, autor și coautor a peste 60 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii romane, inclusiv două monografii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: ciobanu.lora@yahoo.com

Corobcean Andrei, doctor în istorie, lector universitar la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova; autor și coautor a peste 50 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și al arheologiei teoretice, inclusiv o monografie; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, str. Alexe Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009; e-mail: andrei.corobcean@gmail.com

Matveev Sergiu, doctor în istorie, conferențiar universitar la Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova; autor și coautor a peste 100 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și romane, inclusiv două monografii; Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Istorie și Filosofie, str. Alexe Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009; e-mail: sssmatveev@yahoo.com

Pîrnău Radu Gabriel, pedolog, doctor în geografie, cercetător științific gradul III la Colectivul de Geografie din cadrul Academiei Române, Filiala Iași; autor și coautor a peste 50 de lucrări științifice în domeniul pedologiei și pedo-arheologiei; Colectivul de Geografie - Academia Română, Filiala Iași, Bld. Carol I, nr. 20 A, Iași, RO 700505; e-mail: radupirnau@yahoo.com

Popovici Sergiu, doctorand, director general-adjunct al Agenției Naționale Arheologice, autor și coautor a peste 80 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii eneoliticului și a epocii bronzului; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: sergiupopovici1986@gmail.com

Simalcsik Angela, antropolog, doctor în medicină, cercetător științific gradul III la Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” Filiala Iași; director adjunct al A.O. Institutului de Cercetări Bioarheologice și Etnoculturale din Chișinău; autor și coautor a peste 200 de lucrări științifice în domeniul paleoantropologiei, arheologiei, paleodemografiei și auxologiei, inclusiv șapte monografii, două atlase antropologice și un tratat; laureat a trei premii acordate de Academia Română; Centrul de Cercetări Antropologice „Olga Necrasov” ARFI, str. Theodor Codrescu, nr. 2, Iași, RO 700479; e-mail: angellisimal@gmail.com

Tabuncic Sergiu, doctor în istorie, cercetător științific coordonator al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei; autor și coautor a circa 100 de lucrări științifice în domeniul istoriei și arheologiei medievale, inclusiv o monografie și o planșă cu harta așezărilor Țării Moldovei din secolul XV; Institutul de Istorie, str. 31 August 1989, 82, Chișinău, MD 2012; e-mail: tabuncic2005@yahoo.com

Topal Denis, doctor în istorie, șef al Serviciului Documentare și Evidența Patrimoniului Arheologic al Agenției Naționale Arheologice; autor și coautor a peste 60 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii fierului și a nomazilor timpurii; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: denis.topal@gmail.com

Vornic Vlad, doctor în istorie, conferențiar cercetător, director general al Agenției Naționale Arheologice; autor și coautor a circa 150 de lucrări științifice în domeniul arheologiei epocii romane și medievale, inclusiv două monografii și două cataloage; Agenția Națională Arheologică, str. Mihai Eminescu, 50, Chișinău, MD 2012; e-mail: vornic.vlad@yahoo.com; vornic.vlad1971@gmail.com

Casa editorial-poligrafică „Bons Offices”
mun. Chișinău, str. Feredeului 4/6, MD-2005
tel/fax.: 500-894; tel.: 500-895, 500-578
e-mail: ion@bons.md